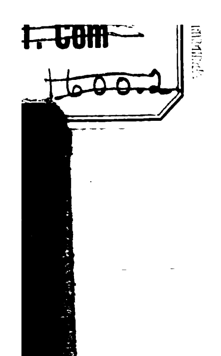
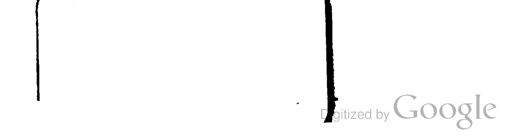

AH 5Z55 Y

I. Com
1600.2

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE
RI
TAS

J. Henry Thayer.

EUTHYMII ZIGABENI
COMMENTARIUS
IN
QUATUOR EVANGELIA.

TEXTUM GRAECUM NUNQUAM ANTEA EDITUM
AD FIDEM DUORUM CODICUM MEMBRANACEORUM
BIBLIOTHECARUM SS. SYNODI MOSQUENSIS
AUCTORIS AETATE SCRIPTORUM
DILIGENTER RECENSUIT
ET
REPETITA VERSIONE LATINA IOANNIS HENTENII
SUISQUE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBUS

EDIDIT

CHRISTIANUS FRIDER. MATTHAEI
COLLEGIORUM IMPERALIUM ROSSICORUM ASSESSOR ET ACADEMIAE
VITEMBERGENSIS GRAECARUM LITTERARUM PROFESSOR.

EDITIO DENUO EMISSA.

TOMI I. SECTIO II.

Praefationes et Evangelium Matthaei.

BEROLINI ET LONDINI
PROSTAT APUD A. ASHER ET SOC.
MDCCCXLV.

(1977)

ΤΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Cap. XXV.

De Herode Tetrarcha, qui Ioannem interemit.

Cap. XIV. v. 1. *In* — v. 2. *illo.*

Similia dicit et Marcus. Lucas vero ait: Audiuit Herodes Tetrarcha vniuerſa quae fiebant ab eo: et haerebat eo quod diceretur a quibusdam quod Ioannes ſurrexiſſet a mortuis: a quibusdam vero quod Elias apparuiſſet: ab aliis autem, quod propheta quispiam ex antiquis ſurrexiſſet: et dixit Herodes, Ioannem ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? et cupiebat videre eum.

Quomodo ergo Matthaeus et Marcus ſcripſerunt quod affirmabat Herodes ipſum eſſe Ioannem: Lucas vero, quod dicentibus hoc quibusdam, Herodes potius aſſerebat non eſſe illum. Ioannem, inquit, ego decollaui, itaque conſequens eſt non eſſe ipſum Ioannem? Quid ergo dicemus? Quod ſuſpicatus hunc a mortuis ſurrexiſſe, ac miraculorum gratiam ob iniuſtam ſui caedem a Deo accepiſſe: eis tamen qui hoc dicebant, aſſerebat non eſſe Ioannem, ne ad eum concurrerent, et contra ſe ſeditionem concitarent: ſuis autem famulis confidenter detegebat ſecretum. Nam παῖδας hoc in loco pro miniſtris poſuit Euangeliſta. Id autem eis confidit, quod hunc maxime timeret tanquam fortiorem iam effectum, et quaſi futurum eſſet, vt deinceps vehementius eum argueret. Et vide

Κεφ. ΚΕ.

Περὶ ἰωάννου καὶ ἡρώδου.

Cap. XIV. v. 1. Ἐν ἐκείνῳ — v. 2. αὐτῷ.

Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ a) μάρκος. ὁ δὲ b) λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἤκουσεν ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι ἰωάννης ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· ὑπό τινων δὲ, ὅτι ἠλίας ἐφάνη· ἄλλων δὲ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. καὶ εἶπεν ἡρώδης, ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα. τίς δὲ ἐστιν οὗτος, περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα; καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.

a) Marc. 6, 14.
b) Luc. 9, 7 - 9.

Πῶς οὖν ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος ἔγραψαν, ὅτι διεβεβαιοῦτο ἡρώδης, αὐτὸν εἶναι τὸν ἰωάννην· ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι λεγόντων τοῦτό τινων, ὁ ἡρώδης μᾶλλον εἶπε, μὴ εἶναι τοῦτον. ἰωάννην γάρ, φησιν, ἐγὼ ἀπεκεφάλισα. καὶ λοιπὸν οὐκ ἔστιν ἰωάννης. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ὑπολαβὼν, ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι τοῦτον, χαρίσματα θαυμάτων ἐκ θεοῦ λαβόντα, διὰ τὴν ἄδικον ἑαυτοῦ σφαγὴν, πρὸς μὲν τοὺς τοῦτο λέγοντας, εἶπε, μὴ εἶναι τὸν ἰωάννην, ἵνα μὴ προσδράμωσιν αὐτῷ, καὶ στασιάσωσι κατ' αὐτοῦ· πρὸς δὲ τοὺς οἰκέτας αὐτοῦ, θαρρεῖ τὸ μυστήριον. παῖδας γὰρ νῦν, τοὺς οἰκέτας εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. θαρρεῖ δὲ αὐτοῖς τοῦτο, σφόδρα δειλιάσας τοῦτον, ὡς ἰσχυρότερον ἤδη γεγενημένον, καὶ σφοδρότερον αὐτὸν ἐλέγξοντα. καὶ ὅρα

vide rem admirandam. Is qui interemerat timet interemptum. Talis est enim qui iniquus est, vt et mortuos timeat, et talis est qui virtutem colit, vt pauorem etiam post mortem immittat viuentibus. Incidente autem occasione de Ioanne, narrat consequenter Euangelista quo modo mortuus sit.

† Herodes iste fuit filius eius qui infantes in Bethlehem interemit.

Vers. 3. *Herodes enim* — *v. 5. habebant.*

Marcus autem dixit quod Herodias insidiabatur ei, hoc est, molesta illi erat: volebatque eum occidere, nec poterat. Deinde causam quoque addidit cur illa non poterat eum occidere. Ait enim quod Herodes metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum et sanctum, ac obseruabat illum, et audiens eum multa faciebat, libenterque eum audiebat. Haec sane scripsit Marcus. Quod si sciens eum virum iustum et sanctum, obseruabat illum, quomodo dixit Matthaeus, quod volebat eum occidere, timebat autem multitudinem? Praeterea si multa faciebat eorum quae Ioannes admonebat, et si libenter eum admonentem audiebat, quare vinxit eum ac reclusit? Quia quae dicit Marcus primum facta fuerant: quae autem dicit Matthaeus, postmodum facta sunt. Primum enim Herodias negotium facessebat Ioanni, volebatque illum occidere: Herodes vero non permittebat, sciens eum virum iustum et sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat et libenter eum audiebat. Quum autem vehementer illum vrgeret, arguens ac increpans

*) Neuter meorum haec agnoscit. Hentenius etiam, vti ex signo crucis ab illo addito discitur, in margine

θαυμαστὸν, ὁ φονεύσας φοβεῖται τὸν πεφονευμένον. τοιοῦτον γὰρ ὁ κακός. φοβεῖται καὶ τοὺς νεκρούς. καὶ τοιοῦτον ὁ ἐνάρετος, φόβον ἐμποιῶν τοῖς ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. παρεμπεσούσης δὲ τῆς κατὰ τὸν ἰωάννην ὑποθέσεως, λοιπὸν ὁ εὐαγγελιστὴς διηγεῖται, πῶς ἀπέθανεν.

† † Οὗτος [1]) ὁ ἡρώδης, υἱὸς ἦν τοῦ τὰ βρέφη ἐν βηθλεὲμ ἀποκτείναντος.

Verſ. 3. Ὁ γὰρ ἡρώδης — v. 5. εἶχον.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἡ ἡρωδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ, τουτέστιν, ἐνεκότει αὐτῷ, καὶ ὅτι ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνατο. εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτὴν ἀνελεῖν αὐτόν. εἴρηκε γὰρ, ὅτι ὁ ἡρώδης d) ἐφοβεῖτο τὸν ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ὅτι ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ μάρκος. εἰ δὲ εἰδὼς αὐτὸν ὁ ἡρώδης ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, συνετήρει αὐτὸν, πῶς εἴρηκεν ὁ ματθαῖος· ὅτι ἤθελε μὲν αὐτὸν ἀποκτεῖναι· ἐφοβεῖτο δὲ τὸν ὄχλον; καὶ εἰ πολλὰ ἐποίει, ὧν ὁ ἰωάννης παρῄνει, καὶ εἰ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε παραινοῦντος, διατί ἔδησεν αὐτὸν καὶ ἀπέκλεισε; διότι, ἃ μὲν φησὶν ὁ μάρκος, πρῶτον ἐγένοντο· ἃ δέ φησιν ὁ ματθαῖος, ὕστερον ἐπεγένοντο. πρῶτον γὰρ ἡ μὲν ἡρωδιὰς ἐχαλέπαινε τῷ ἰωάννῃ, καὶ ἤθελεν ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἡρώδης οὐ παρεχώρει, γινώσκων αὐτὸν δίκαιον καὶ ἅγιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκούων αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ

d) Marc. 6, 20.

gine ſui Codicis reperit. Translata ſunt huc ex Theophyl. p. 80. B.

crepans eum, tandem Herodes hinc quidem deuictus molestia, hinc autem vim quodammodo ab Herodiade perpessus, iam pudorem in iram commutauit: nec omnino quiescens volebat eum occidere, timens vero multitudinem vinxit eum quasi puniens: et ligauit eum, ne varia loca circumiens obiurgaret eum. Arguebat autem illum Ioannes, vt qui contra legem haberet vxorem fratris sui. Duabus vero de caussis eum increpabat: primum quidem, quod viuente fratre suo abstulerat violenter et illius vxorem et tetrarchiam. Deinde quod etiam, quum ipsa filiam ex illo peperisset, duxerat eam: quorum vtrumque contra legem erat. Iubebat enim lex fratris vxorem ducere, non tamen adhuc viuentis, neque eam quae ab illo prolem suscepisset.

Vers. 6. *Quum autem agerentur natalitia — v. 7. peteret.*

Marcus autem dicit quod iurauit ei: Quicquid a me petieris dabo tibi vsque ad dimidium regni mei. Quum autem agerentur natalitia, hoc est, celebrarentur. Moris namque principibus erat propria festiue celebrare natalitia. Hanc autem promissionem appellat hic ὁμολόγησιν, quod tamen vocabulum saepius assensum, pactum, aut confessionem significat. Verum o magnam dementiam: et daturum se iurauit, et petitionem in manu puellae posuit, et dimidium regni sui breui saltatiuncula commutauit!

Vers. 8.

τοῦ ἤκουεν· ἐπεὶ δὲ ἐνέκειτο, σφοδρῶς ἐλέγχων αὐτὸν καὶ διασύρων, λοιπὸν, τοῦτο μὲν, ἐκνικηθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης ἡρώδης, τοῦτο δὲ, καὶ παρὰ τῆς ἡρωδιάδος ἐκβιασθεὶς, μετέβαλε τὴν αἰδῶ πρὸς ὀργὴν, καὶ μὴ παυόμενον ὅλως, ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν· φοβηθεὶς δὲ τὸν ὄχλον, ἔδησε μὲν αὐτὸν ἀμυνόμενος, ἀπέκλεισε δὲ, ἵνα μὴ περιερχόμενος κωμῳδῇ αὐτόν. ἐπετίμα δὲ αὐτῷ ὁ ἰωάννης, ὡς παρανόμως ἔχοντι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κατὰ δύο αἰτίας. πρῶτον μὲν, ὅτι ζῶντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, βιαίως ἀφείλετο καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν τετραρχίαν· ἔπειτα, ὅτι καὶ θυγατέρα ἔχουσαν ἐξ ἐκείνου, ταύτην ἔγημεν, ἃ καὶ ἄμφω παράνομα. καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευε μὲν γῆμαι τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' οὐκ ἔτι ζῶντος, οὐδὲ παιδίον ἔχουσαν.

Verf. 6. Γενεσίων δὲ ἀγομένων — v. 7. αἰτήσηται.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶ, καὶ e) ὡμολόγησεν [2]) αὐτῇ, ὅτι ὃ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. γενεσίων δὲ ἀγομένων, ἀντὶ τοῦ, τελουμένων. ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἄρχουσιν ἑορτάζειν τὰ οἰκεῖα γενέθλια. ὁμολόγησιν δὲ νῦν, τὴν ὑπόσχεσιν ὠνόμασεν. ὢ πολλῆς ἀνοίας, καὶ ὤμοσε δοῦναι, καὶ κυρίαν τῆς αἰτήσεως τὴν κόρην ἐποίησε, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς βασιλείας αὐτοῦ βραχείας ὀρχήσεως ἀπημπόλησεν! e) Marc. 6, 23.

 Verf. 8.

[2]) Hentenius, *iurauit*. Ergo ὤμοσε legit. Recte. Nec aliter hunc locum laudat Chrysost. Tom. VII. p. 497. C. Immo nec infra in contextu Marci Codices Euthymii variant.

Verſ. 8. *Illa vero — baptiſtae.*

Praemonita, id eſt edocta. Dicit ergo: Da mihi hic, id eſt, nunc in conuiuio. Marcus autem eam dixiſſe ait: Volo vt des mihi confeſtim, hoc eſt, ſtatim, repente. ³) Nacta ſiquidem Herodias tempus opportunum, ſicut iterum ſcripſit Marcus, qui dixit, Quum dies opportunus accidiſſet, quum ad ſe ingreſſa eſſet filia interrogans quid petitura eſſet, praecepit illi vt ſtatim in conuiuio peteret dari ſibi caput Ioannis: metuens ne ſi tempus illud praeterlaberetur, Herodem omnino poeniteret, vbi decocto vino ad ſobrietatem rediiſſet: vel etiam ne amicorum quidam deprecati, Ioannem liberarent.

Verſ. 9. *Et — rex.*

Contriſtatus eſt, tum quia magnum virum occiſurus erat, tum quia multitudinem in ſui odium concitaturus.

Verſ. 9. *Attamen propter — dari.*

O muliebre mancipium! periurii teſtes habere timuiſti, iniuſtae autem caedis tam multos habere ſpectatores non formidaſti? Te enim temerarie iuraſſe non oportuit: quia tamen incircumſpecte iuraſti, melius erat peierare: e duobus namque malis, leuius eſt eligendum.

Verſ. 10. *Quumque miſiſſet — carcere.*

Quum miſiſſet, videlicet ſpeculatorem aut carnificem, ſicut dixit Marcus. Clam illum occidit, ne

³) ἀπὸ κοινοῦ, τὸ Φοβηθεῖσα.

Verſ. 8. Ἡ δὲ — βαπτιϛοῦ.

Προβιβασθεῖσα, ἀντὶ τοῦ, διδαχθεῖσα. φησὶν οὖν, δός μοι ὧδε, τουτέϛιν, ἐνταῦθα, ἐν τῷ συμποσίῳ. ὁ δὲ μάρκος εἰπεῖν αὐτὴν λέγει, ὅτι f) θέλω, ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς, ὅ ἐϛιν, αὐτίκα, εὐθύς. καιρὸν γὰρ ἐπιτήδειον ἡ ἡρωδιὰς εὑροῦσα, ὡς ἱϛόρησε πάλιν ὁ μάρκος, εἰπών· ὅτι καὶ γενομένης ἡμέρας g) εὐκαίρου· ἐπεὶ πρὸς αὐτὴν εἰσῆλθεν ἡ θυγάτηρ ἐρωτῶσα, τί αἰτήσεται· παρήγγειλεν αὐτίκα ἐν τῷ συμποσίῳ αἰτῆσαι δοθῆναι αὐτῇ τὴν κεφαλὴν ἰωάννου, φοβηθεῖσα, μὴ, τοῦ τηνικαῦτα καιροῦ παραδραμόντος, μεταμεληθῇ πάντως ὁ ἡρώδης, ἀνανήψας τῆς μέθης, ἢ, 3) μὴ καὶ τῶν φίλων τινὲς παρακαλέσαντες, 4) ἐλευθερώσωσι τὸν ἰωάννην.

f) Marc. 6, 25.

g) Marc. 6, 21.

Verſ. 9. Καὶ — βασιλεύς.

Ἐλυπήθη, διότι ἔμελλε μέγαν ἀνελεῖν ἄνδρα, καὶ κινῆσαι πρὸς μῖσος ἑαυτοῦ τὸν ὄχλον.

Verſ. 9. Διὰ δὲ — δοθῆναι.

Ὢ γυναικεῖον ἀνδράποδον! ἐπιορκίας μὲν μάρτυρας ἔχειν ἐδειλίασας· παρανόμου δὲ σφαγῆς θεατὰς τοσούτους ἔχειν οὐκ ἐφοβήθης; ἔδει γάρ σε μὴ προπετῶς ὀμόσαι· ἐπεὶ δὲ ἀπερισκέπτως ὤμοσας, κρεῖττον ἦν ἐπιορκῆσαι. δύο γὰρ κακῶν τὸ κουφότερον αἱρετώτερον.

Verſ. 10. Καὶ πέμψας — φυλακῇ.

Πέμψας h) σπεκουλάτωρα, ἤτοι, δήμιον, ὡς εἶπεν ὁ μάρκος, λάθρα τοῦτον ἀνεῖλεν, ἵνα μὴ καὶ

h) Marc. 6, 27.

4) τὸν ἡρώδην.

ne interfectus quoque publicaret obſcoenum concubitum: et ne multitudinem haberet, factum hoc prohibentem. Deus autem id ſuſtinuit: ſimul quidem vt iuſtum amplius coronaret, ſimul etiam vt his qui iniuſte patiuntur, conſolationis exemplum relinqueret.

Verſ. 11. *Et — lance.*

O foedum ac ferale conuiuium! quomodo non vociferati ſunt qui ſimul accumbebant, conſpicientes hominis adhuc calidi caput, quod etiamnum ſanguinem ſtillabat, ſuper menſam adductum quaſi ferculum? quomodo non exhorruerunt?

Verſ. 11. *Datumque eſt puellae.*

Execranda merces impudentis operis! Vere talis matris digna filia: quae vbi ſemel abiecit pudorem, et in conſpectu tot virorum ſeipſam in theatrum expoſuit, ac varie indecoros exercuit motus, crudelem ſibi parauit animum, lancemque auſa eſt contingere caede plenam: nec ſolum contingere, verum etiam quaſi donum aliquod gratiſſimum perferens, laetiſſime obtulit matri. Ait enim:

Verſ. 11. *Et — ſuae.*

Neque enim ſatis erat execrandae matri, quod interfectus eſſet: ſed optabat quoque in manus ſumere caput, quod in ſuam inuehebatur laſciuiam ac libidinem, vt illud contumelia afficeret, ac inſectaretur conuitiis. Huiusmodi ſunt mulieres adulterae,

5) i. e. ἐν τῷ ἀναιρεῖσθαι δημοσίᾳ.
6) τοῖς τῆς ὀρχήσεως τρυφεροῖς καὶ αἰσχροῖς σχήμασι καὶ ἅλμασι.

ἀναιρούμενος [5]) δημοσιεύῃ τὴν ἀσελγῆ μίξιν αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ τὸν ὄχλον ἔξει κωλύοντα. ὁ δὲ Θεὸς ἠνέσχετο, ὁμοῦ μὲν, τὸν δίκαιον στεφανῶν μειζόνως· ὁμοῦ δὲ, τοῖς ἀδίκως πάσχουσι καταλιμπάνων παραμυθίαν.

Verſ. 11. Καὶ — πίνακι.

Ὢ μιαροῦ συμποσίου καὶ θηριώδους! πῶς οὐκ ἰλιγγίασαν οἱ συνανακείμενοι θεάσασθαι κεφαλὴν ἀνθρώπου, θερμοῦ στάζουσαν αἵματος, ἐπὶ τὴν τράπεζαν αὐτῶν εἰσαγομένην, ὡς ἔδεσμα; πῶς οὐκ ἔφριξαν;

Verſ. 11. Καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ.

Μισθὸς ἐναγὴς ἀναισχύντου πράξεως! ὄντως τοιαύτης μητρὸς ἀξία θυγάτηρ. ἅπαξ γὰρ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ παρωσαμένη, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τοσούτων ἀνδρῶν ἀσέμνως ἑαυτὴν θεατρίσασα, καὶ ποικίλως [6]) ἀσχημονήσασα, ψυχὴν ἀπάνθρωπον ἐκτήσατο, καὶ κατετόλμησεν ἅψασθαι πίνακος φόνου γέμοντος, καὶ οὐχ ἅψασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ τι δῶρον ἥδιστον, διαβαστάσαι, καὶ χαριέντως ἀποκομίσαι τῇ μητρί. [7])

Verſ. 11. Καὶ — αὐτῆς.

Οὐκ ἤρκεῖτο γὰρ ἡ βδελυρὰ μήτηρ, ἀναιρεθέντος, ἀλλ' ἐδίψα καὶ λαβεῖν εἰς χεῖρας τὴν στηλιτεύουσαν τὴν ἀκολασίαν αὐτῆς κεφαλὴν, ὥστε ἐνυβρίσαι αὐτῇ καὶ ἐπιτωθάσαι. τοιαῦταί εἰσιν αἱ μοιχευόμεναι γυναῖκες, ἁπάντων ἰταμώτεραι καὶ ὠμό-

7) Hentenius addit: Φησὶ γάρ.

terae, omnium improbiſſimae, crudeliſſimae ac ſceleſtiſſimae. Et vide quod perpetrauerit mala. Seipſam dedecore affecit, ſuumque virum Philippum et adulterum Herodem ac filiam. Deinde occidit quidem adulterii inſectatorem, vt adulterium committens, eos qui tunc erant lateret: ſed quia ipſum occidit, non ſolum illos non latuit, verum etiam poſteris publicatum eſt: ſemperque in vniuerſo mundo publicatur.

Verſ. 12. *Et — illud.*

Marcus autem dicit, quod tulerunt πτῶμα eius: vocauit autem corpus eius πτῶμα ἀπὸ τȣ͂ πεσεῖν, id eſt, a cadendo in pauimentum poſt capitis amputationem.

Verſ. 12. *Ac — Ieſu.*

Iam erga illum beneuolentiam demonſtrantes: magis enim eos flexit calamitas.

Verſ. 13. *Quumque — ſeorſim.*

Quum audiſſet occiſum eſſe Ioannem: Siquidem etiam quum audiuit traditum eſſe in carcerem ſeceſſit: cuius cauſam tertio capite diximus: quod etiam factum eſt, vt ſeipſum in tempus paſſioni conueniens reſeruaret.

Quidam autem interpretantur. Quum audiſſet quod Herodes arbitraretur illum eſſe Ioannem: huius namque interfectionem dicunt per interpoſitionem nunc ad memoriam eſſe reductam, illiusque narrationem ad praeſens vſque verbum terminari. Deinde rurſum ſermonem ad priorem ſui conſequentiam reſtitui.

Veri-

ὠμότεραι καὶ ἀνοσιώτεραι. σκόπει δὲ καὶ, ὅσα κακὰ διεπράξατο· κατῄσχυνε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς Φίλιππον, καὶ τὸν μοιχὸν ἡρώδην, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ ἀνεῖλε μὲν τὸν κατήγορον τῆς μοιχείας, ἵνα μοιχευομένη λανθάνῃ τοὺς τότε μόνον· ἀνελοῦσα δὲ αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἔλαθεν ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδημοσιεύθη, καὶ μέχρι παντὸς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δημοσιεύεται.

Verſ. 12. Καὶ — αὐτό.

Ὁ δὲ μάρκος, τὸ [i]) πτῶμα αὐτοῦ φησὶ, πτῶμα, τὸ σῶμα καλέσας, διὰ τὸ πεσεῖν εἰς ἔδαφος, μετὰ τὴν ἐκτομὴν τῆς κεφαλῆς. i) Marc. 6, 29.

Verſ. 12. Καὶ — ἰησοῦ.

Λοιπὸν ἐνδεικνύμενοι τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν. ἔκαμψε γὰρ αὐτοὺς μᾶλλον ἡ συμφορά.

Verſ. 13. Καὶ — κατιδίαν.

Ἀκούσας, ὅτι ἀνῃρέθη ὁ ἰωάννης. καὶ γὰρ καὶ, ἅτε ἤκουσεν, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀνεχώρησε· δι' ἣν δὲ αἰτίαν, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· καὶ ἵνα φυλάξῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν πρέποντα τοῦ σταυροῦ καιρόν.

Τινὲς δὲ ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἀκούσας, ὅτι προσεδόκησεν ἡρώδης τὸν ἰωάννην αὐτὸν εἶναι. καὶ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ κατὰ [8]) παρενθήκην μνημονευθῆναι νῦν, καὶ περατωθῆναι μέχρι τοῦ παρόντος ῥητοῦ τὴν διήγησιν αὐτῆς. εἶτα πάλιν ἀποκαταστῆναι τὸν λόγον εἰς τὴν προτέραν ἀκολουθίαν αὐτοῦ.

Εἰκὸς

8) Scilicet a verſu 3. ad finem 12.

Verisimile est autem vtrumque[9] eo tempore audisse, et propter vtramque causam secessisse. Praeterea tertiam quoque huius secessionis causam scripsit Marcus, puta quod requiescere vellet discipulos a praedicatione reuersos. Ita enim dixit: Et congregantur Apostoli ad Iesum, ac renunciant illi omnia, quaeque fecissent, quaeque docuissent. Et dixit eis: Venite vos soli seorsim in desertum locum, et requiescite paulisper. Erant enim qui veniebant et abibant multi sic, vt nec comedere vacaret: et egressi sunt nauigio in desertum locum seorsim. Haec sane Marcus.

Proxima his sunt quae dicit Lucas addens etiam signum quo desertum nosceretur. Ait enim quod secessit seorsim in desertum locum ciuitatis quae vocatur Bethsaida. Scire etiam oportet Christum humano more et audire et secedere, et ea quae circa se erant dispensare. Omnia enim tanquam Deus sciebat, nec illi fuga opus erat.

Vers. 13. *Et — vrbibus.*

Marcus vero ait quod etiam viderunt eos abeuntes. Quidam enim viderunt illos, quidam autem audierunt hoc ab his qui viderant: omnesque pedestri sequuti sunt itinere: huiusmodi enim desiderium, omne repellit impedimentum.

Vers. 14. *Et egressus — illorum.*

Vidisti desiderium, vide et eius praemium. Nec ab his fidem expetebat: illam enim demonstrauerant pedestri itinere absque alimentis sequentes in

9) αὐτοὶ, abest. A.

Ἐικὸς δὲ αὐτὸν ἀκοῦσαι καὶ ἀμφότερα κατὰ τὸν τηνικαῦτα καιρὸν, καὶ ὑποχωρῆσαι δι' ἀμφότερα. καὶ γὰρ καὶ τρίτην αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως ὁ μάρκος ἱςόρησε, τὸ βȣ́λεσθαι διαναπαῦσαι τοὺς μαθητὰς, ὑποςρέψαντας ἀπὸ τοῦ κηρύγματος. εἴρηκε γὰρ ȣ̈τως. καὶ k) συνάγονται οἱ ἀπόςολοι πρὸς τὸν ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς· δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ ·) κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον. ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί. καὶ ȣ̓δὲ φαγεῖν εὐκαίρουν. καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατιδίαν. ταῦτα μὲν οὖν ὁ μάρκος.

k) Marc. 6, 30-32.

Παραπλήσια δὲ λέγων καὶ ὁ λουκᾶς, προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς ἐρήμου. φησὶ γὰρ, ὅτι l) καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς, ὑπεχώρησε κατιδίαν εἰς ἔρημον τόπον, πόλεως καλȣμένης βηθσαϊδᾶ. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἀνθρωποπρεπᾶς ὁ χριςὸς καὶ ἀκούει, καὶ ἀναχωρεῖ, καὶ οἰκονομεῖ τὰ καθ' ἑαυτόν. ὡς γὰρ θεὸς, καὶ ἐγίνωσκε πάντα, καὶ οὐκ ἐδεῖτο φυγῆς.

l) Luc. 9, 10.

Verſ. 13. Καὶ — πόλεων.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι καὶ εἶδον m) αὐτοὺς ὑπάγοντας. τινὲς μὲν γὰρ εἶδον αὐτοὺς, τινὲς δὲ ἤκουσαν τοῦτο παρὰ τῶν ἰδόντων, καὶ ἀκολουθοῦσι πεζῇ πάντες. τοιοῦτον γάρ ἐςι πόθος· πᾶν ἐμπόδιον διακρούεται.

m) Marc. 6, 33.

Verſ. 14. Καὶ ἐξελθὼν — αὐτῶν.

Εἶδες τὸν πόθον, ὅρα καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ τούτȣς πίςιν. ἔδειξαν γὰρ ταύτην ἀκολουθοῦντες πεζῇ, δίχα τροφῆς, εἰς ἔρημον τόπον.

in desertum locum: Marcus vero et Lucas dixerunt quod etiam coepit docere illos multa, quodque loquebatur illis de regno Dei.

Vnde autem egressus sanabat et docebat? Certe dubium non est quin a monte. Ait enim Ioannes: Abiit Iesus trans mare Galilaeae quod est Tiberiadis: et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quae edebat in his qui infirmabantur. Ascendit autem in montem Iesus, et ibi sedebat cum discipulis suis. Differuit enim in naui cum discipulis: quumque ascendissent in montem, requieuerunt: Deinde egressus est et sanabat et docebat.

Cap. XXVI. De quinque panibus.

Vers. 15. *Vespera — cibaria.*

Dies declinare coeperat sicut dixit Lucas: ipsi tamen ieiuni permanebant, audiendi amore famis necessitatem vincente. Christus vero quum idcirco eos cibare vellet, expectauit tamen vt ab aliis occasionem sumeret, ne videretur ad miraculi operationem assilire: neque hic solum, verum etiam alibi idem frequenter obseruat. Praeterea, vt etiam qui esurierant, maiori miraculi sensu mouerentur.

Vers. 16. *Iesus autem — quod edant.*

Non dixit: Ego pascam illos: hoc enim arrogantiae videbatur, sed discipulos adhortatur, vt dent illis quod edant, vt ipsis inopiam obtendentibus,

τόπον. μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἤρξατο [n]) διδάσκειν αὐτοὺς πολλὰ, καὶ ὅτι ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. n) Marc. 6, 34. Luc. 9, 11.

Πόθεν δὲ ἐξελθὼν ἰάσατο καὶ ἐδίδαξε; πάντως ἀπὸ τοῦ ὄρους. φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, ὅτι ἀπῆλθεν [o]) ὁ ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς γαλιλαίας τῆς τιβεριάδος, καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἑώρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. προέλαβε γὰρ ἐν πλοίῳ μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὸ ὄρος, διανεπαύοντο. εἶτα ἐξῆλθε καὶ ἰάσατο καὶ ἐδίδαξεν. o) Io. 6, 1-3.

Κεφ. Κϛ. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων.

Verſ. 15. Ὀψίας — βρώματα.

Ἡ μὲν ἡμέρα [p]) κλίνειν ἤρξατο, καθὼς εἶπε λουκᾶς· αὐτοὶ δὲ παρέμενον ἄσιτοι, τοῦ τῆς ἀκροάσεως ἔρωτος νικῶντος τὴν ἀνάγκην τῆς πείνης. ὁ δὲ χριστὸς, διὰ τοῦτο βουλόμενος θρέψαι παραδόξως αὐτοὺς, ὅμως ἀνέμεινε παρ᾽ ἑτέρων λαβεῖν ἀφορμὴν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς θαυματουργίαις ἐπιπηδᾶν. καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦτο διατηρεῖ. καὶ μὴν καὶ, ἵνα πεινάσαντες πολλὴν αἴσθησιν τοῦ θαύματος λάβωσιν. p) Luc. 9, 12.

Verſ. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — φαγεῖν.

Οὐ χρείαν ἔχουσιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ὀφείλουσιν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἐγὼ θρέψω αὐτούς. τοῦτο γὰρ ἐδόκει κομπηρὸν, ἀλλὰ τοὺς μαθητὰς προτρέπεται

bus, iam tum ipse necessitate coactus faceret quod suum erat.

Sed Matthaeus quidem Marcus et Lucas dicunt discipulos suggessisse Christo de turbarum dimissione, quo cibaria emerent. Ioannes vero ait: Quum sustulisset oculos Iesus et vidisset quod turba multa veniret ad se, ait ad Philippum: Vnde ememus panes, vt comedant hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque eorum pusillum quippiam accipiat. Haec sane scripsit Ioannes.

Verisimile est autem primum discipulos suggessisse: deinde eum dixisse illis: Non necesse est illis egredi; date vos illis quod edant. Postmodum sustulisse oculos ac vidisse turbam aliam multam venientem; et tunc humano more tentasse Philippum, siue probasse an crederet ipsum posse omnes pascere. Tentabat autem illum tanquam caeteris eo tempore imperfectiorem: aut etiam per hunc, sermonem et ad alios dirigebat, tentans quoque et illos. Manifestum est ergo quod ea quae alii dixerunt Euangelistae, praetermisit Ioannes: quae vero illi praetermiserunt, haec iste narrauit.

Verf. 17. *At illi — pisces.*

Iohannes vero ait Andream dixisse: Est puerulus hic vnus, qui habet quinque panes ordeaceos et duos pisces, sed haec quid sunt inter tam multos? Proculdubio autem puerulus ille discipulis haec vendebat, ideoque tanquam illa iam habentes, respon-

[1]) προβαλλομένων. B.
[2]) ἀγοράσωμεν. A.
[3]) καὶ, pro δέ. A.

ται δοῦναι αὐτοῖς φαγεῖν, ἵνα τούτων προβαλομένων [1]) ἀπορίαν, τότε λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης αὐτὸς ποιήσῃ τὸ ἑαυτοῦ.

Ἀλλὰ ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος [q]) καὶ λουκᾶς λέγουσιν, παρὰ τῶν μαθητῶν ὑπομνησθῆναι τὸν χριστὸν περὶ τοῦ ἀπολῦσαι τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀγοράσωσι τροφάς. ὁ δὲ ἰωάννης φησὶ, ὅτι [r]) ἐπάρας ὁ ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος, ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς τὸν φίλιππον, πόθεν ἀγοράσομεν [2]) ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. ἀπεκρίθη αὐτῷ φίλιππος, διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρησεν ὁ ἰωάννης.

q) Marc. 6, 35. Luc. 9, 12.

r) Io. 6, 5-7.

Εἰκὸς [3]) δὲ, πρῶτον μὲν ὑπομνησθῆναι παρὰ τῶν μαθητῶν· εἶτα εἰπεῖν αὐτοῖς, οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν· ἔπειτα ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεάσασθαι πολὺν ὄχλον ἕτερον ἐρχόμενον, καὶ τότε λοιπὸν ἀνθρωποπρεπῶς πειράσαι τὸν φίλιππον, εἴτουν, δοκιμάσαι τοῦτον, εἰ πιστεύει, δύνασθαι αὐτὸν διαθρέψαι πάντας. ἐπείραζε δὲ αὐτὸν, ὡς ἀτελέστερον τηνικαῦτα τῶν ἄλλων. ἢ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται, πειράζων καὶ τούτους. δῆλον τοίνυν, ὅτι ἃ μὲν εἶπον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ, παρέδραμεν ὁ ἰωάννης· ἃ δὲ παρέδραμον ἐκεῖνοι, ταῦτα οὗτος ἀπήγγειλεν.

Verſ. 17. Οἱ δὲ — ἰχθύας.

Ἰωάννης δέ φησι, τὸν [s]) ἀνδρέαν εἰπεῖν, ὅτι ἔστι παιδάριον ἓν ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; πάντως δὲ τὸ παιδάριον ἐκεῖνο διεπώλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. διὸ καὶ, ὡς ἤδη ἔχοντες

s) Io. 6, 8. 9.

sponderunt se aliud non habere praeter haec tantum. Ita neglectui illis erant corporalia dum mordicus spiritualibus inhaererent: duodecim enim, solis quinque panibus iisque ordeaceis cibandi erant.

Vers. 18. *Ipse autem — huc.*

Iussit quidem panes ac pisces afferri, docens quod etiam illa pauca oporteat praebere indigentibus, eosque sibiipsis praeponere. Illi vero quamquam similiter fame cruciati, nihil aliud haberent, sine vlla tamen contradictione obediunt.

Vers. 19. *Quumque iussisset — gramina.*

Marcus autem dixit quod iussit vt discumbere facerent omnes distributis conuiuiis in viridi gramine; et discubuerunt distributi in areolas centeni et quinquageni. Quod autem dicitur, distributis conuiuiis, in litera habetur συμπόσια συμπόσια, hoc est per distributa conuiuia: siue vt hic sit vna congregatio, ibi alia congregatio, et alibi alia et alia. Idem quoque significat quod additur: Distributi in areolas, quod litera habet πρασιαὶ πρασιαὶ, hoc est per distributas areolas. Potest quoque et alio modo dici quod συμπόσια fuerint congregationes in circuli speciem ordinatae, πρασιαὶ vero in quadranguli speciem. Huiusmodi enim sunt hortorum areolae. Lucas vero talia vocauit discubitus a discumbendo, κλισίας videlicet a κλιθῆναι, id est reclinari suo quoque certo ordine.

Vers. 19.

4) ἀνακλιθῆναι ex Matthaeo assumsit. Nam infra in contextu vterque vulgatum habet.

αὐτὰ, ἀπεκρίθησαν, μὴ ἔχειν ἕτερον, εἰ μὴ ταῦτα μόνον. οὕτω πάρεργα αὐτοῖς ἦσαν τὰ σωματικὰ, τῶν πνευματικῶν μᾶλλον ἀντεχομένοις. οἱ δώδεκα γὰρ πέντε μόνοις ἄρτοις ἔμελλον τραφῆναι, καὶ τούτοις κριθίνοις.

Verſ. 18. Ὁ δὲ — ὧδε.

Αὐτὸς μὲν προσέταξεν ἐνεχθῆναι τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, διδάσκων, ὅτι χρὴ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα παρασχεῖν τοῖς δεομένοις, καὶ προτιμᾷν αὐτούς· αὐτοὶ δὲ, καίτοι πεινῶντες ὁμοίως, καὶ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες, ὅμως ἀναντιῤῥήτως πείθονται.

Verſ. 19. Καὶ κελεύσας — χόρτους.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ t) ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι [4]) πάντας, συμπόσια συμπόσια, ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαὶ, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. συμπόσια συμπόσια λέγων, ἀντὶ τοῦ, συμπόσια διῃρημένα, τουτέστι, συναγωγὴν μὲν ἐνταῦθα, συναγωγὴν δὲ ἐκεῖ, συναγωγὴν δὲ ἀλλαχοῦ· τὸ αὐτὸ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ πρασιαὶ πρασιαί. εἶεν δ' ἂν καὶ ἑτέρως, συμπόσια μὲν, αἱ κυκλοειδεῖς συναγωγαί· πρασιαὶ δὲ, αἱ τετραγωνοειδεῖς. τοιαῦται γὰρ αἱ τῶν κήπων πρασιαί. κλισίας v) δὲ ὁ λουκᾶς ἐκάλεσε τὰ [5]) τοιαῦτα, ἀπὸ τοῦ κατακλιθῆναι στιχηδόν.

t) Marc. 6, 39.

v) Luc. 9, 14.

[5]) ταῦτα, pro τὰ τοιαῦτα. A.

Verſ. 19. *Acceptis — benedixit.*

Suſpexit in coelum patrem honorans, ac oſtendens Deo ſe non eſſe contrarium. Praeterea docens non prius menſam eſſe attingendam, donec Deo gratias agamus, qui nobis alimentum ſuppeditauit, eiusque benedictionem coelitus trahamus. Interdum ergo quaſi Deus propria authoritate miraculum operatur: quandoque vero deprecatur ob praedictas cauſas, ne malos offendat.

Verſ. 19. *Et — turbis.*

Dedit diſcipulis tum quaſi magis familiaribus, tum etiam ne eos lateret miraculum, ad quod ſuis manibus ſubminiſtrauerant.

Verſ. 20. *Et — ſaturati ſunt.*

Qui prius eos ſpirituali alimento ſaturauerat, docendo vt dictum eſt et loquendo de regno Dei: nunc quoque ſatiat illos et corporali: nec id ſolum, verum etiam multa docet eos. Ab accubitu quidem ſuper gramen, animi modeſtiam. Ab eo quod nihil praeter panes et piſces praeberet, temperantiam. Ab eo vero quod omnibus pari modo diſtribueret, aequitatem.

Verſ. 20. *Et — cophinos.*

Quinque panes quos fregerat dedit: horum autem fragmenta in manibus diſcipulorum nouo miracu-

[6]) Sic Marc. 8, 4. χορτάσαι ἄρτων.
[7]) πλήρεις non expreſſit Hentenius. Forte deerat in eius codice.

Verſ. 19. Λαβὼν — εὐλόγησεν.

Ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανὸν, τιμῶν τε τὸν πατέρα, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ διδάσκων, μὴ πρότερον ἅπτεσθαι τραπέζης, ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ θεῷ, τῷ χορηγῷ τῆς τροφῆς, καὶ τὴν εὐλογίαν ταύτης οὐρανόθεν ἑλκύσωμεν. θαυματουργεῖ τοίνυν, ποτὲ μὲν, κατ᾽ ἐξουσίαν, ὡς θεὸς, ποτὲ δὲ εὐχόμενος, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ τοὺς πονηρούς.

Verſ. 19. Καὶ — ὄχλοις.

Ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, τοῦτο μὲν, τιμῶν αὐτοὺς, ὡς οἰκειοτέρους, τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ θαύματος, εἰς ὃ διηκόνησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν.

Verſ. 20. Καὶ — ἐχορτάσθησαν.

Χορτάσας αὐτοὺς πρότερον πνευματικῆς [6]) τροφῆς, ἐν τῷ διδάσκειν, ὡς εἴρηται, καὶ λαλεῖν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, νῦν χορτάζει τούτους καὶ σωματικῆς. καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ παιδεύει αὐτοὺς πολλά. ἀπὸ μὲν τῆς ἐπὶ τῷ χόρτῳ κατακλίσεως, ταπεινοφροσύνην· ἀπὸ δὲ τοῦ μηδὲν πλέον ἄρτου καὶ ἰχθύος παρασχεῖν, ἐγκράτειαν· ἀπὸ δὲ τοῦ πᾶσι τὰ αὐτὰ διανεῖμαι, ἰσότητα.

Verſ. 20. Καὶ — πλήρεις. [7])

Τοὺς πέντε ἄρτους κλάσας ἔδωκε, τὰ κλάσματα δὲ τούτων ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν ἐπληθύνον-

raculo multiplicabat. Neque enim ſolum fuerunt ſatis donec ſatiaretur populus, ſed et diffundebantur donec ſupereſſet: ſupereſſet inquam, ad duodecim plenos cophinos: vt etiam duodecim Apoſtoli ſuos perferrent cophinos: et ſicut manus ita et humeros haberent miniſtros ac teſtes huiusmodi miraculi. Marcus vero dixit, quod duos quoque piſces diuiſit eis, et quod etiam ab illis ſuſtulerunt quae ſuperfuerant.

Verſ. 21. *Qui autem — pueros.*

Hoc et augmentum eſt miraculi, et laus turbarum, quod etiam cum vxoribus et pueris aſſidebant. Et quia cum tota familia ſequebantur, cum tota etiam familia beneficii fructum perceperunt.

Cap. XXVII. De ambulatione Chriſti ſuper mare.

Verſ. 22. *Statimque — turbas.*

Quum ab ipſo diſtrahi nollent, compulit illos in nauigium conſcendere, et praecedere in vlteriorem partem: hoc quidem praetextu, vt ipſe relictus dimitteret turbas: in veritate autem, vt ſecum habentes fragmentorum cophinos, per otium abſente illo curioſe fragmenta ſciſcitarentur, ac confirmarentur, quod non phantaſtice factum eſſet miraculum. Nam et propter hoc ſuperfuerant, et oportebat diſcipulos de ea re certiores fieri ſupra caete-

*) Forte Hentenius legit, καὶ τὸ περισσεύειν δώδεκα κοφίνους γέμοντας.

θύνοντο. καὶ τὸ θαῦμα ξένον. οὐχ ἵστατο γὰρ μέχρι τοῦ κορεσθῆναι τὸν λαὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ περισσεύειν ἐξεχεῖτο, καὶ τὸ [8]) περισσεῦον, δώδεκα κόφινοι γέμοντες, ἵνα καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι [9]) διαβαστάσωσι τοὺς κοφίνους, καὶ ὥσπερ τὰς χεῖρας, ὕτω καὶ τοὺς ὤμους ἔξωσι διακόνους καὶ μάρτυρας τοῦ τοιύτου θαύματος. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ [x]) τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν αὐτοῖς, καὶ ὅτι καὶ ἐκ τούτων ἦραν περισσεύματα. x) Marc. 6, 41. 43.

Verſ. 21. Οἱ δὲ — παιδίων.

Τοῦτο καὶ αὔξησίς ἐστι τοῦ θαύματος, καὶ τῶν ὄχλων ἔπαινος, ὅτι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων προσήδρευον. καὶ ἐπειδὴ πανοικὶ παρέμειναν, πανοικὶ καὶ τῆς εὐεργεσίας ἀπήλαυσαν.

Κεφ. ΚΖ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Verſ. 22. Καὶ εὐθέως — ὄχλους.

Μὴ βυλομένυς ἀποσπασθῆναι αὐτῦ, ἠνάγκασεν αὐτὺς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν, ἤτοι, προλαμβάνειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν μέρος. προφάσει μὲν, ἵνα αὐτὸς ὑπολειφθεὶς, ἀπολύσῃ τὺς ὄχλυς· τῇ δ᾽ ἀληθείᾳ, ἵνα, μεθ᾽ ἑαυτῶν ἔχοντες τοὺς κοφίνυς τῶν κλασμάτων, κατὰ σχολὴν, ἀπόντος αὐτοῦ, περιεργάσωνται τὰ κλάσματα, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν τὸ θαῦμα γέγονε. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπερίσσευσαν,

9) διαστάσωσι. A.

caeteros, vtpote qui tanquam communes omnium magiſtri in orbem erant ingreſſuri. Et haec quidem vna cauſa eſt cur diſcipulos praemiſerit.

Altera vero, quia volebat ſolus in montem aſcendere, prout ſtatim ſubiungitur, docens hinc quod neque oporteat continue multitudini immiſceri, neque ſemper fugere multitudinem: ſed vtrumque vtiliter efficere. Iam itaque et nos relictis vrbibus earumque diſtractionibus, pedites ac leues Chriſtum ſequamur, ad ſolitudinem ſiue quietem et ſilentium ac otium abeuntem, eique aſſiſtamus ſalutaria docenti; vt affectionum abſtinentia ieiunantes, diuina gratia repleamur.

Verſ. 23. *Quumque dimiſiſſet.* — *v. 24. illic.*

Aptus eſt enim mons ad orationem: nox praeterea et ſolitudo, ſilentium ac indiſtractionem praebent, et immobilitatem in oratione.

Verſ. 24. *Nauis autem* — *ventus.*

Nunc rurſum diſcipuli fluctuant ac periclitantur ſicut et prius. Verum tunc quidem, quum eſſent imperfectiores, aderat et ipſe ad conſolationem, quanquam dormiebat: nunc vero quum iam profeciſſent aberat, vt nusquam habentes conſolationem efficiantur fortiores.

Verſ. 25. *Quarta* — *mare.*

Marcus autem dixit quod etiam vidit eos laborantes in remigando. Iohannes vero quod remigaue-
rant

*) Ita quoque interpres reperit. In mentem tamen cuiquam venire poſſit ἐξιέναι.

καὶ ἔδει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πληροφορηθῆναι μᾶλλον, ἅτε κοινοὺς διδασκάλους εἰς τὴν οἰκουμένην[x]) εἰσιέναι μέλλοντας. μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ προπέμψαι τοὺς μαθητάς.

Δευτέρα δὲ, ὅτι ἐβούλετο μόνος εἰς τὸ ὄρος ἀνελθεῖν, ὡς δηλωθήσεται, διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ μήτε ἀναμίγνυσθαι διηνεκῶς τῷ πλήθει, μήτε φεύγειν ἀεὶ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἑκάτερον χρησίμως ποιεῖν. λοιπὸν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀφέντες τὰς πόλεις καὶ τοὺς περισπασμοὺς αὐτῶν, πεζοὶ καὶ κοῦφοι τῷ χριστῷ κατακολουθήσωμεν εἰς ἐρημίαν, εἴτουν, ἠρεμίαν καὶ ἡσυχίαν ὑπάγοντι, καὶ παραμείνωμεν αὐτῷ, διδάσκοντι τὰ σωτήρια, ἵνα νηστεύσαντες τῇ ἀποχῇ τῶν παθῶν, ἐμπλησθῶμεν τῆς θείας χάριτος.

Verſ. 23. Καὶ ἀπολύσας — v. 24. ἐκεῖ.

Χρήσιμον γὰρ ταῖς προσευχαῖς καὶ τὸ ὄρος, καὶ ἡ νὺξ, καὶ ἡ μόνωσις, ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ γαλήνην παρέχοντα.

Verſ. 24. Τὸ δὲ πλοῖον — ἄνεμος.

Πάλιν οἱ μαθηταὶ κλυδωνίζονται, καθὼς καὶ τὸ πρότερον. ἀλλὰ τότε μὲν, ἀτελεστέροις οὖσι συνῆν καὶ αὐτὸς εἰς παραμυθίαν, εἰ καὶ ἐκάθευδε· νῦν δὲ προκοψάντων ἄπεστιν, ἵνα, μηδαμόθεν ἔχοντες παραμυθίαν, καρτερικώτεροι γένωνται.

Verſ. 25. Τετάρτῃ — θαλάσσης.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ εἶδεν[y]) αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν· ὁ δὲ ἰωάννης, ὅτι ἠλα-

y) Marc. 6, 48.

rant ferme ſtadia vigintiquinque aut triginta. Stadium autem locus eſt ſine menſura centum vlnarum, quae vlna Graece ὀργυιὰ dicitur, et eſt manuum cum pectoris latitudine extenſio, continens ſex pedes. Quartam vero noctis vigiliam nominabant antiqui, qui in exercitibus nocte vigilabant, quartam noctis partem, poſtremas videlicet tres horas: Permiſit ergo Chriſtus diſcipulos ad id vſque tempus fluctuare, docens vt fortes efficiamur ad pericula, quae diſpenſatorie inducuntur: nec facilem aut velocem quaeramus liberationem. Praeterea vt mortem prae oculis habentes, et ab ea mirabiliter liberati, agnoſcerent Deum eſſe eum, qui ſe ſeruaſſet: Nondum enim perfectam habebant certitudinem: ideo quoque poſt liberationem adorauerunt eum dicentes: vere Dei filius es.

Verſ. 26. *Et — clamauerunt.*

Timorem qui ab vndis erat excipit alter timor: nec hunc ſoluit donec clamauerunt, vt exercerentur ad ferendas tentationum ſucceſſiones.

Verſ. 27. *Ac protinus — nolite terreri.*

Quia nocte impediente, a perſona eum cognoſcere nequieuerunt, ſui nunc indicium puta vocem eis inducit, quae illos vtroque timore liberaret.

Verſ. 28. *Reſpondens — v. 29. veni.*

Peruenire ad illum ſuper aquas quaerit, vt hinc certior efficeretur, an ipſe eſſet Chriſtus. Potius tamen dicendum, quod quum vocem eius percepiſſet,

²) φόβος, addit. A.

ἤλασαν ²) ὡς ϛαδίους εἰκοσιπέντε ἢ καὶ τριάκοντα. ϛάδιον δέ ἐϛι, τόπος ὀργυιῶν ἑκατόν. τετάρτην δὲ Φυλακὴν τῆς νυκτὸς ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ νυκτοΦύλακες τῶν ϛρατοπέδων, τὸ τέταρτον μέρος τῆς νυκτὸς, ἤτοι, τὰς τελευταίας τρεῖς ὥρας. ἀΦῆκε δὲ τοὺς μαθητὰς ὁ χριϛὸς ἐπὶ τοσοῦτον κλυδωνίζεσθαι, παιδεύων ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, οἰκονομικῶς ἐπαγομένοις, καὶ μὴ ζητεῖν ταχεῖαν ἀπαλλαγήν. ἔτι δὲ καὶ, ἵνα πρὸ ὀΦθαλμῶν τὸν θάνατον ἔχοντες, εἶτα παραδόξως ῥυσθέντες, ἐπιγνῶσιν, ὅτι θεός ἐϛιν ὁ τούτους διασωσάμενος. οὔπω γὰρ τελείαν εἶχον πληροΦορίαν. διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες, ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ. z) Io. 6, 19.

Verſ. 26. Καὶ — ἔκραξαν.

Τὸν ἀπὸ τοῦ κλύδωνος Φόβον ἕτερος διαδέχεται, ²) καὶ οὐκ ἔλυσε τοῦτον, ἕως ³) ἐβόησαν, ἵνα γυμνασθῶσι Φέρειν τὰς διαδοχὰς τῶν πειρασμῶν.

Verſ. 27. Εὐθέως — μὴ Φοβεῖσθε.

Ἐπεὶ οὐκ ἠδύναντο γνωρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου, διὰ τὴν νύκτα, λοιπὸν τὴν γνώριμον Φωνὴν αὐτοῖς ἐπαΦίησι, λύουσαν ἀμΦοτέρους τοὺς Φόβους.

Verſ. 28. Ἀποκριθεὶς — v. 29. ἐλθέ.

Ἀφικνεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπάνω τῶν ὑδάτων ζητεῖ, προφάσει μὲν, εἰς διάπειραν τοῦ γνῶναι ἐντεῦθεν, εἰ αὐτός ἐϛιν ὁ χριϛός· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἐνωτισθεὶς τὴν Φωνὴν αὐτοῦ, λίαν ἐχάρη, καὶ δια-

3) ἕως οὗ. A.

pisset, supra modum gauisus est et optabat ante alios ad eum accedere.

Vers. 29. *Quumque descendisset — v. 30. serua me.*

Mare quidem non timuit, quanquam fureret: sed de iubentis potentia confisus, audacter ambulabat super aquas, et recte gradiebatur: vento autem magis territus est, ne forte circumagendo eum euerteret. Huiusmodi enim est humana natura, vt plerumque in magnis recte se gerat, magis autem conuincatur reprehensione digna esse in minoribus. Consequens itaque est, vt debilitata fide, per quam contra fluctus audentior erat, illius destitueretur gratia, quae leuem ipsum efficiebat, et demergeretur.

Vers. 31. *Et continuo — haesitasti?*

Haec improperans ostendit, quod nequaquam venti violentia illum deiiciebat, sed exigua fiducia, hoc est infirmitas dictae fidei. Exiguae ergo fidei hominem illum appellauit, vt qui ventum timens, magnam eius partem abiecisset. Dicit itaque illi: Cur haesitasti? siue, quare primum fiduciam habens, postmodum timuisti? id enim appellauit haesitationem: nam qui contra fluctus te fortem reddebat, vtique et contra ventum te fortem reddidisset.

Vers. 32. *Quumque essent ingressi — ventus.*

Non statim nauim ascenderunt, sed vento vehementer vrgente, longo adhuc spatio ambulauerunt vt Petrus certior redderetur, et de sua exigua fiducia

διαθερμανθεὶς γλίχεται πρὸ τῶν ἄλλων ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Vers. 29. Καὶ καταβὰς — v. 30. με.

Τὴν μὲν θάλασσαν οὐκ ἐδειλίασε, καίτοι μαινομένην, ἀλλὰ πιστεύσας τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος, θαῤῥαλέως ἐπέβη τῶν κυμάτων, καὶ ὀρθὸς ἐβάδιζε· τὸν ἄνεμον δὲ μᾶλλον ἐφοβήθη, μήποτε περιτρέψῃ αὐτόν. τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. πολλάκις τὰ μεγάλα κατορθοῦσα, μᾶλλον ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ἐλέγχεται. λοιπὸν οὖν, ἀσθενησάσης τῆς πίστεως, μεθ' ἧς κατετόλμησε τῶν κυμάτων, ἀφῆκεν αὐτὸν ἡ χάρις αὐτῆς, ἡ κουφίζουσα τοῦτον, καὶ κατεποντίζετο.

Vers. 31. Εὐθέως — ἐδίστασας;

Ταῦτα ὀνειδίσας αὐτῷ, ἔδειξεν, ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνέμου βία τοῦτον κατέβαλεν, ἀλλ' ἡ ὀλιγοπιστία, τουτέστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ῥηθείσης πίστεως. ὀλιγόπιστον οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀποβαλόντα πολύ τι [4]) μέρος αὐτῆς ἐν τῷ φοβηθῆναι τὸν ἄνεμον. λέγει τοίνυν αὐτῷ, διατί ἐδίστασας; ἤγουν, διατί πρῶτον μὲν ἐθάῤῥησας, ὕστερον δὲ ἐδειλίασας; τοῦτο γὰρ ὠνόμασε δισταγμόν. ὁ γὰρ ἐνισχύων σε κατὰ τῶν κυμάτων, ἐνίσχυσεν ἂν σε καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου.

Vers. 32. Καὶ ἐμβάντων — ἄνεμος.

Οὐκ εὐθὺς ἐνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐγκειμένου, πολὺ διάστημα περιεπάτησαν ἔτι, πρὸς πληροφορίαν τοῦ πέτρου,

καὶ

4) Pro πολύ τι, A. habet πολύτιμον.

cia conuinceretur. Dicit enim Iohannes quod voluerunt eum sumere in nauim et ilico nauis appulit terrae ad quam ibant. Et inde manifestum est quod quum nauis terrae proxima esset, tum demum in eam intrauerunt.

Vers. 33. *Caeterum qui — es.*

Miraculi magnitudo perfectiorem eis induxit fidem. Mare siquidem increpare minus est, quam super illud ambulare: nec solum eum super illud ambulare, sed etiam alteri id praestare: neque haec tantum, verum etiam facere illud quum venti violentia impetuose flaret, ac mare a suo statu submoueret, sed praesens quidem Euangelista dicit, quod communiter omnes confessi sunt esse ipsum Dei filium.

Marcus autem dixit, quod admirati sunt, verum non intellexerunt. Ait enim: Et vehementer supra modum intra sese stupebant et admirabantur: neque enim intellexerunt de panibus: nam cor eorum obcaecatum erat. Est autem sensus dictorum huiusmodi, quod supra modum admirabantur eum veluti hominem qui talia posset, quum maxime illum adorare oportuisset, tanquam Deum omnia potentem. Volens autem ostendere quod neque in praedicto panum miraculo se conuertissent ad id quod oportuit, addidit quod non intellexerunt neque de panibus. Adduxit autem causam cur non intellexerunt, dicens: Erat cor eorum obcaecatum.

Nos

*) Apud Ioannem est, ἐπὶ τῆς γῆς, quomodo etiam in contextu ibi habet Euthymius. Offendit etiam Chrysostomus in, ἐπὶ τῆς γῆς. Semel ergo Tom. VII. p. 515. C. habet εἰς τὴν γῆν. Semel, vbi data

καὶ ἔλεγχον τῆς ὀλιγοπιϛίας αὐτοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, ὅτι [a]) ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ [5]) τὴν γῆν, εἰς ἣν ὑπῆγον. κἀντεῦθεν φανερὸν, ὅτι πλησίον τῆς γῆς γενομένου τοῦ πλοίου, τότε λοιπὸν ἐνέβησαν εἰς αὐτό. a) Io. 6, 21.

Verſ. 33. Οἱ δὲ — ὤ.

Τὸ μέγεθος τοῦ θαύματος τελειοτέραν αὐτοῖς τὴν πίϛιν ἐνέθηκε. τοῦ γὰρ ἐπιτιμᾶν τῇ θαλάσσῃ, μεῖζον τὸ περιπατεῖν ἐπ' αὐτῆς, καὶ μὴ μόνον αὐτὸν περιπατεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρῳ τοῦτο χαρίζεσθαι· καὶ μὴ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ βίας ἀνέμου καταιγιζούσης, καὶ ἀναμοχλευούσης τὴν θάλασσαν. ἀλλ' ὁ μὲν παρὼν εὐαγγελιϛὴς φησιν, ὅτι κοινῇ πάντες ὡμολόγησαν θεοῦ υἱὸν εἶναι αὐτόν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθαύμασαν μὲν, οὐ συνῆκαν δέ· λέγει γὰρ, ὅτι καὶ [b]) λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίϛαντο, καὶ ἐθαύμαζον. οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη. ἔτι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὑπερεξεπλήττοντο αὐτὸν, ὡς ἄνθρωπον τοιαῦτα δυνάμενον· δέον [6]) μάλιϛα προσκυνεῖν αὐτὸν, ὡς θεὸν πάντα δυνάμενον. ἐμφῆναι δὲ θέλων, ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῇ προλαβούσῃ θαυματουργίᾳ τῶν ἄρτων μετέμαθον τὸ δέον, προσέθηκεν, ὅτι οὐ συνῆκαν [7]) οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἄρτοις. ἐπήγαγε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ συνιέναι, εἰρηκὼς, ὅτι ἦν ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη. b) Marc. 6, 51.

Λέγο-

ta opera explicat, Tom. VIII. p. 255. C. ἐγγὺς τῆς γῆς ἐγένετο.

6) δὲ, addit. A.

7) οὐδὲ, abeſt. A.

Nos tamen dicimus quod simul vt ingressus est nauim Iesus, contigerunt ea quae dixit Marcus: deinde dissoluta caecitate, facta sunt ea quae scripsit Matthaeus. Scire enim oportet, quod interdum quidem tenebatur cor discipulorum, nec poterant intelligere: quandoque vero soluebatur et intelligebant: vtrumque autem diuina dispensatione contingebat. Et nos ergo quum demergi coeperimus tempestate perturbationum animi, Iesum inuocemus; et continuo porriget etiam nobis auxiliarem manum, et extrahet nos.

Vers. 34. *Et — Gennesaret.*

Marcus autem dixit: quod compulit discipulos suos conscendere nauim et praecedere in vlteriorem ripam ad Bethsaidam. Ioannes vero quod venerunt traïecto mari ad Capernaum. Sunt autem et Bethsaida et Capernaum in terra Gennesaret: stagnum vero Gennesaret vnitum erat Tiberiadi.

Vers. 35. *Quumque agnouissent* — *v.* 36. *salui facti sunt.*

Vidisti quomodo discipuli paulatim profecerint? vide et multitudinem. Non iam ipsos in domum trahunt, neque vt manus imponat quaerunt, neque verbi iussum expetunt, sed excelsius ac longe diuinius salutem accersunt: illa enim quae sanguinis profluuio laborauerat maiorem illis fidem induxerat.

Λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἅμα μὲν τῷ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον τὸν ἰησοῦν, συνέβησαν, ἅπερ εἶπεν ὁ μάρκος· εἶτα λυθείσης τῆς πωρώσεως, λοιπὸν γεγόνασιν, ἅπερ ἱστόρησεν ὁ ματθαῖος. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν ἐκρατεῖτο ἡ καρδία τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἠδύναντο συνιέναι, ποτὲ δὲ ἀπελύετο, καὶ συνίεσαν. ἑκάτερον δὲ συνέβαινε κατὰ θειοτέραν οἰκονομίαν. καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν ἀρχώμεθα καταποντίζεσθαι τῷ κλύδωνι τῶν παθῶν, ἐπικαλεσάμεθα τὸν ἰησοῦν, καὶ εὐθέως δώσει καὶ ἡμῖν χεῖρα βοηθείας, καὶ ἀνελκύσει ἡμᾶς.

Verſ. 34. Καὶ — γεννησαρέτ.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἠνάγκασε c) τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς βηθσαϊδάν· ὁ δὲ ἰωάννης, d) ὅτι ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς καπερναούμ. εἰσὶ δὲ καὶ ἡ βηθσαϊδὰ, καὶ ἡ καπερναοὺμ, ἐν τῇ γῇ γεννησαρέτ. λίμνη δὲ ἡ γεννησαρὲτ, ἡνωμένη τῇ τιβεριάδι.

c) Marc. 6, 45.

d) Io. 6, 17.

Verſ. 35. Καὶ ἐπιγνόντες — v. 36. διεσώθησαν.

Εἶδες, πῶς κατὰ μικρὸν οἱ μαθηταὶ προέκοψαν· ὁρα καὶ τὸ πλῆθος. οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν εἰς τὰς οἰκίας ἕλκουσιν, οὐδὲ χεῖρας ἐπιθεῖναι ζητοῦσιν, οὐδὲ πρόσταγμα διὰ ῥήματος αἰτοῦσιν, ἀλλ' ὑψηλότερον πολλῷ καὶ θεοπρεπέστερον ἐπισπῶνται τὴν θεραπείαν. ἡ γὰρ αἱμόῤῥους πλείονα πίστιν αὐτοῖς ἐνέθηκε.

Cap. XXVIII. De transgressione praecepti dei.

Cap. XV. v. 1. *Tunc* — v. 2. *edunt.*

In vniuersis quidem duodecim tribubus erant scribae et Pharisaei: caeteris tamen iniquiores erant qui ab Ierosolymis erant, vtpote metropolim inhabitantes, ideoque fastum maiorem prae se ferentes. Viderant magnam populi fidem, et illam minuere conabantur: verum in Christo nihil erat quod carpere possent: sed discipulorum accusabant non iniquitatem, sed humani praecepti transgressionem. Neque enim iubebat lex diuina ne ederent priusquam lauarent, sed seniores populi. Ait enim Marcus: Pharisaei omnesque Iudaei nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obseruantes mordicus traditionem seniorum: et a foro reuertentes, nisi aspergantur, non comedunt, multaque sunt alia quae seruanda acceperunt, nempe lotiones poculorum et vrceorum, et aeramentorum, et lectorum. Haec quidem ait Marcus. πυγμῇ autem lauari (quod habet Marcus) est vsque ad cubitum lauari. Aduerte quod vbi in Marco cum caeteris omnibus interpretibus vertentes dicimus, Crebro lauerint, loco dictionis Crebro, habent Graeca πυγμῇ, ideo dicit autor noster quod πυγμῇ lauari, est vsque ad cubitum lauari: idque ab etymologia deduci videtur. Est enim πυγμὴ, ῆς, pugnus, et πυγὼν, ῶνος cubitus.) Lauabant autem pocula, vrceos, aeramenta et lectos, existimantes ea hoc modo sanctificari; aliaque multa huiusmodi tradebant obseruanda, legem quidem transgredientes, haec autem ridicula obseruantes. Discipuli vero frequenter illotis manibus edebant, non sectantes ista. Quomodo enim facere

Κεφ. ΚΗ. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ.

Cap. XV. v. 1. Τότε — v. 2. ἐσθίωσιν.

Ἐν πάσαις μὲν ταῖς χώραις τῶν δώδεκα φυλῶν ἦσαν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι· πονηρότεροι δὲ τῶν ἄλλων ἦσαν, οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων, ὡς τὴν μητρόπολιν οἰκοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τετυφωμένοι. θεασάμενοι γὰρ τὴν μεγάλην τοῦ λαοῦ πίστιν, ἐσπούδασαν ἐλαττῶσαι αὐτήν. καὶ τῷ χριστῷ μὲν οὐδέν τι μέμψασθαι δύνανται, τῶν μαθητῶν δὲ κατηγοροῦσιν, οὐ παρανομίαν, ἀλλὰ παράβασιν ἀνθρωπίνου παραγγέλματος. τὸ γὰρ μὴ ἐσθίειν πρὸ τοῦ νίψασθαι, νόμος οὐ προσέταξε θεῖος, ἀλλ' οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι οἱ [e]) Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσιν, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ ῥαντίσωνται, [8]) οὐκ ἐσθίουσι. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων καὶ κλινῶν. ταῦτα μέν, φησιν, ὁ μάρκος. ἔστι δὲ πυγμῇ νίπτεσθαι, τὸ νίπτεσθαι μέχρι τοῦ ἀγκῶνος. ἐβάπτιζον δὲ τὰ ποτήρια καὶ τοὺς ξέστας καὶ τὰ χαλκία καὶ τὰς κλίνας, ἁγιάζειν οὕτω ταῦτα δοκοῦντες. καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκαινοτόμουν, τὸν μὲν νόμον παραβαίνοντες, τὰ καταγέλαστα δὲ ταῦτα παραφυλάττοντες. οἱ μαθηταὶ δὲ πολλάκις ἀνίπτοις χερσὶν ἤσθιον, οὐκ ἐπιτηδεύοντες τοῦτο· πῶς γάρ; οἱ μηδὲν μηδέποτε τοιοῦτον παρατη-

e) Marc. 7, 3. 4.

8) ῥαντίσονται. A. ῥαντίσωνται infra etiam in contextu habent Codd. Euthymii.

cere poterant, quum nunquam tale quippiam obseruassent: sed potius virtutis curam haberent, corporales consuetudines despicientes, eo quod earum transgressio nullum animae posset adferre nocumentum?

Vers. 3. *At ille — vestram?*

Non dixit, Benefaciunt transgrediendo, ne Iudaeis contentionis occasionem praeberet. Nec dixit, Malefaciunt, ne huiusmodi traditionem confirmaret. Neque eos calumniatur qui illam tradiderant, ne tanquam contumeliosum eum auersarentur. Sed statim e diuerso de maiori peccato accusat: ostendens non oportere eos qui Dei praeceptum transgrediuntur, accusare illos, qui hominum traditionem praetereunt. Deinde etiam dicit, quod Dei praeceptum transgrediuntur, et propter quam traditionem suam: ac illam praecipue in medium adducit iniquitatem, quae tunc inde emergebat.

Vers. 4. *Nam — moriatur.*

In libro Exodi ambo haec praecepta habentur.

Vers. 5. *Vos — in tuum vertitur commodum.*

Difficilis est horum ordo verborum, nisi primum rem enarremus: Seniores Iudaeorum docuerant iuuenes, vt praetextu diuini cultus parentes contemnerent. Siquis enim parentum peteret a filio ouem aut vitulum, aut aliud quippiam, praecipiebant illis, vt dicerent: Munus est Deo, quodcun-

9) Immo, τῆς ἐξόδου. Scilicet Exod. 20, 12. 21, 17. Atquae ita legit etiam Hentenius.

ρατηροῦντες· ἀλλὰ μόνης τῆς ἀρετῆς φροντίζοντες, τὰ τῆς σωματικῆς χρείας περιεφρόνουν, ὡς μηδὲν εἰς ψυχὴν δυνάμενα βλάπτειν.

Verſ. 3. Ὁ δὲ — ὑμῶν;

Οὐκ εἶπεν, ὅτι καλῶς ποιοῦσι παραβαίνοντες, ἵνα μὴ δῷ τοῖς ἰουδαίοις ἀφορμὴν φιλονεικίας, οὐδ' ὅτι κακῶς ποιοῦσιν, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ τὴν τοιαύτην παράδοσιν, οὐδὲ διαβάλλει τοὺς παραδόντας αὐτὴν, ἵνα μὴ ὡς ὑβριστὴν τοῦτον ἀπογραφῶσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀντεγκαλεῖ περὶ μείζονος ἁμαρτήματος, δεικνὺς, ὅτι τοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ παραβαίνοντας οὐ χρὴ μέμφεσθαι τοῖς παραβαίνουσιν ἀνθρώπων παράδοσιν. εἶτα λέγει, καὶ ποίαν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ παραβαίνουσι, καὶ διὰ ποίαν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ εἰς μέσον φέρει μάλιστα τὴν ἐπιπολάζουσαν τότε παρανομίαν.

Verſ. 4. Ὁ γὰρ — τελευτάτω.

Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς [9]) γενέσεως καὶ ἄμφω αὗται αἱ ἐντολαὶ κεῖνται.

Verſ. 5. Ὑμεῖς — ὠφεληθῇς.

Δυσχερὴς [1]) ἡ τῶν ῥητῶν τούτων ἔσται σύνταξις, εἰ μὴ προδιηγησόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἰουδαίων ἐπαίδευσαν τοὺς νέους, ἐν προφάσει εὐσεβείας, καταφρονεῖν τῶν γονέων. εἰ γάρ τις τῶν γονέων ἐζήτησε λαβεῖν ἀπὸ [2]) τῶν τοῦ υἱοῦ, πρόβατον ἢ μόσχον ἢ ἕτερόν τι, παρήγγελλον αὐτοῖς

[1]) Haec Huetius, tanquam ex Origenis catena, laudat ad Orig. III. p. 489. nota δ.
[2]) τῶν abeſt. A.

cunque ex me in tuum vertitur commodum, hoc est Deo consecratum est quodcunque a me lucrifacis: et ita docebant eos despicere parentes ac legem transgredi. Ignominia siquidem est, legisque transgressio, filios resistere parentibus. Nam et ipsos parentes Dei praetextu fraudabant re debita, et nec Deo illam offerebant. Haec itaque rei narratio est. Nunc vero oportet et dicta interpretari. Vos autem dicitis: hoc est vos interpretamini, vos docetis deceptionem illam humanam: Quisquis dixerit patri vel matri, Munus est Deo consecratum quicquid ex me in tuum vertitur commodum, siue quicquid ex me lucrifacere cupis.

† Quidam autem per defectum interpretantur hoc dictum dicentes: Deus quidem haec vel illa praecepit: vos autem haec reiicientes dicitis, Quisquis dixerit patri vel matri, Corban siue munus est Deo quaesitum, quodcunque ex me in tuum vertitur commodum, liberatus est. Hoc enim dicunt deficere, vtpote Iudaeis notum ad quos dirigebat sermonem.

Vers. 5. *Et — suam.*

Et talis homo iam impudens effectus, deinceps non honorabit parentes suos.

Vers. 6. *Et — vestram.*

Quum manifeste demonstrauerit illos iniquitatis esse praeceptores, ex consequenti quoque discipulos suos accusatione liberauit quod illorum non seruarent traditionem, qui Dei praeceptum non seruabant.

Vers. 7.

τοῖς λέγειν, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, τουτέστιν, ἀφιέρωται τῷ Θεῷ, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδάνῃς. καὶ οὕτως ἐδίδασκον αὐτοὺς ἀτιμάζειν τοὺς γονεῖς καὶ παρανομεῖν. ἀτιμία γὰρ, τὸ τοὺς παῖδας ἀπατᾷν τοὺς γονεῖς, καὶ παρανομία. τούς τε γὰρ γονεῖς ἀπεστέρουν, προφάσει τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ τῷ Θεῷ προσέφερον. ἡ μὲν οὖν διήγησις τοιαύτη. χρὴ δὲ λοιπὸν ἑρμηνεῦσαι καὶ τὰ ῥητά. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἀντὶ τοῦ, ὑμεῖς ἑρμηνεύετε, ὑμεῖς διδάσκετε τὴν ἀπάτην τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, ὅτι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ, ὃ ἂν[3]) ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, εἴτουν, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ κερδᾶναι θέλῃς.

[Τινὲς [4]) δὲ ἐλλειπτικῶς τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύοντες, φασὶν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐνετείλατο τάδε καὶ τάδε· ὑμεῖς δὲ, ταῦτα ἀθετοῦντες, λέγετε, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, κορβᾶν, ἤτοι δῶρόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ ζητούμενον, ἠλευθέρωται· τοῦτο γὰρ λέγουσιν ἐλλείπειν, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις γνώριμον, πρὸς οὓς εἴρηκε τὸν λόγον.]

Verf. 5. Καὶ — αὐτοῦ.

Καὶ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος, ἀναίσχυντος τοῦ λοιποῦ γενόμενος, οὐκ ἔτι τιμήσει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ.

Verf. 6. Καὶ — ὑμῶν.

Προδήλως ἀποδείξας αὐτοὺς παρανομίας διδασκάλους, ἀπήλλαξε μέμψεως λοιπὸν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, μὴ τηροῦντας τὴν παράδοσιν τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ.

Qq 5 Verf. 7.

3) ἐὰν. A.
4) Inclusa in margine habet. B.

Verſ. 7. *Hypocritae — Ieſaias.*

Hypocritas illos dixit, quia legem ſeruare videbantur, ipſam tamen transgrediebantur. Prophetam autem in medium adducit, qui iam olim illos accuſabat de his, de quibus ipſe nunc eos accuſat: et ſe eum eſſe oſtendit, qui etiam illa per prophetam loquebatur.

Verſ. 7. *Dicens — v. 9. hominum.*

Poſtquam dixit appropinquat mihi ore, interpretatus eſt hoc, addens: Et labiis me honorat, Deum me eſſe confitens et creatorem ac Dominum vniuerſi. Cor autem eorum longe abeſt a me, non appropinquans meis voluntatibus. Fruſtra autem colunt me, quum mea non ſeruent praecepta, ſed doceant doctrinas, quae ſunt praecepta hominum et non Dei. Timeamus ergo et nos qui ſumus Chriſti populus, ne etiam aduerſum nos haec dicantur.

Verſ. 10. *Et — eis.*

Illos tanquam incurabiles reliquit, vbi ſilentium eis impoſuiſſet, eosque confudiſſet: conuertit autem ſermonem ad turbam tanquam digniorem quae audiat.

Verſ. 11. *Audite — intelligite.*

Audite quod dico et intelligite illud. Hoc autem ait honorans illos, vt facilius ſuſcipiatur quod dicturus eſt.

Vers. 7. Ὑποκριταὶ — ἡσαΐας.

Ὑποκριτὰς αὐτοὺς εἶπεν, ὡς δοκοῦντας μὲν ἐννόμους, ὄντας δὲ παρανόμους. ἄγει δὲ τὸν προφήτην εἰς μέσον, πάλαι κατηγοροῦντα αὐτῶν, ἃ νῦν οὗτος κατηγόρησε, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κἀκεῖνα δι' ἐκείνου φθεγξάμενος.

Vers. 7. Λέγων — v. 9. ἀνθρώπων.

Εἰπὼν, ὅτι ἐγγίζει μοι τῷ στόματι, ἑρμήνευσε τοῦτο, προσθεὶς, ὅτι καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ· θεὸν ὁμολογῶν με, καὶ ποιητὴν, καὶ κύριον τοῦ παντός· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω διΐσταται ἀπ' ἐμοῦ, μὴ πλησιάζουσα τοῖς ἐμοῖς θελήμασι· μάτην δὲ σέβονταί με, μὴ τὰς ἐμὰς φυλάσσοντες ἐντολὰς, ἀλλὰ διδάσκοντες διδασκαλίας, οὔσας ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ οὐ τοῦ θεοῦ. φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ὁ τοῦ χριστοῦ λαὸς, μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ταῦτα ῥηθείη.

Vers. 10. Καὶ — αὐτοῖς.

Ἐκείνους μὲν ἐπιστομίσας καὶ καταισχύνας ἀφῆκεν, ὡς ἀνιάτους· τρέπει δὲ τὸν λόγον πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς ἀξιολογώτερον.

Vers. 11. Ἀκούετε — συνίετε.

Ἀκούετε, ὃ ἐρῶ, καὶ γνῶτε αὐτό. λέγει δὲ τοῦτο, τιμῶν αὐτοὺς, ἵνα εὐπαράδεκτον γένηται τὸ ῥηθησόμενον.

Vers. 11.

Verſ. 11. *Non — hominem.*

Hoc eſt, Non ſordes manuum illotarum quae vna cum eſcis in os ingrediuntur contaminant aut conſpurcant hominem, quia nec tangunt animam: ſolum namque peccatum foedum eſt, quod animae nocet. Talis autem dicti huius interpretatio in promptu eſt.

Aiunt autem et alteram profundius eſſe recluſam, puta quod nihil factum a Deo, natura impurum eſt. Ait enim Moſes: Et vidit Deus quaecunque fecerat, et ecce bona valde. Dicunt ergo hac profundiori interpretatione ciborum reiici obſeruationem, quam Iudaei ſeruabant. Nam quum lex, quae de cibis erat, allegoricum haberet intellectum, Iudaei qui nihil excelſum cogitare poterant, corporaliter et prout in conſpicuo erant, omnia excipiebant.

Verſ. 11. *Sed — hominem.*

Egreditur de ore omnis ſermo: ſed nunc de malo loquitur, qui cor pro fonte habet. In ſequentibus autem manifeſtiora reddit, quae hic obſcure dicta ſunt.

Verſ. 12. *Tunc — offenſos fuiſſe.*

Quo ſermone? Eo videlicet quo dicebat, Non quod intrat in os, impurum reddit hominem: ſubuertebat enim traditionem ſeniorum.

Verſ. 13. *At ille — eradicabitur.*

Plantationem nunc dicit traditionem ſeniorum et praecepta hominum.

Verſ. 14.

Verſ. 11. Ου — ἄνθρωπον.

Κοινοῖ, ἀντὶ τοῦ, μιαίνει. λέγει τοίνυν, ὅτι οὐχ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνίπτων χειρῶν ῥύπος, μετὰ τῶν βρωμάτων εἰσερχόμενος εἰς τὸ στόμα, μιαίνει τὸν ἄνθρωπον. οὐδὲ γὰρ ἅπτεται τῆς ψυχῆς. μόνον γὰρ μιαρὸν, ἡ ἁμαρτία, βλάπτουσα τὴν ψυχήν. ἡ μὲν οὖν πρόχειρος ἑρμηνεία τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη.

Φασὶ δὲ καὶ ἄλλην ὑποκεκρύφθαι βαθυτέραν, ὅτι οὐδὲν, παρὰ θεοῦ γενόμενον, φύσει μιαρόν ἐστι. φησὶ γὰρ ὁ μωϋσῆς, καὶ εἶδεν f) ὁ θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ, καλὰ λίαν. καὶ λέγουσι διὰ ταύτης τῆς βαθυτέρας τὴν τῶν βρωμάτων ἐκβάλλεσθαι παρατήρησιν, ἣν ἰουδαῖοι παρεφυλάττοντο. τοῦ γὰρ περὶ βρωμάτων νόμου συμβολικὴν θεωρίαν ἔχοντος, οἱ ἰουδαῖοι μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν δυνάμενοι, σωματικῶς πάντα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξελαμβάνοντο.

f) Geneſ. 1, 31.

Verſ. 11. Ἀλλὰ — ἄνθρωπον.

Ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος, πᾶς λόγος, ἀλλὰ περὶ τοῦ πονηροῦ λέγει νῦν, ὃς ἔχει πηγὴν, τὴν καρδίαν. προϊὼν δὲ σαφηνίζει τὰ ἀσαφῶς ἐνταῦθα ῥηθέντα.

Verſ. 12. Τότε — ἐσκανδαλίσθησαν,

Ποῖον λόγον; δηλαδὴ τὸν λέγοντα, ὅτι οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἀνέτρεπε γὰρ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων.

Verſ. 13. Ὁ δὲ — ἐκριζωθήσεται.

Φυτείαν λέγει νῦν, τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ ἐντάλματα τῶν ἀνθρώπων.

Verſ. 14.

Verſ. 14. *Sinite illos.*

Tanquam incurabiles. Ideo enim neque ipſe curauit illorum offenſionem, ſciens nihil illis profuturum eſſe quicquid diceret.

Verſ. 14. *Duces — caecorum.*

Caecos vocat eos tanquam animae oculo a fluxu affectionum excaecatos, et quaſi non potentes oculos intendere in lucem veritatis. Nec ſolum hoc, ſed et duces eorum, qui ab ignorantia ſcripturarum excaecati ſunt. Grande ſiquidem malum eſt aliquem eſſe caecum: eum vero qui caecus eſt, ducatum alteri caeco praeſtare, duplex certe malum eſt.

Verſ. 14. *Caecus — cadunt.*

Hoc manifeſtum eſt.

Verſ. 15. *Reſpondens — hanc.*

Marcus autem dixit: Et quum ingreſſus eſſet domum ſemotus a turba, interrogauerunt eum diſcipuli eius de parabola. Quum enim Petrus inchoaſſet: alii quoque pariter interrogauerunt. Parabolam autem vocant Hebraei aenigma et ſermonem obſcurum. Nam quia ſuperius dixerat Chriſtus, Quod egreditur de ore hoc impurum reddit hominem. Deinde ſicut refert Marcus, ſubiunxerat, ſi quis habet aures ad audiendum audiat, viſus eſt eis ſermo obſcurus, et ideo parabolam illum vocantes de ipſo interrogant.

Verſ. 16.

Verſ. 14. Ἄφετε αὐτούς.

Ὡς ἀνιάτους. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐθεράπευσε τὸ σκάνδαλον αὐτῶν, εἰδὼς αὐτοὺς οὐδὲν ὠφεληθησομένους.

Verſ. 14. Ὁδηγοί — τυφλῶν.

Τυφλοὺς αὐτοὺς φησὶν, ὡς πηρωθέντας τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τῶν παθῶν, καὶ ὡς μὴ δυναμένους ἐνατενίζειν τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας. καὶ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁδηγοὺς ὄντας τῶν πεπηρωμένων ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τῶν γραφῶν. μέγα μὲν γὰρ κακὸν τὸ, τυφλὸν εἶναί τινα· τὸ δὲ καὶ, τυφλὸν ὄντα, ὁδηγεῖν ἕτερον, διπλοῦν ἄρα κακόν.

Verſ. 14. Τυφλὸς — ἐμπεσοῦνται.

Τοῦτο, σαφές ἐστιν.

Verſ. 15. Ἀποκριθεὶς — ταύτην.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ ὅτε g) εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. τοῦ πέτρου γὰρ προκαταρξαμένου, καὶ οἱ ἄλλοι συνεπηρώτησαν. παραβολὴν δὲ καλοῦσιν ἑβραῖοι, τὸ αἴνιγμα, τὸν σκοτεινὸν λόγον. καὶ ἐπεὶ εἶπεν ὁ χριστὸς ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· εἶτα, καθά φησι μάρκος, h) ἐπήγαγεν, ὅτι ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω· καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς ἀσαφὴς ὁ λόγος· παραβολὴν τοῦτον ὀνομάσαντες, ἐρωτῶσι περὶ τούτου.

g) Marc. 7, 17.

h) Marc. 7, 16.

Verſ. 16.

Verſ. 16. *Ieſus autem — v. 17. emittitur?*

Omnia haec, per interrogationem legenda ſunt.

Marcus autem poſtquam dixit, et in ſeceſſum egreditur, addit, Quod purgat omnes eſcas, hoc eſt puras relinquit. Dictae enim ſordes in ſeceſſum egreſſae, pura relinquunt quae intus remanent alimenta, quae videlicet natura retinuit.

† Ἕδρα quidem inter alia ſignificat etiam corporis partem qua ſedetur. Eius autem compoſitum *ἀφεδρὼν*, *ῶνος* fimus eſt, vel ſtercus, quod ſecernitur.

Verſ. 18. *Quae — hominem.*

Dixit enim etiam viceſimo ſecundo capite, quod ex abundantia cordis os loquitur. Primum enim in corde concupiſcimus: deinde quod deſideratum eſt, per os educimus, et ita quod foris ingreditur, rurſum foras procedit: quod autem ab interioribus egreditur, adhuc intus manet et contaminat.

Verſ. 19. *A — blaſphemiae.*

Marcus vero latius enumerat et alia: auaritiam, malitiam, dolum, impudicitiam, oculum prauum, ſuperbiam, et ſtultitiam. Vt autem breuiter et aperte dicam, cogitationes malae ſunt nociuae

[5]) Hentenius omittit *ἀκμὴν — ἔτι*, reliqua autem cum proximo ſcholio coniungit.
[6]) *καθαρίζων*. A.
[7]) *ἀπολιμπάνων*. A.
[8]) Incluſa habet in marg. B.

Verſ. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐςε;

Ἀκμὴν, ἀντὶ τοῦ, ἔτι. κατ' ἐρώτησιν δὲ καὶ τοῦτο καὶ τὰ[5]) ἑξῆς.

Verſ. 17. Οὔπω — ἐκβάλλεται;

Ὁ δὲ μάρκος εἰπὼν, ὅτι καὶ i) εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, προσέθηκεν, ὅτι καθαρίζον[6]) πάντα τὰ βρώματα, τετέςι, καθαρὰ[7]) ἀπολιμπάνον. καὶ γὰρ ὁ δηλωθεὶς ῥύπος, ἐξέρχεται εἰς τὸν ἀφεδρῶνα, καθαρὰ ἀφιεὶς ἔνδον πάντα τὰ βρώματα, ὅσα δηλαδὴ παρακατέσχεν ἡ φύσις. i) Marc. 7, 19.

[Ἕδρα[8]) μὲν, τὸ μέρος τῦ σώματος· ἀφεδρὼν δὲ, ὁ[9]) κοπρών.]

Verſ. 18. Τὰ — ἄνθρωπον.

Εἴρηκε γὰρ, καὶ πρὸς τῷ τέλει τῦ εἰκοςῦ δευτέρυ κεφαλαίου, ὅτι k) ἐκ τῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ ςόμα λαλεῖ. ἐνθυμούμεθα[1], γὰρ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ, εἶτα τὸ ἐνθυμηθὲν ἐξάγομεν διὰ τῦ ςόματος. καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν εἰσπορευόμενον, ἔξω πάλιν χωρεῖ· τὸ δὲ ἔσωθεν ἐκπορευόμενον, ἔσω πάλιν μένει, καὶ μιαίνει. k) Matt. 12, 34.

Verſ. 19. Ἐκ — βλασφημίαι.

Ὁ δὲ μάρκος l) πλατύτερον ἀπαριθμεῖται καὶ ἕτερα, πλεονεξίαν, πονηρίαν, δόλον, ἀσέλγειαν, ὀφθαλμὸν πονηρὸν, ὑπερηφανίαν καὶ ἀφροσύνην· συντόμως δὲ καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διαλογισμοὶ μέν εἰσι l) Marc. 7, 22.

9) κοπρὼν non eſt ſtercus, vt reddidit Hentenius. Nam id eſt κόπρος. Sed κοπρὼν eſt receptaculum ſtercoris, quo ſtercus eiicitur.

1) ἐνθυμέμενος. A.

uae concupiscentiae: caedes vero, furtum, falſum teſtimonium, auaritia, dolus et ſuperbia nota ſunt: adulterium autem eſt, ad alienam vxorem accedere: fornicatio vero ad eam quae virum non habet: blasphemia autem eſſe Deo contumelioſum vel ingratum, aut illum accuſare: Malitia eſt cogitare mala aduerſus aliquem, aut ſuſpicari de illo quae non oportet: impudicitia eſt concubitus cum maſculo, aut ſi quae eſt huiusmodi laſciuia: oculum autem malum vocat inuidiam: Stultitia vero proprie eſt non noſſe Deum: Dixit ſtultus, inquit, in corde ſuo, non eſt Deus. Sunt autem et alia mala innumera quae nunc praetermiſit Chriſtus, eo quod ſufficiant ea quae dicta ſunt, ad habendam etiam illorum notitiam. Haec ergo a corde dixit egredi, quoniam ab illo principium habent: Horum autem principia concupiſcentiae ſunt, quae a corde ſolent emanare. Quia vero a corde, omnino etiam ab ore egrediuntur: quando in corde ebulliendo in modum mali humoris, quod ſuperfluum eſt euomi cogitur.

Verſ. 20. *Haec — hominem.*

Scientes et nos deinceps quae ſint ea quae hominem contaminant, hanc ſane immunditiam abiiciamus, quae ſordidam reddit animam. Si enim ipſa ſit impura, etiam ſi totis fluminibus corpus laue-

[2]) Ita vterque Codex. Atque ita etiam videtur legiſſe Hentenius, niſi πρὸς loco εἰς inuenerit, quod ipſe etiam malim. Sed idem mox repetitur. Forte ἀπελθεῖν corruptum eſt, quod non memini legere hoc ſenſu. Deinde εἰς videtur notare non *ad* ſed *contra*, vt παροινεῖν εἰς. Rariora ſaepenumero Euthymius adhibet vocabula. Forte ſcripſit ἀβελ-

εἰσι πονηροὶ, τὰ βλαβερὰ ἐνθυμήματα· ὁ δὲ φόνος καὶ ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ψευδομαρτυρία καὶ ἡ πλεονεξία καὶ ὁ δόλος καὶ ἡ ὑπερηφανία, γνώριμα. μοιχεία δέ ἐστι, τὸ εἰς τὴν ὕπανδρον [2]) ἀπελθεῖν· πορνεία δὲ τὸ, εἰς τὴν μὴ ἔχουσαν ἄνδρα. βλασφημία δὲ, τὸ ὑβρίζειν τὸν θεὸν, ἢ ἀχαριστεῖν αὐτῷ ἢ μέμφεσθαι αὐτῷ. πονηρία δὲ, τὸ μελετᾷν [3]) κατά τινος, ἢ ὑπολαμβάνειν, ἃ μὴ χρὴ περὶ αὐτοῦ. ἀσέλγεια δὲ, ἡ ἀρσενοκοιτία, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἀκόλαστον. ὀφθαλμὸν δὲ πονηρὸν ἐνταῦθα λέγει, τὴν βασκανίαν. [4]) ἀφροσύνη δὲ κυρίως, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν θεόν. εἶπε γάρ, φησιν, ἄφρων [m]) ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός. m) Pf. 13, 1. εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι κακίαι μυρίαι. παρέλιπε δὲ [5]) νῦν ταύτας ὁ χριστὸς, διὰ τὸ ἀρκεῖν τὰ ῥηθέντα πρὸς τὴν κἀκείνων διάγνωσιν. ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τῆς καρδίας εἶπεν ἐξέρχεσθαι, διότι τὰς ἀρχὰς ἐξ αὐτῆς ἔχουσιν. ἀρχαὶ γὰρ τούτων, αἱ ἐνθυμήσεις, ἃς ἡ καρδία πηγάζειν εἴωθεν. ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται, πάντως καὶ ἐκ τοῦ στόματος, ὅταν ὑπερβλυσάντων [6]) ἐν τῇ καρδίᾳ, δίκην πονηροῦ χυμοῦ, τὸ περιττεῦον ἐξεμεθῆναι βιάσηται.

Verf. 20. Ταῦτα — ἄνθρωπον.

Μαθόντες ἤδη καὶ ἡμεῖς τὰ μιαίνοντα τὸν ἄνθρωπον, ταύτην ἄρα τὴν ῥυπαρίαν ἀποῤῥύψωμεν, τὴν κηλιδοῦσαν τὴν ψυχήν. ἐὰν γὰρ ὅλοις ποταμοῖς τὸ σῶμα λούσῃς, οὐδὲν ὄφελος, ἀκαθάρ-

Rr 2

ἀβελτερεῖν, cuius tamen exempla ignoro, etsi nota funt ἀβέλτερος, ἀβελτηρία.

[3]) Hentenius, *mala*. Videtur ergo excidiffe κακὰ, ob proximum κατά.

[4]) Omittit Codex B. τὴν βασκανίαν.

[5]) νῦν, abeft. A.

[6]) intell. αὐτῶν.

lauerit, nihil tibi proderit: illa vero, aqua lachrymarum et purificatione virtutum abluitur.

Cap. XXIX. De Phoenicissa siue Cananaea.

Vers. 21. *Et — Sidonis.*

Hae ciuitates Cananaeorum erant. Quomodo ergo qui discipulis praecepit ne in viam gentium abirent, ipse abit? Non abit praedicaturus, sed vt paululum requiesceret. Ideo etiam postquam abiisset, ingressus domum, prout Marcus ait, neminem scire voluit, nec potuit latere.

Vers. 22. *Et — ad eum.*

Marcus ait: Erat autem mulier Graeca, Syra, Phoenicissa: hoc est Graeca quidem religione, Syra vero lingua, Phoenicissa vero genere siue gente. Phoenices enim Cananaei dicebantur, eo quod metropolim Phoenicem haberent. Haec ergo quum famam quidem eius iam olim audisset, nunc vero quod eo accessisset, sequuta est eius vestigia.

† Syra Phoenicissa est cuiusque anima, mentem quasi filiam habens, quae materiae tenetur amore: et ideo comitiali morbo laborat, ac discruciari dicitur.

Vers. 22.

7) *ἀδιάσαι.* A. Ἀδειάζειν, quod raro occurrit, est ex *ἄδεια*, notatque *ἄδειαν ἔχειν*, *ἐν ἀδείᾳ ζῆν*. Hoc loco *ἄδειαν πραγμάτων*, *ἄδειαν τοῦ διδάσκειν ἔχειν*.

8) *τὴν*, quod vulgares editiones habent, omittit etiam infra in contextu.

θάρτου μενούσης αὐτῆς, ἥτις ὕδατι δακρύων καὶ καθαρσίοις ἀρετῶν ἀπολούεται.

Κεφ. ΚΘ. Περὶ τῆς χαναναίας.

Verſ. 21. Καὶ — σιδῶνος.

Αὗται αἱ πόλεις τῶν χαναναίων ἦσαν. πῶς οὖν, τοῖς μαθηταῖς ἐντειλάμενος, εἰς [n]) ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπελθεῖν, αὐτὸς ἄπεισιν; οὐκ ἀπῆλθε κηρύξων· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκώλυσεν· ἀλλὰ θέλων [7]) ἀδειάσαι μικρόν. διὸ καὶ μετὰ τὸ ἀπελθεῖν, ὡς ὁ μάρκος εἶπεν, εἰσελθὼν [o]) εἰς [8]) οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν.

n) Matt. 10, 5.

o) Marc. 7, 24.

Verſ. 22. Καὶ — αὐτῷ.

Ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ἦν [p]) δὲ ἡ γυνὴ ἑλληνὶς, σύρα, φοινίκισσα τῷ γένει, τουτέστιν, ἑλληνὶς μὲν, τὴν θρησκείαν· σύρα δὲ, τῇ διαλέκτῳ· φοινίκισσα δὲ, τῷ γένει, εἴτουν, τῷ ἔθνει. φοίνικες γὰρ, οἱ χαναναῖοι ἐλέγοντο, διὰ τὸ μητρόπολιν ἔχειν τὴν φοινίκην. ἀκούσασα δὲ πάλαι μὲν τὴν φήμην αὐτοῦ, νῦν δὲ, ὅτι [9]) ἐπιδεδήμηκεν, ἀνίχνευσεν αὐτόν.

p) Marc. 7, 26.

[[1]) Συροφοινίκισσά [2]) ἐστιν, ἡ ἑκάστου ψυχὴ, ἔχουσα, καθάπερ θυγατέρα, τὴν διάνοιαν κεκρατημένην τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιληπτευομένην, καὶ διαῤῥησσομένην.]

9) ὅτι habet vterque codex. Ne ergo quis coniiciat ὅτε, ex ſuperioribus repetendum, τὸ ἀκούσασα, vt ſit, νῦν δὲ ἀκούσασα, ὅτι.

1) Quae incluſimus, ea B. habet in margine.

2) Ita alii legunt.

Verſ. 22. *Dicens: — torquetur.*

Filia quae a daemonio torquebatur relicta, eo quod omnino ſenſu careret, ſeipſam profert quaſi maxime indigeat vt ſui miſereatur, quia morbum ſentiebat, et ideo innumera ſuſtinebat incommoda. Filium autem Dauid eum vocat, quod didicerat a genere Dauid Chriſtum oriundum. Omnibus ſiquidem nominatiſſimus erat Dauid. Male, inquit, a Daemonio torquetur, hoc eſt miſere.

Verſ. 23. *Ipſe — verbum.*

Illa quidem alte vociferatur, dolorem qui latebat in corde ſignificans: ipſe vero penitus ſilet, ſuſtinens donec omnis illius fides, animi modeſtia ac prudentia manifeſtaretur: quod vario modo facere ſolet in multis. Simul etiam vt ediuerſo Iudaeis oſtenderet, qualem erga illos gereret affectum, quum infirmos eorum ſemel tantum rogatus, imo nec ſemel quidem, ſtatim curabat: gentilium vero non ita.

Verſ. 23. *Et — nos.*

Quod hic dicitur, Rogabant, litera habet ἠρώτων, quod verbum licet vt plurimum interrogare ſignificet, interdum tamen ſignificat deprecari. Nam et hoc loco Marcus eo vtitur, quum de muliere loquens ait: ἠρώτα, hoc eſt, deprecabatur eum vt daemonium eiiceret a filia ſua. Et Lucas quinquageſimo quarto capite ἐρωτῶ, hoc eſt deprecor te, habe me excuſatum. Eſt et vbi iubere ſignificat, vt quum circa finem decimi capitis apud Lucam

*) Forte Hentenius reperit, τῇ καρδίᾳ. Ferri poteſt vtrumque. τῆς καρδίας, pendet ex, τὸν πόνον.

Verſ. 22. Λέγουσα — δαιμονίζεται.

Τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην ἀπολιποῦσα, διὰ τὸ παντελῶς ἀναισθητεῖν, πρόσεισιν, ἑαυτὴν ἐλεηθῆναι μάλιστα δεομένη, τὴν αἰσθανομένην τῆς νόσου, καὶ διὰ τοῦτο μυρία πάσχουσαν. υἱὸν δὲ δαυῒδ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ δαυῒδ κατάγει τὸ γένος. πᾶσι γὰρ ὁ δαυῒδ ὀνομαστότατος ἦν· κακῶς δέ, φησι, δαιμονίζεται, ἀντὶ τοῦ, χαλεπῶς.

Verſ. 23. Ὁ — λόγον.

Ἡ μὲν βοᾷ μεγάλα, τὸν ἐνδομυχοῦντα [3]) τῆς καρδίας πόνον ἐνδεικνυμένη· αὐτὸς δὲ σιγᾷ παντελῶς, ἀναμένων ἅπασαν φανερωθῆναι τὴν πίστιν, καὶ ταπείνωσιν, καὶ σύνεσιν αὐτῆς, ὅπερ διαφόρως εἴωθε ποιεῖν ἐν πολλοῖς· ἅμα δὲ καὶ ἀντεπιδεικνύμενος ἰουδαίοις, οἵαν περὶ αὐτοὺς ἔχει διάθεσιν, ὅτι τοὺς μὲν ἀῤῥώστους αὐτῶν ἅπαξ αἰτηθεὶς, ἢ οὐδ' ἅπαξ, εὐθὺς θεραπεύει, τοὺς δὲ τῶν ἐθνῶν οὐχ οὕτως.

Verſ. 23. Καὶ — ἡμῶν.

Ἠρώτων, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλουν. καὶ γὰρ καὶ ὁ μάρκος εἴρηκε περὶ τῆς γυναικὸς, ὅτι καὶ q) ἠρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἤγουν, παρεκάλει. τὸ γὰρ ἐρωτῶ, σημαίνει μὲν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ πυνθάνεσθαι· σημαίνει δὲ καὶ, τὸ παρακαλῶ. ὡς τὸ r) ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρῃτημένον. ἔστι δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὸ προστάσσω. ὡς τὸ ἐμβὰς s) δὲ [4]) εἰς ἓν τῶν πλοίων,

q) Marc. 7, 26.

r) Luc. 14, 18.

s) Luc. 5, 3.

4) δὲ, abeſt. A.

Lucam dicitur: Ingressus autem in vnam nauim quae erat Simonis ἠρώτησεν, id est iussit eum vt a terra abduceret pusillum. Tanquam praeceptor enim iussit. Nam et paulo post quasi autoritatem habens dixit, duc in altum.

Vers. 24. *At ille — Israel.*

Sufficiebat quidem silentium, vt eam in desperationem coniiceret: at responsio multo etiam amplius desperationem intendit. Respondit enim: Non sum missus nisi ad Iudaeos, hos enim appellauit oues perditas domus Israel. Nam decimonono quoque capite rursum ita dixit Apostolis: Ite autem potius ad oues perditas domus Israel. Quid ergo mulier? Quum sese videret esse despectam, repudiatos etiam illos qui pro ea deprecarentur, non desperauit: nam magnam habebat fidem ac prudentiam: sed impudens est honesta impudentia: et iam relicto clamore qui eminus fiebat, propius accessit. Nos autem non ita, sed vbi statim non assequimur, desistimus: quum propius oporteret accedere, et feruentius orationi incumbere.

Vers. 25. *Illa — me.*

Vsque tunc enim neque in illius conspectum ausa fuerat accedere, indignam sese reputans.

Vers. 26. *Ille — catellis.*

Quantum illa augebat petitionem, tantum ipse repulsionem. Marcus ait quod dixerit ei: sine primum saturari filios. Vndique enim ostendebat fami-

πλοίων, ὃ ἦν τοῦ σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον. ὡς διδάσκαλος γὰρ προσέταξεν. ἐπεὶ καὶ μετὰ μικρὸν ἐξουσιαστικῶς εἶπεν, ἐπανάγαγε[t]) εἰς τὸ βάθος. t) Luc. 5, 4.

Verſ. 24. Ὁ — ἰσραήλ.

Ἱκανὴ μὲν καὶ ἡ σιωπὴ, εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν αὐτήν· ἡ δ' ἀπόκρισις πολλῷ πλέον τὴν ἀπορίαν ἐπέτεινεν. ἀπεκρίθη γὰρ, ὅτι οὐκ ἀπεστάλην εἰς ἄλλους, εἰ μὴ εἰς τοὺς ἰουδαίους. τούτους γὰρ ὠνόμασε πρόβατα ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῖς ἀποστόλοις οὕτω[5]) πάλιν εἶπε. πορεύεσθε[v]) δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. v) Matt. 10, 6. τί οὖν ἡ γυνή; θεασαμένη παροφθεῖσαν μὲν ἑαυτὴν, ἀποπεμφθέντας δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς παρακαλέσαντας, οὐκ ἀπέγνω· πολλὴν γὰρ εἶχε πίστιν καὶ σύνεσιν· ἀλλ' ἀναισχυντεῖ καλὴν ἀναισχυντίαν, καὶ ἀφεῖσα τὸ κράζειν πόῤῥωθεν, ἐγγὺς ἔρχεται. ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν μὴ τύχωμεν, ἀφιστάμεθα, δέον ἐγγύτερον προσελθεῖν, καὶ θερμότερον ἐπικεῖσθαι.

Verſ. 25. Ἡ — μοι.

Ἄχρι γὰρ τότε, οὐδ' εἰς ὄψιν αὐτοῦ τετόλμηκεν ἐλθεῖν, ἀναξίαν ἑαυτὴν κρίνουσα.

Verſ. 26. Ὁ — κυναρίοις.

Ὅσον ἐπέτεινεν ἐκείνη τὴν αἴτησιν, τοσοῦτον καὶ αὐτὸς τὴν παραίτησιν. ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι εἶπεν αὐτῇ, ἄφες[x]) πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα. x) Marc. 7, 27.

 παι-

5) οὕτω, abeſt. A.

familiaritatem ac dilectionem erga Iudaeos, eorumque procurabat honorem. Filios quidem eos vocauit tanquam suos ac dilectos: Ethnicos vero catellos tanquam impuros ac sceleſtos. Panem autem dicit sanitatem non corporum tantum, verum etiam animarum. Et vide mulieris prudentiam: Christi enim verbis perculsa, suum ab illis texit patrocinium.

Vers. 27. *At illa — suorum.*

Certe Domine vere dixisti: illi quidem sunt filii, ego vero vna e catellis: ideoque mei potius misereri oportet. Nam et catelli edunt de micis quae cadunt a mensa dominorum suorum. Quia ergo catella sum, non aliena sum, neque de micis participare prohibeor, sicut neque catelli: de micis inquam intellectualibus, id est sanitatibus collatis ab eo, qui nunc casu sese obtulit. Quod ergo adeo repulsa non discessit, fidei erat: quod vero se catellam est confessa, humilitatis: quod autem à Christi sermonibus patrocinium sibi aptauerit, prudentiae. Propterea enim Christus sanitatem distulit, vt haec manifesta fierent: atque per illa huius philosophiam demonstraret, vtque confunderentur Iudaei, adeo fide, humilitate ac prudentia a gentili muliere superati: praeterea vt haec videntes Apostóli, sumerent audaciam, quum postmodum ad gentes emitterentur. Iam itaque Christus illius fidem promulgat.

Vers. 28. *Tunc — illa hora.*

Marcus autem ait Christum ad illam dixisse: Propter hunc sermonem, abi: exiuit daemonium a filia

[6]) ἀνεβάλλετο. B.

πανταχόθεν γὰρ ἐδήλε τὴν τῶν ἰεδαίων οἰκείωσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ τιμὴν καὶ κηδεμονίαν. καὶ τέκνα μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς γνησίους καὶ ὡς ἠγαπημένους· κυνάρια δὲ, τὰ ἔθνη, ὡς ἀκάθαρτα, καὶ ὡς μιαρά. ἄρτον δὲ λέγει, τὴν θεραπείαν, ἐ τὴν σωματικὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικήν. καὶ ὅρα σύνεσιν γυναικός. δεξαμένη γὰρ τῶν τοῦ χριστοῦ ῥημάτων, ἀπ' αὐτῶν πλέκει συνηγορίαν ἑαυτῆς.

Vers. 27. Ἡ δὲ — αὐτῶν.

Ναὶ, κύριέ, φησιν, ἀληθῶς εἶπας. τέκνα μὲν ἐκεῖνοι· κυνάριον δὲ ἐγώ· καὶ διὰ τοῦτό με χρὴ μᾶλλον ἐλεηθῆναι· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἀπὸ τῶν ψιχίων ἐσθίει τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. ἐπεὶ τοίνυν κυνάριόν εἰμι, οὐκ εἰμὶ ἀλλοτρία, ἐδὲ κωλύομαι τῶν ψιχίων μετασχεῖν, ὥσπερ ἐδὲ τὰ κυνάρια. ψιχίων νοεμένων, τῶν ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἰάσεων. τὸ μὲν οὖν μὴ ἀποστῆναι, τοσοῦτον ἐξεδενωθεῖσαν, πίστεως ἦν· τὸ δὲ συνομολογῆσαι κυνάριον ἑαυτὴν, ταπεινώσεως· τὸ δ' ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ χριστοῦ κατασκευάσαι συνηγορίαν, συνέσεως. διὰ ταῦτα τοίνυν [6]) ἀνεβάλετο τὴν ἴασιν ὁ χριστὸς, ἵνα ταῦτα φανερωθῶσιν, ἵνα δείξῃ τὴν ἐν τούτοις φιλοσοφίαν αὐτῆς, ἵνα καταισχυνθῶσιν ἰεδαῖοι, τοσοῦτον εἰς πίστιν καὶ ταπείνωσιν καὶ σύνεσιν ἡττώμενοι γυναικὸς ἐθνικῆς, ἵνα ταῦτα βλέποντες οἱ ἀπόστολοι, θαῤῥήσωσιν ὕστερον, ἀποστελλόμενοι πρὸς τὰ ἔθνη. λοιπὸν οὖν ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ὁ χριστός.

Vers. 28. Τότε — ὥρας ἐκείνης.

Ὁ δὲ μάρκος, εἰπεῖν τὸν χριστὸν πρὸς αὐτήν, φησιν, ὅτι [y]) διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὕπαγε, ἐξελήλυθε

y) Marc. 7, 29.

filia tua, hoc est propter hunc sermonem quo sapienter admodum vsa es ad patrocinium. Etenim saluator et fidem eius laudauit et prudentiam. Et ideo Matthaeus quidem laudem fidei eius scripsit: Marcus vero prudentiae.

Tu autem considera quomodo quum Apostoli pro illa deprecati fuissent, nihilque effecissent, ipsa potius perfecit. Hinc enim docemur, quod Deus mauult nos pro nobisipsis obsecrare: discipuli enim maiori libertate vtebantur, sed mulier magnam demonstrauit constantiam ac perseuerantiam. Et vere magna potest precationis assiduitas.

Praefigurabat autem iuxta allegoriam Cananaea haec mulier ecclesiam e gentibus congregandam, quae dum in finibus suarum obseruantiarum permansit, filiam habebat a daemonio agitatam, videlicet operationem daemonibus subiectam. Vbi autem egressa est a finibus suis, oblita scilicet populi sui ac domus patris sui, Christi sermone digna effecta est, et a daemonum violentia liberata.

Vers. 29. *Et — illic.*

Interdum quidem ipse circumit, sanans eos qui male habent: quandoque autem sedet expectans eos quibus cura opus est: illud quidem sua bonitate, hoc vero, vt de infirmorum fide sumat experimentum. Frequenter autem in montem ascendit, propter suae altitudinem diuinitatis: ac docens a solo eleuari eos, qui Deo appropinquare cupiunt.

Cap.

7) Haec fortasse contra Codicem suum mutauit Hentenius.

λυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τῆς θυγατρός σου, τετέςι, διὰ τὸν λόγον, ᾧτινι πρὸς συνηγορίαν ἐχρήσαι, συνετῶς ἄγαν. καὶ γὰρ ὁ σωτὴρ καὶ τὴν πίςιν αὐτῆς ἐπήνεσε, καὶ τὴν σύνεσιν. καὶ διὰ τοῦτο ματθαῖος μὲν τὸν ἔπαινον τῆς πίςεως αὐτῆς ἔγραψε, μάρκος δὲ τὸν τῆς συνέσεως.

Σὺ δὲ σκόπει, πῶς τῶν ἀποςόλων δεηθέντων ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ μηδὲν ἀνυσάντων, αὐτὴ μᾶλλον ἤνυσε. διδασκόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ θεὸς βέλεται μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἱκετεύειν. οἱ μὲν γὰρ μαθηταὶ μείζονα παῤῥησίαν εἶχον, ἀλλ' ἡ γυνὴ πολλὴν καρτερίαν ἐπεδείξατο. καὶ ὄντως μεγάλα δύναται πρεσβεία παρακλήσεως.

Προετύπε δὲ κατὰ ἀλληγορίαν ἡ χαναναία αὕτη γυνὴ, τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, ἥτις ἕως μὲν ἔμενεν ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς θρησκείας αὐτῆς, εἶχε τὴν θυγατέρα δαιμονιζομένην, ἤγουν, τὴν πρᾶξιν κυριευομένην ὑπὸ δαιμόνων· ἐξελθοῦσα δὲ τῶν ὁρίων αὐτῆς· ἐπιλάθε z) γάρ, φησι, τοῦ λαῦ σε, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· λόγου ἠξιώθη παρὰ χριςοῦ, καὶ ἀπηλλάγη τῆς δυναςείας τῶν δαιμόνων. z) Pf. 44. 11.

Verf. 29. Καὶ — ἐκεῖ.

Ποτὲ μὲν, αὐτὸς περιέρχεται θεραπεύων τὰς κακῶς ἔχοντας, ποτὲ δὲ, κάθηται περιμένων τοὺς χρῄζοντας θεραπείας· ἐκεῖνο μὲν, δι' οἰκείαν ἀγαθότητα, τοῦτο δὲ, δοκιμάζων τὴν πίςιν τῶν καμνόντων. συνεχῶς δὲ εἰς ὄρος ἄνεισι, διὰ τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ παιδεύων ἐπαίρεσθαι χαμόθεν τοὺς πλησιάζειν τῷ θεῷ θέλοντας.

Κεφ.

Cap. XXX. De turbis ſanatis.

Verſ. 30. *Et — multos.*

Κυλλοὶ (pro quo Mutilos vertimus) proprie dicuntur, qui manibus carent, ſicut triceſimo ſeptimo capite manifeſtius patebit.

Verſ. 30. *Et — illos.*

Vide proficientem illorum fidem. Neque enim amplius tangunt fimbriam veſtimenti eius, ſed proiiciunt ſolum ad pedes eius: et repente curat illos: non quod maioris ſint fidei quam Cananaea, ſed quod Iudaei ſint: vt ingratorum obturet ora Iudaeorum, demonſtrans illos maiori dignos ſupplicio. Ingratus enim quanto maioribus pluribusque afficitur beneficiis, tanto ad maiorem poenam luendam eſt obnoxius.

Verſ. 31. *Ita vt — videre.*

Mirabantur propter eorum multitudinem qui curabantur, et propter curationis velocitatem.

Verſ. 31. *Et — Iſrael.*

Deum ipſius Iſrael, hoc eſt, qui ab Iſraelitis colebatur.

Cap. XXXI. De ſeptem panibus.

Verſ. 32. *Ieſus autem — edant.*

Dies tres, pro diebus tribus. Admiranda erat tanta turbae perſeuerantia. Quare autem tacent diſci-

*) τῶ, addit. A.

Κεφ. Λ. Περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.

Verſ. 30. Καὶ — πολλούς.

Κυλλοὶ κυρίως, οἱ ἄχειρες, ὡς ἐν τῷ λζ. κεφαλαίῳ διαγνωσθήσεται.

Verſ. 30. Καὶ — αὐτούς.

Ὅρα, προκόπτουσαν τὴν πίστιν αὐτῶν. οὐκ ἔτι γὰρ ἅπτονται τȣ̃ κρασπέδȣ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἀλλὰ ῥίπτονται μόνον πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα θεραπεύει αὐτοὺς, οὐχ ὡς πιστοτέρους τῆς χαναναίας, ἀλλ' ὡς ἰȣδαίȣς, ἐμφράττων τῶν ἀχαρίστων ἰȣδαίων τὰ στόματα, καὶ ἀποφαίνων αὐτοὺς μείζονος τιμωρίας ἀξίους. ὁ γὰρ ἀχάριστος, ὅσον εὐεργετεῖται μεῖζον, τοσοῦτον γίνεται μείζονι κολάσει ὑπεύθυνος.

Verſ. 31. Ὥστε — βλέποντας.

Ἐθαύμαζον, διά τȣτὸ πλῆθος τῶν θεραπευομένων, καὶ διὰ τὸ τάχος τῆς θεραπείας.

Verſ. 31. Καὶ — ἰσραήλ.

Τὸν θεὸν [8]) ἰσραὴλ, τȣτέστι, τὸν τιμώμενον ὑπὸ τῶν ἰσραηλιτῶν.

Κεφ. ΛΑ. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.

Verſ. 32. Ὁ — φάγωσιν.

Ἡμέραι [9]) τρεῖς, ἀντὶ τοῦ, ἡμέραις τρισί. θαυμαστὴ δὲ ἡ τοσαύτη τοῦ ὄχλου καρτερία. διατί δὲ

9) Ab ἡμέραι ad τρισὶν omiſerat Hentenius.

diſcipuli, nec dicunt vt prius, Dimitte turbas, idque tribus iam elapſis diebus? Quia videbant illos perſeuerantes, ac gaudentes ſuper ſanitatibus infirmorum, nec famem penitus ſentientes.

Fortaſſis autem et ad tertium vsque diem eſcas detulerant: ideo tunc demum ad miraculum accedit, quando in ciborum indigentia conſtituti ſunt. Quare autem rurſum illos in deſerto paſcit? Vtique ne in via deficerent, ſicut ipſe conſequenter dicit, et vt confirmaret ſignum praecedentium quinque panum, vndique enim diuulgatum erat, vt quod publice factum fuerat.

Verſ. 32. *Et — via.*

Marcus autem addidit: Quidam enim eorum e longinquo venerunt. Vide ergo Domini humanitatem. Nam ſciens naturam humanam cibo indigere, prouidet ei etiam non requiſitus, cibumque praebet. Communicat autem cum diſcipulis, vt recordati miraculi quinque panum, offerant ei panes quos habent, et dicant: Multiplica etiam hos: ſed non intellexerunt illi cauſam interrogationis: ideo rurſus indigentiam obiiciunt.

Verſ. 33. *Et — tantam?*

† Deſertum intelligi poteſt humana natura, aut mundus iſte: in quo aſſidui ſunt ad ſermonem virtutis et cognitionis, qui propter fidem ac ſpem futu-

1) Hentenius reddidit, ac ſi repererit, κοινοφανές. Sed retinendum videtur, καινοφανές.

2) Hic addiderat Hentenius ſcholium allegoricum, quod in meis paullo inferius legitur ad verſum triceſimum tertium.

δὲ σιγῶσιν οἱ μαθηταὶ, καὶ οὐχ, ὡς πρότερον, λέγουσιν, ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, καὶ ταῦτα τριῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν; διότι ἔβλεπον τοὺς προσκαρτεροῦντας χαίροντας ἐπὶ ταῖς ἀναῤῥώσεσι τῶν ἀσθενούντων, καὶ οὐδ' ὅλως αἰσθανομένους λιμοῦ.

Ἴσως δὲ καὶ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας εἶχον ἐφόδια. διὸ καὶ τότε λοιπὸν ἐπὶ τὸ θαῦμα ἔρχεται, ὅτε κατέξησαν ἐν χρείᾳ τροφῆς. τίνος δὲ ἕνεκεν πάλιν αὐτοὺς ἐν ἐρήμῳ τρέφει; πάντως ἵνα μὴ ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καθὼς αὐτὸς εἶπε προϊὼν, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸ σημεῖον τῶν προλαβόντων πέντε ἄρτων. διατεθρύλλητο γὰρ παρὰ πᾶσιν, ὡς [1] καινοφανές. [2]

Verſ. 32. Καὶ — ὁδῷ.

Ὁ δὲ μάρκος προσέθηκε· τινὲς [a]) γὰρ ἐξ [3]) αὐτῶν μακρόθεν ἥκουσιν. ὅρα δὲ δεσπότου φιλανθρωπίαν. εἰδὼς γὰρ, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δεομένην τροφῆς, προνοεῖται ταύτης, καὶ μὴ αἰτηθεὶς, παρέχει τροφήν. κοινολογεῖται δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἵνα ἀναμνησθέντες τοῦ θαύματος τῶν πέντε ἄρτων, προσενέγκωσιν αὐτῷ τοὺς ἄρτους, οὓς ἔχουσι, καὶ εἴπωσιν, ὅτι πλήθυνον καὶ τούτους. ἀλλ' οὐ συνῆκαν ἐκεῖνοι τὴν αἰτίαν τῆς ἐρωτήσεως. διὸ καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀπορίας προβάλλονται.

a) Marc. 8, 3.

Verſ. 33. Καὶ — τοσοῦτον;

[Ἐρημία [4]) νοηθείη ἂν, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὁ κόσμος οὗτος, ἐν ᾧ προσμένουσιν τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς καὶ γνώσεως οἱ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα

3) ἐξ infra apud Marcum in contextu non agnoſcunt Codices Euthymii.

4) Incluſa in margine habet Cod. B.

futurorum bonorum, mala patiuntur. Tres autem dies, tres animae potentiae per quas aſſidui ſunt: per rationalem quidem inquirentes: per concupiſcibilem vero, quod quaeſitum eſt deſiderantes: per iraſcibilem autem, pro eo quod concupitum eſt decertantes. Aut tres dies ſunt tres leges generaliores: naturalis, ſcripta et euangelica, ad modum diei illuminantes, et ad eius quod expedit operationem excitantes. Qui ergo ſecundum hos etiam tres dies, ad Dei ſermonem perſeuerarunt, et pro vnoquoque labores prompto ſuſtinent animo, nequaquam ieiuni relinquuntur, ſed ſuſcipiunt ſplendidum ac diuinum cibum: pro naturali quidem lege, promptiſſimam efficaciam eorum quae naturali inſtinctu effici poſſunt: pro ſcripta vero, ne affectiones quae praeter naturam inſurgunt ſequantur: pro euangelica autem, vnionem ad Deum ac deificationem.

Et prius et poſtea in deſerto loco longe a ciuitatibus ac vicis hoc facit miraculum, ne turbis videatur a propinqua ciuitate ac vico cibos deferre.

Verſ. 34. *Et — piſciculos.*

In quinque panibus hoc etiam interrogauit, ſicut dixit Marcus, et ne ſic quidem intellexerunt. Quodſi tantae eorum caecitati indignaris, quod quum adeo recens praeteriiſſet illud miraculum, adeo velociter obliti ſunt: admirare tamen quod veritatem ita colant, vt ſcribentes, ſuos etiam defectus non abſcon-

5) Hentenius videtur legiſſe ἡμέρας. Forte νόμους legendum.
6) Hoc confirmat coniecturam modo propoſitam.

τίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κακοπαθοῦντες. ἡμέραι δὲ τρεῖς, αἱ τῆς ψυχῆς τρεῖς δυνάμεις, καθ' ἃς προσμένουσιν· τῷ μὲν λόγῳ, ζητοῦντες· τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ, ποθοῦντες τὸ ζητούμενον· τῷ θυμῷ δὲ, ὑπεραγωνιζόμενοι τοῦ ποθουμένου. ἢ οἱ τρεῖς γενικώτεροι νόμοι, ὁ φυσικὸς, ὁ μωσαϊκὸς, ὁ εὐαγγελικὸς, φωτίζοντες δίκην ἡμέρας, καὶ πρὸς ἐργασίαν τοῦ συμφέροντος διεγείροντες. οἱ τοίνυν καὶ κατὰ τούτους τοὺς τρεῖς [5]) λόγους τῷ θεῷ λόγῳ προσμείναντες, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἑκάστου πόνους προθύμως ὑπομείναντες, οὐκ ἀπολύονται νήστεις, ἀλλὰ δέχονται τροφὴν δαψιλῆ καὶ θείαν· ὑπὲρ μὲν τοῦ φυσικοῦ [6]) νόμου, τὴν ἄπταιστον τῶν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν· ὑπὲρ δὲ τοῦ γραπτοῦ, τὴν ἀιενεργησίαν τῶν παρὰ φύσιν παθῶν· ὑπὲρ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ, τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν ἕνωσιν καὶ θέωσιν.]

Καὶ πρότερον, καὶ ὕστερον, ἐν ἐρημίᾳ, πόῤῥω πόλεων καὶ κωμῶν, τὸ θαῦμα τοῦτο ποιεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς ὄχλοις ἐκ πλησιαζούσης πόλεως ἢ κώμης τὰ βρώματα μετακομίζειν.

Vers. 34. Καὶ — ἰχθύδια.

Καὶ ἐπὶ τῶν πέντε ἄρτων τοῦτο ἠρώτησεν, ὡς εἶπεν ὁ [b]) λουκᾶς. [7]) καὶ οὐδ' οὕτω συνῆκαν· σὺ δὲ, εἰ καὶ κακίζεις τὴν τοσαύτην πώρωσιν αὐτῶν, ὅτι νεαροῦ ὄντος ἔτι τοῦ προφθάσαντος θαύματος, οὕτω [8]) ταχέως ἐπελάθοντο· ἀλλὰ θαύμασον τὸ φιλάληθες αὐτῶν, πῶς γράφοντες οὐ κρύπτουσι b) Marc. 6, 38.

 τὸ

7) Apud Luc. 9, 13. nihil tale reperitur. Scribendum ergo cum Hentenio μάρκος.

8) ὅτω, male. A.

abſcondant.⁹) Aduerte etiam quantum ventri domi-nabantur. Quum enim eſſent in deſerto, et tres dies demorarentur, ſeptem tantum panes attu-lerant.

Verſ. 35. *Et — v. 37. ſaturati ſunt.*

Similia prioribus et dicit, et facit, vt prius mi-raculum ex omni parte eis ad memoriam re-ducat.

Verſ. 37. *Et — v. 38. pueros.*

Quomodo ibi duodecim cophini ſuperfuerant, hic autem ſportae ſeptem, quum oporteret hic magis ſupereſſe? plures enim erant hic panes, et paucio-res qui manducauerant. Dicit Chryſoſtomus ſpor-tas cophinis fuiſſe fortaſſe maiores. Vel alio quo-que modo. Ita diſpoſitum erat, vt huiusmodi fragmentorum diuerſitas ac inaequalitas, indelebi-lem vtriusque miraculi memoriam conſeruaret.

Praeterea et aliter. Ibi quidem cophinos ae-quali numero cum Apoſtolis fecit: hic autem ſportas aequali numero cum panibus: vtrinque do-cens facile ei eſſe quod velit facere.

Iam vero ſecretius etiam conſiderare oportet de illis quinque millibus, et de his quatuor milli-bus. Quinquies mille ſunt imperfecti in virtute: quater autem mille ſunt perfectiores. Multi ſiqui-dem ſunt et iſti et illi: ſemper tamen imperfectio-res numero vincunt perfectiores. Edunt autem iuxta Chriſtum, hoc eſt ſpiritualiter intelligunt: imperfectiores quidem pauciora documenta pro-pter imbecillitatem, perfectiores vero plura propter eorum

⁹) *oi*, abeſt. B.
¹) Tom. VII. pag. 539. D.

τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα. ἐννόησον δὲ καὶ, πῶς ἐκόρίευον τῆς γαστρός. ἐν ἐρημίᾳ γὰρ ὄντες, καὶ τρεῖς ἡμέρας διατρίβοντες, ἑπτὰ μόνους ἄρτους ἐπεφέροντο.

Verſ. 35. Καὶ — v. 37. ἐχορτάσθησαν.

Ὅμοια τοῖς προτέροις καὶ λέγει καὶ ποιεῖ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοὺς ἀναμνήσῃ τοῦ προτέρου θαύματος.

Verſ. 37. Καὶ — v. 38. παιδίων.

Πῶς ἐκεῖ μὲν δώδεκα κόφινοι ἐπερίσσευσαν, ἐνταῦθα δὲ σπυρίδες ἑπτὰ, δέον ἐνταῦθα μάλιστα πλεῖον περισσεῦσαι, ἔνθα καὶ πλείονες[9]) οἱ ἄρτοι καὶ ἐλάττονες οἱ ἐσθίοντες; φησὶν[1]) ὁ χρυσόστομος, ὅτι αἱ σπυρίδες ἴσως μείζους τῶν κοφίνων ἦσαν, ἢ καὶ ἑτέρως ᾠκονομήθη τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἡ τοιαύτη τῶν περισσευμάτων διαφορὰ καὶ ἀνοικειότης, ἑκατέρου θαύματος μνήμην ἀνεξάλειπτον συντηρήσῃ.

Καὶ τρόπον ἕτερον πάλιν. ἐκεῖ μὲν τοὺς κοφίνους ἰσαρίθμους τοῖς ἀποστόλοις ἐποίησεν· ἐνταῦθα δὲ τὰς σπυρίδας ἰσαρίθμους τοῖς ἄρτοις· διδάσκων ἐντεῦθεν, ὅτι ῥᾷον αὐτῷ ποιεῖν, οἷα βούλεται.

Χρὴ δὲ λοιπὸν καὶ μυστικώτερον ἐπιθεωρῆσαι, περὶ τε τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων, καὶ περὶ τῶν τετρακισχιλίων τούτων. πεντακισχίλιοι μέν εἰσιν, οἱ ἀτελέστεροι πρὸς ἀρετήν· τετρακισχίλιοι δὲ, οἱ τελειότεροι. πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ οὗτοι, κἀκεῖνοι. πλείονες δὲ ἀεὶ οἱ ἀτελέστεροι τῶν τελειοτέρων. ἐσθίουσι δὲ κατὰ χριστὸν, τουτέστιν, νοοῦσι πνευματικῶς, οἱ μὲν ἀτελέστεροι, ἐλάττονα νοήματα, δι᾽ ἀσθένειαν τοῦ νοῦ· οἱ δὲ τελειότεροι, πλείονα, δι᾽ εὐθέ-

eorum fortitudinem. Superſunt tamen plura ab imperfectioribus, eo quod pauciora edant: a perfectioribus autem pauciora, eo quod pluribus alantur.

Haec ſane diximus nos ſimplicius ac manifeſtius: alii vero ſeipſos in ſubtiles diſputationes demittentes, multam et anxiam contraxerunt de minimis rebus diſceptationem ac moleſtiam, nec id in praeſenti tantum loco, verum etiam in aliis multis conſiderationibus, quas pro moleſtis habentes praetercurrimus.

Verſ. 39. *Et — in nauim.*

Non abiit pedeſtri itinere, ne ſequentes glorificarent eum.

Verſ. 39. *Et — Magdala.*

Marcus autem dicit quod ſtatim nauim ingreſſus cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha: vtrumque enim cognomen regio illa habebat.

Cap. XVI. v. 1. *Quumque acceſſiſſent — ipſis.*

Hic rurſum verbum ἐπερωτῶ non interrogare, ſed deprecari ſignificat, vt praediximus. Signum autem de coelo videre quaerebant, quod prodigioſe circa ſolem fieret, aut circa lunam, aut in ſtellis. Hoc vero tentantes quaerebant: neque enim vt crederent, ſed vt quaſi Magum apprehenderent. Et alii quoque tentatores ante hos ſignum de coelo quaeſiuerunt ab eo, ſicut viceſimo tertio capite praedictum eſt, et ibi aliam etiam quaeras cauſam.

Verſ. 2.

*) καὶ, abeſt. A.

εὐθένειαν. περιττεύουσι δὲ, ἀπὸ μὲν τῶν ἀτελεστέρων, πλείονα, δι' ὀλιγοτροφίαν· ἀπὸ δὲ τῶν τελειοτέρων, ἐλάσσονα, διὰ πολυτροφίαν.

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήκαμεν ἡμεῖς ἁπλούστερον καὶ συνοπτικώτερον. ἄλλοι δὲ καθέντες ἑαυτοὺς εἰς λεπτολογίαν, πολλὴν ἐπεσύραντο σμικρολογίαν καὶ ἀηδίαν, οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις θεωρήμασιν, ἅπερ ἑκόντες, ὡς ὀχληρὰ, παρατρέχομεν.

Verſ. 39. Καὶ — πλοῖον.

Οὐκ ἀπῆλθε πεζεύων, ἵνα μὴ ἀκολουθοῦντες δοξάζωσιν αὐτόν.

Verſ. 39. Καὶ — μαγδαλά.

Μάρκος δέ φησιν, ὅτι καὶ [a]) εὐθέως [c]) ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη δαλμανουθά. καὶ ἀμφοτέρας γὰρ τὰς ἐπωνυμίας εἶχεν ἡ χώρα ἐκείνη. c) Marc. 8, 10.

Cap. XVI. v. 1. Καὶ προσελθόντες — αὐτοῖς.

Ἐπηρώτησαν, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλεσαν, ὡς προειρήκαμεν. σημεῖον δὲ ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτουν ἰδεῖν, τερατουργούμενον ἢ περὶ τὸν ἥλιον, ἢ περὶ τὴν σελήνην, ἢ περὶ τοὺς ἀστέρας. ἐζήτουν δὲ τοῦτο, πειράζοντες. οὐ γὰρ, ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ, ὡς γόητος. καὶ ἄλλοι δὲ πρὸ τούτων πειρασταὶ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ ἐζήτησαν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ προειρήκαμεν. καὶ ζήτησον ἐκεῖ καὶ ἄλλην αἰτίαν.

Verſ. 2. *At ille — eis.*

Marcus vero dixit quod etiam ingemuit ſpiritu ſuo, hoc eſt, ingemuit a ſpiritu, ab animo, quod nos poſſumus dicere ab intimo cordis. Nam quum tentantes ipſos cognouiſſet, ingemuit propter incurabilem illorum malitiam, et dixit eis.

Verſ. 2. *Veſpere — v. 3. poteſtis?*

Hypocritas hos nominauit, non ſolum tanquam alia dicentes, et alia ſentientes, verum etiam tanquam habentes ſe pro ſapientibus, quum eſſent inſipientes. Dicit ergo: Apparentiam a coelo noſtis diiudicare, quando ſerenitatem indicat, et quando tempeſtatem: ſigna vero temporum non poteſtis diiudicare? Quodſi ſapientes eſſetis, cognoſceretis vtique quod haec ſigna quae in terra fiunt, praeſentis ſunt temporis: ſigna vero quae de coelo fiunt, temporis ſunt conſummationis ſeculi. Tunc enim ſol obſcurabitur, et luna non dabit ſplendorem ſuum, ſtellaeque cadent de coelo.

Verſ. 4. *Et — Prophetae.*

Haec eodem modo dixit viceſimo tertio capite, et in eo declarata ſunt. Tu vero eorum excaecationem conſidera: quod quum Ionam noſſent, ac praeſentia verba et prius et nunc quoque audiſſent, noluerunt interrogare, ac diſcere quod eſſet hoc ſignum quod diceret: tentatores enim erant ſicut dictum eſt: ideo etiam ipſe relictis illis abſceſſit.

Verſ. 4.

3) ἀνασενάξας. A.

Verſ. 2. Ὁ δὲ — αὐτοῖς.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ d) ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ, λέγει, τουτέστιν, 3) ἀποστενάξας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ἀπὸ βάθους, ἀπὸ καρδίας. γνοὺς γὰρ αὐτοὺς πειράζοντας, ἀνεστέναξεν ἐπὶ τῇ ἀνιάτῳ πονηρίᾳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· d) Marc. 8, 12.

Verſ. 2. Ὀψίας — v. 3. δύνασθε;

Ὑποκριτὰς αὐτοὺς ὠνόμασεν, οὐ μόνον ὡς ἄλλα μὲν λέγοντας, ἄλλα δὲ φρονοῦντας, ἀλλὰ καὶ ὡς δοκοῦντας μὲν σοφοὺς, ὄντας δὲ ἀσόφους. λέγει τοίνυν, ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, πότε μὲν εὐδίαν δηλοῖ, πότε δὲ χειμῶνα· τὰ τὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε διακρίνειν. εἰ γὰρ ἦτε σοφοὶ, ἐγινώσκετε ἂν, ὅτι ταυτὶ μὲν τὰ ἐν τῇ γῇ σημεῖα τοῦ παρόντος εἰσὶ καιροῦ· τὰ δὲ ἐξ οὐρανοῦ σημεῖα, τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας εἰσί. τότε e) γὰρ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. e) Matt. 24, 29

Verſ. 4. Καὶ 4) — προφήτου.

Ταῦτα εἶπεν ἀπαραλλάκτως καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. σὺ δὲ αὐτῶν ὅρα τὴν πώρωσιν, ὅτι καὶ τὸν Ἰωνᾶν εἰδότες, καὶ τὰ παρόντα ῥητὰ καὶ πρότερον καὶ νῦν ἀκούσαντες, οὐκ ἠθέλησαν ἐρωτῆσαι, καὶ μαθεῖν, τί ἐστι τοῦτο τὸ σημεῖον, ὃ λέγει. πειρασαὶ γὰρ ἦσαν, ὡς εἴρηται. διὸ καὶ αὐτὸς, ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀνεχώρησε.

4) Vterque meus cum Hentenii addit in principio verſus: καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς.

Verſ. 4. *Et — abiit.*

Marcus autem ait, quod conſcenſa naui rurſum abiit in vlteriorem ripam.

Cap. XXXII. De fermento Phariſaeorum et Sadducaeorum.

Verſ. 5. *Et — ſumere.*

† Qui videlicet eis ſufficerent.

Marcus autem dicit, quod vnum tantum panem habebant ſecum in naui.

Verſ. 6. *Ieſus — Sadducaeorum.*

Marcus vero dixit: quod etiam praecepit eis dicens: Videte et cauete a fermento Phariſaeorum et fermento Herodis. Verbum autem Marci διεϛέλλετο (pro quo vertimus, praecepit) improprie capitur, ſicut alia plurima apud Marcum. Significat enim vt plurimum diſtinguere, diſputare vel explicare. Illa autem reduplicatio, Videte, Cauete, praecepti ſiue admonitionis exaggerationem demonſtrat. Fermentum vero Phariſaeorum, Sadducaeorum ac Herodis, vocat doctrinam Phariſaeorum, Sadducaeorum ac Herodianorum. De Phariſaeis quidem et Sadducaeis tertio capite praediximus: de Herodianis autem viceſimo primo capite. Hanc vero doctrinam vocauit fermentum, vtpote acetoſam ac marcidam.

Verſ. 7. *At illi — ſumpſimus.*

Chriſtus quidem fermentum appellabat praedictorum doctrinam, et ab hac abſtinere praecipiebat: diſci-

Verſ. 4. Καὶ — ἀπῆλθεν.

Ὁ δὲ f) μάρκος φησὶν, ὅτι ἐμβὰς πάλιν εἰς f) Marc. 8, 13.
πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν.

Κεφ. ΛΒ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων.

Verſ. 5. Καὶ — λαβεῖν.

[Ἀρκοῦντας 5) αὐτοῖς δηλονότι.]
Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι g) καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρ- g) Marc. 8, 14.
τον οὐκ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ πλοίῳ.

Verſ. 6. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σαδδουκαίων.

Ὁ δὲ μάρκος εἴρηκεν, ὅτι καὶ h) διεστέλλετο αὐ- h) Marc. 8, 15.
τοῖς, λέγων· ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης ἡρώδου. διεστέλλετο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, παρήγγελε· τὸ δὲ ὁρᾶτε, βλέπετε, ἀναδίπλωσίς ἐστιν, ἐμφαίνουσα ἐπίτασιν τῆς παραγγελίας· ζύμην δὲ λέγει φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων καὶ ἡρώδου, τὴν διδαχὴν τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων καὶ ἡρωδιανῶν. προειρήκαμεν δὲ περὶ μὲν τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· περὶ δὲ τῶν ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. ζύμην δὲ, τὴν διδαχὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς ὀξώδη καὶ σαπράν.

Verſ. 7. Οἱ δὲ — ἐλάβομεν.

Ὁ μὲν χριστὸς ζύμην, τὴν διδαχὴν τῶν εἰρημένων, ὠνόμασε, καὶ ταύτης ἀπέχεσθαι παρήγγειλεν· οἱ μαθη-

5) Incluſa omittit. A. Hentenius in fine ſcholii habebat.

discipuli vero fermentum, Iudaicos panes intelligentes, et de illorum abstinentia praecepisse putantes, cogitabant apud sese, hoc est, turbabantur, prohibiti quidem Iudaicos edere panes, vt opinabantur, quum tamen alios non adferrent: dicentes tanquam poenitentia ducti: Panes non sumpsimus a fidelibus qui nos excipiunt hospitio, vt eis pascamur si moram facere contingat.

Quid ergo Christus, qui cogitationes illorum nouerat? Merito propter vtrumque reprehendit illos, et quia existimabant eum praecepisse de ciborum obseruatione, quam vtpote Iudaicam ipse antea reiecerat, quando docuit, quod non id, quod in os ingreditur, impurum reddidit hominem: et quia de cibo soliciti erant, quum secum haberent eum qui cibum omnem subministraret.

Vers. 8. *Quo cognito — sumpsistis?*

Primum cibi solicitudinem illis improperat dicens: Quid turbamini quod panes alicunde non sumpsistis? Rursus autem vocat eos exiguae fidei homines, quia non credebant quod ab ipso possent ali, sed ipsi sui curam habebant.

Vers. 9. *Nondum — v. 10. sumpseritis?*

Marcus vero grauius eos increpasse ait, addens: Adhuc excaecatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis, et aures habentes non auditis? Et quare non tunc improperauit potius eis quando dixerunt, Vnde nobis in deserto panes tam multi? Quia non erat aequum vt hos coram multis confunderet. Simul etiam expectans donec edito

μαθηταὶ δὲ ζύμην, τοὺς ἰουδαϊκοὺς ἄρτους νοήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἀποχῆς τούτων παραγγελθῆναι νομίσαντες, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, τουτέστιν, ἐθορυβοῦντο, κωλυθέντες μὲν ἀπὸ τῶν ἰουδαϊκῶν ἄρτων, ὡς προσεδόκησαν· ἑτέρους δὲ μὴ ἐπιφερόμενοι, λέγοντες ἐν μεταμελείᾳ, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν ἐκ τῶν ξενοδοχούντων ἡμᾶς πιστῶν, ἵνα τούτοις τραφῶμεν, εἰ συμβῇ χρονίσαι.

Τί οὖν ὁ Χριστὸς — ὁ τὰς διανοίας αὐτῶν εἰδώς; μέμφεται αὐτοῖς εἰκότως δι' ἀμφότερα, διότι τε προσεδόκησαν παραγγελθῆναι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως, ἣν ἰουδαϊκὴν οὖσαν, αὐτὸς ἐξέβαλεν ἀνωτέρω, ὅτε ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ τὸ [i]) εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ διότι περὶ τροφῆς ἐμερίμνησαν, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν χορηγὸν ἁπάσης τροφῆς. i) Matt. 15, 11.

Vers. 8. Γνοὺς — ἐλάβετε;

Πρῶτον τὴν μέριμναν τῆς τροφῆς αὐτοῖς ὀνειδίζει, λέγων· τί θορυβεῖσθε, διότι ἄρτους ἑτέρωθεν οὐκ ἐλάβετε; ὀλιγοπίστους δὲ πάλιν αὐτοὺς ὀνομάζει, διότι οὐκ ἐπίστευσαν, ὅτι παρ' αὐτοῦ τραφήσονται πάντως, ἀλλ' αὐτοὶ περὶ ἑαυτῶν ἐφρόντιζον.

Vers. 9. Οὔπω — v. 10. ἐλάβετε;

Μάρκος δὲ, βαρύτερον ἐπιτιμῆσαι αὐτοῖς λέγει, προσθείς· ἔτι πεπωρωμένην [k]) ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν; ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; οὐ βλέπετε, φησι, πῶς καὶ πόσους ἐν ἐρημίᾳ τρέφω; καὶ οὐκ ἀκούετε, περὶ ὧν διδάσκω; καὶ διατί μὴ τότε μᾶλλον ὠνείδισεν αὐτοῖς, ὅτε εἶπον· [l]) πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι; διότι οὐκ ἦν εἰκὸς, καταισχῦναι τούτους ἐνώπιον πολλῶν· ἅμα δὲ καὶ ἀνέμενεν, ἵνα,

k) Marc. 8, 17. 18.

l) Matt. 15, 33.

edito duplici miraculo, grauior ac efficacior redderetur accuſatio.

Verſ. 11. *Quomodo — Sadducaeorum?*

Ecce iam obſeruationem quoque ciborum illis improperat.

Verſ. 12. *Tunc — Sadducaeorum.*

Vidiſti praemiſſam increpationem: vide etiam fructum eius: excitauit enim mentem illorum quae dormiebat, et intellexerunt. Siquidem oportet non vbique mitem eſſe praeceptorem, ſed quandoque aſperum fieri: et interdum quidem libere ſe tradere diſcipulis ad refocillationem: interdum vero increpare ad correptionem: et hac varietate illorum procurare ſalutem.

Cap. XXXIII. De interrogatione apud Caeſaream.

Verſ. 13. *Quum autem veniſſet — hominis?*

Caeſaream hanc Philippus in honorem Caeſaris conſtruxit. Erat autem et alia Caeſarea Stratonis. Et procul a Iudaeis abductos diſcipulos interrogauit, vt ſine timore libere reſponderent ad id quod interrogabantur. Nec de ſcribis et Phariſaeis rogebat: illi enim ipſum manifeſte contumelia afficiebant: ſed de populari turba, quae ab inuidia et malitia libera erat. Nam et Lucas dicit, Et factum

*) ἐπιτετραμμένην. A. male. Hentenii etiam interpretatio diſplicet.

ἵνα, διπλοῦ τοῦ θαύματος γενομένου, βαρυτέρα καὶ δραστικωτέρα ἡ κατηγορία γένηται.

Vers. 11. Πῶς — σαδδουκαίων;

Ἰδοὺ λοιπὸν, καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν βρωμάτων αὐτοῖς ὀνειδίζει.

Vers. 12. Τότε — σαδδουκαίων.

Εἶδες ἀγανάκτησιν ἐπιτεταμένην, 6) ὅρα καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς. διήγειρε γὰρ αὐτίκα τὴν διάνοιαν αὐτῶν καθεύδουσαν, καὶ συνῆκαν. χρὴ γὰρ μὴ πανταχοῦ πρᾶον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ἀλλ᾽ ἔστιν, ὅτε καὶ τραχύνεσθαι, καὶ ποτὲ μὲν, μεταδιδόναι παῤῥησίας τοῖς μαθηταῖς πρὸς ἀνάκτησιν, ποτὲ δὲ, ἐπιτιμᾷν πρὸς συστολὴν, καὶ τῇ τοιαύτῃ ποικιλίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν οἰκονομεῖν.

Κεφ. ΛΓ. Περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.

Vers. 13. Ἐλθὼν — ἀνθρώπου.

Τὴν καισάρειαν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐπὶ τιμῇ τοῦ καίσαρος ἔκτισεν. ἦν δὲ καὶ ἄλλη καισαρεία, ἡ τοῦ στράτωνος. πόῤῥω δὲ τῶν ἰουδαίων ἀπαγαγὼν τοὺς μαθητὰς, ἠρώτησεν, ἵνα χωρὶς φόβου μετὰ παῤῥησίας εἴπωσιν, ὃ ἠρωτήθησαν. Οὐκ ἐρωτᾷ δὲ περὶ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων· προδήλως γὰρ ἐκεῖνοι τοῦτον ὕβριζον· ἀλλὰ περὶ τοῦ δημώδους ὄχλου, τοῦ χωρὶς φθόνου καὶ πονηρίας. 7)
λέγει

7) Desidero hoc loco verbum, veluti *κρίνοντος*. Hentenii versio nihil adiuuat.

factum est quum esset ipse solus orans, erant cum eo et discipuli: et interrogauit illos dicens: Quem me dicunt esse turbae? Marcus vero ait, quod in via interrogauerit eos. Est enim verisimile quod quum venisset in partes Caesareae simul orabat et ambulabat.

Filium vero hominis ait, hoc est, eum, qui hominibus apparet nudus homo. Interrogauit autem non quasi ignorans, sed dispensatorio modo, vt Petrus diceret quod sibi reuelatum erat: et caeterorum omnium opiniones quae de ipso erant, reprobarentur tanquam erroneae. Sciebat namque quod Deus ac pater reuelauerat Petro de se, aperiens mentem eius.

Vide autem quod non circa praedicationis initia interrogauerit, sed postquam multa magnaque signa ediderat, postquam multa magnaque docuerat: postquam sufficientes de sua diuinitate ac aequalitate ad patrem, probationes euidentes tradiderat.

Vers. 14. *At illi — v. 15. esse dicitis?*

Vos, inquit, qui mecum semper conuersamini, et multam habetis experientiam meae potentiae, quae et opere et sermone elucescit. Quum ergo diceret illis, Vos autem quem me esse dicitis, significauit turbas non recte dicere.

Vers. 16. *Respondens — viuentis.*

Rursus Petrus vbique feruens prosilit et praecedit. Viuentis autem dixit, quia scriptum est, Deus viuens ego sum. Et: Viuo ego dicit Dominus: multaque similia, ad oppositam distinctionem mortuorum idolorum.

Vers. 17.

*) *Λουκᾶς* corrigendum, vt habet Hentenius.

λέγει γὰρ ὁ ᾽Ιωάννης, ὅτι [m]) καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων· τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ [n]) ἐπηρώτησεν αὐτούς. εἰκὸς γὰρ, ἐλθόντα εἰς τὰ μέρη καισαρείας, εὔχεσθαι ἅμα καὶ ὁδεύειν.

m) Luc. 9, 18.

n) Marc. 8, 27.

Τὸν υἱὸν δὲ τοῦ ἀνθρώπου, φησὶ, τουτέστι, τὸν φαινόμενον αὐτοῖς ἄνθρωπον. ἠρώτησε δὲ, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ᾽ οἰκονομικῶς, ἵνα ὁ πέτρος εἴπῃ τὸ ἀποκαλυφθὲν αὐτῷ, καὶ ἀποδοκιμασθῶσιν αἱ περὶ αὐτοῦ τῶν ἄλλων πάντων ὑπολήψεις, ὡς πεπλανημέναι. καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τῷ πέτρῳ περὶ αὐτοῦ, διανοίξας τὸν νοῦν αὐτοῦ.

Σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος ἠρώτησεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ποιῆσαι πολλὰ καὶ μεγάλα σημεῖα, μετὰ τὸ διδάξαι περὶ πολλῶν καὶ μεγάλων, μετὰ τὸ παρασχεῖν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος.

Verſ. 14. Οἱ δὲ — v. 15. λέγετε εἶναι;

Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ συνόντες μοι διαπαντὸς, καὶ πολλὴν πεῖραν ἔχοντες τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ. εἰπὼν οὖν αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι, δεδήλωκεν, ὅτι κακῶς οἱ ὄχλοι λέγουσιν.

Verſ. 16. Ἀποκριθεὶς — ζῶντος.

Πάλιν ὁ πέτρος, ὁ πανταχοῦ θερμὸς, προπηδᾷ καὶ προλαμβάνει. τοῦ ζῶντος δὲ εἶπε, διότι γέγραπται περὶ αὐτοῦ, θεὸς ζῶν· [o]) ἐγώ εἰμι, καὶ, ζῶ ἐγὼ, [p]) λέγει κύριος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα· πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν νεκρῶν εἰδώλων.

o) Ioſ. 3, 10.

p) Ezech. 18, 3.

Verſ. 17. *Et — coelis.*

Atqui prius etiam diſcipuli ſedata tempeſtate filium Dei eſſe confeſſi ſunt, dicentes, Vere Dei filius es, nec tamen beati praedicati ſunt. Et alii quidam Deum eſſe crediderunt vt praediximus, ſed nullum illorum beatificauit. Quid ergo dicendum eſt? Quod omnes qui ipſum eſſe Dei filium confeſſi ſunt, aut Deum eſſe crediderunt, non natura et proprie haec illum eſſe opinabantur, ſed adoptione, et ſecundum excellentiam virtutis, veluti etiam omnes ſanctos, Dei filios eſſe dicunt. Solus autem Petrus vere Chriſtum, et natura et proprie filium Dei hunc eſſe intellexit. Ideo quoque volens Chriſtus diſcipulis demonſtrare, quod ſolus hic recte cognouerit, et ſine errore confeſſus ſit, ipſum beatificat, tanquam aſſequutum diuinam de ſe reuelationem. Caro enim, inquit, et ſanguis, hoc eſt homo, non initiauit te ad ſacram hanc de me confeſſionem, ſed pater meus, tanquam huiusmodi confeſſione dignum. Quod autem dicitur Bar, Hebraica dictio eſt, ſignificans filium: erat ſiquidem filius cuiusdam Iona. Poſtquam ergo Petri opinionem confirmauit, et hunc a Deo edoctum eſſe demonſtrauit, vide quibus eum dignetur bonis.

Verſ. 18. *Et ego — eccleſiam meam.*

Tu es Petrus, vt qui poſt abnegationem, fidei petra futurus es: vel tanquam iam prudentia firmus. Itaque ſuper hanc firmitatem aedificabo Eccleſiam meam, ſiue te ponam fundamentum credentium: Eccleſia enim fideles ſunt. Hoc autem dixit, excitans eius prudentiam ad artem paſcendarum ouium.

Verſ. 18.

Verſ. 17. Καὶ — οὐρανοῖς.

Καὶ μὴν καὶ πρότερον, μετὰ τὴν ζάλην, οἱ μαθηταὶ υἱὸν θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν, εἰπόντες, ἀληθῶς[q] θεοῦ υἱὸς εἶ, καὶ οὐκ ἐμακαρίσθησαν. καὶ ἄλλοι δέ τινες, θεὸν αὐτὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, ὡς προειρήκαμεν· ἀλλ᾽ οὐδένα τούτων ἐμακάρισε. τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; ὅτι πάντες, ὅσοι υἱὸν θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὡμολόγησαν, ἢ θεὸν ὑπάρχειν ἐπίστευσαν, οὐ φύσει καὶ κυρίως ταῦτα εἶναι αὐτὸν ὑπέλαβον, ἀλλὰ θέσει, καὶ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, ὡς καὶ πάντας τοὺς ἁγίους· μόνος δὲ ὁ πέτρος, ἀληθῶς χριστὸν, καὶ φύσει, καὶ κυρίως υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτον ἐνόησε. διὸ καὶ θέλων ὁ χριστὸς δεῖξαι τοῖς μαθηταῖς, ὅτι μόνος οὗτος ὀρθῶς ἔγνω, καὶ ἀπλανῶς ὡμολόγησε, μακαρίζει τοῦτον, ὡς τετυχηκότα περὶ τούτου θείας ἀποκαλύψεως. σὰρξ γάρ, φησι, καὶ αἷμα, τουτέστιν, ἄνθρωπος, οὐκ ἐμυσταγώγησέ σε τὴν περὶ ἐμοῦ ταύτην ὁμολογίαν, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου, ὡς ἄξιον τοιαύτης ἀποκαλύψεως. τὸ δὲ βαρ, ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ τὸν υἱόν. υἱὸς γὰρ ἦν ὁ πέτρος ἰωνᾶ τινος. οὕτω γοῦν βεβαιώσας τὸ δόγμα τοῦ πέτρου, καὶ θεοδίδακτον ἀποφήνας αὐτὸ, βλέπε, τίνων αὐτὸν ἀξιοῖ.

q) Matt. 14, 33.

Verſ. 18. Κἀγὼ — μου τὴν ἐκκλησίαν.

Σὺ εἶ πέτρος, ὡς μέλλων γενέσθαι πέτρα πίστεως, μετὰ τὴν ἄρνησιν, ἢ ὡς ἤδη στερρὸς ὢν τῷ φρονήματι· καὶ λοιπὸν ἐπὶ ταύτῃ τῇ στερρότητι οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, ἤγουν, σὲ θήσω θεμέλιον τῶν πιστευόντων. ἐκκλησία γάρ, οἱ πιστοί. εἶπε δὲ τοῦτο διανιστῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα πρὸς ποιμαντικήν.

Verſ. 18. *Et — aduerſus eam.*

Non dominabuntur eccleſiae. Portas autem inferorum dicit blaſphemias, quae a gentibus ac haereticis proferuntur, vtpote ad aeternum introducentes cruciatum: vel ſupplicia ab illis inflicta, quaſi ad mortem carnis inducentia: Deinde alium quoque ponit honorem.

Verſ. 19. *Et — coelorum.*

Quum confeſſus eſſet ipſum Dei filium eſſe legitimum, iam ei demonſtrat ſuae diuinitatis dignitatem, dicens: Aedificabo ſuper te Eccleſiam meam: et dabo tibi claues regni coelorum, videlicet vt ad illud introducas: ſiquidem clauigeri eſt introducere.

Atqui donum hoc, caeterorum etiam fuit Apoſtolorum: ſed primum huic datum eſt, quia primus hic filium Dei legitimum eſſe Chriſtum faſſus eſt: ideo quoque poſt ſaluatoris in coelum aſſumptionem, prae omnibus longo docuit tempore, multosque introduxit ad fidem.

Verſ. 19. *Et — coelis.*

Etiam et hoc clauigeri proprium eſt. Ligare autem, dicit non ignoſcere: Soluere vero, ignoſcere. Promittit ergo: Quodcunque peccatum non condonaueris ſuper terram, neque in coelo condonabitur a Deo: et quodcunque condonaueris hic, erit et ibi condonatum.

Sed Marcus et Lucas breuitatis cauſa Petri reſponſionem per compendium dixerunt: ideo et beati-

*) ὅτι ἐ. A.

Verſ. 18. Καὶ — αὐτῆς.

Οὐ κατακυριεύσουσιν τῆς ἐκκλησίας. πύλας δὲ ᾅδου λέγει, τὰς παρὰ τῶν ἑλλήνων καὶ τῶν αἱρετικῶν βλασφημίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἢ τὰς παρ᾽ αὐτῶν τιμωρίας, ὡς εἰσαγούσας εἰς θάνατον τῆς σαρκός. εἶτα καὶ ἑτέραν λέγει τιμήν.

Verſ. 19. Καὶ — οὐρανῶν.

Ὁμολογήσαντος τοῦ πέτρου, υἱὸν τοῦ θεοῦ γνήσιον εἶναι αὐτὸν, δείκνυσιν αὐτῷ λοιπὸν τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὸ ἀξίωμα, λέγων· οἰκοδομήσω ἐπὶ σοὶ τὴν ἐκκλησίαν μου, καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἤγουν, τὸ εἰσάγειν εἰς αὐτήν· κλειδούχου γὰρ ἔργον τὸ εἰσάγειν.

Καὶ μὴν τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων γέγονεν. ἀλλὰ πρώτῳ τούτῳ δέδοται, διότι πρῶτος οὗτος υἱὸν τοῦ θεοῦ γνήσιον τὸν χριστὸν εἶναι ἀνωμολόγησε. διὸ καὶ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος, οὗτος ἐδίδαξε πρὸ πάντων μέχρι πολλοῦ, καὶ πολλοὺς εἰσήγαγε.

Verſ. 19. Καὶ — οὐρανοῖς.

Καὶ τοῦτο τῆς κλειδουχίας ταύτης ἴδιον. καὶ δῆσιν μὲν λέγει, τὴν ἀσυγχωρησίαν· λῦσιν δὲ, τὴν συγχώρησιν. ὑπισχνεῖται δὲ, ὃ [9]) ἂν ἁμάρτημα οὐ συγχωρήσῃς ἐπὶ γῆς, ἔσται ἀσυγχώρητον καὶ ἐν οὐρανῷ παρὰ τοῦ θεοῦ· καὶ ὃ ἂν συγχωρήσῃς ἐνταῦθα, ἔσται κἀκεῖ συγκεχωρημένον.

Ἀλλὰ μάρκος [r]) μὲν καὶ λουκᾶς συντομίας ἕνεκεν τὴν ἀπόκρισιν τοῦ πέτρου κατ᾽ ἐπιτομὴν εἰρη-

r) Marc. 8, 29. Luc. 9, 20.

beatitudinem eius et alium honorem tacuerunt: ſimul etiam ſcientes eum abunde honoratum. Matthaeus vero diligentiae gratia haec omnia conſcripſit, pariter etiam Apoſtolorum principem honorans.

Verſ. 20. *Tunc — Chriſtus.*

Marcus autem dixit, Et interminatus eſt illis ne cui de ſe dicerent. Lucas vero, Interminatus praecepit eis ne cui hoc dicerent. Vnde liquet quod hic in Matthaeo ſumitur verbum διεϛείλατο pro Praecepit: et apud Marcum ἐπετίμησε, hoc eſt interminatus eſt, pro, Confirmando praecepit: et ſimiliter eius participium ἐπιτιμήσας apud Lucam. Vt nemini dicerent quod ipſe eſſet Chriſtus, naturalis videlicet Dei filius, ſicut Petrus confeſſus eſt.

Neceſſarium ſiquidem erat, vt hoc ab ipſo patre reuelaretur, ab ipſo autem filio ante mortem ſuam confirmaretur, et a ſolis diſcipulis cognoſceretur, vtpote qui popularibus perfectiores erant, et quaſi communes orbis magiſtri: populares vero id nunc ſcire noluit vſque ad reſurrectionem ſuam a mortuis: ne ſi nunc diſcerent illum natura eſſe Dei filium, et natura Deum: poſtea videntes eum ignominioſe contumeliis affectum, et indigna patientem, ac acerbe interemptum, offenderentur: et rurſum ad priorem incredulitatem recurrerent, aegreque ab ea reuocarentur.

Nam ſi diſcipulos etiam, qui popularibus perfectiores erant, offenderunt non ſolum haec conſpecta, verum etiam de his rebus habiti ſermones: quid non paſſae fuiſſent imperfectae turbae dum

haec

εἰρήκασι. διὸ καὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἄλλην τιμὴν ἀπεσιώπησαν, ἅμα καὶ ἀφιλότιμον εἰδότες αὐτόν. ὁ δὲ ματθαῖος ἀκριβείας χάριν ταῦτα πάντα ἱςόρησεν, ἅμα καὶ τιμῶν τὸν κορυφαῖον.

Verſ. 20. Τότε — χριςός.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι[s]) καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ. ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι ἐπιτιμήσας[t]) αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο.[1]) διεςείλατο μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, παρήγγειλεν· ἐπετίμησε[2]) δὲ, ἀντὶ τοῦ, κατησφαλίσατο, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν, ὅτι αὐτός ἐςιν ὁ χριςὸς, ὁ φύσει υἱὸς δηλαδὴ τȣ̃ θεȣ̃, καθὼς ὁ πέτρος ὡμολόγησεν. s) Marc. 8, 30. t) Luc. 9, 21.

Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν, ἀποκαλυφθῆναι τοῦτο παρ' αὐτȣ̃ τȣ̃ πατρός· βεβαιωθῆναι δὲ παρ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ γνωρισθῆναι μόνοις τοῖς μαθηταῖς, ὡς τελειοτέροις τῶν ὄχλων, καὶ ὡς κοινοῖς διδασκάλοις τῆς οἰκουμένης. τοὺς ὄχλους δὲ τοῦτο μαθεῖν, οὐκ ἐβȣ́λετο νῦν, ἄχρι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναςάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ νῦν μαθόντες, ὅτι φύσει υἱός ἐςι τȣ̃ θεȣ̃, καὶ φύσει θεὸς, εἶτα θεασάμενοι τοῦτον ἀτίμως ὑβριζόμενον καὶ δεινὰ πάσχοντα καὶ πικρῶς ἀναιρȣ́μενον, σκανδαλισθῶσιν, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀπιςίαν παλινδρομήσωσι, καὶ δυσανάκλητοι γένωνται.

Εἰ γὰρ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐσκανδάλισε ταῦτα, τοὺς τελειοτέρȣς τῶν ὄχλων, καὶ ȣ̓ ταῦτα μόνον ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τούτων λόγοι προμηνυόμενοι· τί οὐκ ἂν ἔπαθον οἱ ἀτελεῖς ὄχλοι, ταυ-

[1]) αὐτὸ, pro τοῦτο. A.
[2]) ἐπιτιμήσας. A.

haec conspexissent, maxime ignorantes passionis mysterium, quod ipsis quoque discipulis erat receptu difficile? Nam et hi, quando post saluatoris in coelum ascensionem venit super eos spiritus sanctus, tunc demum diuina gratia repleti, humanis cogitationibus abiectis, omnia cognouerunt mysteria. Verum semper ad id vsque tempus omnia ad humanitatem pertinentia offendebant illos.

Propter hoc ergo vt dictum est, noluit a popularibus sciri, quod natura Dei filius esset, et natura Deus: idque multis modis praecepit discipulis. Quando vero completis ac finitis omnibus quae ostendere poterant, praedicaturus illum erat natura Deum esse sol obscuratus, velum templi discissum, terra concussa, petrae diruptae, et corpora sanctorum qui dormierant excitata, ipseque gloriose a mortuis resurgens, tunc sane effulsit virtus diuinitatis eius, et indubitata erat demonstratio. Simul quoque immissurus erat spiritus sanctus intellectum, non solis discipulis, sed omnibus etiam credentibus: et tunc iam demum omnibus publicari volebat et diuinitatis et passionis suae mysterium, vt absque vllo offendiculo praedicatio procederet.

Verf. 21. *Ex eo tempore — resurgere.*

Ex eo tempore, ex quo firmiter cognouerunt discipuli, quod naturalis esset Dei filius: tunc enim demum coepit demonstrare siue praedicere illis quae

3) ἔτι, abest. A.
4) αὐτοῖς, abest. A.
5) Sed in textu seruat vulgatum δεικνύειν, quod Chrysostomus etiam habet. Tom. VII. p. 549. E. 577. C.

τοιαῦτα βλέποντες, καὶ ἀγνοοῦντες τὸ τῦ πάθες μυστήριον, ὅπερ καὶ αὐτοῖς τοῖς μαθηταῖς ἔτι[3] δυσπαράδεκτον ἦν; καὶ οὗτοι γὰρ, ὅτε μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῦ σωτῆρος ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς[4]) τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε λοιπὸν θείας χάριτος πλησθέντες, καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀποθέμενοι, συνῆκαν τὰ μυστήρια πάντα, καὶ στεῤῥότεροι γεγόνασιν ἀδάμαντος. ἄχρι δὲ τότε συνεχῶς ἐσκανδάλιζον αὐτοὺς πάντα τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τῦ χριστῦ.

Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς εἴρηται, τότε μὲν οὐκ ἤθελε γνωσθῆναι τοῖς ὄχλοις, ὅτι φύσει υἱὸς τοῦ θεῦ ἐστι, καὶ φύσει θεὸς, καὶ διαφόρως τοῦτο παρήγγελε τοῖς μαθηταῖς. ὅτε δὲ τῶν σκανδαλιζόντων πάντων τελεσθέντων, ἔμελλον λαμπρῶς ἀνακηρύττειν αὐτὸν φύσει θεὸν ὁ ἥλιος σκοτιζόμενος, τὸ καταπέτασμα τῦ ναοῦ ῥηγνύμενον, ἡ γῆ σειομένη, αἱ πέτραι σχιζόμεναι, καὶ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἐγειρόμενα, καὶ αὐτὸς ἐνδόξως ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· τηνικαῦτα γὰρ σαφῶς ἐξέλαμψεν ἡ δύναμις τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ ἀναντίῤῥητος ἦν ἡ ἀπόδειξις· ἔμελλε δὲ καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα σύνεσιν ἐμβαλεῖν, ὐ τοῖς μαθηταῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσι· τότε δὴ τότε λοιπὸν ἐβύλετο δημοσιευθῆναι πᾶσι καὶ τὸ τῆς θεότητος, καὶ τὸ τοῦ πάθους αὐτῦ μυστήριον, ἵνα ἀσκανδάλιστον ὁδεύοι τὸ κήρυγμα.

Verſ. 21. Ἀπὸ τότε — ἐγερθῆναι.

Ἀπὸ τότε, ἀφ' οὗ βεβαίως ἔμαθον οἱ μαθηταὶ, ὅτι γνήσιος υἱός ἐστι τῦ θεῦ. τὸ λοιπὸν γὰρ ἤρξατο[5]) προδεικνύειν, τυτέστι, προλέγειν τύτοις, ἃ μέλ-

quae passurus erat: vt haec praescientes, tempore passionis non offenderentur, neque suspicarentur quod propter naturae imbecillitatem pateretur. Quo enim pacto id fieret de eo, qui praenouit et praedicit, ac festinat potius vt patiatur.

Vers. 22. *Et — illum.*

Assumens, hoc est seorsim accipiens. Audito enim quod moriturus esset, grauiter tulit: Nam id sua diuinitate indignum putauit: ideoque quasi jam sumpta libertate, eo quod beatificatus esset, seorsim increpauit illum siue reprehendit.

Scire enim oportet quod hoc verbum ἐπετίμησε (pro quo vtplurimum vertimus, Increpauit aut interminatus est) apud Euangelistas interdum quidem significat silentium imponere siue os obstruere: vt de daemone qui dicebat se nosse Christum, quod sanctus ille Dei esset. Ait enim ἐπετίμησε, hoc est increpauit illum, siue silentium imposuit. Interdum autem significat Refrenauit siue imperauit: vt est illud ἐπετίμησε, id est, imperauit ventis et mari, siue refrenauit. Quandoque vero denotat, Confirmauit: vt quum dicitur ἐπετίμησε eis, hoc est confirmauit illos ne cui de se dicerent. Quandoque autem Reprehendit: vt est id de quo erat sermo. Interdum quoque Increpauit vel corripuit: vt est illud ἐπετίμησε id est increpauit Petrum, vt statim consequenter dicemus. Est et vbi significat, Prohibuit, vt in fine quadragesimi capitis inueniemus.

Vers. 22. *Dicens: — hoc.*

Tanquam consulens hoc ait, vt ingenuus amicus. Quod autem dicitur, Propitius tibi sit, consueto more

μέλλει παθεῖν, ἵνα ταῦτα προγινώσκοντες, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους μὴ σκανδαλισθῶσιν, μηδ᾽ ὑπολάβωσιν, ὅτι δι᾽ ἀσθένειαν φύσεως πάσχει. πῶς γάρ; ὃς καὶ προγινώσκει τοῦτο, καὶ προλέγει, καὶ σπεύδει μᾶλλον παθεῖν.

Verſ. 22. Καὶ — αὐτῷ.

Προσλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, παραλαβὼν κατιδίαν. ἀκούσας γάρ, ὅτι μέλλει ἀποθανεῖν, ἐβαρυθύμησεν, ἀνάξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῦτο νομίσας. διὸ καὶ, ὡς ἤδη παῤῥησίαν ἀπὸ τοῦ μακαρισθῆναι κτησάμενος, κατιδίαν ἐπετίμησεν αὐτῷ, εἴτουν, ἐμέμψατο.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι τὸ ἐπετίμησε παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ποτὲ μὲν σημαίνει, τὸ ἐπεστόμισεν, ὡς ἐπὶ τοῦ δαίμονος, τοῦ εἰπόντος εἰδέναι τὸν χριστὸν, ὅτι ἐστὶν ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. ἐπετίμησε [v]) v) Marc. 1, 25.
γάρ, φησιν, αὐτῷ, τουτέστιν, ἐπεστόμισεν αὐτόν· ποτὲ δὲ δηλοῖ, τὸ ἐχαλίνωσεν, ἢ ἐπέταξεν, ὡς τὸ, ἐπετίμησε τοῖς [x]) ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ· x) Matt. 8, 26.
ποτὲ δὲ, τὸ κατησφαλίσατο, ὡς τὸ, ἐπετίμησεν [y]) αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ· ποτὲ δὲ, τὸ, ἐμέμψατο, ὡς τοῦτο δὴ, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· ποτὲ δὲ, τὸ ἐπέπληξεν, ὡς τὸ, ἐπετίμησε [z]) τῷ πέτρῳ, καθὼς ἑξῆς δηλωθήσεται· ἔστι δὲ, ὅτε καὶ, τὸ ἐκώλυσεν, [a]) ὡς εὑρήσομεν πρὸς τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου.

y) Marc. 8, 30.
z) Marc. 8, 33.
a) Matt. 19, 13.

Verſ. 22. Λέγων — τοῦτο.

Συμβουλεύων δῆθεν, τοῦτό φησι, ὡς γνήσιος. τὸ μὲν οὖν ἵλεώς σοι, κατὰ συνήθειαν εἴρηκεν.

ἔθος

more loquutus eſt. Moris enim erat hoc dicere eum, qui indignaretur abſurdum quippiam dicenti: vt, Propitius tibi ſit Deus ob talem ſermonem. Id vero quod addit, Non erit tibi hoc, tantundem eſt ac ſi diceret: Ne contingat tibi hoc quod dicis.

Verſ. 23. *At ille — Satana.*

Marcus autem dixit quod conuerſus et intuitus diſcipulos ſuos: increpauit ſiue corripuit Petrum. Etenim voluit illos quoque increpationem audire ac caſtigari: qui idem quod Petrus patiebantur. Satanam autem eum vocat, quaſi in hoc ſatanam imitantem, quod Chriſtum occidi nolebat. Siquidem neque Satanas Chriſtum occidi volebat, vt mendaces viderentur prophetiae quae de morte eius loquebantur: et ne mors carnis huius, fieret mors ſuae poteſtatis: quanquam ipſe propria victus malitia Iudaeos ad eius caedem incitauit.

Poteſt autem et aliter dici: quod quia Satanas aduerſarius dicitur, Petrus autem prohibens Chriſtum mori, non ſequebatur eius voluntatem ſed aduerſabatur, ait ei ſaluator: Abi poſt me Satana, hoc eſt ſequere me aduerſarie.

Verſ. 23. *Obſtaculo mihi es.*

Impedimento mihi es, aduerſarius meae voluntati. Deinde dicit etiam cauſam propter quam aduerſabatur.

Verſ. 23.

*) Forte hic excidit τι. Videtur id reperiſſe Hentenius.

ἔθος γὰρ ἦν, τοῦτο λέγειν τὸν μεμφόμενόν τινι εἰπόντι[6]) παράλογον, οἷον ἵλεώς σοι θεὸς εἴη, ἕνεκεν τοῦ τοιούτου λόγου. τὸ δὲ, οὐ μὴ ἔσαι[7]) σοι τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, μὴ γένοιτό σοι τοῦτο, ὃ λέγεις.

Verſ. 23. Ὁ δὲ — σατανᾶ.

Μάρκος δέ φησιν, ὅτι ἐπιςραφεὶς,[b]) καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ πέτρῳ, ἤγουν, ἐπέπληξε. καὶ γὰρ ἠθέλησε κἀκείνους ἀκοῦσαι τῆς ἐπιπλήξεως, καὶ σωφρονισθῆναι, παθόντας, ὅπερ ὁ πέτρος. σατανᾶν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μιμούμενον τὸν σατανᾶν, ἐν τῷ μὴ θέλειν ἀναιρεθῆναι τὸν χριςόν. καὶ γὰρ οὐδ᾽ ὁ σατανᾶς ἤθελεν ἀναιρεθῆναι αὐτὸν, ἵνα φανῶσι ψευδεῖς αἱ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προφητεῖαι, καὶ ἵνα μὴ ὁ θάνατος τῆς τούτου σαρκὸς, θάνατος γένηται τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, εἰ καὶ αὐτὸς τοὺς ἰουδαίους εἰς τὸν κατὰ τοῦ σωτῆρος φόνον παρέθηγεν, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας νικώμενος. b) Marc. 8, 33.

Ἔςι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ σατανᾶς μὲν, ὁ ἀντικείμενος ἑρμηνεύεται· πέτρος δὲ, κωλύων τὸν χριςὸν ἀποθανεῖν, οὐκ ἠκολούθει τῷ θελήματι αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἀντέκειτο, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ σωτήρ· ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ, τουτέςιν, ἀκολούθει μοι, ἀντικείμενε.

Verſ. 23. Σκάνδαλόν μου εἶ.

Ἐμπόδιόν μου νῦν ὑπάρχεις, ἀντικείμενος τῷ ἐμῷ θελήματι. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἀντέκειτο.

Verſ. 23.

7) σοι, omittit. B.

Verſ. 23. *Quia — hominum.*

Hoc inquit pateris, quia non dinino ſed humano modo ſapis. Etenim ſi diuina guſtares, vtique dignum me iudicares qui moriar pro mundo: quia vero humana ſapis, potius indignum me iudicas qui moriar.

Tu vero mihi conſidera eum qui paulo ante maxime beatus praedicatus eſt, nunc maxime increpatum, et ad correptionem ſuae audaciae, et vt intelligas quod ſaluator non ſit perſonarum acceptor: quum enim recte loquutus eſt, beatum praedicauit illum: quando autem non recte, increpauit. Recte quidem loquutus eſt in his quae per reuelationem diuinitus accepit: non recte vero loquutus eſt, in his quae a ſeipſo dixit.

Verſ. 24. *Tunc —*) me.*

Marcus et Lucas aiunt etiam ad turbas et ſimpliciter ad omnes haec illum dixiſſe. Dixit autem haec, confirmans non ſolum non eſſe indecens vt ipſe moriatur, ſed neque poſſe quempiam ſuum eſſe diſcipulum, niſi et ille moriatur pro honeſto. Si quis inquit vult poſt me venire, ſiue ſequi me tanquam diſcipulus et imitator, abneget ſemetipſum, dico ſane ſuiipſius voluntatem, voluptatum ac vitae amorem, aut ſuum proprium corpus, non parcens illi laboranti et afflicto, ſed exponat illud periculis: et tollat crucem ſuam, ſiue ferat in memoria ſuam mortem. Per crucem enim mortem ſignificauit: quia tunc mortis inſtrumentum erat crux: ſemper ſuiipſius caedem expectet, ſemper ad mortem paratus ſit, et quotidie voluntate moriatur.

Alio

*) καὶ, ante λέγω, addit. A.

Vers. 23. Ὅτι — ἀνθρώπων.

Τοῦτό, φησι, πάσχεις, διότι οὐ φρονεῖς θεϊκῶς, ἀλλ' ἀνθρωπίνως. εἰ μὲν γὰρ ἐφρόνεις θεῖα, ἀνάξιόν μου ἐνόμισας ἄν, τὸ μὴ ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τοῦ κόσμου· ἐπεὶ δὲ φρονεῖς ἀνθρώπινα, ἀνάξιόν μου κρίνεις μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν με.

Σὺ δέ μοι βλέπε τὸν πρὸ μικροῦ μεγάλα μακαριζόμενον, νῦν μεγάλα ἐπιπληττόμενον, εἰς καταστολήν τε τῆς παῤῥησίας αὐτοῦ, καὶ ἵνα μάθῃς τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ σωτῆρος. ὅτε μὲν γὰρ ὀρθῶς εἴρηκεν, ἐμακάρισεν αὐτόν· ὅτε δὲ οὐκ ὀρθῶς εἶπεν, ἐπέπληξε. καὶ ὀρθῶς μὲν εἴρηκεν, ἐν οἷς ἀποκάλυψιν θεόθεν ἐδέξατο· οὐκ ὀρθῶς δὲ εἶπεν, ἐν οἷς οἴκοθεν ἐφθέγξατο.

Vers. 24. Τότε — μοι.

Μάρκος [c]) δὲ καὶ λουκᾶς φασὶ, καὶ πρὸς τὸν ὄχλον, καὶ ἁπλῶς πρὸς πάντας ταῦτα εἰπεῖν αὐτόν. εἶπε δὲ ταῦτα βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἀπρεπὲς τὸ ἀποθανεῖν αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ δύναταί τις εἶναι αὐτοῦ μαθητὴς, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ. εἴ τις γάρ, φησι, θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἤγουν, ἀκολουθῆσαί μοι, ὡς μαθητὴς καὶ μιμητὴς, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, [d]) λέγω δὴ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, τὸ φιλήδονον, τὸ φιλόζωον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, μὴ φειδόμενος αὐτοῦ κακουχουμένου καὶ βασανιζομένου, ἀλλ' ἐκδιδοὺς αὐτὸ κινδύνοις· καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἤγουν, βασταζέτω ἐπὶ μνήμης τὴν ἀναίρεσιν ἑαυτοῦ. διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὴν ἀναίρεσιν ἐδήλωσε, διότι τότε ἀναιρέσεως ἦν ὄργανον ὁ σταυρός· ἀεὶ προσδοκάτω τὴν σφαγὴν ἑαυτοῦ, πάντοτε ἕτοιμος ἔστω πρὸς θάνατον, καὶ καθεκάστην ἀποθνησκέτω τῇ προαιρέσει.

c) Marc. 8, 34. Luc. 9, 23.

Καὶ

Alio etiam modo praesens dictum interpretati sumus decimonono capite. Vide autem quomodo dixerit. Si quis vult, siue vir, siue mulier, siue praesidens, siue cui alius praesidet: si velit: neminem enim inuitum cogit. Ne putes autem quod mala pati solum sufficiat: nam et latrones et depraedatores ac magi, aliique praui homines innumera mala patiuntur, addidit: Et sequatur me: docens non solum oportere talia pati, sed etiam se sequi, hoc est per vestigia conuersationis ipsius incedere.

Vers. 25. *Quisquis — eam.*

Dixit etiam haec decimonono capite: quaere ergo ibi horum interpretationem. Marcus autem dixit, Propter me et euangelium, hoc est propter me et meam doctrinam.

Vers. 26. *Quid enim — iacturam fecerit?*

Impossibile quidem est quempiam totum mundum lucrifacere: si tamen possibile foret, nulla esset vtilitas. Siquidem omnia quae mundi sunt, mortalia sunt: anima vero immortalis: et horum sane delectatio temporalis, illius vero supplicium sempiternum. Deinde auget et terrorem. Inde enim plerumque meliores reddere solet auditores.

Vers. 26. *Aut — sua?*

Si enim neque mundus totus correspondens est animae rationali, quid dabit quispiam commutationis vt hanc ab aeterno supplicio eripiat? Certe nihil. Omnibus itaque relictis, huius curam habere solius oportet, cuius iactura est maxime mortalis,

Καὶ ἑτέρως δὲ τὸ παρὸν ἡρμηνεύσαμεν ῥητὸν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ. σκόπει δὲ, πῶς εἶπεν, εἴτις θέλει, κἂν ἀνὴρ, κἂν γυνὴ, κἂν ἄρχων, κἂν ἀρχόμενος· καὶ, ἐὰν θέλῃ· ὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει· ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι τὸ κακῶς πάσχειν μόνον ἀρκεῖ· καὶ γὰρ καὶ λῃσαὶ καὶ τυμβωρύχοι καὶ γόητες καὶ ἄλλοι πονηροὶ πάσχυσι μυρία· προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἀκολυθείτω μοι· διδάσκων, ὅτι χρὴ μὴ μόνον τοιαῦτα πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἀκολυθεῖν αὐτῷ, τυτέςι, κατ᾽ ἴχνος βαίνειν τῆς πολιτείας αὐτῦ.

Verſ. 25. Ὃς — αὐτήν.

Εἴρηκε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν. μάρκος δέ φησιν, ἕνεκεν[d]) ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, τυτέςι, δἰ ἐμὲ, καὶ διὰ τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν.

d) Marc. 8, 35.

Verſ. 26. Τί γὰρ — ζημιωθῇ;

Ἀδύνατον μὲν, ἕνα τινὰ τὸν κόσμον ὅλον κερδῆσαι· εἰ δὲ καὶ δυνατὸν ἦν· ὐδὲν ὄφελος. τὰ μὲν γὰρ τῦ κόσμυ πάντα θνητά εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ ἀθάνατος. καὶ τύτων μὲν ἡ τέρψις πρόσκαιρος· ταύτης δὲ ἡ κόλασις αἰώνιος. εἶτα αὔξει τὸν φόβον. εἴωθε γὰρ ἐντεῦθεν μᾶλλον βελτιῦν τοὺς ἀκροατάς.

Verſ. 26. Ἢ — αὐτοῦ;

Εἰ γὰρ οὐδ᾽ ὁ σύμπας κόσμος ἀντάξιός ἐςι ψυχῆς λογικῆς, τί δώσει τις ἀντάλλαγμα, ὥςε ταύτην ἐξελέσθαι τῆς αἰωνίου κολάσεως; ὄντως ὐδέν. λοιπὸν οὖν χρὴ, πάντων ἀφεμένους τῶν ἄλλων, ταύτης ἐπιμελεῖσθαι μόνης, ἧς ἡ ζημία

talis, et ob quam perditam nulla poteſt dari commutatio. Vt autem diſcant quod ſegnibus non ſine vltione erit ſua ſegnities, neque ſedulis praemio carebit ſua ſedulitas, vtque illi amplius terreantur, hi vero maiorem accipiant conſolationem, dicit.

Verſ. 27. *Filius — operatus eſt.*

Simul demonſtrauit quod eandem habeat cum patre gloriam. In gloria inquit patris ſui. Quodſi eandem habet gloriam, eiusdem vtique ſubſtantiae eſt et potentiae ac diuinitatis: quorum enim gloria eſt eadem, horum et caetera quoque ſunt eadem.

Verſ. 28. *Amen — in regno ſuo.*

Poſtquam de ſeipſo dixit, quod futurum eſt vt veniat in gloria cum ſatellitio ac comitatu et praemiſſione angelorum: cognito quod diſcipuli de hoc ſermone diffiderent, confirmat illum: praemittens, quod non multo poſt quidam ſe viſuri eſſent in gloria: hanc enim regnum nunc vocauit. Significabat autem ſuae transformationis ſplendorem, quem poſt breue tempus demonſtraturus erat Petro, Iacobo et Ioanni: Nam de his dixit: ſunt quidam hic ſtantes. Regnum autem ſuum ſiue gloriam ſuam, ſplendorem illum nominauit, cum quo poſtmodum deſcenſurus eſt, quando reddet vnicuique iuxta id quod operatus eſt. Venientem vero dixit, hoc eſt apparentem.

Cap.

9) περὶ αὐτοῦ. A.

καριωτάτη, καὶ ἧς ἀπολομένης, οὐκ ἔςι δοῦναι ἀντάλλαγμα. ἵνα δὲ μάθοιεν, ὅτι ὔτε τοῖς ῥαθύμοις ἀτιμώρητον ἔςαι τὸ ῥαθύμον, ὔτε τοῖς σπουδαίοις ἀγέραςον τὸ σπȣδαῖον, καὶ ἵνα ἐπὶ πλέον ἐκεῖνοι μὲν φοβηθῶσιν, ȣ̓τοι δὲ παρηγορηθῶσι, φησί·

Verſ. 27. Μέλλει — κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ.

Ἅμα ἐνέφηνε, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ πατρὶ δόξης ἐςίν. ἐν τῇ δόξῃ γάρ, φησι, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. εἰ δὲ τῆς αὐτῆς δόξης ἐςί· τῆς αὐτῆς ἄρα καὶ οὐσίας ἐςὶ, καὶ δυνάμεως, καὶ θεότητος. ὧν γὰρ δόξα ἡ αὐτή· τȣ́των ἄρα καὶ τἄλλα τὰ αὐτά.

Verſ. 28. Ἀμὴν — ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.

Εἰπὼν περὶ *) ἑαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ μετὰ δορυφορίας καὶ προπομπῆς τῶν ἀγγέλων, καὶ γνοὺς τοὺς μαθητὰς δυσπιςοῦντας τῷ τοιȣ́τῳ λόγῳ, βεβαιοῖ τοῦτον, προστιθεὶς, ὅτι οὐκ εἰς μακράν τινες αὐτῶν ὄψονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. ταύτην γὰρ νῦν ὠνόμασε βασιλείαν. ἐδήλȣ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς μεταμορφώσεως αὐτȣ͂, ἣν μετὰ καιρὸν ὀλίγον ἔμελλεν ὑποδεῖξαι πέτρῳ καὶ ἰακώβῳ καὶ ἰωάννῃ. περὶ τȣ́των γὰρ εἶπεν, ὅτι εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑςώτων. βασιλείαν δὲ αὐτοῦ, ἤγȣν, δόξαν, τὴν λαμπρότητα ταύτην ὠνόμασεν, ὡς οὖσαν προμήνυμα καὶ παράδειγμα τῆς λαμπρότητος ἐκείνης, μεθ' ἧς μέλλει κατελθεῖν ὕςερον, ὅτε ἀποδώσει ἑκάςῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. ἐρχόμενον δὲ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, φαινόμενον.

Cap. XXXIV. De transformatione Christi.

Cap. XVII. v. 1. *Et post — eius.*

Lucas autem dixit, Post octo: nec tamen contrarius est. Siquidem annumerauit ille et duos dies alios, hunc videlicet quo praedicta loquutus est Iesus discipulis, et eum quo illos assumpsit: Matthaeus vero vtroque praetermisso, medios tantum enumerauit. Quare autem solos hos tres assumpsit, non modo tantum, sed et alias frequentius, sicut in progressu inueniemus? Quia caeteris discipulis praestantiores erant: Petrus quidem eo quod valde diligeret eum, propter fidei feruorem, Ioannes vero quia plurimum diligebatur ab illo, propter virtutum excellentiam, Iacobus autem quia grauis admodum erat Iudaeis: in tantum vt Herodes occiso illo maximam praestiterit gratiam Iudaeis.

Vide autem quo modo Matthaeus non occultauerit illos qui sibi praepositi sunt. Hoc autem et Ioannes plerisque in locis facit, praecipua Petri encomia libenter describens: Apostolorum namque chorus expers erat inuidiae: Ideo autem quum dixisset Christus: sunt quidam de hic stantibus, horum occultauit nomina, ne caeteros contristaret: nam indignos sese arbitrati, doluissent se despici.

Vers. 1. *Et — seorsim.*

Lucas autem dicit, quod assumpsit illos, ascenditque in montem vt oraret.

Vers. 2.

*) μόνους τούτους τοὺς τρεῖς. A.

Κεφ. ΛΔ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ χριστοῦ.

Cap. XVII. v. 1. Καὶ μεθ' — αὐτοῦ.

Λουκᾶς δὲ, μετὰ e) ὀκτὼ, φησιν, οὐκ ἐναντιολογῶν. ὗτος μὲν γὰρ συνηρίθμησε καὶ αὐτὰς τὰς ἡμέρας, καθ' ἥν τε τὰ ῥηθέντα εἶπε τοῖς μαθηταῖς ὁ χριστὸς, καὶ καθ' ἣν τούτους παρέλαβε· ματθαῖος δὲ καὶ ἀμφοτέρας ταύτας παραλιπὼν, τὰς μεταξὺ μόνας ἀπηριθμήσατο. διατί δὲ μόνους [1]) τοὺς τρεῖς τούτους παραλαμβάνει, καὶ οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν; διότι τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπερεῖχον οὗτοι. πέτρος μὲν, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν, διὰ θερμότητα πίστεως· ἰωάννης δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀρετῶν· ἰάκωβος δὲ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα βαρὺς εἶναι τοῖς ἰουδαίοις, [2]) [ὡς καὶ τὸν ἡρώδην, ὕστερον ἀνελόντα τοῦτον, χάριν μεγίστην ἀπονεῖμαι τοῖς ἰουδαίοις.] e) Luc. 9, 28.

Σκόπει δὲ, πῶς ὁ ματθαῖος οὐκ ἀπεκρύψατο τοὺς προτιμηθέντας αὐτοῦ. τοῦτο δὲ καὶ ἰωάννης πολλαχοῦ ποιεῖ, τὰ ἐξαίρετα τοῦ πέτρου ἐγκώμια φιλαλήθως ἀναγράφων. φθόνου γὰρ ἐκτὸς ἦν ὁ τῶν ἀποστόλων χορός. διατί δὲ, εἰπὼν ὁ χριστὸς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστώτων, ἀπεκρύψατο τὰ τούτων ὀνόματα; διὰ τὸ μὴ λυπῆσαι τοὺς ἄλλους. καὶ γὰρ ἤλγησαν ἂν, δόξαντες ὡς ἀνάξιοι παροραᾶσθαι.

Verſ. 1. Καὶ — κατιδίαν.

Ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι παραλαβὼν f) αὐτοὺς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. f) Luc. 9, 28.

[2]) Incluſa exciderant ex Codice B. ob repetitum ἰουδαίοις.

Verſ. 2. *Et — lumen.*

Subducit illos in montem excelſum, vt a nullo alio conſpici poſſit: ideo etiam addit, ſeorſim. Nihil enim faciebat ad gloriam, ſed omnia ad utilitatem. Praeterea vt diſcamus oportere a terrena ſubleuari humilitate eum, qui diuina contemplatione dignus habendus eſt.

Et transformatus eſt, corpore quidem in propria figura manente, diuino vero ſplendore modicum quiddam in eo detegente, ac faciem eius illuſtrante, ſpeciemque illius ad maiorem Dei ſimilitudinem immutante. Coram eis autem, ne transformatum ipſum intuiti alterum eſſe ſuſpicarentur: vtque ſcirent eum facillime quod velit facere poſſe.

Splenduit vero facies eius ſicut ſol, quia ita illis apparuit: ille enim ſupra ſolem erat, diuinus quidam et ineffabilis. Veſtimenta autem eius facta ſunt candida ſicut lumen, diffuſo etiam in illa ſplendore.

Itaque ſi noſtrum quoque aliquis Ieſum vt Petrus amauerit, et amatus ab eo fuerit vt Ioannes, ac inimicis illius grauis fuerit vt Iacobus: inimici vero illius praecipui ſunt daemones: ſubducetur ab eo in montem excelſum, ſiue in altitudinem cognitionis: et gloriam illius intuebitur, quantum homini permiſſum eſt: dico ſane myſteria quae multis occultata ſunt ac inuiſa.

Non erit autem praeter intentum aut intempeſtiuum, vt dicamus faciem Ieſu intellectum ſermonum illius: veſtimenta vero eius dictiones ſermonum, quibus occultatus in eis intellectus tanquam veſtimentis induitur: talisque eius facies appare-

*) Hentenius προσωπον legit, quod praetulerim.

Verſ. 2. Καὶ — φῶς.

Ἀναφέρει μὲν αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀθέατος. διὰ τοῦτο γὰρ προσέθηκεν, ὅτι κατιδίαν. ὐδὲν γὰρ ἐποίει πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα κατὰ χρείαν. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μάθωμεν, ὅτι χρὴ ὑπεραρθῆναι τῆς γηρᾶς χθαμαλότητος τὸν μέλλοντα θεωρίας θείας ἀξιωθῆναι.

Μετεμορφώθη δὲ, μείναντος μὲν τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ οἰκείου σχήματος· τῆς θεϊκῆς δὲ λαμπρότητος μικρόν τι παραγυμνωθείσης, καὶ καταλαμπρυνάσης τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶδος τούτου μεταβαλέσης ἐπὶ τὸ θεοειδέστερον. ἔμπροσθεν δὲ αὐτῶν, ἵνα βλέποντες, πῶς μετεμορφώθη, μὴ ὑπολάβωσιν ἕτερον αὐτὸν εἶναι, καὶ ἵνα μάθωσι, πῶς ὕτω ῥᾷον, ὃ θέλει, δύναται.

Ἔλαμψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος, διότι ὕτως ἔδοξεν αὐτοῖς. ἡ γὰρ λαμπρότης ἐκείνη ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἦν, καὶ θεία τις καὶ ἀπόῤῥητος. τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ, ὡς τὸ φῶς, διαδοθείσης καὶ εἰς αὐτὰ τῆς φωτοχυσίας.

Εἴτις οὖν καὶ ἡμῶν ἢ ἀγαπήσει τὸν ἰησοῦν, ὡς πέτρος· ἢ ἀγαπηθῇ παρ' αὐτοῦ, ὡς ἰωάννης· ἢ βαρὺς γένηται κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ὡς ἰάκωβος· ἐχθροὶ δὲ τότε καὶ μᾶλλον οἱ δαίμονες· ἀναχθήσεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἤγουν, εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ θεωρήσει τὴν δόξαν αὐτοῦ, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ, τὰ τοῖς πολλοῖς ἀποκεκρυμμένα καὶ ἀθέατα μυστήρια.

Οὐκ ἄκαιρον δὲ εἰπεῖν πρόσωπα [3]) μὲν τοῦ ἰησοῦ, τὴν γνῶσιν τῶν λόγων αὐτοῦ· ἱμάτια δὲ αὐτοῦ, τὰς λέξεις τῶν λόγων αὐτοῦ, αἷς ἡ ἐγκεκρυμμένη τύταις γνῶσις περιβέβληται, ὡς ἱμάτια· [4]) καὶ ὄψεται τὸ μὲν τοιῦτον πρόσωπον αὐτοῦ

4) ἱμάτιον. A.

parebit, splendens ac illuminans eos qui in illam defigunt oculos: et rursum talia eius vestimenta candida sunt, nihilque tenebrosum aut obscurum habentia.

Vers. 3. *Et — cum eo loquentes.*

Propter multas causas secum astare fecit Mosen et Eliam. Quia enim turbae dicebant: hi quidem Ioannem esse Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Ieremiam, aut vnum veterum prophetarum: constituit coram se tanquam seruos, eos qui in veteri testamento insigniores refulserant, vt discrimen quod est inter se et illos appareat, et quantum ipse ab illis differat. Haec itaque vna fuit causa.

Altera rursum: quia accusabant illum de legis transgressione dicentes, Non est hic a Deo, quia sabbathum non custodit. Rursusque blasphemiae eum accusabant, et quod Dei gloriam sibi vendicaret dicentes, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia homo quum sis, facis teipsum Deum: astare fecit coram se Mosen, vt ostenderet, quod si legis transgressor esset, nequaquam in modum serui legislator sibi astitisset: Eliam vero, vt appareat quodsi blasphemus esset, nequaquam is qui semper Dei gloriam vehementer amauerat ac tuitus fuerat, tanquam seruus illi astaret qui Deo contrarius esset.

Tertia quoque causa, vt mortis vitaeque Dominus cognosceretur. Moses enim mortuus erat, Elias

5) καὶ ἀσφαλές. A. male.
6) σεαυτόν. Chrysost. T. VII. p. 566. D. Ex eo enim, non ex Codicibus N. Testamenti, hi duo

τοῦ λάμπον καὶ φωτίζον τοὺς ἐνατενίζοντας· τὰ δὲ τοιαῦτα πάλιν ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ, μηδὲν σκοτεινὸν, καὶ [5]) ἀσαφὲς ἔχοντα.

Verſ. 3. Καὶ — μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες.

Διὰ πολλὰς αἰτίας τὸν μωϋσῆν καὶ τὸν ἠλίαν παρέστησεν ἑαυτῷ. ἐπειδὴ γὰρ οἱ ὄχλοι ἔλεγον, οἱ μὲν ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν εἶναι αὐτόν· ἄλλοι δὲ, ἠλίαν· ἕτεροι δὲ, ἱερεμίαν ἢ ἕνα τῶν προφητῶν τῶν ἀρχαίων· συμπαρέστησεν, ὡς δούλους, τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ λαμψάντων, ἵνα φανῇ τὸ μέσον ἑαυτοῦ τε κἀκείνων, καὶ πόσον αὐτὸς διαφέρει τούτων. μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία.

Ἑτέρα δὲ πάλιν. ἐπειδήπερ ἐνεκάλουν αὐτῷ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον, λέγοντες· οὗτος [g]) οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ, καὶ πάλιν ἐκάλουν αὐτὸν βλάσφημον καὶ σφετεριζόμενον τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, φάσκοντες· περὶ [h]) καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς [6]) ἑαυτὸν θεόν· παρίστησιν ἑαυτῷ τὸν μωϋσῆν μὲν, ἵνα δειχθῇ, ὅτι εἰ παρέβαινε τὸν νόμον, οὐκ ἂν ὁ νομοθέτης δουλοπρεπῶς αὐτῷ παρίστατο· τὸν ἠλίαν δὲ, ἵνα φανῇ, ὅτι εἰ βλάσφημος ἦν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἐσφετερίζετο, μὴ προσήκουσαν αὐτῷ, οὐκ ἂν ὁ ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ δόξης ἀεὶ [7]) ζηλῶν, ὡς δοῦλος τῷ ἀντιθέῳ παρίστατο.

g) Io. 9, 16.
h) Io. 10, 33.

Καὶ ἄλλη δὲ αὖθις αἰτία, ἵνα γνωρισθῇ, ὅτι κύριός ἐστι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς. μωϋσῆς μὲν γὰρ, θανὼν

duo Ioannis loci ſunt laudati. Hinc varietas lectionis.

7) ἀεὶ, abeſt. A.

Elias autem viuus: et vt videntes postmodum discipuli illum morientem, intelligerent quod haec voluntarie pateretur, et cogitarent quod nequaquam moreretur inuitus, qui mortis vitaeque esset Dominus.

Potest et alia addi causa quod hos propter discipulos adduxit, vt ad eorum imitationem excitarentur. Siquidem Moses linguae tardioris erat, Elias vero durior ac asperior: ambo etiam inopes erant, et aduersus tyrannos magna loquendi libertate vsi sunt, Moses quidem aduersus Pharaonem, Elias vero aduersus Achab: et a peruersis hominibus qui a se magnis affecti erant beneficiis, plurima passi sunt pericula, et nec sic destiterunt eos ad bonum semper dirigere. Vtque vehementius imitarentur Mosis quidem clementiam, Eliae vero zelum quem pro Deo gerebat: vtriusque autem administrationem, laborumque tolerantiam: millies namque quod in se erat pro Dei beneplacitis moriebantur, et pro populo sibi concredito, suasque perdendo animas inuenerunt eas.

Colloquebantur autem cum eo, ostendentes quod lex quae per Mosen data erat, ac sermo qui per prophetas de morte eius fuerat, conformiter cum illo praesignauerant: ille quidem in figuris victimarum, hic autem in diuersis vaticiniis.

Lucas vero dicit quod etiam hi in gloria siue splendore apparuerunt: vt discamus quod omnes qui secundum Deum vixerunt, diuinum induunt splendorem. Quid autem colloquebantur cum eo? Rursus hoc docuit Lucas, dicens quod dicebant excessum eius quem completurus erat Ierosolymis, excessum vocans ab hac vita exitum siue transitum.

Quae-

θανὼν ἦν· ἠλίας δὲ, ζῶν. καὶ ἵνα, βλέποντες αὐτὸν ὕϛερον οἱ μαθηταὶ ἀποθνήσκοντα, νοήσωσιν, ἑκούσιον τὸ τοιοῦτον πάθος, καὶ λογίσωνται, ὅτι οὐκ ἂν ἄκων ἀποθάνοι ὁ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος.

Ἔϛι δὲ καὶ ἑτέραν εἰπεῖν αἰτίαν, ὅτι διὰ τοὺς μαθητὰς παρέϛησεν αὐτοὺς, ἵνα διαναϛῶσιν εἰς μίμησιν αὐτῶν. καὶ γὰρ μωϋσῆς μὲν, βραδύγλωσσος ἦν· ἠλίας δὲ, ἀγροικότερον διακείμενος· καὶ ἀκτήμονες ἀμφότεροι· καὶ ὅμως πρὸς τυράννους ἕκαϛος αὐτῶν ἐπαῤῥησιάσατο. μωϋσῆς μὲν, πρὸς τὸν Φαραώ· ἠλίας δὲ, πρὸς τὸν ἀχαάβ. καὶ ὑπὲρ ἀγνωμόνων ἀνθρώπων, καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν εὐεργετουμένων μυρία δεινὰ πεπόνθασι, καὶ οὐδ᾽ οὕτως ἀπέϛησαν τοῦ περιέπειν αὐτούς. καὶ ἵνα ἔτι μιμήσωνται μωϋσέως μὲν, τὴν ἀνεξικακίαν· ἠλιοῦ δὲ, τὸν ὑπὲρ τοῦ θεοῦ ζῆλον· ἀμφοτέρων δὲ, τὸ δημαγωγικὸν καὶ φερέπονον. μυριάκις γὰρ τὸ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἀπέθανον ὑπὲρ τῶν ἀρεσκόντων θεῷ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ ἐμπιϛευθέντος αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπολέσαντες, εὗρον αὐτάς.

Συνελάλουν δὲ αὐτῷ, δεικνύντες, ὅτι καὶ ὁ διὰ μωϋσέως νόμος, καὶ ὁ διὰ τῶν προφητῶν λόγος, περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμφώνως αὐτῷ προανεφώνησαν· ὁ μὲν, ἐν τύποις τῶν [g]) θυσιῶν· ὁ δὲ, ἐν διαφόροις προῤῥήσεσι.

Λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι καὶ οὗτοι ἐν δόξῃ [i]) ὤφθησαν, εἶπουν, ἐν λαμπρότητι, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πάντες, οἱ κατὰ θεὸν ζήσαντες, τῆς θείας μεταλαμβάνουσιν λαμπρότητος. τί δὲ συνελάλουν αὐτῷ, ἐδίδαξε πάλιν ὁ λουκᾶς. εἶπε γὰρ, ὅτι ἔλεγον [k]) τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν ἱερουσαλήμ. ἔξοδον ὀνομάσας, τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐξέλευσιν, καὶ μετάβασιν. i) Luc. 9, 31. k) Luc. 9, 31.

Τινὰ

g) παλαιῶν, addit. A.

Quaedam autem exemplaria non ἔξοδον, id est, Excessum sed δόξαν, id est, Gloriam habent: nam gloria quoque appellatur crux ipsa. Aliis siquidem omnibus probrum erat vtpote magnorum poena criminum: soli vero Christo gloria facta est, magni videlicet erga nos amoris praemium. Quis enim gratum habens animum, audiens quod qui omni dignus erat honore, huiusmodi pro nostra salute perpessus est ignominiam, non glorificabit illum?

Est et altera ratio iuxta quam dicitur, Crux gloria eius, quam suo referemus tempore.

Interim vero Moses et Elias dicebant excessum eius, et gloriam eius, hoc est loquebantur de exitu, vel de gloria eius, siue de cruce eius, quomodo crucifigendus erat.

Dignum est autem, vt inquiramus vnde discipuli post tam multos annos Mosen et Eliam agnouerunt. Neque enim apud Hebraeos erant imaginum tabulae. Dicimus ergo quod in libris quidam vetustiorum Hebraeorum species insignium virorum posteris reliquerant, quos legentes, inde eos agnoscebant. Verisimile quoque est, ex traditionibus viua voce traditis in memoria habitas fuisse illorum species aut figuras. Fortasse autem et ex diuina reuelatione illos agnouerunt.

† Aut etiam aliter: Iuxta Christum apparent Moses et Elias, significantes quod mysteria legalia ac

9) Intelligit Codices Chrysostomi, vt alibi. Vide Chrysost. T. VII. p. 567. A. bis. p. 584. D. Scilicet vsu receptum erat apud Patres Graecos, τὸν σταυρὸν τοῦ χριστοῦ, appellare τὴν δόξαν αὐτοῦ. Id vnus dixerat, fueratque deinde, vt alia huiusmodi, propagatum ad alios. Nititur autem haec inter-

Τινὰ δὲ τῶν βιβλίων[9]) οὐκ ἔξοδον, ἀλλὰ δόξαν γράφουσι. δόξα γὰρ καλεῖται, καὶ ὁ σταυρός. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν, ὄνειδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς, τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποστάντα, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ δοξάσει τοῦτον;

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος, καθ᾽ ὃν λέγεται δόξα αὐτοῦ, ὁ σταυρὸς, ὃν ἐροῦμεν[1]) ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι.

Τέως δὲ μωϋσῆς καὶ ἠλίας ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἢ τὴν δόξαν αὐτοῦ, τουτέστι, περὶ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, ἢ περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, εἴτουν, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, πῶς ἔμελλε σταυρωθῆναι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ μαθηταὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη τὸν μωϋσῆν καὶ τὸν ἠλίαν ἐγνώρισαν; οὐ γὰρ ἦσαν παρ᾽ ἑβραίοις εἰκόνων πίνακες. Φαμὲν οὖν, ὅτι ἐν βιβλίοις τινὲς τῶν παλαιοτέρων ἑβραίων τὰ εἴδη τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῖς μεταγενεστέροις ἀπολελοίπασιν, ἅπερ ἀναγινώσκοντες, ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐγίνωσκον. εἰκὸς δὲ, καὶ ἐξ ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύεσθαι τὰς ἰδέας αὐτῶν. ἴσως δὲ, καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας ἐπέγνωσαν αὐτούς.

[Ἢ[2]) καὶ ἄλλως· περὶ τὸν χριστὸν φαίνονται μωϋσῆς καὶ ἠλίας, δηλοῦντες, ὅτι τὰ μυστήρια τῆς

interpretatio loco Hebr. 2, 9. Hic autem facilis erat corruptio scribis parum attentis, quod ἔξοδος inter duplex δόξα legitur.

[1]) Nunc non recordor loci, vbi in his commentariis de re eadem dixerit. Forte ergo intelligit commentarium suum ad Hebr. 2, 9.

[2]) Inclusa exhibet in marg. B.

ac prophetalia in vnum intendunt Christum, et ea quae Christi sunt praesignant.

Vers. 4. *Respondens — Eliae.*

Quum Petrus vehementer praeceptorem amaret, nec vellet eum abire Ierosolyma, ne eo digressus pateretur, sicut praedixerat: palam quidem non audet eum prohibere, ne rursum increparetur: viso autem quod mons magnam haberet securitatem, vtpote insidiatoribus incognitus: simul autem Mosen et Eliam idoneos qui vlciscerentur. Nam ille plurimas gentes deuicerat, hic vero ignem super quinquagenarios de coelo detraxerat: consulit illi dicens: Bonum est, nos hic esse.

Cognito autem quod male loquutus fuisset ex propria mente statuens, addidit, si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, et Mosi vnum, et Eliae vnum. Quid ais o Petre? Paulo ante naturalem hunc Dei filium confessus es, nunc autem cum seruis Dominum connumerans, etiam ab ipsis seruandum eum speras? Vide quomodo ante passionem imperfecti admodum erant discipuli. Simul autem Petrus duplam tunc mentis commotionem sustinebat: hinc quidem trepidans pro magistro, illinc vero a supernaturali illo aspectu turbatus est et confusus, taliaque loquebatur nesciens quid diceret, sicut dixit Lucas, hoc est quod inconsiderate loqueretur.

Marcus autem ait: Neque enim sciebat quid loquuturus esset, id est, non nouerat quid aliud melius loquuturus esset vel loqui posset. Deinde addidit et causam dicens, quod erant exterriti.

Lucas

τῆς τε νομικῆς, τῆς τε προφητικῆς πραγματείας, εἰς τὸν χριστὸν συνάγονται, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν μηνύουσι.]

Verſ. 4. Ἀποκριθεὶς — ἠλίᾳ.

Σφόδρα φιλῶν ὁ πέτρος τὸν διδάσκαλον, καὶ μὴ θέλων, ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς ἱεροσόλυμα, ἵνα μὴ ἀπελθὼν ἐκεῖ πάθῃ, καθὼς προείρηκε, φανερῶς μὲν οὐ τολμᾷ κωλύσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ πάλιν ἐπιτιμηθῇ· θεασάμενος δὲ τὸ ὄρος, πολλὴν ἔχον ἀσφάλειαν, ὡς ἀγνοούμενον τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ἅμα δὲ καὶ μωϋσῆν καὶ ἠλίαν, ἱκανοὺς ἀμύνειν· ὁ μὲν γὰρ πολλὰ ἔθνη κατηγωνίσατο· ὁ δὲ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατήγαγεν ἐπὶ τοὺς πεντηκοντάρχους· συμβουλεύει μένειν ἐκεῖ.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ γνοὺς, ὅτι κακῶς εἶπεν, ὡς ἐξ οἰκείας γνώμης ἀποφηνάμενος, προσέθηκεν, ὅτι εἰ θέλεις ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνὰς, σοὶ μίαν καὶ μωϋσεῖ μίαν καὶ μίαν ἠλίᾳ. τί λέγεις, ὦ πέτρε; πρὸ μικροῦ μὲν, γνήσιον υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτον ὡμολόγησας· νῦν δὲ, μετὰ τῶν δούλων ἀριθμεῖς τὸν δεσπότην, καὶ ὑπὸ τούτων σωθῆναι αὐτὸν ἐλπίζεις. ὅρα, πῶς πρὸ τοῦ σταυροῦ σφόδρα ἀτελεῖς ἦσαν οἱ μαθηταί; ἅμα δὲ ὁ πέτρος καὶ διπλοῦν τηνικαῦτα σάλον τῆς ψυχῆς ὑφιστάμενος, τοῦτο μὲν, ἀπὸ τοῦ ἀγωνιᾷν ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου, τοῦτο δ', ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς ὄψεως ἐκείνης, ἐταράχθη καὶ συνεχύθη, καὶ τοιαῦτα ἐφθέγγετο, μὴ εἰδὼς, ὃ λέγει, καθὼς εἶπε l) λουκᾶς, ὅ ἐστιν, ἀσύνετα λαλῶν. l) Luc. 9, 33.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι m) οὐκ ᾔδει, τί λαλήσει, m) Marc. 9, 6. τουτέστιν, οὐκ ἐγίνωσκε, τί λαλήσει ἕτερον κρεῖττον. εἶτα προσέθηκε καὶ αἰτίαν, εἰπών· ὅτι n) n) Marc. 9, 6. ἦσαν ἔκφοβοι. λουκᾶς δὲ ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν o) o) Luc. 9, 32. βεβα-

Lucas vero ſcripſit, quod erant ſomno grauati: Exterriti quidem viſa ſpecie plus quam humana: Grauabantur autem ſomno prae ſopore qui a ſplendore procedebat: neque enim nox erat ſed dies, ſplendoris tamen exceſſus obſcurabat illorum oculos, ac mentem aggrauabat, donec perfecte experrecti, ſicut dixit Lucas, ſiue ad ſe a tali ſopore et obtenebratione reuerſi, viderunt, quantum poſſibile erat, gloriam eius. Petrus itaque confuſam adhuc mentem habens, inconſiderata et incongrua loquebatur.

† Tria tabernacula intelligi poſſent tres ad ſalutem diſpoſitiones, videlicet operationis, contemplationis, et Theologiae. Operationis itaque typus fuit Elias fortis ac temperatus. Contemplationis Moſes legislator ac iuris dator. Theologiae vero Chriſtus, vtpote omnimode perfectus. Haec autem tabernacula ſunt, comparatione futurarum quietum incomparabiliter meliorum.

Verſ. 5. *Adhuc — nube.*

Nubes et vox, vt certiores redderentur Dei eſſe vocem: didicerant enim quod Deus in nube veheretur: Ponens inquit nubes aſcenſum ſuum: multaque huiusmodi frequenter habet ſcriptura. Conſidera vero quo pacto dum minatur, obſcuram ponit circa ſe nubem, vt ſuper Sina: nunc autem filium oſtendere volens, lucidam illam habet.

Verſ. 5. *Dicens: — complacitum eſt.*

Haec tertio etiam capite quum ſaluator baptizaretur dixit coelitus pater: ſed ibi propter circumſtan-

†) In margine habet B. quae hic incluſa ſunt.

βεβαρημένοι ὕπνῳ. ἐξεφοβήθησαν μὲν γὰρ, ἰδόντες εἶδος ὑπὲρ ἄνθρωπον· ἐβαρήθησαν δὲ ὕπνῳ, λέγω δὴ, κάρῳ, τῷ ἀπὸ τῆς λαμπηδόνος. καὶ γὰρ ȣ̓ νὺξ ἦν, ἀλλ' ἡμέρα· τὸ δὲ τῆς λαμπηδόνος ὑπερβάλλον ἐσκότισε μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· ἐκάρωσε δὲ τὸν νοῦν, ἕως οὗ διαγρηγορήσαντες, p) ὡς ὁ λουκᾶς εἴρηκεν, εἴτουν, ἀνανήψαντες τȣ̃ τοιȣ́τȣ κάρȣ καὶ τῆς σκοτοδίνης, εἶδον, ὡς δυνατὸν, τὴν δόξαν αὐτοῦ. λοιπὸν δὲ ὁ πέτρος, ἔτι ἐντεῦθεν συγκεχυμένον ἔχων τὸν νοῦν, ἀσύνετα παρεφθέγγετο. p) Luc. 9, 32.

[Τρεῖς [3]) σκηναὶ νοηθεῖεν ἂν, αἱ τρεῖς ἕξεις τῆς σωτηρίας, ἤτε τῆς πράξεως, καὶ ἡ τῆς θεωρίας, καὶ ἡ τῆς θεολογίας. τῆς μὲν οὖν πράξεως τύπος, ὁ ἡλίας, ὡς ἀνδρεῖος καὶ σώφρων· τῆς δὲ θεωρίας, ὁ μωϋσῆς, ὡς νομοθέτης καὶ δικαιοδότης· τῆς δὲ θεολογίας, ὁ χριςὸς, ὡς ἐν παντὶ τέλειος. σκηναὶ δὲ αὗται, πρὸς σύγκρισιν τῶν μελλȣσῶν λήξεων, τῶν ἀσυγκρίτως κρειττόνων.]

Verſ. 5. Ἔτι — νεφέλης.

Νεφέλη καὶ φωνὴ, ἵνα βεβαιωθῶσιν, ὅτι φωνὴ τοῦ θεȣ̃ [4]) ἐςι. μεμαθηκότες γὰρ ἦσαν, ὅτι ὁ θεὸς ἐπὶ νεφέλης ὀχεῖται. ὁ τιθεὶς q) γὰρ, φησὶ, νέφη τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ. καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ τῆς γραφῆς. σκόπει δὲ, πῶς, ὅτε μὲν ἀπειλεῖ, σκοτεινὴν r) δείκνυσι νεφέλην περὶ ἑαυτὸν, ὡς ἐπὶ τοῦ σινᾶ· νῦν δὲ διδάξαι θέλων, φωτεινὴν αὐτὴν ἔχει. q) Pſ. 103, 3. r) Exod. 19, 16.

Verſ. 5. Λέγȣσα — εὐδόκησα.

Ταῦτα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, βαπτιζομένȣ τοῦ σωτῆρος, εἶπεν ȣ̓ρανόθεν ὁ πατὴρ, ἀλλ'

4) τȣ̃ θεȣ̃ ἐςὶν ἡ φωνή. A.

ſtantium multitudinem, hic autem maxime propter Petrum: ac ſi diceret vox patris: Quid times o Petre de Ieſu? hic eſt filius meus: nec ſimpliciter filius, vt hi qui per virtutem a me ſunt adoptati, ſed dilectus ſiue electus tanquam vnigenitus: nec id tantum, verum etiam in quo mihi complacitum eſt, hoc eſt in quo requieſco, in quo oblector, vt in vnanimi et aequali mihi: ne ergo illi timeas. Quantumcunque enim illum diligas, non adeo eum diligis vt ego. Triplex eſt namque apud me vis amoris erga illum. Siquidem tanquam filium illum diligo, et tanquam dilectum, et tanquam me recreantem mihique placentem. Reliquum eſt igitur, vt ſi huius non fidis potentiae, at meae fidas. Nemo enim adeo dilectum irrationabili cauſa deſtituit.

Verſ. 5. *Ipſum audite.*

Huic obedite: huic credite, ſi quid aut dixerit aut fecerit. Quodſi etiam crucifigi voluerit, nemo illi obſiſtat: vos enim ignoratis diſpenſationis ſuae myſterium. Nam quicquid ipſe et dicit et facit, mea voluntate et dicit et facit. Ipſum itaque audite, lege Moſaica, propheticisque ſacrorum initiationibus relictis: complementum ſiquidem legis ac prophetarum eſt Chriſtus: et iam omnia illa completa ſunt, vtpote quae vſque ad hunc ſolum protendebantur.

Verſ. 6. *Et — vehementer.*

Atqui prius etiam in Iordane vox facta eſt huiusmodi: et poſt haec rurſum quando tonitru dicebant

5) φιλεῖς. A.

ἐκεῖ μὲν, διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον· ἐνταῦθα δὲ μάλιστα, διὰ τὸν πέτρον, ὡσανεὶ λεγούσης τῆς φωνῆς τοῦ πατρὸς, τί δέδοικας, ὦ πέτρε, περὶ τοῦ ἰησοῦ; οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου, καὶ οὐχ ἁπλῶς υἱὸς, ὡς οἱ δι' ἀρετῆς υἱοποιούμενοί μοι, ἀλλ' ὁ ἀγαπητὸς, ἤγουν, ὁ ἐξαίρετος, ὡς μονογενής· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ', ἐν ᾧ ηὐδόκησα, τουτέστιν, ᾧ ἐπαναπαύομαι, ἐφ' ᾧ ἀρέσκομαι, ὡς ὁμογνώμονι καὶ ἴσῳ ἐμοί. μὴ τοίνυν φοβοῦ περὶ αὐτοῦ. ὅσα γὰρ ἂν φιλῇς,[5]) οὐ τοσοῦτον φιλεῖς αὐτὸν, ὅσον ἐγώ. τριπλοῦν γὰρ παρ' ἐμοῦ[6]) τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον. φιλῶ γὰρ ὡς υἱόν μου, καὶ ὡς ἀγαπητὸν, καὶ ὡς ἀναπαύοντα καὶ ἀρέσκοντά μοι. λοιπὸν οὖν, εἰ μὴ τῇ δυνάμει τούτου θαῤῥεῖς· ἀλλά γε τῇ ἐμῇ θάῤῥησον. οὐδεὶς γὰρ τὸν οὕτω φιλούμενον προΐεται ἀλογίστως

Verſ. 5. Αὐτοῦ ἀκούετε.

Τούτῳ πείθεσθε, τούτῳ πιστεύετε, εἴ τι ἂν καὶ λέγῃ καὶ ποιῇ. καὶ εἰ σταυρωθῆναι βουληθῇ, μηδεὶς ἀντιπέσῃ. ὑμεῖς μὲν γὰρ οὐκ οἴδατε τὸ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ μυστήριον· αὐτὸς δὲ πᾶν, ὃ λέγει καὶ ποιεῖ, κατὰ γνώμην ἐμὴν καὶ λέγει καὶ ποιεῖ. λοιπὸν οὖν αὐτοῦ ἀκούετε, τὸν μωσαϊκὸν νόμον καὶ τὰς προφητικὰς μυσταγωγίας ἀφέντες. πλήρωμα γὰρ νόμου καὶ προφητῶν, ὁ χριστός· καὶ λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνετελέσθησαν, ἄχρι τούτου μόνον ἐκτεινόμενα.

Verſ. 6. Καὶ — σφόδρα.

Καὶ μὴν, καὶ πρότερον ἐπὶ τοῦ ἰορδάνου φωνὴ γέγονε τοιαύτη, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, ὅτε καὶ [s]) βρον-

s) Io. 12, 29.

[6]) παρ' ἐμοὶ videtur legiſſe Hentenius.

bant factum esse: et nullus quicquam tale passus est: quomodo ergo nunc hi prociderunt in faciem suam? Quia altitudo magna erat, profundaque solitudo ac multum silentium. Praeterea transformatio facta est horroris plena, et lux immortalis eluxit, ac subito desuper circumposita nube, voceque super eos delapsa, merito perculsi sunt et exterriti.

Potest quoque et aliter dici quod prociderunt in faciem suam, hoc est adorauerunt.

Vers. 7. *Et — nolite timere.*

Miseratus est imbecillitatem eorum, et cito soluit timorem.

Vers. 8. *Eleuatis — solum.*

Vt certiores redderentur quod de ipso facta esset vox, solus iam illis videtur.

Vers. 9. *Et — resurgat.*

Quanto enim maiora de eo dixissent, tanto difficilius credibilia viderentur. Iubet ergo visionem hanc ab illis occultari, quia futurum erat, vt neque ipsi persuadere possent: et Iudaei magis exasperarentur.

Vers. 10. *Et — primum?*

De diuinitate eius iam ad plenum edocti, et a Petri confessione, et a transformatione, et a coelesti voce, interrogant: Quum tu sis Christus, quare scribae dicunt quod Eliam oporteat venire ante

7) loco προσεκύνησαν, habet ἐφοβήθησαν. B.

βροντὴν ἔλεγον γεγονέναι, καὶ ἐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε. πῶς οὖν οὗτοι νῦν ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν; διότι καὶ ὕψος ἦν μέγα, καὶ ἐρημία βαθεῖα, καὶ ἡσυχία πολλὴ, καὶ μεταμόρφωσις γέγονε φρίκης γέμεσα, καὶ φῶς ἐξέλαμψεν ἀκήρατον, καὶ λοιπὸν, τῆς νεφέλης περιταθείσης ἄνωθεν, καὶ ἐπικαταῤῥαγείσης τῆς φωνῆς, εἰκότως περιετράπησάν τε καὶ ἐφοβήθησαν.

Ἔςι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν τὸ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ, [7]) προσεκύνησαν.

Verſ. 7. Καὶ — μὴ φοβεῖσθε.

Ἤλέησε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ ταχέως λύει τὸν φόβον.

Verſ. 8. Ἐπάραντες — μόνον.

Ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι περὶ αὐτε̃ γέγονεν ἡ φωνὴ, μόνος λοιπὸν ὁρᾶται αὐτοῖς.

Verſ. 9. Καὶ — ἀναςῇ.

Ὅσον γὰρ μείζονα ἐλέγοντο περὶ αὐτε̃, τοσοῦτον δυσπαραδεκτότερα ἐδόκουν. κελεύει οὖν κρύπτειν παρ᾽ ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα τοῦτο, διότι αὐτοί τε οὐκ ἔμελλον πιςευθῆναι, καὶ οἱ Ἰεδαῖοι μᾶλλον ἂν ἠγριώθησαν.

Verſ. 10. Καὶ — πρῶτον;

Περὶ τῆς θεότητος αὐτε̃ μαθόντες ἀκριβέςερον, ἀπό τε τῆς ὁμολογίας πέτρου, ἀπό τε τῆς μεταμορφώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φωνῆς, ἐρωτῶσιν, ὅτι ἐπειδὴ σὺ εἶ ὁ χριςὸς, διατί οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρὸ τοῦ

 χρι-

ante Chriſtum? quomodo non venit hic ante te? Hoc itaque interrogauerunt diſcipuli.

Scire autem oportet, quod ſcripturae duos Chriſti aduentus dicunt, eum videlicet qui factus eſt et futurum. De vtroque docuit Paulus: de priori quidem, Apparuit inquit gratia Dei ſalutaris. De poſteriori vero: Expectantes beatam ſpem et apparitionem magni Dei, et ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti.

Et prioris quidem factus eſt Ioannes praecurſor: poſterioris vero fiet praecurſor Elias, de quo dicit propheta Malachias: Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui reſtituet cor patris ad filium, hoc eſt qui conuertet corda Iudaeorum, qui tunc ſuperfuerint, ad Apoſtolos, vt obediant doctrinis eorum, credantque Chriſto. Patres enim Apoſtolorum erant Iudaei.

Sed ſcribae duos Chriſti aduentus in vnum confundentes, et poſteriorem in priorem contrahentes, de ſolo poſteriori docebant populum: et propterea Chriſtum non ſuſcipiebant dicentes, quod Eliam oportet venire primum, et mox Chriſtum. Sed nunc Chriſtus de duobus aperte docet. Aduerte ergo.

Verſ. 11. *Ieſus autem — v. 12. cognouerunt eum.*

Elias quidem prior ſiue Thesbites nondum venit: veniet autem circa ſecundum meum aduentum: et reſtituet omnem qui ei crediderit: hoc eſt conuertet cor patris ad filium, vt ait propheta Malachias.

*) Vt ergo Chryſoſt. Tom. VII. p. 575. D. omittit τῆς δόξης, ita quoque Euthymius, neglectis Codicibus N. Teſt.

χριςοῦ; πῶς οὖν οὐκ ἦλθεν οὗτος πρὸ σοῦ; τῦτο μὲν οὖν ἠρώτησαν οἱ μαθηταί.

Προσήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ γραφαὶ δύο παρȣσίας τοῦ χριςοῦ λέγουσι, τήν τε γεγενημένην καὶ τὴν μέλλȣσαν. περὶ ὧν ἀμφοτέρων καὶ ὁ παῦλος ἐδίδαξε λέγων· περὶ μὲν τῆς πρώτης· ἐπεφάνη[t]) ἡ χάρις τοῦ θεȣ̃ ἡ σωτήριος· περὶ δὲ τῆς δευτέρας·[v]) προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν[8]) τȣ̃ μεγάλȣ θεȣ̃ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησȣ̃ χριςοῦ. t) Tit. 2, 11. v) Tit. 2, 13.

Καὶ τῆς μὲν πρώτης γέγονε πρόδρομος, ὁ ἰωάννης· τῆς δευτέρας δὲ γενήσεται πρόδρομος, ὁ ἠλίας. περὶ ἧς φησὶ μαλαχίας ὁ προφήτης, ἀποςελῶ[x]) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταςήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, τουτέςιν, ὃς ἐπιςρέψει[9]) τὰς καρδίας τῶν τηνικαῦτα ἰȣδαίων πρὸς τοὺς ἀποςόλȣς, ὥςε πεισθῆναι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ πιςεῦσαι τῷ χριςῷ. πατέρες γὰρ τῶν ἀποςόλων, οἱ ἰȣδαῖοι. x) Mal. 4, 4. 5.

Ἀλλ' οἱ γραμματεῖς τὰς δύο τȣ̃ χριςοῦ παρȣσίας εἰς μίαν συγχέοντες, καὶ τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν συνάγοντες, περὶ τῆς δευτέρας μόνης ἐδίδασκον τὸν λαόν. καὶ διὰ τοῦτο τὸν χριςὸν οὐκ ἐδέχοντο, λέγοντες· ὅτι τὸν ἠλίαν χρὴ ἐλθεῖν πρῶτον, εἶτα τὸν χριςόν. ἀλλὰ νῦν ὁ χριςὸς διδάσκει περὶ τῶν δύο σαφῶς. πρόσχες γάρ·

Verſ. 11. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 12. ἐπέγνωσαν αὐτόν.

Ἠλίας μὲν ὁ πρῶτος, ἤγȣν, ὁ θεσβίτης, ἔπω ἦλθεν· ἔρχεται δὲ, κατὰ τὴν δευτέραν μȣ παρȣσίαν, καὶ ἀποκαταςήσει πάντα τὸν πειθόμενον αὐτῷ, τȣτέςιν, ἐπιςρέψει καρδίαν πατρὸς

9) Vti explicat Luc. 1, 17.

chias. Dico autem vobis quod Elias ſecundus ſiue Baptiſta iam venit circa primum meum aduentum, vt dicunt ſcripturae: et non cognouerunt ſcribae quod etiam hic eſſet Elias tanquam praecurſor. Non cognouerunt autem eum vtpote male intelligentes ſcripturas.

Verſ. 12. *Sed — voluerunt.*

Herodes videlicet: multa enim in eum fecit, in carcerem illum iniiciens: deinde amputatum caput deferri iubens in lance.

Verſ. 12. *Ita — ab eis.*

Ita quoque: non cognitus ſcilicet quod ſit Chriſtus: Non cognitus autem propter prauam mentem ipſorum. Sed quonam modo fiet, vt quum praeſentes Hebraei Chriſto non crediderint, qui tunc erunt, credant Eliae? Quia agnoſcunt eum, ſciuntque de illo praedixiſſe Malachiam. Simul etiam tam longum tempus quod in medio intercidet, tantaque virtus praedicationis, emollient duritiem cordis eorum.

Verſ. 13. *Tunc — eis.*

Nam viceſimo quoque capite praedixerat eis, quod ille ſit Elias qui venturus eſſe dicitur.

Cap.

πρὸς υἱὸν, ὡς ὁ προφήτης μαλαχίας φησί. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ἠλίας ὁ δεύτερος, εἴτουν, ὁ βαπτιστὴς, ἤδη ἦλθε κατὰ τὴν πρώτην μου ταύτην παρουσίαν, ὡς αἱ γραφαί φασι. καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν οἱ γραμματεῖς, ὅτι καὶ οὗτος ἠλίας ἐστὶν, οἷα πρόδρομος· οὐκ ἐπέγνωσαν δὲ αὐτὸν, ὡς κακῶς νοοῦντες τὰς γραφάς.

Verſ. 12. Ἀλλ' — ἠθέλησαν.

Οἱ περὶ τὸν ἡρώδην δηλονότι. πολλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐποίησαν, ἐμβαλόντες εἰς φυλακὴν, ἀποκεφαλίσαντες, ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακος.

Verſ. 12. Οὕτως — ὑπ' αὐτῶν.

Οὕτω καὶ αὐτὸς, ἀγνοούμενος, ὅτι ὁ χριστός ἐστιν· ἀγνοούμενος δὲ, διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. ἀλλὰ πῶς, τῶν νῦν ἑβραίων μὴ πιστευσάντων τῷ χριστῷ, οἱ τότε τῷ ἠλίᾳ πεισθήσονται; διότι γνωρίζουσιν αὐτὸν, καὶ γινώσκουσιν, ὃ περὶ αὐτοῦ προεῖπεν ὁ μαλαχίας· ἅμα δὲ καὶ ὁ τοσοῦτος ἐν τῷ μέσῳ χρόνος, καὶ ἡ τηλικαύτη τοῦ κηρύγματος δύναμις, μαλάξουσι τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν.

Verſ. 13. Τότε — αὐτοῖς.

Προεῖπε γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι y) αὐτός ἐστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. y) Matt. 11, 14.

Cap. XXXV. De Lunatico.

Verſ. 14. *Et — v. 15. affligitur.*

De lunatico praedictum quidem eſt modo naturaliori inſiſtendo, quarto capite: dicetur autem et nunc perfectius, quod daemonum quidam ſecedentes, aduerſus quosdam homines tempus certum lunae obſeruabant: et tunc inſultum in illos faciebant, vt dum luna mali cauſa videretur, eius creator calumniae exponeretur.

Verſ. 15. *Frequenter — aquam.*

Itaque ſi non etiam tunc Dei virtus daemonem cohibuiſſet, iamdudum eum perdidiſſet. Marcus autem dicit, quod daemonium, quod in eo erat, mutum erat ac ſurdum: non quod natura eſſet huiusmodi, ſed quia daemoniaci vocem ligauerat et auditum.

Verſ. 16. *Et — curare.*

Non potuerunt propter offerentis incredulitatem. Licet enim eum adduxerat, non tamen indubitanter credebat, quod daemonem fugare poſſent. Hoc autem et ex eo manifeſtum eſt, quod dixit Chriſtus, O generatio incredula: et rurſus ab eo quod dixit adducens, ſi quid potes adiuua nos: et ex eo quod interrogauit Chriſtus, ſi potes credere: et iterum ab eo quod ipſe reſpondit, Credo Domine auxiliare incredulitati meae. Nam haec latius ſcripſit Marcus.

Verſ. 17.

[1]) παραχωρεῖν nunc non eſt *ſecedere*, ſed *erumpere in*, *contra*. Chryſoſt. T. VII. p. 579. E. habet ἐπιτίθεσθαι. Forte tamen quis maluerit προχωρούμενοι.

Κεφ. ΛΕ. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Verſ. 14. Καὶ — v. 15. πάσχει.

Περὶ τοῦ σεληνιασμοῦ προείρηται μὲν καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φυσιολογικώτερον· ῥηθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀκριβέστερον, ὅτι τῶν δαιμόνων τινὲς παραχωρούμενοι [1]) κατά τινων ἀνθρώπων, ἐπετήρουν καιρόν τινα τῆς σελήνης, καὶ τότε τούτοις ἐπεπήδων, ἵνα, ὡς τῆς σελήνης αἰτίας δοκούσης, ὁ δημιουργὸς αὐτῆς διαβάλληται.

Verſ. 15. Πολλάκις — ὕδωρ.

Ὥστε, εἰ μὴ καὶ τότε ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις τὸν δαίμονα ἀνεχαίτιζε, πάλαι ἂν αὐτὸν διέφθειρε. μάρκος δέ φησιν, ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ δαιμόνιον ἄλαλον [z]) ἦν καὶ κωφόν. οὐχ ὡς φύσει τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς δεσμῆσαι τὴν τοῦ δαιμονιζομένου φωνὴν καὶ ἀκοήν. z) Marc. 9, 17. 25.

Verſ. 16. Καὶ — θεραπεῦσαι.

Οὐκ ἠδυνήθησαν, διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ προσαγαγόντος. εἰ γὰρ καὶ προσήγαγεν αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευσεν [2]) ἀδιστάκτως, ὅτι δύνανται τὸν δαίμονα φυγαδεῦσαι. τοῦτο δὲ φανερὸν, ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν τὸν χριστὸν, ὦ γενεὰ ἄπιστος· ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν αὖθις τὸν προσαγαγόντα, εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν· καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρωτῆσαι τὸν χριστὸν, εἰ δύναται πιστεῦσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποκριθῆναι αὐτὸν, πιστεύω κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ. ταῦτα γὰρ πλατύτερον ὁ μάρκος ἱστόρησεν.

Verſ. 17.

[2]) ἐπίστευον. A.

Verſ. 17. *Reſpondens — diſtorta.*

Generalius increpat propter Iudaeos quosdam ſimiliter incredulos, licet innumera huiusmodi conſpexiſſent, non per ipſum tantum, ſed et per diſcipulos facta miracula. Diſtorta autem, id eſt tortuoſa, non recte intelligens.

Verſ. 17. *Quousque — vos?*

Indignatur, et mortem quaerit, eo quod eſſent ipſi infidelitate immedicabiles.

Verſ. 17. *Afferte — huc.*

Ne ipſe quoque impotens videatur, eiicit daemonium. Iubet autem adduci daemoniacum, vt manifeſta fiat ſua potentia, his qui etiam ipſum impotentem eſſe putabant.

Verſ. 18. *Et — Ieſus.*

Hoc eſt praecepit. Marcus autem et Lucas dicunt, quod imperauit ſpiritui immundo. Siquidem vtrique imperauit: daemoniaco quidem vt reſipiſceret, daemoni vero vt fugeret: Hic enim verbum ἐπετίμησε idem ſignificat quod praecepit.

Verſ. 18. *Et — illa.*

Haec certe manifeſta ſunt. Verum a daemone quoque muto et ſurdo poſſidetur, quisquis non loquitur neque audit diuinos ſermones. Hunc autem proiicit daemonium: interdum quidem in ignem irae et concupiſcentiae, interdum vero in aquam commotionis aliarum affectionum.

Verſ. 19.

Verſ. 17. Ἀποκριθεὶς — διεστραμμένη.

Καθολικώτερον ἐπιπλήττει, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἰουδαίων ὁμοίως ἀπιστεῖν, καίτοι μυρία τοιαῦτα θεασαμένους, οὐ δι᾽ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μαθητῶν θαυματουργηθέντα. διεστραμμένη δὲ, ἀντὶ τοῦ, σκολιὰ, μὴ νοοῦσα τὸ εὐθές.

Verſ. 17. Ἕως — ὑμῶν;

Ἀγανακτεῖ, καὶ ζητεῖ τὸν θάνατον,[3]) διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀνιάτους τὴν ἀπιστίαν.

Verſ. 17. Φέρετε — ὧδε.

Ἵνα μὴ δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀσθενὴς, ἐκβάλλει τὸ δαιμόνιον· ἀγαγεῖν δὲ τὸν δαιμονῶντα κελεύει, ἵνα φανερὰ ἡ δύναμις αὐτοῦ γένηται τοῖς ἀσθενεῖν καὶ αὐτὸν οἰομένοις.

Verſ. 18. Καὶ — ἰησοῦς.

Ἐπέταξε. μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι ἐπετίμησε[a]) τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ. καὶ ἀμφοτέροις γὰρ ἐπέταξε, τῷ δαιμονιζομένῳ μὲν, σωφρονεῖν· τῷ δαίμονι δὲ, φυγεῖν.

a) Marc. 9, 25. Luc. 9, 42.

Verſ. 18. Καὶ — ἐκείνης.

Ταῦτα μὲν σαφῆ. δαίμονι δὲ ἀλάλῳ καὶ κωφῷ κατέχεται, καὶ πᾶς ὁ μήτε λέγων, μήτε ἀκούων τὰ θεῖα λόγια. ῥίπτει δὲ τοῦτον ὁ δαίμων, ποτὲ μὲν, εἰς τὸ πῦρ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ποτὲ δὲ, εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ζάλης τῶν ἄλλων παθῶν.

Verſ. 19.

3) καὶ, ante διὰ, addit. A.

Verſ. 19. *Tunc — v. 20. veſtram.*

Marcus vero dixit, quod quum ipſe domum ingreſſus eſſet interrogauerunt. Interrogant autem, timentes ne forte perdiderint, quam acceperant virtutem, aduerſus ſpiritus immundos. Verum Chriſtus coram multitudine incredulitatem offerentis pro cauſa reddit: ſeorſim vero diſcipulorum cauſatur incredulitatem. Etenim hi etiam priusquam aggrederentur, diffidebant, ſe poſſe laborantem curare, quum tamen alios multos curaſſent: et ita quum conarentur, non potuerunt. Optime ergo coram multis multorum incredulitatem reprehendit: ſemotis autem arbitris ſuorum diffidentiam. Neque enim aequum erat, vt coram multis confunderet communes orbis praeceptores.

Verſ. 20. *Amen — tranſibit.*

Fidem nunc dicit, non de hoc quod ipſe ſit Deus, ſed ad facienda ſigna. Dicit enim: Si habeatis fidem adeo acrem et vehementem ac feruentem ſicut granum ſinapis: illud enim talis eſt qualitatis: credentes ſine vlla trepidatione quod facturi eſtis ſigna: tantam habebitis virtutem, vt ipſos etiam montes transferatis, ſi volueritis.

Tantam autem fidem aliquem habere, videtur quidem facile, eſt tamen etiam excelſum valde. Naſcitur ſiquidem ex libertate ad Deum: rurſum talis libertas eſt ex mente placide compoſita. Eſt autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat illum daturum quicquid poſtulabitur. Petite, inquit, et dabitur vobis.

Quod-

Verſ. 19. Τότε — v. 20. ὑμῶν.

Μάρκος δέ φησιν, ὅτι [b]) εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶκον, ἐπηρώτησαν. ἐρωτῶσι δὲ, φοβούμενοι, μήποτε ἀπώλεσαν, ἣν ἔλαβον, ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων· ὁ δὲ χριστὸς ἐνώπιον μὲν τοῦ πλήθους τῇ ἀπιστίᾳ τοῦ προσενεγκόντος τὴν αἰτίαν ἐλογίσατο· κατ᾽ ἰδίαν δὲ, τὴν τῶν μαθητῶν ἀπιστίαν αἰτιᾶται. καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπιστήσαντες, ὅτι δύνανται τὸν κάμνοντα θεραπεῦσαι· καίτοι πολλοὺς ἄλλους θεραπεύσαντες· λοιπὸν οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἠδυνήθησαν. ἄριστα τοίνυν ἐνώπιον μὲν πολλῶν, τὴν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν διέσυρε· κατιδίαν δὲ, τὴν τῶν ἰδίων. οὐκ ἦν γὰρ εἰκὸς, ἐπὶ πολλῶν καταισχύνεσθαι τοὺς κοινοὺς διδασκάλους τῆς οἰκουμένης. b) Marc. 9, 28.

Verſ. 20. Ἀμὴν — μεταβήσεται.

Πίστιν λέγει νῦν, οὐ τὴν περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν θεόν· ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ ποιεῖν σημεῖα. φησὶ γὰρ, ἐὰν ἔχητε πίστιν οὕτω δριμεῖαν καὶ σφοδρὰν καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον συνάπεως· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτος· πιστεύοντες ἀνενδοιάστως, ὅτι ποιήσετε σημεῖα· τηλικαύτην ἕξετε δύναμιν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη μεθιστᾶν, εἰ βούλεσθε.

Τὸ δὲ τοιαύτην πίστιν ἔχειν τινὰ, δοκεῖ μὲν εὐχερές· ἔστι δὲ καὶ λίαν ὑψηλόν. γεννᾶται μὲν γὰρ ἐκ παῤῥησίας τῆς πρὸς τὸν θεόν· ἡ δὲ τοιαύτη παῤῥησία πάλιν ἐξ εὐαρεστήσεως· μεγάλου [4]) δὲ ἀγῶνος, τὸ δι᾽ εὐαρεστήσεως κτήσασθαι παῤῥησίαν πρὸς τὸν θεὸν τοιαύτην, ὥστε πιστεύειν βεβαίως, ὅτι δώσει πᾶν τὸ αἰτούμενον. αἰτεῖτε [c]) γὰρ, φησι, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. c) Matth. 7, 7.

Ἐι

4) μεγάλη. B.

Quodsi palam non fecerunt transmigrare montes Apostoli, ne mireris: non enim hoc ideo fuit quod non possent, sed quia noluerunt, vtpote huiusmodi necessitate aut vtilitate sese illis non offerente: post hos namque sancti alii Apostolis longe inferiores vrgente necessitate montes demigrare fecerunt, iuxta dominicam sententiam. Potest quoque mons dici diabolus propter opinionis suae elationem, quem facile sancti a sua sede commouent, quando volunt.

Vers. 20. *Et — vobis.*

Non solum, inquit, montes transferetis, imo nihil etiam aliud impossibile erit vobis.

Vers. 21. *Hoc — ieiunium.*

Genus daemonum omnium non alio modo egreditur, nisi per orationem et ieiunium: non solum eius qui sanat, sed eius etiam qui patitur. Oratio siquidem daemoni admodum terribilis est. Hanc autem fortiorem reddit, et valde potentem efficit ieiunium, non sinens corporis satietatem remittere firmitatem, aut fumos qui ab ea ascendunt turbare cerebrum, mentemque confundere: itaque corpore firmo, menteque sine distractione operante, vehementius igne, omnique re terribilius ascendit oratio: ideo has semper coniunctas esse oportet.

Vers. 22. *Quum autem versarentur — v. 23. vehementer.*

Discipulis de sui occisione frequenter praedicit: vt praeexercitati monitionis frequentia, facile ferant

quum

Ἐι δὲ μὴ μετέθηκαν ὄρη φανερῶς οἱ ἀπόστολοι, μὴ θαυμάσῃς. ἐ γὰρ ὡς μὴ δυνηθέντες, ἀλλ' ὡς μὴ βεληθέντες, ἅτε μὴ χρείας τοιαύτης γενομένης αὐτοῖς. μετὰ τέτες γάρ τινες ἅγιοι, τέτων ἐλάττες πολλῷ, χρείας ἐπιτεθείσης, μετέστησαν ὄρη κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν. εἴη δ' ἂν ὄρος καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔπαρσιν τῆς οἰήσεως, ὃν εὐχερῶς οἱ ἅγιοι μετακινᾶσιν, ὅτε καὶ βέλονται.

Verſ. 20. Καὶ — ὑμῖν.

Οὐ μόνον ὄρη μεταστήσετέ, φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐδὲν ἕτερον ἀδύνατον ἔςαι ὑμῖν.

Verſ. 21. Τοῦτο — νηςεία.

Τὸ γένος τῶν δαιμόνων πάντων, οὐκ ἐκπορεύεται ἑτέρως, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηςεία, ἐ μόνον τε θεραπεύοντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάσχοντος, καὶ μᾶλλον τε πάσχοντος. ἡ μὲν γὰρ προσευχή, σφόδρα φοβερὰ τῷ δαίμονι· ταύτην δὲ κρατύνει καὶ δυναμοῖ λίαν ἡ νηςεία, μὴ ἐῶσα, τὴν πλησμονὴν χαλᾶν τὸν τόνον τε σώματος, μηδὲ τοὺς ἐκ ταύτης ἀτμὲς ἐνοχλεῖν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ συγχέειν τὸν νοῦν· καὶ λοιπὸν, τε σώματος μὲν εὐτονοῦντος, τε νοῦ δὲ ἀπεριςπάςως ἐνεργᾶντος, σφοδροτέρα πυρὸς καὶ φοβερωτέρα παντὸς ἄνεσιν ἡ προσευχή· διὸ χρὴ συνεζεῦχθαι ταύτας ἀεί.

Verſ. 22. Ἀναςρεφομένων — v. 23. σφόδρα.

Συνεχῶς προλέγει περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ τοῖς μαθηταῖς, ἵνα προγυμνασθέντες τῇ συνεχείᾳ

quum acciderit: et vt vno verbo dicam propter causam, quam tricesimotertio capite tradidimus. Vide ergo quomodo licet ibi Petrus fuerit increpatus, et postmodum iusserit pater vt eum audirent, ipse quoque resurrectionem post tres dies promiserit: nec sic tamen ferre potuerunt, sed contristati sunt: et non vtcunque sed vehementer.

Hoc autem factum est, eo quod ignorarent virtutem eorum quae dicebantur, sicut Marcus et Lucas dixerunt. Nam ille dixit quod ignorabant verbum, et timebant eum interrogare. Hic autem, Et erat absconditum ab eis vt non intelligerent illud. Diuina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio tanquam ab imperfectis, et qui necdum poterant ad supernaturale eius penetrare mysterium.

Verum si illud ignorabant, quomodo contristati sunt vehementer? Non penitus ignorabant, sed de morte eius intelligebant, quum de ea saepius audissent, et de hac contristati sunt vehementer: de resurrectione vero ignorabant, de qua etiam saepius audierant, nec tamen poterant intelligere quid ea essent. Dicit enim Marcus inter alia, quod conquirebant inter se quid esset, A mortuis resurgere. Suspicabantur namque hanc etiam quandam esse parabolam. Siquidem post resurrectionem aperuit mentem illorum, vt intelligerent scripturas de omnibus.

Cap. XXXVI. De exigentibus didrachma.

Vers. 24. *Et quum venissent v. 25. etiam.*

Primogeniti omnes Hebraeorum singulis annis didrachma pendebant Deo in gratiarum actionem: eo

5) ἐγίνετο. A.

τῆς ὑπομνήσεως, εὐχερῶς αὐτὴν φέροιεν γινομένην. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν παραδεδώκαμεν ἐν τῷ τριακοςῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. ὅρα γοῦν, πῶς, καὶ τοῦ πέτρȣ ἐπιτιμηθέντος ἐκεῖ, καὶ τοῦ πατρὸς μετὰ τοῦτο κελεύσαντος, αὐτȣ̃ ἀκȣ́ειν, καὶ τῆς ἀναςάσεως μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑποσχεθείσης, ȣ̓δ' ȣ̃τως ἤνεγκαν, ἀλλ' ἐλυπήθησαν, καὶ ȣ̓δὲ ἁπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα.

Τȣ̃το δ' ἐγένετο, [5]) διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, ὡς μάρκος καὶ λȣκᾶς εἶπον. εἴρηκε γὰρ ὁ μὲν, ὅτι [d]) ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, d) Marc. 9, 32.
καὶ ἐφοβȣ̃ντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι· ὁ δὲ, ὅτι καὶ [e]) e) Luc. 9, 45.
ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό. κατὰ θείαν γὰρ οἰκονομίαν ἀπεκρύπτετο ἡ γνῶσις τοῦ ῥήματος ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀτελῶν ἔτι, καὶ μὴ δυναμένων ἐφικέσθαι τȣ̃ ὑπερφυοῦς τȣ́τȣ μυςηρίȣ.

Καὶ ἐὰν ἠγνόουν αὐτὸ, πῶς ἐλυπήθησαν σφόδρα; ȣ̓ τὸ πᾶν ἠγνόȣν, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐγίνωσκον, διαφόρως ἀκȣ́σαντες, ἐφ' ᾧ καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα· περὶ δὲ τῆς ἀναςάσεως ἠγνόουν. πολλάκις γὰρ καὶ περὶ ταύτης ἀκούσαντες, ὅμως οὐκ ἠδύναντο νοεῖν, τί ἐςιν αὕτη. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος ἐν ἄλλοις, ὅτι ἦσαν [f]) f) Marc. 9, 10.
συζητοῦντες, τί ἐςι τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναςῆναι. ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι καὶ τοῦτο παραβολή τίς ἐςι. καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάςασιν [*]) διήνοιξεν αὐτῶν τὸν *) Luc. 24, 45.
νοῦν τȣ̃ συνιέναι περὶ πάντων.

Κεφ. Λϛ. Περὶ τῶν αἰτούντων τὰ δίδραχμα.

Verſ. 24. Καὶ — v. 25. ναί.

Οἱ πρωτότοκοι τῶν ἑβραίων δίδραχμον ἕκαςος κατ' ἐνιαυτὸν ἐτέλȣν τῷ θεῷ πρὸς εὐχαριςίαν, ἀνθ'

eo quod olim Aegyptiorum primogenita perdiderat. Quia ergo Christus etiam primogenitus erat, qui haec congregabant, ad ipsum quidem accedere verebantur, honorantes eum propter miracula: ad Petrum autem tanquam principem iam discipulorum accedunt: nec exigunt, sed cum mansuetudine interrogant. Est autem didrachmum genus numismatis.

Vers. 25. *Quumque ingressus esset — alienis?*

Priusquam loqueretur Petrus de didrachmo praeuenit eum Iesus: demonstrans non opus esse sibi vt ab alio disceret, quum sciret non tantum quae dicebantur, verum etiam quae cogitabantur. Per exemplum autem ostendit quod quum naturalis sit Dei filius, non debet pendere patri didrachmum. Nam reges non a propriis filiis, sed ab alienis tributum vel censum accipiunt. Idem autem significant *τέλος* (quod tributum vertimus) et *κῆνσος* census: sed illud apud Graecos: hoc apud Romanos.

Vers. 26. *Dicit — filii.*

Ἄρα, loco reliquum: Liberi autem, ne pendant tributum vel censum.

Vers. 27. *Verum — te.*

Demonstrato primum quod ipse non debeat pendere propter diuinitatem, tamen dare iubet propter humanitatem, ne offendiculum paterentur, quasi ipse Deum despiceret, volens et ipse Deo pendere didrachmum. A mari autem dat tributum:

ἀνθ᾽ ὧν ἐξωλόθρευσε πάλαι τὰ τῶν αἰγυπτίων πρωτότοκα. ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ χριστὸς πρωτότοκος ἦν, αὐτῷ μὲν, οἱ ἐπισυνάγοντες ταῦτα, προσελθεῖν ηὐλαβήθησαν, τιμῶντες αὐτὸν, διὰ τὰ σημεῖα· τῷ πέτρῳ δὲ λοιπὸν, ὡς κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν, προσέρχονται, καὶ οὐκ ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ πρᾳότητος ἐρωτῶσιν. ἔστι δὲ τὸ δίδραχμον, εἶδος ἀργυρίου.

Vers. 25. Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν — ἀλλοτρίων;

Πρὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν πέτρον περὶ τοῦ διδράχμου, προέλαβεν αὐτὸν ὁ χριστὸς, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται παρ᾽ ἑτέρου μαθεῖν, εἰδὼς, οὐ τὰ λαλούμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. διὰ παραδείγματος δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι γνήσιος υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφείλει τελεῖν τῷ πατρὶ τὸ δίδραχμον. οἱ γὰρ βασιλεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν γνησίων υἱῶν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τέλη ἢ κῆνσον λαμβάνουσι. τὸ αὐτὸ δὲ λέγεται, καὶ τέλος καὶ κῆνσος· τέλος μὲν, καθ᾽ ἕλληνας· κῆνσος δὲ, κατὰ ῥωμαίους.

Vers. 26. Λέγει — υἱοί.

Τὸ ἄρα,[6]) ἀντὶ τοῦ, λοιπόν. ἐλεύθεροι δὲ, τοῦ δοῦναι τέλη ἢ κῆνσον.

Vers. 27. Ἵνα — σοῦ.

Ἀποδείξας πρῶτον, ὅτι αὐτὸς οὐκ ὀφείλει τελέσαι, διὰ τὴν θεότητα, λοιπὸν κελεύει δοῦναι, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς ἀτιμάζοντος αὐτοῦ τὸν θεὸν, ἐν τῷ μὴ τελεῖν καὶ αὐτὸν τῷ θεῷ τὸ δίδραχμον. ἐκ τῆς θαλάσσης δὲ διδω-

6) Quinque priora vocabula omiserat Hentenius. Etiam proximum δέ.

tum: hinc quoque ostendens quod tanquam omnium dominus praecipit et mari, quod quasi praecepto eius subiectum, mittit piscem qui tributum domino deferat: nec pro ipso solum, sed et pro primo eius discipulo: Nam Petrus quoque primogenitus erat.

Prius siquidem etiam hoc diuersimode demonstrauit: et quando ipsi furenti imperauit: et quando per ipsum quasi per aridam pedes ambulauit. Et nunc quoque idem rursum aliter ostendit, vario modo subiectionem illius significans. Est et stater mumismatis genus duo didrachma, id est quatuor drachmas continens.

Vide autem quomodo nunc Iudaeis offendiculo esse noluit: alibi vero Pharisaeorum despexit offendiculum, quando de cibis disputabat. Docet enim quod aliquando offendiculum cauere oportet, interdum vero illud despicere, et cum iudicio hoc et illud facere.

Vniuersaliter enim in his quae iuxta Dei praeceptum dicuntur aut fiunt, offendiculum oportet despicere: in his autem quae iuxta voluntatem nostram, offendiculum curare conuenit, prout praecepit Magnus Basilius.

Cap. XXXVII. De Dicentibus, Quis maior?

Cap. XVIII. v. 1. *In — coelorum?*

Humanum quiddam discipuli tunc patiebantur. Intuiti siquidem praepositum fuisse Petrum: nam et Iacobus primogenitus erat et alii: sed nihil tale pro

7) ὅτι κυριεύει τῆς θαλάσσης.
8) Inclusa, omittit. A.

δίδωσι τὸ τέλος, δεικνύων κἀντεῦθεν, ὅτι θεὸς ὢν, τῶν ὅλων κυριεύει, καὶ τῆς θαλάσσης, ἥτις τῷ βελήματι αὐτῦ καθυπηρετῦσα πέμπει τὸν ἰχθῦν, κομίζοντα τὸ τέλος ὑπὲρ τῦ δεσπότε, καὶ οὐχ ὑπὲρ αὐτῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῦ πρώτε τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· πρωτότοκος γὰρ καὶ ὁ πέτρος ἦν.

Καὶ πρότερον μὲν γὰρ τῦτο διαφόρως[7]) ἔδειξεν, ὅτε ἐπετίμησεν αὐτῇ μαινομένῃ, καὶ ὅτε διὰ ταύτης ἐπέζευσεν, ὡς διὰ ξηρᾶς· καὶ νῦν δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τῦτο δείκνυσι, πολλαχόθεν δηλῶν τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς. ἀργυρίε δὲ εἶδος καὶ ὁ ςατὴρ ἦν, δύο διδράχμων ἀντάξιος.

Σκόπει δὲ, πῶς νῦν μὲν, οὐκ ἠβελήθη σκανδαλίσαι τὰς ἰεδαίες· ἀλλαχῦ δὲ, κατεφρόνησε τῦ σκανδάλε τῶν φαρισαίων, ὅτε περὶ τῶν βρωμάτων διελέγετο. διδάσκει γὰρ, ὅτι ποτὲ μὲν χρὴ φροντίζειν τῦ σκανδάλε, ποτὲ δὲ καταφρονεῖν αὐτοῦ, μετὰ διακρίσεως δὲ ποιεῖν καὶ τοῦτο κἀκεῖνο.

[Καθόλε[8]) γὰρ, ἐπὶ μὲν τοῖς κατ᾽ ἐντολὴν θεῦ λεγομένοις ἢ πραττομένοις χρὴ καταφρονεῖν τῦ σκανδάλε· ἐπὶ δὲ τοῖς κατὰ προαίρεσιν ἡμετέραν, προσήκει θεραπεύειν τὸ σκάνδαλον, ὡς ὁ μέγας βασίλειος διέξειλεν.]

Κεφ. ΛΖ. Περὶ τῶν λεγόντων, τίς μείζων.

Cap. XVIII. v. 1. Ἐν — ὐρανῶν;

Ἀνθρώπινόν τι τότε πεπόνθασιν οἱ μαθηταί. θεασάμενοι γὰρ προτιμηθέντα τὸν πέτρον· καὶ γὰρ καὶ ἰάκωβος πρωτότοκος ἦν, καὶ ἕτεροι· ἀλλ᾽ ὐδὲν

pro eis dixit, doluerunt: et tamen affectum ſuum confiteri erubuerunt, ſed indiſtincte praeceptorem interrogant, quisnam maximus eſſet eorum.

Nec id ſolum affectum hunc excitauerat, ſed et alia multa. Nam et prius quoque beatificauit eum, multaque illi promiſit: alibi etiam viſa illius libertate ſubtriſtes effecti ſunt.

Marcus vero ait, quod primum inter ſe diſputauerant, quis maximus eſſet, et huic conſonat etiam Lucas.

Priusquam enim ad Petrum acceſſiſſent qui didrachma accipiebant, (ſimpliciter de eo ratiocinati fuerant in itinere: cum autem Capernaum veniſſent, vbi etiam Petrum adierunt, qui didrachma exigebant,) tunc videntes rurſus Petrum praehonorari, magis irritati ſunt, et ita demum interrogauerunt.

Videntur autem de eo interrogare quod iam nouerant, non tamen eſt ita. Siquidem ex his quae videbant, ſciebant quod in terra Petrus ſibi praeponeretur: volebant autem ſcire vtrum etiam in coelo praehonorandus eſſet. Sed tunc quidem de his dolebant: verum poſtmodum quum effecti eſſent perfecti, primos honores inuicem concedebant.

Verſ. 2. *Et — illorum.*

Marcus autem ait: Et amplexatus illum dixit eis: Lucas vero quod ſtatuit eum iuxta ſe. Omnia autem

9) Marcus habet διελέχθησαν. Vnde ergo διελογίζοντο; Scilicet ex Chryſoſt. T. VII. p. 587. B. Ex eo occupauit etiam Codices non nullos cum ſcholiis. Euthymius ipſe vulgatum habet in textu Marci.

οὐδὲν τοιοῦτον ὑπὲρ τούτων εἶπεν· ἤλγησαν. καὶ αἰσχύνονται μὲν ὁμολογῆσαι τὸ πάθος· ἀδιερίστως δὲ τὸν διδάσκαλον ἐρωτῶσι, τίς ἄρα μείζων ἐξ αὐτῶν.

Ου τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλὰ τὸ πάθος ἀνῆψαν. καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐμακάρισεν αὐτὸν, καὶ μεγάλα τούτῳ ἐπηγγείλατο, καὶ τὴν ἄλλην δὲ παῤῥησίαν αὐτοῦ βλέποντες, παρεκνίζοντο.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι g) πρὸς ἑαυτοὺς 9) διελογίζοντο, τίς μείζων. τούτῳ δὲ συνᾴδει καὶ ὁ λουκᾶς. h)

g) Marc. 9, 34.

h) Luc. 9, 46.

Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ ἐντυχεῖν τῷ πέτρῳ [1]) τοὺς τὰ δίδραχμα λαμβάνοντας, διελογίσαντο περὶ τούτου κατὰ τὴν ὁδὸν ἁπλῶς· ἐλθόντες δὲ ες καπερναοὺμ, ἐν ᾗ καὶ τῷ πέτρῳ προσῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, καὶ ἰδόντες τοῦτον ἐν προτιμηθέντα, μᾶλλον ἠρεθίσθησαν· καὶ τότ. λοιπὸν ἠρώτησαν.

Καὶ δοκοῦσι μὲν ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ ἐγίνωσκον· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. καὶ γὰρ, ὅτι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ πέτρος προτετίμηται τούτων, ᾔδεσαν ἐξ ὧν ἔβλεπον· ἐβούλοντο δὲ μαθεῖν, εἰ καὶ ἐν οὐρανῷ προτιμηθήσεται. ἀλλὰ τότε μὲν ἤλγησαν· τέλειοι δὲ γινόμενοι, τῶν πρωτείων ἀλλήλοις παρεχώρουν.

Verſ. 2. Καὶ — αὐτῶν.

Μάρκος δὲ φησιν, ὅτι καὶ i) ἐναγκαλισάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς· λουκᾶς δὲ, ὅτι ἔστησεν k) αὐτὸ παρ'

i) Marc. 9, 36.

k) Luc. 9, 47.

[1]) In Codice Hentenii videntur omnia abſuiſſe, a πέτρῳ ad proximum πέτρῳ. Ergo in principio pro, *et id quidem priusquam*, correxi, *priusquam enim.* Quae autem incluſa ſunt in verſione, ea addidi, et ante, *tunc*, excluſi, *ſunt.*

tem facta sunt. Primum siquidem statuit eum in medio illorum: deinde iuxta se: postmodum amplexatus est illum. Vult autem per exemplum de puero sedare hunc illorum affectum.

Vers. 3. *Et — coelorum.*

Vos quidem de primatu in regno coelorum interrogatis: ego autem dico vobis quod nisi conuersi fueritis a prauitate ad sinceritatem, et efficiamini innocentes vt pueri, in illud omnino non ingrediemini.

Puer siquidem est simplex, non curiosus, neque vanae gloriae cupidus, sine fastu, liber est et ab inuidia, aemulatione, sui amore, contentione, et vt semel dicam, solutus est ab omni voluntaro affectu, non per exercitium, sed per simpliciatem. Si quis ergo discesserit a voluntariis affectionibus, efficietur sicut pueri, habens per exercitium quod habent pueri per simplicitatem.

Vers. 4. *Quisquis — coelorum.*

Quisquis voluntarie seipsum vehementer deiecerit, sicut puer iste non voluntarie vehementer deiectus est: oportet enim, vt dictum est, imitari puerum, qui multas habens virtutes, ob nullam illarum extollitur.

Vers. 5. *Et — suscipit.*

Et quicunque hospitio exceperit vnum talem puerum qualem dixit, videlicet vnum aliquem factum sicut talis puer, dico sane humilem, vilem et abiectum.

a) ἕως, pro ὅλως. B.

παρ' ἑαυτῷ· πάντα δὲ γεγόνασι. πρῶτον μὲν γὰρ, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν· εἶτα, παρ' ἑαυτῷ· ἔπειτα, ἐνηγκαλίσατο αὐτό. βούλεται δὲ διὰ τοῦ κατὰ τὸ παιδίον παραδείγματος καταστεῖλαι τὸ πάθος αὐτῶν.

Verſ. 3. Καὶ — οὐρανῶν.

Ὑμεῖς μὲν περὶ τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν πρωτείου πυνθάνεσθε· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ στραφῆτε ἀπὸ τῆς πονηρίας ἐπὶ τὸ ἀπόνηρον, καὶ γένησθε ἄκακοι, ὡς τὰ παιδία, οὐδὲ εἰσελεύσεσθε ὅλως [2]) εἰς αὐτήν.

Τὸ γὰρ παιδίον, ἔστι μὲν ἁπλοῦν, ἀπερίεργον, ἀκενόδοξον, ἄτυφον· ἀπήλλακται δὲ βασκανίας καὶ ζηλοτυπίας καὶ φιλοπρωτίας καὶ ἔριδος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐλεύθερόν ἐστι παντὸς προαιρετικοῦ πάθους, οὐκ ἐξ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. εἴ τις οὖν ἀπέχεται τῶν προαιρετικῶν παθῶν, γίνεται ὡς τὰ παιδία, κτώμενος δι' ἀσκήσεως, ἅπερ ἔχουσι τὰ παιδία ἐξ ἀφελείας.

Verſ. 4. Ὅστις — οὐρανῶν.

Ὅστις λίαν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, ἑκουσίως, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο λίαν τεταπείνωται, ἀκουσίως. χρὴ γὰρ μιμεῖσθαι τὸ παιδίον, ὃ πολλὰς ἔχον, ὡς εἴρηται, ἀρετὰς, ἐπ' οὐδὲ μιᾷ τούτων ἐπαίρεται.

Verſ. 5. Καὶ — δέχεται.

Καὶ ὅστις ἂν ξενοδοχήσῃ παιδίον τοιοῦτον ἓν, οἷον εἶπον, ἤγουν, ἕνα τινὰ γενόμενον, ὡς παιδίον τοιοῦτον, λέγω δὴ, ταπεινὸν καὶ εὐτελῆ καὶ ἀπεῤῥιμμέ-

ctum. Quod autem dicit, In nomine meo: hoc est propter me, et quia talis est meus.

Vide ergo quantum talem amet: hunc inquit suscipiens, me suscipit. Marcus vero addidit, Quisquis autem me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me.

Est autem sensus omnium dictorum talis. Quicunque susceperit eum qui factus est veluti puer, per illum quidem me suscipit, per me autem patrem meum qui misit me. Pater siquidem appropriat sibi eum, qui mihi defertur, honorem: ego vero delatum illi qui factus est veluti puer.

Quid igitur tali susceptione beatius, per quam suscipit quis beatam trinitatem? Nam si filium et patrem, vtique et spiritum sanctum: inseparabilis siquidem est beata trinitas. Nondum autem tempus tunc erat docendi de spiritu sancto.

Quod vero addit, Non me suscipit, per vsum loquendi dictum est. Frequenter enim dicere solemus: Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo. Ideo etiam Lucas reliquis positis illud reliquit tanquam loquendi proprietatem.

Vers. 6. *Quicunque — maris.*

Offendiculum vocat hic contumeliam. Dicit enim: Sicut qui hos honorantes suscipiunt illos propter me, excelsa digni sunt beatitudine: ita sane et qui ipsos contumelia afficientes despiciunt illos, extremum luent supplicium.

Vni autem de pusillis istis, videlicet qui pusilli apparent et viles. Dicit autem de illis qui facti

3) ὑποδέχεται.
4) εἰ, pro καί. B.
5) Lucam solum nominat, quod Matthaeus 18, 5. plura etiam praetermisit.

ϱιμμένον. τὸ δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμὲ, διὰ τὸ εἶναι τὸν τοιοῦτον ἐμόν.

Ὅρα δὲ, πόσον φιλεῖ τὸν τοιοῦτον· ὁ τοῦτον γὰρ, φησι, δεχόμενος, ἐμὲ δέχεται. μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ [l]) ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με. l) Marc. 9, 37.

Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν ὅλων ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι ὃς ἂν ὑποδέξηται τὸν γενόμενον, ὡς παιδίον, δι' ἐκείνου μὲν, ἐμὲ ὑποδέχεται, δι' ἐμοῦ δὲ, τὸν ἀποστείλαντά με πατέρα μου. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ οἰκειοῦται τὴν εἰς ἐμὲ τιμήν· ἐγὼ δὲ, τὴν εἰς τὸν γενόμενον, ὡς παιδίον.

Τί οὖν μακαριώτερον τοιαύτης ὑποδοχῆς, δι' ἧς ὑποδέχεταί τις τὴν μακαρίαν τριάδα; εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα, πάντως καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. [3]) ἀχώριστος γὰρ ἡ θεία τριάς. οὔπω δὲ καιρὸς ἦν τηνικαῦτα, διδάξαι καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τὸ δὲ οὐκ ἐμὲ δέχεται, κατὰ συνήθειαν λόγου εἴρηται. [4]) καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὃ ποιεῖς ἐμοὶ οὐκ ἐμοὶ ποιεῖς, ἀλλὰ τῷ θεῷ. διὸ καὶ ὁ λουκᾶς [5]) τἄλλα θεὶς, τοῦτο [m]) παραλέλοιπεν, ὡς ἰδίωμα. m) Luc. 9, 48.

Verſ. 6. Ὃς — θαλάσσης.

Σκανδαλισμὸν ἐνταῦθα, τὴν ἀτιμίαν λέγει. φησὶ γὰρ, ὅτι ὥσπερ οἱ τοὺς τοιούτους τιμῶντες, ἐν τῷ ὑποδέχεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐμὲ, τῆς ἄκρας ἀξιοῦνται μακαριότητος· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἀτιμάζοντες αὐτοὺς, ἐν τῷ καταφρονεῖν αὐτῶν, τὴν ἐσχάτην δώσουσι δίκην.

Ἕνα δὲ τῶν μικρῶν τούτων, εἴτουν, τῶν μικρῶν κατὰ τὸ φαινόμενον, τῶν εὐτελῶν· λέγει δὲ,

περὶ

facti sunt veluti pueri. Dicens vero quod expedit ei vt miseram sustineat vltionem, ostendit quod miseriorem passurus est in futuro seculo.

Vers. 7. *Vae — offendiculis.*

Praedicit damnum quod ab offendiculis proueniet, vt expectantes ea, semper vigilent non soli Apostoli, sed et omnes.

Mundum siquidem eos dicit, qui in mundo sunt. Offendicula vero impedimenta rectae conuersationis. Deplorat autem mundum propter offendicula, vt qui ab illis multa passurus sit.

Vers. 7. *Necesse — offendicula.*

Propter hoc dicunt quidam: Si necesse est vt veniant offendicula, necesse est vt fiant peccata: Si autem necesse est vt fiant peccata, iniuste poenas luunt peccatores: Nam quod ex necessitate fit, culpa caret. Quibus dicimus, quod necesse est vt veniant offendicula, propter necessitatem daemonum: non est autem necesse, vt virtuti dediti offendiculum patiantur: id enim in sua voluntate situm est quum liberum habeant arbitrium. Vt ergo veniant offendicula non in nobis situm est, vt autem offendiculum patiamur, omnino in nobis situm est. Sciens ergo Christus quod omnino futura sint offendicula, praedicit de illis, vt sicut dictum est caueamus: non tamen ideo ventura sunt, quod praedixerit: sed propterea praedixit, quia ventura erant.

Vers. 7.

περὶ τῶν γενομένων, ὡς τὰ παιδία. εἰπὼν δὲ, ὅτι συμφέρει αὐτῷ, ἵνα πάθῃ τήνδε τὴν χαλεπὴν τιμωρίαν, ἐνέφηνεν, ὅτι χαλεπωτέραν μέλλει παθεῖν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Verſ. 7. Οὐαὶ — σκανδάλων.

Προαναφωνεῖ τὴν ἐσομένην βλάβην ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ἵνα προσδοκῶντες αὐτὰ, νήφωσι διὰ παντὸς, οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες.

Καὶ κόσμον μὲν λέγει, τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ. σκάνδαλα δὲ, τὰ ἐμπόδια τῆς ὀρθῆς πολιτείας. ταλανίζει δὲ τὸν κόσμον, διὰ τὰ σκάνδαλα, ὡς μέλλοντα πολλὰ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν.

Verſ. 7. Ἀνάγκη — σκάνδαλα.

Πρὸς τοῦτό φασί τινες, ὅτι ἐὰν ἀνάγκη ἐστὶν, ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, ἀνάγκη καὶ ἁμαρτάνειν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη ἁμαρτάνειν, ἀδίκως ἀπαιτοῦνται δίκην οἱ ἁμαρτάνοντες. τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης, ἀνεύθυνον. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι ἀνάγκη μέν ἐστιν, ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν δαιμόνων· οὐκ ἀνάγκη δὲ σκανδαλισθῆναι τοὺς σπουδαίους, διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως αὐτεξούσιον. τὸ μὲν γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, οὐκ ἔστιν ἡμέτερον· τὸ δὲ μὴ σκανδαλισθῆναι, πάντως ἡμέτερον. εἰδὼς οὖν ὁ χριστὸς, ὅτι πάντως ἐλεύσονται τὰ σκάνδαλα, προλέγει περὶ τούτων, ἵνα προσέχωμεν, ὡς εἴρηται. πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἔρχονται, διότι προεῖπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προεῖπε, διότι ἔρχονται.

Verſ. 7. *Verumtamen — venit.*

Offendiculum quidem a daemone ſeminatur: ab homine vero alitur et augetur ac recipitur, qui prauam et corruptam habet voluntatem, quem etiam nunc deplorat, tanquam daemonis miniſtrum. Deinde etiam docet quomodo offendicula deuitemus.

Verſ. 8. *Si — aeternum.*

Non de membris corporis hoc dicit, ſed de cognatis et amicis ac miniſtris, quos horum membrorum loco habemus: quemadmodum quinto capite particularius enarrauimus. Nam et haec in illo dicta ſunt: quaere ergo ibi expoſitionem. Sed ibi de affectu erat ſermo, hic autem de qualicunque nocumento. Vide autem nunc quod κυλλὸν, hoc eſt mutilum, vocat eum qui manibus caret.

Verſ. 9. *Et — ignis.*

Dictum eſt etiam de his in illo capite, et ſuperfluum foret repetere. Vere ergo nihil eſt adeo noxium ſicut prauorum conſortium. Quod ſi etiam in membris noſtris amputamus frequenter quaedam ex illis quando et ipſa immedicabilia manſerint, et caetera corrumpunt: multo magis in cognatis et amicis ac miniſtris facere hoc oportet, vbi nobis obſtaculo fuerint aut impedimento ad rectam conuerſationem. Praeſtat enim ſine illis ſaluum fieri quam cum illis perire. Poſtquam ergo prauos fugere admonuit, bonos honorare iubet. Ait enim.

Verſ. 10.

*) Diſplicet Hentenii verſio. Κομίζεται, eſt εἰς μέσον κομίζεται, προφέρεται καὶ ἄλλοις προσφέρεται.

In

Verſ. 7. Πλὴν — ἔρχεται.

Τὸ σκάνδαλον σπείρεται μὲν παρὰ τοῦ δαίμονος, ὑπ' ἀνθρώπου δὲ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ [6]) κομίζεται, προαίρεσιν ἔχοντος φαύλην καὶ διεφθαρμένην, ὃν καὶ ταλανίζει νῦν, ὡς ὑπηρέτην τοῦ δαίμονος. εἶτα διδάσκει, καὶ πῶς τὰ σκάνδαλα διαφευξόμεθα.

Verſ. 8. Εἰ — αἰώνιον.

Οὐ περὶ μελῶν σώματος, ταῦτά φησιν, ἀλλὰ περὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ ὑπηρετῶν, οὓς ἐν τάξει μελῶν τοιούτων ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ λεπτομερῶς ἐξηγησάμεθα. καὶ ἐν ἐκείνῳ γὰρ ταῦτα εἴρηται, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, περὶ ἐμπαθείας ἦν ὁ λόγος· ἐνταῦθα δὲ, περὶ παντοίας βλάβης. ὅρα δὲ νῦν, ὅτι κυλλὸν, τὸν ἄχειρα λέγει.

Verſ. 9. Καὶ — πυρός.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ, καὶ περιττὸν παλιλλογεῖν. ὄντως οὖν [7]) οὐδὲν οὕτω βλαβερὸν, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν συνουσία. καὶ, εἰ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων μελῶν πολλάκις ἀποτέμνομέν τινα τούτων, ὅταν αὐτά τε ἀνίατα μένωσι, καὶ τοῖς ἄλλοις λυμαίνωνται· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ ὑπηρετῶν τοῦτο χρὴ ποιεῖν, σκανδαλιζόντων, εἴτουν, ἐμποδιζόντων ἡμῖν εἰς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν. κρεῖσσον γὰρ χωρὶς αὐτῶν σωθῆναι, ἢ σὺν αὐτοῖς ἀπολέσθαι. παραινέσας οὖν φεύγειν τοὺς πονηροὺς, κελεύει τιμᾶν τοὺς ἀγαθούς. λέγει γάρ.

Verſ. 10.

6) In textu enim eſt, δι' οὗ ἔρχεται. Non ergo Medium eſt, ſed Paſſiuum.

7) ἦν, pro οὖν. A.

Verſ. 10. *Videte — iſtis.*

Qui hominibus quidem puſilli videntur propter abiectionem et ſimplicitatem, vere tamen magni ſunt propter virtutem. Ne vnum quidem horum deſpicere oportet: manifeſtum eſt ergo quod neque duos omnino, neque plures. Deinde etiam aliunde venerandos illos facit.

Verſ. 10. *Dico — qui in coelis eſt.*

Inde manifeſtum eſt iuſtos habere angelos cuſtodes. Dicit enim Dauid: Caſtra metabitur angelus domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Quos autem ſeruant angeli qui tantam apud Deum habent libertatem, vt ſemper videant Deum qui in coelis eſt, vere hos deſpicere non oportet: etſi non propter illorum virtutem, at ſaltem propter cuſtodes eorum. Faciem vero patris, hoc eſt patrem meum.

† Vident autem illum non perfecte ſicut eſt in eſſentia, ſed prout eis permittitur. Deum enim (ait) nemo vidit vnquam, non materialis ſolum creatura, ſed etiam immaterialis.

Deinde aliam quoque ponit rationabiliorem cauſam, cur eos deſpicere non oporteat.

Verſ. 11. *Venit — quod perierat.*

Venit inquit in mundum, ſiue incarnatus eſt, vt ſaluaret eos qui antea perditi erant. Quodſi ego tantam illorum habui curam, quomodo vos deſpicietis

*) Incluſa, in marg. habet. A.

Verſ. 10. Ὁρᾶτε — τούτων.

Τῶν δοκούντων μὲν μικρῶν τοῖς ἀνθρώποις, διʼ εὐτέλειαν, ὄντων δὲ μεγάλων τῷ θεῷ, διʼ ἀρετήν. εἰ δʼ ἑνὸς τούτων οὐ χρὴ καταφρονεῖν, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δύο πάντως, οὐδὲ πλειόνων. εἶτα καὶ ἑτέρωθεν αὐτοὺς αἰδεσίμους ποιεῖ.

Verſ. 10. Λέγω — τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι ἀγγέλους ἔχουσιν οἱ δίκαιοι φύλακας. φησὶ γὰρ ὁ Δαυΐδ ὅτι παρεμβαλεῖ [n]) ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. οὓς δὲ φυλάττουσιν ἄγγελοι, τοσαύτην εἰς θεὸν ἔχοντες παῤῥησίαν, ὡς διὰ παντὸς ἐν οὐρανοῖς ὁρᾷν τὸν θεὸν, τούτων ὄντως οὐ χρὴ καταφρονεῖν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἀλλάγε διὰ τοὺς φύλακας αὐτῶν. τὸ πρόσωπον δὲ τοῦ πατρός μου, ἀντὶ τοῦ, τὸν πατέρα μου. n) Pſ. 33, 8.

[Βλέπουσι [8]) δὲ αὐτὸν, οὐχ ὥς ἐστι κατʼ οὐσίαν· ἀλλʼ ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς. θεὸν [o]) γάρ, φησιν, οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλʼ οὐδʼ ἄϋλος.] o) Io. 1, 18.

Ἔπειτα [9]) καὶ ἑτέραν τίθησιν εὐλογωτέραν αἰτίαν, τοῦ μὴ καταφρονεῖν αὐτῶν.

Verſ. 11. Ἦλθε — τὸ ἀπολωλός.

Ἦλθον γάρ, φησιν, εἰς τὸν κόσμον, ἤγουν, ἐνηνθρώπησα, ἵνα σώσω αὐτοὺς ἀπολωλότας πρίν. καὶ εἰ ἐγὼ τοσοῦτον αὐτῶν ἐφρόντισα, πῶς ὑμεῖς καταφρονήσετε τούτων; μετέπειτα δὲ λέγει καὶ παρα-

9) Quae leguntur ab ἔπειτα ad αὐτῶν, ea Hentenius ante βλέπουσι exhibebat.

cietis illos? Deinde vero ponit et parabolam, qua demonſtrat amoris ſui magnitudinem.

Cap. XXXVIII. De centum ouibus.

Verſ. 12. *Quid — quae aberrauerat?*

Hominem ſeipſum ſignificat: centum vero oues, omnem rationalem creaturam, hominem videlicet: oues quidem propter ipſorum ſubiectionem, et quod ab eo paſcantur: centum vero propter perfectionem ordinum rationalis huius creaturae: tot enim ſunt quot oportet. Numerum autem centenarium in perfectione ſolet ponere, vt in terra frugifera, quod vnum dedit centuplum, ſicut viceſimoquarto capite praedictum eſt.

Ouis autem errans ordo eſt hominum qui a Dei ouili abiectus eſt, et ſequutus fallaces daemones.

Montes vero ſecundum aliquos coelum eſt propter altitudinem, in quo alios ordines dereliquit: Iuxta alios autem terra, propter agreſtes daemones, qui in ea commorari gaudent, tanquam ferae in montibus: et quia fructum non defert lenem et ſuauem, qui ſuauem dominum noſtrum delectet, ſed agreſtem et acerbum, qui acerbo ſatanae ſuauis ſit. Ad hos profectus eſt, vt quaerat ouem errantem. Quodſi homo errantem irrationalem ouem non deſpicit, quum tamen multas habeat non errantes, multo magis Deus rationalem non deſpicit, cuius miſericordia ad humanam eſt, ſicut mare totum ad vnam aquae guttam.

Verſ. 13.

[1]) φύσιν, et ſupra ſcriptum κτί. A.
[2]) Conſtanter ergo probat ἐν, pro vulgari ἓν.

παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν τὸ ὑπερβάλλον τῆς φιλοστοργίας αὐτοῦ.

Κεφ. ΛΗ. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων.

Verſ. 12. Τί — τὸ πλανώμενον;

Ἄνθρωπον μὲν ὑποδηλοῖ, ἑαυτὸν, ὡς γενόμενον ἄνθρωπον· ἑκατὸν δὲ πρόβατα, πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, [1]) ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων· πρόβατα μὲν, διά τε τὴν τούτων ὑποταγὴν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποιμαντικήν· ἑκατὸν δὲ, διὰ τὴν τελειότητα τῶν ταγμάτων τῆς λογικῆς ταύτης κτίσεως. τοσαῦτα γάρ εἰσιν, ὅσα χρή. τὸν γὰρ ἑκατὸν ἀριθμὸν ἐπὶ τελειότητος εἴωθε τιθέναι· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς καρποφορούσης [2]) ἐν ἑκατὸν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προείρηται.

Πρόβατον δὲ πλανώμενον, τὸ τάγμα τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀποῤῥαγὲν τῆς ποίμνης τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκολουθῆσαν τοῖς ἀπατήσασι δαίμοσιν.

Ὄρη δὲ, κατὰ μέν τινας, [3]) ὁ οὐρανὸς, διὰ τὸ ὕψος, ἐφ' οὗ τὰ ἄλλα τάγματα καταλέλοιπε· κατὰ δέ τινας, ἡ γῆ, διὰ τὸ τοὺς ἀγρίους δαίμονας ἐμφιλοχωρεῖν αὐτῇ, καθάπερ τὰ θηρία τοῖς ὄρεσι, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν καρπὸν ἥμερον, εὐφραίνοντα τὸν ἥμερον δεσπότην ἡμῶν, ἀλλ' ἄγριον, ἡδύνοντα τὸν ἄγριον σατανᾶν· ἐφ' ἃ ἐπορεύθη, ζητῶν τὸ πλανώμενον. εἰ δὲ ἄνθρωπος οὐ περιορᾷ πλανώμενον τὸ ἄλογον πρόβατον· καίτοι πολλὰ ἔχων ἀπλανῆ· πολλῷ μᾶλλον ὁ θεὸς, τὸ λογικὸν, οὗτινος ὁ ἔλεος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἔλεον, ὡς ὅλη θάλασσα πρὸς μίαν σταγόνα ὕδατος.

3) ὁ οὐρανὸς, abſunt. A.

Verſ. 13. *Et — aberrauerunt,*

Neque enim tantum gaudemus de his quae ſecure poſſidemus, quantum de eo quod poſtquam perditum erat inuentum eſt. Etenim quum illa ſemper habeamus, non adeo ſentimus gaudium quod de ipſis habemus: quum autem illud perdiderimus, ac vehementer contriſtati ſimus, tanquam damno affecti: vbi inuenerimus, vehementer gaudemus, tanquam illud lucrati.

Verſ. 14. *Ita — iſtorum.*

Ita, ſicut docuit parabola. Patrem vero diſcipulorum ſeipſum nominat: non ſolum tanquam ipſorum praeceptorem, ſed etiam tanquam creatorem. Scire enim oportet quod interdum patrem ſuum dicit patrem diſcipulorum, interdum vero ſeipſum.

Coram patre veſtro autem, hoc eſt in patre veſtro. Nam et hic ſermo linguae proprietas eſt. Verum quomodo ſignum non dedit quo puſillos cognituri ſimus? Vt eum qui dignus eſt ignorantes, nullum deſpiciamus, ſed omnium curam habeamus.

Verſ. 15. *Si — ſolum.*

Quia vehementi ſermone diſſeruit aduerſus eos qui ſunt offendiculo vel obſtaculo, et vndique eos terruit: tandem ad eos quoque tranſit, qui patiuntur offendiculum, et iubet non aſpernari eos, qui ſunt offendiculo. Fratrem autem dicit, eiusdem gentis ac fidei hominem. Et quia is qui fuit offendiculo non facile veniret ad confeſſionem

aut

Verſ. 13. Καὶ — πεπλανημένοις.

Ου τοσοῦτον γὰρ χαίρομεν, ἐφ' οἷς ἀσφαλῶς ἔχομεν, ὅσον ἐπὶ τῷ μετὰ τὴν ἀπώλειαν εὑρεθέντι. καὶ γὰρ ἐκεῖνα μὲν, ἀεὶ ἔχοντες, οὐ τοσοῦτον αἰσθανόμεθα τῆς χαρᾶς· τοῦτο δὲ ἀπολέσαντες, καὶ σφόδρα λυπηθέντες, ὡς ζημιωθέντες, εἶτα εὑρόντες, σφόδρα καὶ χαίρομεν, ὡς κερδήσαντες.

Verſ. 14. Οὕτως — τούτων.

Ουτως, ὡς ἐδίδαξεν ἡ παραβολή. πατέρα δὲ τῶν μαθητῶν, ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, οὐ μόνον ὡς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὡς δημιουργόν. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ποτὲ μὲν, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα λέγει πατέρα τῶν μαθητῶν, ποτὲ δὲ ἑαυτόν.

Ἔμπροσθεν δὲ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ πατρὶ ὑμῶν. ἰδίωμα γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος. ἀλλὰ πῶς οὐ παρέδωκε γνώρισμα, δι' οὗ τοὺς τοιούτους μικροὺς ἐμέλλομεν ἐπιγινώσκειν; ἵνα ἀγνοοῦντες τὸν ἄξιον, μηδενὸς καταφρονῶμεν, ἀλλὰ πάντων ἐπιμελώμεθα.

Verſ. 15. Ἐὰν — μόνου.

Ἐπειδὴ σφοδρὸν κατέτεινε λόγον κατὰ τῶν σκανδαλιζόντων, καὶ πανταχόθεν αὐτοὺς ἐφόβησε, λοιπὸν μεταβαίνει καὶ ἐπὶ τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ κελεύει, μὴ ἀμελεῖν τῶν σκανδαλισάντων. ἀδελφὸν δὲ λέγει, τὸν ὁμόφυλον καὶ ὁμόπιστον. καὶ ἐπειδὴ ὁ σκανδαλίσας οὐκ ἂν εὐχερῶς ἔλθοι πρὸς ἀπολογίαν, ἐρυθριῶν τε καὶ αἰσχυ-

aut purgationem, rubore ac confusione detentus: ducit illum qui offendiculum passus est ad eum: Abi inquit et argue eum, hoc est, suggere quod fuerit offendiculo: doce quod iniuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans: et vt facilius recipi possit correptio, exhortatur vt fiat inter duos tantum, ne forte publicatus improbior fiat ac incorrigibilis.

Vers. 15. *Si — tuum.*

Si tibi obedierit corrigenti, resipueritque, ac seipsum condemnauerit, magnum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum: hunc enim perdideras propter offendiculum, diuulsum a fraterna coniunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Vers. 16. *Si — verbum.*

Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, durior efficiatur: sed vnum aut duos auxiliatores: vt si perdurauerit non mollescens, sint etiam testes tuae mansuetudinis et duritiei illius. Vtque iuxta veteris legis sententiam in ore siue per os duorum testium vel trium, stet, hoc est confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod in te est, nihilque praetermisisse: primum enim solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assumptis.

Vers. 17.

+) Interposuerim αὐτὸν aut τοῦτον, i. e. τὸν σκανδαλισθέντα. Hentenius, vt videtur, Paraphrastam egit. Vix enim credibile est, illum iterum reperisse, τὸν σκανδαλισθέντα.

αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει *) πρὸς ἐκεῖνον. ὕπαγε γάρ, φησι, καὶ ἔλεγξον αὐτὸν, τουτέστιν, ὑπόμνησον, ὅτι ἐσκανδάλισε; δίδαξον, ὅτι ἠδίκησε. πλὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἐχθρωδῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. καὶ ἵνα εὐπαράδεκτος ὁ ἔλεγχος γένοιτο, προτρέπει, μεταξὺ τῶν δύο μόνων γίνεσθαι τοῦτον, μήποτε δημοσιευθεὶς, ἰταμώτερος γένηται καὶ δυσδιόρθωτος.

Verſ. 15. Ἐάν — σου.

Ἐάν σοι πεισθῇ διορθουμένῳ, καὶ μετανοήσῃ, καὶ καταγνῷ ἑαυτοῦ, ἐκέρδησας μέγα κέρδος, αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέλος τὸ σόν. πρῶτον γὰρ ἐζημιοῦ τοῦτον, διὰ τοῦ σκανδάλου ῥηγνύμενον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ μεγάλη ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς.

Verſ. 16. Ἐὰν — ῥῆμα.

Ἐπειδὴ μόνος ἠπόνησας ἰατρεῦσαι, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι, μὴ πολλοὺς, ἵνα μὴ πάλιν ἐκεῖνος, δόξας ἐκπομπεύεσθαι, σκληρότερος ἀποβῇ, ἀλλ' ἕνα ἢ δύο βοηθοὺς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ, μὴ μαλασσόμενος, ὦσι καὶ μάρτυρες τῆς τε σῆς χρηστότητος, καὶ τῆς ἐκείνου σκληρότητος, καὶ ἵνα, κατὰ τὴν τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ἀπόφασιν, ἐπὶ στόματος, ἤγουν, διὰ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ, τουτέστι, βεβαιωθῇ πᾶν ῥῆμα, ὅ ἐστιν, ὅτι σὺ τὸ σὸν ἐποίησας, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπελθὼν, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους συμπαραλαβών.

aut purgationem, rubore ac confusione detentus: ducit illum qui offendiculum passus est ad eum: Abi inquit et argue eum, hoc est, suggere quod fuerit offendiculo: doce quod iniuste egerit, fraterne tamen et in modum corrigentis, non quasi inimicus aut increpans: et vt facilius recipi possit correptio, exhortatur vt fiat inter duos tantum, ne forte publicatus improbior fiat ac incorrigibilis.

Vers. 15. *Si — tuum.*

Si tibi obedierit corrigenti, resipueritque, ac seipsum condemnauerit, magnum fecisti lucrum, ipsum videlicet fratrem tuum, membrum tuum: hunc enim perdideras propter offendiculum, diuulsum a fraterna coniunctione tua, quod grande damnum est his qui vere fratres sunt.

Vers. 16. *Si — verbum.*

Quia solus non valuisti curare, assume tecum adhuc non multos, ne ille publicari se reputans, durior efficiatur: sed vnum aut duos auxiliatores: vt si perdurauerit non mollescens, sint etiam testes tuae mansuetudinis et duritiei illius. Vtque iuxta veteris legis sententiam in ore siue per os duorum testium vel trium, stet, hoc est confirmetur omne verbum, puta te fecisse quod in te est, nihilque praetermisisse: primum enim solus abiisti ad eum, deinde aliis quoque assumptis.

Vers. 17.

*) Interposuerim αὐτὸν aut τοῦτον, i. e. τὸν σκανδαλισθέντα. Hentenius, vt videtur, Paraphrastam egit. Vix enim credibile est, illum iterum reperisse, τὸν σκανδαλισθέντα.

αἰσχυνόμενος τὸν σκανδαλισθέντα, φέρει *) πρὸς ἐκεῖνον. ὕπαγε γάρ, φησι, καὶ ἔλεγξον αὐτὸν, τουτέστιν, ὑπόμνησον, ὅτι ἐσκανδάλισε· δίδαξον, ὅτι ἠδίκησε. πλὴν ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς, καὶ μὴ ἐχθρωδῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς. καὶ ἵνα εὐπαράδεκτος ὁ ἔλεγχος γένοιτο, προτρέπει, μεταξὺ τῶν δύο μόνων γίνεσθαι τοῦτον, μήποτε δημοσιευθεὶς, ἰταμώτερος γένηται καὶ δυσδιόρθωτος.

Verſ. 15. Ἐάν — σου.

Ἐάν σοι πεισθῇ διορθουμένῳ, καὶ μετανοήσῃ, καὶ καταγνῷ ἑαυτοῦ, ἐκέρδησας μέγα κέρδος, αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου, τὸ μέλος τὸ σόν. πρῶτον γὰρ ἐζημιοῦ τοῦτον, διὰ τοῦ σκανδάλου ῥηγνύμενον ἀπὸ τῆς ἀδελφικῆς σου συναφείας, ὅπερ μεγάλη ζημία τοῖς ἀληθῶς ἀδελφοῖς.

Verſ. 16. Ἐὰν — ῥῆμα.

Ἐπειδὴ μόνος ἠπόνησας ἰατρεῦσαι, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι, μὴ πολλοὺς, ἵνα μὴ πάλιν ἐκεῖνος, δόξας ἐκπομπεύεσθαι, σκληρότερος ἀποβῇ, ἀλλ' ἕνα ἢ δύο βοηθοὺς, ἵνα, εἰ ἐπιμείνῃ, μὴ μαλασσόμενος, ὦσι καὶ μάρτυρες τῆς τε σῆς χρηστότητος, καὶ τῆς ἐκείνου σκληρότητος, καὶ ἵνα, κατὰ τὴν τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ἀπόφασιν, ἐπὶ στόματος, ἤγουν, διὰ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ, τουτέστι, βεβαιωθῇ πᾶν ῥῆμα, ὅ ἐστιν, ὅτι σὺ τὸ σὸν ἐποίησας, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπες, πρῶτα μὲν μόνος ἀπελθὼν, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους συμπαραλαβών.

Verf. 17. *Quodfi — ecclefiae.*

Ecclefiam nunc vocat praefides fidelium ecclefiae. Renuntia illis quae circa hunc aguntur: Fortaffe illi immutabunt eum veritum dignitatem ipforum.

Verf. 17. *Porro fi — publicanus.*

Sit tibi deinceps incommunicabilis, cum quo nullam ineas vitae focietatem, tanquam immedicabili. Ethnicis autem infidelibus coniunxit publicanos, propter pecuniae amorem et auaritiam, incompaffibilitatem et iniuftitiam.

Audiamus ergo qui huiusmodi affectionibus fumus obnoxii. Vide autem quantum adhiberi iufferit vt corrigantur hi, qui fuerint offendiculo: quum neque illos curare fuftineamus, quibus praeftitimus offendiculum. Quid ergo, haec fola erit vltio illorum qui funt incurabiles? Nequaquam, fed audi etiam quae fequuntur.

Verf. 18. *Amen — coelo.*

Vbi tandem ecclefiae dicere iuffiffet, praefidibus videlicet ecclefiae: nunc ad eos fermonem intendit, dicens: Quaecunque ligaueritis in terra etc. Hoc autem et ad Petrum dixit tricefimotertio capite: ibi ergo quaere enarrationem.

Eft autem nunc orationis fenfus ifte. Quicquid vos in terra cenfueritis, aut fententia decreueritis, hoc Deus in coelo ratum habebit: fiue eos qui funt incurabiles ab ecclefia amputaueritis, fiue poftmodum refipifcentes receperitis. Haec autem comminatus eft, non vt haec fiant, fed vt quisque territus et ecclefiae amputationem et Dei fententiam

mutet

Vers. 17. Ἐὰν — ἐκκλησίᾳ.

Ἐκκλησίαν λέγει νῦν, τοὺς προεστῶτας τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. ἀνάγγειλον αὐτοῖς τὰ περὶ αὐτοῦ, ἴσως αὐτοὶ τοῦτον μεταπείσουσιν, αἰδούμενον τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Vers. 17. Ἐὰν — τελώνης.

Ἔξω σοὶ λοιπὸν ἀκοινώνητος, ὡς ἀνίατος. τοῖς ἐθνικοῖς δὲ, τοῖς ἀπίστοις, τοὺς τελώνας συνέζευξε, διὰ τὸ φιλοχρήματον καὶ πλεονεκτικὸν, καὶ ἀσυμπαθὲς, καὶ ἄδικον.

Ἀκούσωμεν οἱ τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἐνεχόμενοι. ὅρα δὲ, πόσην σπουδὴν ἐπιδείξασθαι προσέταξεν ὑπὲρ τοῦ διορθοῦσθαι τοὺς σκανδαλίσαντας ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ λοιπὸν, οὐδὲ τοὺς ὑφ' ἡμῶν σκανδαλισθέντας θεραπεύειν καταδεχόμεθα. τί οὖν; τοῦτο μόνον ἔσται κόλασις τῷ ἀνιάτῳ; οὐχὶ, ἀλλ' ἄκουε καὶ τῶν ἑξῆς.

Vers. 18. Ἀμὴν — οὐρανῷ.

Κελεύσας, τελευταῖον εἰπεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ, δηλαδὴ, τοῖς προεστῶσι τῆς ἐκκλησίας, λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται λέγων· ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς. τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν πέτρον εἶπεν, ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Ἔστι δὲ νῦν ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, ὅτι ὃ ἂν ὑμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀποφήνησθε, τοῦτο καὶ ὁ θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ κυρώσει, κἄν τε ἀνιάτως ἔχοντας, ἐκκόψητε τούτους τῆς ἐκκλησίας, κἄν τε μετανοοῦντας ὕστερον, παραδέξησθε. ταῦτα δὲ ἠπείλησεν, ἵνα μὴ ταῦτα γένωνται, ἀλλ' ἵνα φοβούμενός τις καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν

mutet ac liberetur, et eam euadat. Nam et propter hoc, primum, secundum, ac tertium tribunal constituit, et tandem iudicauit eum abiiciendum: vt si primum non audiret, obediret secundo: si autem et hoc despiceret, timeret vel tertium: quodsi etiam hoc contemneret, iam tunc abiectionem formidaret amaram, supernamque sententiam, quae hac abiectione magis formidanda est: et ita omnino corrigeretur.

Vers. 19. *Rursum — qui in coelis est.*

Papae quantum ponit de dilectione studium, variis euangelii locis de hac iterans sermonem. Nunc siquidem postquam magna minitatus est his qui ponunt offendiculum: et his qui non corriguntur, eorum studio qui offendiculum passi sunt: rursum magna promittit his qui diligunt: vt tum minis, tum promissis ad amorem congreget Christianos.

Dicit ergo: Si duo ex vobis videlicet in amore viuentes, concorditer petierint a Deo de qualicunque re, exaudientur: quodsi duo, multo magis plures. Quomodo ergo frequenter aliqui duo in dilectione existentes, et Deum concorditer de aliquo postulantes, non exaudiuntur? Quia non sunt similes Apostolis. Neque enim simpliciter dixit, si duo consenserint; sed, si duo ex vobis, hoc est similes vobis, virtutem colentes.

Vel igitur non ea praestant quae possunt: vel inutilia petunt: vel aduersus eum qui molestia affectus est deprecantur: vel pro indigno postulant: vel omnino aliqua alia ratio adest quae cau-

set

τὴν ψῆφον τȣ̃ Θεȣ̃, διαλλάττηται. διὰ τȣ̃το γὰρ καὶ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον ἐπέστησε κριτήριον, καὶ τότε πεποίηκεν αὐτὸν ἀπόβλητον, ἵνα ἐὰν τȣ̃ πρώτȣ παρακούσῃ, τῷ δευτέρῳ πειθῇ, ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο διαπτύσῃ, τὸ τρίτον φοβηθῇ, ἐὰν δὲ καὶ τȣ́τȣ καταφρονήσῃ, τότε λοιπὸν τὴν ἀποβολὴν ὑποπτήξῃ, πικρὰν ȣ̃σαν, εἶτα καὶ τὴν ἄνωθεν ψῆφον, φοβερωτέραν ταύτης τυγχάνȣσαν, καὶ πάντως διορθωθῇ.

Verſ. 19. Πάλιν — τοῦ ἐν τοῖς ȣ̓ρανοῖς.

Βαβαί! πόσην φροντίδα ποιεῖται τῆς ἀγάπης, πολλαχοῦ τȣ̃ εὐαγγελίου τὸν περὶ ταύτης λόγον ἀνακυκλῶν. καὶ νῦν γὰρ, ἀπειλήσας μεγάλα τοῖς σκανδαλίζȣσι, καὶ τοῖς μὴ διορθȣμένοις ὑπὸ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων σπουδῆς, ἐπαγγέλλεται μεγάλα πάλιν τοῖς ἀγαπῶσι, τοῦτο μὲν, διὰ τῆς ἀπειλῆς· τοῦτο δὲ, διὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἀγάπην συνάγων τοὺς χριστιανούς.

Λέγει τοίνυν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ δηλονότι διάγοντες, συμφώνως αἰτήσωσι τὸν Θεὸν περὶ οἱουδήτινος πράγματος, εἰσακουσθήσονται· εἰ δὲ οἱ δύο, πολλῷ μᾶλλον οἱ πλείȣς. καὶ πῶς πολλάκις δύο τινὲς, ἐν ἀγάπῃ ὄντες, καὶ συμφώνως τὸν Θεὸν αἰτοῦντες περί τινος, οὐκ εἰσακȣ́ονται; διότι οὐκ εἰσὶ κατὰ τȣ̀ς ἀποστόλȣς. ȣ̓ γὰρ ἁπλῶς εἶπεν, ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν, ἀλλ' ἐὰν δύο ὑμῶν, τȣτέστι, καθ' ὑμᾶς ἐνάρετοι.

Ἢ τοίνυν[5]) τὰ παρ' αὐτῶν οὐκ εἰσφέρȣσιν, ἢ ἀσύμφορον αἰτȣ̃σιν, ἢ κατὰ τȣ̃ λελυπηκότος παρακαλοῦσιν, ἢ ὑπὲρ ἀναξίου δέονται, ἢ πάντως ἑτέρα τις αἰτία πρόσεστι, ποιοῦσα τὴν ἀποτυχίαν·

5) Pro *quia*, quod habebat Hentenius, correxi, *igitur*.

Verſ. 22. *Ait — ſepties.*

Septuagies ſepties inquit Chryſoſtomus, non ſignificat hic numerum, ſed immenſum, continuum et ſemper. Nam ſicut μυϱιάκις, hoc eſt decies millies, ſignificat frequenter, apud Graecos, ita ſane et ſepties apud Hebraeos: et multo magis ſeptuagies: ac inſuper quod ex vtroque compoſitum eſt ſeptuagies ſepties.

Quia ergo infinities in Deum peccamus, infinitis vicibus iuſſit ignoſcere his qui in nos delinquunt, ſi ſemper reſipiſcant: eum namque qui non reſipiſcit, poſt tertiam monitionem repelli iuſſit tanquam ethnicum et publicanum: quomodo enim remittet quis ei, qui remiſſionem non quaerit?

Cap. XXXIX. De eo, qui debebat decem millia talentorum.

Verſ. 23. *Propterea — ſuis.*

Propterea, quare? Quia oportet ei ſemper ignoſcere qui ſemper reſipiſcit. Regnum autem, coelorum ſeipſum nunc appellat tanquam regem coeleſtem, prout ſaepe diximus. Conferre vero rationem, hoc eſt ſumere ac ſubducere computum inter ſeruos ſuos, qui ſunt homines. Fingit autem hanc parabolam, volens oſtendere, quod is qui non ignoſcit in ſe peccanti, priuat ſeipſum Dei miſericordia.

Verſ. 24.

*) Tom. VII. p. 611. A.

Verſ. 22. Λέγει — ἑπτά.

Τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, φησὶν ὁ [8]) χρυσόστομος, ἐνταῦθα μὴ σημαίνειν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸ ἄμετρον καὶ διηνεκὲς καὶ ἀεί. καθάπερ γὰρ τὸ μυριάκις, τὸ πολλάκις δηλοῖ παρ' ἕλλησιν· ὅτω δὴ καὶ τὸ ἑπτάκις παρ' ἑβραίοις, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ ἑβδομηκοντάκις· ἔτι δὲ πλεῖον, τὸ ἐξ ἀμφοῖν συγκείμενον, λέγω δὴ, τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά.

Ἐπεὶ τοίνυν ἄμετρα εἰς Θεὸν ἁμαρτάνομεν ἡμεῖς, ἄμετρα καὶ συγχωρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρτάνουσιν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τοῖς ἀεὶ μετανοοῦσιν. ἐπεὶ, τὸν μὴ μετανοοῦντα μετὰ τρίτην παραίνεσιν, ἀπωθεῖσθαι προσέταξεν, ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ ὡς τὸν τελώνην. πῶς γὰρ ἄν τις ἀφήσει, τῷ μὴ ζητοῦντι ἄφεσιν;

Κεφ. ΛΘ. Περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα.

Verſ. 23. Διὰ τοῦτο — αὐτῶ.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ χρῆναι πάντοτε συγχωρεῖν τῷ πάντοτε μετανοοῦντι. βασιλείαν δὲ ὀυρανῶν, ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς βασιλέα ὀυράνιον, καθὼς πολλάκις εἰρήκαμεν. συνᾶραι δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινῆσαι λογοθέσιον μέσον τῶν δούλων αὐτοῦ, οἵτινές εἰσιν οἱ ἄνθρωποι. πλάττει δὲ τὴν παραβολὴν ταύτην, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ μὴ συγχωρῶν τῷ εἰς αὐτὸν ἁμαρτάνοντι, ἀποστερεῖ ἑαυτὸν τοῦ παρὰ Θεοῦ ἐλέους.

Verſ. 24. *Quumque coepiſſet — talentorum.*

Vnus videlicet ſeruus. Quod autem eſt apud Graecos λίτρα, hoc eſt libra auri, id apud Hebraeos eſt talentum. [Erat enim numismatum pondus maximi precii, caetera omnia excedens pondera.

Verſ. 25. *Et quum non poſſet — fierique ſolutionem.*

Vt omnino ſolueretur debitum. Non tamen hoc ex crudelitate iuſſit, ſed ex compaſſione, vt tali ſententia territus deprecaretur, ac remiſſionem conſequeretur. Niſi enim eo fine talem protuliſſet ſententiam, nequaquam deprecanti remiſiſſet debitum.

Nam ſi valde facile remiſſionem percepiſſet, futurum erat vt gratiae magnitudinem non cognoſceret: propter hoc ergo in magnam neceſſitatem eum redegit, vt ad memoriam in poſterum reuocare poſſet, qua condemnatione abſolutus eſſet: et compaſſiuus etiam ipſe erga ſuum fieret debitorem, propriis edoctus calamitatibus.

Verſ. 26. *Proſtratus — v. 27. illi.*

†† Ecce humanitatis magnitudinem! Hic enim dilationem tantum quaerebat: ille vero debitum ei etiam remiſit, plusque dedit, quam rogauerat.

Vide poenitentiae vires ac domini humanitatem. Poenitentia ſiquidem fecit ſeruum a malitia cadere:

9) Incluſa, exciderant. A.

Verſ. 24. Ἀρξαμένου — ταλάντων.

Εἷς δοῦλος, δηλονότι. ὅπερ δέ ἐστι παρ' ἡμῖν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ, τοῦτο παρὰ τοῖς ἑβραίοις τὸ τάλαντον. σταθμὸς γὰρ ἦν νομισμάτων πολυτιμότατος, καὶ τῶν ἄλλων σταθμῶν ὑπερκείμενος.

Verſ. 25. Μὴ ἔχοντος δὲ — καὶ ἀποδοθῆναι.

Ἀποδοθῆναι, τὸ χρέος πάντως. οὐκ ἐξ ὠμότητος δὲ τοῦτο ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἐκ συμπαθείας, ἵνα φοβηθεὶς ἐκεῖνος τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν [ἱκετεύσῃ, [9]) καὶ τύχῃ τῆς ἀφέσεως. εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο τοιαύτην ἐξήνεγκεν ἀπόφασιν,] οὐκ ἂν ἱκετεύσαντι τὸ χρέος ἀφῆκε.

Καὶ διατί μὴ πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἀφῆκε; διότι ῥᾳδίως οὕτω συγχωρηθεὶς, οὐκ ἔμελλεν ἐπιγινώσκειν τὸ τῆς χάριτος μέγεθος. διὰ τοῦτο οὖν εἰς ἀνάγκην μεγάλην αὐτὸν κατέστησεν, ἵνα διαμνημονεύειν ὕστερον ἔχοι, ποίας ἀφείθη καταδίκης, καὶ συμπαθὴς γένηται καὶ αὐτὸς περὶ τὸν ἑαυτοῦ χρεώστην, παιδευθεὶς ἐν ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς.

Verſ. 26. Πεσὼν — v. 27. αὐτῷ.

Ὅρα [1]) φιλανθρωπίας ὑπερβολήν! ὁ μὲν γὰρ προθεσμίαν ἐζήτησε μόνον· ὁ δὲ τὸ χρέος ἀφῆκεν αὐτῷ, μεῖζον, οὗ ᾔτησε, δεδωκώς.

† † Ἴδε τὴν τῆς μετανοίας ἰσχὺν, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ κυρίου. ἡ μὲν γὰρ μετάνοια ἐποίη-

1) Hoc ſcholio carebat interpretatio Hentenii. Eius autem loco habet longius Theophylacti p. 108. B. quod hic ſubieci. In neutro meorum reperitur.

cadere: ſtans enim firmus in prauitate, non poterat remiſſionem accipere. Dei vero humanitas ſiue benignitas omnino ignouit, et aes alienum remiſit. Atqui ſeruus non omnimodam remiſſionem, ſed longanimitatem ac protelationem quaerebat. Diſce ergo, Deum plura conferre quam nos poſtulemus: tanta eſt Dei benignitas et humanitas, etiam quum durior videtur, puta iubendo venundari eum, et omnia quae illius erant. Neque enim hoc ex aſperitate dicebat, ſed vt ſeruum terreret et perſuaderet, eumque ad humiliter deprecandum adduceret, et ad reſpiciendum quomodo inuitaretur.

Verſ. 28. *Egreſſus — debes.*

Non poſt longum tempus, ſed ſtatim: beneficentiam faciens tramitem, ad id quod neque Deo gratum eſt, neque hominibus.

Verſ. 29. *Proſtratus — v. 30. debitum.*

Neque formam ſupplicationis veritus eſt, qua et ipſe miſericordiam percepit: neque ſermone placatus eſt, per quem et ipſe ſeruatus erat: neque a ſimili propriae meminit calamitatis, ſed permanſit omni fera crudelior. Atqui non pro aequalibus erat ſupplicatio: ipſe enim pro talentis, hic pro denariis rogabat: et ipſe pro decem millibus, hic autem pro centum: et ipſe dominum, hic autem conſeruum: et dominus tantum debitum ipſi vniuerſum remiſerat, ipſe vero neque dilationem conſeruo dedit.

Verſ. 31.

[a]) Hentenii interpretatio hic prorſus diſſentit.

ἐποίησε τὸν δοῦλον πεσεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. ὁ γὰρ ἱςάμενος βεβαίως ἐν τῇ κακίᾳ, οὐ συγχωρητέος. ἡ δὲ φιλανθρωπία τοῦ θεοῦ συνεχώρησε παντελῶς τὸ δάνειον· καίτοιγε ὁ δοῦλος οὐ συγχώρησιν παντελῆ ἐζήτει, ἀλλὰ προθεσμίαν. μάνθανε τοίνυν, ὅτι ὁ θεὸς καὶ πλείονα δίδωσιν, ὧν αἰτούμεθα. ἐπεὶ τοσαύτη ἐςὶν ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ, ὥςε καὶ ἐκεῖνο τὸ δοκοῦν σκληρὸν, τὸ προστάξαι πωληθῆναι αὐτὸν, οὐκ ἀπὸ σκληρότητος εἶπεν, ἀλλ' ἵνα καταπτοήσῃ τὸν δοῦλον, καὶ πείσῃ αὐτὸν πρὸς ἱκετείαν καὶ παράκλησιν ἀποβλέψαι.

Verſ. 28. Ἐξελθὼν — ὀφείλεις.

Εἶδες [z]) δεσπότου φιλανθρωπίαν, ὅρα καὶ δούλου πάλιν ἀπανθρωπίαν. ἐξελθὼν γὰρ εὐθὺς, ἔδειξε τὴν οἰκείαν ἀπήνειαν, οὐδὲ καιροῦ τινὸς παρελθόντος.

Verſ. 29. Πεσὼν — v. 30. ὀφειλόμενον.

Οὔτε τὸ σχῆμα τῆς ἱκετηρίας ᾐδέσθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἠλεήθη, οὔτε τὸν λόγον ἐδυσωπήθη, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἐσώθη, οὔτε τῆς ἰδίας ἀνεμνήσθη συμφορᾶς, ἀπὸ τῆς ὁμοίας· ἀλλ' ἔμεινε θηρίου παντὸς ὠμότερος. καίτοιγε, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἴσων ἦν ἡ ἱκετηρία. ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ταλάντων· ὁ δὲ ὑπὲρ δηναρίων παρεκάλει. καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ μυρίων· ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατόν. καὶ ὁ μὲν τὸν δεσπότην· ὁ δὲ τὸν ὁμόδουλον. καὶ ὁ μὲν δεσπότης ἅπαν αὐτῷ [3]) τὸ τοσοῦτον χρέος ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ οὐδὲ προθεσμίαν μόνην τῷ συνδούλῳ δέδωκεν.

[3]) τὸ, omittit. A.

Verſ. 31. *Videntes — quae fiebant.*

Incompaſſibilitas enim non a Deo ſolum habetur odio, ſed neque manſuetis hominibus grata eſt.

Verſ. 32. *Tunc — v. 33. miſertus ſum?*

O immenſam manſuetudinem! Ex aequo diſceptat cum eo qui omni ſermone indignus eſt: et patienter ac leniter eum conuincit, qui per ſe condemnatus eſt, oſtenditque quod ipſe ſibiipſi priorem etiam gratiam ſubuertit, et ex eo vltionem adduxit.

Et quum non poſſet ſoluere, non eum ſceleſtum nominauit, ſed eius potius miſertus eſt: quando vero erga conſeruum non eſt motus compaſſionis affectu, tunc et ſceleſtum appellauit et puniuit.

Audiamus nos qui non compatimur et horreamus: ſciamus quod ipſi nosipſos omnino condemnamus, Dei miſericordiam quam erga nos exhibuit ſubuertentes, aeternumque ſupplicium attrahentes.

Verſ. 34. *Et — ſibi totum debitum.*

Hoc eſt continue et ſemper: poſtea enim nunquam ſoluet. Tu vero reliqua parabolae ne curioſe ſcruteris, quae perſuaſibilitatis gratia ſunt coaſſumpta: ſed hoc ſolum ex ea manifeſte accipito: peccata quae in Deum committimus infinitis modis plura eſſe, his quae delinquunt in nos fratres noſtri. Nam quisque noſtrum Deo debitor eſt decem millium talentorum, hoc eſt, multi ac magni reus debiti: debemus enim illi multas graues

4) Ita correxi, loco προξένησε.

Verſ. 31. Ἰδόντες — τὰ γενόμενα.

Τὸ ἀσυμπαθὲς γὰρ, οὐ μόνον τῷ Θεῷ μισητὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπιεικέσιν ἀνθρώποις ἀρεστόν.

Verſ. 32. Τότε — v. 33. ἠλέησα;

Ὦ τῆς πολλῆς ἡμερότητος! δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀνάξιον λόγου παντὸς, καὶ μακροθύμως ἐλέγχει τὸν αὐτοκατάκριτον, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ τὴν προτέραν χάριν ἀνέτρεψε, καὶ τὴν μετὰ τοῦτο κόλασιν [4]) προυξένησε.

Καὶ ὅτε μὲν οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠλέησεν· ὅτε δὲ περὶ τὸν σύνδουλον γέγονεν ἀσυμπαθὴς, τότε καὶ πονηρὸν ὠνόμασε, καὶ ἐκόλασεν.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀσυμπαθεῖς καὶ φρίξωμεν, καὶ γνῶμεν, ὅτι αὐτοὶ πάντως ἑαυτοὺς καταδικάζομεν, τὸν εἰς ἡμᾶς προγεγενημένον ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀνατρέποντες, καὶ τὴν αἰωνίαν κόλασιν ἐπισπώμενοι.

Verſ. 34. Καὶ — πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ.

Τουτέστι, διηνεκῶς. οὐδέποτε γὰρ λοιπὸν ἀποδώσει. σὺ δὲ, τἄλλα μὲν τῆς παραβολῆς μὴ περιεργάζου, χάριν πιθανότητος συμπαραληφθέντα· τοῦτο δὲ μόνον ἐκ ταύτης μάθε σαφῶς, ὅτι τὰ εἰς Θεὸν ἁμαρτήματα ἡμῶν μυριοπλάσιά εἰσι τῶν εἰς ἡμᾶς ἁμαρτημάτων τῶν ἀδελφῶν. καὶ ἕκαστος μὲν ἡμῶν χρεωφειλέτης ἐστὶ τῷ Θεῷ μυρίων ταλάντων, τουτέστιν, ὑπεύθυνος πολλοῦ καὶ μεγάλου χρέους. χρεωστοῦμεν γὰρ αὐτῷ πολλὰς καὶ μεγά-

uesque poenas, propter magna grauiaque peccata. Quisque autem eorum qui in nos deliquerunt, nobis debitor est centum denariorum, videlicet parui vilisque debiti, si conferatur ad decem millia talentorum. Quum ergo Deo tanta debeamus, nisi erga nostros debitores misericordia vsi fuerimus, subuertemus etiam quae iam nobis supplicantibus remiserat: et postmodum omnium poenae a nobis sine vlla compassione expetentur. Vide enim quae sequuntur.

Vers. 35. *Sic — illorum.*

Propter hunc sermonem totam composuit parabolam, exemplo illum confirmans, quo facilius reciperetur. In principio siquidem parabolae se ipsum posuit regem ac legislatorem: post finem vero ipsius, patri vltionis autoritatem attribuit, ne iactabundus ipse videretur: simulque ostendens vnam vtriusque esse autoritatem. De cordibus vestris autem, hoc est, ex corde, et non tantum ab ore.

Cap. XIX. v. 1. *Et — Iordanem.*

Venit in extremas Iudaeae partes: quia instabat tempus passionis ipsius.

Vers. 2.

5) *προσεπεχώρησεν.* B.

6) Cum haec quoque pertineant ad istam *παραβολὴν*, malim *κατὰ τὸ τέλος*. Ita enim loqui solent.

Sed

μεγάλας τιμωρίας; ἐπὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἁμαρτήμασιν· ἕκαστος δὲ τῶν ἁμαρτανόντων εἰς ἡμᾶς, χρεωφειλέτης ἐστὶν ἡμῖν ἑκατὸν δηναρίων, ἤγουν, ὀλίγου καὶ εὐτελοῦς χρέους, πρὸς σύγκρισιν τῶν μυρίων ταλάντων. καὶ ὅτι οἱ τηλικαῦτα τῷ θεῷ χρεωστοῦντες, ἐὰν φανῶμεν πρὸς τοὺς μικρὰ χρεωστοῦντας ἡμῖν ἀνελεήμονες, ἀνατρέπομεν καὶ ὅσα [5]) προσυνεχώρησεν ἡμῖν δεηθεῖσι, καὶ λοιπὸν ἀσυμπαθῶς πάντων ἀπαιτούμεθα τὰς εὐθύνας. ὅρα γὰρ τὰ ἑξῆς.

Verſ. 35. Οὕτως — αὐτῶν.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον συνέθηκε τὴν ὅλην παραβολὴν, βεβαιώσας τοῦτον διὰ παραδείγματος, ἵνα μᾶλλον εὐπαράδεκτος γένηται. ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τῆς παραβολῆς, ἑαυτὸν εἶπε βασιλέα καὶ λογοθέτην· μετὰ [6]) τὸ τέλος δὲ ταύτης, τῷ πατρὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς κολάσεως ἀνέθηκεν, ἵνα τε μὴ δόξῃ κομπάζειν αὐτὸς, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι μία ἀμφοτέροις ἡ ἐξουσία. τὸ δὲ, ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐκ καρδίας, καὶ μὴ ἀπὸ στόματος μόνον.

Cap. XIX. v. 1. Καὶ — ἰορδάνου.

Ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῆς ἰουδαίας, διότι ἤγγιζεν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους αὐτοῦ.

5) Sed illud quoque ferendum videbitur. Equidem ſcripſiſſem ἐπὶ, aut πρὸς τῷ τέλει.

Verſ. 2. *Et — ibi.*

Rurſum vt frequenter diximus, a doctrina tranſit ad miracula: quandoque curans animas, interdum vero corpora, et nihil vnquam negligens.

Cap. XL. De interrogantibus, vtrum licet homini diuortium facere cum vxore.

Verſ. 3. *Et — cauſa?*

Rurſum viſis miraculis ac virtute illius, efferati fuerant: et quia facta eius reprehendere non poterant, accedunt tentantes in ſermonibus, an eum poſſent comprehendere: quumque id ſaepe feciſſent, et vbique mirabiliter impoſitum ipſis fuiſſet ſilentium, impudens tamen ac improba erat eorum inuidia. Interrogant ergo, ſi liceat homini diuortium facere cum vxore ſua ex qualibet cauſa. Et conſidera mihi aſtutiam: quia enim de hoc quaeſito in praecedentibus docuerat, quinto videlicet capite, dicens, Quicunque repudiauerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis, facit eam adulteram eſſe, etc. putauerunt eum doctrinam illam obliuioni tradidiſſe. Ideo etiam non dicunt, Quare hoc docuiſti? ſed quaſi de hoc nondum docuiſſet prauo more ſuo interrogant: vt ſi licere diceret, opponerent dicentes: Et quomodo in praecedentibus docuiſti non licere? Si vero diceret non licere, opponerent ipſi legem. Quaere autem praedicto quinto capite dicti illius enarrationem, Quicunque repudiauerit vxorem ſuam excepta

7) Interponendum videtur, οὐδετέρου.
8) διατί τότε. A.

Verf. 2. Καὶ — ἐκεῖ.

Πάλιν, ὡς πολλάκις ἔφημεν, ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ἐπὶ τὰ θαύματα μέτεισι, ποτὲ μὲν ψυχὰς θεραπεύων, ποτὲ δὲ σώματα, καὶ ὐδέποτε [7]) ἀμελῶν.

Κεφ. Μ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.

Verf. 3. Καὶ — αἰτίαν.

Πάλιν, ἰδόντες τὰ θαύματα καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἐξεθηριώθησαν, καὶ ἐπεὶ μέμψασθαι τοῖς πράγμασιν οὐκ ἴσχυον, προσέρχονται πειράζοντες ἐν λόγοις, ἐὰν ἄρα δυνηθῶσιν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ, καίτοι πολλάκις τοῦτο ποιήσαντες, καὶ πανταχοῦ θαυμασίως ἐπιστομισθέντες. ἀλλ' ἀναίσχυντον ὄντως ὁ φθόνος, καὶ ἰταμόν. ἐρωτῶσιν οὖν, εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. καὶ ὅρα μοι τὴν πανουργίαν. ἐπεὶ γὰρ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος προλαβὼν ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν, ὅτι ὃς [p]) ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐνόμισαν, ὅτι ἐπελάθετο τῆς τοιαύτης διδασκαλίας. διὸ καὶ ὐ λέγουσι, διατί [8]) τόδε ἐδίδαξας, ἀλλ' ὡς μήπω περὶ τούτου διδάξαντα, κακοήθως ἐρωτῶσιν, ἵνα εἰ μὲν εἴπῃ, ὅτι ἔξεστιν, ἀντιθήσουσιν, ὅτι καὶ πῶς προλαβὼν ἐδίδαξας, ὅτι οὐκ ἔξεστιν· εἰ δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἀντιθήσουσιν αὐτῷ τὸν νόμον. ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, ὃς ἂν

p) Matth. 5, 32.

ἀπο-

cepta causa fornicationis, facit eam adulteram esse: ibique et legem facile disces et causam ob quam statutum erat. Quid ergo Christus qui horum astutias ac dolos perfecte nouerat?

Vers. 4. *At ille — eos?*

Eos videlicet homines. Hoc autem verbum in libro Genesis scriptum est. Tu vero admirare domini mansuetudinem: quomodo sciens quod eum tentarent, non dixit: Quid me tentatis? quod alibi dixit ad eos. Neque exasperatus est sicut alio loco: neque omnino arguit eos, vt suam ostendat lenitatem, et vt discipulos doceat iniurias leniter ferre. Non tamen semper exhibet lenitatem, ne putent scelesti haec illum latere, vtque refrenaret malitiam. Et vide sapientiam. Interrogatus an liceret, non statim dixit non licere, ne daret eis occasionem contentionis ac tumultus, sed hoc alio modo apte admodum astruit ab ipsa creatione quae ab initio facta est. Quid ergo ait? Num legistis quod qui fecit ab initio, masculum et foeminam fecit eos? hoc est vnum masculum vnamque foeminam, vt vnus vnam haberet. Nam si voluisset masculum hanc relinquere, rursumque hanc ducere, plures vtique formasset ab initio foeminas: quia ergo plures non formauit, restat vt voluerit virum non repudiare vxorem suam.

Vers. 5. *Et — vnam.*

Ostenso a creatione quod non liceat repudiare, ostendit hoc et a diuino iussu. Scire autem oportet,

ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι, καὶ μαθήσῃ ῥαδίως ἐκεῖ καὶ τὸν νόμον, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνομοθετήθη. τί οὖν ὁ τὰς πανηγυρίας καὶ τὰ σοφίσματα τούτων ἀκριβῶς ἐπιστάμενος;

Verſ. 4. Ὁ δὲ — αὐτούς;

Αὐτοὺς, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους. τουτὶ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς γενέσεως q) γέγραπται. q)Geneſ. 2, 24. σὺ δὲ θαύμασον τὴν ἡμερότητα τοῦ δεσπότου, πῶς γνοὺς, ὅτι πειράζουσιν, οὐκ εἶπε, τί με πειράζετε, ὅπερ ἐν ἄλλοις εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς, οὐδὲ ἐτραχύνθη, καθὼς ἔστιν, ὅτε ποιεῖ. οὔτε γὰρ πάντοτε ἐλέγχει, ἵνα δείξῃ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἵνα παιδεύσῃ τοὺς μαθητὰς, μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας· οὔτε ἀεὶ μακροθυμεῖ, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ πονηροὶ λανθάνειν αὐτὸν, καὶ ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὴν πονηρίαν. καὶ ὅρα σοφίαν. ἐρωτηθεὶς γὰρ, εἰ ἔξεστιν, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔξεστιν, ἵνα μὴ δῷ τούτοις ἀφορμὴν φιλονεικίας καὶ ταραχῆς, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ τοῦτο κατασκευάζει, πιθανῶς πάνυ, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν ἀρχῇ δημιουργίας. τί οὖν, φησιν, οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, τουτέστιν, ἕνα ἄρσενα καὶ μίαν θήλειαν, ὥστε τὸν ἕνα τὴν μίαν ἔχειν. εἰ γὰρ ἐβούλετο, ἵνα ὁ ἄρσεν ταύτην μὲν ἀφήσει, ἑτέραν δὲ πάλιν ἀγάγηται, πλείους ἂν ἔπλασε κατ' ἀρχὰς θηλείας· ἐπεὶ δὲ πλείους οὐκ ἔπλασε, λοιπὸν βούλεται, μὴ ἀπολύειν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

Verſ. 5. Καὶ — μίαν.

Δείξας ἀπὸ τῆς δημιουργίας, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν, δείκνυσι τοῦτο καὶ ἀπὸ προστάγματος τοῦ θεοῦ.

tet, quod in libro Genesis apparet praesens verbum ipsius Adam esse prophetantis de vxore: sed Christus nunc docet quod hoc Dei fuerit praeceptum, et non ipsius Adam prophetia vt apparet.

Nihil tamen vetat idem dictum ipsius et Adam fuisse prophetiam a Deo inductam, et rursum Dei praeceptum dictum per Adam: vt id dixerit et Adam inductus a Deo, et rursus dixerit etiam Deus loquutus per Adam.

Ait ergo quod etiam dixerit creator: Propter hoc videlicet, quia formata est vxor de latere viri sui, (nam et hoc ante praedictum praeceptum scriptum est) relinquet homo patrem suum et matrem etc. Eruntque duo coniuncti in carnem vnam siue corpus vnum propter coniunctionem vnitatis, siue coniunctiuam formam. Quia ergo vnum corpus hos esse iussit, non licet repudiare.

Vers. 6. *Itaque — vna caro.*

Postquam tentatoribus diuinum recitauit praeceptum, interpretatur nunc quod post coniunctionem vnum corpus fiant duo coniuges. Deinde suam quoque infert sententiam. Ait enim:

Vers. 6. *Quod — separet.*

Ecce id subintulit quod non licet: blande quidem modoque persuasibili vt diximus: ostendens praeter naturam ac praeter legem esse diuortium. Praeter naturam quidem: nam vna caro diuiditur, praeter legem vero, quum enim Deus vnum esse iusserit, distrahuntur.

Vers. 7.

9) Exciderunt inclusa. A.

θεοῦ. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν μὲν τῇ βίβλῳ τῆς γενέσεως φαίνεται τοῦ ἀδὰμ εἶναι τὸ παρὸν ῥητὸν, προφητεύοντος περὶ τῆς γυναικός· ἀλλ' ὁ χριστὸς διδάσκει νῦν, ὅτι τοῦ θεοῦ ἐστι τοῦτο τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ προφητεία τοῦ ἀδὰμ, ὡς δοκεῖ.

[Οὐδὲν⁹) δὲ κωλύει, τὸ αὐτὸ ῥητὸν καὶ τοῦ ἀδὰμ εἶναι προφητείαν, ἐνηχηθεῖσαν παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ αὖθις τοῦ θεοῦ πρόσταγμα, ῥηθὲν διὰ τοῦ ἀδάμ. οἷον, καὶ εἶπεν ὁ ἀδὰμ, ἐνηχηθεὶς παρὰ τοῦ θεοῦ, καὶ πάλιν, καὶ εἶπεν ὁ θεὸς, λαλήσας διὰ τοῦ ἀδάμ.]

Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ εἶπεν ὁ δημιουργὸς, ἕνεκεν τούτου, δηλαδὴ τοῦ πλασθῆναι τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς· περὶ τούτου γὰρ ἀνωτέρω τοῦ δηλωθέντος προστάγματος γέγραπται· καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἔσονται οἱ δύο σύζυγοι εἰς σάρκα μίαν, ἤγουν, σῶμα ἓν, διὰ τὸν σύνδεσμον τῆς ἑνώσεως, εἴτουν, διὰ τὴν συναπτικὴν σχέσιν. ἐπεὶ δὲ ἓν σῶμα τούτους εἶναι προσέταξεν, οὐκ ἔξεστιν ἀπολύειν.

Verſ. 6. Ὥστε — σὰρξ μία.

Ἀναγνοὺς τοῖς πειρασταῖς τὸ θεῖον πρόσταγμα, ἑρμηνεύει λοιπὸν, ὅτι μετὰ τὴν συνάφειαν ἓν σῶμα οἱ δύο σύζυγοι γίνονται. εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην. λέγει γάρ.

Verſ. 6. Ὃ — χωριζέτω.

Ἰδοὺ, τὸ οὐκ ἔξεστι συνεπέρανεν, ὁμαλῶς τε καὶ πιθανῶς, ὡς εἰρήκαμεν, δεικνύων, ὅτι παρὰ φύσιν καὶ παρὰ νόμον τὸ διελεῖν. παρὰ φύσιν μὲν, ὅτι μία διατέμνεται σάρξ· παρὰ νόμον δὲ, ὅτι τοῦ θεοῦ κελεύσαντος ἓν εἶναι διασπῶνται.

Verſ. 7.

Verſ. 7. *Dicunt — eam?*

Quid, id eſt quare vel quomodo. Libellum vero repudii dicunt ſcripturam repudiationis, quod etiam quinto capite diximus.

Verſ. 8. *Ait — ita factum eſt.*

Cauſam in caput illorum conuertit, quod frequenter facere conſueuit. Propter duritiam cordis veſtri inquit hoc permiſit, iuxta diuerſas cauſas eorum qui ſibi nuptas oderant, neque illis reconciliabantur. Siquidem illas repudiare ſtatuit, ne occiderentur. Cur autem libellus repudii daretur, manifeſte diximus praedicto quinto capite. Ab initio autem non ita factum eſt. Nam ſi Deus id ab initio voluiſſet, nequaquam vnum formaſſet maſculum vnamque foeminam: neque iuſſiſſet duos eſſe in carnem vnam.

Verſ. 9. *Proinde dico — adulterium committit.*

Siue non repudiatam ab alio, ſiue repudiatam duxerit, adulterium committit. Haec autem Marcus ait ad diſcipulos eſſe dicta. Primum namque ad Phariſaeos dicta ſunt, deinde etiam ad diſcipulos in domo ſeorſum. Dictum eſt autem et de his quinto capite, et ibi quaere enarrationem. Solam vero eam iuſſit eiici, quae ſtuprum ſiue adulterium commiſiſſet, propter foetus confuſionem, et propter dubitationem eius quod pariendum eſſet: quaſi alia quaeuis cauſa curari poſſit, haec autem ſola non recipiat curationem.

Intel-

Verſ. 7. Λέγουσιν — αὐτήν;

Τί, ἀντὶ τοῦ, διατί, ἤ, ἀντὶ τοῦ, πῶς. βιβλίον δὲ ἀποστασίου λέγουσι, τὸ ἔγγραφον τῆς ἀπολύσεως, ὡς καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ προεδιδάξαμεν.

Verſ. 8. Λέγει — γέγονεν οὕτω.

Τὴν αἰτίαν εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλὴν, ὅπερ εἴωθε πολλάκις ποιεῖν. διὰ τὴν σκληροκαρδίαν γάρ, φησιν, ὑμῶν ἐπέτρεψε τοῦτο, κατὰ διαφόρους αἰτίας μισούντων τὰς γαμετὰς, καὶ μὴ καταλλαττομένων αὐταῖς. ἐνομοθέτησε γὰρ ἀπολύειν ταύτας, ἵνα μὴ φονεύωνται. διατὶ δὲ βιβλίον ἀποστασίου ἐδίδοτο, προέφημεν σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. ἀπ᾽ ἀρχῆς δέ, φησιν, οὐ γέγονεν οὕτως. εἰ γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἐβούλετο, οὐκ ἂν ἔπλασεν ἕνα μὲν ἄρσενα, μίαν δὲ θήλειαν, οὐδ᾽ ἂν προσέταξεν εἶναι τοὺς δύο εἰς σάρκα μίαν.

Verſ. 9. Λέγω δὲ — μοιχᾶται.

Κἄντε μὴ ἀπολελυμένην ὑφ᾽ ἑτέρου γαμήσῃ, κἄντε ἀπολελυμένην, μοιχεύει. ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς ῥηθῆναί, φησιν ὁ r) Μάρκος. ἐῤῥήθησαν γὰρ πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐν τῇ οἰκίᾳ κατ᾽ ἰδίαν. εἴρηται δὲ περὶ τούτων καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. μόνην δὲ τὴν πορνευθεῖσαν, ἤτοι, μοιχευθεῖσαν ἐκέλευσεν ἐκβάλλειν, διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν ἀμφιβολίαν τοῦ τεχθησομένου, ὡς πάσης μὲν ἄλλης αἰτίας ἰαθῆναι δυναμένης, ταύτης δὲ μόνης οὐκ ἐπιδεχομένης ἴασιν.

r) Marc. 10, 11.

† Intelligi quoque potest sermo de virgine secundo ducta, hoc est post relictam vxorem.

Verf. 10. *Dicunt — contrahere matrimonium.*

Nunc tandem intellexerunt praecepti grauitatem, tanquam rei quae molestia afficiat. Siquidem graue admodum videbatur, difficilem prauamque tolerare mulierem, nec eam posse repudiare quae fera saeuior est ac molestior. Ideoque dicunt: si ita se habet causa hominis cum vxore: († † id est, si eiusmodi ratio est coniugii, ne dissoluatur, nisi propter solum adulterium, non conducit, virum iniisse coniugium. Quomodo enim perferat alia impudentis mulieris vitia?

Aliter vero etiam hoc dictum explicatur, si ita, vt iussisti, ratio est viri cum vxore,) id est, si vna causa est vel medium separans virum et vxorem, dico sane fornicationem, non expedit venire ad nuptias.

Verf. 11. *Ille — huius dicti.*

Non omnes suscipiunt hunc sermonem de non contrahendo matrimonio: non omnes ferunt. Magna enim res est coelibatus, nec ab omnibus ferri potest.

Verf. 11. *Sed quibus datum est.*

Soli illi sermonem hunc suscipiunt et ferunt, quibus datum est hoc donum a Deo: datum est autem

[1]) Inclusa Cod. B. in marg. habet. Leguntur autem auctiora apud Hentenium.

[2]) ἢ πρότερον silentio transiit Hentenius. Ita certe consistere nequeunt. Ergo post νῦν, inserendum videtur, μᾶλλον. Πρότερον refertur ad Matth. Cap. V.

[Νοηθείη [1]) ἂν, καὶ περὶ παρθένου ὁ λόγος.]

Verſ. 10. Λέγουσιν — γαμῆσαι.

Νῦν συνῆκαν ἢ [2]) πρότερον τὸ βάρος τῆς ἐντολῆς, ἅτε [3]) πολυπραγμονηθέντος τοῦ πράγματος. διὸ σφόδρα ἐπαχθὲς ἔδοξεν αὐτοῖς, τὸ ἀνέχεσθαι πικρᾶς καὶ πονηρᾶς γυναικὸς, καὶ μὴ δύνασθαι ἀπολύειν τὴν θηρίου χαλεπωτέραν. διὸ καὶ λέγουσιν, εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, [τουτέστιν, [4]) ἐὰν τοιαύτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς συζυγίας, ὥστε μὴ χωρίζεσθαι, εἰ μὴ διὰ μόνην μοιχείαν, οὐ συμφέρει τῷ ἀνδρὶ γῆμαι. πῶς γὰρ ἂν ὑπομείνοι τὰς ἄλλας κακίας τῆς ἀναισχύντου γυναικός;

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ ῥητὸν, ὅτι καὶ ἐὰν οὕτως, ὡς ἐκέλευσας, ἐστιν ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῆς γυναικὸς,] τουτέστιν, ἐὰν μία μόνη ἐστὶν ἡ αἰτία, ἡ μέσον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἡ διαζευγνύουσα, λέγω δὴ, ἡ μοιχεία, οὐ συμφέρει ἐλθεῖν εἰς γάμον.

Verſ. 11. Ὁ — τὸν λόγον τοῦτον.

Οὐ πάντες παραδέχονται τὸν λόγον τοῦτον, τὸν περὶ τοῦ μὴ γῆμαι, οὐ πάντες βαστάζουσι. μέγα γὰρ ἡ ἀγαμία, καὶ ὀλίγοις φορητόν.

Verſ. 11. Ἀλλ' οἷς δέδοται.

Ἐκεῖνοι μόνοι τὸν λόγον τοῦτον παραδέχονται καὶ βαστάζουσιν, οἷς δέδοται τοῦτο τὸ δῶρον παρὰ θεοῦ.

3) A Pharifaeis nimirum.
4) Quae hic inclufa funt, deerant apud Hentenium. Scriba faltum fecit ab τουτέστιν ad τουτέστιν.

tem his qui petiuerunt. Petite enim, ait, et dabitur vobis: petentibus (inquam) non ſimpliciter, ſed feruenter et perſeueranter: et vt ſemel dicam, ſicut oportet. Significatum eſt ergo virginitatem, Dei donum eſſe, datum his qui petunt vt oportet.

Verſ. 12. *Sunt — coelorum.*

Quia de coelibatu incidit ſermo, docet nunc de innuptis: et tria enumerat genera eunuchorum: quorum primum nullam ſuſtinet calumniam, ſecundum autem vituperatur, tertium vero laudabile eſt: eorum videlicet qui ſeipſos caſtrauerunt, vt regnum coelorum conſequerentur, non nouacula ferrea execantes genitalia, ſed continentia inſaniam concupiſcentiae amputantes, et amore virginitatis, coitus amorem emarceſcere ſinentes. Quorum enim naturam manus humana transformauit, ferrumque deprauauit, non tantum ob ſeruatam virginitatem laudantur, quantum hi qui veluti libidinis accuſati, vltionem ſuſceperunt, quae id etiam vincat, quod a ferro eſt auxilium.

† Gregor. Theol. Hi quidem natura inclinantur ad bonum. Quum autem dico naturam, non abiicio voluntatem, ſed vtrumque pono: et inclinationem ad id quod honeſtum eſt, et quae ad opus bonum ducit naturam. Quibusdam vero a praeceptoribus amputantur affectiones, quidam autem per ſeipſos illas amputant, vt qui praeceptores non aſſequuti, ſeipſos docent quae conueniunt: et radicem vitiorum excidentes, et membra prauitatis exterminantes.

Verſ. 12.

5) ἐνέπεσεν ὁ λόγος. B.

6) Gregor. Nazianz. p. 192. 193. Habet autem haec in margine B.

Θεȣ̃. δέδοται δὲ, αἰτήσασιν. αἰτεῖτε[s]) γάρ, φησι, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. αἰτήσασι δὲ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ἐπιμόνως, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς χρή. σημείωσαι δὲ, ὅτι Θεȣ̃ δῶρον ἡ παρθενία, διδομένη τοῖς αἰτοῦσιν, ὡς χρή. s) Matth. 7, 7.

Verſ. 12. Εἰσὶ — ȣ̓ρανῶν.

Ἐπειδὴ περὶ ἀγαμίας ἐνέπεσε[5]) λόγος, διδάσκει λοιπὸν περὶ τῶν ἀγάμων, καὶ ἀπαριθμεῖται τρία εἴδη τῶν εὐνȣ́χων, ὧν τὸ πρῶτον μὲν, ἀδιάβλητόν ἐςι· τὸ δεύτερον δὲ, διαβεβλημένον· τὸ δὲ τρίτον, ἐπαινετὸν, οἵτινες εὐνȣ́χισαν ἑαυτοὺς, ἵνα τύχωσι τῆς βασιλείας τῶν ȣ̓ρανῶν, οὐ ξυρῷ σιδήρου τὰ παιδογόνα μόρια ἐκτεμόντες, ἀλλὰ ξυρῷ σωφροσύνης τὸν οἶςρον τῆς ἐπιθυμίας ἀποκόψαντες, καὶ ἔρωτι παρθενίας τὸν ἔρωτα τῆς συνȣσίας καταμαράναντες. ὧν γὰρ τὴν φύσιν ἀνθρωπίνη μετέπλασε χεὶρ, καὶ σίδηρος παρεχάραξεν, ȣ̓ τοσοῦτον ἀποδεκτοὶ παρθενεύοντες, ὅσον κατηγορητοὶ, λαγνεύοντες, ὡς τῆς ἀκολασίας νικησάσης καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σιδήρου βοήθειαν.

[Τοῦ[6]) Θεολόγου· οἱ μὲν ἐκ φύσεως νεύουσι πρὸς τὸ ἀγαθόν. φύσεως δὲ ὅταν εἴπω, ȣ̓κ ἀτιμάζω τὴν προαίρεσιν, ἀλλ᾽ ἀμφότερα τίθημι, τήν γε πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν εἰς ἔργον ἄγȣσαν τὸ ἐκ φύσεως ἐπιτήδειον· οἱ δὲ ὑπὸ διδασκάλων ἐκτέμνονται τὰ πάθη· οἱ δὲ, δι᾽ ἑαυτῶν ἐκτέμνȣσι ταῦτα, διδασκάλων μὲν οὐκ ἐπιτυχόντες, ἑαυτοὺς δὲ διδάξαντες τὰ προσήκοντα, καὶ τήν τε ῥίζαν τῆς κακίας ἐκτεμόντες, καὶ τὰ ὄργανα τῆς πονηρίας ἐξορύξαντες.]

Verſ. 12. *Qui — capiat.*

Tandem vbi coelibes laude dignos demonſtraſſet, et ita talem coelibatum laudaſſet, ac eo modo latenter auditores ad virginitatem prouocaſſet: Sciens id magnum eſſe, et a paucis deligi: relinquit rem in hominum voluntate. Qui poteſt, inquit, capere hoc, aut peruenire ad hoc, capiat.

Verſ. 13. *Tunc — illos.*

Infantes dixit Lucas, qui offerebantur in fide parentum. Diſcipuli vero eos increpabant qui offerebant, ſicut ſcripſit Marcus, hoc eſt prohibebant. Veriſimile eſt autem quod et pueros increpabant. Nam et hos et illos, praeceptorem honorando prohibebant.

Verſ. 14. *Ieſus autem — coelorum.*

Marcus dixit, quod etiam indignabatur prohibentibus. Recipit autem pueros, ſignificans ſe recipere ſimplices, ac docens oportere faſtum qui a ſublimitate procedit conculcare: et ſe ſuſcipere deſpicabiles. Non dixit autem: Horum eſt regnum coelorum, ſed talium, imitantium videlicet horum ſimplicitatem: de quibus latius dictum eſt tricesimoſeptimo capite.

Verſ. 15. *Et — inde.*

Marcus dixit quod etiam complexatus eſt illos, ac impoſitis manibus ſuper eos benedicebat illis. Hoc autem

7) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 12. Ὁ — χωρείτω.

Τελευταῖον, ὑποδείξας τοὺς ἀγάμους τοὺς ἐπαινουμένους, καὶ οὕτω τὴν τοιαύτην ἀγαμίαν ἐπαινέσας, καὶ λεληθότως μὲν τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὸ παρθενεύειν οὕτως ἐκκαλεσάμενος· εἰδὼς δὲ, μέγα τοῦτο καὶ ὀλίγοις αἱρετὸν, καταλιμπάνει τὸ πρᾶγμα τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων. ὁ δυνάμενος γὰρ, φησι, χωρεῖν τοῦτο, [ἢ χωρεῖν⁷) εἰς τοῦτο,] χωρείτω.

Verſ. 13. Τότε — αὐτοῖς.

Βρέφη εἶπεν ὁ[t]) λουκᾶς, ἅτινα προσηνέχθησαν t) Luc, 18, 15.
μὲν ἐκ πίστεως τῶν γονέων· οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων[v]) τοῖς προσφέρουσιν, ὡς ὁ μάρκος ἔγραψε, v)Marc, 10,13.
τουτέστιν, ἐκώλυον. εἰκὸς δὲ, καὶ τοῖς παισὶν ἐπιτιμᾶν. ἐκώλυον δὲ κἀκείνους καὶ ταῦτα, τιμῶντες τὸν διδάσκαλον.

Verſ. 14. Ὁ δὲ ἰησοῦς — οὐρανῶν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ[x]) ἠγανάκτησε κα- x)Marc. 10, 14.
τὰ τῶν κωλυόντων· προσίεται δὲ τὰ παιδία, δεικνύων μὲν, ὅτι τοὺς ἀκάκους προσίεται· διδάσκων δὲ καὶ, ὅτι προσήκει καταπατεῖν τὸν ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς τύφον, καὶ προσίεσθαι καὶ τοὺς εὐκαταφρονήτους. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ᾽ ὅτι τῶν τοιούτων, τῶν μιμουμένων τὴν ἁπλότητα τούτων, περὶ ὧν εἴρηται πλατύτερον ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ.

Verſ. 15. Καὶ — ἐκεῖθεν.

Μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι καὶ ἐναγκαλισάμενος[y]) y)Marc. 10,16.
αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ᾽ αὐτὰ, εὐλόγει

autem faciebat illorum adimplens petitionem qui eos adduxerant. Oblati sunt enim, inquit, ei parvuli, vt manus imponeret eis et oraret. Simul etiam ostendit iterum quod amplectitur, sibique familiarem efficit eum, qui dolo ac malitia caret, et ponit super eum manus siue excubantem suam virtutem, ac benedicit, eumque sanctificat.

Cap. XLI. De diuite interrogante Iesum.

Vers. 16. *Et — aeternam?*

Principem dixit hunc Lucas, videlicet Iudaeorum. Non erat autem hic adolescens dolosus aut fictus, vt aiunt quidam: neque enim intuitus illum Iesus dilexisset eum, quod dixit Marcus, sed in caeteris quidem bonus erat, vitaeque cupidus aeternae: sed auaritiae spina pingue suae animae aruum perdiderat.

Vers. 17. *Ipse — Deus.*

Nullus neque corporeus, neque incorporeus proprie bonus est, nisi solus Deus: quia Deo secundum naturam conuenit bonitas, ideoque mutari non potest: caeteris autem omnibus visibilibus et inuisibilibus secundum voluntatem, et ideo mutabilis est. Quia ergo hic Christum hominem tantum esse suspicabatur, bonumque vocabat eum, non tanquam Deum, sed tanquam hominem, et vnum quempiam praeceptorum apud Hebraeos: ad huiusmodi suspicionem eius nunc etiam ipse quasi homo cum eo differit, dicens: Quid me dicis

*) καὶ addendum credo.

αὐτά. τοῦτο δὲ ἐποίει, πληρῶν τὴν αἴτησιν τῶν ταῦτα προσαγαγόντων. προσηνέχθησαν γάρ, φησιν, αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας ἐπιθῇ αὐτοῖς καὶ προσεύξηται. ἅμα δὲ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι καὶ ἐναγκαλίζεται, καὶ οἰκειοῦται τὸν ἀπόνηρον, καὶ τίθησιν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ἤτοι τὴν φερετικὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, καὶ εὐλογεῖ καὶ ἁγιάζει αὐτόν.

Κεφ. ΜΑ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν ἰησοῦν πλουσίου.

Vers. 16. Καὶ — αἰώνιον.

Ἄρχοντα [z]) τοῦτον εἶπεν ὁ λουκᾶς, δηλαδὴ, τῶν ἰουδαίων. οὐκ ἦν δὲ ὕπουλος ὁ νεανίσκος οὗτος, ὥς φασί τινες. οὐ γὰρ ἂν ὁ ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτὸν, ὡς εἴρηκε [a]) μάρκος. ἀλλὰ τἄλλα μὲν καλὸς ἦν, καὶ ζωῆς ἐπεθύμει τῆς αἰωνίου· τῆς δὲ φιλαργυρίας ἡ ἄκανθα τὴν λιπαρὰν ἄρουραν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διελυμήνατο.

z) Luc. 18, 18.

a) Marc. 10, 21.

Vers. 17. Ὁ — θεός.

Οὐδεὶς οὔτε ὑλικὸς, οὔτε ἄϋλος, ἀγαθός ἐστι κυρίως, εἰ μὴ μόνος ὁ θεός. διότι τῷ θεῷ μὲν, κατὰ φύσιν ἡ ἀγαθότης, καὶ διὰ τοῦτο ἀτρεπτοτάτη· τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσιν, ὁρατοῖς τε καὶ ἀοράτοις, κατὰ προαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τρεπτή. ἐπεὶ τοίνυν οὗτος, ἄνθρωπον ἁπλῶς τὸν χριστὸν ὑπέλαβεν εἶναι, καὶ ἀγαθὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς θεὸν, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον,[8]) ἕνα τῶν παρ' ἑβραίοις διδασκάλων, πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν αὐτοῦ λοιπὸν καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, αὐτῷ διαλέγεται, λέγων· διατί με λέγεις ἀγαθὸν,

dicis bonum, qui homo ſum iuxta tuam ſuſpicionem? Nam tanquam homo non ſum bonus, tanquam Deus autem, etiam maxime bonus ſum: ſolus namque Deus proprie bonus eſt. Hoc autem dixit non homines priuans bonitate, ſed de ea quae proprie bonitas eſt docuit: ſimulque adulationem repulit, et inſtruxit nos ne laudibus aſſentiamur.

† † Natura quidem bonus, ſolus deus: mentis vero conformatione bonus, ſolus is, qui deum imitatur.

Verſ. 17. *Quod ſi* — *v.* 18. *Quae?*

Non tentando dixit, Quae? ſed putabat praeter legalia eſſe alia, quae ad talem inducerent vitam.

Verſ. 18. *Ieſus autem* — *v.* 20. *infantia mea.*

Principaliora praecepta legalia diſpenſatorie ipſi profert, ſimul ea honorans, et vt ipſo reſpondente, Haec omnia opere compleui: nam id ſignificat Cuſtodiui, et ab infantia: ſciebat enim et quod opere compleuiſſet, et quod ita reſponſurus eſſet: auditoribus manifeſtaretur conuerſatio illius virtuti conſentanea: deinde tandem prolato ei vno euangelico praecepto, dico ſane diuitiarum abiectione, facilius conuinceret eum eſſe auarum: et ita bona occaſione demonſtraret manifeſte auaritiam corrumpere omnem virtutem: et ita demonſtrato damno deuitari poſſet huiusmodi affectus. Quare

⁹) Haec in marg. B. Hentenius non agnoſcit.

¹) Incluſa abſunt. A.

²) Impedita eſt conſtructio, quod multa inculcata ſunt. Γνωρισθῇ pendet ex ſuperiori ἵνα.

ἄνθρωπον ὄντα κατὰ τὴν σὴν ὑπόληψιν; ὡς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, οὐκ εἰμὶ ἀγαθός· ὡς δὲ θεὸς, καὶ μάλα. μόνος γὰρ κυρίως ἀγαθὸς ὁ θεός. τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐ τοὺς ἀνθρώπους ἀπεστέρησε τῆς ἀγαθότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς κυρίως ἀγαθότητος ἐδίδαξεν· ἅμα δὲ καὶ τὴν κολακείαν ἀπώσατο, καὶ ἐπαίδευσε, μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς ἐπαίνοις.

[Φύσει[9]) μὲν ἀγαθὸς, μόνος ὁ θεός· γνώμῃ δὲ ἀγαθὸς, μόνος ὁ θεομίμητος.]

Verſ. 17. Εἰ — v. 18. ποίας;

Οὐχ, ὡς πειράζων, εἶπε, ποίας· ἀλλ᾽ ἐνόμισε, παρὰ τὰς νομικὰς ἑτέρας εἶναί τινας; τὰς εἰσαγούσας εἰς τὴν τοιαύτην ζωήν.

Verſ. 18. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — v. 20. νεότητός μου.

Τὰς κεφαλαιωδεστέρας αὐτῷ προτείνει τῶν νομικῶν ἐντολῶν οἰκονομικῶς, ἅμα μὲν τιμῶν αὐτὰς, ἅμα δὲ καὶ, ἵνα εἰπόντος αὐτοῦ, ὅτι κατώρθωσα ταύτας [τοῦτο[1]) γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐφυλαξάμην, καὶ ὅτι ἐκ νεότητος· ἐγίνωσκε γὰρ, καὶ ὅτι οὕτω κατώρθωκε ταύτας,] καὶ ὅτι οὕτως ἀποκριθήσεται· γνωρισθῇ[2]) μὲν τοῖς ἀκροωμένοις ἡ φιλάρετος αὐτοῦ πολιτεία· εἶτα λοιπὸν, μίαν αὐτῷ προτείνας τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν· φημὶ δὴ, τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου· ῥᾷον[3]) ἐλέγξῃ φιλάργυρον, καὶ οὕτως εὐαφόρμως καὶ ἐναργῶς ὑποδείξῃ τὴν φιλαργυρίαν πάσας λυμαινομένην τὰς ἀρετὰς, καὶ λοιπὸν, φανείσης τῆς ἐντεῦθεν ζημίας, φευκτὸν γένηται τὸ τοιοῦτον πάθος.

Καὶ

3) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἵνα.

Quare autem non protulit illi primum et maximum praeceptum, puta, Diliges dominum Deum tuum? Quia alia huius bona opera occulta erant: pietas vero huius ad Deum omnibus nota erat.

Dubitabit autem aliquis, vtrum propoſita legalia praecepta concilient vitam aeternam? Cui dicere poſſumus, quod conciliant quidem, at non talem qualem euangelica. Nam vita aeterna accipienda eſt fruitio quae eſt in coelis, quae varia eſt et multiplex: multae enim apud ſolum Deum fruitiones ſunt.

Rurſum dubitabit aliquis, vtrum vere dicebat adoleſcens? ſiquidem quum multas haberet poſſeſſiones, quomodo diligebat proximum ſicut ſeipſum? Vtrum enim diuidebat has parum aut nihil habentibus? Quid ergo dicendum eſt? Quod hoc quoque praeceptum compleuerat, quatenus ipſum compleri tunc permiſſum erat. Diligebat namque proximum ſicut ſeipſum: ſed quaſi nullum ei inferendo nocumentum, non quaſi diuidendo ſuas cum eo poſſeſſiones. Nam id excelſum eſt et ſupra Iudaicam in humum depreſſionem.

† Quae eo tempore maxime erant neceſſaria. Caetera quidem in vna Exodi parte ſtatuta ſunt. Illud autem: Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, in alia: et manifeſte ita habetur in Leuitico. Aſſumpſit autem et hoc tanquam maxime neceſſarium.

Verſ. 20.

4) Reſpicit Io. 14, 2. Manſiones haud dubie, non fruitiones, voluit ſcribere Hentenius.

Καὶ διατί μὴ προέτεινεν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολὴν, τὸ ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σȣ; διότι τὰ μὲν ἄλλα τούτου κατορθώματα κεκρυμμένα ἦσαν· ἡ θεοσέβεια δὲ αὐτοῦ τοῖς πᾶσι γνώριμος ἐτύγχανεν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ αἱ προταθεῖσαι νομικαὶ ἐντολαὶ προεξένȣν ζωὴν αἰώνιον; πρὸς ὃν εἴποιμι ἂν, ὅτι προεξένȣν μὲν, ἀλλ' ȣ̓ τοιαύτην, οἵαν αἱ εὐαγγελικαί. ζωὴν γὰρ αἰώνιον, τὴν ἐν ȣ̓ρανοῖς ἀπόλαυσιν ὑποληπτέον, ἥτις ποικίλη καὶ πολυειδής ἐστι. πολλαὶ γὰρ[4]) μοναὶ παρὰ τῷ θεῷ.

Ἐπαπορήσει δέ τις, εἰ ἀληθῶς ἔλεγεν ὁ νεανίσκος; ἔχων γὰρ κτήματα πολλὰ, καθὼς δηλωθήσεται, πῶς ἠγάπα τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν; ἢ γὰρ ἂν ἐμερίσατο ταῦτα πρὸς τοὺς ὀλίγα, ἢ ȣ̓δόλως ἔχοντας; τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; ὅτι κατόρθωσε καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν, ὡς ἐνεχώρει τότε κατορθȣ̃ν αὐτήν. ἠγάπα μὲν γὰρ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, ἀλλ' ὥστε μηδὲν βλαβερὸν αὐτῷ ἐνδείξασθαι, ȣ̓ μὴν ὥστε καὶ συμμερίσασθαι αὐτῷ τὸν ἴδιον πλȣ̃τον. τοῦτο γὰρ ὑψηλὸν, καὶ τῆς ἰȣδαϊκῆς χαμαιζηλίας ἀνώτερον.

[Ὧν[5]) εἶχε χρείαν μᾶλλον ὁ τότε καιρός. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι καθ' ἓν μέρος ἐν τῇ ἐξόδῳ[b]) νενομοθέτηνται· τὸ δὲ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καθ' ἕτερον, καὶ φανερῶς ȣ̃τως ἐν τῷ λευιτικῷ.[c]) παρέλαβε[6]) καὶ τοῦτο νῦν, ὡς χρειωδέστατον.]

b) Exod. 20, 12. seqq.

c) Leuit. 19, 18.

Vers. 20.

5) Haec leguntur in margine Codicis B. referunturque ad vocabulum κεφαλαιωδεστέρας, quod in principio scholii legitur.

6) δὲ addendum videtur.

Verſ. 20. *Quid adhuc mihi deeſt?*

Quid adhuc habere me oportet quo careo? Hoc autem dicens manifeſtabat quod maiorem deſiderabat virtutem. Ideo quoque, vt ait Marcus intuitus illum Ieſus dilexit eum et dixit ei, Vnum tibi deeſt. Lucas autem dixit, Vnum tibi deficit. Intuitus ſiquidem eſt illum manſuetum: dilexit autem eum quaſi vehementer ſalutem appetentem: quanquam auaritiae tyrannide praepediebatur. Quid eſt autem quod deficit? Vt ſequatur eum. Audi ergo.

Verſ. 21. *Ait — ſequere me.*

Quia ea quae habebat, id eſt, diuitiae impedimento erant ne ſequeretur: iubet haec vendi, darique pauperibus. Dicit ergo: ſi vis perfectus eſſe: imperfecti enim ſunt, qui ſola legalia complent praecepta: quia et ipſa imperfecta erant propter Iudaeorum imbecillitatem. Habebis theſaurum autem, dixit conſolans eius auaritiam: ac promittens quod iterum theſaurum reconderet: nec id tantum, ſed et melius, quia in coelo. Vocat autem theſaurum in coelo bonorum retributionem operum, quae ibi his qui digni fuerint, repoſita ſunt. Quod autem addit, Veni, ſequere me, tantundem eſt ac ſi dicat: Gradere iuxta veſtigia meae conuerſationis, ſequere mea praecepta: hoc enim tibi deficit, qui legalia adimpleſti.

Verſ. 22. *Audito — multas poſſeſſiones.*

Quo plura habebat, eo magis ſeruus eorum effectus erat: additio ſiquidem diuitiarum, additionem facit auaritiae. Opulentia itaque cauſa fuit triſtitiae et incredulitatis.

Verſ. 23.

Verſ. 20. Τί ἔτι ὑςερῶ;

Τί λείπομαι; τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι μείζονος ἐφίεται ἀρετῆς. διὸ καὶ, ὥς φησι μάρκος, d) ὁ ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἕν σοι ὑςερεῖ. λουκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι e) ἕν σοι λείπει. ἐνέβλεψε μὲν γὰρ αὐτῷ ἥμερον· ἠγάπησε δὲ αὐτὸν, ὡς σφόδρα σωτηρίας ὀρεγόμενον, εἰ καὶ τῇ τυραννίδι τῆς φιλαργυρίας ἐπεπέδητο. τί δέ ἐςι τὸ λεῖπον; τὸ ἀκολουθῆσαι αὐτῷ. καὶ ἄκουε.

d) Marc. 10, 21.
e) Luc. 18, 22.

Verſ. 21. Ἔφη — ἀκολούθει μοι.

Ἐπεὶ τὰ ὑπάρχοντα, τουτέςιν, ὁ πλοῦτος, ἐμπόδιον ἦσαν τοῦ ἀκολουθῆσαι, κελεύει ταῦτα πωλῆσαι, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. φησὶν οὖν, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι. καὶ γὰρ ἀτελεῖς οἱ τὰς νομικὰς κατορθοῦντες ἐντολὰς, ἐπεὶ καὶ αὗται ἀτελεῖς, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἰουδαίων. ἕξεις δὲ θησαυρὸν εἶπε, παραμυθούμενος τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι θησαυρίσει πάλιν. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον. ἐν οὐρανῷ γάρ. θησαυρὸν δὲ ἐν οὐρανῷ λέγει, τὴν ἀποκειμένην ἐκεῖ τοῖς ἀξίοις ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων. τὸ δὲ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, ἀντὶ τοῦ, βάδιζε κατ᾽ ἴχνος τῆς ἐμῆς πολιτείας, ἀκολούθει ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς. τοῦτο γάρ σοι λείπει, τὰ νομικὰ κατορθώσαντι.

Verſ. 22. Ἀκούσας — κτήματα πολλά.

Ὅσον εἶχε πολλὰ, τοσοῦτον αὐτοῖς ἐδεδούλωτο. καὶ γὰρ ἡ προσθήκη τοῦ πλούτου προσθήκην ποιεῖ τῆς φιλαργυρίας. γέγονεν οὖν αἰτίας τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπειθείας ἡ πολυκτημοσύνη.

Verſ. 23.

Verſ. 23. *At — coelorum,*

Quodſi diues difficulter, auarus nullo modo. Si enim condemnatur qui non dat quae ſua ſunt, multo amplius qui rapit aliena.

Verſ. 24. *Rurſus — intrare.*

Quum rem dixiſſet difficilem, hanc ſubiunxit impoſſibilem: nec ſimpliciter impoſſibilem, ſed et impoſſibili magis impoſſibilem. Impoſſibile ſiquidem eſt camelum viuum tranſire per foramen acus: hoc autem impoſſibilius eſt illud. Fertur autem hic ſermo per exaggerationem ad auarorum terrorem.

Quidam autem camelum vocant funem nauis craſſiorem. Verum haec dicens Chriſtus non vituperat diuitias, ſed ſeruire diuitiis. Eſt autem optimum exemplum: nam ſicut foramen acus non eſt capax cameli propter nimiam ſui anguſtiam, et propter grandem illius molem ac tumorem: Ita quoque via quae ducit ad vitam non capit diuitem propter ſui anguſtiam, et propter huius tumorem. Oportet ergo omnem repellere tumorem iuxta Apoſtolum, et attenuari per voluntariam paupertatem.

Verſ. 25. *Quum autem audiſſent — ſaluus fieri?*

Exterriti ſunt, id eſt, turbati ſunt, non tamen pro ſeipſis, quum pauperes eſſent, ſed pro diuitibus. Coeperunt enim praeceptorum aſſumere viſcera, ac dolere plurimum pro perditione hominum dicentes, Quis ergo diuitum poteſt ſaluus fieri?

Verſ. 26.

Vers. 23. Ὁ δὲ — ὀυρανῶν.

Ἐι δὲ πλούσιος δυσκόλως, πλεονέκτης οὐδ' ὅλως· εἰ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τὰ ἑαυτοῦ, κατακρίνεται· πολλῷ μᾶλλον, ὁ καὶ τὰ ἑτέρων ἁρπάζων.

Vers. 24. Πάλιν — εἰσελθεῖν.

Ἐιπὼν τὸ πρᾶγμα δύσκολον, ἔπειτα λέγει τοῦτο καὶ ἀδύνατον, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀδυνάτου ἀδυνατώτερον. ἀδύνατον μὲν γὰρ τὴν κάμηλον, τὸ ζῶον, διὰ τρυπήματος βελόνης διελθεῖν [7]) ἀδυνατώτερον δὲ τοῦτο ἐκείνο. κατ' ἐπίτασιν δὲ ὁ λόγος, εἰς φόβον τῶν φιλαργύρων.

Τινὲς δὲ κάμηλόν φασι, σχοινίον παχύτατον πλοίου. ταῦτα δὲ λέγων ὁ χριστὸς, οὐ διαβάλλει τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ τὸ δουλοῦσθαι τῷ πλούτῳ. κάλλιστον δὲ τὸ παράδειγμα. καθάπερ γὰρ τὸ τρύπημα τῆς ῥαφίδος οὐ χωρεῖ τὴν κάμηλον, διά τε τὴν ἄγαν ἑαυτοῦ στενότητα, καὶ διὰ τὸν ἄγαν ἐκείνης ὄγκον· οὕτω καὶ ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, οὐ χωρεῖ τὸν πλούσιον, διά τε τὴν ἑαυτῆς στενότητα, καὶ διὰ τὸν τούτου ὄγκον. προσήκει οὖν ὄγκον [f]) ἀποθέσθαι πάντα, κατὰ τὸν ἀπόστολον, καὶ λεπτυνθῆναι δι' ἑκουσίου πενίας. f) Hebr. 12, 1.

Vers. 25. Ἀκούσαντες δὲ — σωθῆναι;

Ἐξεπλήσσοντο, ἀντὶ τοῦ, ἐθορυβοῦντο. πλὴν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν· πένητες γὰρ ἦσαν· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν πλουσίων. ἤρξαντο γὰρ σπλάγχνα διδασκάλων ἀναλαβεῖν, καὶ ὑπεραλγεῖν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀνθρώπων, λέγοντες, τίς ἄρα τῶν πλουσίων δύναται σωθῆναι;

7) εἰσελθεῖν. A.

Verſ. 26. *Intuitus — poſſibilia.*

Primum miti aſpectu exterritam eorum mentem conſolatus eſt. Deinde dixit: Apud homines diuites, hoc puta ſaluum fieri, impoſſibile eſt: fortiter enim auaritiae vinculis alligati ſunt, factique impotentes, vt a ſeipſis ſolis huiusmodi tyrannide liberentur. Deus autem non ſolum ſaluare hos poteſt, ſed etiam omne aliud poteſt. Saluabit ergo hos, ſi quod poſſunt ſtudium adhibentes, ac diuitias in pauperes euacuantes, ignemque cupiditatis diuitiarum extinguentes, hunc inuocauerint auxiliatorem ac libertatis aſſertorem.

Docuit ergo omnis hic ſermo, quod auarum impoſſibile eſt ſaluum eſſe, niſi quod in ſe eſt adferat ſtudium, vt dictum eſt: et Deum habeat adiutorem ad liberationem illius miſerrimae affectionis. Aiunt autem quidam, quodſi Deo omnia ſunt poſſibilia, vtique et facere malum Deo poſſibile eſt. Quibus nos dicimus, quod facere malum non eſt potentiae, ſed impotentiae. Ideo etiam Dauid peccata appellauit imbecillitates ſiue infirmitates dicens: Multiplicatae ſunt infirmitates eorum. Et Paulus ait, Quum nos eſſemus infirmi ſiue peccatores. Praeterea et alio modo iuxta Gregorium Theologum, principium mali eſt negligere bonum: quomodo autem bonum negliget, qui eſt ipſa bonitas?

Verſ. 27. *Tunc — nobis?*

Quae omnia beate Petre? An arundinem, rete, nauim, artemque piſcatoriam? Vtique inquit, quae et [illegible]anta habebam: mea ſiquidem voluntas integra fuit. Quum ergo dixiſſet ſaluator adoleſcenti,

ſi

Verſ. 26. Ἐμβλέψας — δυνατά.

Πρῶτον ἡμέρῳ βλέμματι φρίττουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν παρηγόρησεν, εἶτα εἶπεν, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις πλουσίοις τοῦτο, δηλαδὴ τὸ σωθῆναι, ἀδύνατόν ἐστι. δεδεσμημένοι γὰρ ἰσχυρῶς ταῖς σειραῖς τῆς φιλαργυρίας, ἀδυνατοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν μόνων ἐλευθερωθῆναι τῆς τοιαύτης τυραννίδος. ὁ δὲ Θεὸς οὐ μόνον σῶσαι τούτους δύναται, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἕτερον δύναται. σώσει δὲ τούτους, ἐὰν τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσφέροντες, καὶ κενοῦντες τὸν πλοῦτον εἰς πένητας, καὶ σβεννύοντες τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῶν χρημάτων, ἐπικαλέσωνται καὶ τοῦτον ἐπίκουρον καὶ συλλήπτορα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐδίδαξε τοίνυν ὁ σύμπας λόγος, ὅτι ἀδύνατον σωθῆναι φιλάργυρον, ἐὰν μὴ τὴν παρ' ἑαυτοῦ σπουδὴν εἰσφέρων, ὡς εἴρηται, σχοίη καὶ τὸν Θεὸν βοηθὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τοιούτου χαλεπωτάτου πάθους. φασὶ δέ τινες, ὅτι ἐὰν πάντα δυνατὰ τῷ Θεῷ, δυνατὸν ἄρα τῷ Θεῷ καὶ τὸ κακόν. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἔστι δυνάμεως, ἀλλ' ἀδυναμίας. διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ τὰς ἁμαρτίας, ἀσθενείας ὠνόμασεν, εἰπών, ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι [g]) αὐτῶν. καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησίν, ὄντων ἡμῶν [h]) ἀσθενῶν, ἤγουν, ἁμαρτωλῶν. καὶ ἑτέρως δὲ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἀρχὴ τοῦ κακοῦ, τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ. πῶς δ' ἂν ἀμελήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ αὐτοαγαθότης;

g) Pſ. 15, 4.
h) Rom. 5, 6.

Verſ. 27. Τότε — ἡμῖν;

Ποῖα πάντα, ὦ μακάριε Πέτρε; τὸν κάλαμον, τὸ δίκτυον, τὸ πλοῖον, τὴν ἁλιευτικήν; ναί φησιν, ἃ εἶχον, καὶ ὅσα εἶχον. ἡ προαίρεσίς μου γὰρ ἐντελής. εἰπόντος οὖν τοῦ σωτῆρος πρὸς τὸν

si vis perfectus esse, abi, vende quae habes, et da pauperibus, habebisque thesaurum in coelo: timuit Petrus sibi ac condiscipulis: quasi ipsi minus fecissent, quia non vendiderant quae habebant, nec dederant pauperibus: ideo etiam ait, Ecce nos non vendidimus, nec pauperibus dedimus, sed simpliciter omnia quae habebamus reliquimus, et sequuti sumus te: quid ergo erit nobis retributionis?

Vers. 28. *Iesus autem — Israel.*

Regenerationem dicit nunc a mortuis resurrectionem, quasi iteratam viuificationem. Quid ergo? sedebunt tunc Apostoli et iudicabunt? Nequaquam: solus enim Christus sedebit, et solus ipse iudicabit. Sed per duodecim sedes innuit fruitionem siue requiem ac praecellentiam duodecim discipulorum, et regni sui communicationem. Iudicantes autem dicit, hoc est condemnantes. Ait ergo: Fruemini tunc siue requiescetis, et praecelletis ac conregnabitis mihi, condemnantes Israelitas: non quod ipsi iudicaturi sint, sed sicut vicesimo tertio capite dicebat Niniuitas ac reginam Austri condemnaturos generationem illam: ita et hos nunc condemnaturos ait duodecim tribus Israel. Ideo enim non dicit gentes aut orbem, sed solos Israelitas suos contribules, suos cognatos. Condemnabunt enim eos non quasi iudicantes, sed quia is qui iudicabit, a fide horum sit condemnaturus illos. Siquidem quum eisdem moribus ac legibus et hi et illi sint enutriti: hi tamen crediderunt, illi vero credere noluerunt.

Quid

νεανίσκον, εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θυσαυρὸν ἐν οὐρανῷ· ἐδειλίασεν ὁ πέτρος περί τε ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἡλαττωμένων, διὰ τὸ μὴ πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δοῦναι πτωχοῖς. διὸ καί φησιν· ἰδοὺ ἡμεῖς οὐκ ἐπωλήσαμεν, οὔτε μὴν ἐδώκαμεν πτωχοῖς, ἀλλ' ἀφήκαμεν ἁπλῶς πάντα, ὅσα εἴχομεν, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι, τί ἄρα ἔσται ἡμῖν εἰς ἀμοιβήν;

Verſ. 28. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἰσραήλ.

Παλιγγενεσίαν λέγει νῦν, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ὡς παλινζωίαν. τί οὖν; καθεδοῦνται καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε, καὶ κρινοῦσιν; οὐδαμῶς. μόνος γὰρ ὁ χριστὸς καθίσει, καὶ μόνος αὐτὸς κρινεῖ. ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν δώδεκα θρόνων παρεδήλωσε, τὴν τότε ἀνάπαυσιν, καὶ προτίμησιν τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. κρίνοντες δέ, φησιν, ἀντὶ τοῦ, κατακρίνοντες. εἶπεν οὖν, ὅτι ἀναπαυθήσεσθε τότε, καὶ προτιμηθήσεσθε, καὶ συμβασιλεύσετέ μοι, κατακρίνοντες τοὺς ἰσραηλίτας, οὐχ ὡς αὐτοὶ δικάζοντες, ἀλλ', ὥσπερ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοὺς νινευΐτας ἔφησε καὶ τὴν βασίλισσαν τοῦ νότου κατακρίνειν τὴν γενεὰν ἐκείνην, οὕτω καὶ νῦν τούτους τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ ἰσραήλ. διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε τὰ ἔθνη, οὐδὲ τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἰσραηλίτας, τοὺς ὁμοφύλους, τοὺς συγγενεῖς. κατακρινοῦσι γὰρ αὐτούς, οὐχ ὡς δικάζοντες, ὡς εἰρήκαμεν, ἀλλ' ὡς, τοῦ δικάζοντος ἀπὸ τῆς τούτων πίστεως καταδικάζοντος αὐτούς, ὅτι τοῖς αὐτοῖς ἐνετράφησαν οὗτοί τε κἀκεῖνοι νόμοις καὶ ἤθεσι, καὶ ὅμως οὗτοι μὲν ἐπίστευσαν ἐκεῖνοι δὲ ἠπίστησαν.

Quid ergo, Iudasne etiam sedem habebit et condemnabit? Nequaquam: communis enim facta est promissio ad duodecim discipulos, ne per hanc Iudas in vllo caeteris deterior haberetur: ipse vero animae prauitate seipsum hac priuauit. Est enim Dei lex a Ieremia promulgata ad Iudaeos, quae dicit, si conuersa fuerit gens illa ab iniquitatibus suis, poenitebit et me malorum quae cogitaueram facere illis. Deinde ait, Et si fecerit malum coram me, vt non audiat vocem meam, poenitebit et me de bonis quae decreueram facere illis. Quid ergo ait ista lex? Si comminatus fuero vt faciam tibi malum, et tu corrigaris, solues meam sententiam: et si promisero tibi bona, et ignauiter egeris, solues meam promissionem: tua enim causa factus es ea indignus. Poenitentiam ergo in Deo intelligimus propositi mutationem, cuius nos omnino causa sumus. Scire autem oportet, quod discipulis connumerat eos, qui postmodum in chorum duodecim discipulorum subingressuri sunt, vtpote eandem fidem idemque ministerium suscepturi.

Vers. 29. *Et — haereditate accipiet.*

Vobis quidem duodecim contingent quae dixi, caeteris vero credentibus erunt haec et ista. Matthaeus itaque dixit, Propter nomen meum, id est propter me. Marcus autem addidit, Et propter euangelium, hoc est propter praedicationem. Lucas vero ait, Propter regnum Dei, vt scilicet illud consequatur. Quemadmodum autem quando dicebat, Qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam: non hoc dicebat, vt nosipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animae nostrae, fidem quae in ipsum est praeponamus. Ita et nunc dicens,

Τί δὲ, καὶ ὁ ἰέδας θρόνον ἕξει, καὶ κατακρινεῖ; ἐχί. κοινὴ μὲν γαρ ἡ ἐπαγγελία πρὸς τοὺς δώδεκα μαθητὰς, ἵνα μηδ' ἐν ταύτῃ τῶν ἄλλων ὁ ἰέδας ἐλαττωθείη. φαυλότητι δὲ ψυχῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ταύτης ἀπεςέρησεν. ἔςι γὰρ νόμος τοῦ θεῦ παρὰ ἰερεμίε πρὸς ἰεδαίες ἐκφωνηθεὶς, καὶ λέγων· ἐὰν [i]) ἐπιςρέψῃ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακιῶν αὐτῶν, μετανοήσω κἀγὼ ἀπὸ τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην ποιῆσαι αὐτοῖς. εἶτα, καὶ ἐὰν ποιήσωσι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν με, τῦ μὴ ἀκέειν τῆς φωνῆς με, μετανοήσω κἀγὼ περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα τῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. τί οὖν φησὶν οὗτος ὁ νόμος; ὅτι ἐὰν ἀπειλήσω κακῶσαί σε, καὶ διορθωθῇς, λύσεις μου τὴν ψῆφον· καὶ ἐὰν ὑπόσχωμαί σοι ἀγαθὰ, καὶ ῥαθυμήσῃς, λύσεις μου τὴν ἐπαγγελίαν. σὺ γὰρ αἴτιος, ἀνάξιος ταύτης γενόμενος. μετάνοιαν γὰρ ἐπὶ τῦ θεῦ, τὴν ἐναλλαγὴν τῦ σκοπῦ νοοῦμεν, ἧς αἴτιοι πάντως ἡμεῖς. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῖς δώδεκα μαθηταῖς συναριθμεῖ καὶ τοὺς ὕςερον ἀντεισαχθέντας εἰς τὸν χορὸν τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὡς τὴν αὐτὴν καὶ πίςιν καὶ διακονίαν ἀναδέξασθαι μέλλοντας.

i) Ier. 18, 8. 10.

Verſ. 29. Καὶ — κληρονομήσει.

Ὑμῖν μὲν τοῖς δώδεκα γενήσεται, καθὼς εἴρηκα, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ πᾶσι, τοῖς πιςεύουσιν, ἔςαι τάδε καὶ τάδε. ματθαῖος μὲν οὖν εἶπεν, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἀντὶ τοῦ, δι' ἐμέ. μάρκος δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ τοῦ [k]) εὐαγγελίε, τετέςι, καὶ διὰ τὸ κήρυγμα. λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι ἕνεκεν [l]) τῆς βασιλείας τοῦ θεῦ, ἤγουν, διὰ τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ, ἵνα τύχῃ ταύτης. ὥσπερ δὲ, ὅταν ἔλεγεν, ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτῦ ἕνεκεν ἐμῦ, εὑρήσει αὐτὴν, ἐ τοῦτο ἔλεγεν, ἵνα ἀναιρῶμεν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς

k) Marc. 10, 29.
l) Luc. 18, 29.

cens, Qui reliquerit vxorem: non hoc dixit, vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi praeponamus et ipsum et euangelium, et regnum Dei. Hoc autem et in omni alia cognatione et familiaritate dicendum est.

Marcus praeterea et Lucas manifestius de his recitantes, centuplam retributionem hoc tempore rependi dicunt, in hoc videlicet seculo, vitam autem aeternam venturo siue futuro. Centupla vero, hoc est, varie multiplicata, aut multo plura, sicut dixit Lucas. Sed quomodo varie multiplicatam accipiet quis hanc retributionem in praesenti seculo? Quomodo? Sicut acceperunt Apostoli et martyres caeterique omnes iusti. Vide enim quod omnium fidelium domus sibi habebant apertas: fratres etiam et sorores parauerunt omnes sanctos et sanctas: patres vero omnes ipsos colentes, ipsorumque curam habentes, ac erga ipsos compassionis affectu tactos: nam haec sunt propria patris: matres quoque omnes pari modo se habentes: vxores vero omnes ministrantes, subseruientes ac curantes eos: haec siquidem vxoris sunt opera: filios praeterea, omnes discipulos. Ad haec omnes fidelium agros in sua potestate habebant: quodque omnium est maxime admirabile, omnia haec habebant cum persequutionibus, prout addidit Marcus, hoc est a fidei inimicis persequutionem sustinentes. Potest etiam esse multiplicatio, gratia sanitatum, aut prophetia, aut aliud quippiam simile.

Vers. 30. *Multi — primi.*

Multi qui hic videntur primi, erunt ibi postremi. Hoc autem et simpliciter de omnibus dictum est, vt

*) ἂν, addit. B.

ἡμῶν προτιμῶμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν· οὕτω καὶ νῦν λέγων, ὃς ἀφῆκε γυναῖκα, οὐχ ἵνα διασπῶμεν ἁπλῶς τοὺς γάμους, τοῦτό φησιν, ἀλλ᾽ ἵνα καὶ αὐτῆς τῆς συζύγου προτιμῶμεν καὶ αὐτὸν, καὶ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης συγγενείας καὶ οἰκειότητος.

Μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς φανερώτερον περὶ τούτων ἐκθέμενοι, τὴν ἑκατονταπλασίονα[m]) ἀμοιβὴν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀποκεκληρῶσθαί φασιν, ἤγουν, τῷ νῦν αἰῶνι· τὴν δὲ αἰώνιον ζωὴν, τῷ ἐρχομένῳ, εἴτουν, τῷ μέλλοντι. ἑκατονταπλασίονα δὲ, ἀντὶ τοῦ, πολλαπλασίονα. οὕτω γὰρ[8]) εἶπεν ὁ λουκᾶς. ἀλλὰ πῶς ἄν τις λάβοι τὴν πολλαπλασίονα ταύτην ἀμοιβὴν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. πῶς; ὡς ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μάρτυρες καὶ οἱ δίκαιοι ἅπαντες. ὅρα γὰρ, ὅτι πάσας τὰς πάντων τῶν πιστῶν οἰκίας ἔσχον ἀναπεπταμένας αὐτοῖς, καὶ ἀδελφοὺς μὲν καὶ ἀδελφὰς ἐκτήσαντο πάντας τοὺς ἁγίους καὶ πάσας τὰς ἁγίας, πατέρας δὲ πάντας τοὺς στέργοντας καὶ φροντίζοντας καὶ σπλαγχνιζομένους ἐπ᾽ αὐτοῖς. ταῦτα γὰρ ἴδια πατρός. μητέρας δὲ, πάσας τὰς ὁμοίως ἐχούσας· γυναῖκας δὲ πάσας τὰς διακονούσας καὶ ὑπηρετούσας καὶ ἐπιμελομένας αὐτῶν. ταῦτα γὰρ ἔργα γυναικός. τέκνα δὲ, πάντας τοὺς μαθητάς. ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀγροὺς τῶν πιστῶν εἶχον εἰς ἐξουσίαν. καὶ τὸ παραδοξότατον· πάντα ταῦτα ἔσχον μετὰ διωγμῶν, ὡς ὁ μάρκος[n]) προσέθηκεν· ὅ ἐστι, διωκόμενοι παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. εἴη δ᾽ ἂν πολλαπλασίων ἀμοιβὴ, καὶ ἡ χάρις τῶν ἰαμάτων, ἢ τοῦ προβλέπειν τὸ μέλλον, ἢ τοιούτου τινός.

m) Marc. 10, 30. 18, 30.

n) Marc. 10, 30.

Verſ. 30. Πολλοὶ — πρῶτοι.

Πολλοὶ πρῶτοι δοκοῦντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἔσονται ἔσχατοι κατὰ τὸν μέλλοντα, καὶ τοὐναντίον,

vt nunquam hi qui praeponuntur in vita, extollantur: neque qui hic despiciuntur, animum despondeant: et praecipue ad Pharisaeos eisque similes sermo refertur, qui primatus totis vendicabant viribus. Quia vero non omnes eo tempore credebant, sed alii quidem prius, alii vero postea, ponit parabolam quae posteriores consoletur animaeque iniiciat alacritatem, quam totam pariter necesse est primum accipere, ita exposcente eius enarratione, et demum ea quae videbuntur similiter de ea dicere: quanquam enim longiuscula sit, apta tamen est vt facile capi possit.

Cap. XLII. De mercede conductis operariis.

Cap. XX. v. 1. *Simile — v. 15. in rebus meis?*

Huius omnis parabolae solum exponenda sunt quae opportuna videntur, veluti monet Chrysostomus: caetera vero non sunt curiose scrutanda, sicut vicesimo quarto capite praediximus. In hac enim regnum coelorum intelligitur ipse Christus, sicut in parabolis frequenter diximus. Vinea autem eius, euangelica ipsius praecepta sunt. Operarii vero huiusmodi vineae, homines operatores talium praeceptorum. Tempus operationis, praesens vita. Diluculum vero, hora tertia, sexta, nona, et vndecima, variae hominum aetates quibus ad fidem veniunt, et probi facti Deo placent. Dilucu-

9) Scribendum videtur, τοὺς τῶν.

r) Hoc loco pro κελεύει. Explicat haec Chrysost. T. VII. p. 638. A. seq. Locum autem Euthymius potissimum respicit ibid. E. οὐ χρὴ πάντα τὰ ἐν ταῖς παραβολαῖς κ. τ. λ.

ἔσχατοι δοκοῦντες ἐνταῦθα, ἔσονται πρῶτοι ἐκεῖ. τοῦτο δὲ εἴρηται μὲν καὶ περὶ πάντων ἁπλῶς, ἵνα μήτε οἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον προτιμώμενοι ἐπαίρωνται, μήτε οἱ ἐνταῦθα καταφρονούμενοι ἀθυμῶσι· μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ τοὺς τοιούτους, ὁ λόγος ἀποτέταται,[9]) τῶν πρωτείων ἰσχυρῶς ἀντιποιουμένους. ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτον, οἱ δὲ ὕστερον, τίθησι παραβολὴν παραμυθουμένην τοὺς ὑστεροῦντας, καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐμβάλλουσαν, ἣν ὁμοῦ πᾶσαν ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι πρῶτον, οὕτως ἀπαιτούσης τῆς ἐξηγήσεως αὐτῆς· εἶτα λοιπὸν ὁμοῦ καὶ τὰ δοκοῦντα περὶ ταύτης εἰπεῖν. εἰ γὰρ καὶ μακρά τίς ἐστιν, ἀλλ' εὔληπτος πέφυκεν.

Κεφ. ΜΒ. Περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν.

Cap. XX. v. 1. Ὁμοία — v. 15. ἐν τοῖς ἐμοῖς;

Τῆς ὅλης ταύτης παραβολῆς τὰ καίρια μόνον ἑρμηνευτέον, ὡς ὁ χρυσόστομος[1]) ἐπιτρέπει, τἄλλα δ' οὐ περιεργαστέον, ὡς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ προδιελάβομεν. νοεῖται γὰρ ἐν ταύτῃ βασιλεία μὲν τῶν οὐρανῶν, αὐτὸς ὁ χριστὸς, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν εἰρήκαμεν· ἀμπελὼν δὲ αὐτοῦ, αἱ εὐαγγελικαὶ ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἐργάται δὲ τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος, οἱ ἐργάται τῶν τοιούτων ἐντολῶν ἄνθρωποι· καιρὸς δὲ τῆς ἐργασίας, ὁ παρὼν βίος· πρωῒ δὲ καὶ τρίτη ὥρα καὶ ἕκτη καὶ ἐνάτη καὶ ἑνδεκάτη, αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων ἡλικίαι, καθ' ἃς τῇ πίστει

προσ-

Diluculum ſiquidem ſiue prima hora, aetas eſt eorum, qui ab infantia vocati ſunt ad dicta praecepta. Tertia autem hora, aetas epheborum. Sexta vero, virorum. Nona, ſenum: et vndecima, decrepitorum, quibus breue eſt reliquum vitae tempus.

Exiit ergo Chriſtus in mundum, tum per ſeipſum, tum per Apoſtolos, eosque praeceptores qui illos ſequuti ſunt, vt mercede conduceret operarios in vineam ſuam, quae botros fructificat virtutum, laetificantes patremfamilias, qui dominus eſt vniuerſi. Merito autem dixit, Vt mercede conduceret: merces enim repoſita eſt praeceptorum operariis, puta cuiusque ſalus: hanc enim intelligimus eſſe denarium. Effingit autem parabola primos murmurantes, impoſitumque illis ſilentium: non quod in regno coelorum futura ſit inuidia. Nam ſi hic adhuc viuentes iuſti ſuas animas pro hominibus ponunt, multo magis ibi, videntes eos ſaluos eſſe gaudent. Sed tale figuratum eſt murmur, impoſitumque ſilentium, ad ſolam demonſtrationem diuinae benignitatis erga eos, qui poſtremi veniunt, vt confidant quod nihil illis oberit poſtremos veniſſe, ſi deinceps operati fuerint.

Et nos ſiquidem vbi aliquem multo dignati fuerimus honore, et poſtmodum voluerimus huiusmodi magnitudinem demonſtrare, ſolemus dicere quod quidam ob tantum honorem murmurabant. Hoc autem dicimus non illum reprehendentes, ſed hunc ad gratiarum actionem excitantes.

Quare autem non omnes ſimul vocauit ad vineam? Quia non ſimul omnes inuenit: impoſſibile enim erat eodem tempore, vt praediximus, eadem-

προσέρχονται, καὶ εὐδοκιμοῦσι. πρωῒ μὲν γὰρ, ἤτοι, πρώτη ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν νηπιόθεν κληθέντων εἰς τὰς ῥηθείσας ἐντολάς· τρίτη δὲ ὥρα, ἡ ἡλικία τῶν ἐφήβων· ἕκτη δὲ, ἡ τῶν ἀνδρῶν· ἐνάτη δὲ, ἡ τῶν γερόντων· ἑνδεκάτη δὲ, ἡ τῶν βαθυγερόντων, εἴτουν, τῶν ἐχόντων βραχὺ λείψανον χρόνου ζωῆς ὑπολελειμμένον.

Ἐξῆλθεν οὖν ὁ χριςὸς εἰς τὴν οἰκουμένην, τοῦτο μὲν, δι' ἑαυτοῦ, τοῦτο δὲ, διὰ τῶν ἀποςόλων, καὶ διὰ τῶν μετ' αὐτοὺς διδασκάλων, μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, τὸν καρποφοροῦντα βότρυας ἀρετῶν, εὐφραίνοντας τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν τῆς οἰκουμένης δεσπότην. εἰκότως δὲ εἶπε, μισθώσασθαι. μισθὸς γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἐργάταις τῶν ἐντολῶν, ἡ ἑκάςȣ σωτηρία. ταύτην γὰρ νοοῦμεν, δηνάριον. πλάττει δὲ τοὺς πρώτους ἡ παραβολὴ γογγύζοντας, καὶ ἐπιςομιζομένους, οὐχ ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ȣρανῶν ἔςαι φθόνος· εἰ γὰρ ἐνταῦθα ὄντες οἱ δίκαιοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τιθέασι, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖ τούτȣς βλέποντες σωζομένους χαίρουσιν· ἀλλ' ὁ τοιȣ̃τος ἐσχημάτιςαι γογγυσμὸς, καὶ ἡ ἐπιςόμισις, εἰς ἔμφασιν μόνον τῆς τοῦ θεȣ̃ περὶ τοὺς ἔσχατον προσερχομένȣς φιλανθρωπίας, ἵνα θαῤῥῶσιν, ὡς ȣδὲν ἐμποδιζȣ́σης τῆς ὑςερήσεως, ἐὰν εἰς τὸ ἑξῆς ἐργάζωνται.

Καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὅταν τινα πολλῆς ἀξιώσωμεν τιμῆς, εἶτα βȣληθῶμεν ἐμφῆναι τὴν ταύτης ὑπερβολὴν, εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐγόγγυσε διὰ τὴν τοσαύτην τιμήν. τοῦτο δὲ λέγομεν, ȣ̓κ ἐκεῖνον διαβάλλοντες, ἀλλὰ τοῦτον διεγείροντες εἰς εὐχαριςίαν.

Διατί δὲ οὐχ ὁμοῦ πάντας ἐκάλεσεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα; διότι οὐχ ὁμȣ̃ πάντας εὗρεν. ἀδύνατον γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ὡς προειρήκαμεν, καὶ

demque aetate omnes accedere. Tunc autem vnumquemque inuenit, quum ille obediens efficitur. Ait enim Paulus: Vbi vero beneplacuit ei, vt me separaret ab vtero matris meae. Tunc autem beneplacuit, quando hic obediuit. Docet itaque parabola, ne eos qui extrema senectute accedunt reprobemus: sed sciamus quod possibile sit breui etiam studio ac diligentia saluari. Hic siquidem scopus eius est. Oportet autem nos solo ipsius scopo adepto, caetera non magnipendere: reliqua enim omnia propter finale intentum composita sunt, vt facilius excipiatur: neque periculo vacat, etiam illa scrutari, veluti tradit Chrysostomus capite de parabolis.

† Intelligi potest pondus et aestus diei, grauitas tentationum, et ignis indomitarum voluptatum, ac ferocium affectionum quae portauerunt siue sustinuerunt, ne ab eis uincerentur.

Vers. 15. *Si — sum.*

Quod, pro sed, hic sumitur. Ait enim, si oculus tuus inuidus est, atqui ego bonus sum, seruans et te et illum. Tu vero ne ex hoc turberis quasi aequalia dentur brauia his qui a prima aetate vsque ad finem euangelica seruauerunt praecepta, et his qui in postrema aetate acquieuerunt. Solum enim docuit parabola quod aequaliter salui fiunt, non

[2]) Multoties de his praecipit Chrysostomus. Sed Euthymius, vt videtur, in mente habuit. T. VII. p. 487. E.

[3]) Inclusa Codex vterque habet in margine.

[4]) Hanc interpretationem peperit lectio εἰ, loco ἤ. Eam innexit Chrysost. T. VII. p. 637. D. 638. C. qui tamen istud εἰ — ὅτι prudenter, vt solet, non attin-

καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν πάντας προσελθεῖν. τότε δὲ εὑρίσκει ἕκαστον, ὅταν οὗτος ὑπακοῦσαι μέλλῃ· φησὶ γὰρ ὁ παῦλος, ὅτε δὲ εὐδόκησεν [o]) ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου· τότε δὲ εὐδόκησεν, ὅτε οὗτος ἔμελλεν ὑπακούειν. ἡ μὲν οὖν παραβολὴ διδάσκει, τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ προσερχομένους μὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι δυνατὸν καὶ ἐν βραχείᾳ σπουδῇ σωθῆναι. τοῦτο γὰρ ὁ ταύτης σκοπός. χρὴ δὲ ἡμᾶς τὸν σκοπὸν μόνον αὐτῆς δρεψαμένους, τἄλλα μὴ πολυπραγμονεῖν. τἄλλα γὰρ πάντα διὰ τὸν σκοπὸν συνετέθησαν, ἵνα πιθανὸς γένηται, καὶ οὐκ ἀκίνδυνον τὸ καὶ περὶ τούτων ζητεῖν, ὡς ὁ χρυσόστομος ἐν τῷ [2]) περὶ παραβολῶν κεφαλαίῳ παραδέδωκεν.

o) Gal. 1, 15.

[Νοοῖτο [3]) δ' ἂν βάρος καὶ καύσων τῆς ἡμέρας, τὸ βάρος τῶν πειρασμῶν καὶ τὸ πῦρ τῶν ἀτιθάσσων ἡδονῶν καὶ ἀγρίων παθῶν, ἅπερ ἐβάστασαν, εἴτουν, ὑπέμειναν, μὴ ἐνδόντες αὐτοῖς.]

Verf. 15. Εἰ — εἰμι;

Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, [4]) ἀλλά. λέγει γὰρ, ὅτι ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου βάσκανός ἐστιν, ἀλλ' οὖν ἐγὼ ἀγαθός εἰμι, σώζων μὲν καὶ σὲ, σώζων δὲ καὶ τοῦτον. σὺ δὲ μὴ θορυβηθῇς ἐντεῦθεν, ὡς ἴσων βραβείων παρεχομένων καὶ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄχρι τέλους ἐργασαμένοις τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς, καὶ τοῖς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ εὐαρεστήσασιν. ἡ παρα-

attingit. Εἰ et ἢ est mera confusio vocalium. Ex interprete Latino nihil colligi potest. Nam is recte poterat reddere ἢ per *an*. Ceterum, etiamsi probetur εἰ, tamen nulla est necessitas, ὅτι explicandi per ἀλλά. modo post ἐμοῖς deleatur interrogandi nota.

non quod etiam aequaliter glorificantur: salus siquidem est non perire: gloria vero, consequi brauia quae varia sunt iuxta proportionem data his qui seruantur.

Vers. 16. *Sic — nouissimi.*

Non hoc ex parabola conclusit: nam impertinens est. Ibi enim primis aequales sunt postremi, hic autem postremi dicuntur primi. Sed alius est hic sermo, docens quod sicut illud accidit, vt qui a prima aetate operati sunt, aequalem accipiant mercedem his qui in postrema acquieuerunt: ita sane et hoc contingit, vt nouissimi appareant primi, et primi nouissimi. Possunt autem hi esse Christiani et Iudaei: aut fidelium quidam in principiis negligentes, postmodum vero serio operam dantes: quidam autem in principiis diligentes, postmodum vero negligentes: neque enim in fide solum, sed in vita quoque fiunt huiusmodi transitus.

Vers. 16. *Multi — electi.*

Multi quidem ad fidem vocati sunt, pauci vero acquiescunt.

Vers. 17. *Et — v. 19. crucifigatur.*

Ascendens iam ad passionem rursum praedicit discipulis quae futurum est vt ipsi contingant, vt crebro illis praedicendo, auferat vehementem eorum tristitiam. Seorsim autem de his differit illis. Siquidem non multos haec scire oportebat ne

5) ἴσοι. Ita saepe variant Codd. MSS. in hoc vocabulo.
6) Ac si, μεταβάσεις legerit, Hentenius.
7) τούτῳ. A. Mox idem omittit τοὺς, ante πολλούς.

παραβολὴ γὰρ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι ἐπίσης σώζονται, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἐπίσης δοξάζονται. σωτηρία μὲν γὰρ, τὸ μὴ ἀπολέσθαι· δόξα δὲ, τὸ τυχεῖν βραβείων, ἃ διάφορά εἰσι κατὰ ἀναλογίαν διδόμενα τοῖς σωζομένοις.

Verſ. 16. Οὕτως — ἔσχατοι.

Οὐκ ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦτο συνεπέρανεν· ἀνοίκειον γάρ· διότι ἐκεῖ μὲν ἴσοι[5]) τοῖς πρώτοις οἱ ἔσχατοι· ἐνταῦθα δὲ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι· ἀλλ' ἕτερος οὗτος ὁ λόγος, διδάσκων, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνο γίνεται, τὸ τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐργασαμένοις ἴσον μισθὸν λαβεῖν τοὺς ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ εὐαρεστήσαντας· οὕτως ἄρα καὶ τοῦτο γίνεται, τὸ τοὺς ἐσχάτους πρώτους φανῆναι, καὶ τοὺς πρώτους ἐσχάτους. εἶεν δ' ἂν οἵ τε χριστιανοὶ, καὶ οἱ ἰουδαῖοι, καὶ τῶν πιστῶν οἱ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀμελήσαντες, ὕστερον δὲ σπουδάσαντες, καὶ οἱ ἐν ἀρχῇ μὲν σπουδάσαντες, ὕστερον δὲ ἀμελήσαντες. οὐ γὰρ ἐπὶ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βίου αἱ τοιαῦται[6]) μεταβολαί.

Verſ. 16. Πολλοὶ — ἐκλεκτοί.

Πολλοὶ μὲν, οἱ καλούμενοι εἰς τὴν πίστιν· ὀλίγοι δὲ, οἱ εὐαρεστοῦντες.

Verſ. 17. Καὶ — v. 19. σταυρῶσαι.

Ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ πάθος ἤδη, πάλιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἐν τῷ πυκνῶς ταῦτα προλέγειν τὸ πολὺ τῆς λύπης αὐτῶν ὑποτεμνόμενος. κατιδίαν δὲ αὐτοῖς περὶ τούτων[7]) διαλέγεται, διότι οὐκ ἔδει ταῦτα μαθεῖν τοὺς πολλοὺς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν. εἰ

ne offenderentur. Nam si haec audientes discipuli turbabantur, multo magis turbae.

Cur ergo non dictum est de his et ad turbas? Dictum est quidem, sed non manifeste: Sic erit inquit filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus: et alibi similia illis obscure dicebat, sicut in sequentibus inueniemus. Verum quum haec non intelligerent, quare omnino ea dicebat illis? Vt quum postmodum ea cognoscerent, scirent quod quae passurus erat praecognouerat, et voluntarie ad passionem venerat.

Sed neque discipulis principio particulariter de his loquutus est, sed primum quidem obscure, deinde manifestius. Nunc vero quum tandem passionis opinione exercitati sunt, etiam alia particularius addit: quod tradent eum Gentibus siue militibus Romanis; praesidem agente Ierosolymis Pilato, quodque hi illudent eum et flagellabant ac crucifigent.

Vers. 19. *Et — resurget.*

Vbi tristia dixisset, addit etiam quod consolationem adferat: vt quum illa viderint, etiam hoc expectent. Lucas vero Christum quoque eis dixisse ait: Et consummabuntur omnia quae dicta sunt per prophetas de filio hominis, et quod ipsi nihil horum intellexerunt. Prophetae siquidem particulariter de omnibus quae passurus erat praedixerunt, et nisi in longum protrahendus esset sermo, omnes de his afferrem in medium prophetias: discipuli vero tunc nihil horum intellexerunt, quae videlicet per prophetas scripta erant, sed erat sicut idem scripsit Lucas, verbum hoc abscon-

[8]) ὡς αὐτός. B.

γὰρ οἱ μαθηταὶ ταῦτα ἀκούοντες ἐθορυβοῦντο, πολλῷ μᾶλλον οἱ ὄχλοι.

Τί οὖν, οὐκ ἐλέχθη περὶ τούτων καὶ πρὸς τοὺς πολλούς; ἐλέχθη μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. οὕτω γὰρ, φησιν, ἔσται p) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ἀσαφῶς, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. καὶ ἐπεὶ οὐ συνίεσαν αὐτὰ, διατί ὅλως ταῦτα πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν; ἵνα μετὰ ταῦτα μαθόντες αὐτὰ γνῶσιν, ὅτι προγινώσκων, ἃ παθεῖν ἔμελλεν, ἑκὼν ἦλθεν εἰς τὸ παθεῖν.

p) Matt. 12, 40.

Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς οὐκ ἐξ ἀρχῆς λεπτομερῶς εἶπε περὶ τούτων, ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἀμυδρότερον, εἶτα φανερώτερον. νῦν δὲ, ὅτε λοιπὸν ἐνεγυμνάσθησαν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ πάθους, λεπτομερέστερον καὶ τὰ ἄλλα προστίθησιν, ὅτι καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, ἤγουν, τοῖς ἐκ ῥώμης στρατιώταις τοῦ ἡγεμονεύοντος ἐν ἱεροσολύμοις πιλάτου, καὶ ὅτι ἐμπαίξουσιν οὗτοι αὐτῷ, καὶ μαστιγώσουσιν καὶ σταυρώσουσιν.

Vers. 19. Καὶ — ἀναστήσεται.

Εἰπὼν τὰ λυποῦντα, λέγει καὶ τὸ παραμυθούμενον, ἵνα ὅταν ἴδωσιν ἐκεῖνα, προσδοκήσωσι καὶ τοῦτο. λουκᾶς δέ φησιν, εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς τὸν χριστὸν, ὅτι καὶ q) τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ, ὅτι r) αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν. οἱ μὲν γὰρ προφῆται λεπτομερῶς περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν παθημάτων προεῖπον, καὶ εἰ μὴ πολὺν ἔμελλον ἀποτείνειν λόγον, πάσας ἂν παρεθέμην τὰς περὶ τούτων προφητείας. οἱ δὲ μαθηταὶ οὐδὲν τούτων, τῶν γεγραμμένων δηλονότι διὰ τῶν προφητῶν, συνῆκαν τότε. ἀλλὰ καὶ ἦν, ὡς s) ὁ αὐτὸς

q) Luc. 18, 31.
r) Luc. 18, 34.

abſconditum ab eis, ſiue ignoratum: hoc inquam, Tertio die reſurget: nec intelligebant quae dicebantur de illo, ſicuti etiam diximus in fine triceſimiquinti capitis.

Addit quoque et aliam huius ignorantiae cauſam Chryſoſtomus: quia de alio quidem qui ab alio excitatus eſſet, et audierant et viderant: de mortuo vero qui ſeipſum excitaſſet, neque audierant, neque viderant. Praeterea et de eo quod occidendus eſſet Chriſtus, vbi ad humanas reſpiciebant operationes, credebant hoc et contriſtabantur: vbi vero diuinas in mentem aſſumebant, increduli permanebant, nec intelligebant quae dicebantur de hoc, id eſt non ſuſcipiebant tales de hac re ſermones, ſuſpicantes et hos aliquam eſſe parabolam.

Cap. XLIII. De filiis Zebedaei.

Verſ. 20. *Tunc* — *v. 21. tuo.*

Quum quadrageſimo primo capite dixiſſet ſaluator diſcipulis, Quum ſederit filius hominis in ſede gloriae ſuae, ſedebitis et vos ſuper duodecim ſedes, audiſſentque filii Zebedaei Iocobus et Ioannes, arbitrati ſunt ſedem gloriae dici thronum regni, quo Ieroſolymis regnaturus eſſet. Quumque paulo ante rurſum dixiſſet: Ecce aſcendimus Ieroſolyma, et quae ſequuntur: non ea de aſſlictionibus intellexerunt, vt ſuperius ſignificauimus, ſed ſperabant inſtare iam regnum eius. Siquidem prophe-

[9]) Tom. VII. p. 644. E.
[1]) τοιάτας, abeſt. A.

αὐτὸς ἔφη λουκᾶς, τὸ ῥῆμα [s]) τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἤγουν, ἀγνοούμενον, λέγω δὴ, τὸ καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου. s) Luc. 18, 34.

Προστίθησι δὲ καὶ ἑτέραν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἀγνοίας [q]) ὁ χρυσόστομος, ὅτι περὶ ἄλλου μὲν ὑφ' ἑτέρου ἀναστάντος καὶ ἤκουσαν, καὶ εἶδον· περὶ νεκροῦ δὲ ἀναστήσαντος ἑαυτὸν οὔτε ἤκουσαν, οὔτε εἶδον. ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλειν ἀναιρεῖσθαι τὸν χριστὸν, ὅτε μὲν ἀπέβλεπον εἰς τὰς ἀνθρωποπρεπεῖς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐπίστευον τοῦτο, καὶ ἐλυποῦντο· ὅτε δὲ τὰς θεοπρεπεῖς αὐτοῦ πράξεις ἐλάμβανον εἰς νοῦν, ἠπίστουν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, οὐ παρεδέχοντο τοὺς τοιούτους [r]) περὶ αὐτοῦ λόγους, παραβολήν τινα καὶ τούτους νομίζοντες.

Κεφ. ΜΓ. Περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

Verſ. 20. Τότε — v. 21. σου.

Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ σωτῆρος εἰπόντος πρὸς τοὺς μαθητὰς, ὅτι ὅταν [t]) καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων· ἀκούσαντες οἱ υἱοὶ τοῦ ζεβεδαίου, ἰάκωβος καὶ ἰωάννης, προσεδόκησαν θρόνον δόξης λέγειν, τὸν θρόνον τῆς ἐν ἱεροσολύμοις βασιλείας· καὶ λοιπὸν ἄρτι πάλιν εἰπόντος, ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅσα μὲν ἐρρήθησαν περὶ τῶν παθημάτων, οὐ παρεδέξαντο, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἤλπισαν δὲ πλησιάζειν ἤδη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. καὶ γὰρ καὶ τῶν προ- t) Matt. 19, 28.

phetas quoque audiebant appellantes Christum regem Israel. Statim ergo praeeminentiae amore capti sunt: nam se prae caeteris honorari sciebant: sed Petrum timebant. Ideo primum quidem, vt ait Marcus, ipsi soli ad eum accedunt dicentes: Magister volumus vt quicquid petierimus facias nobis. Ille autem dixit eis: Quid me vultis facere vobis? At illi dixerunt ei: Da nobis vt vnus a dextris tuis, et alter a sinistris tuis sedeamus in gloria tua. Verum non cognoscentes ideo se passos esse repulsam, quod indigna peterent: ad supplicationem assumunt et matrem. Interrogat autem Christus primum quidem illos, deinde et matrem illorum tanquam homo: simul etiam vt eorum responsio fieret quodammodo affectus sui confessio.

Vers. 22. *Respodens — petitis.*

Deinceps illis respondet, vt qui matrem suam submiserant, vt pro ipsis postularet: et ait: Nescitis quid petitis. Sedere enim a dextris aut a sinistris in regno meo, magnum est, et supra dignitatem non hominum tantum, verum etiam supernarum virtutum. Siquidem regnum meum non est ex hoc mundo, prout vos putatis. Quia vero opinabantur tempus illud non regni solum esse, sed etiam requiei: hoc quoque, quod in se est, corrigit: demonstrans hoc potius esse tempus afflictionis et caedis. Ait enim.

Vers. 22.

²) καταγγελλόντων. A.

³) ἐφοβοῦντο. B.

φητῶν ἤκουον, βασιλέα τοῦ ἰσραὴλ τὸν χριστὸν [z]) κατεπαγγελλόντων. αὐτίκα οὖν ἑάλωσαν ἔρωτι προεδρίας. καὶ ὅτι μὲν προτετίμηνται τῶν ἄλλων, ἐγίνωσκον·[3]) ὑφωρῶντο δὲ τὸν πέτρον. διὸ καὶ πρῶτα μὲν, ὡς ὁ μάρκος [v]) φησὶν, αὐτοὶ μόνοι προσπορεύονται αὐτῷ, ἤγουν, προσέρχονται, λέγοντες· διδάσκαλε, θέλομεν, ἵνα, ὃ ἐὰν αἰτήσωμεν, ποιήσῃς ἡμῖν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· τί θέλετέ ποιῆσαί με ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· δὸς ἡμῖν, ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. μὴ τυχόντες δὲ ἀποκρίσεως, διὰ τὸ αἰτεῖν ἀνάξια, παραλαμβάνουσι καὶ τὴν ἑαυτῶν μητέρα πρὸς ἱκετηρίαν. ἐρωτᾷ δὲ ὁ χριστὸς πρῶτον μὲν ἐκείνους, εἶτα τὴν μητέρα αὐτῶν ἀνθρωποπρεπῶς. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα ἡ ἀπόκρισις αὐτῶν ἐξομολόγησις τρόπον τινὰ γένηται τοῦ πάθους.

v) Marc. 10, 35.

Verſ. 22. Ἀποκριθεὶς — αἰτεῖσθε.

Πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται λοιπὸν, ὡς αὐτῶν τὴν μητέρα προβαλλομένων εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν αἴτησιν, καί φησιν, οὐκ οἴδατε, τί αἰτεῖσθε. τὸ γὰρ καθίσαι τινὰ ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων, ἐν τῇ βασιλείᾳ μου, μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων. ἡ γὰρ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς ὑμεῖς οἴεσθε. ἐπεὶ δὲ προσεδόκησαν, οὐ μόνον βασιλείας εἶναι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπαύσεως, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, ἐμφαίνων θλίψεως μᾶλλον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦτον καὶ σφαγῆς. φησὶ γάρ·

Verf. 22. *Poteftis — baptizari?*

Poculum dicit mortis: et baptismum qui fit per fanguinem. Nam et poculum et baptismum vocat caedem: poculum quidem, vtpote laeto animo pro hominibus fusceptam: baptismum vero, tanquam purificationem ipforum. Addens autem, Quod ego bibiturus fum, et Quo ego baptizor, fubindicat, quod qui afflictionibus eius non communicat, neque regno fuo communicabit.

Verf. 22. *Dicunt ei: Poffumus.*

Omnia promittunt, petitionem confequi cupientes. Chryfoft. autem dicit quod neque poculo et baptismo intellectis, a fola animi promptitudine gratiam quaerebant. Quid ergo Chriftus?

Verf. 23. *Et — baptizabimini.*

Prophetabat eis, quod ipfi quoque occidendi effent, ac martyrii morte honorandi. Et de Iacobo quidem nouerunt omnes, quod ab Herode Tetrarcha fit interemptus. De Iohanne vero quaeftio eft apud multos. Aiunt enim quod quia infallibile eft Chrifti vaticinum, et ille nondum martyrii mortem fuftinuit, nondum mortuus eft, fed adhuc viuit: et cum Enoch et Elia circa feculi confummationem occidendus eft. Chryfoftomus autem manifefte docet, quod mortuus eft et interemptus. Nam interpretando eius euangelium, ait de illo fecunda homilia: Euangelio totum comprehendit orbem, corpore vero mediam obtinuit Afiam, dico fane Ephefum: anima autem ad illum feceffit locum qui fanctis congruus eft. In prima vero

[4]) Tom. VII. p. 646. C.

Verf. 22. Δύνασθε — βαπτισθῆναι;

Ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου λέγει, καὶ βάπτισμα, τὸ δι' αἵματος. τὴν σφαγὴν γὰρ ὀνομάζει καὶ ποτήριον, καὶ βάπτισμα. ποτήριον μὲν, ὡς ἡδέως προσδεχθεῖσαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· βάπτισμα δὲ, ὡς καθάρσιον αὐτῶν. εἰπὼν δὲ, ὅσι ὃ ἐγὼ πίνω, καὶ ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, παρεδήλωσεν, ὡς ὁ μὴ κοινωνῶν τοῦ πάθους αὐτοῦ, οὐδὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνήσει.

Verf. 23. Λέγουσιν αὐτῷ, δυνάμεθα.

Πάντα ἐπαγγέλλονται, ποθοῦντες τυχεῖν τῆς αἰτήσεως. ὁ δὲ [4]) χρυσόστομός φησιν, ὅτι οὐδὲ τὸ ποτήριον καὶ τὸ βάπτισμα νοήσαντες, ἀπὸ τῆς προθυμίας μόνης κατέθεντο. τί οὖν ὁ χριστός;

Verf. 23. Καὶ — βαπτισθήσεσθε.

Προεφήτευσεν αὐτοῖς, ὅτι καὶ αὐτοὶ σφαγήσονται, καὶ μαρτυρικοῦ θανάτου καταξιωθήσονται. καὶ περὶ μὲν ἰακώβου πάντες οἴδασιν, ὅτι ἀνῃρέθη παρὰ ἡρώδου τοῦ τετράρχου· περὶ δὲ τοῦ ἰωάννου, ζήτησίς ἐστι παρὰ πολλοῖς. φασὶ γὰρ, ὡς ἐπεὶ ἀψευδὴς ἡ τοῦ χριστοῦ πρόῤῥησις, καὶ οὔπω μαρτυρικὸν οὗτος ὑπέστη θάνατον, οὔπω τέθνηκεν, ἀλλ' ἔτι ζῇ, καὶ μέλλει μετὰ ἐνὼχ καὶ ἡλιοῦ σφαγῆναι κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρόν. ὁ δὲ χρυσόστομος διδάσκει φανερῶς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ ὅτι ἐσφάγη· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον ἑρμηνεύων, ἐν μὲν τῷ [5]) δευτέρῳ λόγῳ περὶ αὐτοῦ φησὶν, ὅτι τῷ μὲν εὐαγγελίῳ τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἅπασαν· τῷ δὲ σώματι μέσην κατέσχε τὴν ἀσίαν, φημὶ δὴ, τὴν ἔφεσον· τῇ δὲ ψυχῇ πρὸς

5) Tom. VIII. p. 7. C. D.

vero dicit, quod etiam Christi bibit poculum, et baptismo eius baptizatus est: voluntate enim et hic interemptus est, plagis martyrii susceptis, et passus innumera propter Christum pericula. Nam athleta ac martyr dicitur non solum qui violento mortuus est propter Christum, verum etiam qui flagellatus est, aliaque multa passus propter eum. Inuenimus siquidem et post hunc plerosque certasse quidem, verum animam in pace Deo commendasse: nec propter hoc dicet quispiam eos a martyrii excidisse dignitate. Quod autem mortuus sit, ipse idem ait: in euangelio quidem dicens: Non dixit ei Iesus, Non moritur. In libro autem Apocalypsis sub persona saluatoris: Et dabo duobus testibus meis et prophetabunt tot diebus amicti saccis. Hi autem sunt Enoch et Elias.

Vers. 23. *Sedere autem — meo.*

In praecedentibus diximus, quod sedere a dexteris eius aut sinistris, excedit dignitatem non hominum solum verum etiam supernarum virtutum: nullus itaque sedebit. Et quomodo hic dicit, Non est meum dare, sed iis contingit quibus paratum est a patre meo? Ostendit enim quosdam sessuros. Dicimus ergo quod quum praeeminentiam inter discipulos peterent, nunc Christus cathedram a dextris et sinistris, dicit primam inter ipsos sedem, qua

6) Tom. VIII. p. 2. C. Apparet ergo, Euthymium pro prima homilia habuisse, quod non nulli pro praefatione habent. Consentiunt Sauilius et Montefalconius.

7) Forte οὐδεὶς, sicuti Heutenius quoque videtur legisse.

πρὸς τὸν τόπον ἀνέδραμεν ἐκεῖνον, τὸν τοῖς ἁγίοις ἁρμόζοντα. ἐν δὲ τῷ πρώτῳ λέγει, ὅτι καὶ τὸ [6]) ποτήριον τοῦ χριστοῦ ἔπιε, καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ ἐβαπτίσατο. τῇ προαιρέσει γὰρ ἐσφάγη καὶ οὗτος, τὰς μαρτυρικὰς πληγὰς ὑποστὰς, καὶ μυρία δεινὰ παθὼν διὰ τὸν χριστόν. ἀθλητὴς γὰρ καὶ μάρτυς, οὐ μόνον ὁ βιαίως ἀποθανὼν διὰ τὸν χριστὸν, ἀλλὰ καὶ ὁ μαστιγωθεὶς καὶ κακοπαθήσας δι' αὐτόν. εὑρίσκομεν γὰρ καὶ μετὰ τοῦτον πολλοὺς ἀθλήσαντας μὲν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν εἰρήνῃ παραθεμένους θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο φήσει [7]) τίς αὐτοὺς ἐκβεβλῆσθαι τοῦ μαρτυρικοῦ ἀξιώματος. ὅτι δὲ τέθνηκεν, αὐτὸς οὗτός φησιν, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μὲν λέγων, ὅτι οὐκ x) εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἐν δὲ τῇ βίβλῳ τῆς ἀποκαλύψεως, προσώπῳ τοῦ σωτῆρος, ὅτι καὶ y) δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας [8]) τόσας, περιβεβλημένοι σάκκους. οὗτοι δέ εἰσιν ἐνὼχ καὶ ἠλίας.

x) Io. 21, 23.

y) Apocal. 11, 3.

Verſ. 23. Τὰ δὲ καθίσαι — μου.

Προλαβόντες εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ καθίσαι ἐκ δεξιῶν, ἢ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ, ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐστὶν, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων· λοιπὸν οὖν οὐδεὶς καθεδεῖται. καὶ πῶς ἐνταῦθά φησιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν, οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. δείκνυσι γὰρ, ὅτι καθεδοῦνταί τινες. λέγομεν οὖν, ὡς ἐπεὶ προεδρίαν ἐν τοῖς μαθηταῖς ἐζήτουν, λοιπὸν ὁ χριστὸς καθέδραν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων λέγει, τὴν πρώτην τάξιν ἐν αὐτοῖς, ἧς ἀξιω-

[8]) Τόσας ſcripſit, quod numeros referre noluit. Ceterum non intelligo, quomodo haec probent, Ioannem Euangeliſtam mortuum eſſe. Vide, quae dixi in editione N. Teſt. ad Io. 21, 23.

qua Petrus et Paulus digni habiti sunt principes discipulorum, vt qui plus caeteris laborauerunt.

Et quomodo qui omnipotens est, ad hanc dandam redditur impotens? Quod dixit, Non est, non impotentiae est, sed iustitiae. Nam quia gratis sibi dari primatum petebant: Non est inquit meum dare gratis primatum siue primam sedem: id siquidem significat Dare: iustus enim sum, non personarum acceptor: sed hoc ait est illorum, quibus paratum est a patre meo. Paratum est autem his, qui digni sunt vt hoc consequantur. Non enim sola mihi caede communicare, primam concilicat sedem: sed primas omnium ferre etiam in caeteris virtutibus. Inde autem maxime traduxit illos. A patre meo autem dixit, tum vt patrem honoraret, tum vt seipsum demonstraret tanquam idem cum patre potentem. Ego inquit et pater vnum sumus.

Vers. 24. *Et — fratribus.*

Duo quidem supra decem discipulos elati fuerant: decem vero de duobus inuidebant, eo quod primas sedes desiderauerant: et ita omnes imperfecti erant. Nondum enim spiritus sanctus descenderat. Sed postmodum ipsos perfecte cognoscito, et videbis omni affectu liberos, ac inuicem extollentes, et mutuo primatus concedentes. Tunc itaque indignati sunt, siue grauiter tulerunt. Siquidem quando frequenter Christus illos prae caeteris honorauerat, non aegre tulerant, ipsum scilicet veriti. Quando autem per se primatum petierunt, indignati sunt: et maxime cognito quod exau-

[e]) γοῦν, pro δ'οὖν. A.

[f]) εἶτουν. A.

ἀξιωθήσονται πέτρος καὶ παῦλος, οἱ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν, ὡς πλεῖον τῶν ἄλλων πάντων ἀγωνισάμενοι.

Καὶ πῶς ὁ παντοδύναμος ἀδυνατεῖ δοῦναι ταύτην; οὐκ ἔστιν, ὅπερ εἶπεν, ἀδυναμίας, ἀλλὰ δικαιοσύνης. ἐπεὶ γὰρ χαρίσασθαι αὐτοῖς τὴν προεδρίαν ᾐτοῦντο, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ τὴν πρώτην τάξιν χαρίσασθαι· τοῦτο γὰρ νῦν τὸ δοῦναι σημαίνει· δίκαιος γάρ εἰμι, καὶ ἀπροσωπόληπτος· ἀλλ᾽ ἐκείνων ἐστὶν αὕτη, φησὶν, οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. ἡτοίμασται δὲ, τοῖς δικαιουμένοις ταύτης τυχεῖν. οὐ γὰρ μόνον τὸ κοινωνεῖν μοι τῆς σφαγῆς προξενεῖ τὴν πρώτην τάξιν, ἀλλὰ τὸ πρωτεῦσαι πάντων καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς. ἐντεῦθεν δὲ μάλιστα παρέθηξεν αὐτούς. ὑπὸ τοῦ πατρός μου δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν πατέρα τιμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἑαυτὸν συνεμφαίνων, ὡς ταὐτὸν τῷ πατρὶ δυνάμενον. ἐγὼ [z]) γάρ, φησι, καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. z) Io. 10, 30.

Verſ. 24. Καὶ — ἀδελφῶν.

Οἱ δύο μὲν, τῶν δέκα μαθητῶν κατεπήρθησαν· οἱ δέκα δὲ, τοῖς δυσὶ μαθηταῖς ἐφθόνησαν, τῶν πρωτείων ἐφιεμένοις. οὕτω πάντες ἦσαν ἀτελεῖς, μήπω τοῦ θείου πνεύματος ἐπιφοιτήσαντος αὐτοῖς. ἀλλ᾽ ὕστερον αὐτοὺς κατάμαθε, καὶ ὄψει παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένους, καὶ ἀλλήλους ἐπαινοῦντας, καὶ ἀλλήλοις τῶν πρωτείων παραχωροῦντας. τότε δ᾽ οὖν [9]) ἠγανάκτησαν, ἤγουν, [1]) ἐδυσφόρησαν. ὅτε μὲν γὰρ προετίμα τούτους πολλάκις ὁ χριστὸς, οὐκ ἐδυσφόρησαν, αἰδούμενοι τοῦτον· ὅτε [2]) δὲ οἴκοθεν ᾐτήσαντο τὴν προεδρίαν, ἠγανάκτησαν, καὶ μάλιστα γνόντες, ὅτι οὐκ εἰσηκού-

[a]) καὶ, pro δέ. A. Forte, ὅτε δὲ καί.

exauditi non essent: ex praeceptoris enim respon- sione intellexerunt quid petiissent.

Vers. 25. *Iesus autem — dixit.*

Quia duo ab aliis diuisi ad eum accesserant, et astantes colloquebantur, aduocat et alios: ac primum quidem turbatos placat, per coadunationem quae inter se et illos erat. Deinde ait.

Vers. 25. *Scitis — v. 26. inter vos.*

Cognito quod hoc fine duo illi petierant primatum, vt caeterorum haberent principatum: hoc intentum carpit quasi a Gentibus sumptum. Principes inquit Gentium, et qui magni sunt inter illas, dominantur, et potestatem exercent in alios. Non ita autem erit inter vos qui mei estis. Deinde docet etiam quo pacto oporteat parare primatum. Audi ergo quid dicat.

Vers. 26. *Sed — v. 27. seruus.*

Sicut superius eosdem dixit Principes et Magnos: ita et nunc eundem vocat Magnum et Primum. Haec autem omnia ad subiectionem dixit, vt quae singulis vtilis est. Dicit ergo: Potestatem in alios exercere, Gentium est: ego vero legem vobis statuo parandi principatus, a ministrando aliis, eisque seruiendo. Qui enim hoc facit, illum ego magnum ac primum declaro, et hic apud me primatum habebit. Deinde seipsum quoque ponit in exemplum, qui non solum omnibus ministret, sed etiam pro omnibus moriatur.

Vers. 28.

*) Quae hic inclusimus, ea ex Cod. A. exciderunt omnia culpa scribae, qui istis omissis nonum folium incepit.

κούσθησαν· ἐκ τῆς ἀποκρίσεως γὰρ τοῦ διδασκάλου συνῆκαν καὶ ὃ ᾐτήσαντο.

Verſ. 25. Ὁ δὲ ἰησοῦς — εἶπεν.

Ἐπεὶ μόνοι, τῶν ἄλλων ἀποῤῥαγέντες, οἱ δύο προσήγγισαν αὐτῷ, καὶ παρεστῶτες ὡμίλουν, προσκαλεῖται καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ πρῶτα μὲν ταρασσομένους αὐτοὺς καταπραΰνει, διὰ τοῦ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τούτους ἐπισπάσασθαι· εἶτα φησί·

Verſ. 25. Οἴδατε — v. 26. ἐν ὑμῖν.

Γνοὺς, τοὺς δύο διὰ τοῦτο τὴν προεδρίαν αἰτοῦντας, ἵνα κατάρχωσι τῶν ἄλλων, διασύρει τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, ὡς ἐθνικόν. οἱ ἄρχοντες γάρ, φησι, τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατακυριεύουσι καὶ κατεξουσιάζουσι τῶν ἄλλων. [οὐχ οὕτω 3) δὲ ἔσαι ἐν ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς. εἶτα διδάσκει, καὶ πῶς χρὴ κτᾶσθαι τὸ πρωτεῖον, καὶ ἄκουε.

Verſ. 26. Ἀλλ' — v. 27. δοῦλος.

Ὥσπερ ἀνωτέρω, ἄρχοντας καὶ μεγάλους, τοὺς αὐτοὺς ἔλεγεν· οὕτω καὶ νῦν, μέγαν καὶ πρῶτον, τὸν αὐτόν. εἰς ἐπήκοον δὲ πάντων ταῦτά φησιν, ὡς κοινωφελῆ. λέγει τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν κατεξουσιάζειν τῶν ἄλλων,] ἐθνικόν ἐστιν· ἐγὼ δὲ νομοθετῶ ὑμῖν, κτᾶσθαι 4) τὸ πρωτεῖον, ἀπὸ τοῦ διακονεῖν τοῖς ἄλλοις, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς. τὸν γὰρ τοῦτο ποιοῦντα, τοῦτον ἐγὼ μέγαν καὶ πρῶτον ἀναγορεύω, καὶ οὗτος παρ' ἐμοὶ τὸ πρωτεῖον ἕξει. ἔπειτα καὶ παράδειγμα τίθησιν ἑαυτὸν, οὐ μόνον διακονοῦντα πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθνήσκοντα πάντων.

Verſ. 28.

4) κατὰ, pro κτᾶσθαι. A.

Vers. 28. *Sicut — multis.*

Sit inquit hic aliorum minister et seruus, quemadmodum ego non veni in mundum vt aliqui mihi ministrarent. Quanquam enim socrus Petri et Martha soror Lazari, aliaeque mulieres ministrabant ei, non tamen quasi ipse harum ministeria cuperet. Non ergo veni vt ministretur mihi ab aliquibus, sed potius vt ipse aliis ministrem, curans ac sanans quorundam animas, quorundam corpora, quorundam et animas et corpora: quodque ministerio ac seruitio maius est, vt tradam animam meam redemptionem pro multis, qui serui facti erant diaboli.

Multis autem, dicit nunc pro omnibus. Frequenter enim scriptura multos dicit pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesque redemit: quanquam multi sua sponte in seruitute remanserunt.

Quodam etiam modo animam suam tradidit patri. Exclamauit enim moriens, Pater in manus tuas commendabo spiritum meum. Atqui non a patre, sed a diabolo detinebamur. Aduertendum autem ad difficultatis solutionem, omnem redemptionem siue precium liberationis in aliis, sitam esse aut venire in potestatem eius qui aliquos retinet, eosque qui detinentur per illius manum liberari. Pretium vero quod a Christo datum est, vtpote differenti modo et omni alio pretio supernaturalius, liberauit sane eos qui detinebantur: ipsum vero non venit in potestatem eius qui illos retinebat, quum illud non posset accipere. Patri autem

5) Omisso ἵνα, legitur διακονηθῆναι. A.

6) Accuratius hunc locum exhibet in contextu Euangeliorum et in scholiis ad Matth. 27, 50. Hic tantum obiter laudat.

Verſ. 28. Ὥσπερ — πολλῶν.

Ἔστω, φησὶν, οὗτος τῶν ἄλλων διάκονος καὶ δοῦλος, ὃν τρόπον ἐγὼ οὐκ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διακονήσωσί μοί τινες. εἰ γὰρ καὶ ἡ πενθερὰ τοῦ πέτρου, καὶ μάρθα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ λαζάρου, καὶ ἄλλαι γυναῖκες διηκόνουν αὐτῷ, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς χρήζοντι τῆς τούτων διακονίας. οὐκ ἦλθον οὖν, φησίν, ἵνα [5]) διακονηθῶ παρά τινων, ἀλλ᾽ ἵνα μᾶλλον αὐτὸς διακονήσω τοῖς ἄλλοις, ἐπιμελόμενος καὶ θεραπεύων, τῶν μὲν τὰς ψυχὰς, τῶν δὲ τὰ σώματα, τῶν δὲ καὶ τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα, καὶ τὸ μεῖζον τῆς διακονίας καὶ δουλείας, ἵνα δώσω τὴν ψυχήν μου λύτρον ἀντὶ πολλῶν, δεδουλωμένων τῷ διαβόλῳ.

Πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. πολλάκις γὰρ ἡ γραφὴ πολλοὺς, τοὺς πάντας φησίν. ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο, εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ.

Τίνι δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκε; τῷ πατρί. ἐφώνησε γὰρ ἀποθνήσκων· πάτερ, [a]) εἰς χεῖράς σου παρατίθημι [6]) τὸ πνεῦμά μου. καὶ μὴν, οὐχ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεχόμεθα. καὶ προσεκτέον τῇ λύσει τῆς ἀπορίας. πᾶν λύτρον αὐτὸ μὲν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πίπτει τοῦ κατέχοντός τινας· τοὺς κατεχομένους δὲ λυτροῦται τῆς ἐκείνου χειρός· τὸ δὲ παρὰ τοῦ χριστοῦ δοθὲν λύτρον, ὡς παντὸς λύτρου διαφερόντως ὑπερφυέστερον, ἐλυτρώσατο μὲν τοὺς κατεχομένους· αὐτὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κατέχοντος αὐτοὺς οὐκ ἔπεσε, μὴ δυνηθέντος λαβεῖν αὐτό. δέδωκε δὲ τῷ πατρὶ ταύτην, ὡς ψυχὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

a) Luc. 23, 46.

autem hanc tradidit, tanquam animam filii sui: ideo etiam quasi dato iam pretio, quanquam non potuerit illud tyrannus accipere, liberati sunt qui detinebantur. Et quomodo tradidit animam suam redemptionem pro multis? Quia voluntarie seipsum in mortem obtulit pro libertate hominum: moriens enim, apta occasione tyrannum perdidit, tanquam occidentem illum qui peccato carebat. Peccati siquidem mulcta, est mors: solus autem Christus peccatum non fecit.

Scire autem oportet, quod non sola Christi anima vocatur redemptio nostra, verum etiam sanguis ipsius. Itaque quae nunc de anima eius dicta sunt, de sanguine quoque eius dicuntur.

Cap. XLIV. De duobus caecis.

Vers. 29. *Et — v. 30. Dauid.*

Similia quoque scripta sunt decimo septimo capite, ibi ergo quaere enarrationem integre conscriptam.

Vers. 31. *Turba autem — tacerent.*

Imponebat illis silentium in honorem Iesu, quem illi molestia afficiebant.

Vers. 31. *Illi — David.*

Vide perseuerantiam. Hos imitemur et nos, qui animae oculis excaecati sumus: et clamemus ad eum ex toto corde. Quod si ab aliquibus impediti fuerimus, intentiorem reddamus deprecationem, nec desistamus: et eum omnino flectamus sicut et isti.

Vers. 32.

αὐτοῦ. διὸ καὶ, ὡς ἤδη τοῦ λύτρου δοθέντος, εἰ καὶ μὴ τοῦτο λαβεῖν ἴσχυσεν ὁ τύραννος, ἐλυτρώθησαν οἱ κατεχόμενοι. καὶ πῶς ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν; ὡς ἑκουσίως ἐπιδοὺς ἑαυτὸν εἰς θάνατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων. ἀποθανὼν γὰρ καθεῖλεν εὐαφόρμως τὸν τύραννον, ὡς ἀνελόντα τὸν ἀναμάρτητον. ἁμαρτίας γάρ ἐστιν ἐπιτίμιον, ὁ θάνατος: μόνος δὲ ὁ χριστὸς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον τοῦ χριστοῦ καλεῖται λύτρον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν, ἃ νῦν περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἴρηνται, ταῦτα καὶ περὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λέγονται.

Κεφ. ΜΔ. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Verſ. 29. Καὶ — v. 30. δαυΐδ.

Τὰ παραπλήσια γέγραπται καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ δύο τυφλῶν, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἀναγεγραμμένην.

Verſ. 31. Ὁ δὲ ὄχλος — σιωπήσωσιν.

Ἐπεστόμισεν αὐτοὺς, εἰς τιμὴν τοῦ ἰησοῦ, ὡς ἐνοχλοῦντας αὐτόν.

Verſ. 31. Οἱ — δαυΐδ.

Ὅρα καρτερίαν. τούτους μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ πεπηρωμένοι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ κράζωμεν πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας, κἂν ὑπό τινων ἐμποδισθῶμεν, ἐπιτείνωμεν τὴν δέησιν, καὶ μὴ ἀποστῶμεν, καὶ πάντως κάμψομεν αὐτὸν, ὡς καὶ οὗτοι.

Verſ. 32. *Et — v. 33. oculi noſtri.*

Quare interrogauit illos? Ne putaret quispiam quod alia volentibus accipere, ipſe daret alia. Et cur non requiſiuit ab eis fidem? Quia fidei demonſtratio erat clamor, et perſeuerantia in eo, quum alii ſilentium eis imponere conarentur.

Verſ. 34. *Miſertus — eum.*

Non ſolum perſeuerantes erant, ſed et grati ſequebantur eum, rependentes beneficium.

Aiunt autem quidam vnum horum caecorum inſigniorem fuiſſe, de quo a Marco facta eſt mentio tricesimoprimo euangelii ſui capite, qui Bartimaeus dicebatur: a Luca vero ſexageſimo quarto ſui euangelii capite: alterum autem, ab his ſilentio praeteritum tanquam illius miniſtrum: quemadmodum ſane et de duobus daemoniacis duodecimo capite praedictum eſt: idque coniectura aſſequuntur, eo quod eadem et dixerint et audiuerint, ac ſimiliter ſequuti fuerint. Ego vero re attentius conſiderata, alterum ab his duobus eſſe dico eum, de quo habet Marcus: rurſumque alterum ab eo, de quo Marcus, illum de quo loquitur Lucas. Is ſiquidem de quo Marcus, veſtem prae nimia feſtinatione proiecit: et ſine contactu ſanitatem accepit. Is autem qui apud Lucam eſt, Chriſto potius ingrediente Iericho, et non egrediente, ſanitatem eſt conſequutus. Huiusmodi etiam opinionem mihi confirmat Chryſoſtomus, qui de illis vtpote aliis nihil omnino ſignificat.

Cap.

7) Quinque priora vocabula omiſit Hentenius.

8) τȣτους. B.

9) Scilicet Chryſoſtomus de Marco et Luca hoc loco nihil monet, Matthaeum tantum breuiter explicans. T. VII. p. 653. 654.

Verſ. 32. Καὶ — v. 33. ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί.

Ἐφώνησεν,[7]) ἀντὶ τοῦ, ἐκάλεσεν. καὶ τίνος ἕνεκεν ἐρωτᾷ τούτους; ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἄλλα βουλομένοις λαβεῖν, ἄλλα δίδωσι. καὶ πῶς οὐκ ἀπῄτησεν αὐτοὺς πίστιν; διότι πίστεως ἀπόδειξις ἦν ἡ κραυγὴ, καὶ τὸ μὴ ἀποστῆναι ἐπιστομισθέντας.

Verſ. 34. Σπλαγχνισθεὶς — αὐτῷ.

Ὀυ καρτερικοὶ μόνον ἦσαν, ἀλλὰ καὶ εὐγνώμονες. ἠκολούθησαν γὰρ αὐτῷ, τὴν εὐεργεσίαν ἀμειβόμενοι.

Φασὶ δέ τινες, ἕνα τῶν δύο τούτων τυφλῶν, τὸν ἐπισημότερον, μνημονευθῆναι παρὰ[b]) μάρκῳ μὲν, ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ, βαρτιμαῖον καλούμενον· παρὰ λουκᾷ[c]) δὲ, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου· τὸν ἄλλον δὲ παρασιωπηθῆναι τούτοις,[8]) ὡς ὑπηρέτην ἐκείνου· καθὰ δὴ καὶ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται. καὶ τεκμηριοῦνται τὸν λόγον, ἀπὸ τοῦ τὰ αὐτὰ καὶ εἰπεῖν, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ ὁμοίως ἀκολουθῆσαι· ἐγὼ δὲ στοχαζόμενος, ἕτερον εἶναι λέγω, παρὰ τοὺς δύο τούτους, τὸν τοῦ μάρκου, καὶ ἕτερον πάλιν, παρὰ τὸν τοῦ μάρκου, τὸν τοῦ λουκᾶ. καὶ γὰρ ὁ μὲν τοῦ μάρκου καὶ τὸ ἱμάτιον ἔῤῥυψεν ὑπὸ τῆς ἄγαν σπουδῆς, καὶ χωρὶς ἐπαφῆς τὴν ἴασιν ἔλαβεν· ὁ δὲ τοῦ λουκᾶ, ἐρχομένου μᾶλλον εἰς ἱεριχὼ τοῦ χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐκπορευομένου, τῆς ἰάσεως ἔτυχε. βεβαιοῖ δέ μοι μάλιστα τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ὁ[9]) χρυσόστομος, οὐδέν τι περὶ ἐκείνων ἐπισημηνάμενος, ὡς ἑτέρων ὄντων.

b) Marc. 10, 46.

c) Luc. 18, 35. ſeqq.

Cap. XLV. De asina et pullo.

Cap. XXI. v. 1. *Et quum* — *v. 3. eos.*

Iam morte sua appropinquante, maiori autoritate negotia attingit: et quia de asina et pullo prophetatum erat, nunc tanquam omnium dominus iubet his quos emittebat vt dicant, Domino his opus est, et post habitum vsum reduci hos ad dominum eorum. Sed Matthaeus asinam dicit et pullum: Marcus vero pullum solum. Inuenietis inquit pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit. Similiter autem scribit et Lucas. Iohannes vero pullum asinae hunc appellauit, tanquam tenellum asinum. Quid ergo dicemus? Quod vtroque opus erat Christo: sed pullo vt super eum veheretur: asina autem vt pullum sequeretur: explebat enim mysterium quod futura praefigurabat. Et erat pullus in figuram noui e gentibus populi, venturi ad fidem quae est in Christum: qui ad diuinae legis iugum inexercitatus erat: super quem nullus hominum sederat, propheta videlicet vel apostolus. Asina vero in typum veteris e Iudaeis populi sub iugo legis degentis. Et pullus quidem Christum vehit insidentem: asina vero sequitur: docente re ipsa, quod postquam Christus gentibus insederit, et in eis tanquam in se credentibus requieuerit, sequentur et Iudaei. Dicit enim et Paulus: Caecitas ex parte facta est in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit: et tunc omnis Israel saluus erit. Propterea ergo Matthaeus exacta diligentia

*) Codices Chrysostomi. T. VII. p. 656. C. fluctuant etiam inter οὕτω et τότε.

Κεφ. ΜΕ. Περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.

Cap. XXI. v. 1. Καὶ ὅτε — v. 3. αὐτούς.

Ἤδη τῆς τελευτῆς αὐτοῦ προσεγγιζούσης, ἐξουσιαστικώτερον ἅπτεται τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπεὶ προεφήτευσε τὰ κατὰ τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, λοιπὸν, ὡς κύριος πάντων, κελεύει τοῖς ἀποστελλομένοις εἰπεῖν, ὅτι ὁ κύριος χρείαν αὐτῶν ἔχει, καὶ μετὰ τὴν χρείαν ἀντιστρέφει αὐτοὺς πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν ὄνον καὶ πῶλον λέγει· μάρκος δὲ πῶλον μόνον. εὑρήσετε γάρ, φησι, πῶλον [d]) δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. ὁμοίως δὲ γράφει καὶ [e]) λουκᾶς. καὶ ὁ ἰωάννης δὲ τὸν πῶλον τοῦτον, ὀνάριον [f]) ὠνόμασεν, ὡς ὄνον νέον, ἐπεὶ καὶ πῶλος, τὸ τῆς ὄνου πωλάριον. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι καὶ ἀμφοτέρων μὲν ἔσχε χρείαν ὁ χριστὸς, ἀλλὰ τοῦ πώλου μὲν εἰς τὸ ἐποχηθῆναι αὐτῷ· τῆς ὄνου δὲ, εἰς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ πώλῳ. μυστήριον γὰρ ἐτέλει προτυποῦν τὰ μέλλοντα. καὶ ἦν ὁ πῶλος μὲν, εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἐθνῶν νέου λαοῦ, τοῦ πρὸ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ἀγυμνάστου πρὸς τὸν ζυγὸν τοῦ θείου νόμου τυγχάνοντος, ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε, δηλαδὴ, προφήτης ἢ ἀπόστολος· ἡ ὄνος δὲ, εἰς τύπον τοῦ ἐξ ἰουδαίων παλαιοῦ λαοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου τελοῦντος. καὶ ὁ πῶλος μὲν φέρει τὸν χριστὸν ἔποχον· ἕπεται δὲ ἡ ὄνος· τοῦ πράγματος διδάσκοντος, ὅτι μετὰ τὸ καθίσαι τὸν χριστὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαναπαύσασθαι αὐτοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, ἀκολουθήσουσι τούτοις καὶ οἱ ἰουδαῖοι. λέγει γὰρ καὶ παῦλος, [g]) ὅτι πώρωσις τῷ ἰσραὴλ ἀπὸ μέρους γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ· καὶ τότε [I]) πᾶς ἰσραὴλ σωθήσεται.

d) Marc. 11, 2.
e) Luc. 19, 30.
f) Io. 12, 14.
g) Rom. 11, 25.

gentia vtriusque iumenti meminit: caeteri autem breuitatis causa pullum quidem scripserunt, eo quod super illum vectus sit saluator: asinam vero silentio praeterierunt, vt quae tantum sequebatur. Vectus est itaque super pullum Christus: simul praefigurans, vt dictum est, quod futurum erat: simul etiam, quia contingebat quosdam imbecilliores indigere iumentis, etiam in hoc modum posuit, ostendens non oportere discipulum suum equo aut mulo vti, sed asino: et vbique sola id fieri necessitate.

Vers. 4. *Hoc — v. 5. filium subiugalis.*

Hoc, Quid? Discipulos missos esse vt asinam et pullum adducerent. Prophetam autem dicit nunc Zachariam. † Completa est itaque huiusmodi prophetia: eius vero completio rursus facta est alterius rei prophetia, puta fidei gentium vt diximus. Filia autem Sion est ipsa Sion, sicut filius hominis ipse homo. Nam et hoc idioma est Hebraicae phrasis. Et Sion quidem est Ierusalem: rex autem Sion ipse Christus, vel tanquam Deus, vel tanquam e regia Dauid radice progenitus: vel etiam tanquam is qui in eam plurima contulit beneficia. Venit ergo ad eam mansuetus: neque satellites habens, neque qui lanceam, gladium, aut faces ferant. Sed multam prae se ferens mansuetudinem ac humanitatem. Sedens vero super asinum et pullum, non diuisim, modo super hunc, modo super illum: neque tanquam super bigam ab his tractam, sed asinum et pullum, intellige ipsum pullum, asinum quidem natura, pullum vero aetate. Tu ergo interroga Iudaeum quis rex venerit Ierusalem asino et pullo vectus? nullum enim alium dicere poterit praeter Christum.

† Aliter

διὰ τοῦτο τοίνυν ματθαῖος μὲν, δι' ἀκρίβειαν, καὶ ἀμφοτέρων ἐμνημόνευσε τῶν ὑποζυγίων· οἱ δ' ἄλλοι, διὰ συντομίαν, τὸν πῶλον μὲν ἀνέγραψαν, ὡς ἐποχηθέντος αὐτῷ τοῦ σωτῆρος· τὴν ὄνον δὲ παρεσιώπησαν, ὡς ἑπομένην μόνον. ἐπωχήθη μὲν οὖν τῷ πώλῳ χριστὸς, ἅμα μὲν, ὡς εἴρηται, προτυπῶν τὸ μέλλον, ἅμα δὲ καὶ, ἐπειδὴ συνέβαινεν, ἀσθενεστέρους ὄντας τινὰς ὑποζυγίων δεῖσθαι, κἀνταῦθα μέτρον ἔθηκε, δεικνὺς, ὅτι οὐ χρὴ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν ἵππῳ ἢ ἡμιόνῳ κεχρῆσθαι, ἀλλ' ὄνῳ, καὶ πανταχοῦ μόνης τῆς χρείας γίνεσθαι.

Vers. 4. Τοῦτο — v. 5. υἱὸν ὑποζυγίου.

Τοῦτο, ποῖον; τὸ ἀποστεῖλαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἀγαγεῖν τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον. προφήτην δὲ νῦν λέγει, τὸν ζαχαρίαν. πεπλήρωται μὲν οὖν ἡ τοιαύτη προφητεία. γέγονε δὲ ταύτης ἡ πλήρωσις, προφητεία πάλιν ἑτέρου πράγματος, φημὶ δὴ, τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν, ὡς εἰρήκαμεν. θυγάτηρ δὲ σιὼν, αὐτὴ ἡ σιὼν, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου. καὶ σιὼν μὲν, ἡ ἱερουσαλήμ· βασιλεὺς δὲ τῆς σιὼν, ὁ χριστός. τοῦτο μὲν, ὡς θεός· τοῦτο δὲ, καὶ ὡς ἐκ βασιλικῆς ῥίζης ἀναβλαστήσας τῆς τοῦ δαυίδ· ἔτι δὲ καὶ, ὡς εὐεργέτης αὐτῆς. ἔρχεται δὲ πρὸς αὐτὴν πραῢς, μήτε δορυφόρους ἔχων, μήτε ξιφηφόρους, μήτε ῥαβδούχους, ἀλλὰ πολλὴν τὴν ἡμερότητα καὶ ἐπιείκειαν ἐνδεικνύμενος. ἐπιβεβηκὼς δὲ ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἰδίᾳ, οὐδ' ὡς ἐν συνωρίδι· ἀλλ' ὄνον καὶ πῶλον, τὸν πῶλον νόησον. ὄνον μὲν, τῇ φύσει· πῶλον δὲ, τῇ ἡλικίᾳ. σὺ δ' ἐρώτησον τὸν ἰουδαῖον, ποῖος βασιλεὺς ἦλθεν εἰς ἱερουσαλὴμ ὄνῳ καὶ πώλῳ ἐποχούμενος; οὐδένα γὰρ ἕτερον εἰπεῖν ἂν ἔχοι παρὰ τὸν χριστόν.

† Aliter quoque filia Sion est Ierusalem, eo quod subiecta sit monti qui vocatur Sion. Dicitur quoque ipsa Ierusalem Sion, propter montem Sion qui supra ponitur, vt sit metaphorica appellatio.

Vers. 6. *Euntes — v. 7. pullum.*

Marcus autem particularius recitat id quod fecerunt. Ait enim: Abierunt et inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio: soluuntque illum. Et quidam eorum qui ibi stabant dixerunt eis, Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt sicut praeceperat Iesus, et dimiserunt eos. Haec sane Marcus, ianuam dicens domus dominorum pulli.

Considera autem quod omnia ad praefigurationem faciant. Sicut enim asina et pullus funiculis alligati erant foris in biuio, ita quoque antiquus Iudaeorum populus, nouusque gentium, peccatis alligantur extra ecclesiam in vita: Nam hanc per biuium intelligimus. Et quemadmodum Apostoli soluta illa animalia adducunt ad Christum, ita sane et istos. Ad haec sicuti tentauerunt quidam prohibere hos, puta domini ipsorum, sicut dicit Lucas: audito autem quod domino his opus esset, concesserunt: ita sane et in his: tentant quidem, qui dominantur eis daemones prohibere: audito vero quod Deo his opus est, permittunt.

Vers. 7. *Et — vestimenta sua.*

Posuerunt et super asinam et super pullum, ignorantes super quem illorum vehi vellet.

Vers. 7.

2) Inclusa in marg. exhibet. B.
3) τȣ κυρίȣ. A.
4) τȣ́τȣ. B.

[Καὶ [2]) ἄλλως δὲ, θυγάτηρ τῆς σιὼν, ἱερουσαλὴμ, διὰ τὸ ταύτην ὑποκεῖσθαι τῷ ὄρει τῷ καλουμένῳ σιών· λέγεται δὲ καὶ ἡ ἱερουσαλὴμ σιὼν, ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου ὄρους μεταλαχοῦσα τῆς τοιαύτης κλήσεως.]

Verſ. 6. Πορευθέντες — v. 7. πῶλον.

Μάρκος δὲ λεπτομερῶς ἀπαγγέλλει, τί ἐποίησαν. λέγει γὰρ, ὅτι [h]) ἀπῆλθον, καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ λύουσιν αὐτόν. καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων ἔλεγον αὐτοῖς· τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς, καθὼς ἐνετείλατο ὁ ἰησοῦς· καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. ταῦτα μὲν οὖν ὁ μάρκος, θύραν λέγων, τὴν τοῦ οἴκου τῶν [3]) κυρίων τοῦ πώλου· ἄμφοδον δέ ἐστιν, ἡ δίοδος.

h) Marc. 11. 4--6.

Σκόπει δὲ πάντα κατὰ προτύπωσιν. ὥσπερ γὰρ ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐδέδοντο σχοίνοις ἔξω, ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς λαὸς, ὁ ἐξ ἰουδαίων, καὶ ὁ νέος, ὁ ἐξ ἐθνῶν, δέδενται ταῖς ἁμαρτίαις, ἔξω τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βίου. τοῦτον [4]) γὰρ ἄμφοδον νοοῦμεν. καὶ ὥσπερ ἐκεῖνα τὰ ζῶα λύσαντες οἱ ἀπόστολοι προσάγουσι τῷ χριστῷ· οὕτω δὴ καὶ τούτους· καὶ ὥσπερ ἐπ' ἐκείνων ἐπεχείρησαν μέν τινες κωλῦσαι, ἤγουν, οἱ κύριοι αὐτῶν, ὡς εἶπε [i]) λουκᾶς, ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει, παρεχώρησαν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων, ἐπιχειροῦσι μὲν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν δαίμονες κωλῦσαι, ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ὁ θεὸς αὐτῶν χρείαν ἔχει, παραχωροῦσι.

i) Luc. 19. 33. 34.

Verſ. 7. Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτῶν.

Ἐπέθηκαν καὶ ἐπὶ τῆς ὄνου, καὶ ἐπὶ τοῦ πώλου, μὴ γινώσκοντες, ἐπὶ τίνος αὐτῶν ὀχηθῆναι βούλεται.

Verſ. 7.

Verſ. 7. *Et — ſuper ea.*

Super ea puta veſtimenta quae pullo erant ſuperpoſita. Poſſunt autem diſcipulorum veſtimenta reconditiori intelligentia dici virtutes, quae intelligibilia ſunt animae veſtimenta, illos adornantia qui Chriſto adducuntur. Lucas autem dixit, quod diſcipuli impoſuerunt Ieſum ſuper pullum: diſcipuli enim verbum gentibus ſuperimponunt.

Verſ. 8. *Plurima — ſua.*

Oſtenderunt quod plus quam prophetam eum habebant: ideo etiam excellenti modo ipſum honorauerunt. Nam et modico ante tempore quum Lazarum reſuſcitaſſet, magnam apud eos reuerentiam acquiſiuit. Abiiciamus ergo et nos corporis ornatum propter Chriſtum, et ornemus viam eius, abiicientes opes ac affectiones quibus induimur aut circumdamur.

Verſ. 8. *Alii — in via.*

Marcus vero ςοιβάδας dixit. Eſt autem ςοιβὰς ramorum congeries. Oliuarum nempe rami erant. Nam tunc montem oliuarum praeteribant.

Verſ. 9. *Turbae autem — Dauid.*

Hoſanna Hebraicum eſt, et ſignificat interdum hymnum ſiue laudem: quandoque vero ſerua. Nunc ergo tantundem eſt ac ſi dicat, Hymnus filio Dauid.

Verſ. 9. *Benedictus — domini.*

In nomine domini, hoc eſt a domino. Benedictus qui venit a Deo, benedictus qui miſſus eſt a Deo.

Verſ. 7. Καὶ — ἐπάνω αὐτῶν.

Ἐπάνω αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἱματίων, τῶν ἐπιτεθέντων τῷ πώλῳ. εἶεν δ' ἂν ἱμάτια τῶν ἀποςόλων ἀναγωγικῶς, αἱ ἀρεταὶ, τὰ νοητὰ περιβόλαια τῆς ψυχῆς, αἷς περιςέλλουσι τοὺς προσαγομένους τῷ χριςῷ. λουκᾶς δὲ εἴρηκεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ k) ἐπεβίβασαν τὸν ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. οἱ μαθηταὶ γὰρ ἐπιβιβάζουσι τὸν λόγον ἐπὶ τὰ ἔθνη. k) Luc. 19, 35.

Verſ. 8. Ὁ δὲ πλεῖςος — αὐτῶν.

Ἔδειξαν, ὅτι ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον. διὸ καὶ ὑπερβαλλόντως αὐτὸν ἐτίμησαν. πρὸ ὀλίγου γὰρ τὸν λάζαρον ἀναςήσας, ὡς ὁ ἰωάννης φησὶ, πολὺ σέβας τούτοις ἐνέβαλε. ῥίψωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν κόσμον τοῦ σώματος διὰ χριςὸν, καὶ κοσμήσωμεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ῥίπτοντες, ἃ περιβεβλήμεθα, χρήματα καὶ πάθη.

Verſ. 8. Ἄλλοι — ἐν τῇ ὁδῷ.

Μάρκος l) δὲ, 5) ςοιβάδας εἶπε. ςοιβὰς δὲ, ἡ σωρεία τῶν κλάδων. ἐλαιῶν δὲ ἦσαν οἱ κλάδοι. τὸ γὰρ ὄρος τῶν ἐλαιῶν τηνικαῦτα παρήμειβον. l) Marc. 11, 8.

Verſ. 9. Οἱ δὲ ὄχλοι — δαυίδ.

Τὸ ὡσαννὰ, ἑβραϊκὸν μέν ἐςι, σημαίνει δὲ, ποτὲ μὲν, ὕμνον, ποτὲ δὲ, σῶσον δή. νῦν οὖν φησὶν, ὕμνος τῷ υἱῷ δαυίδ.

Verſ. 9. Εὐλογημένος — κυρίου.

Τὸ ἐν ὀνόματι κυρίου, ἀντὶ τοῦ, παρὰ κυρίου. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἀπὸ θεοῦ, εὐλογημένος ὁ πεμ-

5) σιβάδας. A. et mox σιβάς.

Deo. Marcus autem addidit: Benedictum quod venit regnum in nomine domini patris nostri Dauid. Existimabant enim, quod erigeretur abiectus thronus regni Dauid: vnde gaudentes dicebant, Benedictum quod redit regnum primi patris nostri Dauid. Quod venit in nomine domini autem, hoc est a Deo. Iohannes vero dicit, Benedictus qui venit in nomine domini rex Israel. Verisimile enim est tunc omnia fuisse dicta a turbis quae praecedebant et quae sequebantur: quaeque egressae erant in occursum eius. Intelligitur etiam, In nomine domini, in maiestate domini, in ordine regio.

Vers. 9. *Hosanna — excelsis.*

Laus in excelsis. Laudent etiam qui sunt inter excelsas virtutes siue angelos Deum qui nobis misit regem, ac instaurauit regnum Dauid. Lucas vero loco Hosanna in excelsis, dixit, Gloria in excelsis. Hic autem et de discipulis scribit, quod dicebant, Benedictus qui venit rex in nomine domini, pax in coelo et gloria in excelsis. Considera vero quomodo in tali plausu tantoque clamore, pullus quanquam omnino indomitus, mansuetissime tamen incedebat, praefigurans plane gentium obedientiam, et omnimodam eorum ad disciplinam immutationem.

Vers. 10. *Quumque intrasset — hic?*

Commota est, id est, turbata est, excitato tumultu propter plausum et fauores.

Vers. 11.

6) δὲ, pro γάρ. A.
7) Hic πάλιν addit. A. mox autem omittit.
8) βασιλείαν. A.
9) Malim δὴ, loco δέ. Nam de Luca sermo est, de quo iam dixerat δέ.

πεμφθεὶς ἐκ θεῦ. μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ εὐλογημένη[m]) ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι κυρίου, τῦ πατρὸς ἡμῶν δαυίδ. ὑπέλαβον γὰρ,[6]) ὅτι ἀνωρθώθη ὁ καταβεβλημένος θρόνος τῆς βασιλείας τῦ δαυίδ. ὅθεν χαίροντες ἔλεγον, καὶ εὐλογημένη[7]) ἡ ἐρχομένη πάλιν βασιλεία τοῦ προπάτορος ἡμῶν δαυίδ. ἐρχομένη δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου, τυτέςιν, ἀπὸ θεῦ. ὁ δὲ ἰωάννης φησίν·[n]) εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. πάντα γὰρ εἰκὸς ὑπὸ τῶν ὄχλων τότε ῥηθῆναι, τῶν τε προαγόντων, καὶ τῶν ἀκολυθούντων, καὶ τῶν ἐξελθόντων εἰς ὑπάντησιν αὐτῦ. νοεῖται δὲ τὸ ἐν ὀνόματι κυρίυ καὶ ἀντὶ τοῦ, ἐν δόξῃ κυρίου, ἐν τάξει βασιλέως.

m) Marc. 11, 10.

n) Io. 12, 13.

Verſ. 9. Ὡσαννὰ — ὑψίςοις.

Ὕμνος ἐν ὑψίςοις, ὑμνούντων καὶ τῶν ὑψίςων δυνάμεων, ἤτοι, τῶν ἀγγέλων τὸν θεὸν, τὸν πέμψαντα ἡμῖν βασιλέα,[8]) καὶ ἀνορθώσαντα τὴν βασιλείαν δαυίδ. ὁ δὲ λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίςοις, δόξα[o]) ἐν ὑψίςοις εἶπεν. οὗτος[9]) δὲ ἱςορεῖ καὶ περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἔλεγον, εὐλογημένος[p]) ὁ ἐρχόμενος βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου, εἰρήνη ἐν ὐρανῷ καὶ δόξα ἐν ὑψίςοις· εἰρήνην, τὴν χαρὰν ὀνομάσας. σκόπει δὲ, πῶς ἐν τοιύτῳ κρότῳ, καὶ τοσαύταις κραυγαῖς, ὁ πῶλος, καίτοι παντελῶς ἀδάμαςος ὢν, ὅμως εὐτάκτως ἐφέρετο, προτυπῶν πάντως τὸ καταπειθὲς τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν εἰς εὐταξίαν.

o) Luc. 19, 38.

p) Luc. 19, 38.

Verſ. 10. Καὶ εἰσελθόντος — οὗτος;

Ἐσείσθη, ἀντὶ τοῦ, ἐταράχθη, θορυβηθεῖσα ἐπὶ τῷ κρότῳ καὶ ταῖς εὐφημίαις.

Verſ. 11. *Turbae vero — Galilaeae.*

Etſi plus quam prophetam eum habebant, prophetam tamen eum dicebant: quia nihil excelſius concipere poterant propter humana eius opera. Lucas autem dicit, Et quidam phariſaeorum de turba dixerunt ad eum, Magiſter increpa diſcipulos tuos. Et reſpondens ait illis, Dico vobis, quod ſi hi tacuerint, lapides clamabunt. Inuidia enim moti dicebant, Prohibe diſcipulos tuos, ne te huiusmodi plauſibus ac fauoribus proſequantur. Dicens autem, Si hi tacuerint, lapides clamabunt: oſtendit, quod impoſſibile ſit ſuam taceri gloriam. Poſſunt quoque lapides dici, qui ex gentibus crediderunt, tanquam prius mente indurati ac inſenſibiles ad diuinam Dei cognitionem, qui poſtquam Apoſtoli morte tacuerunt, iam clamant praedicantes.

Verſ. 12. *Et — columbas.*

Similia quoque dicit Iohannes: ſed ille quidem circa principium euangelii. Matthaeus autem et ceteri circa finem. Manifeſtum ergo quod bis haec fecerit Chriſtus, variisque temporibus. Et tunc quidem dicunt ei Iudaei: Quod ſignum oſtendis nobis? modo autem tacent. Et vide abiectionem eorum, In templo ſiquidem cauponabantur: et hi quidem vendebant indigentibus, quae ad ſacrificium apta erant, oues dico, boues ac columbas: ſicut Iohannes manifeſtauit, et ſi quid eſt ſimile. Alii vero emebant. κολλυβιςαὶ autem pro quibus vertimus Numularios; ſunt menſarii ſiue

[1]) δὲ, addit. A.
[2]) πεπηρωμένοι. A.
[3]) τότε λέγουσιν οἱ ἰουδαῖοι. A.

Vers. 11. Οἱ δὲ ὄχλοι — γαλιλαίας.

Εἰ καὶ ὑπὲρ προφήτην αὐτὸν εἶχον, ὅμως προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον, ἐδὲν ὑψηλότερον ἐννοεῖν δυνάμενοι, διὰ τὰ ἀνθρωποπρεπῆ τέτε. λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι καί τινες τῶν q) φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλε εἶπον πρὸς αὐτόν· διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μαθηταῖς σου. καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· λέγω ὑμῖν, ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. φθονήσαντες γὰρ ἔλεγον, ὅτι κώλυσον τοὺς μαθητάς σε τοιαῦτα κροτεῖν καὶ εὐφημεῖν σε. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται, ἐνέφηνεν, [1]) ὅτι ἀδύνατον σιωπηθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ — λέγοιντο δ' ἂν λίθοι καὶ οἱ πιςεύσαντες ἐξ ἐθνῶν, ὡς ὄντες πρότερον [2] πεπωρωμένοι τὸν νοῦν, καὶ ἀναίσθητοι θεογνωσίας ἀληθινῆς, οἵτινες σιωπησάντων τῶν ἀποςόλων τῇ τελευτῇ, λοιπὸν αὐτοὶ κράζουσι κηρύττοντες.

q) Luc. 19, 39.

Vers. 12. Καὶ — περιςεράς.

Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ ἰωάννης φησὶν, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν κατ' ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου, ματθαῖος δὲ καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς τῷ τέλει. δῆλον οὖν, ὅτι δὶς ταῦτα πεποίηκεν ὁ χριςὸς, καὶ κατὰ διαφόρους καιρούς. καὶ τότε [3]) μὲν λέγεσιν ἰουδαῖοι πρὸς αὐτὸν, τί r) σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν· ἄρτι δὲ σιγῶσιν. [4]) ὅρα δὲ τὴν καταφρόνησιν αὐτῶν. ἐν τῷ ναῷ γὰρ ἐκαπήλευον. καὶ οἱ μὲν ἐπώλουν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χρήζουσι, πρόβατα, λέγω, καὶ βόας καὶ περιςερὰς, ὡς ὁ ἰωάννης ἐδήλωσε, καὶ εἴ τι τοιἒτον· οἱ δὲ ἠγόραζον. κολλυβιςαὶ δέ εἰσιν, οἱ τραπεζῖται. καταλλάκτας δὲ τούτους ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί. κόλ-

r) Io. 2, 18.

4) γνῶσιν, pro σιγῶσιν. A.

siue trapezitae, et quos multi κατταλλάκτας vocant, hoc est vt vulgus dicit, Cambiatores. Nam κόλλυβος obolus, et κολλυβίζω commuto dicitur. Ingressus est ergo Christus templum cum magna libertate, tanquam paterfamilias domum suam, et eos qui iam dicti sunt eiecit, ac potentiam quam vt Deus ad omnes habebat manifestans, et propter immunitatem a peccato confidens, hinc quidem ornatus templi sui curam habet, hinc autem sacrificiorum quae per sanguinem fiunt reiectionem manifestat. Praeterea instruit nos vt pro ecclesia libere agamus.

Verſ. 13. *Et — vocabitur.*

Scriptum est in propheta Iesaia.

Verſ. 13. *Vos — latronum.*

Latrones nominauit eos, qui in illo cauponabantur, quod ad modum latronum lucris inhiarent: latrones siquidem lucri auiditate tenentur. Aut quia ea quae vendebantur ex rapina vel auaritia erant. In Ieremia autem scriptum est, Num spelunca latronum domus mea est?

Cap. XLVI. De caecis et claudis.

Verſ. 14. *Et — eos.*

Claudus est quisquis non recta ad virtutem incedit. Et caecus est omnis qui quod bonum est ac honestum non intuetur.

Verſ. 15. *Videntes — indignati sunt.*

Dispensatorie ordinauit Deus, vt pueri quoque laudarent eum: quo ab omni contradictione exclude-

κόλλυβος γὰρ ὁ ὀβολὸς, καὶ κολλυβίζω λέγεται, τὸ καταλλάσσω. εἰσῆλθεν οὖν ὁ χριςὸς εἰς τὸ ἱερὸν μετὰ παῤῥησίας, ὡς οἰκοδεσπότης. ἐξέβαλε δὲ καὶ τοὺς ῥηθέντας, καὶ τὰ ῥηθέντα, τήν τε κατὰ πάντων ἐξουσίαν, ἣν ὡς θεὸς εἶχε, παραγυμνῶν, καὶ τῇ ἀναμαρτησίᾳ τεθαῤῥηκώς· καὶ τοῦτο μὲν, τῆς εὐκοσμίας τοῦ οἰκείου ναοῦ φροντίζων· τοῦτο δὲ, προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι' αἵματος θυσιῶν· τοῦτο δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας παῤῥησιάζεσθαι.

Verſ. 13. Καὶ — κληθήσεται.

Γέγραπται ἐν τῷ προφήτῃ ἡσαΐᾳ.

Verſ. 13. Ὑμεῖς — λῃςῶν.

Λῃςὰς ὠνόμασε, τοὺς ἐν αὐτῷ καπηλεύοντας, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς λῃςαῖς φιλοκερδεῖν. οἱ λῃςαὶ γὰρ φιλοκερδεῖς, ἢ διότι τὰ πωλούμενα, ἐξ ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἦσαν. ἐν τῷ ἱερεμίᾳ [s]) s) Ier. 7, 11. δὲ γέγραπται, μὴ σπήλαιον λῃςῶν ὁ οἶκός μου ἐςί;

Κεφ. Μϛ. Περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.

Verſ. 14. Καὶ — αὐτούς.

Χωλός ἐςι, καὶ πᾶς ὁ μὴ βαίνων ὀρθὰ πρὸς ἀρετήν· τυφλός [5]) ἐςι, καὶ πᾶς ὁ μὴ νοῶν τὸ καλόν.

Verſ. 15. Ἰδόντες — ἠγανάκτησαν.

Ὠικονόμησεν ὁ θεὸς, καὶ τοὺς παῖδας ὑμνῆσαι αὐτὸν, ἵνα πάσης ἀντιλογίας ἀποκλεισθῶσιν

5) δὲ, interponit. A.

cluderentur Iudaei, videntes filios qui apud se fuerant enutriti ac instructi, mirabiliter ac supernaturaliter motos ad Christi laudem. Verum illi fiunt ex hoc multo impudentiores, atque inuidia dirupti insaniunt.

Vers. 16. *Et — dicunt?*

O impudentiam: aequum potius erat vt diceret eis Christus: Auditis quid dicunt hi filii vestri, qui me nunquam viderunt?

Vers. 16. *Iesus autem — vtique.*

Omnino inquit audio. Et quia plurimum impudentes erant sicut diximus, increpatoria vsus est responsione, dicens.

Vers. 16. *Nunquam — laudem?*

Dauid dictum est, quo ea quae tunc fiebant prophetauerat. Itaque stupore plenissimum est hoc miraculum. Tunc enim chorus puerorum lactentium clare loquutus est. Siquidem non simpliciter pueri erant, sed pueri infantes ac lactentes. Perfecisti vero, id est perfectum ex imperfecto ore fecisti. Bene autem dixit, Ex ore infantium. Nam os erat infantium: id autem quod dicebatur, potentiae ipsius erat, quae disertam reddebat immaturam lactentium linguam. Et hoc quoque miraculose factum est ad discipulorum consolationem, vt de seipsis confiderent, quod qui disertam fecerat balbutientem linguam, *) sapientem etiam facturus erat eorum ruditatem. Erat et hoc figura gentium, quae quum ad Theologiam et diuina

verba

*) ἐπειδὴ, pro ἐπεί. A.

Ἰουδαῖοι, βλέποντες τὰ ἔκγονα αὐτῶν, τὰ παρ' αὐτοῖς τρεφόμενα καὶ παιδευόμενα, κινούμενα πρὸς ὕμνον τοῦ χριστοῦ παραδόξως καὶ ὑπερφυῶς· οἱ δὲ σφοδρότερον μᾶλλον ἀναισχυντοῦσι καὶ τῷ φθόνῳ διαῤῥηγνύμενοι μαίνονται.

Vers. 16. Καὶ — λέγουσιν;

Ὢ τῆς ἀναιδείας! τὸν χριστὸν εἰκὸς ἦν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ἀκούετε, τί οὗτοι λέγουσιν, οἱ παῖδες ὑμῶν, οἱ μηδέποτέ με θεασάμενοι;

Vers. 16. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ναί.

Ναί, φησιν, ἀκούω. καὶ ἐπεὶ, [6]) ὡς ἔφημεν, σφόδρα ἠναισχύντουν, ἐπιπληκτικώτερον κέχρηται τῇ ἀπολογίᾳ λέγων·

Vers. 16. Οὐδέποτε — αἶνον;

Τοῦ δαυὶδ μὲν τὸ ῥητὸν, προεφήτευε δὲ τὰ τηνικαῦτα γινόμενα. ἐκπληκτικώτατον οὖν τὸ τοιοῦτον θαῦμα. τότε γὰρ πρῶτον χορὸς παίδων ὑπομαζίων τρανῶς ἐφθέγξατο. οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς ἦσαν παῖδες, ἀλλὰ παῖδες νήπιοι, καὶ θηλάζοντες. κατηρτίσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, τέλειον ἐποίησας ἐξ ἀτελοῦς στόματος. καλῶς δὲ εἶπεν, ἐκ στόματος νηπίων. τὸ στόμα γὰρ ἦν, τῶν νηπίων· τὸ δὲ λεγόμενον, τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τρανούσης [7]) τὴν ἄωρον γλῶσσαν τῶν θηλαζόντων. ἐθαυματουργήθη δὲ τοῦτο καὶ πρὸς παράκλησιν τῶν μαθητῶν, ἵνα θαῤῥήσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, ὡς ὁ τὴν ψελλίζουσαν γλῶσσαν τρανώσας, σοφίσει καὶ τὴν ἰδιωτείαν αὐτῶν. ἦν δὲ τοῦτο καὶ τύπος τῶν

7) δὲ, addit. A.

verba balbutirent, repente ita perfecte resonarunt, vt ab omnibus exaudiri possent.

Vers. 17. *Et — illic.*

Exiuit vt affectus tumorem in illis remitteret, et accensum inuidiae eorum ignem extingueret.

Cap. XLVII. De ficu, quae exaruit.

Vers. 18. *Mane — v. 19. ficus.*

Quia frequenter demonstrauerat potentiam suam, qua beneficia praestabat: seueram autem et vltionis inflictiuam, ne semel quidem: iam etiam demonstrare eam intendit, vt hic quoque discipuli confiderent, quod potens esset vlcisci insidiantes Iudaeos, quodque non pateretur non volens. Hanc autem in hominem non exercet, vtpote hominum amator, sed in plantam. Ideo se finxit esurire, et venit ad ficum, si forte in ea quippiam inueniret, sicut dixit Marcus. Atqui sciebat se nihil in ea inuenturum. Nam et hoc dixit Marcus, addens quod non erat tempus ficuum. Dispensatorie autem haec effinxit, vt apta occasione ad miraculi operationem descendat, soloque verbo ficum arescere faciat, et suam punitiuam ostendat potentiam, sicut eius intentum erat. Arefacit quoque plantam, quae prae caeteris maiorem habet humorem, vt maius fiat miraculum. Ne ergo inquiras, cur punita sit planta, quae nihil offenderat, sed solum intuere miraculum, eumque admirare qui operatus est. Punita est enim, non quod

8) Vide infra ad Io. 4, 7. ad ista: λέγει αὐτῇ.
9) ξηραίνῃ. B.

τῶν ἐθνῶν, αἱ ψελλίζοντα πρὸς θεολογίαν, αἰφνίδιον ἤχησαν τέλειον καὶ ἐξάκουστον.

Vers. 17. Καὶ — ἐκεῖ.

Ἐξῆλθε, χαλῶν αὐτοῖς τὸν ὄγκον τοῦ πάθους, καὶ σβεννύων τὴν πυρκαϊὰν τοῦ φθόνου αὐτῶν.

Κεφ. ΜΖ. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Vers. 18. Πρωΐας — v. 19. συκῆ.

Ἐπεὶ τὴν μὲν εὐεργετικὴν αὐτοῦ δύναμιν πολλάκις ἐπεδείξατο· τὴν δὲ τιμωρητικὴν οὐδ' ἅπαξ, δεῖξαι λοιπὸν καὶ ταύτην βουληθεὶς, ἵνα θαῤῥήσωσιν οἱ μαθηταὶ κἀντεῦθεν, ὅτι δυνατός ἐστιν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας Ἰουδαίους, καὶ ὅτι οὐκ ἄν ποτε πάθοι, μὴ θέλων, εἰς ἄνθρωπον μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται ταύτην, ὡς φιλάνθρωπος· εἰς τὸ φυτὸν δέ. διὸ καὶ σχηματίζεται [s]) πεινᾷν, καὶ ἔρχεται πρὸς τὴν συκῆν, εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ, καθὼς εἶπε [t]) Μάρκος, καίτοι γινώσκων, ὡς οὐχ εὑρήσει. καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς οὗτος ὁ Μάρκος εἴρηκε, προσθεὶς· ὅτι [v]) οὐκ ἦν καιρὸς σύκων καὶ ταῦτα πλάττεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ. καὶ λόγῳ μόνῳ ξηραίνει [x]) τὴν συκῆν, καὶ δείκνυσι τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὡς ἦν αὐτῷ σκοπός. ξηραίνει δὲ τὸ ὑγρότερον τῶν ἄλλων φυτῶν, ἵνα καὶ μεῖζον τὸ θαῦμα γένηται. μὴ τοίνυν ἀκριβολογοῦ, διατί τετιμώρηται τὸ φυτὸν, ἀναίτιον ὄν· ἀλλὰ μόνον ὅρα τὸ θαῦμα, καὶ θαύμαζε τὸν θαυματουργόν. τετιμώρηται γὰρ, [1]) οὐχ ὡς

t) Marc. 11, 12. 13.

v) Marc. 11, 13

[1]) γὰρ, abest. A.

quod peccauerit, sed vt discerent qui sequebantur, quod etiam vltionem sumere posset Christus.

† Ficus solis ornata foliis, Iudaeorum erat synagoga, fructum non habens iustitiae, sed consuetudinum effictarum ostentationem, tanquam folia producens? Vel etiam aliter: cultus diuinus qui in umbris et figuris corporalibus erat, ac iudaicae obseruationes, possunt dici ficus illa.

Vers. 20. *Et — ficus?*

Videntes non statim, sed die sequenti. Ait enim Marcus: Et quum iam facta esset vespera, egrediebatur extra ciuitatem. Et mane praetereuntes, viderunt ficum exaruisse radicitus. Recordatusque Petrus ait illi: Rabbi ecce ficus quam execratus es, exaruit. Recordatus enim execrationis ostendit ei ficum.

Vers. 21. *Respondens — fiet.*

Similia quoque his dixit tricesimo quinto capite. Quaere itaque ibi enarrationem, per quam scire et haec manifeste poteris. Marcus verum Iesum dixisse refert: Quicumque dixerit monti huic, Tollere et proiice te in mare, et non dubitauerit in corde suo, sed crediderit quod quae dicit fient: erit illi quicquid dixerit. Mons tamen etiam diabolus intelligitur propter elationem: mare vero abyssus et chaos siue vorago inferni.

ὡς ἁμαρτῆσαι, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ ἀκολουθοῦντες, ὅτι καὶ κολάζειν ὁ χριστὸς δύναται.

[Συκῆ,[z]) φύλλοις κομῶσα μόνοις, ἡ τῶν ἰουδαίων συναγωγὴ, καρπὸν μὲν δικαιοσύνης οὐκ ἔχουσα, μόνην δὲ τὴν τῶν πεπλανημένων ἠθῶν ἐπίδειξιν, ὡς φύλλα, προβαλλομένη. ἢ καὶ ἄλλως, ἡ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις σωματικοῖς τοῦ νόμου λατρεία, καὶ τὰ ἰουδαϊκὰ παρατηρήματα.]

Verſ. 20. Καὶ — συκῆ;

Ἰδόντες, οὐκ αὐτίκα, ἀλλὰ τῇ ἐπαύριον. λέγει γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι καὶ[x]) ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως. καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν. καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ πέτρος λέγει αὐτῷ· ῥαββὶ, ὅ ἐστι, διδάσκαλε, ἴδε ἡ συκῆ, ἣν κατηράσω, ἐξήρανται. ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς κατάρας, ἔδειξεν αὐτῷ τὴν συκῆν. x)Marc. 11, 19.

Verſ. 21. Ἀποκριθεὶς — γενήσεται.

Τὰ παραπλήσια τούτοις εἶπε καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν, δι' ἧς γνοίης ἂν καὶ ταῦτα σαφῶς. μάρκος δέ φησιν, εἰρηκέναι τὸν ἰησοῦν, ὅτι[y]) ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ· ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἃ λέγει γίνεται· ἔσται αὐτῷ, ὃ ἐὰν εἴπῃ. διάκρισιν γὰρ ἀμφότεροι, τὸν διστάγμον ὀνομάζουσιν. ὄρος δὲ νοεῖται, καὶ ὁ διάβολος, διὰ τὴν ἔπαρσιν· θάλασσα δὲ, ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ χάος. y)Marc. 11, 23.

z) Incluſa exhibet vterque Codex in margine.

Verſ. 22. *Et — accipietis.*

Marcus autem dixit: Et quaecunque orantes petitis, credite quod accipietis, et erunt vobis. Omnia autem non ſimpliciter intelligit, ſed quae digna ſunt.

Cap. XLVIII. De principibus ſacerdotum et ſenioribus Dominum interrogantibus.

Verſ. 23 *Quumque ipſe veniſſet — hanc?*

Quia miracula carpere non poterant, de eiectione conqueruntur eorum, qui in templo emebant ac vendebant, dicentes: In qua poteſtate haec facis, prohibens quae nos non prohibemus? et quis tibi dedit poteſtatem hanc, cui nullus templi principatus commiſſus eſt? Atqui bonum opus fuerat operatus repurgato templo: verum inuidia, etiam bona calumniari ſolet.

Verſ. 24. *Reſpondens — v. 25. hominibus?*

E coelo, hoc eſt coelitus a Deo. Ex hominibus, id eſt ab hominum praecepto. Vide autem quomodo non ſtatim reſpondit eis: ne ſeipſum magnificare videretur, et ne ipſum carperent, quaſi Dei aduerſarium. Quia autem baptiſta multa de eius magnitudine teſtatus fuerat: inde eos e diuerſo interrogat; et in perplexitatem eos concludit: ita vt etiam ipſi agnoſcentes turbati ſint.

Verſ. 25.

3) Ita etiam in textu Marci habet Codex vterque.
4) ἐκ θεῦ. A.

Verſ. 22. Καὶ — λήψεσθε.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ [z]) πάντα ὅσα ἂν z) Marc. XI. 24.
προσευχόμενοι [1]) αἰτῆσθε, πιστεύετε, ὅτι λαμβά-
νετε, καὶ ἔσται ὑμῖν· πάντα δὲ νόει, μὴ ἁπλῶς,
ἀλλὰ τὰ ἄξια.

Κεφ. ΜΗ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Verſ. 23. Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ — ταύτην;

Ἐπεὶ τοῖς θαύμασιν οὐκ ἠδύναντο μέμψασθαι, περὶ τῆς ἐκβολῆς ἐγκαλοῦσι τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἐν τῷ ἱερῷ, λέγοντες· ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; κωλύων, ἅπερ ἡμεῖς οὐκ ἐκωλύσαμεν. καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην τοῦ ἐξωθεῖν; μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ ναοῦ ἐμπεπιστευμένῳ. καὶ μὴν καλὸν ἐποίησεν, ἀνακαθάρας τὸ ἱερόν· ἀλλ' ἡ βασκανία καὶ τοῖς καλοῖς εἴωθεν ἐπηρεάζειν.

Verſ. 24. Ἀποκριθεὶς — v. 25. ἀνθρώπων;

Ἐξ οὐρανοῦ μὲν, ἀντὶ τοῦ, ἄνωθεν, ἐκ τοῦ [4]) θεοῦ· ἐξ ἀνθρώπων δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐξ ἐντολῆς ἀνθρώπων. ὅρα δὲ, πῶς ἐξ εὐθείας μὲν οὐκ ἀπεκρίθη τούτοις, ἵνα μὴ δόξῃ μεγαλύνειν ἑαυτὸν, καὶ ἵνα μὴ διασύρωσιν αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον. ἐπεὶ δὲ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης πολλὰ περὶ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀντεπερωτᾷ, καὶ συνελαύνει πρὸς ἀπορίαν, ὃ καὶ αὐτοὶ γνόντες, ἐθορυβήθησαν.

Verſ. 25.

Verſ. 25. *At illi — credidiſtis ei?*

Haec eſt perplexitas. Dixiſſet enim eis: Quare non credidiſtis ei, quum multa et magna de me diceret? Nam ſi his quae dicebat credidiſſetis, cognouiſſetis vtique in qua poteſtate haec faciam. Nunc itaque conuincimini, quod fruſtra Iohannem habueritis prophetam, quum illi non credideritis.

Verſ. 26. *Si autem — prophetam.*

O miſeram hominibus placendi captiuitatem. Deum contemnunt, homines vero timent: et ad eorum gratiam omnia operantur.

Verſ. 27. *Et reſpondentes — faciam.*

Oportebat quidem eos dicere, quod baptisma Iohannis a Deo erat, et quod Iohannes a Deo miſſus erat. Quia vero argui timebant, vt qui non crediſſe illi viſi fuerant, veritatem abſcondebant. Ait ergo: Neque ego dico vobis quod ſcire cupitis: non ſicut vos veritatem abſcondens, ſed reſponſione iudicans vos indignos, qui ita doloſe verſamini.

Cap. XLIX. De duobus filiis parabola.

Verſ. 28. *Quid autem vobis videtur?*

De his quae dicam. Quum enim dicere noluiſſent vnde erat baptisma Iohannis, ne arguerentur quod ei non credidiſſent, per parabolam eos aggredi parat, vt ſeipſos ipſi condemnent tanquam incredulos, et dicit.

Verſ. 28.

5) ἂν, omittit. B.

Verſ. 25. Οἱ δὲ — ἐπιϛεύσατε αὐτῷ;

Τοῦτό ἐϛιν, ἡ ἀπορία. εἶπε γὰρ ἂν [s]) αὐτοῖς, διατί οὐκ ἐπιϛεύσατε αὐτῷ, λέγοντι πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ ἐμοῦ; εἰ γὰρ ἐπιϛεύσατε, οἷς ἔλεγεν, ἐγινώσκετε ἂν, ἐν ποίᾳ ἐξεσίᾳ ταῦτα ποιῶ. λοιπὸν οὖν ἐλέγχεσθε, μάτην ἔχοντες προφήτην τὸν ἰωάννην, ἀπιϛοῦντες αὐτῷ.

Verſ. 26. Ἐὰν δὲ — προφήτην.

Ὢ τῆς ἀνελευθέρου τῶν ἀθλίων ἀνθρωπαρεσκείας! τοῦ μὲν θεοῦ καταφρονοῦσι· τοὺς ἀνθρώπους δὲ φοβοῦνται, καὶ πρὸς χάριν αὐτῶν ἅπαντα πράττουσιν.

Verſ. 27. Καὶ ἀποκριθέντες — ποιῶ.

Ἔδει μὲν αὐτοὺς εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα ἐκ θεοῦ ἦν, καὶ ὁ ἰωάννης ἐκ θεοῦ ἐϛαλται· ἐπεὶ δὲ φεύγοντες τὸν ἔλεγχον, ἵνα μὴ ἀπιϛοῦντες αὐτῷ φανῶσιν, ἔκρυπτον τὴν ἀλήθειαν, φησὶν, οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ὃ βούλεσθε μαθεῖν, οὐ κρύπτων, ὡς ὑμεῖς, τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναξίους τῆς ἀποκρίσεως ὑμᾶς λογιζόμενος, οὕτω κακουργοῦντας.

Κεφ. ΜΘ. Περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή.

Verſ. 28. Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ;

Περὶ ὧν ἐρῶ, δηλονότι. μὴ θελησάντων γὰρ εἰπεῖν, πόθεν ἦν τὸ βάπτισμα ἰωάννου, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀπιϛήσαντες ἐκείνῳ, βούλεται διὰ παραβολῆς αὐτοὺς ἐμβαλεῖν εἰς τὸ αὐτοὺς καταψηφίσασθαι ἑαυτῶν, ὡς ἀπειθῶν, καὶ λέγει.

Verſ. 28.

Vers. 28. *Homo habebat — v. 30. non abiit.*

Hominem significat Deum, tanquam videlicet humanum aut hominum amatorem. Duos autem filios eius, populum gentilem et iudaicum, qui sunt facturae ipsius. Et is qui non promisit, sed tamen abiit, populus est gentilis: qui vero promisit nec tamen abiit, iudaicus. Gentes siquidem non promiserunt se Deum audituras, et tamen postea audierunt, obedientes Christo ac Deo, et in eum credentes: Iudaei vero promiserunt, dicentes in libro Deuteronomii: Omnia quae dixit Deus faciemus et audiemus: postmodum autem obaudierunt, ipsi permanentes Christo ac Deo increduli. Haec tantum de parabola elige et intellige, reliqua vero praetereas, quemadmodum et in reliquis parabolis admonuimus, tanquam hoc solo fine in ea posita quo firmior esset, et Iudaei nihil de seipsis intelligentes, rectam proferrent sententiam.

Vers. 31. *Quis — primus.*

Coegit illos vt dictum est, sententiam qua condemnarentur proferre. Deinde ad publicanos transit et meretrices, hos plus quam illos arguens.

Vers. 31. *Ait illis — Dei.*

Publicanos dicit qui poenitentiam egerant, baptizatique fuerant praedicante Iohanne, et meretrices similiter praecedunt hoc est priora sumunt. Deinde et rationem docet, quomodo priora sumunt, dicens.

Vers. 32.

Verſ. 28. Ἄνθρωπος — V. 30. οὐκ ἀπῆλθεν.

Ἄνθρωπον μὲν ὑποδηλοῖ, τὸν θεὸν, ὡς φιλάνθρωπον· τέκνα δὲ αὐτοῦ δύο, τόν τε λαὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸν τῶν ἰουδαίων, ὡς ποιήματα αὐτοῦ. καὶ ἐστιν ὁ μὴ ὑποσχόμενος μὲν, ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἐθνῶν· ὁ δὲ ὑποσχόμενος μὲν, μὴ ἀπελθὼν δὲ, ὁ λαὸς τῶν ἰουδαίων. τὰ ἔθνη μὲν γὰρ οὐχ ὑπέσχοντο ἀκούσεσθαι τοῦ θεοῦ, καὶ ὅμως ὕστερον ὑπήκουσαν πιστεύσαντα τῷ θεῷ καὶ χριστῷ. οἱ δὲ ἰουδαῖοι ὑπέσχοντο, εἰπόντες ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ δευτερονομίου· πάντα,[a]) ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ θεὸς, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα, καὶ ὕστερον παρήκουσαν, ἀπιστήσαντες τῷ χριστῷ καὶ θεῷ. ταῦτα μόνα τῆς παραβολῆς ἐκλέγου, καὶ ἐπιγίνωσκε· τἄλλα δὲ πάρες, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων παραβολῶν παρηγγείλαμεν. ἐπὶ τὸ ἀσαφέστερον γάρ τινα ταύτης οἰκονομικῶς συνετέθησαν, διὰ τὸ ἀνύποπτον, ἵνα μηδὲν περὶ ἑαυτῶν οἱ ἰουδαῖοι γνόντες, ὀρθὴν ἐξενέγκωσι τὴν ψῆφον.

a) Exod. 19, 8.

Verſ. 31. Τίς — πρῶτος.

Αὐτοὺς ἠνάγκασεν, ὡς εἴρηται, τὴν ψῆφον ἐξαγαγεῖν, ἵνα αὐτοκατάκριτοι γένωνται. εἶτα μεταβαίνει πρὸς τοὺς τελώνας καὶ τὰς πόρνας, ἐπὶ πλέον ἐλέγχων αὐτούς.

Verſ. 31. Λέγει αὐτοῖς — θεοῦ.

Τελώνας λέγει, τοὺς μετανοήσαντας καὶ βαπτισθέντας, ὅτε ὁ ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ πόρνας ὁμοίως. προάγουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνουσιν. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, πῶς προλαμβάνουσι, λέγων.

Verſ. 32.

Verſ. 32. *Venit — illi.*

Venit ad vos non per ignauam vitam, ſed per viam virtutis, vt fide dignus haberetur, et non credidiſtis ei, quum reſipiſcere admoneret, paratique ad ſuſceptionem regni Dei.

Verſ. 32. *Vos — ei.*

Vos autem videntes, quomodo publicani et meretrices ad praedicationem Iohannis conuerſi erant, non reſipuiſtis ad credendum?

Cap. L. De vinea parabola.

Verſ. 33. *Aliam — peregre profectus eſt.*

Hominem ſimiliter aenigmatice ſignificat Deum et patrem, propter hominum amorem, et propter parabolae morem. Plantata autem vinea ab illo, populus eſt Iudaicus quam plantauit in terra promiſſionis. Dicit enim Dauid, Vineam de Aegypto transtuliſti, eieciſti gentes et plantaſti eam. Sepes vero lex, non ſinens eam commiſceri gentibus. Poteſt quoque dici ſepes, Dei cuſtodia, quae vineam hanc ab omnium circumiacentium gentium inſidiis cuſtodit. Deſtruxiſti inquit ſepem eius, et vindemiant eam omnes qui praetergrediuntur viam. Lacus ſiue torcular eſt altare in quo ſanguis effundebatur. Turris vero templum, propter ſtructurae fortitudinem ac ſublimitatem. Agricolae autem, ſunt principes ſacerdotum et ſcribae ſenioresque populi. His enim tanquam praeceptoribus concredidit Deus hanc vineam. Profectionem autem

Vers. 32. Ἦλθε — αὐτῷ.

Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἠμελημένῳ βίῳ, ἀλλ' ἐν ὁδῷ ἀρετῆς, ἵνα καὶ ἀξιόπιστος φανῇ, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, παραινοῦντι μετανοεῖν καὶ εὐτρεπίζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

Vers. 32. Ὑμεῖς — αὐτῷ.

Ὑμεῖς δὲ, ἰδόντες τοὺς τελώνας καὶ τὰς πόρνας, πῶς μετεβλήθησαν, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἐκήρυσσε, καὶ προέλαβον ὑμᾶς, οὐ μετεβλήθητε, ὥστε πιστεῦσαι αὐτῷ.

Κεφ. Ν. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.

Vers. 33. Ἄλλην — ἀπεδήμησεν.

Ἄνθρωπον μὲν ὁμοίως ὑπαινίττεται, τὸν θεὸν καὶ πατέρα, διὰ τὸ φιλάνθρωπον, καὶ διὰ τὸ τῆς παραβολῆς ἔθος· ἀμπελὼν δὲ φυτευθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ὁ ἰσραηλίτης λαὸς, ὃν ἐφύτευσεν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας. Φησὶ γὰρ ὁ δαυίδ· ἄμπελον b) ἐξ αἰγύπτου μετῆρας, ἐξέβαλες ἔθνη καὶ κατεφύτευσας αὐτήν· φραγμὸς δὲ, ὁ νόμος, οὐκ ἐῶν αὐτὸν ἐπιμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι. λέγοιτο δ' ἂν φραγμὸς, καὶ ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ φυλακὴ, φρουροῦσα τοῦτον ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς τῶν πέριξ ἐθνῶν· καθεῖλες c) γάρ, φησι, τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν· ληνὸς δὲ, τὸ θυσιαστήριον, ἐν ᾧ τὸ αἷμα ἐξεχεῖτο· πύργος δὲ, ὁ ναὸς, διὰ τὸ τῆς οἰκοδομῆς ὀχυρὸν καὶ ὑψηλόν· γεωργοὶ δὲ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· τούτοις γὰρ ἐνεπίστευσεν ὁ θεὸς, ὡς διδασκάλοις, τὸν ἀμπε-

b) Ps. 79, 9.

c) Ps. 79, 13.

autem patrifamilias, dicit Chrysostomus longanimitatem ac patientiam eius in his qui peccauerunt.

Vers. 34. *Quum autem — v. 36. similiter.*

Fructus dictae vineae obseruatio erat legalium praeceptorum ac virtutes. Serui autem prophetae: quos diuersos, diuersisque temporibus missos ad repetitionem huiusmodi obseruationis mandatorum ac virtutum, vt dictum est, variis modis punierunt. Marcus autem et Lucas tres missiones descripserunt dicentes missos esse: primo vnum seruum, deinde alterum, postmodum tertium. Nec id contradicit his, quae scribit Matthaeus. Nam et hic per duas missiones comprehendit omnes: et similiter illi per tres: hic tamen generalius, illi vero particularius, qui etiam per vnum seruum omnes significant, qui vna missione missi sunt, eodemque tempore. Quid est autem quod dicit Marcus, Et hunc lapidantes ἐκεφαλαίωσαν? Quidam dicunt tantundem significari, ac si dicatur, quod iniuriam in hoc collegerunt siue impleuerunt. Ego autem puto ἐκεφαλαίωσαν significare, Caput illi comminuerunt.

Vers. 37. *Postmodum vero — filium meum.*

Hoc dixit non quasi futurum: sciebat namque quod hunc reuerituri non essent, sed tanquam id quod fieri deberet, ac si diceret, Oportet vt reuereantur filium meum. Lucas autem ait, quod dixerit dominus vineae: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: fortassis hunc intuiti reuerebuntur. Dixit autem, Quid faciam? non ex am-

⁶) Tom. VII. p. 670. A.

ἀμπελῶνα τοῦτον· ἀποδημίαν δὲ τοῦ οἰκοδεσπότου φησὶν ὁ [6]) χρυσόστομος, τὴν μακροθυμίαν, ἐφ᾽ οἷς ἡμάρτανον.

Verſ. 34. Ὅτε δὲ — v. 36. ὡσαύτως.

Καρποὶ μὲν τοῦ ῥηθέντος ἀμπελῶνος, ἡ φυλακὴ τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ αἱ ἀρεταί· δοῦλοι δὲ, οἱ προφῆται, οὓς ἄλλοτε ἄλλους ἀποσταλέντας εἰς ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης, ὡς εἴρηται, φυλακῆς καὶ τῶν ἀρετῶν, διαφόρως ἐτιμωρήσαντο. μάρκος [d]) δὲ καὶ λουκᾶς τρεῖς ἀποστολὰς τῶν προφητῶν ἀνέγραψαν, λέγοντες ἀπεστάλθαι πρῶτον, ἕνα δοῦλον, εἶτα ἕτερον, ἔπειτα τρίτον. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία πρὸς τὸν ματθαῖον. κἀκεῖνος γὰρ διὰ τῶν δύο ἀποστολῶν πάντας συμπεριέλαβε, καὶ οὗτοι διὰ τῶν τριῶν ὁμοίως. πλὴν ἐκεῖνος μὲν παχύτερον, οὗτοι δὲ λεπτομερέστερον, οἳ καὶ διὰ τοῦ ἑνὸς δούλου πάντας δηλοῦσι τοὺς τῆς μιᾶς ἀποστολῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ. τί δέ ἐστιν, ὅ φησιν μάρκος περὶ ἑνὸς, ὅτι κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες [e]) ἐκεφαλαίωσαν. τινὲς μὲν εἶπον, ὅτι ἐκεφαλαίωσαν τὴν ὕβριν, ἤγουν, ἐκορύφωσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ ἐκεφαλαίωσαν, ἀντὶ τοῦ, τὴν [7]) κεφαλὴν αὐτοῦ συνέτριψαν.

d) Marc. 12, 2. ſeqq. Luc. 20, 10. ſeqq.

e) Marc. 12, 4.

Verſ. 37. Ὕστερον δὲ — τὸν υἱόν μου.

Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀποβησόμενον. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι οὐκ ἐντραπήσονται τοῦτον, ἀλλ᾽ ὡς ὀφειλόμενον, ὡσανεὶ λέγων, ὅτι χρὴ αὐτοὺς ἐντραπῆναι τὸν υἱόν μου. λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι εἶπεν [f]) ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος· τί ποιήσω; πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἰδόντες

f) Luc. 20, 13.

7) Simile eſt, quod Heſychius laudat, γναθοῦν· τὸ εἰς γνάθους τύπτειν.

ambiguitate, sed ex humani generis amore. Ostendens quantum sint illi curae ingrati, nondum eos punire volendo: sed modum quaerendo, quo hos exasperatos, redderet mansuetos. Dictio autem ἴσως apud Lucam pro qua vertimus Fortassis id quod decens est et aequum innuit.

Vers. 38. *Agricolae autem — eius.*

Considera quam diligenter praedicit ea quae ventura erant. Atqui non occiderunt hunc tanquam Dei filium. Non occiderunt eum vt Dei filium, sed occiderunt tanquam vineae haeredem siue tanquam regem Israel. Aspicientes siquidem ad ea quae operabatur miracula, et audientes ea quae sapientissime disserebat: cognouerunt quidem apud semetipsos hunc esse quem prophetae regem Israel annunciauerant: verum inuidia deuicti et ab ea excaecati, id sane occultauerunt, consilium vero ceperunt vt eum occiderent, et ita occuparent deinceps eius haereditatem, hoc est populum. Occidamus, inquit Marcus, eum, et nostra erit haereditas. Nihil autem de eo quod in posterum succederet suspicabantur. Etenim viuens adhuc arguebat eos, et exprobrabat illis, non tamen ei fides habebatur.

Vers. 39. *Et — occiderunt.*

Extra terminos vineae suae, extra ciuitatem. Nam hunc extra illam crucifixerunt. Marcus autem dicit, quod hunc primum occiderunt, deinde foras extra vineam eiecerunt. Quid ergo dicemus? Quod ille Foras eiicere, iuxta aliud dixit significatum, vt tantundem sit sicut Haereditate priuare, prout illis videbatur.

Vers. 40.

*) Hentenius ita, ac si legerit, ἠπιστήθη.

τες ἐντραπήσονται. εἶπε δὲ, τί ποιήσω, οὐκ ἐξ ἀπορίας, ἀλλ᾽ ἐκ φιλανθρωπίας, δεικνύων, πῶς τοῦ κήδεται τῶν ἀχαρίστων, μήπω θέλων κακῶσαι τούτους, ἀλλὰ ζητῶν τρόπον, δι᾽ οὗ τούτους ἀγριωθέντας ἡμερώσει. καὶ τὸ ἴσως δὲ, τὸ εἰκὸς δηλοῖ.

Vers. 38. Οἱ — αὐτοῦ.

Σκόπει, πῶς ἀκριβῶς προλέγει τὰ μέλλοντα. καὶ μὴν, οὐχ ὡς υἱὸν θεοῦ τοῦτον ἀνεῖλον· οὐκ ἀνεῖλον αὐτὸν, ὡς υἱὸν θεοῦ· ἀλλ᾽ ὡς κληρονόμον τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ὡς βασιλέα τοῦ ἰσραήλ. βλέποντες γὰρ, ἃ ἐτερατούργει, καὶ ἀκούοντες, ἃ ἐφιλοσόφει, συνῄσθοντο μὲν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι αὐτός ἐστιν, ὃν οἱ προφῆται καταγγέλλουσι βασιλέα τοῦ ἰσραήλ· ἐνικηθέντες δὲ τῷ φθόνῳ, καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, τοῦτο μὲν συνεκάλυψαν, συμβούλιον δὲ ἔλαβον, ἵνα αὐτὸν ἀποκτείνωσι, καὶ λοιπὸν κυριαρχήσωσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ λαοῦ, μηδὲν εἰς τὸ ἑξῆς ὑποπτεύοντες. καὶ γὰρ ζῶν, ἤλεγχεν αὐτοὺς, καὶ ὠνείδιζε, καὶ [8]) ἠπείλει.

Vers. 39. Καὶ — ἀπέκτειναν.

Ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ ἀμπελῶνος, ἤγουν, ἔξω τῆς πόλεως. ἔξω γὰρ αὐτῆς τοῦτον ἐσταύρωσαν. μάρκος δέ φησιν, ὅτι πρῶτον [8]) ἀπέκτειναν αὐτὸν, εἶτα ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι τὸ ἐξέβαλον ἔξω καθ᾽ ἕτερον ἐκεῖνος εἶπε σημαινόμενον, ἀντὶ τοῦ, ἀπεστέρησαν, [9]) ὡς αὐτοῖς ἐδόκει. 8) Marc. 12, 8.

Ggg 3 Vers. 40.

9) Intell. τοῦ ἀμπελῶνος. Crediderim tamen potius, Marcum inuertiſſe ordinem atque idem vocabulum ſenſu eodem ſumſiſſe. Sic Io. 12, 3. ἤλειψε καὶ ἐξέμαξε, quod rectius dixit Luc. 7, 38. ἐξέμασσε καὶ ἤλειφε. Primum enim eſt βρέχειν· ſecundum, ἐκμάσσειν· tertium, ἀλείφειν.

Verſ. 40. *Quum — illis?*

Rurſum eos interrogat: vt contra ſemetipſos ipſi concitarentur, ac ſeſe prolata ſententia condemnarent.

Verſ. 41. *Dicunt — perdet.*

Mali quum ſint, acerbe illos puniet.

Verſ. 41. *Et — ſuis.*

Nolentes prophetant et ipſi quod futurum eſt. Veniens enim dominus huius vineae, puta Chriſtus haeres a mortuis reſurgens, ac propria poteſtate reuerſus, tradidit eos Romanis in perditionem et interitum. Locum autem vineae locauit Chriſtianorum Epiſcopis, qui temporibus ſuis, quando videlicet Chriſtianorum tempora florebant, varias virtutes fructificabant. Verum Matthaeus quidem ipſos ait contra ſeſe protuliſſe ſententiam: Marcus autem et Lucas dicunt ipſum contra illos ſententiam tuliſſe. Veriſimile ergo eſt primum illos tuliſſe ſententiam: deinde Chriſtum dixiſſe quod illi dixerant, confirmando dictum ipſorum. Propriiſſime autem dixit Lucas, quod quum audiſſent dixerunt: Abſit. Antea enim ignorantes, quod de ipſis eſſet parabola, condemnauerant ſeipſos: poſtmodum vero ſententiam, confirmante Chriſto, intellexerunt et dixerunt, Abſit.

Verſ. 42. *Dicit — anguli?*

Dauidica prophetia eſt. Oſtendit autem per hanc Chriſtus, quod omnino futura ſunt quae dixit, quae etiam a ſpiritu ſancto olim praenunciata fuerant.

Verſ. 40. Ὅταν — ἐκείνοις;

Αὐτοὺς ἐρωτᾷ πάλιν, ἵνα αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐξαγαγόντες κἀνταῦθα τὴν ἀπόφασιν αὐτοκατάκριτοι γένωνται.

Verſ. 41. Λέγουσιν — ἀπολέσει αὐτούς.

Κακοὺς ὄντας πικρῶς κολάσει αὐτούς.

Verſ. 41. Καὶ — αὐτῶν.

Ἄκοντες προφητεύουσι καὶ αὐτοὶ τὸ μέλλον. ἐλθὼν γὰρ ὁ κύριος τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος, ἤγουν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ χριστὸς, ὁ κληρονόμος, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς ῥωμαίοις εἰς ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν. τὸν δὲ τόπον τοῦ ἀμπελῶνος ἐξέδωκε τοῖς τῶν χριστιανῶν ἐπισκόποις, οἳ καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτῶν, ὅτε δηλαδὴ τὰ χριστιανῶν ἤνθει, διαφερόντως ἐκαρποφόρουν τὰς ἀρετάς. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν αὐτοὺς λέγει καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐξενεγκεῖν· μάρκος [h]) δὲ καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι αὐτὸς ἀπεφήνατο κατ' αὐτῶν. εἰκὸς δὲ, πρῶτον ἐκείνους ἀποφήνασθαι, εἶτα τὸν χριστὸν εἰπεῖν, ὅπερ ἐκεῖνοι εἶπον, ἐπιβεβαιοῦντα τὸν λόγον αὐτῶν. ἰδιαίτατα δὲ λουκᾶς εἴρηκεν, ὅτι ἀκούσαντες [i]) εἶπον, μὴ γένοιτο. πρὸ τούτου γὰρ ἀγνοοῦντες, ὅτι περὶ αὐτῶν ἦν ἡ παραβολὴ, κατεψηφίσαντο ἑαυτῶν· ὕστερον δὲ, ἐπιψηφισαμένου τοῦ χριστοῦ, συνῆκαν, καὶ εἶπον, μὴ γένοιτο.

h) Marc. 12, 9. Luc. 20, 16.

i) Luc. 20, 16.

Verſ. 42. Λέγει — γωνίας;

Δαυϊτικὴ μὲν ἡ προφητεία, δείκνυσι δὲ διὰ ταύτης ὁ χριστὸς, ὅτι πάντως ἔσται, ἃ εἶπεν, προαγγελθέντα πάλαι παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

rant. Et quidem ab eis occidetur Christus, siue reprobabitur: verum a mortuis resurgens, fiet in caput anguli. Quid est autem hoc? Dicimus quod prophetia Christum appellauit lapidem: aedificantes vero, magistros Iudaeorum, quos etiam agricolas nominauit praecedens parabola: Reprobauerunt autem siue repulerunt hunc lapidem, primum quidem dicentes: Hic non est a Deo. Et rursum: Hic seducit mundum, aliaque similia: vltimo vero crucifigentes. Caput autem anguli, est lapis angularis. Itaque Christus factus est in caput anguli, siue factus est lapis angularis, quum assimilatus est huiusmodi lapidi. Nam sicut ille coniungit in seipso duos parietes: ita et Christus in seipso duos coadunat populos, gentilem videlicet et iudaicum, ac per fidem facit vnum. Quidam autem angulum intellexerunt ecclesiam, vtpote fideles colligantem, in cuius caput factus est Christus, caput videlicet siue principium et dominator.

Vers. 42. *A domino — nostris.*

Etiam hoc pars est dictae prophetiae, docens, quod Dei quoque voluntate fiet huiusmodi angulus, id est coniunctio populorum: et quod admirationi apud omnes erit hic angulus, non solum quia variis adornabitur virtutibus, sed etiam quia omnibus insidiis erit superior.

Vers. 43. *Ideo — ipsius.*

Regnum Dei dicit custodiam eius qua seruabantur: Nationem vero facientem dignos eius fructus, vocat genus Christianorum.

Vers. 44.

*) ἐκ et ἀπό. Codd. Chrysost. T. VII. p. 672. A.

καὶ ἀναιρεθήσεται μὲν ὑπ᾽ αὐτῶν· ἀναςὰς δὲ ἐκ νεκρῶν, γενήσεται εἰς κεφαλὴν γωνίας. τί δὲ τοῦτό ἐςιν, ἐρῦμεν. τροπικῶς ἡ προφητεία λίθον μὲν ὠνόμασε, τὸν χριςὸν· οἰκοδομοῦντας δὲ, τοὺς διδασκάλους τῶν ἰϐδαίων, οὓς καὶ γεωργοὺς ἡ παραβολὴ προσηγόρευσεν· ἀπεδοκίμασαν δὲ τὸν τοιῦτον οὗτοι λίθον, ἤγουν, ἀπώσαντο· πρῶτον μὲν λέγοντες· οὗτος k) οὐκ ἔςιν ἐκ l) τοῦ θεῦ· καὶ πάλιν, ὗτος πλανᾷ l) τὸν κόσμον *) καὶ τὰ τοιαῦτα· τελευταῖον δὲ σαυρώσαντες. κεφαλὴ δὲ γωνίας ἐςὶν, ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος. ἐγένετο οὖν εἰς κεφαλὴν γωνίας ὁ χριςὸς, ἤγουν, ὑπῆρξεν ἀκρογωνιαῖος λίθος, ἐν τῷ παρεικάζεσθαι τοιϐτῳ λίθῳ. καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐφ᾽ ἑαυτῷ συνδεῖ τοίχϐς δύο· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ χριςὸς, ἐφ᾽ ἑαυτῷ συνδεσμεῖ τοὺς δύο λαοὺς, τόντε ἐξ ἐθνῶν καὶ τὸν ἐξ ἰϐδαίων, καὶ συνενοῖ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίςεως. τινὲς δὲ γωνίαν ἐνόησαν, τὴν ἐκκλησίαν, ὡς συνδεσμοῦσαν τοὺς πιςοὺς, ἧςτινος εἰς κεφαλὴν γέγονεν ὁ χριςὸς, εἴτουν, κεφαλὴ καὶ ἄρχων.

k) Io. 9, 16.
l) Io. 7, 12.

Verf. 42. Παρὰ κυρίου — ἡμῶν.

Καὶ τοῦτο μέρος τῆς εἰρημένης προφητείας ἐςὶν, διδάσκον, ὅτι καὶ κατὰ βϐλησιν θεῦ γενήσεται αὕτη ἡ γωνία, τουτέςιν, ἡ συνάφεια τῶν λαῶν, καὶ θαυμασθήσεται παρὰ πάντων, οὐ μόνον, ὡς κεκαλλωπισμένη ταῖς ποικιλίαις τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἰσχυροτέρα πάσης ἐπιβϐλῆς.

Verf. 43. Διὰ τοῦτο — αὐτῆς.

Βασιλείαν τοῦ θεῦ λέγει, τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ θεῦ, ὑφ᾽ ἧς ἐφρουροῦντο. ἔθνος δὲ ποιοῦν τοὺς ἀξίους αὐτῆς καρποὺς, τὸ γένος τῶν χριςιανῶν.

*) ὄχλον, Chryfoft. l. l. fed Euthymius etiam in textu Ioannis habet κόσμον.

Verſ. 44. *Et — confringetur.*

Offendens in illum, ſibiipſi nocebit, et non illi: quod paſſi ſunt principes ſacerdotum et ſcribae ac ſeniores populi.

Verſ. 44. *Super — eum.*

Super quemcunque aggrauauerit ſe, hoc eſt cui iratus fuerit, comminuet et diſperget, ac exterminabit eum, quod factum eſt in totum genus Iudaeorum: traditum namque eſt Romanis militibus in direptionem.

Verſ. 45. *Et — habebant.*

Vbique homines timent, Chriſtus autem et parabolas ſane dixit, et prophetiam adduxit: vt timore correpti malitiam relinquerent: ipſi vero occidere magis illum quaerebant. Atqui ſciebat quod mutandi non eſſent: attamen vbique quod ſuum eſt facit, nihilque praetermittit eorum quae conueniunt.

Cap. LI. De vocatis ad nuptias.

Cap. XXII. v. 1. *Et reſpondens — v. 3. venire.*

Parabola praecedens ea tractauit, quae ad paſſionem vſque contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudaeos vſus eſt, prophetarum caedem, et

*) Forma loquendi inſolens. *Βαρεῖν* ergo h. l. eſt pro *βαρέως πίπτειν*. *ἐφ' ὃν* autem dixit, quod ita eſt in textu. In mentem alicui venire poſſit *βαρυθυμήσῃ*, propter vicinum *ὀργισθῇ*. Sed *βαρήσῃ* Hentenius quoque videtur legiſſe.

Verſ. 44. Καὶ — συνθλασθήσεται.

Ὁ προσκόψας αὐτῷ, ἑαυτὸν βλάψει, καὶ οὐκ ἐκεῖνον, ὃ πεπόνθασιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ.

Verſ. 44. Ἐφ' — αὐτόν.

Ἐφ' ὃν ἂν [3]) βαρήσῃ, τουτέστιν, ᾧ ἂν ὀργισθῇ, λεπτυνεῖ καὶ διασκορπίσει καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτόν, ὃ γέγονεν εἰς ὅλον [4]) τὸ γένος τῶν ἰουδαίων, παραδοθὲν εἰς πολιορκίαν [5]) τοῖς ῥωμαϊκοῖς στρατεύμασι.

Verſ. 45. Καὶ — εἶχον.

Πανταχοῦ τοὺς ἀνθρώπους φοβοῦνται, καὶ οὐ τὸν θεόν. ἀλλ' ὁ μὲν χριστὸς καὶ τὰς παραβολὰς εἶπε, καὶ τὴν προφητείαν ἐπήγαγεν, ἵνα δειλιάσαντες ἀπόσχωνται τῆς πονηρίας· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον ἐζήτησαν ἀνελεῖν αὐτόν. καὶ μὴν ἐγίνωσκεν, ὡς οὐ μεταβληθήσονται, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ, μηδὲν ἐλλείπων τῶν καθηκόντων.

Κεφ. ΝΑ. Περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον.

Cap. XXII. v. 1. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 3. ἐλθεῖν.

Ἡ μὲν πρὸ ταύτης παραβολὴ, τὰ μέχρι τοῦ σταυροῦ διέγραψεν, οἷον τὴν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν, ἣ πρὸς ἰουδαίους ἐκέχρητο, τὴν τούτων προφητοκτονίαν,

4) εἰς τὸ ὅλον γένος. B.
5) Ac ſi διαρπαγὴν legerit interpres.

et tandem ipsius saluatoris occisionem. Haec autem quae nunc proponitur, ea quae post crucem contigerunt indicat. regnum coelorum vocans Deum et patrem: nuptias vero mysticam filii coniunctionem ad ecclesiam credentium. Duplicem autem intelligimus huiusmodi coniunctionem: et quae hic fit per fidem ac virtutes caeteras: et quae illic magis supernaturaliter perficienda est. Id autem vocat nuptias, tum propter desiderium quod habet ad ecclesiam, tum propter ipsius ecclesiae gaudium. Siquidem et Baptista sponsum illum appellauit. Seruos quoque dicit apostolos, qui primum Ierosolymis docuerunt. Inuitatos vero, Iudaeos qui primum ad huiusmodi nuptias fuerant inuitati: olim quidem a prophetis, postmodum vero a Baptista: siquidem ad hunc populum ipsos seruos transmisit. Praeterea quoque et ab ipso sponso. Et vide hinc quidem Iudaeorum prauitatem: illinc autem saluatoris bonitatem. Illi enim occiderunt: ipse vero, quum essent homicidae, rursum vocat eos ad gaudium sempiternum, illi autem ab eo resiliunt.

Vers. 4. *Rursum — nuptias.*

Priores quidem seruos intelligit Petrum, et qui cum eo erant: Posteriores vero Paulum et suos. Prandium autem et tauros ac altilia mactata siue parata dixit iuxta morem qui seruari solet in nuptiis. Et hic quidem dici possunt delitiae diuinorum dogmatum: in futuro autem coeleste gaudium ac fruitio. Per tauros vero et altilia, pretiositas ac magnificentia conuiuii declaratur.

Vers. 5.

6) γενομένην. B.

7) Non cepit sensum huius loci Hentenius. Αὐτὸν refertur ad Christum, seu sponsum: παραπέμπειν, ad

νίαν, καὶ τελευταῖον, τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σωτῆρος. αὕτη δὲ, ἡ νῦν προκειμένη, τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν προσημαίνει. βασιλείαν μὲν οὐρανῶν ὀνομάζουσα, τὸν Θεὸν καὶ πατέρα· γάμους δὲ, τὴν μυστικὴν συνάφειαν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν. διττὴν δὲ νοοῦμεν τὴν τοιαύτην συνάφειαν, τὴν μὲν ἐνταῦθα γινομένην, [6]) διὰ πίστεως καὶ ἀρετῶν, τὴν δὲ ἐκεῖ τελεσθησομένην ὑπερφυέστερον. γάμους δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, διά τε τὸν αὐτοῦ πόθον, ὃν ἔχει πρὸς αὐτήν, καὶ διὰ τὴν αὐτῆς χαράν. καὶ γὰρ καὶ ὁ βαπτιστὴς νυμφίον αὐτὸν προσηγόρευσε. δούλους δὲ λέγει, τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες πρῶτον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐδίδαξαν· κεκλημένους δὲ, τοὺς Ἰουδαίους, οἳ προεκλήθησαν, εἰς τοὺς τοιούτους γάμους, πάλαι μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ βαπτιστοῦ· πρὸς [7]) αὐτὸν γὰρ αὐτοὺς παρέπεμπον· ἔτι δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νυμφίου. καὶ ὅρα τὴν κακίαν μὲν τῶν Ἰουδαίων, ἀγαθότητα δὲ τοῦ σωτῆρος. ἀνεῖλον αὐτὸν ἐκεῖνοι· ὁ δὲ, καὶ φονεῖς ὄντας αὐτοῦ, πάλιν καλεῖ πρὸς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἱ δὲ ἀποπηδῶσι.

Vers. 4. Πάλιν — γάμους.

Προτέρους μὲν δούλους νόει, τοὺς περὶ Πέτρον· ὑστέρους δὲ, τοὺς περὶ Παῦλον. ἄριστον δὲ καὶ ταύρους καὶ σιτιστὰ τεθυμένα, εἴτουν, ηὐτρεπισμένα, εἴρηκε, κατὰ τὸ ἐν τοῖς γάμοις ἔθος. εἶεν δ' ἂν ταῦτα ἐνταῦθα μὲν, ἡ τρυφὴ τῶν θείων δογμάτων· ἐκεῖ δὲ, ἡ οὐράνιος τρυφὴ καὶ ἀπόλαυσις. διὰ δὲ τῶν ταύρων καὶ τῶν σιτιστῶν τὸ φιλότιμον καὶ πολυτελὲς τῆς εὐωχίας ἐμφαίνεται.

Vers. 5.

ad Prophetas et Baptistam: αὐτοὺς, ad Iudaeos. Nam Prophetae et Baptista Iudaeos ad Christum ducebant.

Verſ. 5. *Illi — ſuam.*

Despexerunt inuitationem: abierunt ad propria opera: hoc eſt, detenti ſunt his, quae priora ac potiora habebant.

Verſ. 6. *Reliqui vero — occiderunt.*

O impudentiam. Non ſolum non venerunt, ſed et eos qui ad ſe miſſi erant, contumelia affecerunt et occiderunt. Et in praecedenti quidem parabola illi iugulati ſunt, qui fructus repetebant, in hac autem qui ad nuptias vocabant. Quid huic inſaniae aequari poterit? quo magis rex patiens eſt et humanus, eo duriores efficiuntur hi ac ferociores.

Verſ. 7. *Quumque — ſuccendit.*

Vide gubernationem ac tolerantiam ineffabilem. Plantauit vineam et ad perfectum perduxit: tradidit eam agricolis, et peregre profectus eſt. Emiſit in tempore ſeruos repetens fructus: his interfectis, emiſit alios: etiam his iugulatis, ſuum miſit filium dilectum: quo etiam iugulato, patienter ſuſtinuit: imo miſſis ſeruis homicidas ad gaudium aeternum inuitauit: noluerunt venire: rurſus alios miſit: illi autem et hos interfecerunt. Tunc demum quaſi inſanabiliter aegrotantes, occidit ſceleſtos ac perditos illos. Exercitus vero eius, intellige exercitus Romanorum. Omnes enim Dei ſunt ratione creationis qui ſub Veſpaſiano et Tito homicidas iugularunt, ac ciuitatem eorum Ieroſolyma ſuccenderunt.

Verſ. 5. Οἱ — αὐτοῦ.

Καταφρονήσαντες τῆς κλήσεως, ἀπῆλθον εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα, τουτέστιν, εἴχοντο τῶν προτέρων.

Verſ. 6. Οἱ δὲ λοιποὶ — ἀπέκτειναν.

Ὦ τῆς ἀναισχυντίας! ἐ μόνον οὐκ ἦλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτοὺς ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. καὶ ἐν μὲν τῇ προλαβέσῃ παραβολῇ οἱ ἀπαιτοῦντες τὲς καρποὺς ἐσφάγησαν· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ καλοῦντες εἰς τοὺς γάμες. τί ταύτης ἶσον τῆς μανίας; ὅσον ὁ βασιλεὺς ἐμακροθύμει καὶ ἐφιλανθρωπεύετο, τοσοῦτον οὗτοι ἐσκληρύνοντο καὶ ἠγρίαινον.

Verſ. 7. Καὶ ἀκούσας — ἐνέπρησεν.

Ἴδε κηδεμονίαν καὶ μακροθυμίαν ἄφατον. ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ ἀπήρτισεν, ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν, ἀπέστειλεν ἐν καιρῷ δούλες ἀπαιτῶν τοὺς καρπούς. τούτων ἀναιρεθέντων, ἀπέστειλεν ἄλλους. καὶ τούτων σφαγέντων, ἔπεμψεν αὐτὸν τὸν υἱὸν αὐτῦ τὸν ἀγαπητόν. καὶ τέτου φονευθέντος, ἠνέσχετο, καὶ μᾶλλον ἀποστείλας δέλες, ἐκάλεσε τὲς φονεῖς εἰς εὐωχίαν ἀτελεύτητον. οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν. πάλιν ἑτέρους ἀπέστειλεν. οἱ δὲ καὶ τούτους ἀνεῖλον. τότε λοιπὸν, ὡς ἀνίατα νοσοῦντας, ἀναιρεῖ, τοὺς παμπονήρους καὶ μιαρούς. στρατεύματα δὲ αὐτοῦ νόει, τὰ στρατεύματα τῶν ῥωμαίων· πάντες γὰρ τῦ θεῦ εἰσὶν κατὰ τὸν λόγον τῆς δημιουργίας· ἃ, ἐπὶ οὐεσπασιανῦ καὶ τίτου, καὶ τοὺς φονεῖς κατέσφαξαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν, τὰ ἱεροσόλυμα, ἐνέπρησαν.

Verſ. 8.

Vers. 8. *Tunc — v. 9. nuptias.*

Exitus viarum dicit ciuitates et vicos gentium, quos vocauit exitus viarum, significans abiectionem gentium: in exitibus enim abiecti commorantur. Primum siquidem Apostoli Iudaeis praedicabant, quum adhuc apud eos essent: postquam autem illos eiecerunt, dicit eis Paulus, Vobis oportuit primum loqui verbum Dei: quia autem indignos vos iudicastis, ecce conuertimur ad gentes.

Atqui postquam resurrexit Christus, statim hos ad gentes emisit dicens: Euntes docete omnes gentes. Quomodo ergo primum Iudaeis praedicauerunt? Scribit Lucas libro Actorum quod quum ascensurus esset Christus in coelum, dixit Apostolis: Accipietis virtutem superueniente spiritu sancto super vos, et eritis mihi testes in Ierusalem, et in omni Iudaea et Samaria, et vsque ad extremum terrae. Ecce quomodo significauerit, quod a Ierosolymis inchoaturi essent.

Vers. 10. *Et — bonos.*

Malos nominat malis assuetos, aut intemperantes in affectionibus: bonos vero simplices ac temperantes ad irrationales impetus, quibus simul omnibus praedicauerunt Apostoli, omnes ex aequo inuitantes ad coniunctionem cum Christo, et eam quae in praesenti est seculo et quae erit in futuro.

Vers. 10. *Et — v. 11. nuptialem.*

Dicens quod impletae sunt nuptiae siue domus nuptiarum, significauit quod multi ingressuri sunt vsque

8) Ita laudat Chrysost. T. VII. pag. 681. B. Varietas ergo non ex Codicibus Actuum, sed Chrysostomi.

Verſ. 8. Τότε — v. 9. γάμους.

Διεξόδους τῶν ὁδῶν λέγει, τὰς πόλεις καὶ κώμας τῶν ἐθνῶν. διεξόδους δὲ τῶν ὁδῶν ταύτας ὠνόμασε, δηλῶν τὸ ἀπεῤῥιμμένον τῶν ἐθνῶν. ἐν ταῖς διεξόδοις γὰρ οἱ ἀπεῤῥιμμένοι κατοικοῦσι. πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῖς ἰουδαίοις ἐκήρυσσον· ἔτι παρ' αὐτοῖς ὄντες· ἐπεὶ δὲ ἀπηλαύνοντο, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ παῦλος· ὑμῖν ἦν [m]) ἀναγκαῖον [8]) m) Act. 13, 46.
πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Καὶ μὴν ἀναστὰς ὁ χριστὸς ἐκ νεκρῶν εὐθὺς εἰς τὰ ἔθνη τούτους ἐξαπέστειλεν, εἰπών· πορευθέντες [n]) n) Matt. 28, 19.
μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. πῶς οὖν πρῶτον τοῖς ἰουδαίοις ἐκήρυξαν, γράφει λουκᾶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων· ὅτι μέλλων ὁ χριστὸς ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· λήψεσθε [o]) δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύμα- o) Act. 1, 8.
τος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες, ἔν τε ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἰουδαίᾳ, καὶ σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. ἰδοὺ δεδήλωκεν, ὅτι ἄρξονται ἀπὸ ἱερουσαλήμ.

Verſ. 10. Καὶ — ἀγαθούς.

Πονηροὺς ὀνομάζει, τοὺς κακοήθεις, ἢ τοὺς ἀκρατεῖς ἐν τοῖς πάθεσιν· ἀγαθοὺς δὲ, τοὺς ἁπλοῦς, ἢ τοὺς ἐγκρατεῖς ἐν ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, πάντας ἐπίσης καλοῦντες εἰς τὴν συνάφειαν τοῦ χριστοῦ, τήν τε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι.

Verſ. 10. Καὶ — v. 11. γάμου.

Εἰκὼν, ὅτι ἐπλήσθη ὁ γάμος, ἤγουν, ὁ νυμφὼν, ἐσήμανεν, ὅτι πολλοὶ εἰσελεύσονται μέχρι τῆς

vsque ad mundi consummationem. In sequenti vero parabola docet de futuro iudicio. Tu autem nihil profundius scruteris, puta quis sit sponsus: et quomodo simul cum decenter ornatis ingressus est is, qui nuptiali ornatu carebat, et si quid est simile. Periculosa enim est talium indagatio, et propter profunditatem speculationis illorum, et propter libertatem parabolae, suamque legem. Siquidem id solum trahendum est hinc, quod neminem securum esse oporteat, eo quod ad nuptias intrauerit, sola videlicet in Christum fide: sed postquam baptismate ablutus est, opus est veste, etiam nuptiali indui: hoc est, ornatum esse ac dignum futuris nuptiis. Est autem haec vestis et ornatus, vita pura ac splendida, in modum vestis virtutibus contexta.

Hominem itaque non vestitum veste nuptiali, appellauit omnem hominem indigne ornatum. Vestis vero non nuptialis, vita est sordida et impura. Amicum autem dixit vtpote Christianum, quanquam indigne tali appellatione conuersantem. Atqui per gratiam omnes vocauit: quomodo ergo eos scrutatur? Quia conuenit etiam eum qui ad nuptias vocatus est, regio ornatu omnino ingredi, et decenti stola, gratiae vocationis respondere. In corruptibilibus enim nuptiis respondere quispiam posset, quod digna stola difficilis inuentu foret: in his autem incorruptibilibus nuptiis ablata est omnis excusatio. In proximo namque est ornatus ac inuentu facilis: si modo illum vere quaesierimus. Iuste itaque illum eiicit qui ornatus non erat, tanquam segnem ac negligentem. Siquidem sicut iniuste erga illum egerunt qui non venerunt, ita et qui sordidi ingressi sunt.

† Sor-

9) Intell. τὸν τῶν ἁμαρτιῶν ῥύπον.

τοῦ κόσμου συντελείας. ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς τῆς παραβολῆς διδάσκει περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως. σὺ δὲ μηδὲν πολυπραγμόνει βαθύτερον, οἷον, τίς ὁ νυμφὼν, καὶ πῶς συνεισῆλθε τοῖς κεκαλλωπισμένοις ὁ ἀκαλλώπιστος, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. ἐπικίνδυνος γὰρ ἡ τούτων ἐξέτασις, διά τε τὴν ἄβυσσον τῆς θεωρίας αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς παραβολῆς· μόνον δὲ ἐντεῦθεν ἀρύου τὸ γινώσκειν, ὅτι οὐ χρή τινα θαῤῥεῖν μόνῳ τῷ ἐλθεῖν εἰς τοὺς γάμους, εἴτουν, μόνῃ τῇ εἰς χριστὸν πίστει, ἀλλ', ἐπεὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος [9]) ἀπελούσατο, δεῖ περιβληθῆναι καὶ ἔνδυμα γαμικὸν, ἤτοι, κεκαλλωπισμένον καὶ ἄξιον τῶν μελλόντων γάμων. ἔστι δὲ τοῦτο βίος καθαρὸς καὶ λαμπρὸς, τρόπον χιτῶνος ὑφηφασμένος ἐξ ἀρετῶν.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν, οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου, προσηγόρευσε πάντα ἄνθρωπον ἀναξίως τοῦ γάμου ἐστολισμένον. οὐκ ἔνδυμα δὲ γάμου, βίος ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος. ἑταῖρον δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς τέως χριστιανὸν, εἰ καὶ ἀναξίως τῆς προσηγορίας ταύτης ἐπολιτεύσατο. καὶ μὴν χάριτι πάντας ἐκάλεσε· πῶς οὖν ἀκριβολογεῖται; διότι προσήκει τὸν εἰς γάμον κληθέντα, καὶ μάλιστα βασιλικὸν, κεκοσμημένον εἰσελθεῖν, καὶ ἀμείψασθαι τὴν χάριν τῆς κλήσεως τῷ καλλωπισμῷ τῆς στολῆς. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φθαρτῶν γάμων, ἔχοι τις ἂν ἀπολογίαν καὶ συγγνώμην, διὰ τὸ δυσπόριστον εἶναι τὴν ἀξίαν στολήν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀφθάρτου τούτου γάμου, πᾶσα περιῄρηται πρόφασις. ὁ γὰρ καλλωπισμὸς ἐγγὺς καὶ εὐπόριστος, εἰ μόνον ἀληθῶς αὐτὸν [1]) ζητήσομεν. ὥστε δικαίως ἐκβάλλει τὸν ἀκαλλώπιστον, ὡς ῥᾴθυμον καὶ καταφρονητήν. καθάπερ γὰρ οἱ μὴ ἐλθόντες ὕβρισαν, οὕτω καὶ οἱ εἰσελθόντες ἐῤῥυπωμένοι.

1) Forte ζητήσωμεν.

† Sordida namque gerit vestimenta, qui indutus non est viscera misericordiae, benignitatem, fraternum amorem, et similia.

Vers. 12. *At ille obmutuit.*

Vtpote nihil habens quod responderet, dum is qui peccauit seipsum condemnat. Tacere enim, nec posse aliquo modo respondere, condemnationis est indicium.

Vers. 13. *Tunc — ministris.*

Angelis qui ad puniendum subministrant. Tanquam facta autem dicit ea quae futura sunt in modum prophetiae.

Vers. 13. *Ligatis — extremas.*

Catenam vocat detentionem siue cessationem operationis quae manibus ac pedibus perficitur. Tunc enim cessabit omnis peccatorum operatio, nec amplius vel vna actio ad iudicem placandum dabitur. Operationis siquidem praesens tempus est, futurum vero retributionis. Ligantur autem manus, quae iniquia perpetrabant: pedes vero, qui ad peccatum gradiebantur.

Vers. 13. *Ibi — dentium.*

Ne putet quispiam quod solae tenebrae sint huiusmodi punitio, hoc est sola lucis priuatio, addidit, Ibi erit fletus est stridor dentium: acerbos demonstrans ac doloribus plenos, qui erunt ibi, cruciatus. Audiamus et horreamus quotquot post diuini

²) Hoc in neutro meorum reperitur. Ex Theophylacto est. p. 130. E.

† † Ῥυπαρὰ[2]) γὰρ ἱμάτια φορεῖ, ὁ μὴ ἐνδυσάμενος σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, φιλαδελφίαν καὶ τὰ ὅμοια.

Verſ. 12. Ὁ δὲ ἐφιμώθη.

Ὡς μηδὲν ἔχων ἀπολογήσασθαι. δείκνυσι δὲ ὁ λόγος, ὅτι, καίτοι προδήλου τῆς ἁμαρτίας οὔσης, ὅμως οὐ πρότερον ὁ Θεὸς κολάσει, μέχρις ἂν αὐτὸς ὁ ἡμαρτηκὼς ἑαυτὸν 3) καταδικάσῃ. τὸ γὰρ σιωπᾶν, καὶ μὴ δύνασθαί πως ἀποκριθῆναι, καταδίκης ἐστί.

Verſ. 13. Τότε — διακόνοις.

Τοῖς ἀγγέλοις, τοῖς εἰς τὸ κολάζειν ὑπηρετοῦσιν. ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ μέλλοντα, νόμῳ προφητείας.

Verſ. 13. Δήσαντες — ἐξώτερον.

Δέσιν λέγει, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνεργείας τῆς τε διὰ ποδῶν καὶ τῆς διὰ χειρῶν τελουμένης. τότε γὰρ καταργεῖται πᾶσα τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνέργεια, καὶ οὐκέτι λοιπὸν οὐδεμία πρᾶξις εἰς ἐξιλασμόν. ἐργασίας γάρ, φησιν, ὁ παρὼν καιρός· ὁ δὲ μέλλων, ἀνταποδόσεως. δεσμοῦνται δὲ πόδες μέν, οἱ πρὸς ἁμαρτίαν βαδίσαντες· χεῖρες δὲ πάλιν, αἱ παράνομα διαπραξάμεναι.

Verſ. 13. Ἐκεῖ — ὀδόντων.

Ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι σκότος ἁπλῶς ἐστιν ἡ τοιαύτη κόλασις, εἴτουν, στέρησις φωτὸς μόνον, προσέθηκεν, ὅτι ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, τὰς ἐν ἐκείνῳ πικρὰς τε καὶ ἀλγεινὰς ὀδύνας ὑποφαίνων. ἀκούσωμεν καὶ φρίξωμεν, ὅσοι

3) καταδικάσει. A.

diuini baptismatis ablutionem, animam perdita vita sordidauimus, eo quod non tantum a nuptiis eiiciendi sumus, verum etiam in miserrimum supplicium detrudendi. Habenda est itaque cura de stola interiori et non de exteriori: quamdiu enim de externa curauerimus, de interna curam habere non poterimus. Quaeret autem fortassis aliquis, quomodo non patri potius coniungatur ecclesia quam filio? et audiet omnino quod filius qui carnem assumpsit, cum ea conuersatus est: et quod filio coniuncta, etiam patri coniungitur. Dicit enim filius: Ego et pater vnum sumus. Et: Qui vidit me, vidit et patrem.

Vers. 14. *Multi — electi.*

Hoc etiam dixit in fine parabolae de operariis mercede conductis.

Cap. LII. De quaerentibus occasione census.

Vers. 15. *Tunc — sermone.*

O profundam caecitatem. Nihil eorum quae dicta sunt tetigit animum illorum: sed inuidia ebrii, ad insidias conuertuntur: et quia propter turbam apprehendere eum non poterant, vt dictum est: simul deliberant, vt eum interrogatione illa quearent.

Vers. 16. *Et — Herodianis.*

Dictum est de Herodianis vicesimo primo capite: hic autem dicit Chrysostomus per Herodianos intelligi

*) κατεῤῥυπῶμεν. A.

ὅσοι μετὰ τὸ ἀπολούσασθαι διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος, ἐν διεφθαρμένῳ βίῳ[4]) καταρυποῦμεν τὴν ψυχὴν, ὅτι οὐ μόνον ἐκβληθησόμεθα τοῦ νυμφῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χαλεπωτάτην κόλασιν ἀποπεμφθησόμεθα. τοιγαροῦν ἐπιμελητέον τῆς ἐντὸς στολῆς, καὶ μὴ τῆς ἐκτός. ἕως γὰρ ἂν τῆς ἔξω φροντίζωμεν, τῆς ἔνδον οὐ δυνησόμεθα φροντίζειν. ζητήσει δ᾽ ἄν τις, πῶς οὐ τῷ πατρὶ μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ υἱῷ ἡ ἐκκλησία συνάπτεται; καὶ ἀκούσει πάντως, ὅτι ὁ υἱὸς ἐνανθρωπήσας συνανεστράφη αὐτῇ, καὶ ὅτι τῷ υἱῷ συναπτομένη, καὶ τῷ πατρὶ συνάπτεται. λέγει γὰρ ὁ υἱός· ἐγὼ[p]) καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, ὁ[q]) ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

p) Io. 10, 30.
q) Io. 14, 9.

Vers. 14. Πολλοὶ — ἐκλεκτοί.

Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς τῶν μισθουμένων ἐργατῶν.

Κεφ. ΝΒ. Περὶ τοῦ κήνσου.

Vers. 15. Τότε — λόγῳ.

Ὢ τῆς βαθείας πωρώσεως! οὐδὲν τῶν εἰρημένων ἥψατο τῆς ψυχῆς αὐτῶν· μεθύοντες δὲ τῷ φθόνῳ, τρέπονται πρὸς ἐπιβουλὴν, καὶ ἐπεὶ συλλαβεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδύναντο διὰ τὸν ὄχλον, ὡς προδεδήλωται, συσκέπτονται θηρεῦσαι τοῦτον διὰ ἐρωτήσεως.

Vers. 16. Καὶ — ἡρωδιανῶν.

Εἴρηται περὶ τῶν ἡρωδιανῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. νῦν δέ φησιν ὁ χρυσόστομος,[5]) ἡρωδιανοὺς

5) Tom. VII. p. 687. A.

telligi milites Herodis, qui tunc eo accesserant, et simul a Pharisaeis emissi sunt tanquam testes, si quid fortassis contra Caesarem responderet. Erat enim Herodes amicus Caesaris. Lucas vero de emissis eorum discipulis manifestius scripsit: insidiatores illos appellans, et quod iustitiam simulabant, propter quam videlicet eum interrogabant, et quod miserunt vt captarent sermonem eius: et traderent eum principatui et potestati praesidis. Sperabant enim quod contra Caesarem responsurus esset.

Vers. 16. *Dicentes: — sis.*

Vide impudentem adulationem qua vsi sunt, inflare eum cupientes ac emollire, vt omnino responderet. Verum si verax est, quomodo alibi dicitis, quod seducit mundum?

Vers. 16. *Et — doceas.*

Et quomodo rursum dicitis, quod non est a Deo? Viam autem Dei dicunt virtutem, per quam progreditur quispiam ad Deum.

Vers. 16. *Et — hominis.*

Et hoc dicunt, incitantes eum ne Caesarem vereretur: aut eius timore omitteret ad interrogata respondere. Vera certe erant quaecunque de eo testificati fuerant: ea tamen inuiti fassi fuerant ad insidiarum apparationem.

Vers. 17.

6) αὐτοὺς, omittit. A.

7) ἐνεδρευτάς. A.

νοὺς νοεῖσθαι, τοὺς ἡρώδου στρατιώτας, ἐπιδημοῦντας ἐκεῖ τότε, καὶ συνεξαποσταλέντας ὑπὸ τῶν Φαρισαίων ὡς μάρτυρας, εἴ τι κατὰ τοῦ καίσαρος ἀποκριθείη. φίλος γὰρ ἦν ὁ ἡρώδης τοῦ καίσαρος. ὁ δὲ λουκᾶς φανερώτερον περὶ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν αὐτῶν ἔγραψεν, r) ἐγκαθέτους [6]) αὐτοὺς ὀνομάσας, ἤγουν, [7]) ἐνεδρεύοντας, ἔτι δὲ καὶ ὑποκρινομένους δικαιοσύνην, ἧς ἕνεκεν δῆθεν ἠρώτων, καὶ ὅτι ἀπεστάλησαν, ἵνα ἐπιλάβωνται λόγου αὐτοῦ, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. ἤλπιζον γὰρ, ὅτι κατὰ τοῦ καίσαρος ἀποκριθήσεται.

r) Luc. 20, 20.

Verſ. 16. Λέγοντες — εἶ.

Ὅρα κολακείαν ἀναίσχυντον, ᾗ κέχρηνται, χαυνῶσαι τοῦτον βουλόμενοι πρὸς τὸ πάντως ἀποκριθῆναι. καὶ εἰ ἀληθής ἐστι, πῶς ἀλλαχοῦ λέγετε, ὅτι πλανᾷ τὸν s) κόσμον; [8])

s) Io. 7, 12.

Verſ. 16. Καὶ — διδάσκεις.

Καὶ πῶς πάλιν λέγετε, ὅτι οὐκ t) ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ; ὁδὸν δὲ τοῦ θεοῦ φασὶ, τὴν ἀρετὴν, δι' ἧς ὁδεύει τις πρὸς θεόν.

t) Io. 9, 16.

Verſ. 16. Καὶ — ἀνθρώπου.

Καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὑποκνίζοντες αὐτὸν εἰς τὸ μὴ αἰδεσθῆναι τὸν καίσαρα, μηδὲ διὰ φόβον αὐτοῦ σιγῆσαι πρὸς τὸ ἐπερωτώμενον. ἀληθῆ μὲν οὖν ἦσαν πάντα, ὅσα προσεμαρτύρησαν αὐτῷ, πλὴν ἄκοντες ὡμολόγησαν ταῦτα, πρὸς κατασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς.

8) Etiam hic Chryſoſtomus habet, τὸν ὄχλον. T. VII. p. 687. C.

Verſ. 17. *Dic — videtur?*

De hoc videlicet quod te interrogaturi ſumus.

Verſ. 17. *Licet — an non?*

Κῆνσος latina dictio eſt, idem ſignificans quod tributum aut vectigal. Licet autem, hoc eſt, fieri poteſt aut iuſtum eſt. Olim ſiquidem Iudaei dum leges ſuas obſeruarent, omni fruebantur libertate: poſtmodum vero quum eas praetergrederentur, ſeruierunt Romanis, quorum princeps erat Caeſar, et illis tributa pendebant. Interrogant autem maligne ac doloſe: vt ſi licere dixerit, commoueant aduerſus eum etiam turbas: vtpote ſuadentem ſeruire Caeſari, et ſubiicientem homini populum Dei. Si vero non licere reſponderit: tradant eum praeſidi, tanquam defectionem a Caeſare bellumque conſulentem. Quid ergo is qui fons eſt ſcientiae?

Verſ. 18. *Cognita — dixit.*

Marcus ſimulationem dixit. Lucas autem verſutiam.

Verſ. 18. *Quid — hypocritae?*

Simulantes quidem interrogare, vt quod iuſtum eſt cognoſcatis: foueam autem fodientes per interrogationem, in quam me praecipitetis. Quum ergo oſtendiſſet quod ſibi cogniti eſſent: reſpondet tamen et ad interrogationem: et vide quomodo?

Verſ. 19.

Verſ. 17. Εἰπὲ — δοκεῖ;

Περὶ οὗ δηλονότι μέλλομεν ἐρωτᾶν.

Verſ. 17. Ἔξεστι — ἢ οὔ;

Κῆνσος ῥωμαϊκὴ μέν ἐστι λέξις, ἑρμηνεύεται δὲ φόρος, ἤτοι, τέλος. τὸ δὲ ἔξεστιν, ἀντὶ τοῦ, δυνατόν ἐστιν, ἤτουν, δίκαιόν ἐστι. πάλαι μὲν γὰρ ἰουδαῖοι, φυλάττοντες τοὺς νόμους, πάσης ἀπήλαυον ἐλευθερίας· ὕστερον δὲ παραβαίνοντες αὐτοὺς, κατεδουλώθησαν ῥωμαίοις, ὧν ἦρχε καῖσαρ, καὶ φόρους αὐτοῖς ἐτέλουν. ἐρωτῶσι δὲ πάνυ[9]) κακοήθως καὶ δολερῶς, ἵνα ἐὰν μὲν εἴπῃ, ὅτι ἔξεστι, κινήσωσι κατ' αὐτοῦ τοὺς ὄχλους, ὡς συμβουλεύοντος δουλεύειν καίσαρι, καὶ ὑποτάσσοντος ἀνθρώπῳ τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ· ἐὰν δὲ εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἔξεστι, παραδώσουσιν αὐτὸν τῷ ἡγεμόνι, ὡς ἀποστασίαν ἀπὸ καίσαρος καὶ πόλεμον συμβουλεύοντα. τί οὖν ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως;

Verſ. 18. Γνοὺς — εἶπεν.

Ὁ μὲν μάρκος[v]) τὴν ὑπόκρισίν φησιν· ὁ δὲ λουκᾶς,[x]) τὴν πανουργίαν.

v) Marc. 12, 15.
x) Luc. 20, 23.

Verſ. 18. Τί — ὑποκριταί;

Ὑποκρινόμενοι μὲν ἐρωτᾶν, ἵνα γνῶτε τὸ δίκαιον· ὀρύσσοντες δὲ βόθρους διὰ τῆς ἐρωτήσεως, ἵνα με κατακρημνίσητε. δείξας οὖν, ὅτι οὐκ ἔλαθον αὐτὸν, ὅμως ἀποκρίνεται καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν. καὶ σκόπει πῶς;

Verſ. 19.

9) πάλιν, pro πάνυ. A.

Verſ. 19. *Oſtendite — cenſus.*

Apud Marcum ait: Afferte mihi denarium vt videam: et ſimiliter apud Lucam. Numisma enim dicebatur etiam denarius. Quaeſiuit autem videre numisma vt reſponſionem mirabiliter ab eo fabricaret.

Verſ. 19. *At illi — v. 21. Caeſaris.*

Non ignorans interrogauit: ſed vt ex illorum reſponſione ſuam fabricaret ſententiam.

Verſ. 21. *Tunc — Caeſari.*

Quia Caeſaris eſt, reddite itaque Caeſari quae ſua ſunt. Ideo enim non dixit, Date, ſed Reddite, tanquam ea quae eius ſunt. Ne autem dicant, Homini nos ſubiicis et non Deo, addidit:

Verſ. 21. *Et quae — Deo.*

Licitum eſt enim et hominibus dare quae conueniunt, et Deo quae debentur: illis quidem tributa, et ſi quid eſt ſimile: huic autem pietatem et obſeruantiam mandatorum. Poteſt autem dici Caeſar diabolus, qui mundi princeps eſt, cui reddenda ſunt quae ſua ſunt, puta omnis malitia, omnisque carnalis affectus.

Verſ. 22. *Et — abierunt.*

Admirati quidem ſunt, verum non crediderunt, quod ipſum magna eſt eorum accuſatio.

Cap.

Verſ. 19. Ἐπιδείξατε — κήνσου.

Παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ φησὶ, φέρετέ μοι y) δηνάριον, ἵνα ἴδω. καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ δὲ ὁμοίως. νόμισμα γὰρ ἐλέγετο, καὶ τὸ δηνάριον. ἐζήτησε δὲ ἰδεῖν τὸ νόμισμα, ἵνα θαυμασίως ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐργάσηται. y) Marc. 12, 15. Luc. 20, 24.

Verſ. 19. Οἱ δὲ — v. 21. καίσαρος.

Οὐκ ἀγνοῶν ἠρώτησεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπόκρισιν αὐτῶν ἀπόφασιν οἰκείαν ποιήσῃ.

Verſ. 21. Τότε — καίσαρι.

Ἐπεὶ καίσαρός ἐστιν, ἀπόδοτε λοιπὸν καίσαρι τὰ ἴδια. διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ εἶπε δότε, ἀλλ' ἀπόδοτε, ὡς ἐκείνου ὄντα. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι ἀνθρώπῳ ἡμᾶς ὑποτάττεις καὶ οὐ θεῷ, ἐπήγαγε.

Verſ. 21. Καὶ τὰ — θεῷ.

Ἔξεστι γὰρ καὶ ἀνθρώποις ἀπονέμειν τὰ προσήκοντα, καὶ θεῷ τὰ ὀφειλόμενα· τοῖς μὲν, τοὺς φόρους, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· τῷ δὲ, τὴν εὐσέβειαν καὶ φυλακὴν τῶν ἐντολῶν. λέγοιτο δ' ἂν καῖσαρ, καὶ ὁ κοσμοκράτωρ διάβολος, ᾧτινι δέον ἀποδοῦναι τὰ αὐτοῦ, φημὶ δὴ, πᾶσαν ἐμπάθειαν καὶ κακίαν.

Verſ. 22. Καὶ — ἀπῆλθον.

Ἐθαύμασαν μὲν, οὐκ ἐπίστευσαν δὲ, ὃ καὶ αὐτὸ μεγάλη τούτων κατηγορία.

Κεφ.

Cap. LIII. De Sadducaeis.

Verſ. 23. *In illo — reſurrectionem.*

Dictum eſt de ſecta Sadducaeorum tertio capite: hi ergo reſurrectionem ex mortuis negabant, eo quod in Moſaicis ſcripturis, huius manifeſte non fiat mentio: Nam has ſolas agnoſcebant, aliis libris non receptis. Sed o dementiam. Impoſito Phariſaeis ſilentio, qui inter Iudaeos diligentiſſimi et acutiſſimi erant, Sadducaei his inferiores quaſi ſuccedentes occurrunt. Quumque maxime ὀπόρteret eos animo reprimi ac moeſtos eſſe, audacia impudentes facit ac temerarios, et impoſſibilia tentantes. Et quia in propheticis ſcripturis manifeſtius continebatur dogma reſurrectionis: ſuſpicabantur illud docere quod tales reſurgerent homines, quales erant priusquam morerentur: cum eisdem habitibus et affectibus: ideoque ad ſubuerſionem huiusmodi dogmatis, efficta apud ſe occaſione accedunt.

Verſ. 24. *Et — ſuo.*

Ex lege Moſaica occaſionem commenti ſumunt, vt veriſimile appareat quod quaeritur. In ſcriptura ſiquidem Deuteronomii praecepit Moſes, vt vxorem mortui absque liberis, rurſum ducat frater eius, et quicquid primum natum fuerit nominetur id filius fratris mortui, ad eius memoriam. Haec itaque ſunt legis. Vide autem, quid hi machinentur?

Verſ. 25.

[1]) μή, omittit. B.

[2]) i. e. τὸ δόγμα. Eſt ergo δογματίζει τὸ δόγμα.

Κεφ. ΝΓ. Περὶ τῶν σαδδουκαίων.

Verſ. 23. Ἐν ἐκείνῃ — ἀνάστασιν.

Εἴρηται περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν σαδδουκαίων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. οὗτοι δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἠθέτουν, διὰ τὸ [1]) μὴ μνημονεύεσθαι ταύτην φανερῶς ἐν ταῖς μωσαϊκαῖς γραφαῖς, ἃς δὴ μόνας ἐγίνωσκον, τὰς ἄλλας οὐ παραδεχόμενοι βίβλους. ἀλλ' ὢ τῆς ἀνοίας! ἐπιστομισθέντων γὰρ τῶν φαρισαίων, τῶν ἀκριβεστέρων ἐν ἰουδαίοις, οἱ καταδεέστεροι τούτων σαδδουκαῖοι, καθάπερ ἐκ διαδοχῆς, προσβάλλουσι, δέον μάλιστα συσταλῆναι. ἀλλ' ὄντως ἡ θρασύτης ἀναίσχυντον καὶ ἰταμὸν καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦν. καὶ ἐπεὶ ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς φανερώτερον ἐνέκειτο τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, ὑπελάμβανον, ἐκεῖνο [2]) δογματίζειν τοιούτους ἀνίστασθαι τοὺς [3]) ἀνθρώπους, οἷοι πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν ἦσαν, μετὰ τῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ παθῶν. διὸ καὶ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τοιούτου δόγματος πλάσαντες οἴκοθεν ὑπόθεσιν προσίασι.

Verſ. 24. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἐκ μωσαϊκοῦ νόμου τὴν ἀφορμὴν τοῦ πλάσματος λαμβάνουσιν, ὅπως ἀξιόλογον φανείη τὸ ζήτημα. καὶ γὰρ ἐν τῇ γραφῇ τοῦ δευτερονομίου z) παρήγγειλε μωϋσῆς, ἵνα τὴν γυναῖκα τοῦ τετελευτηκότος ἄπαιδος γαμήσῃ πάλιν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ ἐπιγαμβρεύσει· καὶ ὃ ἂν γεννήσῃ πρῶτον, ὀνομάσῃ τοῦτο τέκνον τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ, πρὸς μνημόσυνον ἐκείνου. ταῦτα μὲν οὖν τοῦ νόμου. σκόπει δέ, τί οὗτοι κατασκευάζουσιν;

z) Deut. 25, 5.

Verſ. 25.

[3]) τοιούτους. B.

Vers. 25. Erant — v. 28. eam.

Septem eos supponunt, vt magis intricatum videatur problema. Intentum autem Sadducaeorum erat, vt siue vnius, siue omnium responderet, statim opponerent quod quum iterum futurae essent nuptiae, certe essent et puerperia et nutritio infantum, quaestus pecuniarum, iudicia, bella ac aegritudines, rursumque mortes, et omnia quae in praesenti vita habentur, et ita vita illa non erit alia ab ista: quodsi eadem erit, ad quid futura est resurrectio? Itaque non erit resurrectio. Quid ergo Christus?

† Mulier quidem esse potest humana natura; septem autem viri, septem leges variis temporibus a Deo ei traditae ad instructionem et productionem fructuum iustitiae, nam dictio νόμος quae legem significat, apud Graecos masculina est, ideo conuenienter illis uiros denotat cum quibus quasi cum viris successiue conuersata est, nec tamen ab vlla verum habuit fructum. Harum prima fuit, quae Adae in paradiso tradita est. Secunda rursus eidem data extra paradisum in statu poenarum. Tertia quae Noe data est de arca. Quarta quae Abraham data est de circumcisione. Quinta quae eidem de Isaac immolatione. Sexta quae Mosi. Septima quae per prophetas. Itaque daemones qui docent non credere resurrectionem, interrogant maligne per cogitationes. Si inquiunt futura est mortuorum resurrectio, iuxta quam harum septem legum humana tunc natura conuersabitur: vt si secun-

†) Quae hic inclusimus, ea in Cod. A. leguntur in margine, tribuunturque Sancto Maximo, cuius interpretationes pleraeque omnes allegoricae, obscurae

Verſ. 25. Ἦσαν — v. 28. αὐτήν.

Ἑπτὰ δὲ τούτους ὑποτιθέασιν, ὥστε δοκεῖν ἀπορώτερον τὸ πρόβλημα. σκοπὸς δὲ τοῖς σαδδουκαίοις, ἵνα εἴτε ἑνὸς, εἴτε πάντων ἀποκριθείη, ταχέως ἀντιθήσουσιν, ὡς ἐπεὶ γάμοι πάλιν, ἄρα καὶ τεκνογονίαι καὶ παιδοτροφίαι καὶ πορισμοὶ χρημάτων καὶ δίκαι καὶ πόλεμοι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι πάλιν, καὶ πάντα τὰ τοῦ παρόντος βίου, καὶ οὐκ ἔσται λοιπὸν ὁ βίος ἐκεῖνος ἕτερος παρὰ τοῦτον. εἰ δ' ὁ αὐτὸς ἔσται, τίνος χάριν ἔσται ἀνάστασις; ὥστε οὐκ ἔσται ἀνάστασις. τί οὖν ὁ χριστός; —

[Γυνὴ [4]) μὲν εἴη ἂν, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· ἑπτὰ δὲ ἀδελφοὶ, οἱ κατὰ καιροὺς παρὰ θεοῦ δοθέντες αὐτῇ πρὸς παιδαγωγίαν καὶ γένεσιν καρπῶν δικαιοσύνης νόμοι, οἷς, ὡς ἀνδράσι, κατὰ διαδοχὴν ὁμιλήσασα, παρ' οὐδενὸς ἔσχε καρπὸν ἀληθινόν. ὧν πρῶτος μὲν, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ δοθεὶς τῷ ἀδάμ· δεύτερος δὲ, ὁ τῷ αὐτῷ δοθεὶς αὖθις ἔξω τοῦ παραδείσου, ἐν τάξει ἐπιτιμίων· τρίτος, ὁ κατὰ τὴν κιβωτὸν τῷ νῶε δοθείς· τέταρτος, ὁ τῷ ἀβραὰμ δοθεὶς, περὶ τῆς περιτομῆς· πέμπτος, ὁ τῷ αὐτῷ πάλιν περὶ τῆς κατὰ τὸν ἰσαὰκ θυσίας· ἕκτος, ὁ κατὰ μωϋσέα, καὶ ἕβδομος, ὁ διὰ τῶν προφητῶν. οἱ τοίνυν τὴν ἀνάστασιν ἀθετεῖν διδάσκοντες δαίμονες, ἐρωτῶσι κακοήθως διὰ τῶν λογισμῶν, ὡς εἴπερ νεκρῶν ἀνάστασις ἔσται, κατὰ τίνα τῶν εἰρημένων ἑπτὰ νόμων ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τότε πολιτευθήσεται; ἵνα, εἴγε κατά τινα τούτων φῶμεν, ἐπαγάγωσιν, οὐκοῦν

ſcurae atque tortuoſae ſunt. Auertat Deus in poſterum a literis ſacris tales interpretes.

ſecundum aliquam harum dixerimus, inferant. Non ergo ſine fructu ibi erit aut uana humana vita prioribus rurſus obnoxia malis. Sed vera ac ſalutaris ratio pietatis, ſilentium his imponit, docens alteram eſſe uitam poſt reſurrectionem. Quod ſi quis etiam ſeptem millia annorum praeſentis mundi accipiet, ſiue ſeptem ſecula quibus vixit hominum natura, a veriſimili non aberrabit. Nullius autem erit vxor poſt reſurrectionem, quum haec finem habeant, ſed aliud ſeculum octauum quod finem non habet, accipiet illam.

Verſ. 29. *Reſpondens — Dei.*

Fallimini, vt qui non intelligitis propheticas ſcripturas, quae non talem, qualem vos ſuſpicamini, docent reſurrectionem: et veluti ignorantes virtutem Dei, quae mortuos reſuſcitare poteſt, ſine prioribus habitibus et affectibus.

Verſ. 30. *In — nuptui tradentur.*

Neque viri matrimonium contrahent, neque mulieres nuptui tradentur, hoc eſt non coniungentur viris, vtpote non exiſtente ibi affectu nuptiali. Apud Lucam autem addidit, Neque amplius mori poterunt: oſtendens quod nuptiae propter mortem factae ſunt, vt loco mortuorum alii generentur: vbi autem non eſt mors, iam neque nuptiae ſunt.

Verſ. 30. *Sed — erunt.*

De ſolis iuſtis dicit hic, quod deinceps quaſi angeli erunt, quantum ad affectionum ac voluptatum carentiam: praeterea etiam quo ad immortalitatem,

[5]) σκοποῦ, pro εἰκότος. A.

οὖν ἄκαρπος ἔσαι πάλιν καὶ ματαία ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, τοῖς προτέροις αὖθις ἐνσχεθεῖσα κακοῖς. ἀλλ' ὁ ἀληθὴς καὶ σωτήριος τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπισομίζει τούτους, ἑτέραν εἶναι ζωὴν μετὰ τὴν ἀνάσασιν διδάσκων. εἰ δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας τῶν ἐτῶν τοῦ παρόντος κόσμου λάβοι τις, ἤτοι, τοὺς ἑπτὰ αἰῶνας, οἷς ὡμίλησε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐχ ἁμαρτήσει τοῦ εἰκότος, ὧν οὐδενὸς ἔσαι γυνὴ μετὰ τὴν ἀνάσασιν, τούτων μὲν πέρας λαβόντων, ἑτέρου δὲ ἀτελευτήτου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος παραλαμβάνοντος αὐτήν.]

Verſ. 29. Ἀποκριθεὶς — Θεοῦ.

Πλανᾶσθε, ὡς μὴ νοοῦντες τὰς γραφὰς τὰς προφητικὰς, αἵτινες οὐ τοιαύτην, οἵαν ὑπολαμβάνετε, δογματίζουσιν ἀνάσασιν. πλανᾶσθε δὲ καὶ ὡς μὴ εἰδότες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἰσχύουσαν ἀνασῆσαι τοὺς νεκροὺς χωρὶς τῶν προτέρων σχέσεων καὶ παθῶν.

Verſ. 30. Ἐν — ἐκγαμίζονται.

Οὔτε γαμοῦσιν οἱ ἄνδρες, οὔτε ἐκγαμίζονται αἱ γυναῖκες, τουτέσιν οὐ συνάπτονται ἀνδράσιν, ὡς μὴ οὔσης ἐκεῖ σχέσεως γαμικῆς. παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ προσέθηκεν, ὅτι οὔτε a) ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. a) Luc. 20, 36.
δεικνύων, ὡς ὁ γάμος διὰ τὸν θάνατον γέγονεν, ἀντὶ τῶν τελευτώντων ἑτέρους ὑποβλασάνων. ὅπου δὲ θάνατος οὐκ ἔσιν, οὐδὲ γάμος λοιπόν.

Verſ. 30. Ἀλλ' — εἰσι.

Περὶ μόνων τῶν δικαίων ἐνταῦθα λέγει, ὅτι τοῦ λοιποῦ ὡς ἄγγελοί εἰσιν, κατὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀφιλήδονον, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀκήρατον καὶ

tem, lucemque perpetuam. Quod autem dicit, Quasi angeli Dei in coelo, hoc est, quasi angeli Dei, qui sunt in coelo. Ita enim dixit Marcus. Lucas vero quod maius est dicit, Et filii erunt Dei quum futurum sit, vt sint filii resurrectionis, hoc est, regenerati per resurrectionem, quae est iterata generatio. De iustis enim etiam ab eo dictum est, Qui vero digni habebuntur, vt seculum illud consequantur, et resurrectionem ex mortuis, etc.

† Angelorum natura diuisionem in masculum et foeminam non suscipit, quia mortalis naturae est huiusmodi diuisio, vt per filiorum procreationem, quae in nuptiis est, repleat id quod morte euacuatur. †

Vers. 31. *De* — *v.* 32. *Iacob?*

Quia illi Mosen obiecerunt, iam etiam Mosaica scriptura eorum obdurat ora. In libro enim Exodi scripta sunt, quae hic dicuntur. Et considera rationem. Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob, non penitus mortuorum: nam si penitus mortui fuissent, dixisset vtique, Ego eram Deus: nunc autem quia dixit, Ego sum Deus Abraham, etc. ostendit quod eorum qui resurrecturi erant, tanquam viuorum Deus esset. Sicut enim Adam, licet viuebat post ligni illius esum, attamen in die quo comedit, mortuus est per mortis sententiam: sic et isti quanquam mortui erant, attamen viuebant per resurrectionis promissionem.

Vers. 32. *Non* — *viuentium.*

Deus siquidem et est et viuit: mortuus vero nec est nec viuit. Atqui alibi scriptum est, Vt et mortuo-

6) Vrget ergo articulum *οἱ* apud Marcum.
7) Inclusa Codex vterque in margine habet.

φωτοειδές. τὸ δὲ, ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, οἱ ἐν οὐρανῷ. οὕτω [9]) γὰρ εἶπεν ὁ [b]) μάρκος. λουκᾶς δὲ τὸ μεῖζόν φησιν, b) Marc. 12, 25. ὅτι καὶ [c]) υἱοί εἰσιν τοῦ θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ c) Luc. 20, 36. ὄντες, τουτέστιν, ἀναγεννηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἥτις ἐστὶ παλιγγενεσία. περὶ τῶν δικαίων γὰρ εἴρηται παρ' αὐτῷ καὶ τὸ, οἱ δὲ καταξιωθέντες [d]) τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστά- d) Luc. 20, 35. σεως τῆς ἐκ νεκρῶν, καὶ τὰ ἑξῆς.

[Ἡ [7]) τῶν ἀγγέλων φύσις, τὴν εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ διαίρεσιν οὐκ ἐπιδέχεται, διότι τῆς θνητῆς φύσεως ἡ τοιαύτη διαίρεσις, οἷα τῆς [8]) διὰ τοῦ γάμου παιδοποιΐας τὸ διὰ τοῦ θανάτου κενούμενον ἀναπληρούσης.]

Vers. 31. Περὶ — v. 32. ἰακώβ;

Ἐπειδήπερ ἐκεῖνοι τὸν μωϋσέα προεβάλοντο, λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς μωσαϊκῆς γραφῆς τούτους ἐπιστομίζει. ἐν τῇ βίβλῳ γὰρ τῆς ἐξόδου [e]) τὰ ῥηθέντα γέγραπται. καὶ σκόπει τὸν λόγον· ἐγώ e) Exod. 3, 6. εἰμι ὁ θεὸς ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ, οὐ τῶν πάντῃ νεκρῶν· εἰ γὰρ πάντῃ νεκροὶ ἦσαν, εἶπεν ἂν, ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ θεός. ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς, ἔδειξεν, ὅτι τῶν ἀναστῆναι μελλόντων, ὥσπερ γὰρ ὁ ἀδάμ, [9]) εἰ καὶ ἔζη μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐκείνου βρῶσιν, ἀλλ' οὖν ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἔφαγε, τέθνηκε τῇ ἀποφάσει τῆς τελευτῆς· οὕτω καὶ οὗτοι, εἰ καὶ ἀπέθανον, ἀλλ' οὖν ἔζων, τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀναστάσεως.

Vers. 32. Οὐκ — ζώντων.

Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὢν καὶ ζῶν. ὁ δὲ νεκρὸς, οὐκ ὢν καὶ οὐ ζῶν. καὶ μὴν ἀλλαχοῦ γέγραπται, ἵνα

 καὶ

8) Malim, οἷα διὰ τῆς.

9) εἰκὸς, pro εἰ καί. A.

ſuorum et viuorum dominetur. Sed ibi quoque Mortuos intellige eos, qui reſuſcitandi ſunt. Lucas autem addidit, quod omnes illi viuunt ſiue apud illum.

Verſ. 33. *Quumque audiſſent — eius.*

Turbae ſimplices et incorruptae. Vt autem dixit Lucas, quidam etiam dixerunt: Magiſter bene dixiſti: hi enim reſurrectionem quidem confitebantur: attamen admirati ſunt et ipſi argumenti modum, et interpretationem illius ſermonis, Ego ſum Deus Abraham, etc.: nec amplius audebant eum quicquam interrogare. Nam etiam hoc dicit Lucas.

Cap. LIV. De legis doctore.

Verſ. 34. *Phariſaei autem — v. 36. lege?*

Silentio illis impoſito rurſum irruunt hi, ac legis doctorem proferunt: non diſcere volentes, ſed doloſe agentes. Quia enim id erat primum praeceptum, Diliges dominum Deum tuum etc. opinati ſunt quod aliquid etiam de ſeipſo additurus eſſet, eo quod ſe quoque Deum diceret, et ita tanquam blaſphemus, occaſionem ipſis calumniandi praeberet.

Verſ. 37. *Ieſus autem — v. 39. teipſum.*

Cognita eorum malitia, reſpondit quidem irreprehenſibiliter, quod interrogabatur, ſed addidit et ſecundum praeceptum, per hoc illos obiurgans, vtpote qui ſe non amabant, ſed inuidia ac inſidiis proſe-

καὶ f) νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. ἀλλὰ κἀκεῖ f) Rom. 14, 9.
νεκροὺς νόει, τοὺς ἀναστῆναι μέλλοντας. ὁ δὲ λουκᾶς προσέθηκεν, ὅτι πάντες g) αὐτῷ ζῶσιν, ἤγουν, g) Luc. 20, 38.
παρ' αὐτῷ.

Vers. 33. Καὶ ἀκούσαντες — αὐτοῦ.

Οἱ ἀπόνηροι καὶ ἀδέκαστοι ὄχλοι. ὡς δὲ εἶπεν ὁ λουκᾶς, καί τινες h) τῶν γραμματέων εἶπον, δι- h) Luc. 20, 39.
δάσκαλε, καλῶς εἶπας. οὗτοι γὰρ ὡμολόγουν μὲν τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ὅμως ἐθαύμασαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ, ἐγώ εἰμι ὁ θεός. οὐκέτι δὲ i) ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν. i) Luc. 20, 40.
καὶ τοῦτο λουκᾶς φησίν.

Κεφ. ΝΔ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Vers. 34. Οἱ δὲ φαρισαῖοι — v. 36. νόμῳ;

Ἐπιστομισθέντων ἐκείνων, οὗτοι πάλιν ἐπιτίθενται, καὶ προβάλλονται τὸν νομικὸν, οὐ βουλόμενοι μαθεῖν, ἀλλὰ κακουργοῦντες. ἐπεὶ γὰρ πρώτη ἐντολὴ αὕτη ἦν, ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου, καὶ τὰ ἑξῆς, προσεδόκησαν, ὅτι προσθήσει τι καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ λέγειν καὶ ἑαυτὸν θεὸν, καὶ παρέξει τούτοις ἀφορμὴν, ὡς βλάσφημος.

Vers. 37. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 39. σεαυτόν.

Γνοὺς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀπεκρίθη μὲν ἀνεπιλήπτως, ὃ ἠρωτήθη. προσέθηκε δὲ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, καθαπτόμενος αὐτῶν διὰ ταύτης, ὡς οὐκ ἀγαπώντων αὐτὸν, ἀλλὰ φθονούντων καὶ ἐπιβου-

prosequebantur: eoque fine etiam nunc rogabant: nam si diligerent non tentarent. Simile autem primo dixit secundum, quo ad magnitudinem: magnum est enim et hoc. Nam sibi mutuo haerent, ac se inuicem ferunt haec duo praecepta. Siquidem qui Deum diligit, etiam proximum diligit, seruans illius praeceptum: qui autem proximum non diligit, nec Deum diligit, transgrediens eius praeceptum.

† Secundum, non ordine legislationis, sed virtute. In alia enim parte ponitur hoc praeceptum.

Vers. 40. *In — pendent.*

Dictum est de hoc manifeste quinto capite. Quaere ergo ibi dictum illud, Ita enim est lex et prophetae. Sed apud Matthaeum tentator dicitur hic legis doctor: apud Marcum vero potius laude dignus habetur. Quare? Quia primum certe tentauit, vt dictum est, a Pharisaeis directus: animaduersa autem responsione suscepit eam, et conuersus, rem ita se habere confessus est: et deinde Iesus intuitus eum, quod adhibita mentis ratione responderet, ait illi, Non longe es a regno Dei, hoc est approximas fidei, qui veritatem confessus es: hoc autem dixit adhortans illum ad perfectam fidem. Et haec apud Marcum inuenies.

Cap.

*) Haec vterque Codex in margine habet.

ἐπιβουλευόντων καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐρωτώντων. εἰ γὰρ ἠγάπων, οὐκ ἂν ἐπείραζον. ὁμοίαν δὲ τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν εἶπε, κατὰ τὴν μεγαλειότητα. μεγάλη γὰρ καὶ αὕτη, καὶ ἀλληλοῦχοῦνται καὶ φεράλληλοί εἰσιν αἱ δύο. καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαπῶν τὸν θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον, φυλάττων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐδὲ τὸν θεὸν ἀγαπᾷ, παραβαίνων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ.

[Δευτέρα[i]) δὲ, οὐ τῇ τάξει τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῇ δυνάμει. ἐν ἑτέρῳ γὰρ μέρει κεῖται αὕτη ἡ ἐντολή.]

Verſ. 40. Ἐν — κρέμανται.

Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὸ,[2]) οὕτως[k]) γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ματθαίῳ πειραστής ἐστιν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ, μᾶλλον ἐπαίνου τετύχηκε. διατί; διότι πρῶτον μὲν ἐπείραζεν, ὡς εἴρηται· παρὰ τῶν φαρισαίων ἀποσταλεὶς· ἐνωτισθεὶς δὲ τὴν ἀπόκρισιν, ἀπεδέξατο ταύτην, καὶ μεταβληθεὶς συνωμολόγησεν, οὕτως ἔχειν, καὶ λοιπὸν ὁ ἰησοῦς[l]) ἰδὼν αὐτὸν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ· οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, τουτέστιν,[3]) ἐγγίζεις τῇ πίστει, τὸν φθόνον ἀποβαλὼν, καὶ τὴν ἀλήθειαν συνομολογῶν. τοῦτο δὲ εἶπε προτρεπόμενος αὐτὸν ἐπὶ τὴν τελείαν πίστιν. ταῦτα δὲ εὑρήσεις παρὰ τῷ μάρκῳ.

k) Matth. 7, 12.

l) Marc. 12, 34.

[2]) Ex eo, quod Codices plerique, etiam ante conſonam, habent οὕτως, vt hic videre licet, orta eſt vitioſa lectio ουτος.

[3]) Dedi ἐγγίζεις, loco ἐγγίζειν.

Cap. LV. De interrogatione domini ad Pharisaeos.

Vers. 41. *Congregatis — est?*

De Christo inquit qui annunciatus est a prophetis, Nondum autem aduenit vt vos dicitis, sed expectatur a vobis. Et vide sapientiam. Putabant illi, vt dictum est, Christum additurum quippiam et de seipso in primo praecepto, vt se quoque Deum esse demonstraret. Hoc autem ipse non fecit vt euitaret illorum vafritiem; sed seorsim de sua disputat diuinitate, nec id ex manifesto sed oblique, vt omni careret suspicione: et quantum ad id quod apparet, de Christo qui expectabatur et interrogat et enunciat: in rei veritate autem haec de seipso dicit.

Vers. 42. *Dicunt ei Dauid.*

A propheticis sermonibus hoc cognoscebant. Simpliciter autem filium Dauid, siue nudum hominem Christum suspicabantur: quum tamen prophetae hunc non simpliciter filium Dauid, sed et Deum praedicarent.

Vers. 43. *Ait — v. 44. tuorum?*

In spiritu videlicet sancto, sicut dixit Marcus, et non a seipso.

Vers. 45. *Si — est?*

Hoc dixit non tollens Christum filium esse Dauid, sed erroneam illorum arguens opinionem, quia

4) υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀλλά. A.

ΚΕΦ. ΝΕ. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους.

Verſ. 41. Συνηγμένων — ἐςί;

Περὶ τȣ̃ χριςȣ̃ φησὶ, τοῦ καταγγελλομένου μὲν ὑπὸ τῶν προφητῶν, μήπω δὲ παραγεγονότος, ὡς ὑμεῖς λέγετε, προσδοκωμένȣ δὲ παρ' ὑμῖν. καὶ ὅρα σοφίαν. αὐτοὶ μὲν γὰρ ᾤοντο, προαθήσειν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν, ὡς εἴρηται, καὶ περὶ ἑαυτοῦ τι, πρὸς ἔμφασιν τȣ̃ καὶ αὐτὸν εἶναι θεόν· αὐτὸς δὲ τȣ̃το μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἐκκλίνων τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος διαλέγεται, καὶ οὐκ ἐκ τȣ̃ προφανȣ̃ς, ἀλλὰ πλαγίως, διὰ τὸ ἀνύποπτον. καὶ τῷ δοκεῖν μὲν, περὶ τοῦ προσδοκωμένȣ χριςοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ἀποφαίνεται, δεικνύων, ὅτι κύριος καὶ θεός ἐςι· τῇ δ' ἀληθείᾳ περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

Verſ. 42. Λέγȣσιν αὐτῷ, τȣ̃ δαυίδ.

Ἀπὸ τῶν προφητικῶν λόγων τοῦτο ἐγίνωσκον. ἁπλῶς δὲ υἱὸν τοῦ δαυίδ, εἴτȣν, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν χριςὸν ὑπελάμβανον, καίτοι τῶν προφητῶν οὐχ ἁπλῶς υἱὸν τȣ̃ *) δαυίδ, ἀλλὰ καὶ θεὸν τȣ̃τον ἀνακηρυττόντων.

Verſ. 43. Λέγει — v. 44. σου;

Ἐν πνεύματι, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ, καθὼς εἶπε m) μάρκος, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ. m) Marc. 12, 36.

Verſ. 45. Εἰ — ἐςί;

Τοῦτο εἴρηκεν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι υἱὸν αὐτοῦ τὸν χριςὸν, ἀλλὰ διελέγχων τὴν ἐσφαλμένην αὐτῶν

quia non est eius filius talis, qualem ipsi suspicabantur: hoc est nudus homo: sed et dominus eius. Dicitur enim filius eius, vtpote ex radice eius, iuxta humanitatem generatus: dominus autem eius tanquam Deus illius. Ob id itaque vsus est Dauidico verbo ad Pharisaeorum confutationem, ostendens quod non solum filius esset Dauid, sed et dominus eius. Nos vero etiam hoc interpretari oportet. Ait enim Dauid: Dixit dominus pater, domino meo filio suo Christo, post assumptionem in coelum: sede a dextris meis, siue fruere meo regno, pari in throno, pari in honore mecum permanens. Inimici autem Christi inter sensibiles quidem primi sunt Iudaei, deinde gentes ac haeretici. Intelligibiles vero sunt daemones. Marcus autem ait, quod hoc dixerit docens in templo, et quod multa turba libenter eum audiebat. Verisimile est enim de hoc primum interrogasse Pharisaeos: deinde etiam de hoc in templo docuisse turbam.

Vers. 46. *Et — amplius.*

Ad mortem enim appropinquans de perfectis disseruit cum illis, nec solum os eis obdurauit, sed et timorem in futurum ipsis incussit.

Cap. XXIII. v. 1. *Tunc — suis.*

Tunc, quando? Postquam tentantes refrenauit: postquam effecit, vt amplius non auderent illum interrogare: postquam demonstrauit eos immedicabiliter aegrotare.

Vers. 2.

y) ἔτι πολύς. A.

τῶν ὑπόληψιν, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς αὐτοῦ τοιοῦτος, οἷον ὑπολαμβάνουσιν, τουτέστι, ψιλὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κύριος αὐτοῦ. λέγεται γὰρ υἱὸς μὲν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ βλαστήσας, κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· κύριος δὲ αὐτοῦ, ὡς θεὸς αὐτοῦ. τούτῳ μὲν οὖν ἐχρήσατο τῷ δαυϊτικῷ ῥητῷ πρὸς ἔλεγχον τῶν φαρισαίων, δεικνύων, ὅτι οὐ μόνον υἱός ἐστι τοῦ δαυΐδ, ἀλλὰ καὶ κύριος αὐτοῦ. χρὴ δὲ ἡμᾶς ἑρμηνεῦσαι καὶ τοῦτο. φησὶ γὰρ ὁ δαυΐδ ὅτι εἶπεν n) ὁ κύριος καὶ πατὴρ τῷ κυρίῳ n) Pf. 109, 1. μου καὶ υἱῷ αὐτοῦ, τῷ χριστῷ, μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν, ὅτι κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἤγουν, ἀπόλαυε τῆς ἐμῆς βασιλείας, ὁμόθρονος καὶ ὁμότιμος ἐμοὶ διάγων. ἐχθροὶ δὲ τοῦ χριστοῦ, ἐν μὲν αἰσθητοῖς προηγουμένως ἰουδαῖοι, εἶτα ἕλληνες καὶ αἱρετικοί· ἐν δὲ νοητοῖς, οἱ δαίμονες. ὁ δὲ μάρκος φησὶν, ὅτι τοῦτο ἔλεγε, o) διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, o) Marc. 12,35. καὶ ὅτι ὁ p) πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ ἡδέως. εἰ- p) Marc. 12,37. κὸς γὰρ, αὐτὸν πρῶτον μὲν ἐπερωτῆσαι περὶ τούτου τοὺς φαρισαίους, εἶτα διδάξαι περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τὸν ὄχλον.

Vers. 46. Καὶ — οὐκέτι.

Μέλλων γὰρ ἐπὶ τὸν θάνατον ἐλθεῖν, τὰ τελευταῖα τούτοις διελέχθη, καὶ οὐ μόνον ἐφίμωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς φόβον αὐτοῖς ἐνέβαλε.

Cap. XXIII. V. I. Τότε — αὐτοῦ.

Τότε, πότε; ὅτε ἐχαλίνωσε τοὺς πειράζοντας, ὅτε ἔστησεν, ὥστε *) μηκέτι τολμᾶν ἐπερωτῆσαι αὐτὸν, ὅτε ἀπέδειξεν ἀνίατα νοσοῦντας.

Verf. 2.

*) Pro ὥστε, apud Chryfoft. Tom. VII. p. 700. E. legitur εἰς τό.

Verſ. 2. *Dicens: — v. 3. ne feceritis.*

Moſaicae, inquit, ſedis, quae doctorum eſt, facti ſunt ſucceſſores: ideo quaecunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate et facite. Non enim quae ſua ſunt dicunt quando docent, ſed quae Dei, et quae per Moſen ſtatuta ſunt. Quum autem dicit omnia, non omne intelligit ſtatutum, puta de ſacrificiis quoque ac cibis, aliisque ſimilibus. Quo enim pacto id iuberet, quum in praecedentibus finem his impoſuerit? ſed omnia ſimpliciter quae mores corrigunt, ac meliores reddunt, nec euangelicis dogmatibus contraria ſunt. Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Suis namque doctrinis aduerſantur, easque coarguunt. Docuit ergo non oportere in praeceptores inſurgere, etiam ſi prauam habeant conuerſationem: ſed doctrinae quidem eorum obedire, vitam autem eorum indignam non imitari. Docentes namque fide digni ſunt, at non ſunt imitatione digni conuerſantes.

Poteſt autem et aliter dici, quod quia ad ſeruandam turbam, tandem manifeſte reprehenſurus erat malas illorum operationes: ne putarent quidam, quod amore principatus eorum calumniaretur illos, huiusmodi primum curat ſuſpicionem, dicens, Omnia quaecunque dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate et facite: et ſi non propter vitam illorum, at propter dignitatem ac doctrinae ſedem. Ne tamen quidam adhaerentes doctrinis eorum, imitarentur quoque ipſorum vitam, addidit, Iuxta opera vero eorum ne feceritis. Et ita vbi ſeſe ſuſpicione liberauit, incipit reprehenſionem.

Verſ. 3.

Vers. 2. Λέγων — v. 3. μὴ ποιεῖτε.

Τοῦ μωσαϊκοῦ φησὶ θρόνου, τοῦ διδασκαλικοῦ, διάδοχοι γεγόνασι. διὰ τοῦτο πάντα, ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε. οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, ὅτε διδάσκουσιν, ἀλλὰ τὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ὅσα διὰ μωϋσέως ἐνομοθέτησε. πάντα δὲ εἰπὼν, οὐ πᾶσαν λέγει τὴν νομοθεσίαν, οἷον καὶ τὰ περὶ θυσιῶν καὶ τὰ περὶ βρωμάτων καὶ τὰ τοιαῦτα· πῶς γάρ; ἃ προλαβὼν ἔπαυσεν; ἀλλὰ πάντα πάντως τὰ διορθοῦντα ἦθος καὶ βελτιοῦντα τρόπον, καὶ μὴ ἀντιπίπτοντα τοῖς εὐαγγελικοῖς διατάγμασι. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. ἀνοίκεια γάρ εἰσι ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, καὶ διεφθαρμένα. ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὐ χρὴ κατεξανίστασθαι τῶν διδασκάλων, εἰ καὶ φαύλην ἔχουσι πολιτείαν, ἀλλὰ πείθεσθαι μὲν τῇ διδασκαλίᾳ τούτων, μὴ μιμεῖσθαι δὲ τὸν ἀνάξιον βίον αὐτῶν. ἀξιόπιστοι μὲν γάρ εἰσι διδάσκοντες, οὐκ ἀξιοζήλωτοι δὲ πολιτευόμενοι.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον εἰπεῖν, ὡς ἐπεὶ ἔμελλε διὰ φυλακὴν τοῦ ὄχλου τὰ τελευταῖα προδήλως ἀπελέγχειν τὰς πονηρὰς πράξεις αὐτῶν, ἵνα μὲν μή τινες οἰηθῶσιν, ὅτι ἔρωτι τῆς ἀρχῆς αὐτῶν διαβάλλει τούτους, προεθεράπευσε τὴν τοιαύτην 7) ὑπόληψιν, εἰπὼν, πάντα, ὅσα ἐὰν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλά γε διὰ τὸν ἀρχικὸν καὶ διδασκαλικὸν θρόνον. ἵνα δὲ μή τινες, πειθόμενοι ταῖς τούτων διδασκαλίαις, ζηλώσωσι καὶ τὸν βίον αὐτῶν, προσέθηκε, κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. καὶ οὕτως ἀνύποπτον καταστήσας ἑαυτὸν, ἄρχεται τῆς κατηγορίας.

Vers. 3.

7) ὑπόθεσιν, pro ὑπόληψιν. A.

Verſ. 3. *Dicunt — faciunt.*

Vide vnde incipiat. Quicunque certe legem transgreditur, condemnatione dignus eſt: praeceptor tamen triplici dignus eſt: tum quia transgreſſor eſt: tum quia alios debet corrigere: tum quia nocet etiam diſcipulis.

Verſ. 4. *Alligant — hominum.*

Onera grauia portatuque difficilia, vocat altiſſima et exquiſita praecepta circa conuerſationem. Humeros vero operationem hominum. Apparet autem quod praeter legem quoque aliqua iubebant.

Verſ. 4. *Digito autem — ea.*

Non ſolum humeris ſuis portare nolunt, quae aliorum humeris ferenda imponunt, vt ſuo exemplo promptiores illos reddant, ſed nec digito ſuo ea mouere volunt: hoc eſt in parte, et ſummis, vt aiunt, digitis attingere. Dicit enim et Lucas: Vno digitorum veſtrorum onera non attingitis. Subditis ſiquidem iubent exactiſſima, ſibiipſis autem omnem permittunt licentiam, quum contrarium fieri oporteret: vt ſeipſos potius arctarent, aliis vero multa ignoſcerent.

Verſ. 5. *Omnia — hominibus.*

Omnia, quaenam? Quae ſibi bona videntur. Et obſerua quod praedictae accuſationes de crudelitate et ſegnitie erant: hoc vero crimen eſt inſanientium ob vanae gloriae appetitum. Deinde oſtendit quod neque

8) ἐπιτιθέασι, pro ἐπιφορτίζουσιν. A.

Verſ. 3. Λέγουσι — ποιοῦσιν.

Ἴδε, πόθεν ἄρχεται. πᾶς μὲν γὰρ παραβαίνων τὸν νόμον καταδίκης ἐστὶν ἄξιος· ὁ δὲ διδάσκαλος τριπλῆς, ὅτι τε παραβαίνει, καὶ ὅτι ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ὀφείλων διορθοῦν, καὶ ὅτι βλάπτει τοὺς μαθητάς.

Verſ. 4. Δεσμεύουσι — ἀνθρώπων.

Φορτία μὲν βαρέα καὶ δυσβάστακτα λέγει, τὰ ἀκρότατα καὶ ἀκριβῆ ἐπιτάγματα τῆς πολιτείας· ὤμους δὲ, τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθρώπων. φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπέταττον.

Verſ. 4. Τῷ δὲ δακτύλῳ — αὐτά.

Ου μόνον τοῖς ἑαυτῶν ὤμοις οὐ βούλονται βαστάσαι, ἃ τοῖς ἑτέρων ὤμοις [8]) ἐπιφορτίζουσιν, ἵνα καὶ τῷ παραδείγματι προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσωσιν· ἀλλ' οὐδὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν θέλουσι κινῆσαι αὐτὰ, τουτέστιν, οὐδὲ μερικῶς καὶ ἀκροθιγῶς ἅψασθαι. φησὶ γὰρ καὶ ὁ q) λουκᾶς, ὅτι ἑνὶ τῶν q) Luc. 11, 46.
δακτύλων [9]) ὑμῶν οὐ προσψαύετε τοῖς φορτίοις. καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις ἐπιτάττουσιν ἀκράτητα βίου, ἑαυτοῖς δὲ πᾶσαν ἄδειαν ἐπιτρέπουσι, δέον τοὐναντίον ποιεῖν, καὶ ἑαυτοὺς μὲν μᾶλλον κατατείνειν, ἐκείνοις δὲ τὰ πολλὰ συγγνωμονεῖν.

Verſ. 5. Πάντα — ἀνθρώποις.

Πάντα, ποῖα; τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς καλά. παρατήρησον δὲ, ὅτι τὰ προῤῥηθέντα μὲν ὠμότητος ἦσαν καὶ ῥαθυμίας ἐγκλήματα· τοῦτο δὲ δοξομανίας διαβολή. εἶτα δείκνυσιν, ὅτι οὐδ' ἐπὶ μεγάλοις

9) αὐτῶν, pro ὑμῶν. A.

neque de magnis glorientur, vtpote egregiis operibus destituti, sed de paruis quibusdam et vilibus, quod ipsum auget etiam accusationem.

Vers. 5. *Dilatant — suorum.*

Haec erant de quibus tanquam de egregiis operibus vane gloriabantur. Oportet autem et de his dicere. Quia continue Dei beneficiorum obliuiscebantur, iussit ea Deus libellis inscribi, et magistrorum appendi manibus: vt semper viderentur, et in memoria haberentur. Huiusmodi vero libelluli phylacteria dicebantur, eo quod ab obliuione seruarent ac protegerent, *ἀπὸ τοῦ φυλάττω.* Rursum ne praeceptorum Dei obliuiscerentur, iussit Deus fragmentum hyacinthinum assui iuxta pedes orae palliorum eorum: vt semper apparens, hos praeceptorum Dei memores efficeret: et haec vocabant *κράσπεδα*, hoc est fimbrias. Scribae itaque et Pharisaei praecepta quidem negligebant, huiusmodi autem latis phylacteriis sese ornabant, dictasque fimbrias palliorum suorum plurimum distendebant: his gloriantes ac stulte sese iactantes. Haec autem Marcus stolas appellauit dicens: Prospicite siue cauete a scribis qui amant in stolis ambulare. Similiter autem dixit et Lucas. Nec in his tantum amore gloriae infirmi erant. Audi itaque.

Vers. 6. *Amantque — synagogis.*

Primos accubitus dixit in coenis, ac prima sedilia in synagogis. Nam in coenis accumbebant, in synagogis vero sedebant.

γάλοις φιλοδοξοῦσιν, ἔρημοι κατορθωμάτων ὄντες· ἀλλ' ἐπὶ μικροῖς τισὶ καὶ εὐτελέσιν, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη γίνεται τῆς διαβολῆς.

Verſ. 5. Πλατύνουσι — αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν ἦσαν, ἐφ' οἷς ἐκενοδόξουν, ὡς ἐπὶ κατορθώμασι. χρὴ δὲ καὶ περὶ τούτων εἰπεῖν. ἐπεὶ γὰρ συνεχῶς ἐπελανθάνοντο τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ θεοῦ προσέταξεν ὁ θεὸς ἐγγραφῆναι ταύτας βιβλιδίοις καὶ ἐξαρτηθῆναι τῆς χειρὸς τῶν διδασκάλων, ὥστε διὰ παντὸς ὁρᾶσθαι καὶ μνημονεύεσθαι. καὶ τὰ τοιαῦτα βιβλίδια ὠνόμαζον φυλακτήρια, διὰ τὸ φυλάττειν καὶ ῥύεσθαι. καὶ πάλιν, ἵνα μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ, ἐκέλευσε κλῶσμα ὑακίνθινον προσράπτεσθαι τῇ κατὰ τοὺς πόδας ὤᾳ τοῦ ἱματίου αὐτῶν, ἵνα, πάντοτε φαινόμενον, ὑπομιμνήσκῃ τούτους τῶν ἐντολῶν. καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλουν κράσπεδα. οἱ γοῦν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, τῶν μὲν ἐντολῶν ἠμέλουν, τὰ δὲ τοιαῦτα φυλακτήρια πλατέα κατεσκεύαζον ἑαυτοῖς, καὶ τὰ ῥηθέντα κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν μεγάλα ἀπῃώρουν, ἐναβρυνόμενοι τούτοις καὶ ἀνοήτως ἐνσεμνυνόμενοι. ταῦτα δὲ στολὰς ὁ μάρκος ἐκάλεσεν, εἰπών· βλέπετε[r]) ἀπὸ τῶν γραμματέων, ἤγουν, φυλάττεσθε, τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν. ὁμοίως δὲ εἶπε καὶ ὁ λουκᾶς. καὶ οὐκ ἐν τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις μικροῖς ἐνόσουν τὴν φιλοδοξίαν. καὶ ἄκουε.

r) Marc. 12, 38. Luc. 20, 46.

Verſ. 6. Φιλοῦσί τε — συναγωγαῖς.

Πρωτοκλισίαν εἶπε καὶ πρωτοκαθεδρίαν, διότι ἐν μὲν τοῖς δείπνοις ἀνεκλίνοντο· ἐν δὲ ταῖς συναγωγαῖς ἐκάθηντο.

Verſ. 7. *Ac — Rabbi.*

Amant ſalutationes, ſiue corpore fiant, ſiue appellatione. Amant et vocari ab hominibus magiſtri, quod Hebraice dicitur Rabbi.

Verſ. 8. *Vos — eſtis.*

Caetera quidem, vsque ad illorum dumtaxat perduxit accuſationem tanquam vilia, nec ad ſui correctionem longiorem requirentia ſermonem. Principatus autem amorem, vtpote multorum cauſam malorum, in medium adducit, ac diligentius caſtigat. Ne vocemini, id eſt ne vocari cupiatis. Nam ſi vos ita vocent alii, non erit id ad veſtram condemnationem.

Verſ. 9. *Et — coelis.*

Hoc dixit non prohibens vocari patres eos qui iuxta carnem genuerunt, aut etiam iuxta ſpiritum, ſed vt ſciamus quis ſit praecipue et tanquam prima cauſa pater noſter. Nam hic ſolus eſt nobis qui in coelis eſt Deus: qui vero iuxta carnem ac iuxta ſpiritum ſunt, cooperatores magis aut miniſtri natiuitatis nobis ſunt. Dicit ergo: Patrem vobis praecipuum et tanquam primam cauſam ne vocetis vobis in terra. Is enim eſt vnus qui in coelis eſt, qui in trinitate perſonarum vnus eſt Deus.

Verſ. 10. *Nec — Chriſtus.*

Ῥαββὶ καὶ καθηγητὴς (quod hic interpretamur magiſter) vnum ſunt. Repetit ergo priorem ſermonem ad augmentum deteſtationis huiusmodi mali. Sicut ergo quanquam vnus magiſter dicatur Chriſtus, non excluditur pater, quin etiam dicatur

catur

Verſ. 7. Καὶ — ῥαββί.

Φιλοῦσι καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς, εἴτε τοὺς σωματικοὺς, εἴτε καὶ τοὺς διὰ προσφωνήσεως. φιλοῦσι καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διδάσκαλοι. ῥαββὶ γὰρ ἑβραϊστὶ, ὁ διδάσκαλος.

Verſ. 8. Ὑμεῖς — ἐστε.

Τὰ μὲν ἄλλα μέχρι τῆς ἐκείνων κατηγορίας ἔστησεν, ὡς εὐτελῆ καὶ μὴ δεόμενα λόγου πλείονος εἰς διόρθωσιν· τὴν δὲ φιλαρχίαν, ὡς πολλῶν αἰτίαν κακῶν, εἰς μέσον ἄγει, καὶ διορθοῦται σπουδαιότερον. μὴ κληθῆτε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ζητήσητε κληθῆναι. εἰ γὰρ ἕτεροι τοῦτο καλοῦσιν ὑμᾶς, οὐχ ὑμετέρα τοῦτο κατάγνωσις.

Verſ. 9. Καὶ — οὐρανοῖς.

Τοῦτο εἶπεν, οὐ κωλύων τὸ καλεῖν πατέρας τοὺς κατὰ σάρκα γεννήτορας, ἢ καὶ κατὰ πνεῦμα, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν, τίς ἐστιν ὁ προηγουμένως καὶ πρωταιτίως πατὴρ ἡμῶν. μόνος γὰρ τοῦτο ἡμῖν ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς θεός· οἱ δὲ κατὰ σάρκα, καὶ κατὰ πνεῦμα, συναίτιοί εἰσι· μᾶλλον δὲ διάκονοι τῆς γεννήσεως ἡμῶν. λέγει τοίνυν, ὅτι πατέρα ὑμῶν προηγουμένως καὶ πρωταιτίως μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς· εἷς γὰρ τοῦτό ἐστιν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁ ἐν τριάδι προσώπων εἷς θεός.

Verſ. 10. Μηδὲ — χριστός.

Ῥαββὶ καὶ καθηγητὴς, τὸ αὐτό ἐστιν. ἐπαναλαμβάνει τοίνυν τὸν πρῶτον λόγον, εἰς ἐπίτασιν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ τοιούτου κακοῦ. ὥσπερ οὖν εἷς καθηγητὴς λεγόμενος, ὁ χριστὸς, οὐκ ἐκβάλλει τὸν πατέρα τοῦ λέγεσθαι καθηγητήν· οὕτω καὶ

catur magister: ita quoque licet vnus pater noster dicatur ipse pater, non excluditur filius quin etiam dicatur pater noster. Nam vnus et vnus ad oppositam distinctionem dicta sunt hominum et angelorum.

Vers. 11. *Qui autem — minister.*

Ablegata misera seruitute amoris principatus, docet etiam deinceps quo pacto id effugere poterimus, puta ministrando siue deprimendo nosipsos. Deinde ponit etiam elationis praemium, similiter et propriae deiectionis, vt illa abiecta hanc assumant.

Vers. 12. *Quisquis — exaltabitur.*

Maxima possessio est animi modestia: ideo frequenter de ea differit, continua monitione hanc aedificans in animis discipulorum. Iubet autem non solum prima non amare sedilia, sed magis postrema prosequi. Illud enim deprimit amantem, hoc autem exaltat prosequentem.

Cap. LVI. De deploratione scribarum et Pharisaeorum.

Vers. 13. (vulgo 14.) *Vae — hypocritae.*

Vniuersalius accepto vocabulo, hos appellat hypocritas, vtpote simulantes pietatem ac virtutem.

Vers. 13. (vulgo 14.) *Quia — viduarum.*

Quibus auxiliari oportebat. Ad eas enim sub praetextu defensionis accedentes, magis atterebant, substantiam earum consumendo.

Vers. 13.

εἷς πατὴρ ἡμῶν λεγόμενος, ὁ πατὴρ, οὐκ ἐκβάλλει τὸν υἱὸν τοῦ λέγεσθαι πατέρα ἡμῶν. τὸ γὰρ εἷς καὶ εἷς πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἴρηται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων.

Verſ. 11. Ὁ δὲ — διάκονος.

Ἀπαγορεύσας τὸ χαλεπὸν νόσημα τῆς φιλαρχίας, λοιπὸν διδάσκει, καὶ πῶς ἂν αὐτὸ φύγοιεν, ὅτι διὰ τοῦ διακονεῖν, εἴτουν, ταπεινοῦσθαι. εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐπάρσεως τὸ ἔπαθλον, καὶ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα τὴν μὲν ῥίπτωσι, τὴν δὲ λαμβάνωσιν.

Verſ. 12. Ὅστις — ὑψωθήσεται.

Μέγιστον χρῆμα ἡ ταπεινοφροσύνη· διὸ καὶ πολλάκις περὶ αὐτῆς διαλέγεται, τῇ συνεχείᾳ τῆς ὑπομνήσεως ἐγκαθιδρύων ταύτην ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. κελεύει δὲ μὴ μόνον μὴ ἐρᾷν τῶν πρωτείων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα μεταδιώκειν τὰ ἔσχατα. τὸ μὲν γὰρ ταπεινοῖ τὸν ἐρῶντα, τὸ δὲ ὑψοῖ τὸν μεταδιώκοντα.

Κεφ. Νς. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Οὐαὶ — ὑποκριταί.

Καθολικώτερον εἰπεῖν, ὑποκριτὰς ὀνομάζει τούτους, ὡς ὑποκρινομένους εὐλάβειαν καὶ ἀρετήν.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Ὅτι — χηρῶν.

Αἷς βοηθεῖν ἔδει. παραβάλλοντες γὰρ αὐταῖς, ἐπὶ προστασίᾳ, μᾶλλον ἐπέτριβον, τὰς οὐσίας αὐτῶν προσαναλίσκοντες.

Verſ. 13. (vulgo 14.) *Et — precantes.*

Occaſione deuorandi domos viduarum, ſiue quae in domibus earum ſunt, prolixe exaggerata orantes, vt viderentur ſancti ac reuerentia digni.

Verſ. 13. (vulgo 14.) *Ideo — iudicium.*

Quia tanquam tutores earum ingredimini, ſed veluti corruptores egredimini, propter hoc grauius condemnabimini. Iudicium enim vocat condemnationem. Siquidem quisquis peccat, ſupplicio dignus eſt: qui autem virtutem facit peccati occaſionem, grauius punietur. Deplorat autem eos ac redarguit, populum inſtruens ne fallatur, ac ne propter illorum dignitatem velit etiam eos imitari.

Verſ. 14. (vulgo 13.) *Vae — introire.*

Clauditis, inquit, ipſum ante homines, puta ante vos ipſos, et eos qui vobis ſubſunt: vt neque ipſi ingrediamini per fidem quae eſt in me: neque alios ſinatis ingredi. Ingredientes autem dicit eos, qui parati ſunt ac poſſent ingredi. Grauis eſt autem haec accuſatio. Nam ſi nulli prodeſſe, ſufficit ad condemnationem, qui etiam nocet, nequaquam veniam percipiet, quum ſit hominum peſtis. Apud Lucam vero ait, Tuliſtis clauem ſcientiae: ita vocans fidem quae in ſe eſt, vtpote introducentem ad ſcientiam rectorum dogmatum ac ineffabilis ſapientiae, quam clauem tulerunt ſiue abſtulerunt a populo.

Verſ. 15.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Καὶ — προσευχόμενοι.

Καὶ προφάσει τοῦ κατεσθίειν τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, ἤτοι, τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, μακρὰ καὶ ἐπιτεταμένα προσευχόμενοι παρ' αὐταῖς, ὥστε δοκεῖν ἁγίους καὶ θεραπείας ἀξίους.

Verſ. 13. (vulgo 14.) Διὰ — κρῖμα.

Διότι προστάται τούτων εἰσερχόμενοι, λυμεῶνες αὐτῶν ἐξέρχεσθε, καὶ διότι πρόφασιν γαστριμαργίας ποιεῖτε τὴν μακρὰν προσευχὴν, διὰ τοῦτο περισσότερον καταδικασθήσεσθε. κρῖμα γὰρ, τὴν καταδίκην φησί. πᾶς μὲν γὰρ ἁμαρτάνων, τιμωρίας ἄξιος· ὁ δὲ καὶ πρόφασιν ἁμαρτίας τὴν ἀρετὴν ποιῶν, χαλεπώτερον κολασθήσεται. ταλανίζει δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπελέγχει, κατασκευάζων τῷ λαῷ τὸ ἀνεξαπάτητον, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἕλκωνται πρὸς ζῆλον.

Verſ. 14. (vulgo 13.) Οὐαὶ — εἰσελθεῖν.

Κλείετε, φησι, ταύτην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅσον πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς, ὡς μήτε αὐτοὶ εἰσερχόμενοι εἰς αὐτὴν, διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως, μήτε ἄλλους ἐῶντες. εἰσερχομένους δὲ λέγει, τοὺς ἐπιτηδείους, τοὺς δυναμένους εἰσέρχεσθαι. βαρεῖα δὲ τοῦτο κατηγορία. εἰ γὰρ τὸ μηδένα ὠφελεῖν καταδίκη, τὸ καὶ βλάπτειν, ἀσύγγνωστον, καὶ ἀνδρὸς λοιμοῦ. παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ φησιν, ὅτι ἤρατε[s]) τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· οὕτω καλέσας τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς ἀποῤῥήτου σοφίας, ἥντινα κλεῖδα ἤρατε, ἤγουν, ἀφεῖλον ἀπὸ τοῦ λαοῦ.

s) Luc. 11, 52.

Verſ. 15. *Vae — quam vos.*

Circumitis, percurritis. Nam id ſignificat hoc loco περιάγετε. Proſelytum autem appellabat lex eum, qui ab idololatria ad religionem accedebat Iudaeorum. Dicit ergo Chriſtus: Infinitis vix tandem laboribus vnum efficitis proſelytum, et nec ideo illi parcitis, adeo eſtis et ad ſalutem idololatrarum inutiles, et ad eius qui iam aduenit ſegnes, imo potius proditores, corrumpentes eum vitae veſtrae nequitia: et facientes eum filium gehennae, id eſt, familiarem gehennae, et ea dignum. In duplo autem dixit. Quisquis enim praeceptorem habet prauum, non illius ſiſtit malitia, ſed eius vtens exemplo, ſolet vlterius procedere.

Verſ. 16. *Vae — caeci.*

Quaere viceſimo octauo capite dicti illius enarrationem, Caeci ſunt duces caecorum.

Verſ. 16. *Qui — reus eſt.*

Nihil eſt, puta hoc. Reus eſt, videlicet debiti. Si quis enim aliquid ſe donaturum iurauerat: ſi quidem per templum id iuraſſet, dicebant hunc ad nihil obligari. Quod ſi per vas aliquod aureum id iuraſſet, dicebant illum debito teneri. Haec autem propter inſipientiam docebant: ideo etiam horum irridet fatuitatem.

Verſ. 17. *Stulti — aurum?*

Caecitatem illis exprobrat non corporis ſed animae.

Verſ. 18.

*) οἰκεῖον, pro υἱόν. A. et mox υἱὸν, pro οἰκεῖον.

Vers. 15. Οὐαὶ — ὑμῶν.

Περιάγετε, ἀντὶ τοῦ, περιέρχεσθε, διατρέχετε. προσήλυτον δὲ ὠνόμασεν ὁ νόμος, τὸν ἐξ εἰδωλολατρείας προσεληλυθότα τῇ θρησκείᾳ τῶν ἰουδαίων. λέγει τοίνυν ὁ χριστὸς, ὅτι μόγις καὶ μετὰ μυρίων πόνων ποιεῖτε ἕνα προσήλυτον, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτοῦ φείδεσθε. τοσοῦτόν ἐστε καὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν εἰδωλολατρούντων ἄχρηστοι, καὶ πρὸς φυλακὴν τοῦ προσεληλυθότος ῥάθυμοι· μᾶλλον δὲ προδόται, διαφθείροντες αὐτὸν τῇ κατὰ τὸν βίον ὑμῶν πονηρίᾳ, καὶ ποιοῦντες [1]) υἱὸν γεέννης, τουτέστιν, οἰκεῖον γεέννης καὶ ἄξιον αὐτῆς. διπλότερον δὲ εἶπε, διότι πᾶς ἔχων διδάσκαλον πονηρὸν, οὐ μέχρι τῆς τούτου κακίας ἵσταται· παραδείγματι δὲ τούτῳ χρώμενος ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνειν εἴωθεν.

Vers. 16. Οὐαὶ — τυφλοί.

Ζήτει ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ, ὁδοιγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν.

Vers. 16. Ὁ — ὀφείλει.

Οὐδέν ἐστι, δηλονότι, τοῦτο. ὀφείλει δὲ, ἀντὶ τοῦ, χρεωστεῖ. εἰ γάρ τις ὤμοσε δοῦναί τι, εἰ μὲν κατὰ τοῦ ναοῦ ὤμοσεν, ἔλεγον, ὅτι οὐδέν ἐστι τοῦτο· εἰ δὲ κατά τινος χρυσοῦ σκεύους, ἔλεγον, ὅτι χρεωστεῖ. ταῦτα δὲ ἐδογμάτιζον ἐξ ἀνοίας. διὰ καὶ σκώπτει τούτους εἰς μωρίαν.

Vers. 17. Μωροὶ — χρυσόν;

Τυφλότητα τούτοις ὀνειδίζει, τὴν τῆς ψυχῆς.

Vers. 18.

Verſ. 18. *Et — v. 19. donum.*

Altare dicit ſuper quod iugulabant adductas victimas.

Verſ. 20. *Qui — v. 22. in illo.*

Haec dicit non quod iurare permittat: quinto enim capite prohibuit omne iuramentum, ſed quod Iudaei per talia iurarent.

Verſ. 23. *Vae — fidem.*

Quum lex populo iuberet, vt daret decimas omnium fructuum, ipſi etiam circa menthae, anethi, ac cymini viliſſimarum herbarum decimas, exactam ſubducebant rationem, legem praetendentes. Hos ergo irridet tanquam circa minima legis praecepta exactiſſime ſcrutantes, magna vero negligentes. Iudicium autem dicit, quod fieri debet pro his qui iniuſte afficiuntur iniuria: miſericordiam quam fieri conuenit in egenos: et fidem, quae eſt in Deum. Lucas autem dilectionem etiam Dei ponit.

† Oportet vnumquemque doctorum a populo ſuo decimare, hoc eſt petere a decem ſenſibus puta quinque corporalibus, et quinque qui ſunt animae, iudicium, miſericordiam ac fidem.

Verſ. 23. *Haec — omittere.*

Haec primum quae grauiora ſunt, exequi oportuit: et rurſum leuiora illa non relinquere, ſi exacte legem ſeruare vultis.

Verſ. 24.

²) καὶ τὴν πίϛιν. A.

³) Haec in neutro meorum comparent. Sunt Theophylacti. p. 139. B.

Verſ. 18. Καὶ — v. 19. δῶρον.

Θυσιαστήριόν φησιν, ἐφ' οὗ ἔσφαζον τὰ προσαγόμενα θύματα.

Verſ. 20. Ὁ — v. 22. ἐπάνω αὐτοῦ.

Ταῦτά φησιν, οὐχ ὡς ἐπιτρέπων ὀμνύειν· ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ παντελῶς τὸν ὅρκον ἐκώλυσεν· ἀλλ' ὡς τῶν ἰουδαίων ὀμνυόντων κατὰ τῶν τοιούτων.

Verſ. 23. Οὐαὶ — πίστιν.

Τοῦ νόμου τῷ λαῷ κελεύοντος δεκάτας παρέχειν πάντων τῶν καρπῶν, αὐτοὶ καὶ περὶ τὰς δεκάτας τοῦ ἡδυόσμου καὶ τοῦ ἀνήθου καὶ τοῦ κυμίνου, τῶν εὐτελεστάτων, ἠκριβολογοῦντο, προβαλλόμενοι τὸν νόμον. διασύρει τοίνυν αὐτοὺς, ὡς περὶ τὰ ἐλάχιστα μὲν τοῦ νόμου παραγγέλματα λίαν ἀκριβολογουμένους, τῶν δὲ μεγάλων ἀμελοῦντας. κρίσιν δὲ λέγει, τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἔλεον, τὸν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ 2) πίστιν, τὴν εἰς τὸν θεόν. ὁ δὲ λουκᾶς, καὶ τὴν ἀγάπην t) τοῦ θεοῦ φησι. t) Luc. 11, 42.

† † Δεῖ 3) ἕκαστον τῶν διδασκάλων ἀποδεκατοῦν ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῶν δέκα αἰσθήσεων, τῶν πέντε σωματικῶν καὶ τῶν πέντε ψυχικῶν, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν.

Verſ. 23. Ταῦτα — ἀφιέναι.

Ταῦτα προηγουμένως ἔδει κατορθῶσαι, τὰ βαρύτερα, κἀκεῖνα πάλιν, τὰ ἐλαφρὰ, μὴ παραδραμεῖν, εἴγε τὴν ἀκρίβειαν τοῦ νόμου τηρεῖν ἐβούλεσθε.

Verſ. 24.

Verſ. 24. *Duces — glutientes.*

Qui parua quidem curioſe ſeruatis, in magnis vero peccatis conniuetis.

Verſ. 25. *Vae — iniuſtitia.*

Παροψίδα lancis aut patinae genus eſſe dicunt. Vnde Lucas huius loco πίνακα, hoc eſt, catinum poſuit quadrageſimo tertio capite. Eſt autem hic ſermo aenigmaticus, id innuens: Corpora quidem veſtra purgatis: illa enim vocat exteriorem poculi ac patinae partem: interiores autem animae, plenae ſunt rapina et iniuſtitia affectionum, hoc eſt, corporalis quidem purificationis curam habetis, eam vero quae animae eſt negligitis. Iniuſtitiam autem nunc dicimus etiam omne peccatum, eo quod iuſtitia quoque dicatur omnis virtus. Lucas autem manifeſtius dixit: Quod intus eſt veſtri, plenum eſt rapina et malitia.

Verſ. 26. *Phariſaee — munda.*

Quum enim purificatur anima, ſimul etiam et corpus purificatur: quum autem purificatur corpus, non ſimul purificatur et anima. Animam itaque purificare conuenit, vt pariter purificetur et corpus.

Verſ. 27. *Vae — ſpurcitia.*

†† Κονία quidem eſt calx, quo tingunt ac dealbant parietes. Impuritatem autem appellat putredinem.

Verſ. 28.

4) τὰ μεγάλα. A.

5) κονία ſcribendum videtur. Syllaba μα orta videtur ex proximo μέν. Aliud eſt κονία, aliud κονίαμα.

Verſ. 24. Ὁδηγοὶ — καταπίνοντες.

Οἱ τὰ μικρὰ μὲν πολυπραγμονοῦντες, τὰ [4]) μέγιςα δὲ ἀπαρατηρήτως ἁμαρτάνοντες.

Verſ. 25. Οὐαὶ — ἀδικίας.

Τὴν παροψίδα, πίνακος εἶδος εἶναί φασι. πίνακα γὰρ ταύτην εἶπε καὶ [v]) ὁ λουκᾶς ἐν τῷ τεσσαρακοςῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. αἰνιγματώδης καὶ οὗτος ὁ λόγος, σημαίνων, ὅτι τὰ μὲν σώματα ὑμῶν καθαρίζετε· ταῦτα γὰρ νοεῖται τὸ ἔξω τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος· ἔσω δὲ αἱ ψυχαὶ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας παθῶν. τουτέςι, τῶν μὲν τοῦ σώματος καθαρσίων φροντίζετε· τῶν δὲ τῆς ψυχῆς ἀμελεῖτε. ἀδικίαν δὲ νῦν λέγομεν, καὶ πᾶσαν ἁμαρτίαν, ὥσπερ καὶ δικαιοσύνην, ἔςιν, ὅτε πᾶσαν ἀρετήν. λουκᾶς δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι τὸ ἔσωθεν [x]) ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας.

v) Luc. 11, 39.

x) Luc. 11, 39.

Verſ. 26. Φαρισαῖε — καθαρόν.

Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς καθαριζομένης, συγκαθαρίζεται καὶ τὸ σῶμα· τοῦ σώματος δὲ καθαριζομένου, οὐ συγκαθαρίζεται καὶ ἡ ψυχή. διὸ προσήκει τὴν ψυχὴν καθαρίζειν, ἵνα γένηται καὶ τὸ σῶμα καθαρόν.

Verſ. 27. Οὐαὶ — ἀκαθαρσίας.

Κονίαμα [5]) μέν ἐςιν, ὁ τίτανος, ᾧ χρίουσι καὶ χρώζουσι τοὺς τοίχους. ἀκαθαρσίαν δὲ λέγει, τὴν σαπρίαν.

Verſ. 28.

Verſ. 28. *Sic — iniquitate.*[t]

Lucas autem dixit: Quia eſtis vt monumenta quae non apparent, et homines ambulantes ſuper ea neſciunt. Sepulchra enim quae non apparent, intus plena ſunt ſpurcitia, foris autem apparent terra munda ac via publica.

Verſ. 29. *Vae — v. 30. prophetarum.*

Vae inquit vobis, non quod haec facitis et haec dicitis quum bona ſint, ſed quod haec facientes et haec dicentes, ac vtrinque patrum veſtrorum homicidium accuſantes, ad illud vos quoque curritis, feſtinantes et me et diſcipulos meos occidere: et quia vane et in fictione haec facitis ac dicitis: nam et vos eorum quos accuſatis homicidium imitamini.

Verſ. 31. *Itaque — prophetas.*

Itaque, ex eo quod confitemini homicidium patrum veſtrorum: et ex eo praeterea quod illud imitamini, demonſtratis vosipſos filios eſſe eorum, qui prophetas occiderunt. Lucas vero addidit, Comprobatis facta patrum veſtrorum, hoc eſt, ea quodammodo ſuſcipitis: vtpote aedificando his qui occiſi ſunt ſplendida monumenta, praedicatis audaciam homicidarum: id enim de ea gloriantium eſt eamque approbantium. Videremini ſiquidem in honorem eorum qui occiſi ſunt, ornare monumenta ipſorum, et ad accuſationem patrum veſtrorum praedicta facere, niſi homicidium eorum imitaremini.

Verſ. 32.

[t]) Hentenius ante hoc ſcholium habet iunctim verſum 27. et 28. Proxime autem antecedens ſcholium, κονία — σαπρίαν, omiſit.

Verſ. 28. Ὅυτως — ἀνομίας.

Ὁ [6]) δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι [y]) ἐςὲ ὡς τὰ μνημεῖα y) Luc. 11, 44.
τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦντες ἐπά-
νω, οὐκ οἴδασι. τὰ γὰρ ἀφανῆ μνημεῖα, ἔνδον
μὲν γέμουσι σαπρίας, ἄνω δὲ φαίνονται γῆ κα-
θαρὰ καὶ λεωφόρος.

Verſ. 29. Ὀυαὶ — v. 30. προφητῶν.

Ὀυαί, φησιν, ὑμῖν, οὐχ ὅτι ταῦτα ποιεῖτε,
καὶ ταῦτα λέγετε· [καλὰ [7]) γάρ εἰσιν·] ἀλλ'
ὅτι ταῦτα ποιοῦντες, καὶ ταῦτα λέγοντες, καὶ
ἀμφοτέρωθεν κατηγοροῦντες τῆς μιαιφονίας τῶν
πατέρων ὑμῶν, ἐπὶ ταύτην καὶ αὐτοὶ τρέχετε,
σπεύδοντες ἀνελεῖν κἀμὲ καὶ τοὺς μαθητάς μου·
καὶ ὅτι μάτην καὶ ἐν ὑποκρίσει ταῦτα ποιεῖτε καὶ
ταῦτα λέγετε. καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ μιμεῖσθε τὴν
μιαιφονίαν τῶν κατηγορουμένων.

Verſ. 31. Ὥςε — προφήτας.

Ὥςε, ἀφ' ὧν ὁμολογεῖτε τὴν μιαιφονίαν τῶν
πατέρων ὑμῶν, ἔτι δὲ καὶ, ἀφ' ὧν μιμεῖσθε ταύ-
την, ἀποδεικνύετε ἑαυτοὺς υἱοὺς τῶν προφητο-
κτόνων. λουκᾶς δὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ [z]) συνευ- z) Luc. 11, 48.
δοκεῖτε τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν, τȣτέςιν,
ἀποδέχεσθε ταῦτα τρόπον τινὰ, ἅτε διὰ τοῦ
κατασκευάζειν τάφους λαμπροὺς τοῖς φονευθεῖ-
σι κηρύττοντες τὴν τόλμαν τῶν φονέων, ὅπερ ἐςὶν
ἐγκαλλωπιζομένων, καὶ οἷον ἀποδεχομένων αὐ-
τήν. ἐδοκεῖτε γὰρ ἂν εἰς τιμὴν τῶν φονευθέντων
κοσμεῖν τὰ μνημεῖα τȣτων, καὶ εἰς κατηγορίαν
τῶν πατέρων ὑμῶν τὰ ῥηθέντα λέγειν, εἰ μὴ ἐμι-
μεῖσθε τὴν μιαιφονίαν αὐτῶν.

Verſ. 32.

7) Tria haec vocabula omittit. A.

Verſ. 32. *Et — veſtrorum.*

Menſuram malitiae. Non dixit autem hoc praecipiendo, ſed quod futurum erat praedicendo.

Verſ. 33. *Serpentes — gehennae?*

Serpentes ipſos nominauit, tanquam nociuos et inſidiatores ac peſtiferos. Progenies autem viperarum, vtpote ſimiles patribus ſuis in veneno malitiae et in truculentia. Progenies quoque viperarum appellauit eos Iohannes Baptiſta tertio capite, ſed iuxta alium intellectum. Iudicium vero gehennae dicit condemnationem et ſupplicium gehennae ſiue quod mittit in gehennam.

Verſ. 34. *Propter — ciuitatem.*

Propter hoc: propter quid? Quia impleturi eſtis menſuram malitiae patrum veſtrorum. Mitto autem dixit, oſtendens diuinitatis dignitatem. Prophetas autem et ſapientes ac ſcribas dicit Apoſtolos, et qui eos ſequuti ſunt paſtores ac doctores eccleſiarum, vtpote dignos habitos prophetica gratia, et quaſi ab eo edoctos et tanquam ſcripturam intelligentes. Quod autem dicitur, Ex illis: ſignificat quod non omnes occiſuri erant, neque omnes flagellaturi.

Verſ. 35. *Vt — terram.*

Sanguinem, intellige ſanguinis ſiue caedis condemnationem. Vt veniat, inquit, ſuper vos condemnatio cuiuslibet iuſti ſanguinis qui effuſus eſt ſuper terram. Lucas autem dixit, Vt exquiratur ſanguis

8) ἐπὶ πάντων, pro ἐπιτάττων. A.

Verf. 32. Καὶ — ὑμῶν.

Τὸ μέτρον τῆς κακίας. οὐκ ἐπιτάττων [8]) δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ προαναφωνῶν τὸ ἐσόμενον.

Verf. 33. Ὄφεις, — γεέννης;

Ὄφεις μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς πονηροὺς καὶ ἐπιβούλους καὶ λυμαντικούς· γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν, ὡς ἐοικότας τοῖς πατράσιν αὐτῶν κατὰ τὸν ἰὸν τῆς κακίας καὶ κατὰ τὸ φονικόν. γεννήματα δὲ ἐχιδνῶν, καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης αὐτοὺς προσηγόρευσεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰ καὶ καθ' ἑτέραν ἔννοιαν. κρίσιν δὲ γεέννης λέγει, τὴν κατάκρισιν καὶ τιμωρίαν τῆς γεέννης, ἤτοι, τὴν παραπέμπουσαν εἰς τὴν γέενναν.

Verf. 34. Διὰ — πόλιν.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διότι μέλλετε πληρῶσαι τὸ μέτρον τῆς κακίας τῶν πατέρων ὑμῶν. ἀποστέλλω δὲ εἶπε, παραδεικνύων τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος. προφήτας δὲ καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, τοὺς ἀποστόλους φησὶ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ποιμένας καὶ διδασκάλους τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἠξιωμένους προφητικοῦ χαρίσματος καὶ ὡς [σεσοφισμένους [9]) ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὡς] τὴν γραφὴν εἰδότας. τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν δηλοῖ, ὅτι οὐ πάντας ἀποκτενοῦσιν, οὐδὲ πάντας μαστιγώσουσιν.

Verf. 35. Ὅπως — γῆς.

Αἷμα νόει, τὴν καταδίκην τοῦ αἵματος, ἤτοι, τοῦ φόνου. ὅπως ἔλθῃ, φησὶν, ἐφ' ὑμᾶς καταδίκη παντὸς αἵματος δικαίου ἐκχυνομένου ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἵνα [a]) ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα a) Luc. 11, 50.

9) Inclufa abfunt. A.

ſanguis omnium prophetarum, qui effuſus eſt a conſtitutione mundi a generatione iſta.¹) Docet autem quiddam tremendum ſermo iſte. Qui enim peccatorum nouit poenas, et nihilominus eos imitatur, reus eſt vt ab eo exigantur omnium ſupplicia, hoc eſt pro vnoquoque poenam luat: eo quod exemplo eius ſeſe non refrenauerit. Et ex illis occidetis inquit, vt expetatur a vobis vltio cuiuslibet caedis, quae prius contra iuſtos fuerat perpetrata. Audierant enim quod Caim ſeptem ſuppliciis dignus fuerat: Lamech vero ſeptuaginta ſeptem, eo quod ſeſe non refrenaſſet exemplo. Dictionem autem ὅπως, vt aiunt quidam, non capi cauſaliter, ſed vt ſignificet id quod futurum eſt.

Verſ. 35. *A — altare.*

Opportune Abel meminit, oſtendens quod etiam caedes illius per inuidiam perpetrata eſt. Zachariam autem quidam dicunt eum qui fuit vnus duodecim prophetarum: quidam vero eum, qui filius Ioadae dicebatur, qui etiam Zacharias appellabatur. Plures autem patrem Baptiſtae. Scribunt enim ſe accepiſſe a patrum traditione, quae citra ſcriptum per manus peruenit ad poſteros quae traditionum genera ἄγραφα nominantur, quod erat in templo locus virginibus deſtinatus: a quo ſtantem quondam in eo Dei matrem poſt partum, non eiecit, dicens virginem eſſe, et ideo occiſus eſt inter templum et altare exterius.

Verſ. 36. *Amen — iſtam.*

Quia timore gehennae quae eis impendebat eo quod ventura eſſet, hos non commouebat, exterret ac pro-

¹) Incluſa abſunt. A.

αἷμα πάντων τῶν προφητῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. διδάσκει δέ τι φοβερὸν ὁ λόγος, ὅτι ὁ γινώσκων τὰς τῶν πεπλημμεληκότων τιμωρίας, [καὶ [1]) μιμησάμενος αὐτοὺς, ἔνοχός ἐστιν ἀπαιτηθῆναι πάντων τὰς τιμωρίας,] τουτέστι, δοῦναι ἐφ' ἑκάστῳ δίκην, ὡς μὴ σωφρονισθεὶς τοῖς παραδείγμασι. καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε, φησιν, ὅπως ἀπαιτηθῆτε κόλασιν παντὸς φόνου προτετολμημένου κατὰ τῶν δικαίων. ἤκουσαν γὰρ, ὅτι ὁ μὲν κάϊν ἑπτὰ τιμωριῶν ἦν ἄξιος· ὁ δὲ λάμεχ, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, διὰ τὸ μὴ σωφρονισθῆναι τῷ παραδείγματι. τὸ δὲ ὅπως, καὶ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὰ νῦν φασί τινες, ἀλλὰ δηλωτικὰ τοῦ μέλλοντος.

Verſ. 35. Ἀπὸ — θυσιαστηρίου.

Εὐκαίρως τοῦ ἄβελ ἐμνημόνευσε, δεικνύων, ὅτι καὶ ὁ ἐκείνου φόνος διὰ φθόνον ἐγένετο. ζαχαρίαν δὲ, οἱ μὲν λέγουσι τὸν ἕνα τῶν δώδεκα προφητῶν· οἱ δὲ, τὸν καὶ [2]) ἰωδαὲ καλούμενον· ἕτεροι δὲ, τὸν [3]) ἀζαρίαν· οἱ πλείους δὲ, τὸν πατέρα τοῦ βαπτιστοῦ. γράφουσι γὰρ, ὅτι παρέλαβον ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῶν πατέρων, ὡς ἦν τόπος ἐν τῷ ναῷ ταῖς παρθένοις ἀποτεταγμένος, ἐν ᾧ στᾶσάν ποτε τὴν θεοτόκον μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἐξέβαλεν οὗτος, εἰπὼν, ὅτι παρθένος ἐστί. διὸ καὶ ἐφονεύθη μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἔξω θυσιαστηρίου.

Verſ. 36. Ἀμὴν — ταύτην.

Ἐπεὶ τὸν φόβον τῆς γεέννης ἐπικρεμάσας αὐτοῖς, οὐ καθίκετο τούτων, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν, ἐκφο-

[2]) καὶ τὸν, ordine inuerſo. B.
[3]) καὶ, interponit. A.

propulsat eos calamitatibus, quae non longe post futurae erant: ideo confirmat quod etiam ventura sunt omnia haec, videlicet quae miserrimae sunt vltionis, super generationem istam, siue super hosipsos. Sub Vespasiano enim et Tito apprehenderunt eos quae a Romanis prouenere mala.

Vers. 37. *Ierusalem — ad te.*

Ad ciuitatem conuertens sermonem deplorat hanc. Reduplicatio autem appellationis, demonstratio est miserationis. Eius etenim miseretur, vt quae olim dilecta erat, nunc vero extrema passura est, propter iniquitates inhabitantium in ea. Consequenter autem exprobrat ei, quod interemerit prophetas quos ipse ad eam miserat.

Vers. 37. *Quoties — noluistis.*

Volui, inquit, congregare filios tuos sub mea protectione, quos peccata dispersérant a diuina custodia. Exemplo autem gallinae suum in Iudaeos amorem ostendit. Quidam autem sermonem intelligunt de Iudaeis per varias regiones dispersis sub prioribus captiuitatibus. Et noluistis: me non recipientes, sed persequentes et occidere festinantes. Ad ciuitatis habitatores rursus sermonem conuertit.

Vers. 38. *Ecce — deserta.*

Domus vestra siue templum relinquitur vobis desertum ab inhabitante in ea diuina gratia. Hoc autem, domus illorum erat, vtpote in ciuitate eorum aedificatum.

Vers. 39.

βεῖ καὶ κατασφαλίζεται τούτους ἀπὸ τῶν οὐκ εἰς μακρὰν συμφορῶν. διὸ καὶ διαβεβαιοῦται, ἥξει ταῦτα πάντα, δηλαδὴ, τὰ τῆς παγχαλέπου τιμωρίας, ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην, ἤγουν, ἐπ' αὐτοὺς δὴ τούτους. ἐπὶ ουεσπασιανοῦ γὰρ καὶ τίτου κατέλαβον αὐτοὺς τὰ ἐκ ῥωμαίων κακά.

Verſ. 37. Ἱερουσαλὴμ — αὐτήν.

Πρὸς τὴν πόλιν ἀποστρέψας τὸν λόγον, ταλανίζει ταύτην· ὁ διπλασιασμὸς δὲ τῆς κλήσεως ἐμφαντικὸς ἐλέους ἐστίν. οἰκτείρει γὰρ ταύτην, ὡς πάλαι μὲν ἠγαπημένην, νῦν δὲ παθεῖν τὰ ἔσχατα μέλλουσαν, διὰ τὰς παρανομίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. τὸ δ' ἑξῆς ὀνειδίζει ταύτην, ὡς διαφθείρουσαν τοὺς προφήτας, οὓς αὐτὸς ἀπέστελλε πρὸς αὐτήν.

Verſ. 37. Ποσάκις — ἠθελήσατε.

Ἠθέλησα, φησιν, ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου ὑπὸ τὴν ἐμὴν σκέπην, ἅτινα αἱ ἁμαρτίαι διεσκόρπισαν ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκοπῆς. διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τῆς ὄρνιθος, τὸ περὶ τοὺς ἰουδαίους, φιλόστοργον ἑαυτοῦ δείκνυσι. τινὲς δὲ νοοῦσι τὸν λόγον περὶ τῶν διεσπαρμένων ἰουδαίων εἰς διαφόρους χώρας ὑπὸ τῶν προγεγενημένων αἰχμαλωσιῶν. καὶ οὐκ ἠθελήσατε, μὴ παραδεξάμενοί με, ἀλλὰ διώκοντες καὶ ἀποκτεῖναι σπουδάζοντες. πρὸς τοὺς ἐνοικοῦντας δὲ τῇ πόλει διαλέγεται πάλιν.

Verſ. 38. Ἰδοὺ — ἔρημος.

Ὁ οἶκος ὑμῶν, ἤγουν, ὁ ναὸς, ἀφίεται ὑμῖν ἔρημος τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος. οἶκος δὲ αὐτῶν οὗτος, ὡς ἱδρυμένος ἐν τῇ πόλει αὐτῶν.

Verſ. 39. *Dico — domini.*

Et quando hoc dicturi ſunt? Volentes quidem, nunquam: nolentes autem, tempore ſecundi aduentus eius, quando venturus eſt cum poteſtate et gloria magna: quando nulla erit eis vtilitas cognitionis. Amantis vero dictum eſt, Nequaquam me poſthac videbitis. Vehementer ſiquidem amabat, verum deſpiciebatur, et ideirco maxime dolebat. Poſthac autem dicens, non ſolum tempus illud ſignificauit, ſed totum vſque ad paſſionis tempus: poſt quod amplius non viderunt eum. Quanquam enim viſus eſt quibusdam poſt reſurrectionem, at non infidelibus Iudaeis. Quod vero additur, Benedictus qui venit in nomine domini, Dauidicum eſt, et eius data eſt interpretatio quadrageſimoquinto capite.

Cap. XXIV. v. 1. *Et — templi.*

Quum audiſſent, Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta, admirabantur ſi tale templum deſolandum eſſet: et ideo acceſſerunt vt oſtenderent ei ſtructuras templi tanquam admirandas.

Verſ. 2. *Ieſus autem — diruatur.*

Interrogat primum eos. Num haec omnia videtis tam admiranda? Deinde praedicit eorum perditionem: et iam non amplius de deſolatione, ſed de omnimoda demolitione prophetat. Marcus autem dicit, Et egrediente eo de templo dicit ei vnus diſcipulorum ſuorum: Praeceptor vide quales lapides, et quales ſtructurae; Ieſus autem reſpondens ait illi: Vides magnas has ſubſtructiones? Non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non dirua-

Vers. 39. Λέγω — κυρίου.

Καὶ πότε τοῦτο εἴπωσιν; ἑκόντες μὲν, οὐδέποτε· ἄκοντες δὲ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἥξει[4]) μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, ὅταν οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἐπιγνώσεως. ἐραστοῦ δὲ, τὸ οὐ μή με ἴδητε ἀπάρτι, σφόδρα μὲν ἐρῶντος, ἀτιμαζομένου δὲ, καὶ διὰ τοῦτο περιαλγοῦντος. ἀπάρτι δὲ εἰπὼν, οὐ τὴν ὥραν ἐκείνην μόνην ἐδήλωσεν, ἀλλ' ὅλον τὸν ἄχρι τῆς σταυρώσεως καιρὸν, μεθ' ὃν οὐκ ἔτι εἶδον αὐτόν. εἰ γὰρ καὶ ὤφθη τισὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἀπίστοις ἰουδαίοις. τὸ δὲ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν[5]) ὀνόματι κυρίου, δαυϊτικὸν μέν ἐστιν, ἡρμηνεύθη δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ.

Cap. XXIV. v. 1. Καὶ — ἱεροῦ.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος[6]) ὑμῶν ἔρημος, ἐθαύμασαν, εἰ τοιοῦτος ναὸς ἐρημωθήσεται· διὸ καὶ προσῆλθον ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ, ὡς θαυμαστάς.

Vers. 2. Ὁ δὲ ἰησοῦς — καταλυθήσεται.

Ἐρωτᾷ πρῶτον αὐτοὺς, οὐ βλέπετε ταῦτα πάντα τὰ θαυμαστά; εἶτα προαναφωνεῖ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, καὶ οὐκέτι λοιπὸν περὶ ἐρημώσεως, ἀλλὰ περὶ παντελοῦς ἀφανισμοῦ προφητεύει. μάρκος δέ φησιν, ὅτι καὶ [b]) ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί. ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ· βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομὰς, οὐ μὴ ἀφεθῇ

b) Marc. 13, 1.

4) ἥξῃ. B.
5) ἐν ὀνόματι κυρίου. omittit. A.
6) ὑμῶν, omittit. A.

diruatur. Lucas vero ſcripſit. Et quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus et donis ornatum eſſet, dixit, Ex his quae videtis venient dies quando non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non diruatur. Siquidem acceſſerunt diſcipuli omnes, vt oſtenderent ei ſtructuras: quibusdam autem dicentibus apud ſeſe de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum eſſet, vnus diſcipulorum ait Chriſto, Praeceptor vide quales lapides et quales ſtructurae. At ille etiam ad caeteros omnes dixit ea quae reſpondit.

Aiunt autem quidam, Atqui in his quos ſignificauit diebus relictus eſt lapis ſuper lapidem qui non eſt dirutus. Quibus reſpondemus, quod omnia quae demonſtrata ſunt, et admiratione digna erant, vsque ad fundamenta diruta ſunt iuxta domini ſententiam. Quodſi quid adhuc reſiduum a Romanis relictum eſt, etiam hoc a poſteris diruitur, vt ad alias ſtructuras transferatur.

Cap. LVII. De conſummatione.

Verſ. 3. *Sedente — ſeculi?*

Marcus autem nomina quoque dixit eorum qui interrogauerunt. Petrus inquit et Iacobus, Iohannes et Andreas. Omnes ſiquidem acceſſerunt vt diſcerent: hi autem quatuor interrogauerunt, vtpote

7) Poſt iſta in margine Codicis A. a manu recentiori addita ſunt haec: *γέγραπται δὲ, ὅτι βασιλεύοντος ἰουλιανοῦ τοῦ τρισκαταράτου, καὶ ἀπελθόντος εἰς ἀντιόχειαν θῦσαι τοῖς εἰδώλοις ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ἀπόλλωνος, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ τῶν ἰουδαίων λαὸς, δυσωποῦντες αὐτὸν καὶ δεόμενοι, ὅπως ἐπιτρέψῃ ἀνεγεῖραι τὸν ἑαυτῶν ναὸν, ὃ καὶ γέγονεν. ἀρξάντων δὲ τῶν τρισκαταράτων ἰουδαίων τῶν θεμελίων τῆς οἰκο-*

θῇ λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι c) καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἶπε· ταῦτα, ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ καταλυθήσεται. καὶ γὰρ προσῆλθον μὲν οἱ μαθηταὶ πάντες ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομάς· τινῶν δὲ ἐξ αὐτῶν λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ καθ' ἑαυτοὺς, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται, εἷς τῶν μαθητῶν εἶπε τῷ χριστῷ· διδάσκαλε, ἴδε, ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί. ὁ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους πάντας εἶπεν, ἃ εἶπε.

c) Luc. 21, 5.

Λέγουσι δέ τινες, ὅτι καὶ μὴν ἔν τισι μέρεσιν, ἀφείθη λίθος ἐπὶ λίθῳ, ὃς οὐ κατελύθη. πρὸς οὓς ἀντιλέγομεν, ὅτι τὰ ἐπιδειχθέντα πάντα, τὰ ἀξιοθαύμαστα, μέχρι θεμελίων κατελύθησαν κατὰ τὴν δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ καὶ, εἴ τι λείψανον ἀφείθη παρὰ ῥωμαίων, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ὕστερον καταλύεται, πρὸς οἰκοδομὰς ἑτέρας μεταφερόμενον. 7)

Κεφ. ΝΖ. Περὶ τῆς συντελείας.

Verſ. 3. Καθημένου — αἰῶνος;

Ὁ δὲ μάρκος εἶπε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐρωτησάντων, ὅτι πέτρος d) καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης καὶ ἀνδρέας. προσῆλθον μὲν γὰρ μαθησόμενοι, πάντες· ἠρώτησαν δὲ οἱ τέσσαρες, ὡς πλείονα παρ-

d) Marc. 13, 3.

οἰκοδομῆς, ὦ τῶν κριμάτων τοῦ ...... ἰησοῦ! πῦρ ἐξελθὸν τῶν θεμελίων, ἄρδην πάντας κατέκαυσε. τάτε θεμέλια καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας. Caret his Hentenius etiam. Narratur haec res a pluribus ſcriptoribus.

pote maiorem habentes fiduciam. Interrogant autem non tantum de templi vastatione discere cupientes, quantum de tempore secundi aduentus eius: ideo etiam seorsim accesserunt ne Iudaeis hoc manifestum fieret. Sed Matthaeus duo haec eos interrogasse dicit, puta: ¡Quando haec erunt? quae videlicet de templi euersione dixisti. Et, Quod signum aduentus tui et consummationis seculi? Marcus vero vnicam fuisse dicit interrogationem, de templo solum. Ait enim, Dic nobis quando haec erunt, et quod signum quando haec omnia consummanda sunt? Similiter autem scripsit et Lucas. Quid ergo dicendum est? Quod vna quidem fuit interrogatio, sicut scripserunt Marcus et Lucas: intentio autem discipulorum erat, vt de his duobus certiores fierent: puta de euersione templi et de secundo Christi aduentu: existimantes autem quod simul haec duo contingerent, fecerunt vnam de vtroque interrogationem. Verum Matthaeus intentionem eorum manifestans, illam in duas diuisit.

Vers. 4. *Et — v. 5. seducent.*

Nihil ad has interrogationes respondit, sed primum illa dicit eis, quae primum eos scire oportebat: quae videlicet futurum erat, vt ante illa occurrerent. Lucas autem dicit, Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum, et: Tempus instat. Ne igitur sequamini illos. Venient, inquit, nomine meo vtentes ad deceptionem eorum, qui illis credituri sunt, et dicentes, quisque videlicet eorum, Ego sum, nempe Christus. Et, Tempus instat, puta mei

*) Malim τῆς τοῦ ναοῦ, vt mox.

παῤῥησίαν ἔχοντες. ἐρωτῶσι δὲ, γλιχόμενοι μαθεῖν ἐ τοσοῦτον περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ ναοῦ, ὅσον περὶ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρεσίας αὐτοῦ. διὰ καὶ κατ' ἰδίαν προσῆλθον, ἵνα μὴ τοῦτο τοῖς ἰεδαίοις ἔκπυςον γένηται. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν φησιν, αὐτοὺς δύο ταῦτα ἐρωτῆσαι, πότε ταῦτα ἔςαι, δηλαδὴ, τὰ τοῦ[8]) ναοῦ τῆς καταςροφῆς, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ὁ δὲ μάρκος, ἓν εἶναι λέγει τὸ ἐρώτημα, περὶ τοῦ ναε μόνον. ἔγραψε γὰρ, εἰπὲ[e]) ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔςαι, καὶ τί τὸ σημεῖον, ὅταν μέλλῃ ταῦτα πάντα συντελεῖσθαι. παραπλησίως δὲ λέγει καὶ ὁ λουκᾶς. τί οὖν ἐςιν εἰπεῖν; ὅτι μία μὲν ἦν ἡ ἐρώτησις, ὡς ἔγραψαν μάρκος καὶ λουκᾶς· σκοπὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν δύο τούτων μαθεῖν, τῆς τε τοῦ ναοῦ καταςροφῆς, καὶ τῆς τοῦ χριςοῦ δευτέρας παρουσίας. ὑπολαμβάνοντες γὰρ, ὅτι ἅμα τὰ δύο γενήσονται, μίαν περὶ τῶν δύο τὴν ἐρώτησιν ἐποιήσαντο· ματθαῖος δὲ σαφηνίζων τὸν σκοπὸν αὐτῶν, διεῖλεν αὐτὴν εἰς τὰ δύο.

e) Marc. 13, 4. Luc. 21, 7.

Verſ. 4. Καὶ — v. 5. πλανήσουσι.

Οὐδὲν πρὸς τὰς ἐρωτήσεις ἀπεκρίθη ταύταις, ἀλλὰ πρότερον ἐκεῖνα λέγει τούτοις, ἃ πρῶτα τούτους ἔδει μαθεῖν, ὡς πρὸ ἐκείνων ἀπαντῆσαι μέλλοντα. λεκᾶς δὲ φησιν, βλέπετε,[f]) μὴ πλανηθῆτε. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί με, λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ἐλεύσονται, φησι, τῷ ὀνόματί μου χρώμενοι πρὸς ἀπάτην τῶν πειθομένων αὐτοῖς, καὶ λέγοντες ἕκαςος, ὅτι ἐγώ εἰμι, τετέςιν,[9]) ὁ χριςὸς, καὶ ὅτι ὁ καιρὸς ἤγγικεν,

f) Luc. 21, 8.

9) τετέςιν ὁ χριςός. Abſunt. A.

mei secundi aduentus. Ne ergo sequamini eos, siue aliquem illorum. Marcus autem dixit: Et multos seducent. Fuerunt autem huiusmodi seductores, Simon et Menander Samaritani, et alii.

Vers. 6. *Futurum est — bellorum.*

Bella dicit quae mota sunt contra Ierosolyma: rumores autem bellorum, qui contra alias Iudaeorum ciuitates, quos factos fuisse scribit Iosephus antequam caperetur Ierusalem. Siquidem erexit se natio Iudaeorum, nec tributum exsoluebat. Romani vero non ferentes iniuriam, expeditionem in illos parauerunt.

Vers. 6. *Videte — finis.*

Ne terreamini inquit, quasi praedicatio sub seditione et turbatione dirimenda sit. Siquidem ventura sunt haec omnia quae de his bellis dixi, sic tamen vt nihil illi noceant. Aut ne terreamini, quasi iam instet finis siue perditio templi ac ciuitatis. Oportet enim haec omnia fieri: sed nondum est finis siue perditio eorum. Nam postmodum capta sunt Ierosolyma. Dicit autem Chrysostomus, quod discipuli quum in praecedentibus de extrema Iudaeorum vltione audissent, tanquam ad alienam calamitatem, quae nihil eos tangeret, negligenter se ad eam habebant, et sola ea tunc somniabant bona, quae absque tumultu in secundo Christi aduentu ventura erant: propter quae etiam interrogationem produxerant. Christus vero rursum illis laboriosa pronuntiat, constituens eos certami-

1) De vtroque Iustin. Mart. p. 69. D. E.
2) Tom. VII. p. 723. D.
3) ἐπίμονα. B. Chrysostomus loco laudato χαλεπά.

κεν, ὁ τῆς δευτέρας μȣ δηλονότι παρȣσίας. μὴ οὖν ἀκολȣθήσητε αὐτοῖς, ἤγουν, τινὶ αὐτῶν. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ g) πολλοὺς πλανήσουσιν. g) Marc. 12, 6.
ἐγένοντο δὲ τοιȣ͂τοι πλάνοι σίμων x) καὶ μένανδρος, οἱ σαμαρεῖται, καὶ ἕτεροι.

Verſ. 6. Μελλήσετε — πολέμων.

Πολέμους λέγει, τοὺς κατὰ τῶν ἱεροσολύμων· ἀκοὰς δὲ πολέμων, τὰς τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις τῶν ἰȣδαίων, οὓς ἰώσηπος ἱστορεῖ γενέσθαι πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς ἱερουσαλήμ. καὶ γὰρ τὸ τῶν ἰȣδαίων ἔθνος ἀντῆρε, καὶ οὐκ ἀπεδίδου τοὺς φόρους· ῥωμαῖοι δὲ, μὴ ἐνεγκόντες τὴν ὕβριν, ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς.

Verſ. 6. Ὁρᾶτε — τέλος.

Μὴ πτοηθῆτέ, φησιν, ὡς τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ ταραχῆς διακοπησομένου. μέλλȣσι γὰρ πάντα τὰ τῶν πολέμων τȣ́των γενέσθαι, μηδὲν αὐτὸ βλάπτοντα· ἢ μὴ πτοηθῆτε, ὡς ἤδη τοῦ τέλȣς ἐπιστάντος, ἤγουν, τȣ͂ ὀλέθρου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως. δεῖ γὰρ πάντα ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' ȣ̓́πω τὸ τέλος, εἶτουν, ὁ ὄλεθρος αὐτῶν. ὕστερον γὰρ ἑάλωσαν τὰ ἱεροσόλυμα. φησὶ δὲ ὁ χρυσόστομος, ὅτι οἱ μὲν 2) μαθηταὶ περὶ τῆς παγχαλέπου τιμωρίας τῶν ἰȣδαίων ἀνωτέρω μαθόντες, ὡς περὶ ἀλλοτρίας συμφορᾶς, ἀφροντίστως διέκειντο, καὶ μόνα τηνικαῦτα δίχα θορύβων ὠνειροπόλȣν τὰ τῆς τοῦ χριστȣ͂ δευτέρας παρȣσίας ἀγαθὰ, δι' ἃ καὶ τὴν ἐρώτησιν προσήγαγον. Ὁ δὲ χριστὸς πάλιν ἐπίπονα 3) τȣ́τοις προμηνύει, ποιῶν αὐτοὺς 4) ἐναγωνίους, καὶ διπλῆ νήφειν

4) ἐν ἀγωνίᾳ. A.

taminum praefectos: et duplicem ob causam vigilare iubet, tum ne a seductoribus fallantur, tum ne a bellorum rumore turbentur. Duplex siquidem ait instare bellum, et a seductoribus, et a Romanis, multamque ac variam commotionem, et interius et exterius.

Vers. 7. *Exurget — regnum.*

Gentes sociae Romanorum in gentes Iudaeis foederatas: et regna auxiliaria Romanis, in regna auxiliaria Iudaeis: et propterea fortia erunt horum bella.

Vers. 7. *Et — loca.*

Hoc est singulis Iudaeorum locis. Apud Lucam ponitur: Terroresque et signa a coelo magna erunt, vt cognoscant Iudaei ea quae fient diuinae esse irae: et intelligant quod propter saluatoris interemptionem haec patiantur.

Vers. 8. *Omnia — dolorum.*

Principium malorum et primordia calamitatum quae Iudaeis imminent.

Vers. 9. *Tunc — afflictionem.*

Tunc: Quando? Ante defectionem: nam in illud tempus sermonem traduxit, quod et Lucas significauit dicens, Ante haec omnia iniicient manus suas in vos, et persequentur, tradentes in synagogas et carceres, tractos ad reges ac praesides propter nomen meum. Plurimas enim calamitates post saluatoris assumptionem Iudaei induxerunt Apostolis: interdum quidem synagogae principibus tra-

νήφειν κελεύων, ὡς μήτε ὑπὸ τῶν πλάνων ἀπατηθῆναι, μήτε ὑπὸ τῆς ἀκοῆς τῶν πολέμων θροηθῆναι. διπλοῦν γὰρ εἶναι τὸν πόλεμον, ἀπό τε τῶν πλάνων, ἀπό τε τῶν ῥωμαίων, καὶ πολλὴν καὶ ποικίλην τὴν ζάλην, καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτός.

Verſ. 7. Ἐγερθήσεται — βασιλείαν.

Τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα ῥωμαίοις, ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συμμαχοῦντα ἰουδαίοις, καὶ αἱ βασιλεῖαι, αἱ συναιρόμεναι ῥωμαίοις, ἐπὶ τὰς συναιρομένας ἰουδαίοις. καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυροὶ γενήσονται τούτων πόλεμοι.

Verſ. 7. Καὶ — τόπους.

Κατὰ τόπους τῶν ἰουδαίων. παρὰ τῷ λουκᾷ δὲ πρόσκειται, ὅτι [h]) φόβητρά τε καὶ σημεῖα μεγάλα ἀπ' οὐρανοῦ ἔσται, ἵνα γνῶσιν ἰουδαῖοι θεομηνίαν εἶναι τὰ γινόμενα, καὶ συνῶσιν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀναίρεσιν ταῦτα πάσχουσι. h) Luc. 21, 11.

Verſ. 8. Πάντα — ὠδίνων.

Ἀρχὴ τῶν κακῶν, προοίμια τῶν συμφορῶν, τῶν τοῖς ἰουδαίοις ἐπερχομένων.

Verſ. 9. Τότε — θλίψιν.

Τότε, πότε; πρὸ τῆς ἀποστασίας. εἰς ἐκεῖνον γὰρ τὸν καιρὸν μετήγαγε τὸν λόγον, ὃ καὶ λουκᾶς ἐδήλωσεν εἰπών, ὅτι πρὸ [i]) τούτων πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ διώξουσιν, παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακάς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου. πολλὰ γὰρ τότε δεινά, μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀνάληψιν, οἱ ἰουδαῖοι τοῖς ἀποστόλοις ἐπήγαγον· ποτὲ μέν, τοῖς ἀρχισυνα- i) Luc. 21, 12.

tradentes, vt punirentur: Interdum vero ad reges trahentes, veluti ad Herodem et Agrippam, ac similes. Praeterea ad praesides ac ciuitatum praefectos, et consulis aut principis munere fungentes, quemadmodum liber Apostolicarum actionum testatur.

Vers. 9. *Et occident vos.*

Hoc solis eis dicit, qui per Iudaeorum improbitatem ac versutiam occidendi erant: puta Stephanus, Iacobus frater Iohannis, et si quis alius.

Vers. 9. *Et — meum.*

A parentibus, a cognatis, ab amicis, a contribulibus, a familiaribus, ab hospitibus, a principibus, a subditis, et vt semel dicam, ab omnibus qui alieni sunt a praedicatione. Vbi autem tristia praedixit, consolationem deinceps subiunxit, dicens, Propter me: Nam id significat, Propter nomen meum. Et vere magna discipulis erat consolatio pati propter ipsum.

Vers. 10. *Et — multi.*

Erunt inuicem suspecti propter fidei diuersitatem: siue, non credentes apud eos qui credent.

Vers. 10. *Et — inuicem habebunt odio.*

Marcus autem manifestius dixit, quod tradent frater fratrem in mortem, et pater filium: et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient. Verisimile est itaque omnia facta esse, etsi liber Actorum rum

[5]) Tria haec vocabula absunt. A.

γώγοις παραδιδόντες εἰς κάκωσιν, ποτὲ δὲ ἐπὶ βασιλεῖς ἄγοντες, οἷον ἐπὶ ἡρώδην καὶ ἀγρίππαν [καὶ [5]) τοὺς τοιούτους,] καὶ ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας καὶ στρατηγοὺς τῶν πόλεων, καὶ τοὺς ἀνθυπάτους καὶ πολιτάρχας, ὡς ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν πράξεων ἱστορεῖ.

Verſ. 9. Καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς.

Τοῦτο λέγει πρὸς μόνους τοὺς ἀναιρεθῆναι μέλλοντας, διὰ τῆς τῶν ἰουδαίων κακεντρεχείας, οἷος ἦν στέφανος καὶ ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς ἰωάννου, καὶ εἴ τις ἕτερος.

Verſ. 9. Καὶ — μου.

Ὑπὸ γονέων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ φίλων, ὑπὸ ὁμοφύλων, ὑπὸ οἰκείων, ὑπὸ ξένων, ὑπὸ ἀρχόντων, ὑπὸ ἀρχομένων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὑπὸ πάντων τῶν ἀλλοτρίων τοῦ κηρύγματος. προειπὼν δὲ τὰ σκυθρωπὰ, λοιπὸν ἐπήγαγε καὶ τὴν παραμυθίαν, ὅτι δι' ἐμέ. τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ διὰ τὸ ὄνομά μου. καὶ ὄντως μεγάλη τοῖς μαθηταῖς ἦν παραμυθία τὸ πάσχειν δι' αὐτόν.

Verſ. 10. Καὶ — πολλοί.

Ὕποπτοι ἔσονται πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως, ἤγουν, οἱ μὴ πιστεύοντες πρὸς τοὺς πιστεύοντας.

Verſ. 10. Καὶ — μισήσουσιν ἀλλήλους.

Μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι [k]) παραδώσει k) Marc. 13,12
ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. εἰκὸς γὰρ, πάντα γενέσθαι, εἰ

rum particulariter de omnibus non differat. Lucas vero etiam dicit: Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis ac fratribus, et morte afficient quosdam ex vobis. Praedixit enim et hoc Christus discipulis, quod omnium est miserrimum, videlicet quod etiam a familiarissimis impugnandi erant: vt praescientes parati essent ad tolerantiam: et ita periculum facilius sustinerent. Haec autem omnia praedixit eis decimo nono capite. Quaere ergo et ibi horum expositionem.

Vers. 11. *Et — multos.*

Superius de iis dixit, qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit, qui se prophetare simulabunt. Tunc enim multi tales fuerunt, quum adhuc initia essent praedicationis.

Vers. 12. *Et — multorum.*

Et hoc miserrimum est, quod neque ab amicorum dilectione consolationem habituri sunt. Quidam autem ἀγάπην, dilectionem, nominari dixerunt hospitalitatem: alii vero compassionem: Vide quot pericula eis praedixerit, ad omnia exacuens, et ad magnanimitatem roborans, ac confortationibus adamantinos reddens.

Vers. 13. *Qui autem — saluus erit.*

Hoc etiam dictum est decimonono capite, et ibi manifesta admodum data est interpretatio.

Vers. 14.

καὶ μὴ περὶ πάντων λεπτομερῶς ἡ βίβλος διαλαμβάνει τῶν πράξεων. καὶ ὁ λουκᾶς δέ φησιν, ὅτι παραδοθήσεσθε l) καὶ ὑπὸ γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ 6) ἀδελφῶν, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. προεῖπε γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ χριστὸς καὶ τουτὶ τὸ πάντων δεινότατον, ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν οἰκειοτάτων πολεμηθήσονται, ἵνα προμαθόντες ἑτοιμασθῶσιν εἰς ὑπομονὴν, καὶ λοιπὸν κουφότερον τὸ δεινὸν ἐνέγκοιεν. ταῦτα δὲ πάντα προεῖπεν αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον κἀκεῖ τὴν περὶ τούτων ἐξήγησιν.

l) Luc. 21, 16.

Verſ. 11. Καὶ — πολλούς.

Ἀνωτέρω μὲν, περὶ τῶν ὑποκρινομένων τὸν χριστὸν εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, περὶ τῶν ὑποκρινομένων προφητεύειν. πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι τότε γεγόνασιν, ἀρχὴν ἔτι τοῦ κηρύγματος ἔχοντος.

Verſ. 12. Καὶ — πολλῶν.

Καὶ τοῦτο χαλεπώτατον, ὅτι οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀγάπης παραμυθίαν ἕξουσι. τινὲς δὲ ἀγάπην ἐνταῦθα, τὴν φιλοξενίαν ὠνόμασαν· ἕτεροι δὲ, τὴν συμπάθειαν. ὅρα, πόσα δεινὰ προεῖπεν αὐτοῖς, παραθήγων εἰς πάντα, καὶ στομῶν εἰς εὐψυχίαν, καὶ ταῖς ἐπιῤῥώσεσιν ἀδαμαντίνους ἀπεργαζόμενος.

Verſ. 13. Ὁ δὲ — σωθήσεται.

Εἴρηται καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ διηρμηνεύθη πάνυ σαφῶς ἐκεῖ.

6) Ita etiam vterque Codex ordinat in contextu Lucae.

Verſ. 14. *Et praedicabitur — orbe.*

Hinc demonſtrauit, quod nulla pericula praedicationem ſuperabunt: et ita magnam praedicatoribus iniecit conſolationem, quod voti ſui compotes erunt: quia nihil eis erit obſtaculo, ſi modo tolerauerint. Marcus autem manifeſtius dixit: Et in omnes gentes primum oportet praedicare euangelium.

Verſ. 14. *In — gentibus.*

Ad redargutionem, ad accuſationem eorum, qui non crediderint: ne dicere poſſint in die iudicii, Praedicationem non audiuimus. Dictum eſt etiam de hoc decimonono capite.

Verſ. 14. *Et — conſummatio.*

Conſummatio templi et Ieruſalem, vt praediximus. Dicit ergo: Poſtquam facta fuerint vniuerſa quae dicta ſunt, et poſtquam praedicatum fuerit euangelium in vniuerſo orbe: tunc veniet Iudaeis omnimoda perditio. Quod autem priusquam caperentur Ieroſolyma praedicatum ſit euangelium per totum mundum, dixit Paulus: Fructificauit, inquit, ac creuit in omni creatura quae ſub coelo eſt. Si enim ipſe a Ieroſolymis vsque ad Hiſpaniam praedicauit, concipe etiam de caeteris Apoſtolis quousque percurrerint. Idcirco enim poſtquam praedicatum eſt euangelium vbique terrarum, pereunt Ieroſolyma, ne vmbram quidem reſponſionis habeant Iudaei: tantam videntes praedicationis virtutem, vt breuiſſimo tempore vniuerſum per-

7) Chryſoſtomus haec tractat T. VII. p. 725. D. et loca ſimilia confundit. Hunc ergo, non Codices N. Teſta-

Vers. 14. Καὶ κηρυχθήσεται — οἰκουμένῃ.

Ἐντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν τῶν δεινῶν περιγενήσεται τοῦ κηρύγματος, καὶ πολλὴν οὕτω τοῖς κήρυξι παραμυθίαν ἐνέβαλε, πληροφορηθεῖσιν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ἐμποδίσει, ἐὰν μόνον ὦσι καρτερικοί. μάρκος δὲ φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ εἰς m) πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. m) Marc. 13, 10.

Vers. 14. Εἰς — ἔθνεσιν.

Εἰς ἔλεγχον, εἰς κατηγορίαν τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ κηρύγματος. εἴρηται δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 14. Καὶ — τέλος.

Τὸ τέλος τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς ἱερουσαλὴμ, ὡς προείφημεν. λέγει τοίνυν, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ ῥηθέντα πάντα, καὶ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, τότε ἥξει τοῖς ἰουδαίοις ὁ παντελὴς ὄλεθρος. ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς ἱερουσαλὴμ ἐκηρύχθη τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἴρηκεν ὁ παῦλος, ὅτι ἐστι n) καρποφορούμενον 7) καὶ αὐξανόμενον ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπ' οὐρανόν. εἰ γὰρ αὐτὸς ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς ἰσπανίαν ἐκήρυξεν, ἐννόησον καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἄχρι πόσου διέδραμον. διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὸ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπόλλυνται τὰ ἱεροσόλυμα, ἵνα μηδὲ σκιὰν ἀπολογίας ἔχωσιν ἰουδαῖοι, τοσαύτην ἰδόντες τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, ὡς ἐν βρα-

n) Coloss. 1, 23. 6, 10.

N. Testamenti, sequitur Euthymius. Hunc errorem correxit Theophyl. p. 143. E.

percurrerit orbem, et vbique ſplendorem dederit: quum tamen ipſi permanſerint in infidelitate et ingratitudine ſua.

Verſ. 15. *Quum ergo — intelligat.*

Abominationem dicit Titi ſtatuam, quam capta ciuitate ſtatuit in adytis templi. Siquidem abominationes appellabat lex huiusmodi imagines. Deſolationis vero dixit, quia illa deſerto templo ac ciuitate erecta eſt[s]: aut quia eius erat imago qui haec deſerta fecit. Quod autem ait, Quum videritis, videtur quidem dictum eſſe ad Apoſtolos, ſed tamen fertur ad Iudaeos, vt ſciant quod non longe poſt, ſed eis adhuc viuentibus abominatio ſtabit. Plures ſiquidem Apoſtolorum ante id tempus mortui ſunt: caeteri vero qui remanſerant in aliis tunc orbis partibus verſabantur. Miſit autem eos ad Danielem, qui de huiusmodi abominatione et ſtrage prophetauerat. Tunc inquit, qui legit Danielis librum, intelligat ac conſideret erectam abominationem. Lucas vero aliud dicit ſignum, Quum videritis circumdari ab exercitibus Ieruſalem, tunc ſcitote quod imminet deſolatio eius. Apparet ergo quod vtrumque dixerit Chriſtus.

Verſ. 16. *Tunc — ad montes.*

Poſtquam de malis dixit, quae comprehenſura erant Ieroſolyma: de multis praeterea ac variis Apoſtolorum tentationibus: inſuper et de proſpero praedicationis ſucceſſu, quod absque vllo impedimento vniuerſum percurret orbem: loquitur iterum de Iudaeorum calamitatibus, oſtendens quod

s) ἦν εἰκών. A.

βραχεῖ πᾶσαν ἐπιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ λάμψαι, καὶ μεμενηκότες ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀπιςίας καὶ ἀγνωμοσύνης.

Verſ. 15. Ὅταν οὖν — νοείτω.

Βδέλυγμα νῦν λέγει, τὸν ἀνδριάντα τοῦ τίτου, ὃν, ἑλὼν τὴν πόλιν, ἔςησεν ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ ναοῦ. βδελύγματα γὰρ ὁ νόμος ὠνόμαζε, τὰ τοιαῦτα ἀφομοιώματα. τῆς ἐρημώσεως δὲ τοῦτο κέκληκε, διότι, ἐρημουμένου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, ἔςη τοῦτο. ἢ διότι τοῦ ἐρημώσαντος αὐτὰ ἦν ἡ [8]) εἰκών. τὸ δὲ, ὅταν ἴδητε, δοκεῖ μὲν ῥηθῆναι πρὸς τοὺς ἀποςόλους· φέρεται δὲ πρὸς τοὺς ἰουδαίους, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλὰ ζώντων αὐτῶν τὸ βδέλυγμα ςήσεται. οἱ ἀπόςολοι γὰρ ἔφθασαν προαποθανόντες οἱ πλείους, καὶ ὅσοι δὲ περιελείφθησαν, ἐν ἄλλοις τηνικαῦτα μέρεσι τῆς οἰκουμένης διέτριβον. παρέπεμψε δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὸν δανιὴλ, προφητεύσαντα περὶ τοῦ τοιούτου βδελύγματος, καὶ τοῦ ὀλέθρου. τότε, φησὶν, ὁ ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τοῦ δανιὴλ, νοείτω ἐπιςάντα τὸν ὄλεθρον. ὁ δὲ λουκᾶς ἕτερον σημεῖόν φησιν, ὅτι ὅταν ἴδητε [o]) κυκλουμένην ὑπὸ ςρατοπέδων τὴν ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἥκεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς. φαίνεται οὖν, ὅτι καὶ ἀμφότερα εἶπεν ὁ χριςός. o) Luc. 21, 20.

Verſ. 16. Τότε — ἐπὶ τὰ ὄρη.

Εἰπὼν περὶ τῶν κακῶν τῶν καταληψομένων τὰ ἱεροσόλυμα, ναὶ μὴν καὶ περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων πειρασμῶν τῶν ἀποςόλων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εὐοδώσεως τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἀνεμποδίςως πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν οἰκουμένην, λέγει πάλιν περὶ τῶν ἰουδαϊκῶν συμφορῶν, δεικνύων, ὅτι

quod postquam ipse et discipuli sui vbique in opinione celebri habiti fuerint, tunc hi vndique perdentur. Per ea vero quae parua videntur, demonstrat plagarum illarum intolerabilitatem. Considera enim, Tunc inquit, qui in Iudaea sunt, vbi Ierosolyma sita sunt, fugiant ad montes: nullam salutis spem in remanendo habentes: neque enim erit omnino reuocatio aut mali mutatio: ideo id amplectendum erit, vt nudo etiam corpore, nec versa retrorsum facie fugiant.

Vers. 17. *Qui — domo sua.*

Propter ineuitabile periculum, ne incidat in perditionem.

Vers. 18. *Et — vestimenta sua.*

Si enim qui in ciuitate sunt, fugiunt eam quae intus est stragem, multo magis qui in agris. Apud Lucam vero dicit etiam causam vehementiae plagarum: Quia dies vltionis hi sunt, vt compleantur omnia quae scripta sunt, in libris videlicet Danielis et aliorum prophetarum de huiusmodi expugnatione. Dies autem vltionis caedis dominicae erunt. Sed haec quidem iuxta historiam.

Iuxta anagogen vero, qui in Iudaea sunt, hoc est, in diuino cultu: nam id significat Iudaeae nomen: fugiant ad montes, id est, ad excelsum Dei auxilium: aut ad excelsa virtutum. Qui vero in tecto, siue qui conuersatione eleuatus, et excelsior per vitam effectus fuerit, non descendat, vt

9) ἔνδον, abest. A.

ὅταν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πανταχοῦ δοξάζωνται, τότε οὗτοι πανταχόθεν διαφθείρονται. διὰ δὲ τῶν δοκούντων μικρῶν, ἐμφαίνει τὸ τῶν πληγῶν ἐκείνων ἀφόρητον. σκόπει γάρ. τότε, φησὶν, ὅταν τὸ βδέλυγμα στῇ, οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, ἔνθα τὰ ἱεροσόλυμα, φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀπὸ τοῦ προσμένειν ἔχοντες. οὐκ ἔσται γὰρ ἀνάκλησις ὅλως, οὐδὲ μεταβολὴ τοῦ κακοῦ. διόπερ ἀγαπητὸν, τὸ καὶ γυμνῷ τῷ σώματι φεύγειν ἀμεταστρεπτί.

Verſ. 17. Ὁ — τῆς οἰκείας αὐτοῦ.

Διὰ τὸν ἀφύλακτον κάτω κίνδυνον, ἵνα μὴ ἐμπεσὼν, ἀπόληται.

Verſ. 18. Καὶ — τὰ ἱμάτια αὐτοῦ.

Εἰ γὰρ οἱ ἐν τῇ πόλει φεύγουσι τὸν [9]) ἔνδον ὄλεθρον, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς. παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς σφοδρότητος τῶν πληγῶν, ὅτι ἡμέραι [p]) ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ [r]) πλησθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα, δηλαδὴ, ἐν ταῖς βίβλοις τοῦτε δανιὴλ, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἁλώσεως. ἡμέραι δὲ ἐκδικήσεως, τοῦ δεσποτικοῦ φόνου. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καθ' ἱστορίαν. p) Luc. 21, 22.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, τουτέστιν, οἱ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ τῆς ἰουδαίας ὄνομα· φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη· λέγω δὴ, ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ, ἢ ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν ἀρετῶν· ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος δὲ, ἤγουν, ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπεραρθεὶς καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ

r) τοῦ πληρωθῆναι. A. Loco laudato vterque Codex in textu Lucae habet πλησθῆναι.

vt tollat mundi affectus quos reliquerat. Et qui in agro siue in solitaria vita: non reuertatur vt tollat vestimenta sua, quae sunt operimenta peccatorum, ab eo iam dudum relicta.

Vers. 19. *Vae — diebus.*

Illis quidem propter onus interius, his vero propter exterius: Illae enim pondere embrionum grauantur, hae autem onere lactentium. Siquidem facile est pro salute pecunias et vestimenta contemnere: fieri autem leuem, et fugam expeditam eam quae in vtero habet, aut abiicere infantem eam quae lactat, prorsus impossibile est propter naturae vinculum. Vae ergo illis, quia facile comprehendentur: et similiter embrionibus ac lactentibus, vt qui simul peribunt. *)

Iuxta anagogen vero praegnantes dicimus animas, quae virtutem nondum pepererunt: lactantes autem quae pepererunt quidem, verum puerilis est foetus et admodum pusillanimis.

Vers. 20. *Orate — Sabbatho.*

Manifestum et hinc, quod quanquam ad Apostolos protendebant huiusmodi sermones, attamen vel isti ad Iudaeos respiciebant: neque enim amplius obseruabant Apostoli Sabbathum, quando capta sunt Ierosolyma. Quare autem non hyeme neque Sabbatho? Hyeme quidem propter temporis difficultatem: Sabbatho vero propter legem, quae non permittebat Sabbatho iter facere vltra statutos lege passus.

Ana-

*) Hentenius reddidit, ac si legerit, τοῖς μὲν, τοῖς δέ. Sed nulla opus est correctione. Nec enim ad ὀνοῖ, sed ad δυναμένων refertur.

βίῳ γενόμενος, μὴ καταβαινέτω ἆρα τὰ ἐκ τοῦ κόσμου πάθη, ἅπερ ἀπολέλοιπε· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲ, εἴτουν, ὁ ἐν τῷ ἀνακεχωρημένῳ βίῳ, μὴ ἐπιστρεψάτω ἆρα τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἅπερ εἰσὶ, τὰ περιβόλαια τῶν ἁμαρτιῶν, ἃ πάλαι ἀπεδύσατο.

Verf. 19. Οὐαὶ — ἡμέραις.

Τῶν [2]) μὲν, διὰ τὸν ἐντὸς φόρτον· τῶν δὲ, διὰ τὸν ἐκτὸς οὐ δυναμένων εὐκόλως φυγεῖν. αἱ μὲν γὰρ βεβάρηνται τῷ ἄχθει τῶν ἐμβρύων· αἱ δὲ τῷ φορτίῳ τῶν θηλαζόντων. χρημάτων μὲν γὰρ καὶ ἱματίων καταφρονῆσαι ῥᾴδιον, διὰ σωτηρίαν· γενέσθαι δὲ τὴν ἔγκυον κέφην, καὶ ἀποῤῥίψαι τὴν θηλάζουσαν, ὃ θηλάζει, παντελῶς ἀδύνατον, διὰ τὸν δεσμὸν τῆς φύσεως. οὐαὶ τοίνυν αὐταῖς, εὐπετῶς καταλαμβανομέναις, καὶ τοῖς ἐμβρύοις καὶ ὑπομαζίοις συνδιαφθειρομέναις.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἐν γαστρὶ μὲν ἐχούσας νοοῦμεν, τὰς μήπω τεκούσας ἀρετὴν ψυχάς· θηλαζούσας δὲ, τὰς τεκούσας μὲν, νηπιῶδες δὲ κύημα καὶ βραχύτατον.

Verf. 20. Προσεύχεσθε — σαββάτῳ.

Φανερὸν κἀντεῦθεν, ὅτι εἰ καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἀπέτεινε τοὺς τοιούτους λόγους, ἀλλά γε πρὸς τοὺς ἰουδαίους ἔβλεπον οὗτοι. καὶ γὰρ οὐκέτι παρεφύλαττον τὸ σάββατον οἱ ἀπόστολοι. διατί δὲ, μὴ χειμῶνος, μηδὲ σαββάτῳ; μὴ χειμῶνος μὲν, διὰ τὴν δυσκολίαν τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ· μὴ σαββάτῳ δὲ, διὰ τὸν νόμον, οὐκ ἐπιτρέποντα βαδίζειν ἐν σαββάτῳ περαιτέρω τῶν νενομισμένων βημάτων.

Ἀναγω-

Anagogice autem fugam intelligimus exitum animae a corpore: hyemem vero commotionem ac turbationem cogitationum: Sabbathum autem otium a virtute. Iubet itaque sermo vt oremus, ne fiat exitus animae nostrae in commotione aut turbatione cogitationum, neque in ocio a virtutibus, sed in tranquillitate cogitationum et operatione virtutum.

Verf. 21. *Erit — fiet.*

Si quis in Iosephi scripta incidat, certior omnino de his efficietur. Siquidem quum etiam Iudaeus esset, affirmat de huiusmodi Dei ira, quod omnem excesserit calamitatem, omnemque supergressa sit tragoediam. Nam praeter tremendam illam obsidionem, tanta erat fames, vt ipsis quoque matribus pugna fuerit pro esu filiorum. Ob quam ergo causam, miserabiliorem ac horribiliorem passi sunt afflictionem omnibus quae fuerunt a seculo? Quia magis execrandum ac horribilius perpetrauerunt flagitium omnibus qui fuerunt a seculo, Dei filium occidentes. Lucas autem planius dicit: Erit enim afflictio magna super terram, et ira in populo hoc: cadentque acie gladii, et captiui ducentur in omnes gentes: et Ierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium. Iram quidem Dei dicens: tempora vero gentium, ea quae durabunt vsque ad consummationem eorum, totiusque mundi.

Verf. 22. *Et nisi — dies illi.*

Dies ait belli et obsidionis, dicens, quod nisi diminuti fuissent dies illi dispensatione diuina, nequa-

Ἀναγωγικῶς δέ· φυγὴν μὲν νοοῦμεν, τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· χειμῶνα δὲ, τὴν ζάλην καὶ ταραχὴν τῶν λογισμῶν· σάββατον δὲ, τὴν ἀργίαν τῆς ἀρετῆς. παρεγγυᾷ γὰρ ὁ λόγος προσεύχεσθαι, μὴ γενέσθαι τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐν ζάλῃ καὶ ταραχῇ λογισμῶν, μηδ' ἐν ἀργίᾳ τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ γαληνιάντων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐνεργουμένης τῆς ἀρετῆς.

Verſ. 21. Ἔσται — γένηται.

Εἴ τις ἐντύχῃ τοῖς Ἰωσήπου συγγράμμασι, πληροφορηθήσεται. καίτοι γὰρ ἑβραῖος ὢν, διαβεβαιοῦται περὶ τῆς τοιαύτης θεομηνίας, ὅτι πᾶσαν ἐνίκησε συμφορὰν, καὶ πᾶσαν ὑπερέβη τραγῳδίαν. μετὰ γὰρ τῆς ξένης ἐκείνης πολιορκίας, τοσοῦτος ἦν ὁ λιμὸς, ὡς καὶ αὐταῖς ταῖς μητράσιν περιμάχητον εἶναι τὴν τεκνοφαγίαν, καὶ ὑπὲρ τούτου πολέμους γίνεσθαι. τίνος οὖν ἕνεκεν χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπων πεπόνθασι; διότι χαλεπώτερα καὶ φρικωδέστερα πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀνθρώπων τετολμήκασιν, ἀνελόντες τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. λουκᾶς δὲ πλατύτερόν φησιν, ὅτι ἔσται q) ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρι πληρωθῶσιν καιροὶ ἐθνῶν. ὀργὴν μὲν λέγων, τὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ· καιροὺς δὲ ἐθνῶν, τοὺς ἄχρι συντελείας αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός.

q) Luc. 21, 23. 24.

Verſ. 22. Καὶ εἰ μὴ — αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Ἡμέρας, τὰς τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας ἐκείνης φησὶ, λέγων· ὅτι εἰ μὴ ἠλαττώθησαν αἱ

ἡμέραι

quaquam salua fuisset, nequaquam mortem euitasset omnis caro, id est, nulla remansisset caro, Iudaica videlicet: Omnes enim mortui fuissent homines, et qui intus, et qui extra erant: quidam fame, quidam vero peste aut gladio, omnibusque mortis generibus. Aduersus omnes siquidem Iudaeos Romani furore accensi erant, etiam aduersus eos, qui vbique terrarum dispersi ferebantur. Electos autem vocat fideles, qui ex Iudaeis erant, propter quos citius quieuit bellum, ne perirent vna cum infidelibus, sed potius increduli aliqui per hos seruarentur: ne posset quispiam dicere quod propter eos qui crediderant, haec a Deo immissa vltio superuenisset: sed qui relicti erant videntes omnes qui inter ipsos crediderant permansisse, intelligerent causam, ac certiores redderentur, quod non solum non perierant propter illos, qui mortui erant, sed potius et ipsi propter eos seruati erant.

Quod autem non Omnis caro, pro Nulla caro sumatur, manifestum est quoque a dicto Dauidico quo dicitur: Non dominetur mei omnis iniustitia, id est, nulla. Nam et hoc, idioma est veteris scripturae.

Tu vero considera mihi diuini spiritus dispensationem, quo modo Iohannes qui in viuis adhuc erat dum haec facta sunt, et multo adhuc tempore post expugnationem vixit, nihil horum scripsit, ne quasi olim praedicta scribere videretur, quae iam facta erant. Qui vero priusquam haec fierent mortui sunt, manifeste omnia scripserunt, vt suspicione carere videretur Christi de his vaticinium. Postquam ergo hactenus ad plenum praedixit, quae de captiuitate Ierosolymorum futura erant, transit etiam ad reliquam quaestionem puta de secundo aduentu

ἡμέραι ἐκεῖναι κατ' οἰκονομίαν παρὰ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἂν διεσώθη, οὐκ ἂν ὑπεξέφυγε τὸν θάνατον πᾶσα σὰρξ, ἤγουν, οὐδὲ μία σὰρξ, ἰουδαϊκὴ δηλονότι. πάντες γὰρ ἂν διεφθάρησαν, καὶ οἱ ἐντὸς, καὶ οἱ ἐκτός· οἱ μὲν λιμῷ· οἱ δὲ λοιμῷ· οἱ δὲ ξίφει καὶ παντοίοις θανάτου τρόποις. κατὰ πάντων γὰρ ἰουδαίων οἱ ῥωμαῖοι σφοδρῶς ἐμάνησαν, καὶ κατὰ τῶν πανταχῇ διεσπαρμένων ἐφέροντο. ἐκλεκτοὺς δὲ καλεῖ, τοὺς ἐξ ἰουδαίων πιστοὺς, δι' οὓς ταχύτερον ἔπαυσε τὸν πόλεμον, ἵνα μὴ συναπόλωνται τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα τινὲς τῶν ἀπίστων συνδιασωθῶσι τούτοις, ὥστε μηδένα δυνηθῆναι λέγειν, ὅτι διὰ τοὺς πιστεύσαντας ἡ θεήλατος αὕτη μάστιξ ἐπῆλθεν· ἀλλ' ἵνα βλέποντες οἱ ὑπολειφθέντες ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτοῖς πιστοὺς διαδράντας, συνῶσι τὴν αἰτίαν, καὶ βεβαιωθῶσιν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἀπώλοντο δι' αὐτοὺς οἱ διαφθαρέντες, ἀλλὰ μάλιστα καὶ αὐτοὶ διὰ τούτους περιεσώθησαν.

Ὅτι δὲ τὸ πᾶσα σὰρξ, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ μία παρείληπται, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ δαυϊτικοῦ ῥητοῦ, λέγοντος· μὴ r) κατακυριευσάτω μου πᾶσα r) Pſ. 118. 133. ἀνομία, ἀντὶ τοῦ, μηδὲ μία. καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς γραφῆς.

Σὺ δέ μοι σκόπει τοῦ θείου πνεύματος τὴν οἰκονομίαν, πῶς ὁ μὲν ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὅτε ταῦτα γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν πολὺν ἔτι ζήσας χρόνον, οὐδὲν τούτων ἔγραψεν, ἵνα μὴ δόξῃ γράφειν, ὡς πάλαι εἰρημένα, τὰ ἤδη γεγενημένα· οἱ δὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα τετελευτηκότες, ἐκεῖνοι πάντα σαφῶς ἔγραψαν, ἵνα ἀνύποπτος ἡ τοῦ χριστοῦ περὶ τούτων προφητεία φανῇ. πληρώσας τοίνυν ἄχρι τούτου τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, μέτεισι καὶ ἐπὶ τὸ λοιπὸν ἐρώτημα, τὸ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας,

aduentu suo, et huius signa praedicit, quae Christianis futura sunt vtilia.

† Decurtauit autem Deus afflictiones et omnino bellum: si enim bellum amplius durasset, omnes qui intus erant penitus fame periissent.

Vers. 23. *Tunc — nolite credere.*

Dictio τότε tunc, interdum non significat consequentiam praedictorum, sed initium tantum eorum quae dicenda sunt: sicut etiam, In diebus illis: de quo disseruimus tertio capite. Et ita hoc in loco dictio Tunc, ordinem temporis non significat, sed quando fient quae dicenda sunt. Similiter et haec ad Apostolos dici videntur: ad eos tamen dirigitur Christianos, qui tunc futuri erant.

Vers. 24. *Surgent — pseudoprophetae.*

Surgent, hoc est venient. Sunt autem pseudochristi, qui se Christum esse fingunt: pseudoprophetae vero, qui se fingunt esse prophetas.

Vers. 24. *Et — prodigia.*

Etiam ante expugnationem Ierosolymorum dixit futuros esse pseudochristos et pseudoprophetas. Multi enim inquit venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus. Et rursus, Et multi pseudoprophetae surgent. Sed qui ante secundum suum aduentum venient, hi longe grauiores erunt illis, qui fuerunt ante captiuitatem Ierosolymorum. Nam hi signa quoque magna ac prodigia facient: pseudochristi quidem, miracula eden-

[a]) Haec in neutro meorum comparent. Sumta sunt ex Theophylact. p. 145. A.

καὶ προλέγει τὰ σημεῖα ταύτης, χρήσιμα τοῖς χριστιανοῖς ἐσόμενα.

† † Ἐκολόβωσε[3] δὲ ὁ Θεὸς τὰς θλίψεις καὶ τὸν πόλεμον. εἰ γὰρ ἐκράτησεν ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος, πάντες ἂν οἱ ἔνδον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διεφθάρησαν.

Verſ. 23. Τότε — μὴ πιστεύσητε.

Τὸ τότε, ἐστιν, ὅτε οὐκ ἀκολουθίαν δηλοῖ τῶν προειρημένων, ἀλλ᾽ ἀρχὴν μόνον τῶν ῥηθῆναι μελλόντων, ὥσπερ καὶ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, περὶ οὗ διελάβομεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ νῦν οὖν τὸ τότε, οὐ τάξιν καιροῦ σημαίνει, ἀλλ᾽ ὅτι ὅτε γενήσονται τὰ ῥηθησόμενα. δοκεῖ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους λέγεσθαι· φέρονται δὲ πρὸς τοὺς ἐσομένους τότε χριστιανούς.

Verſ. 24. Ἐγερθήσονται — ψευδοπροφῆται.

Ἐγερθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἐλεύσονται. καὶ ψευδόχριστοι μέν εἰσιν, οἱ ὑποκρινόμενοι τὸν χριστόν· ψευδοπροφῆται δὲ, οἱ ὑποκρινόμενοι τοὺς προφήτας.

Verſ. 24. Καὶ — τέρατα.

Καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων εἶπεν ἔσεσθαι ψευδοχρίστους καὶ ψευδοπροφήτας. πολλοὶ s) γάρ, φησιν, ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ἐγώ εἰμι ὁ χριστός. καὶ πάλιν· καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται. ἀλλ᾽ οἱ πρὸ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, οὗτοι πολλῷ βαρύτεροι τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων. οὗτοι γὰρ καὶ ποιήσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα· οἱ μὲν ψευδόχριστοι, θαυματοποιοῦντες· οἱ

s) Matth. 24, 5.

edentes: pseudoprophetae vero quaedam futura praedicentes.

Vers. 24. *Ita vt — electi.*

Si fieri potest, eis dicitur. Inter pseudochristos autem vnus est Antichristus, postremus eorum venturus, cuius prophetae qui dicuntur, hi sunt pseudoprophetae: de quo etiam Paulus scripsit. Postquam enim vocauit eum hominem peccati, filiumque perditionis, addidit: Cuius est aduentus secundum operationem satanae, in omni virtute et signis ac prodigiis falsis. Hi ergo signum sunt secundi aduentus.

Vers. 25. *Ecce, praedixi vobis.*

Testatur quod manifeste praedicendo munierit. Apud Marcum vero ait: Vos autem videte: Ecce praedixi vobis omnia, quae videlicet contingent de seductoribus. Per apostolos vero haec etiam dicit ad posteros, vt prius significatum est. Obserua enim quod etiam ad apostolos praedixerit ea quae de Ierosolymorum captiuitate dicta sunt, quaeque de secundo suo aduentu, tanquam ad praeceptores noui populi: sciens quod etiam haec docturi essent ac scripturi: et ad demonstrationem eorum quae prophetauit de captiuitate, et ad munitionem fidelium, qui futuri sunt ante secundum eius aduentum.

Vers. 26. *Si ergo — credere.*

Qui tunc haec dicent, praenuncii erunt ac ministri antichristi. Penetralia autem nunc intelligit loca in domibus magis recondita.

Vers. 27.

*) γὰρ, abest. A.

οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, προλέγοντές τινα μέλλοντα.

Vers. 24. Ὥστε — ἐκλεκτούς.

Εἰ δυνατὸν αὐτοῖς γένηται. τούτων τῶν ψευδοχρίστων εἷς ἐστι καὶ ὁ λεγόμενος ἀντίχριστος, τελευταῖος τῶν ἄλλων ἐρχόμενος, οὗ προφῆται οἱ ῥηθέντες εἶτοι ψευδοπροφῆται. περὶ τούτου καὶ παῦλος ἔγραψε· καλέσας [4]) γὰρ αὐτὸν [t]) ἄνθρωπον ἁμαρτίας, καὶ υἱὸν ἀπωλείας, ἐπήγαγεν, οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. οὗτοι οὖν εἰσὶ τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας.

t) 2 Thess. 2, 3. 9.

Vers. 25. Ἰδοὺ, προείρηκα ὑμῖν.

Διαμαρτύρεται ἐξασφαλιζόμενος. παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ φησὶν, ὑμεῖς [v]) δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προείρηκα πάντα, δηλονότι, τὰ περὶ τῶν πλάνων. διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων, ὡς προδεδήλωται, πρὸς τοὺς ὕστερον ταῦτα λέγει. παρατήρησον γὰρ, ὅτι πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἶπε, καὶ τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, καὶ τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς πρὸς διδασκάλους τοῦ νέου λαοῦ, γινώσκων, ὅτι καὶ διδάξουσι ταῦτα, καὶ γράψουσι, πρός τε ἀπόδειξιν, ὧν προεφήτευσε περὶ τῆς ἁλώσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας πιστῶν.

v) Marc. 13, 23.

Vers. 26. Ἐὰν οὖν — πιστεύσητε.

Οἱ ταῦτα τηνικαῦτα λέγοντες, προπομποὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ ἀντιχρίστου εἰσί. ταμεῖα δὲ νόει νῦν, τὰ τῶν οἰκείων ἐνδότατα.

Verſ. 27. *Sicut — hominis.*

Sicut inquit fulgur egreditur, et omnibus in conſpicuo eſt, nullo egens praecone aut praenunciante: ſed exceſſiuo ſuo ſplendore minimo temporis momento, vniuerſo apparet orbi: Ita quoque erit aduentus ille, propter magnitudinem ſui ſplendoris, omnibus ſimul apparens, et factus hominibus ipſe ſui nuncius. Neque enim quemadmodum primus aduentus in paupertate et nominis obſcuritate factus eſt, ita erit et ſecundus, ſed ediuerſo hic cum poteſtate et gloria magna fiet, ſtipante omni coeleſti exercitu: ideo nullus hunc ignorare tunc poterit.

Verſ. 28. *Vbicunque — aquilae.*

Hoc dicit propter ſatellitium quo tunc circundabitur. Et ſtipantes quidem aſſimilauit aquilis, tanquam alatos ac regios: ſeipſum vero cadaueri, tanquam congregantem huiusmodi aquilas, et quaſi cibum ſpiritualem eorum, vitamque ſempiternam. Lucas autem pro cadauere poſuit corpus, hoc eſt pro πτῶμα, σῶμα.

Verſ. 29. *Statim — coelo.*

De his dixit et Lucas: Et erunt ſigna in ſole, et luna, et ſtellis. Vide autem quomodo dixerit. Statim, demonſtrans quod ſimul fere omnia, et quae dicta ſunt, et haec et quae dicentur, fient. Breuiabit ſiquidem et hanc tentationem Deus propter electos ſuos. Afflictionem autem dicit eam quae ab Antichriſto mouebitur, eiusque ſeductoribus, et pios affliget. Sol vero obſcurabitur: non e medio

5) ἐκείνῃ. A.
6) τότε, abeſt. A.

Verſ. 27. Ὥσπερ — ἀνθρώπου.

Ὥσπερ ἡ ἀστραπὴ, φησιν, ἐξέρχεται καὶ φαίνεται πᾶσιν, οὐ δεομένη κήρυκος, οὐδὲ προμηνύοντος, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἰδίας λαμπρότητος ἐν ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ καιροῦ φαινομένη πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία ἐκείνου,[5]) διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οἰκείας λαμπρότητος πᾶσιν ὁμοῦ φαινομένη, καὶ γινομένη τοῖς ἀνθρώποις αὐτάγγελος ἑαυτῆς. οὐ γὰρ, ὥσπερ ἡ πρώτη παρουσία μετὰ πτωχείας καὶ ἀδοξίας γέγονεν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα, ἀλλὰ τοὐναντίον, αὕτη μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς γενήσεται, δορυφορούσης ἁπάσης οὐρανίου στρατιᾶς. διὸ οὐδεὶς ἀγνοῆσαι ταύτην τότε[6]) δυνήσεται. —

Verſ. 28. Ὅπου — ἀετοί.

Τοῦτο εἶπε, διὰ τὴν τηνικαῦτα δορυφορίαν. καὶ ἀετοῖς μὲν, τοὺς δορυφοροῦντας παρείκασεν, ὡς καὶ πτηνοὺς, καὶ βασιλικούς· πτώματι δὲ, ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν τῶν τοιούτων ἀετῶν, καὶ ὡς τροφὴν πνευματικὴν αὐτῶν, καὶ ζωὴν αἰώνιον.[x]) x) Luc. 17, 37.
σῶμα δὲ, τὸ πτῶμα ἔγραψεν ὁ λουκᾶς.

Verſ. 29. Εὐθέως — οὐρανοῦ.

Περὶ τούτων εἶπε καὶ ὁ λουκᾶς, ὅτι καὶ[y]) ἔσται y) Luc. 21, 25.
σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις. ὅρα δὲ, πῶς εἴρηκεν, ὅτι εὐθέως, παριστῶν, ὅτι ὁμοῦ σχεδὸν ἅπαντα τά τε προειρημένα, καὶ ταῦτα, καὶ τὰ ῥηθησόμενα γενήσονται. συστελεῖ γὰρ καὶ τοῦτον τὸν πειρασμὸν ὁ θεὸς, διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ. θλίψιν μὲν οὖν λέγει, τὴν ἀπὸ τοῦ ἀντιχρίστου, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀπατεώνων. ἥτις[7]) ἐκθλί-

Nnn 4

7) Hentenius videtur inueniſſe θλίψει. Ἐκθλιβῆναι impiis potius conuenit, quam piis, qui elidentur e numero piorum.

medio ſublatus, ſed Chriſti venientis luce ſuperatus: luna autem non dabit ſplendorem ſuum: et ſtellae cadent, tanquam nulli amplius vſui futurae. Nulla enim tunc erit nox. Lucas vero ſcripſit: Et ſuper terram anxietas gentium, per defluxum reſonante mari ac fluctu: areſcentibus hominibus prae timore et expectatione, quae ſuperuenient orbi terrarum. Anxietatem gentium, appellauit turbationem: Defluxum autem, tranquillitatem ventorum. Nam absque ventis reſonabit praeter naturam mare ac fluctus eius. Areſcentiam vero dicit mortem.

Verſ. 29. *Et — commouebuntur.*

Et coeleſtes exercitus horrebunt videntes huiusmodi creaturae mutationem: Deum in terram deſcendentem, homines autem vniuerſos qui ab initio fuerunt, a mortuis ſuſcitari, vt rationem reddant cunctorum quae in vita operati ſunt.

Verſ. 30. *Et — coelo.*

Signum eius dicit crucem, quae tunc longe clarius ſole fulgebit: nam ille obſcurabitur, haec autem apparebit. Ob quam autem cauſam apparebit? Vt exterreat praecipue quidem Iudaeos, deinde etiam gentiles, qui Chriſto improperabant cru-

8) Dixi de hoc loco in editione N. Teſtamenti ad Luc. 21, 25. Hentenius ad hunc locum ita habet: *Quum omnia, quae hactenus viderim exemplaria, habeant ἀπορίᾳ apud Lucam, hoc eſt, deſperatione aut conſilii inopia: et ſic iungi videatur praecedentibus: autor hic legiſſe videtur ἀποῤῥοίᾳ hoc*

θλῖψει τῶν εὐσεβῶν. ὁ ἥλιος δὲ σκοτισθήσεται, οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νικώμενος τῷ φωτὶ τῆς παρουσίας τοῦ χριστοῦ· ἡ δὲ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ τὰ ἄστρα πεσοῦνται, ὡς μηκέτι χρείας οὔσης αὐτῶν. οὐκέτι γὰρ ἔσται νύξ. ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ ἐπὶ [z]) τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. συνοχὴν μὲν ἐθνῶν ὀνομάσας, τὴν ταραχήν· ἀπορίαν [8]) δὲ, τὴν νηνεμίαν· χωρὶς γὰρ ἀνέμων ἠχήσει παρὰ φύσιν ἡ θάλασσα καὶ ὁ σάλος αὐτῆς· ἀπόψυξιν δὲ, τὸν [9]) θάνατον.

z) Luc. 21, 25. 26.

Verſ. 29. Καὶ — σαλευθήσονται.

Καὶ αἱ οὐράνιαι στρατιαὶ φρίξουσι, βλέπουσαι τὴν τοιαύτην τῆς κτίσεως μεταβολὴν, καὶ τὸν μὲν θεὸν εἰς γῆν κατερχόμενον· τοὺς δὲ ἀπ᾽ αἰῶνος ἀνθρώπους ἐκ νεκρῶν ἀνισταμένους, καὶ μέλλοντας λόγους ὑποσχεῖν τῶν βεβιωμένων.

Verſ. 30. Καὶ — οὐρανῷ.

Σημεῖον αὐτοῦ λέγει, τὸν σταυρὸν, λάμποντα τότε τοῦ ἡλίου πολλῷ φαιδρότερον. ἐκεῖνος μὲν γὰρ σκοτισθήσεται· οὗτος δὲ φανήσεται. τίνος δὲ ἕνεκεν ὀφθήσεται, ἵνα ταράξῃ προηγουμένως μὲν τοὺς ἰουδαίους, εἶτα καὶ τοὺς ἕλληνας, ὅσοι τῷ

 χρι-

hoc eſt, defluxu, et iungit ſequentibus. Cum his compara, quae habet Millius ad Lucam l. l.

9) Recte ita. Nam *exſcere* ex aliquo ſuae aetatis Schreuelio hauſit Vulgatus. Ἀποψύχειν eſt exſpirare, mori. Ita Thucyd. lib. I. cap. 134. Ἀπέψυξε βίον. Sophocl. in Aiace p. 59.

cruçem, et vt ſciant quod hic ipſe tanquam Deus deſcendit.

Verſ. 30. *Et tunc — terrae.*

Tunc lugebit omne genus, infidelium videlicet. Hi quidem, quod Deum crucifixerint: illi autem, quod Chriſtianos punierint: rurſum iſti, quod non crediderint. Neque enim alia eſt eis opus accuſatione praeter crucem. Tunc autem planctus erit eis inutilis.

Verſ. 30. *Et videbunt — multa.*

Praecedet quidem eum crux, tanquam iuſtificatio aduerſus illos, qui eum crucifixerunt. Deſcendet autem in nubibus ſicut aſſumtus eſt.

Verſ. 31. *Et mittet — eorum.*

Priusquam appareat crux mittet illos: neque enim vſus eſt ordine narrationis, ſed ſimpliciter dicit quod futurum eſt. Per quatuor autem ventos, quatuor orbis extremitates ſignificauit, Orientem, Occidentem, Septentrionem, et Meridiem. Ab vnaquaque enim extremitate proprius ſpirat ventus: et hi quatuor dicuntur proprie venti. Per extrema vero, etiam media ſignificauit. Quod autem dicit, A ſummis coelorum vsque ad terminos eorum, declaratiuum eſt eius quod dixit, A quatuor ventis; ſignificans idem importare terminos, Ventos, et Extrema. Apud Marcum vero ait, Ab extremo terrae, vsque ad extremum coeli: docens eadem eſſe extrema terrae et coeli. Et nota quod tuba mortuos excitabit: excitatos autem congregabunt angeli: congregatos vero rapient nubes, ſicut dixit

[a]) Forte, συναχθέντας. Nam illud videtur exemplo carere.

χριστῷ τὸν σαυρὸν ὠνείδιζον, καὶ ἵνα γνῶσιν, ὅτι αὐτὸς οὗτος κάτεισι θεὸς ὤν.

Verſ. 30. Καὶ τότε — γῆς.

Τότε θρηνήσει πᾶν γένος, δηλαδὴ, τῶν ἀπίστων· οἱ μὲν, ὅτι ἐσταύρωσαν τὸν θεόν· οἱ δὲ, ὅτι τοὺς χριστιανοὺς ἐτιμώρησαν· οἱ δὲ, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν. οὐ χρεία γὰρ αὐτοῖς ἑτέρας κατηγορίας παρὰ τὸν σταυρόν. ἀνόνητος δὲ αὐτοῖς ὁ τηνικαῦτα κλαυθμός.

Verſ. 30. Καὶ ὄψονται — πολλῆς.

Προοδεύει μὲν αὐτοῦ ὁ σταυρὸς, ὡς δικαίωμα κατὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτόν· ἐπὶ νεφελῶν δὲ κάτεισιν, ὡς ἀνελήφθη.

Verſ. 31. Καὶ ἀποστελεῖ — αὐτῶν.

Πρὸ τοῦ φανῆναι τὸν σταυρὸν, ἀποστελεῖ τούτους. οὐκ ἐχρήσατο γὰρ τάξει ἀπαγγελίας, ἀλλ' ἁπλῶς λέγει τὰ γενησόμενα. διὰ δὲ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν, ἀνατολὴν, δύσιν, ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν. ἐξ ἑκάστου γὰρ πέρατος ἄνεμος ἴδιος πνεῖ. καὶ οὗτοι οἱ τέσσαρές εἰσιν, οἱ κυρίως ἄνεμοι. διὰ δὲ τῶν περάτων, καὶ τὰ μέσα συμπαρεδήλωσε. τὸ δὲ ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν, ἑρμηνευτικόν ἐστι, τοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, σημαῖνον, ὅτι τὰ ἄκρα ἐμφαίνουσιν· ἄκρα δὲ, τὰ ῥηθέντα πέρατα. παρὰ μάρκῳ δέ φησιν,[a] ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ· διδάσκων, ὅτι τὰ αὐτά εἰσιν ἄκρα γῆς καὶ οὐρανοῦ. σκόπει δὲ, ὅτι ἡ μὲν σάλπιγξ ἀναστήσει τοὺς νεκρούς· ἀναστάντας δὲ ἐπισυνάξουσιν οἱ ἄγγελοι, ἐπισυναγέντας[1]) δὲ ἁρπά-

a) Marc. 13, 27.

dixit Paulus, in occursum domini in aëra. Quod autem etiam peccatores congregabunt angeli, docuit Christus interpretatus quartam parabolam vicesimi quarti capitis. Dixit enim, Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia offendicula, et eos qui operantur iniquitatem. Quaere ergo ibi declarationem.

Vers. 32. *A — parabolam.*

Parabolam vocat exemplum quod dicturus est, ad demonstrandum, quod non sit magnum discrimen inter hoc signum significatiuum secundi aduentus et ipsum aduentum.

Vers. 32. *Quum — v. 33. in foribus.*

Apud Lucam autem manifestius dixit: His autem fieri incipientibus, [2] puta quae de pseudochristis et pseudoprophetis dixi: suspicite et leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Deinde ait: Et dixit illis similitudinem. Videte ficulneam et omnes arbores, quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobisipsis scitis quod iam prope sit aestas: sic et vos quum videritis haec fieri, scitote quod instet regnum Dei. Quum videritis, inquit, haec fieri, quae videlicet dicta sunt de manifestatis seductoribus, scitote quod prope sit secundus Christi aduentus: Hunc enim dicit nunc regnum Dei, ac redemptionem iustorum: regnum quidem, quia tanquam rex appropinquat: redemptionem vero eorum, quia seruat eos. Sumpsit autem a ficu exemplum: ostendens quod sicut quando haec protruserit iam gemmas: siue

[2]) ϰαὶ, interponit. A.

ἁρπάσουσιν αἱ νεφέλαι, καθὼς εἶπε παῦλος, εἰς b) ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα. ὅτι δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἄγγελοι συλλέγουσιν, ἐδίδαξεν ὁ χριστὸς, ἑρμηνεύων τὴν τετάρτην παραβολὴν τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου. εἴρηκε γὰρ, ὅτι ἀποστελεῖ c) ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. καὶ ζήτει κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

b) 1 Thess. 4, 17.

c) Matth. 13, 41.

Verſ. 32. Ἀπὸ — παραβολήν.

Παραβολήν φησι, τὸ παράδειγμα, ὃ μέλλει ἐρεῖν, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ, μὴ πολὺ εἶναι τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε δηλωθέντος σημείου [a]) τῆς δευτέρας παρουσίας, καὶ αὐτῆς δὴ ταύτης.

Verſ. 32. Ὅταν — v. 33. ἐπὶ θύραις.

Παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ σαφέστερον εἴρηκεν, ὅτι ἀρχομένων d) τούτων γίνεσθαι, δηλαδὴ, τῶν κατὰ τοὺς ψευδοχρίστους καὶ ψευδοπροφήτας, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. εἶτά φησι· καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβάλωσιν ἤδη, βλέποντες ἀφ᾽ ἑαυτῶν γινώσκετε, ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ὅταν ἴδητε, φησι, ταῦτα γινόμενα, δηλονότι, τὰ κατὰ τοὺς δηλωθέντας πλάνους, γνῶτε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ χριστοῦ· ταύτην γὰρ λέγει νῦν, καὶ βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν δικαίων. βασιλείαν μὲν, διότι ὡς βασιλεὺς παραγίνεται· ἀπολύτρωσιν δὲ αὐτῶν, διότι σώζει αὐτούς. ἔλαβε δὲ ἀπὸ τῆς συκῆς τὸ παρά-

d) Luc. 21, 28–31.

siue quum enata fuerint folia, necesse est, vt instet tempus aestatis: ita etiam quando signum secundi aduentus factum fuerit, necesse est ipsum in proximo esse. Solet siquidem naturalia sumere exempla, ad ea quae vere ventura sunt.

Vers. 34. *Amen — fiant.*

Omnia ista, quae videlicet praedixit de captiuitate Ierosolymorum, et de his quae circa secundum suum aduentum erunt vsque ad ipsum. Quomodo ergo dixit Generatio haec? Generationem vocauit religionem ipsorum qui crediderant. Ne enim suspicarentur Apostoli, quod praedicta pericula penitus delerent praedicationem ac fideles: certiores eos facit, quod non sit delenda religio fidelium vsque ad secundum aduentum, sed vsque ad consummationem seculi permansura, nec vllo periculo intercidenda. De hoc autem etiam prius diuersimode eis praedixit et confirmauit: sed quia tunc facile a corde excidebant, amplius adhuc facit certiores.

Vers. 35. *Coelum — praeteribunt.*

Fide digna astruens esse ea quae dixit, ait: Haec adeo compacta et immobilia potius demolientur, quam excidant sermones mei, quos de his quae interrogastis respondi. Alibi quoque hoc confirmationis modo vsus est dicens: Facilius est coelum et terram praeterire, quam a lege vnum iota excidere.

Cap.

παράδειγμα, δεικνύων, ὅτι ὥσπερ ὅταν αὕτη προβάλῃ, τουτέστιν, ὅταν ἐκφύσῃ τὰ φύλλα, ἀνάγκη πλησίον εἶναι τὸν καιρὸν τοῦ θέρους· οὕτω καὶ ὅταν τὸ σημεῖον τῆς δευτέρας παρουσίας γένηται, ἀνάγκη πλησίον εἶναι καὶ ταύτην. εἴωθε γὰρ φυσικὰ παραδείγματα λαμβάνειν ἐπὶ τῶν ὄντως γενησομένων.

Verſ. 34. Ἀμὴν — γένηται.

Πάντα ταῦτα, ὅσα προεῖπε, δηλαδὴ, περί τε τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ περὶ τῶν ἐγγὺς τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ἄχρις αὐτῆς. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι ἡ γενεὰ αὕτη; γενεὰν ἐκάλεσε, τὴν θρησκείαν τῶν πιστευσάντων αὐτῷ. ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι τὰ ῥηθέντα δεινὰ πρόῤῥιζον ἐξαφανίσουσι τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς πιστοὺς, πληροφορεῖ τούτους, ὅτι οὐ μὴ ἀφανισθῇ ἡ θρησκεία τῶν πιστῶν, ἕως τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ διαμενεῖ μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου, μηδενὶ διακοπτομένη. περὶ τούτου δὲ καὶ πρότερον διαφόρως αὐτοῖς προεῖπε καὶ διεβεβαιώσατο, ἀλλ᾽ ὡς ἔτι εὐεπιλήστους ἔτι ἐξασφαλίζεται.

Verſ. 35. Ὁ — παρέλθωσιν.

Ἀξιόπιστα κατασκευάζων, ἅπερ εἶπε, φησὶν, ὅτι τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ ἀκίνητα μᾶλλον ἀφανισθήσονται, ἢ οἱ λόγοι μου διαπεσοῦνται, οὓς εἶπον, περὶ ὧν ἠρωτήσατε. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τῆς διαβεβαιώσεως ἐχρήσατο, εἰπών· εὐκοπώτερον e) ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν. e) Luc. 16, 17.

Κεφ.

Cap. LVIII. De die et hora.

Verſ. 36. *De — coelorum.*

Caetera quidem omnia praedixit eis, quae ſcire proderat: ſolum autem diem et horam conſummationis ſeculi diſpenſatorie occultauit, vt qui tunc viuebant, haec ignorantes vigilarent, et animum adhiberent, ſemperque expectarent. Et vide quomodo mirabiliter repulerit vehementem eorum diſcendi cupiditatem de die illo et hora: ne enim ſuper his amplius turbarentur, ait: Ne angeli quidem coelorum de his norunt quando ventura ſunt, ac ſi diceret: ſi angeli coeleſtes haec ignorant, multo magis homines terrenos ea ſcire non expedit.

Verſ. 36. *Niſi — ſolus.*

Dictio ſolus in ordine ad creaturas intelligitur non ad filium. Si enim omnia quae habet pater, filii ſunt, ſicut dixit filius: inter omnia autem eſt vnum, ſcire diem et horam: filii procul dubio etiam hoc erit. Apud Marcum vero ſcriptum eſt, Neque filius, niſi pater. Et quidam intelligunt, quod neque filius nouit diem illum et horam vt homo: nam vt Deus nouit aequaliter cum patre. Aptius eſt autem vt ita dicatur: Neque filius ſcit, niſi pater videlicet ſciat: quia vero ſcit pater, ſcit vtique et filius: Ego enim inquit et pater vnum ſumus. Conſidera vero quomodo apud Matthaeum quidem ponitur ſolus ſed nulla fit mentio filii, ne etiam ad eum referatur. Apud Marcum autem non

3) ἢ περὶ τόν. B.

Κεφ. ΝΗ. Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.

Vers. 36. Περὶ — οὐρανῶν.

Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν αὐτοῖς, ὅσα συνέφερεν εἰδέναι· μόνην δὲ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν οἰκονομικῶς, ἵνα ἀγνοοῦντες αὐτὰς οἱ τότε νήφωσι καὶ προσέχωσι καὶ προσδοκῶσιν ἀεί. καὶ γάρ, εἰ προεῖπε καὶ ταύτας, ἔμελλον ἀναπίπτειν καὶ ῥαθυμεῖν καὶ ἀφροντιστεῖν ἄχρις αὐτῶν. καὶ ὅρα, πῶς θαυμασίως διεκρούσατο τὴν περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας φιλομάθειαν αὐτῶν. ἵνα γὰρ μηκέτι περὶ τούτων ἐνοχλῶσι, φησίν, ὅτι οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οἴδασι περὶ αὐτῶν, πότε ἥξουσιν, ὡσανεὶ λέγων, ὅτι ἐὰν οἱ ἄγγελοι οἱ οὐράνιοι ταύτας ἀγνοῶσι, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γηΐνους οὐ χρὴ ταύτας γινώσκειν.

Vers. 36. Εἰ μὴ — μόνος.

Τὸ μόνος, πρὸς τοὺς κτιστοὺς νοεῖται, καὶ οὐ πρὸς 3) τὸν υἱόν. εἰ γὰρ πάντα, ὅσα[f]) ἔχει ὁ πατήρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ὡς ὁ υἱὸς εἶπεν· ἓν δὲ τῶν πάντων, καὶ τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν· τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦτο πάντως. παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ γέγραπται, ὅτι οὐδὲ[g]) ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ. καί τινες μὲν νοοῦσιν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν, ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ θεὸς οἶδεν ἐπίσης τῷ πατρί. τὸ δὲ γλαφυρώτερόν ἐστιν οὕτως· ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ πατὴρ γινώσκει· ἐπεὶ δὲ γινώσκει ὁ πατήρ, γινώσκει ἄρα καὶ ὁ υἱός. ἐγὼ γάρ, φησι, καὶ ὁ πατὴρ[h]) ἕν ἐσμεν. σκόπει δέ, πῶς παρὰ μὲν τῷ ματθαίῳ κεῖται μὲν τὸ μόνος, οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ υἱός, ἵνα μὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρηται· παρὰ δὲ τῷ μάρκῳ

f) Io. 16, 15.

g) Marc. 13, 32.

h) Io. 10, 30.

non habetur solus, sed fit mentio filii, vt intelligatur sicut diximus.

Vers. 37. *Sed sicut — hominis.*

Exemplo manifestat quod repente erit et inexpectatus.

Vers. 38. *Sicut — v. 39. hominis.*

Declarando exemplum docuit, quod multis versantibus in delitiis ac securitate veniet. Hoc autem et Paulus scribens in hunc modum, ait: Quum dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Verum si tunc in delitiis erunt, quomodo dixit, Post afflictionem illorum dierum? Afflictio quidem erit colentium Deum ac iustorum: delitiae vero malorum et insensatorum. Aptum autem posuit exemplum. Sicut enim tempore Noe videntes arcam fabricari, quae venturam ac propinquam eorum subuersionem praenunciabat, non sentiebant: ita quoque hi videntes Antichristum sedulo laborantem, et consummationis signa, sine solicitudine permanebunt. Obserua etiam quomodo particulariter omnia praedicit, quae vsque ad aduentum suum ventura sunt: ostendens quod diem quoque illum et horam nouerit, sed dispensatorie, vt dictum est, illum conticuerit. Quaere autem secundo libello Gregorii Theologi de filio, caput decimum, et gratissimam inuenies solutionem. [4]

Vers. 40. *Tunc — v. 41. reliquetur.*

Per eos qui in agro sunt, diuites intelligit: per eas autem quae molunt in mola, pauperes; ac docet

4) καὶ, delendum, quod nec Hentenius agnoscit.

κῳ τὸ μὲν μόνος ἐ κεῖται, μνημονεύεται δὲ ὁ υἱὸς, ἵνα νοηθείη, καθὼς εἰρήκαμεν.

Verſ. 37. Ὥσπερ δὲ — ἀνθρώπε.

Τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπροσδόκητον αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ἐμφαίνει.

Verſ. 38. Ὥσπερ — v. 39. ἀνθρώπε.

Τὸ παράδειγμα σαφηνίζων, ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τῶν πολλῶν τρυφώντων καὶ ἀμεριμνούντων ἐλεύσεται. τοῦτο δὲ καὶ παῦλος γράφων ἔτω φησίν· ὅταν i) λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσαται ὄλεθρος. i) 1 Theſſ. 5, 3. ἐκγαμίζειν δὲ ἐςι, τὸ τὴν θυγατέρα συζευγνύειν ἀνδρί. καὶ εἰ τρυφὴ ἔςαι τότε, πῶς εἶπεν, ὅτι μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων; θλίψις μὲν ἔςαι, τῶν εὐσεβῶν καὶ δικαίων· τρυφὴ δὲ, τῶν πονηρῶν καὶ ἀναισθήτων. ἁρμόζον δὲ τέθεικε παράδειγμα. καθάπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τοῦ νῶε τὴν κιβωτὸν ὁρῶντες κατασκευαζομένην, καὶ 4) τὴν ὅσον οὔπω καταςροφὴν αὐτῶν προμηνύουσαν, οὐκ ᾐσθάνοντο· ἔτω καὶ οὗτοι, τὸν ἀντίχριςον βλέποντες ἐνεργοῦντα, καὶ τὰ σημεῖα τῆς συντελείας, ἀφροντίςως διακείσονται. παρατήρει δὲ, πῶς πάντα προλέγει λεπτομερῶς τὰ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐμφαίνων, ὅτι καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ τὴν ὥραν οἶδεν, ἀλλ' οἰκονομικῶς αὐτὰς, ὡς εἴρηται, παρασιωπᾷ. ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ υἱοῦ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ θεολόγου τὸ δέκατον κεφάλαιον, καὶ χαριεςάτην εὑρήσεις λύσιν.

Verſ. 40. Τότε — v. 41. ἀφίεται.

Διὰ μὲν τῶν ὄντων ἐν τῷ ἀγρῷ, τοὺς πλουσίους δηλοῖ· διὰ δὲ τῶν ἀληθουσῶν ἐν τῷ μύλωνι, τοὺς

docet quod et de diuitibus, et de pauperibus quidam saluantur, quidam vero pereunt. Ideo etiam de diuitibus sermonem masculine induxit, excelsum ac forte demonstrans quod in eis est: de pauperibus autem foeminine, subindicans debile ac depressum quod in illis est. Siquidem quotquot vel diuitias bene sectantur, vel paupertatem bene ferunt, assumuntur in occursum domini, tanquam illi familiares: quotquot autem contrario modo se habent, deorsum tanquam indigni relinquuntur, vt ibi iudicem expectent. Lucas vero de his alio modo dicit capite sexagesimo. Erunt (inquit) duo in lecto vno: vnus assumetur, et alter relinquetur. Duae erunt molentes simul: vna assumetur, et altera relinquetur. Per eos qui in lecto sunt significans illos qui in requie degunt: per eas autem quae in mola, eos qui aduersa tolerant. Manifestum est ergo, quod diuersimode alio atque alio tempore dicta sint: prius quidem ea quae apud Lucam, postmodum vero quae apud Matthaeum.

† Agrum vocauit mundum. Assumitur ergo qui seruatur, relinquitur qui condemnatur. Discamus igitur ex hoc loco, quod et pauperes et diuites, et serui et domini assumuntur ac relinquuntur. Ostendit autem quod nec omnes diuites pereunt, nec pauperes saluantur omnes. Vnde et postmodum ait: Vigilate ergo quia nescitis qua hora dominus vester ueniet. Non dixit diem, uolens eos continue ad certamen esse paratos.

Vers. 42.

5) ὁ, ante εἷς, et ἡ, ante μία, omittit etiam vterque Codex in contextu Lucae.

6) Haec neuter meorum agnoscit. Vnde repetita essent, reperire non potui. Interim ergo ipse Graece reddidi.

πένητας, καὶ διδάσκει, ὅτι καὶ ἐκ τῶν πλουσίων, καὶ ἐκ τῶν πενήτων τινὲς μὲν σώζονται, τινὲς δὲ ἀπόλλυνται. διὸ καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλουσίων ἀρσενικῶς τὸν λόγον προήγαγε, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρὸν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος· ἐπὶ δὲ τῶν πενήτων, θηλυκῶς, τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τούτων ὑποφαίνων. καὶ γὰρ ὅσοι μὲν, ἢ τὸν πλοῦτον καλῶς διώκησαν, ἢ τὴν πενίαν καλῶς ἐβάςασαν, παραλαμβάνονται εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, ὡς γνώριμοι αὐτῷ τυγχάνοντες· ὅσοι δὲ τἀναντίον, ἀφίενται κάτω, ὡς ἀνάξιοι, περιμένοντες ἐνταῦθα τὸν δικαςήν. λουκᾶς δὲ ἑτέρως φησὶν περὶ τούτου ἐν τῷ ἑξηκοςῷ κεφαλαίῳ· ὅτι ἔσονται.[k]) δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς. εἷς[5]) παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται. δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, μία παραληφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται. διὰ μὲν τῶν ἐπὶ τῆς κλίνης, τοὺς ἐν ἀναπαύσει δηλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐν τῷ μύλωνι, τοὺς ἐν κακοπαθείᾳ. δῆλον οὖν, ὅτι διαφόρως κατ᾽ ἄλλον καὶ ἄλλον καιρὸν ἐῤῥέθησαν, τὰ τοῦ λουκᾶ μὲν, πρότερον· τὰ δὲ τοῦ ματθαίου, ὕςερον.

k) Luc. 17. 34.

† † Ἀγρὸν ὠνόμασε τὸν[6]) κόσμον· παραλαμβάνεται οὖν, ὁ σωζόμενος· ἀφίεται, ὁ κατακρινόμενος. Ἐκ τούτου τοίνυν μάθωμεν, ὅτι καὶ πένητες καὶ πλούσιοι, καὶ δοῦλοι καὶ κύριοι παραλαμβάνονταί τε καὶ ἀφίενται. δείκνυσι δὲ, ὅτι μηδὲ πλούσιοι πάντες ἀπόλλυνται, μηδὲ πένητες πάντες σώζονται. ὅθεν καὶ ἐπάγει· γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. τὴν ἡμέραν οὐκ εἶπε, βουλόμενος ἐναγωνίους εἶναι αὐτοὺς διηνεκῶς.

Verſ. 42. *Vigilate — venturus ſit.*

Marcus autem ſcripſit, Vigilate, et orate, neſcitis enim quando tempus ſit: ſecundi videlicet aduentus eius. Per vigiliam autem ſiue vigilantiam, intellige non ſolam ſomni temperantiam: verum etiam omnimodam attentionem et cuſtodiam. Dicit enim et Lucas, Attendite vobis ipſis ne quando grauentur corda veſtra crapula et ebrietate, ac curis huius vitae et repentinus ſuperveniat vobis dies ille. Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem vniuerſae terrae. Tanquam laqueus ſane propter non apparentiam et impraemeditationem. Facies autem terrae eſt ſuperficies et apparitio illius. Sedentes vero, ſunt viuentes, aut in mundo degentes. Deinde dicit etiam de oratione. Vigilate omni tempore precantes, vt digni habeamini effugere omnia haec quae ventura ſunt, a ſeductoribus videlicet, et quaecunque alia erunt pericula.

Verſ. 43. *Illud[7] — ſuam.*

Vigilia ſiue cuſtodia dicitur quarta pars noctis, prout etiam alibi diximus. Parabolice autem nunc dicit, quod ſi ſciſſet homo quò tempore finis vitae ſuae futurus eſſet, vtique circa illud tempus vigilaſſet, et nequaquam periiſſet. Sed propterea et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius eſt, fecit Deus vt ignorarent, ne ad illud ſolum tempus vigilarent, omni reliquo male viuentes: ſed vt, quum incertus ſit finis, ſemper illum expectent, ſemper ſint ad certamen parati.

Verſ. 44.

7) Incluſa exciderunt. A.
8) Apud Lucam γίνεσθαι habet vterque.

Verſ. 42. Γρηγορεῖτε — ἔρχεται.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ἀγρυπνεῖτε l) καὶ προσεύχεσθε. οὐκ οἴδατε, πότε ὁ καιρός ἐστιν, ὁ τῆς δευτέρας, δηλονότι, παρουσίας αὐτοῦ. ἐγρήγορσιν δὲ καὶ ἀγρυπνίαν νόει, μὴ μόνον τὴν τοῦ ὕπνου ἐγκράτειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν παντοίαν προσοχήν τε καὶ φυλακήν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ λουκᾶς, προσέχετε m) ἑαυτοῖς, μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ, καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ᾽ ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη. ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. [ὡς 7) παγὶς μὲν, διὰ τὸ ἀσυμφανὲς αὐτῆς καὶ ἀπρόοπτον. πρόσωπον δὲ τῆς γῆς,) ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς. καθήμενοι δὲ, οἱ διάγοντες. εἶτα λέγει καὶ περὶ τῆς προσευχῆς, ὅτι n) ἀγρυπνεῖτε, ἐν παντὶ καιρῷ δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν πάντα τὰ μέλλοντα 8) γενέσθαι, δηλαδὴ, παρὰ τῶν πλάνων, καὶ ὅσα δεινά.

l) Marc. 13, 33.

m) Luc. 21, 34. 35.

n) Luc. 21, 36.

Verſ. 43. Ἐκεῖνο — αὐτοῦ.

Φυλακὴ καλεῖται, τὸ τεταρτημόριον τῆς νυκτὸς, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις εἰρήκαμεν. παραβολικῶς δὲ φησι νῦν, ὅτι ἐὰν ἐγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν ποίῳ καιρῷ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸ τέλος ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἂν κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καὶ οὐκ ἂν ἀπώλετο. ἀλλὰ διὰ τοῦτο, καὶ τὸ κοινὸν πάντων τέλος, καὶ τὸ ἴδιον ἑκάστου πεποίηκεν ἀγνοούμενον ὁ θεὸς, ἵνα μὴ κατ᾽ ἐκεῖνον μόνον τὸν καιρὸν νήφωσιν, τὸν ἄλλον ἅπαντα κακῶς βιοῦντες· ἀλλ᾽ ἵνα τοῦ τέλους ἀδήλου τυγχάνοντος, ἑκάστοτε τοῦτο προσδοκῶντες, ἑκάστοτε ὦσιν ἐναγώνιοι.

Verſ. 44. *Ideo — venturus eſt.*

Ideo. Quare? Quia tempus ignoratis. In vniuerſali ſiquidem fine mundi manifeſtum eſt, quod dominus veniet. De proprio autem fine dicunt quidam, quod vnoquoque Chriſtiano moriente adeſt dominus cum ſanctis angelis: quando etiam rationem reddit anima. Quidam vero aduentum proprium illius, dicunt imperium eius quo iubet vt anima ſeparetur. Quia autem in futuri iudicii memoriam incidit, ad praeceptores conuertit ſermonem, et dicit.

Verſ. 45. *Quisnam — tempore.*

Famulitium dicit ipſos famulos ac Dei ſeruos; Cibum autem, rationalem doctrinam.

Verſ. 46. *Beatus — ſic facientem.*

Sic, ſicut iuſſit.

Verſ. 47. *Amen — eum.*

In magnum honorem conſtituet eum, vt bonis ſuis dignum ducat illum. *) Tu vero huiusmodi ne vlterius curioſe ſcruteris. Parabolica namque ita tractanda ſunt, quaſi ſignificantia ſolum ea quae neceſſaria ſunt.

Vide autem quod duo haec habere oporteat eum qui praepoſitus eſt: puta fidem, ne retineat ea quae ſunt conſeruorum, aut inutiliter conſumat; et prudentiam, vt decenter ea diuidat, quae ſibi tradita

*) Huc ex margine ſui Codicis Hentenius refert haec: *Iuſtiſſime ſane tanquam prudentem et ſtudioſum. Id autem non de ſolis pecuniis ac poſſeſſionibus dictum*

Vers. 44. Διὰ τοῦτο — ἔρχεται.

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν καιρόν. ἐν μὲν οὖν τῷ παγκοσμίῳ τέλει φανερὸν, ὅτι ὁ κύριος ἔρχεται· περὶ δὲ τοῦ ἰδικοῦ, τινὲς μὲν φασὶν, ὅτι ἑκάστου χριστιανοῦ τελευτῶντος, παραγίνεται μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ὅτε καὶ λογοθετεῖται ἡ ψυχή· τινὲς δὲ ἔλευσιν ἰδικὴν αὐτοῦ λέγουσιν, τὴν κέλευσιν τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. ἐπεὶ δὲ λοιπὸν εἰς τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ἐνέβαλε μνήμην, πρὸς τοὺς διδασκάλους τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησί.

Vers. 45. Τίς — καιρῷ.

Θεραπείαν μὲν λέγει, τοὺς θεράποντας, τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ· τροφὴν δὲ, τὴν λογικὴν, τὴν διδασκαλικήν.

Vers. 46. Μακάριος — ποιοῦντα οὕτως.

Οὕτως, ὡς προσετάγη.

Vers. 47. Ἀμὴν — αὐτόν. 9)

Εἰς μεγάλην τοῦτον καταστήσει τιμὴν, τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῦ καταξιώσει αὐτόν. σὺ δὲ μηδὲν ἐπὶ τῶν τοιούτων περαιτέρω πολυπραγμόνει. τὰ παραβολικὰ γὰρ, ὡς ἐμφαντικὰ μόνων τῶν ἀναγκαίων, μεταχειριστέον.

Ὅρα δὲ, ὅτι δύο ταῦτα χρὴ τὸν προϊστάμενον ἔχειν, πίστιν, ὥστε μὴ παρακατέχειν τὰ τῶν συνδούλων, ἢ μάτην παραναλίσκειν· καὶ φρόνησιν, ὥστε πρεπόντως διανέμειν τὰ ἐγκεχειρισμένα, καὶ

dictum est, sed et de sermone erga mentem, omnique dispensatione, quam quisque nactus est.

tradita sunt, et cum iudicio tam in qualitate, quam in quantitate. Conuenit autem hic sermo non his tantum qui diuites sunt in sermone, sed et his qui pecuniis ac possessionibus diuites sunt. Omnes enim constituit Deus dispensatores eorum quae possident, volens vt omnes fideliter ac prudenter cuncta diuidant. Praeterea illis quoque aptatur hic sermo, qui principatum quemcunque acceperunt: Oportet enim et ipsos non iuxta propriam beneuolentiam aut inimicitiam administrare (quod fraudis est et infidelitatis) neque stulte et imprudenter.

Vers. 48. *Quodsi — v. 50. ignorat.*

Seruus ille malus, qui videlicet ediuerso infidelis et imprudens euasit: si putans cunctari dominum suum eo quod diem ignorat et horam, vt dictum est, coeperit verberare conseruos suos, hoc est quouis modo illis nocere, siue corporaliter siue spiritualiter. Edat autem et bibat cum ebriis, hoc est, conuersetur cum peruersis et corruptis hominibus, improuise deprehendet eum dominus suus.

Vers. 51. *Et — eum.*

Separabit ab eo dispensandi dignitatem.

† Diuisionem eius dicit omnimodam et perpetuam gratiae spiritus sancti ablationem. Quodsi neque nunc commiscetur animabus eam contaminantibus: at saltem adest his, qui semel ea sunt insigni-

*) Huc refert ex margine sui Codicis Hentenius haec: *Dominum constituens vnumquemque erga eos, qui ipsorum indigent liberalitate. Studeamus itaque cum omni gaudio ac promptitudine ea, quae acquisiuimus, spargere in pauperes.*

μετὰ διακρίσεως, ἔν τε ποιότητι, καὶ ποσότητι. ἁρμόζει δὲ ὁ λόγος οὗτος οὐ μόνον τοῖς πλουσίοις εἰς λόγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλουσίοις εἰς χρήματα. πάντας [1]) γὰρ οἰκονόμους, ὧν εὐποροῦσιν, ὁ Θεὸς κατέστησε, καὶ βούλεται πάντας πιστῶς καὶ φρονίμως πάντα διανέμειν. ἀλλὰ καὶ τοῖς ἡντιναοῦν ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένοις ὁ λόγος ἔτι προσήκει. δεῖ γὰρ καὶ τούτους μὴ πρὸς ἰδίαν εὔνοιαν ἢ ἀπέχθειαν διοικεῖν, ὅπερ ἐστὶ νοσφισμοῦ καὶ ἀπιστίας, μηδὲ ἀφρόνως καὶ ἀσυνέτως.

Verſ. 48. Ἐὰν δὲ — v. 50. γινώσκει.

Ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ τοὐναντίον ἄπιστος καὶ ἄφρων ἀποβὰς, ἐὰν οἰόμενος βραδύνειν τὸν κύριον αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν, ὡς εἴρηται, καὶ τὴν ὥραν, ἄρξηται τύπτειν τοὺς ὁμοδούλους αὐτοῦ, τουτέστιν, ὁπωσδήποτε βλάπτειν αὐτοὺς, εἴτε ψυχικῶς, εἴτε σωματικῶς· ἐσθίῃ δὲ καὶ πίνῃ μετὰ τῶν μεθυόντων, ἤγουν, συναναστρέφηται φαύλοις καὶ διεφθαρμένοις ἀνθρώποις, ἀπροόπτως ἐπικαταλήψεται τοῦτον ὁ κύριος αὐτοῦ.

Verſ. 51. Καὶ — αὐτόν.

Διέλη [2]) ἀπ' αὐτοῦ τὸ οἰκονομικὸν ἀξίωμα.

[Ἢ [3]) διχοτομίαν λέγει, τὴν παντελῆ καὶ διηνεκῆ ἀφαίρεσιν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰ γὰρ μηδ' ἐνταῦθα ταῖς βεβηλωσάσαις αὐτὴν ἀνακέκραται ψυχαῖς, ἀλλ' οὖν πάρεστι τοῖς

[2]) Et hic et paullo poſt in vtroque Codice legitur διέλη, quod nihili eſt. Puto, Euthymium ſcripſiſſe διελεῖ. Sic Luc. 12, 18. eſt καθελῶ. In ſcholiis Codicum Moſquenſium ad hunc Matthaei locum praeſenti tempore legitur ἀποσχίζει, διαιρεῖ.

[3]) Incluſa in margine habet. A.

insigniti, expectans conuersionem ipsorum: tunc autem omnino et perpetuo alienabitur.

Vers. 51. *Partemque — dentium.*

Partem eius dicit eum ipsum[4], vtpote iam diuisum a dispensatoria dignitate: aut diuidet eum a suis cultoribus, eiusque sortem ponet cum hypocritis, tanquam fingentem se dispensare ac praepositum esse, quum potius nociuus sit. Bifariam itaque excitauit ad semper vigilandum: et ex honore qui seruo fideli ac prudenti reponitur, et ex supplicio quod malum expectat seruum. Hanc autem parabolam Lucas quoque scripsit quadragesimo sexto capite, in quo de malo seruo ait: partemque eius cum infidelibus ponet. Infideles autem vtique etiam hypocritae sunt: promittunt enim se nosse Deum, sed mentiuntur. Et ita consonant quae dicta sunt: quodsi etiam dissona sunt, nihil mirum: variis enim dicta sunt temporibus.

Cap. LIX. De decem virginibus.

Cap. XXV. v. 1. *Tunc — virginibus.*

Regnum coelorum suo more nunc vocat ea quae tunc circa regnum coelorum contingent. Virgines autem seruantes virginitatem, siue viri sint siue foeminae. Scire ergo oportet, quod in praecedente parabola generalius de omnium vtilitate docuit quam conseruis debent: in hac autem de ea sola particularius disserit, quae est in pecuniis et possessioni-

4) Iterum scribendum, αὐλέῖ.

τοῖς ἅπαξ ἐσφραγισμένοις, ἀναμένουσα τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν. τότε δὲ παντελῶς καὶ διηνεκῶς αὐτῶν ἀλλοτριωθήσεται.]

Verſ. 51. Καὶ τὸ μέρος — ὀδόντων.

Μέρος αὐτοῦ λέγει, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὡς ἤδη κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἀξιώματος. ἢ διέλη[4]) αὐτὸν ἀπὸ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ τὸν κλῆρον αὐτοῦ θήσει μετὰ τῶν ὑποκριτῶν, ὡς ὑποκρινομένου μὲν οἰκονομεῖν καὶ προΐσασθαι, βλάπτοντος δὲ μᾶλλον. διχῇ τοίνυν διηγειρεν εἰς τὸ νήφειν ἀεὶ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀποκειμένης τῷ πιστῷ καὶ φρονίμῳ δούλῳ τιμῆς, καὶ ἀπὸ τῆς μενούσης τὸν κακὸν δοῦλον τιμωρίας. ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν καὶ ὁ λουκᾶς ἀνέγραψεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ φησὶ περὶ τοῦ κακοῦ δούλου, ὅτι[o]) καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. o) Luc. 12, 46. καὶ οἱ ἄπιστοι δὲ πάντως, ὑποκριταί. ἐπαγγέλλονται μὲν γὰρ εἰδέναι θεόν· ψεύδονται δέ. καὶ οὕτω συμφωνοῦσι τὰ ῥητά. εἰ δὲ καὶ διαφωνοῦσιν, οὐδὲν καινόν. κατὰ διαφόρους γὰρ καιροὺς εἴρηνται.

Κεφ. ΝΘ. Περὶ τῶν δέκα παρθένων.

Cap. XXV. v. 1. Τότε — παρθένοις.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρόπως λέγει νῦν αὐτὰ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν γενησόμενα τότε· παρθένους δὲ, τοὺς παρθενεύοντας, εἴτε ἄνδρες ὦσιν, εἴτε γυναῖκες. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ καθολικώτερον περὶ πάσης ὠφελείας τῆς εἰς τοὺς ὁμοδούλους ὀφειλομένης ἐδίδαξεν· ἐν ταύτῃ δὲ ἰδικώτερον διαλέγεται

ſeſſionibus. Virgines autem huic parabolae ſupponit non vtcunque: ſed quia magnum quippiam eſſe virginitatem docuit, quum dixit, ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum coelorum. Vere etenim magnum eſt, ideo neque ſub legis neceſſitate conſtitutum eſt, ſed in propria hominum voluntate permiſſum eſt: Qui poteſt inquit capere capiat. Nunc vult oſtendere, quod neque praeclarum hoc facinus ſine eleemoſyna poſſeſſum proderit.

Verſ. 1. *Quae — ſponſo.*

Virginea lampas eſt munditia quae a virginitate procedit. Sponſus vero Chriſtus vtpote amans et qui amatur. Exierunt autem in occurſum eius: expectatione occurſus eius.

Verſ. 2. *Quinque — v. 4. ſuis.*

Oleum vocat eleemoſynae virtutem. Has ergo merito ſtultas vocauit, quia quum acrem ac vehementem corporis amorem deuiciſſent, maioremque ſuſtinuiſſent laborem: tenacitate deuictae ſunt. Illud enim bellum multo violentius eſt, magisque tyrannicum. Rurſum vero ſapientes nuncupauit caeteras, vtpote non paſſas, quod ſtultae paſſae ſunt.

† Aliter Theologus quaedam praedictorum verborum ſumit in adhortatione ad baptiſmum: verum et haec, et illa pulchre dici poſſunt.

Verſ. 5.

5) Ex margine ſui Codicis huc refert Hentenius: *ſiquidem laudat id exequentem: non autem cogit nolentem.*

6) παρθενικὰς λαμπάδας. A.

7) Incluſa in margine habet Codex vterque. Ante haec ex margine Hentenius addit: *Dicit ergo, quod virgo etiam ſi in caeteris bene ſe habeat, ſit*

λέγεται περὶ μόνης τῆς ἐν χρήμασι. παρθένους δὲ τῇ παραβολῇ νῦν ὑποτίθησι, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέγα τὴν παρθενίαν ἀπέδειξεν, ἐν οἷς εἶπεν, εἰσὶν p) εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ γὰρ ὄντως μέγα ἐςί. διὸ οὐδ' εἰς ἀνάγκην νόμου κατέςη'[s]) ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιτέτραπται. ὁ δυνάμενος q) γάρ, φησι, χωρεῖν, χωρείτω. δεῖξαι βούλεται νῦν, ὅτι οὐδὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα τὸν κεκτημένον ὠφελεῖ, χωρὶς ἐλεημοσύνης.

p) Matt. 19, 12.

q) Matt. 19, 12.

Verſ. 1. Αἵτινες — νυμφίου.

Παρθενικὴ[6]) λαμπὰς, ἡ ἀπὸ τῆς παρθενίας καθαρότης· νυμφίος δὲ, ὁ χριςὸς, ὡς ποθῶν καὶ ποθούμενος. ἐξῆλθον δὲ εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀπαντήσεως.

Verſ. 2. Πέντε — v. 4. αὐτῶν,

Ἔλαιον καλεῖ, τὴν ἀρετὴν τῆς ἐλεημοσύνης. μωρὰς δὲ ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅτι τὸν δριμὺν καὶ σφοδρὸν τοῦ σώματος ἔρωτα νικήσασαι, καὶ τὸν μείζονα πόνον ὑποςᾶσαι, τῆς φειδωλίας ἡττήθησαν. ἐκεῖνος γὰρ ὁ πόλεμος πολλῷ ταύτης τυραννικώτερός τε καὶ βιαιότερος. ἐκείνας δὲ φρονίμους αὖθις ὠνόμασεν, ὡς μὴ παθούσας, ὅπερ αἱ μωραὶ πεπόνθασι.

[Ἑτέρως[7]) δὲ ὁ θεολόγος τινὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν ἐξελάβετο, ἐν τῷ εἰς τὸ βάπτισμα προτρεπτικῷ· καλὰ δὲ κἀκεῖνα καὶ ταῦτα.]

Verſ. 5.

ſit tamen eleemoſynae bonis deſtituta, una cum ſcortis eiicitur, et merito. Unde virginitatem dicit vitae puritatem: oleum autem vocat humanitatem, eleemoſynam, auxilium egenis praeſtitum.

Verſ. 5. *Tardante — dormierunt.*

Tardante propter cunctationem ſecundi aduentus. Dormitatio autem in hoc loco pro refrigeſcentia accipienda eſt: ſomnus vero pro morte.

Verſ. 6. *Media — occurſum ei.*

Medium noctis dixit, vel rurſum improuiſum et inexpectatum demonſtrans: vel ſignificans quod in nocte fiet reſurrectio mortuorum. Eum vero qui hic clamor dicitur, Paulus iuſſum ac vocem archangeli dixit. Exite autem, videlicet e monumentis.

Verſ. 7. *Tunc — ſuas.*

Omnes quidem ſurrexerunt: quae vero ornauerunt lampades ſuas erant prudentes. Ornauerunt autem olei ornamento.

Verſ. 8. *Fatuae autem — extinguuntur.*

Et hoc ſtultitiae fuit, ſperaſſe ſe ibi oleum ad ornatum accepturas, quod tunc ab aliis poſſideretur. Extinguuntur autem, obſcuratae tenebris inclementiae. Solent enim multi tenebroſos quoque vocare inclementes.

Verſ. 9. *Reſponderunt — vobis.*

Et hoc prudentiae fuit. Docet autem ſermo, quod nullus a propria virtute alterum tunc iuuare poterit. Vix enim ſibiipſi ad ſalutem ſufficiet, eo quod

8) *Ψυχοῤῥαγία* eſt ***animi deliquium.*** *Ψυχοῤῥαγεῖν* de iam iam morituris dicitur. Apoll. Rod. II, 835. *Τὸν δ' ἕταροι ἐπὶ νῆνα φέρον ψυχοῤῥαγέοντα, Ἀχνύμενοι, χείρεσσι δ' ἑῶν ἐνὶ κάτθαν' ἑταίρων.*

9) Oſtendo in his duobus vocabulis. Hentenius ita reddidit, ac ſi repererit, *τὸ τότε.* Sed nec hoc placet.

Verſ. 5. Χρονίζοντος — ἐκάθευδον.

Χρονίζοντος, διὰ τὴν βραδυτῆτα τῆς δευτέρας παρȣσίας. νυςαγμὸν δὲ ἐνταῦθα, τὴν ψυχορραγίαν[8]) ὑποληπτέον· ὕπνον δὲ, τὸν θάνατον.

Verſ. 6. Μέσης — ἀπάντησιν αὐτȣ̃.

Μέσης τῆς νυκτὸς εἶπεν, ἢ πάλιν τὸ ἀνύποπτον καὶ ἀπροσδόκητον ἐμφαίνων, ἢ παραδηλῶν, ὅτι ἐν νυκτὶ γενήσεται ἡ ἀνάςασις τῶν νεκρῶν. τὴν δὲ ῥηθεῖσαν κραυγὴν ὁ παῦλος κέλευσμα[r]) καὶ φωνὴν ἀρχαγγέλȣ εἴρηκεν. ἐξέρχεσθε δὲ, δηλονότι, ἐκ τῶν μνημείων. r) 1 Theſſ. 4, 16.

Verſ. 7. Τότε — αὐτῶν.

Πᾶσαι μὲν ἠγέρθησαν· ἐκόσμησαν δὲ τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν αἱ φρόνιμοι. ἐκόσμησαν δὲ αὐτὰς, τῷ κόσμῳ τȣ̃ ἐλαίȣ.

Verſ. 8. Αἱ δὲ μωραὶ — σβέννυνται.

Καὶ τοῦτο μωρίας, τὸ προσδοκῆσαι ἐκεῖ ἔλαιον λαβεῖν εἰς κόσμησιν, καὶ[9]) τότε ἄλλοις κτηθέν. σβέννυνται δὲ, ἀμαυρȣ́μεναι τῷ σκότει τῆς ἀνελεημοσύνης. εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ σκοτεινοὺς[1]) καλεῖν τοὺς ἀνελεήμονας.

Verſ. 9. Ἀπεκρίθησαν — ὑμῖν.

Καὶ τοῦτο φρονήσεως. διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἕτερον ὠφελῆσαι τότε δυνήσεται. [μόγις[2]) γὰρ αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσει,

placet. Forte, καὶ ταῦτα ἄλλοις, aut, καὶ τὸ τότε ἄλλοις.

1) Ita etiam Chryſoſt. Tom. VII. p. 753. A.

2) Incluſa abſunt. A.

quod in multis delinquat etiam is, qui plurimum virtuti deditus est. Vide autem quomodo prudentes etiam ibi eleemosynam demonstrent: volentes quidem fatuis tradere, sed non potentes. Hoc enim responsio illarum significat.

Vers. 9. *Ite — vobisipsis.*

Quum ob rationabilem causam tradere non possent: tamen prae humanitate consulunt. Vendentes quidem sunt pauperes: verum tunc non vendunt.

Vers. 10. *Euntibus — sponsus.*

Tentauerunt quidem abire, sed non potuerunt. Ostendit autem et hic sermo, quod tunc vanus erit ad virtutem conatus.

Vers. 10. *Et — ianua.*

Nuptiae sunt communicatio regni coelorum, et conuersatio cum Christo.

Vers. 11. *Postea — nobis.*

Putant enim quod tanquam virgines intrabunt.

Vers. 12. *At ille — vos.*

Non cognosco inquit vos, extinctis videlicet lampadibus vestris. Cognitionem autem nunc eam intellige, quae a familiaritate procedit. Nullus enim inmisericors familiaris est misericordi Christo. Heu post tantos labores, post tanta certamina, post tanta tropaea, quae illae aduersus insanientem

ἀρκέσει, διὰ τὸ πολλὰ πταῖσαι καὶ τὸν ἄγαν ἐνάρετον. ὅρα δὲ, πῶς αἱ φρόνιμοι κἀκεῖ τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδείκνυνται,] θέλουσαι μὲν μεταδοῦναι καὶ ταῖς μωραῖς, μὴ δυνάμεναι δέ. τοῦτο γὰρ ἡ ἀπόκρισις τούτων ἐμφαίνει.

Verſ. 9. Πορεύεσθε — ἑαυταῖς.

Μὴ δυνάμεναι μεταδοῦναι δι' εὔλογον αἰτίαν, ὅμως ὑπὸ φιλανθρωπίας συμβουλεύουσι. πωλοῦντες δέ εἰσιν, οἱ πένητες, ἀλλ' οὐ τότε πωλοῦσιν.

Verſ. 10. Ἀπερχομένων — νυμφίος.

Ὥρμησαν μὲν ἀπελθεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δέ. δείκνυσι δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὅτι τότε ματαία ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμή.

Verſ. 10. Καὶ — θύρα.

Γάμοι εἰσὶν, ἡ κοινωνία τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ σὺν χριστῷ διαγωγή.

Verſ. 11. Ὕστερον — ἡμῖν.

Οἴονται γὰρ, ὡς παρθένοι εἰσελθεῖν.

Verſ. 12. Ὁ δὲ — ὑμᾶς.

Οὐ γνωρίζω, φησὶν, ὑμᾶς, ὡς ἐσβεσμένων τῶν λαμπάδων ὑμῶν· γνῶσιν δὲ νῦν, τὴν ἐξ οἰκειώσεως νόησον. οὐδεὶς γὰρ ἀνελεήμων οἰκειοῦται τῷ ἐλεήμονι χριστῷ. οἴμοι! μετὰ πόσους πόνους, μετὰ πόσους ἀγῶνας, μετὰ πόσα τρόπαια, ἃ κατὰ τῆς 3) φύσεως λυττώσης ἀνέστησαν, ἀπεπέμφθησαν, διὰ

 τὴν

3) Malim vel omittere τῆς, vel ſcribere τῆς λυττώσης φύσεως. Λυττῶσα φύσις appellatur, impetus naturae incitans ad libidinem.

tem naturam erexerant, repudiatae sunt propter eleemosynam. Vbi ergo quis immisericors virginitatem etiam non habuerit, qua tunc condemnatione dignus non erit? Non est autem curiose scrutandum quare decem sint virgines, et quae sint vasa earum, quaeue sit ianua nuptiarum, caeteraque ipsius parabolae similia, vt alias quoque frequenter praeceptum est.

Verum sexagesimo primo capite scriptum est, quod primum abeunt peccatores in supplicium aeternum: deinde iusti in vitam aeternam: in praesenti vero capite contrarium apparet, quum ingressis primum prudentibus virginibus, postmodum reprobatae sint fatuae. Ne suspiceris contrarietatem inesse capitibus: illud siquidem exacte tractat de ordine: hoc autem aliud habet intentum, quod videlicet neque virginitas saluabit, non habens sibi etiam coniunctam eleemosynam, et quod vnius virtus alii tunc non proderit: quodque tunc motus ad virtutem vanus erit. Item quod licet plurimum deprecentur qui condemnati sunt, nequaquam flectunt iudicem. Caetera vero omnia nullo delectu composita sunt, vt probabilis fiat parabola. Nam neque dixit quod ablegatae sunt in supplicium, eo quod nunc huiusmodi non exacte disquirat.

Vers. 13. *Vigilate — veniet.*

Frequenter id subinfert, ostendens quod maxima sit vtilitas, vt in hoc attendatur, propter finalis diei et horae incertitudinem.

Cap.

τὴν ἀνελεημοσύνην. ὅταν δέ τις ἀνελεήμων ὤν, μηδὲ παρθενίαν ἔχοι, ποίας οὐκ ἂν εἴη καταδίκης ἄξιος; ὀ περιεργαςέον δὲ, διατὶ δέκα παρθένοι, καὶ τίνα τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν, καὶ τίς ἡ θύρα τῶν γάμων, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς παραβολῆς, ὡς πολλάκις καὶ ἐπ' ἄλλων παρήγγελται.

Εἰ δὲ ἐν μὲν τῷ ἑξηκοςῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ γέγραπται, ὅτι πρῶτον[s]) ἀπέρχονται οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἐν δὲ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τοὐναντίον φαίνεται, πρῶτον εἰσελθουσῶν τῶν φρονίμων παρθένων, εἶτα ἀποπεμφθεισῶν τῶν μωρῶν· μὴ ὑπολάβῃς ἐναντιολογίαν τῶν κεφαλαίων. ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀκριβολογεῖ περὶ τῆς τάξεως· τοῦτο δὲ σκοπὸν ἕτερον ἔχει, τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι οὐδ' ἡ παρθενία σώζει, μὴ[4]) συγκεκραμένην ἑαυτῇ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἔχουσα, καὶ ὅτι ἡ ἑτέρου ἀρετὴ ἕτερον οὐκ ὠφελεῖ τότε, καὶ ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ὁρμὴ τηνικαῦτα ματαία, καὶ ὅτι πολλὰ καθικετεύοντες οἱ κατακριθέντες οὐκ ἐπικάμπτουσι. τἄλλα δὲ πάντα συνετέθησαν ἀπαρατηρήτως, ἵνα πιθανὴ γένηται ἡ παραβολή. καὶ γὰρ οὐδ' ὅτι ἀπεπέμφθησαν εἰς κόλασιν εἶπε, διὰ τὸ μὴ νῦν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν τοιούτων.

s) Matt. 25, 46.

Vers. 13. Γρηγορεῖτε — ἔρχεται.

Πολλάκις ἐπιλέγει τοῦτο, δεικνὺς, ὅτι πολλὴ χρεία προσοχῆς, διὰ τὸ ἄδηλον τῆς τελευταίας ἡμέρας καὶ ὥρας.

Ppp 3 Κεφ.

4) συγκεκραμμένην. B.

Cap. LX. De talentis.

Verſ. 14. *Sicut — v. 15. facultatem.*

Etiam haec parabola ſimilis eſt ei quae ſuperius de fideli ac prudente ſeruo poſita eſt: verum alio modo figurata eſt: et de his differit, qui a Deo gratias acceperunt docendi (nam has nunc talenta vocat propter honorem illatum) et vel per earum vſum lucrum attulerunt, vel defodiendo nihil lucri fecerunt. Dicit ergo quod vocauit ſeruos ſuos, filius videlicet hominis, vtpote homo qui peregre profecturus erat: et vni quidem dedit quinque talenta, ſiue multa: Nam varia ſunt doctrinae dona, quae Paulus enumerauit: alii autem duo, hoc eſt pauca: alii vero vnum ſolum. Hi autem eſſe poſſunt epiſcopi et praeceptores eccleſiarum. Deinde addit et cauſam inaequalitatis in diuiſione, quod ſcilicet fuerit ſecundum cuiusque facultatem et idoneitatem.

Verſ. 15. *Et profectus eſt ſtatim.*

Hoc eſt, et reliquit eos vt operarentur. Sicut enim de vinea dixit, quod locauit eam agricolis, et peregre profectus eſt: ita dicit et nunc, vt eius diſcas longanimitatem, quomodo non continuo repetat. Quidam autem dicunt peregrinationem eſſe ſaluatoris in coelum aſſumptionem.

Verſ. 16. *Abiit — v. 17. duo.*

Duplicant ea quae ſibi concredita ſunt omnes qui proficiſcuntur ad ſalutem diſcipulorum, facientes eos

5) τῶν, omittit. B.

6) ἑαυτοῖς aut αὐτοῖς legendum, vti Hentenius etiam reddidit.

Κεφ. Ξ. Περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων.

Vers. 14. Ὥσπερ — v. 15. δύναμιν.

Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ὁμοία μέν ἐστι τῇ τοῦ πιστοῦ δούλου καὶ φρονίμου, καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσχημάτισται, καὶ διαλαμβάνει περὶ τῶν λαμβανόντων ἐκ θεοῦ χαρίσματα διδασκαλικά· ταῦτα γὰρ νῦν ἐκάλεσε τάλαντα, διὰ τὸ τίμιον αὐτῶν· καὶ ἢ χρωμένων αὐτοῖς καὶ κερδαινόντων, ἢ κατακρυπτόντων καὶ μηδὲν κερδαινόντων. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐκάλεσε τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὁ υἱὸς, δηλαδὴ, τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἄνθρωπος ἀποδημῆσαι μέλλων· καὶ ἄλλῳ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ἤγουν, πολλά· διάφορα γὰρ τὰ διδασκαλικὰ χαρίσματα, ἅπερ ὁ παῦλος ἀπηριθμήσατο· ἄλλῳ δὲ δύο, τουτέστιν, ὀλίγα· ἄλλῳ δὲ ἓν μόνον. εἶεν δ' ἂν οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι[s]) τῶν ἐκκλησιῶν. εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ διανομῇ ἀνισότητος, ὅτι κατὰ τὴν ἑκάστου δύναμιν καὶ ἐπιτηδειότητα.

Vers. 15. Καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως.

Ἀντὶ τοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι. καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνος εἶπεν, ὅτι ἐξέδοτο[t]) αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησεν· οὕτω φησὶ καὶ νῦν, ἵνα μάθῃς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, πῶς οὐκ εὐθέως ἀπαιτεῖ. τινὲς δέ φασιν ἀποδημίαν, τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν τοῦ σωτῆρος. t) Matt. 21, 33.

Vers. 16. Πορευθεὶς — v. 17. δύο.

Διπλασιάζουσι τὰ ἐμπιστευθέντα τούτοις[s]) χαρίσματα πάντες οἱ ἐμπορευόμενοι τὴν τῶν μαθητῶν

eos rursus praeceptores aliorum. † Qui bene operatur et recte docet, duplicat concredita sibi talenta.

Vers. 18. *Qui vero — sui.*

Terram ipsummet intellige: in seipso enim retinuit, quod ad operationem datum erat, sic vt nec sibi, nec aliis vtilis fieret.

Vers. 19. *Post — rationem.*

Venit iuxta secundum aduentum: ideo etiam dixit, post multum tempus.

Vers. 20. *Et — per ea.*

Lucrum sunt qui per illius diligentiam acquisiti sunt, vt dictum est, et fructificati Deo.

Vers. 21. *Ait — constituam.*

Multis gratiis dignum faciam: multa bona tibi tradam.

Vers. 21. *Intra — tui.*

Requiem et beatitudinem, per nomen gaudii significauit.

Vers. 22. *Accedens — v. 23. tui.*

Quanquam diuersae fuerunt gratiae, aequalis tamen est honor: quia et aequale in illis studium. Si-
qui-

7) Haec vterque Codex in margine exhibet
8) τοῦτο, interponit. A.
9) αὐτοῦ, addit. A.
1) κτηθέντες. A.

σωτηρίαν, καὶ ποιοῦντες καὶ αὐτοὺς διδασκάλους πάλιν ἑτέρων. [Ὁ[7]) καὶ πράττων καλῶς, καὶ διδάσκων ὀρθῶς, τὰ ἐμπιστευθέντα διπλασιάζει τάλαντα.]

Verſ. 18. Ὁ δὲ, — αὐτοῦ.

Γῆν, αὐτὸν νόησον, ἐν ἑαυτῷ γὰρ κατέχωσε τὸ δοθὲν εἰς ἐργασίαν, ὡς μήτε αὐτῷ, μήθ᾽ ἑτέροις[8]) χρησιμεῦσαι.

Verſ. 19. Μετὰ — λόγον.

Ἔρχεται, κατὰ τὴν δευτέραν[9]) παρουσίαν. διὸ καὶ μετὰ χρόνον πολὺν εἶπε. συναίρει δὲ λόγον, ἀντὶ τοῦ, κινεῖ λογοθέσιον.

Verſ. 20. Καὶ — ἐπ᾽ αὐτοῖς.

Κέρδος εἰσὶν, οἱ διὰ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ κτηθέντες,[1]) ὡς εἴρηται, καὶ καρποφορηθέντες θεῷ.

Verſ. 21. Ἔφη — καταστήσω.

Πολλῶν χαρίτων σε ἀξιώσω, πολλῶν ἀγαθῶν σοι μεταδώσω.

Verſ. 21. Εἴσελθε — σου.

Τὴν ἅπασαν μακαριότητα διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς χαρᾶς ἐδήλωσε.

Verſ. 22. Προσελθὼν — v. 23. σου.

Εἰ καὶ διάφορα τὰ χαρίσματα, ἀλλ᾽ ἴση ἡ τιμὴ, διότι καὶ ἴση τούτοις ἡ[2]) σπουδή. καὶ γὰρ ἑκάτε-

2) τιμὴ, pro σπουδή. A. Deinceps repetit quoque διότι ad σπουδή. Ergo bis idem ſcripſit.

quidem vterque accepta duplicauit. Vel etiam aliter dici potest, quod aequaliter quidem laudantur, et aequaliter introducuntur, sed diuersimode remunerantur iuxta proportionem lucrorum, quae ab eis facta sunt.

Vers. 24. *Accedens* — v. 25. *quod tuum est.*

Durus, hoc est austerus. Putabat enim quod sola diligentia eorum qui negotiabantur, sine Dei auxilio, omne lucrum efficeret. Hanc autem responsionem effinxit parabola, volens ostendere quod tales nihil rationabile respondere poterunt: et quod quaecunque respondebunt contra seipsos omnia conuertentur. Audi ergo quae sequuntur.

Vers. 26. *Respondens* — v. 27. *vsura.*

Non quasi ille vera dixerit haec ait dominus: nihil enim recte fit sine ipso, sed supposito sermone procedit, ac si diceret: si etiam talis essem, quod verum non est, tamen quia talem me noueras, ideo magis oportebat te exposuisse donum meum, his qui nossent bonum a prauo diiudicare: hos enim appellat mensarios: oportuit te docuisse, admonuisse, consuluisse, quicquid in te erat fecisse, reliquum autem mihi permisisse; dico sane repetitionem: oportuit te quod facilius est interea perfecisse: quod autem difficilius est mihi reliquisse. Aes itaque alienum, doctrina est: vsura vero talis aeris, additio virtutum. Vsuram vocauit simpliciter omne lucrum, more communi vtens.

ἑκάτερος τὰ δεδομένα ἐδιπλασίασεν· ἢ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν· ἐπίσης μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἐπίσης εἰσάγονται· διαφόρων δὲ τῶν ἀμοιβῶν ἀξιοῦνται, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπικερδηθέντων.

Vers. 24. Προσελθὼν — v. 25. τὸ σόν.

Σκληρὸς, ἀντὶ τοῦ, αὐστηρός. ᾤετο γὰρ, ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων ἄνευ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας κατορθοῖ τὸ πᾶν. ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλομένη, ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐδὲν εὔλογον ἀπολογήσασθαι δυνηθήσονται, καὶ ὅτι ὅσα ἂν ἀπολογήσωνται, κατ' αὐτῶν πάντα περιτραπήσονται. καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς.

Vers. 26. Ἀποκριθεὶς — v. 27. τόκῳ.

Οὐχ, ὡς ἀληθεύσαντος ἐκείνου, ταῦτα εἶπεν ὁ κύριος· οὐδὲν γὰρ κατορθοῦται χωρὶς αὐτοῦ· ἀλλ' ὑποθετικῶς τὸν λόγον προήγαγεν, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος ἤμην, ὅπερ οὐκ ἀληθὲς, ὅμως ἐπεὶ τοιοῦτόν με ἐγίνωσκες, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ χάρισμά μου τοῖς εἰδόσι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. τούτους γὰρ λέγει τραπεζίτας. ἔδει σε διδάξαι, νουθετῆσαι, συμβουλεῦσαι, πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι· τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν. ἔδει σε τὸ εὐχερέστερον τέως διαπράξασθαι· τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ καταλιπεῖν. δάνειον μὲν οὖν, ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοῦ τοιούτου δανείου, ἡ προσθήκη τῶν ἀρετῶν· τόκον δὲ, τὴν ἐπικερδίαν ἁπλῶς ὠνόμασε, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος.

Vers. 28.

Verſ. 28. *Tollite — v. 29. ab eo.*

Iuſſit eum nudari doctrinae dono: hoc enim dixit talentum: et honorem hunc in additionem dari ei qui habebat decem talenta. Omni enim qui diligentiam et curam habet, dabitur honor, etiam ſupra eum qui ipſi adiectus erat. Ab eo vero qui diligentiam non habet, vt dictum eſt, neque curam, auferetur etiam id quod habet doctrinae donum, tanquam ab eo cui nulli eſt vſui.

Verſ. 30. *Seruum quoque inutilem — dentium.*

Non in ablatione finem poenae poſuit, ſed in ſupplicium quoque intolerabile ablegauit. Inutilem autem dixit pigrum, et nullius bonae frugis. Vide ergo rem tremendam. Punitur ſiquidem non quod mala fecerit, ſed quod bona non fecerit. Declina enim inquit a malo et fac bonum. Illa vero parabola, quae apud Lucam ponitur ſexageſimo ſeptimo capite de decem minis, alia eſt ab iſta, etſi in pluribus ſit ſimilis. In illa enim data quidem aequalia fuerunt: lucra vero et honores inaequales.

Nam haec de diuerſis doctrinae gratiis non aequaliter datis diſſerit: illa vero de diuerſis aequaliter datis.

Cap. LXI. De aduentu Chriſti.

Verſ. 31. *Quum — ſuae.*

Narrat etiam deinceps de ſecundo aduentu ſuo, ad terrorem et correctionem auditorum. Suam autem

[3]) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 28. Ἄρατε — v. 29. ἀπ᾽ αὐτοῦ.

Ἐκέλευσε γυμνωθῆναι αὐτὸν τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος· τοῦτο γὰρ εἶπε τάλαντον· καὶ τὴν τιμὴν ταύτην εἰς πρόσθήκην δοθῆναι τῷ ἔχοντι τὰ δέκα τάλαντα. παντὶ γὰρ τῷ ἔχοντι σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος σπουδὴν, ὡς εἴρηται, καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ ὃ ἔχει διδασκαλικὸν ἀξίωμα, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Verſ. 30. Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον — ὀδόντων.

Οὐ μέχρι τῆς ἀφαιρέσεως ἔστησε τὴν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀφόρητον ἀπέπεμψε κόλασιν, ἀχρεῖον αὐτὸν εἰπὼν, ὡς ἄχρηστον καὶ ὀκνηρόν. ὅρα πρᾶγμα φοβερόν. κολάζεται γὰρ, οὐχ ὅτι ἔπραξε κακὰ, ἀλλ᾽ ὅτι οὐκ ἔπραξεν ἀγαθά. ἔκκλινον [v]) γάρ, φησιν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. ἡ μέντοι κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφάλαιον τοῦ [x]) λουκᾶ τῶν δέκα μνῶν παραβολὴ ἑτέρα παρὰ ταύτην ἐστὶν, εἰ καὶ τὰ πολλὰ ἔοικεν. ἐν ἐκείνῃ γὰρ αἱ δόσεις μὲν ἴσαι, τὰ κέρδη δὲ ἄνισα καὶ αἱ τιμαί.

[Διότι [3]) αὕτη μὲν περὶ διαφόρων διδασκαλικῶν χαρισμάτων διαλαμβάνει, μὴ διδομένων ἐπίσης· ἐκείνη δὲ, περὶ διαφόρων διδομένων ἐπίσης.]

v) Pſ. 33, 15.

x) Luc. 19, 13.

Κεφ. ΞΑ. Περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ χριστοῦ.

Verſ. 31. Ὅταν — αὐτοῦ.

Λοιπὸν διηγεῖται καὶ τὰ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ, πρὸς φόβον καὶ διόρθωσιν τῶν ἀκροωμένων.

autem gloriam dicit, quae Deo propria est. Primus enim aduentus eius inglorius factus est. Sedebit vero, tanquam iudex: sedes autem siue thronus dicitur gloriae, hoc est gloriosus et regius.

Vers. 32. *Et — gentes.*

Postquam videlicet a mortuis resurrexerint: praedixit enim variis in locis de resurrectione earum.

Vers. 32. *Et — hoedis.*

Nunc etenim commixti sunt omnes: tunc vero diligenter separabuntur. De solis autem Christianis loquitur hic sermo, veluti inferius manifestabitur.

Vers. 33. *Et — sinistris.*

Ouibus comparantur iusti, propter mansuetudinem, modestiam, ac fructificationem in virtutibus, sicut illae in lacte et lana: Hoedis vero peccatores, propter inclementiam, et immodestiam, ac infructuositatem. Poteris quoque addere, quod etiam propter grauem peccati odorem: et quod non recta gradiantur, sed a recto discedant itinere: quodque per praecipitia incedant Verum illa sane animalia, ea quae habent, a natura possident: iusti vero et peccatores a voluntate. Ideo quoque illi honorantur, isti autem puniuntur. Diuidit etiam eos non quod testibus egeat, ipse enim testis est et iudex.

Vers. 34. *Tunc — mundi.*

O vocem optabilem: o honorem ineffabilem. Benedicti inquit patris mei: laudati, electi. Non dixit

ναν. δόξαν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν θεοπρεπεστάτην. ἡ πρώτη γὰρ αὐτοῦ ἔλευσις ἐν ἀδοξίᾳ γέγονε. καθίσει δὲ, ὡς κριτής· θρόνος δὲ δόξης, ὁ ἔνδοξος, ὁ βασιλικός.

Verſ. 32. Καὶ — ἔθνη.

Ἀναστάντα, δηλαδὴ, ἐκ νεκρῶν. προείρηκε γὰρ διαφόρως περὶ τῆς ἀναστάσεως [4]) αὐτοῦ.

Verſ. 32. Καὶ — ἐρίφων.

Νῦν μὲν γὰρ ἀναμὶξ εἰσι πάντες· τότε δὲ ἀκριβῶς διαχωρισθήσονται. περὶ τῶν χριστιανῶν δὲ μόνων ὁ λόγος ἐνταῦθα, ὡς κατωτέρω δηλωθήσεται.

Verſ. 33. Καὶ — εὐωνύμων.

Προβάτοις μὲν, οἱ δίκαιοι παρεικάζονται, διὰ τὸ πρᾶον καὶ εὔτακτον καὶ καρποφόρον ἐν ἀρεταῖς, ὡς ἐκεῖνα, ἐν γάλακτι καὶ ἐρίῳ· ἐρίφοις δὲ, οἱ ἁμαρτωλοὶ, διὰ τὸ ἄγριον καὶ ἄτακτον καὶ ἄκαρπον. εἴποις δ' ἂν, καὶ διὰ τὸ δυσῶδες τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τὸ μὴ εὐθυπορεῖν, ἀλλὰ παρεγκλίνειν, καὶ διὰ τὸ κρημνοβατεῖν. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν, ἐκ φύσεως ἔχουσιν, ἃ ἔχουσιν· οἱ δὲ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐκ προαιρέσεως. διὸ καὶ οἱ μὲν τιμῶνται, οἱ δὲ τιμωροῦνται. διαιρεῖ δὲ αὐτοὺς, οὐ δεόμενος μαρτύρων, ἀλλ' αὐτὸς καὶ μάρτυς ὢν καὶ κριτής.

Verſ. 34. Τότε — κόσμου.

Ὢ φωνῆς εὐκταίας! ὢ τιμῆς ἀῤῥήτου! οἱ εὐλογημένοι, φησὶ, τοῦ πατρός μου, οἱ ἐπαινετοὶ, οἱ ἐκλε-

4) Corrigendum αὐτῶν, ſicut habet Hentenius.

dixit autem, Accipite, sed Possidete, tanquam paternum, tanquam debitum, tanquam praeparatum vobis a constitutione mundi. Priusquam enim homines fierent, paratum erat iustis, cognoscente Deo, quod futurum erat. Deinde dicit et causam tanti honoris.

Vers. 35. *Esuriui* — *v.* 36. *ad me.*

Hinc manifestum est, quod ad solos Christianos verba facit, ad quos euangelii sui praecepta facta sunt: nam ad infideles nullus tunc erit ei sermo: omnes enim simul per se condemnati erunt. Ideo enim dicit: Non resurgent impii in iudicio, hoc est, non resurgent vt iudicentur, sed vt puniantur. Siquidem manifestatum est etiam superius, quod quando apparebit signum filii hominis in coelo, tunc plangent omnes tribus terrae, solam habentes condemnantem conscientiam. Nunc ergo ad Christianos vt diximus sermo est. Vide autem quomodo de sola humanitate siue amore erga proximos disserat, et ab hac sola iustos honore dignos iudicat, peccatores vero supplicio. Non quod caetera vel iustorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint: omnium siquidem cuncta inquiret et opera, et verba, et cogitationes, vt ipsemet frequenter sua doctrina manifestauit, et a multis diuinae scripturae locis discimus, et bonis quidem operibus praemia rependet, delictis autem poenas. Sed nunc de sola hac, vt dictum est, virtute disserit, confirmare volens, quod hanc maxime requirit, et hanc prae omnibus expetit, vtpote Christianis maxime necessariam. Cuiusque enim

ἐκλεκτοί. οὐκ εἶπε δὲ, λάβετε, ἀλλὰ κληρονομήσατε, ὡς πατρῷαν, ὡς ὀφειλομένην, ὡς ἑτοιμασθεῖσαν ὑμῖν ἀπὸ συστάσεως κόσμου. πρὸ τοῦ γενέσθαι γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἠυτρεπίσθη τοῖς δικαίοις, γινώσκοντος τοῦ θεοῦ τὸ μέλλον. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Vers. 35. Ἐπείνασα — v. 36. πρός με.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι πρὸς τοὺς χριστιανοὺς μόνους διαλέγεται, πρὸς οὓς αἱ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ γεγόνασιν ἐντολαί. πρὸς γὰρ τοὺς ἀπίστους οὐδεὶς αὐτῷ τηνικαῦτα λόγος. ἅπαντες γὰρ κοινῶς αὐτοκατάκριτοι ἔσονται. διὰ τοῦτο γὰρ, φησιν, οὐκ y) ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, τουτέστιν, οὐκ ἀναστήσονται ἐπὶ τῷ κριθῆναι, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ τιμωρηθῆναι. καὶ γὰρ καὶ ἀνωτέρω δεδήλωκεν, ὅτι ὅτε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τότε κόψονται z) πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, μόνον τὸ συνειδὸς καταδικάζον ἔχοντες. νῦν δὲ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς, ὡς ἔφημεν, ὁ λόγος. ὅρα δὲ, πῶς περὶ μόνης τῆς φιλανθρωπίας διαλέγεται, καὶ ἀπὸ μόνης ταύτης τοὺς μὲν δικαίους ἀξιοῖ τιμῆς, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς τιμωρίας· οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ τῶν δικαίων μὲν κατορθώματα, τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ πλημμελήματα, δίχα λόγου καταλιπεῖν μέλλων· πάντων γὰρ ἐξετάσει πάντα, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, ὡς αὐτός τε πολλαχοῦ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ἐνέφηνε, καὶ πολλαχόθεν τῆς θείας γραφῆς μανθάνομεν· καὶ τῶν μὲν κατορθωμάτων τιμὰς ἀποδώσει· τῶν δὲ πλημμελημάτων τιμωρίας· ἀλλὰ νῦν περὶ μόνης ταύτης, ὡς εἴρηται, διαλέγεται, βεβαιῶσαι βουλόμενος, ὅτι ταύτην μάλιστα ζητεῖ, καὶ ταύτην ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων, ὡς ἀναγκαιοτάτην χριστιανοῖς.

y) Pf. 1. 5.
z) Matth. 24. 30.

 χαρα-

Christiani insigne quo dignosci potest est dilectio. In hoc inquit cognoscent omnes quod mei discipuli sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam. Huius autem optima pars est pauperum amor, et erga proximum misericordia ac compassio, iuxta Gregorium Theologum. Nulla enim alia re inquit, inter omnes ita colitur Deus, vt misericordia: neque alii cuiquam magis rependetur humanitas quam humanitati. Praecipue ergo differit de praecipuo Christianorum opere, hoc modo nos et exterrens et attrahens, vt qui homines sumus, humani efficiamur, vtentes ea, qua ipse tunc vtetur humanitate. Iustissima est autem merces, vt inhumanis inhumanitas, et misericordibus misericordia rependatur. Etenim ipse qui misericors est, paruis operibus magnum retribuit premium: quid enim regno illi aequale esse poterit? Manifestum est autem quod ex his quae possumus, humanitatem requirit: his enim qui non possunt, sufficit quod velint. Varias enim humanitatis partes recenset: vt siquidem possumus, omnes impleamus: sin minus, at saltem eas quas possumus.

Vers. 37. *Tunc* — *v. 40. fecistis.*

Regem vocauit seipsum, tanquam omnibus iam subiectis. Quatenus autem, id est in quantum. Fratres autem vocauit pauperes, vt qui similem cum eis susceperit naturam et abiectionem: vel etiam tanquam eos qui communicauerint paupertati ipsius.

Vers. 41.

5) ἔχετε. A.
6) αὐτοὺς, pro τοὺς πένητας. A.
7) Hic addit Hentenius scholium ex margine sui Codicis: *Fratres minimos vocat pauperes, quia humiles,*

χαρακτηριστικὸν μὲν γὰρ χριστιανοῦ παντὸς ἡ ἀγάπη. ἐν τούτῳ γάρ, φησι, γνώσονται[a]) πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε[5]) ἐν ἀλλήλοις. ταύτης δὲ τὸ κράτιστον ἡ φιλοπτωχία καὶ ἡ περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγχνία καὶ συμπάθεια κατὰ τὸν θεολόγον γρηγόριον. οὐδενὶ γάρ, φησι, τῶν πάντων, ὡς ἐλέῳ θεὸς θεραπεύεται, οὐδὲ ἄλλῳ τινὶ μᾶλλον ἢ φιλανθρωπία τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται. λοιπὸν οὖν ἐξαιρέτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐξαιρέτου χριστιανοῖς κατορθώματος, ἐκφοβῶν οὕτω καὶ συμπείθων ἡμᾶς, ἀνθρώπους ὄντας, φιλανθρώπους γίνεσθαι, χρήζοντας τῆς παρ' αὐτοῦ τότε φιλανθρωπίας. δικαιότατος δὲ μισθὸς τοῖς μὲν ἀνελεήμοσιν, ἀνελεημοσύνη· τοῖς δὲ ἐλεήμοσιν, ἐλεημοσύνη. καὶ γὰρ ἐλεῶν ἀντιδίδωσιν μικρῶν κατορθωμάτων μεγάλας ἀμοιβάς. τί γὰρ τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀντάξιον; δῆλον δέ, ὅτι ἐκ τῶν δυναμένων ἀπαιτεῖ τὴν φιλανθρωπίαν· τοῖς γὰρ μὴ δυναμένοις ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι. διάφορα δὲ μέρη καταλέγει τῆς φιλανθρωπίας, ἵνα εἰ μὲν δυνατόν, πάντα κατορθώσωμεν· εἰ δὲ μή, κἄν γε τὰ δυνατά.

a) Io. 13, 35.

Verſ. 37. Τότε — v. 40. ἐποιήσατε.

Βασιλέα ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, ὡς πάντων λοιπὸν ὑποτεταγμένων. ἐφόσον δέ, ἀντὶ τοῦ, καθόσον. ἀδελφοὺς δέ, τοὺς[6]) πένητας ὠνόμασεν, ὡς ὁμοίαν αὐτοῖς ἀναλαβὼν φύσιν καὶ ἐλαχιστότητα, ἢ καὶ ὡς κοινωνοὺς τῆς αὐτοῦ πενίας.[7])

Qqq 2 Verſ. 41.

miles, mendici, et abiecti ſunt: et eos qui viles ac deſpicabiles habentur: Non dico monachos ſolos, et eos qui montes inhabitant, ſed vnumquemque fidelium eſurientem, ſiue fame preſſum, nudum aut peregrinum: hos, inquam, fratres vocat, et primum eos laudat, qui his ſubuenerunt, vt ſententiae

Verſ. 41. *Tunc — eius.*

Vides? Regnum quidem hominibus paratum eſt, ignis vero daemonibus. Inſipientiſſimi autem homines, relictis his quae regno digna ſunt, praeferunt ea quae ignem promerentur, ideo etiam ab illo excidentes, ad hunc condemnantur. Deinde rurſus cauſa etiam vltionis ponitur.

Verſ. 42. *Eſuriui — v. 43. me.*

Non dixit, Non liberaſtis me paupertatè, infirmitate, ac carcere, ſed, Quae neceſſaria ſunt non praebuiſtis, quae facilia ſunt non feciſtis. Primum autem miſericordes praedicat, oſtendens boni operis facilitatem, vt ab illo hos condemnet.

Verſ. 44. *Tunc — v. 45. feciſtis.*

Merito qui miſericors fuit, regnum poſſidet, quia charitatem quae virtutum caput eſt opere compleuit: eius enim pars eſt eleemoſyna. Qui vero fuit immiſericors, in ignem ablegatur: quia loco dilectionis odium poſſedit, quod caput eſt vitiorum, et eius praecipua pars eſt inhumanitas. Ille quoque miſericordem humanumque Deum imitatus eſt: hic autem immiſericordem inhumanumque diabolum.

Verſ. 46. *Et — aeternam.*

Vae omnibus quidem peccatoribus, maxime tamen immiſericordibus.

Cap.

tentiae ſuae iuſtitiam demonſtret. Venite inquit benedicti patris mei, et caetera. Quanto bono poterit

— Vers. 41. Τότε — αὐτοῦ.

Ὁρᾷς, ἡ βασιλεία μὲν τοῖς ἀνθρώποις ἡτοιμάσθη· τὸ πῦρ δὲ, τοῖς δαίμοσιν. οἱ ἀφρονέστεροι δὲ τῶν ἀνθρώπων τὰ τῆς βασιλείας ἄξια καταλιπόντες, τὰ τοῦ πυρὸς ἄξια προετίμησαν. διὸ καὶ ἐκείνης ἐκπεσόντες, τοῦτο κατεκρίθησαν. εἶτα καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς τιμωρίας.

Vers. 42. Ἐπείνασα — v. 43. με.

Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἀπηλλάξατέ με τῆς πενίας καὶ τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς φυλακῆς, ἀλλ' ὅτι τὰ ἀναγκαῖα οὐκ ἐνεδείξασθε, ὅτι τὰ ῥᾴδια οὐκ ἐπράξατε. πρῶτον δὲ τοὺς ἐλεήμονας ἀνακηρύττει, δεικνύων τὸ τοῦ κατορθώματος εὐχερὲς, ἵνα ἀπ' ἐκείνων τούτους καταδικάσῃ.

Vers. 44. Τότε — v. 45. ἐποιήσατε.

Εἰκότως ὁ μὲν ἐλεήμων κληρονομεῖ τὴν βασιλείαν, ὅτι τὴν ἀγάπην κατώρθωσε, τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον. ταύτης γὰρ μέρος ἡ ἐλεημοσύνη. ὁ δ' ἀνελεήμων εἰς τὸ πῦρ ἀποπέμπεται, διότι τὸ ἐναντίον τῇ ἀγάπῃ μῖσος ἐκτήσατο, τῶν κακιῶν τὸ κεφάλαιον. τούτου γὰρ ὁμοίως μέρος ἡ ἀνελεημοσύνη. καὶ ὁ μὲν τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλάνθρωπον θεὸν ἐμιμήσατο, ὁ δὲ τὸν ἀνελεήμονα καὶ μισάνθρωπον διάβολον.

Vers. 46. Καὶ — αἰώνιον.

Οὐαὶ, πᾶσι μὲν τοῖς ἁμαρτωλοῖς μάλιστα δὲ, τοῖς ἀνελεήμοσι.

poterit nomen hoc pensari, ut benedictus sis, idque a patre.

Cap. XXVI. v. 1. *Et factum est* — v. 2. *crucifigatur.*

Quum legale pascha decimo quarto mensis incideret, sicut lex quae de illo statuit disponebat: manifestum est quod haec duodecimo die mensis dixerit discipulis. Hoc siquidem duodecimo die in domo Simonis Leprosi coenauit[8]: decimo tertio vero apud eum in cuius domo instratum est coenaculum, veluti paulo post demonstrabitur: decimo quarto autem incidit pascha. Dixit autem hoc significans propinquam esse mortem suam: nam ipso legalis paschae tempore passurus erat et ipse. Non autem simpliciter dixit, Traditur, sed addidit, Vt crucifigatur. Iudaeis enim aperte quidem traditus est post vnum diem, videlicet decimo tertio. Nam hoc adhuc durante, postquam cum discipulis mystica coena communicauerat, traditus est insidiatoribus: vt autem crucifigeretur, traditus est post duos dies, duodecimum scilicet ac decimum tertium: De decimo quarto enim dicit euangelista, Tunc absoluit illis Barabbam[9]: Iesum autem flagellis caesum tradidit vt crucifigeretur.

Vers. 3. *Tunc congregati sunt* — v. 4. *occiderent.*

Quum lex iuberet, vt vnus princeps sacerdotum constitueretur quoad viueret: hoc autem mortuo, alter loco eius crearetur, Iudaei legem euerterunt, et

8) Cod. A. ἐδείπνησε. Mox idem ante τὴν τρισκαιδεκάτην omittit δὲ, et addit ante παρ' ᾧ.

9) βαραββᾶν. Cod. A.

Cap. XXVI. v. 1. Καὶ ἐγένετο — v. 2. σταυρωθῆναι.

Τοῦ νομικοῦ πάσχα συμπίπτοντος κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς, ὡς ὁ περὶ τούτου νόμος ἐπέτρεπε, πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὴν δωδεκάτην τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε. κατὰ ταύτην μὲν γὰρ τὴν δωδεκάτην παρὰ τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ [8]) δεδείπνηκε. κατὰ δὲ τὴν τρισκαιδεκάτην, παρ᾽ ᾧ τὸ ἐξρωμένον ἀνώγαιον, ὡς μετ᾽ οὐ πολὺ δειχθήσεται. κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην δὲ, τὸ πάσχα συνέπεσεν. εἶπε δὲ ταῦτα, σημαίνων ἐγγὺς οὖσαν τὴν ἑαυτοῦ τελευτήν. ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ τοῦ νομικοῦ πάσχα παθεῖν ἔμελλε καὶ αὐτός. οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, ὅτι παραδίδοται, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς τὸ σταυρωθῆναι. ἁπλῶς μὲν γὰρ παρεδόθη τοῖς ἰουδαίοις μετὰ μίαν ἡμέραν, ἤγουν, ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ. ταύτης γὰρ ἐνισταμένης, μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοῦ μυστικοῦ δείπνου, παρεδόθη τοῖς ἐπιβούλοις· εἰς δὲ τὸ σταυρωθῆναι παρεδόθη, μετὰ δύο ταύτας ἡμέρας, ἤτοι, μετὰ τὴν δωδεκάτην καὶ τὴν τρισκαιδεκάτην. ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ γάρ φησιν ὁ εὐαγγελιστής· τότε [b]) ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν [9]) ὁ πιλάτος· τὸν δὲ ἰησοῦν [1]) φραγελλώσας παρέδωκεν, ἵνα σταυρωθῇ.

b) Matt. 27, 26.

Verf. 3. Τότε συνήχθησαν — v. 4. ἀποκτείνωσιν

Τοῦ νόμου κελεύοντος, ἕνα ἀρχιερέα καθίστασθαι μέχρις ἂν ζῇ, τούτου δὲ τελευτήσαντος ἕτερον ἀντικαθίστασθαι, παρέλυσαν ἰουδαῖοι τὸν νόμον, καὶ

[1]) Ita vterque etiam in contextu.

et annuam fecerunt summi sacerdotii dignitatem. Vnde verisimile est quod multi tunc erant, qui summo functi fuerant sacerdotio, sed iam compleuerant ministerium quod fuerant sortiti, quos nunc principes sacerdotum euangelista nominauit. Scribas autem dicit legis doctores: seniores vero populi, antiquos ac sapientiores, qui omnes simul tunc congregati sunt ad Caiapham, qui tunc forte pontificatum gubernabat, ab hoc volentes caedis ansam capere, a quo potius eos prohiberi oportuit. Dolosam autem apprehensionem dixit occultam captionem: eam enim quae in propatulo fieret timebant, propter eius discipulos, et eos qui alias illum sequebantur.

Vers. 5. *Dicebant — populo.*

Dicebant autem, Non in die festo, videlicet fiat. Omnibus enim in festo paschae vndique congregatis contingeret multos adesse qui Iesum sequerentur. Praeterea quoque nisi factum esset occultum, certum eis erat turbandum populum, qui illos abominaretur, non solum quod insontem occidissent, sed etiam quod in festo fecissent, quo consuetum erat etiam condemnatum, in eius honorem absoluere. Itaque non Deum sed homines vbique timent. Verum quamquam ita statuerunt, non tamen expectauerunt, sed inuento proditore occasionem rapuerunt, et inuidiae rabie ad insaniam redigente, quid expediret, non viderunt: sed hunc in festo immolantes, furoris magnitudinem, quem aduersus eum gerebant, demonstrarunt. Oportebat enim, oportebat inquam salutarem agnum in die immolationis legalis agni immolari:

²) Cod. A. γηρεούς.
³) Cod. A. πεπληρωμένῳ.

καὶ ἐνιαυσιαίαν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐποίησαν· ὅθεν εἰκὸς, πολλοὺς εἶναι τοὺς ἀρχιερατεύσαντας μὲν, πεπληρωκότας δὲ τὴν λαχοῦσαν λειτουργίαν, οὓς νῦν ἀρχιερεῖς ὁ εὐαγγελιστὴς ὠνόμασε. γραμματεῖς δὲ λέγει, τοὺς νομοδιδασκάλους· πρεσβυτέρους δὲ τοῦ λαοῦ, τοὺς[2]) γηραιοὺς καὶ συνετωτέρους, οἱ πάντες ὁμοῦ τότε συνήχθησαν παρὰ τῷ καϊάφα, τὴν ἀρχιερωσύνην τηνικαῦτα[3]) κεκληρωμένῳ διέπειν, ὑπὸ τούτου θέλοντες τὸ τοῦ φόνου λαβεῖν ἐνδόσιμον, ὑφ᾽ οὗ κωλυθῆναι μᾶλλον ἐχρῆν. δόλῳ δὲ κράτησιν εἶπε, τὴν λαθραίαν κατάσχεσιν. τὴν γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐφυλάσσοντο, διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἄλλως ἑπομένους:

Verſ. 5. Ἔλεγον — λαῷ.

Ἔλεγον δὲ, μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, δηλαδὴ γενέσθαι. πάντων γὰρ πανταχόθεν ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα συνειλεγμένων, συνέβαινε πολλοὺς εἶναι περὶ τὸν ἰησοῦν, ἄλλως τε καὶ, μὴ λανθάνοντος τοῦ πράγματος, οὐκ ἀπροσδόκητον ἦν αὐτοῖς, ταραχθῆναι τὸν λαὸν, μυσαχθέντα τούτους, οὐ μόνον ὅτι ἀθῷον ἀνεῖλον, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ, καθ᾽ ἣν καὶ κατάδικον εἰς τιμὴν αὐτῆς ἀπολύειν σύνηθες ἦν. οὕτως οὐ τὸν θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους πανταχοῦ φοβοῦνται. ἀλλ᾽ εἰ καὶ τοῦτο οὕτω κεκρίκασιν, ὅμως οὐκ ἀνέμειναν, ἀλλ᾽ εὑρόντες τὸν προδότην, ἥρπασαν[4]) τὸν καιρὸν, καὶ τῆς τοῦ φθόνου λύσσης ἀναβακχευσάσης αὐτοὺς, καὶ τὸ συμφέρον ἠγνόησαν, καὶ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦτον καταθύσαντες, ἔδειξαν τῆς κατ᾽ αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπερβολήν. ἔδει γὰρ, ἔδει τὸν σωτήριον ἀμνὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ νομικοῦ ἀμνοῦ

4) Cod. A. ἥρπασαν καὶ τὸν καιρόν.

molari: vtente in hoc malitia illorum saluatore ad suam gubernationem: vt figura, modo hoc, modo illud disponendo, sumeret omnino euentum. Praeterea intelligere oportet, quod frequenter eum apprehendere voluerunt, nec potuerunt, quia ipse noluit: vbi autem ipse voluit, tunc etiam nolentes (siquidem ipsi diem festum cauebant vt dictum est) comprehenderunt eum. Eadem et Marcus de hoc dicit. Lucas vero breuiter loquens, ad Iudam transiuit. Iohannes autem hoc caput tanquam ab aliis dictum praeteriit, quod etiam in multis aliis fecit: nam quum longaeuus admodum fuerit, libros illorum assequutus est, veluti in prooemio praesentis libri significauimus: reliquum vero sermonem prosequitur, et de pelui quoque narrat, vtpote ab his praetermissum.

Cap. LXII. De ea, quae vnxit Dominum vnguento.

Vers. 6. *Quum autem Iesus — v. 7. recumbentis.*

Scire autem oportet tres fuisse mulieres quae dominum vnguento vnxerunt. Prima quidem apud Lucam, quae etiam peccatrix erat, et medio praedicationis tempore hoc fecit in domo Simonis Pharisaei, quando etiam solus ex hoc offendiculum sumit Pharisaeus, cui mercedem rependit saluator, peccatorum videlicet remissionem. Secunda vero apud Iohannem est, quae erat Maria soror

5) Ἐκβάλῃ, pro λάβῃ. Cod. A.

6) Cod. A. omittit ὁ.

θύσιμα θυσιασθῆναι, τοῦ σωτῆρος χρησαμένου τῇ ἐκείνων πονηρίᾳ πρὸς τὴν οἰκείαν οἰκονομίαν, ἵνα πάντως ὁ τύπος καταλλήλως[5]) λάβῃ τὴν ἔκβασιν. χρὴ δὲ καὶ τοῦτο συνιδεῖν, ὅτι πολλάκις μὲν αὐτὸν κατασχεῖν θελήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν· οὐ γὰρ αὐτὸς ἤθελεν. ὅτε δὲ αὐτὸς ἠθέλησε, τότε καὶ μὴ θέλοντες αὐτοὶ καὶ γὰρ ἐφυλάσσοντο τὴν ἑορτὴν, ὡς εἴρηται, συνέσχον αὐτόν. ταῦτα δὲ καὶ ὁ[6]) μάρκος[c]) περὶ τούτου φησίν. ὁ δὲ λουκᾶς ἐπιτομίως εἰπὼν, πρὸς τὸν ἰούδαν μεταβέβηκεν. ὁ δὲ ἰωάννης τοῦτο μὲν τὸ κεφάλαιον παρῆκεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον, ὃ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις ἐποίησε. μακροβιώτατος γὰρ γενόμενος ἐνέτυχε ταῖς βίβλοις αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρούσης βίβλου παρεσημειωσάμεθα. ἑτέρου δὲ λόγου ἅπτεται, καὶ τὰ περὶ τοῦ νιπτῆρος διέξεισιν, ὡς παραλελειμμένα τούτοις.

c) Marc. 14, 2. seqq. Luc. 22, 1. 2. Io. 13, 1. seqq.

Κεφ. ΞΒ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Vers. 6. Τοῦ δὲ ἰησοῦ — v. 7. ἀνακειμένου.

Τρεῖς[7]) εἰσὶν αἱ γυναῖκες αἱ τὸν κύριον ἀλείψασαι μύρῳ. πρώτη μὲν ἡ παρὰ τῷ[d]) λουκᾷ, ἥτις καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ κηρύγματος τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ φαρισαίου, ὅτε καὶ σκανδαλίζεται μόνος ὁ φαρισαῖος, ἥτινι καὶ μισθὸν δίδωσιν ὁ σωτὴρ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων· δευτέρα δὲ, ἡ παρὰ

τῷ

d) Luc. 7, 37

7) Hentenius videtur legisse: δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι τρεῖς.

foror Lazari vitam habens probatam: et ante fex dies paschae legalia in propria domo hoc fecit, et in gratiarum actionem resurrectionis fratris, protulit vnguentum, propter quod illi mercedem promisit, quando etiam solus murmurat Iudas. Tertia autem est haec, de qua Matthaeus et Marcus similiter tractant: quae ante duos dies paschae accessit in domo Simonis Leprosi: ad distinctionem enim Pharisaei, a lepra insigne illi apposuerunt: simul etiam ostendentes, quod corporis eius immunditiam non abominabatur Christus, propter puritatem animae illius: et super caput Christi vnguentum effudit, non super pedes vt illae, quando discipuli quoque indignabantur. Cuius etiam memoriam in mundum promisit praedicandam. Manifestae sunt itaque trium differentiae. Haec autem quae animam lepra infectam habebat, vbi Simonem Leprosum curatum vidit, fiduciam sumpsit, quod et ipsa salutem consequeretur. Alabastrum vero, genus est vasis vnguentum continentis. Marcus autem vnguenti quoque genus addidit: Nardi, inquit pisticae preciosae: pisticum vocans purum, vel non temperatum seu mixtum, vt apparet, et ad puritatem seruatum: aut forte haec appellatio quaedam erat vnguenti. Dicit etiam quod vas comminuerit, prae festinatione videlicet, quia angustum erat, et in caput dominicum infudit.

Vers. 8.

*) Ἀλλάβαστρον. Cod. A. Apographum Glossarii Cyrilli, quod est apud me, sic habet: ἀλάβαστρον· μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος. Aliud Lexicon ineditum.

τῷ e) ἰωάννῃ, ἥτις μαρία ἦν, ἡ ἀδελφὴ τοῦ λα- e) Io. 12, 3.
ζάρου, βίον ἔχουσα σεμνὸν, καὶ πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα τοῦτο πεποίηκε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, καὶ χαριστήριον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παλινζωΐας προσήγαγε τὸ μῦρον. διὸ οὐδὲ μισθὸς αὐτῇ ἐπαγγέλλεται, ὅτε καὶ γογγύζει μόνος ἰούδας. τρίτη δέ ἐστιν αὐτὴ, περὶ ἧς ματθαῖος καὶ f) μάρκος ὁμοί- f) Marc. 14, 3.
ως διαλαμβάνουσιν, ἥτις πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ πάσχα προσῆλθε, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ· πρὸς ἀντιδιαστολὴν γὰρ τοῦ φαρισαίου, τὸ ἀπὸ τῆς λέπρας ἐπίσημον προστεθείκασιν· ἅμα δεικνύντες, καὶ ὅτι οὐκ ἐβδελύξατο τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ ὁ χριστὸς, διὰ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαρότητα· καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χριστοῦ τὸ μῦρον κατέχεεν, οὐκ ἐπὶ τοὺς πόδας, ὡς ἐκεῖναι· ὅτε καὶ ἀγανακτοῦσιν οἱ μαθηταὶ, ἧς καὶ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν οἰκουμένην ᾄδεσθαι ἐπαγγέλλεται. φανεραὶ μὲν οὖν αἱ διαφοραὶ τῶν τριῶν. αὐτὴ δὲ, λελεπρωμένη τὴν ψυχὴν οὖσα, ἐπείπερ εἶδε τὸν λεπρὸν σίμωνα τεθεραπευμένον, ἐθάρρησεν, ὅτι καὶ αὐτὴ τεύξεται τῆς ἰάσεως. g) ἀλάβαστρον δέ ἐστιν, εἶδος ἀγγείου μυροδόχου. μάρκος δὲ καὶ τὸ τοῦ μύρου εἶδος προσέθηκε. g) νάρδου, γάρ φησι, πιστικῆς g) Marc. 14, 3.
πολυτελοῦς. πιστικὴν καλῶν, ὡς ἔοικε, τὴν ἄκρατον καὶ καταπεπιστευμένην εἰς καθαρότητα, ἢ καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο, μύρου. λέγει δὲ καὶ, ὅτι h) συνέτριψε τὸ ἄγγος ὑπὸ σπουδῆς, οἷα h) Marc. 14, 3.
στενόπορον.

Vers. 8.

editum. Ἀλάβαστρον μυροθήκη ψήφινος ἢ λίθινος, ἀλάβαστόν τι ὂν, πλεονασμῷ τοῦ ρ, ἀλάβαστρον, ὃ λαβέσθαι διὰ λειότητα ἀδύνατον.

Verſ. 8. *Intuiti autem* — *v. 9. pauperibus.*

Indignati ſunt, verum apud ſeſe, ſicut dixit Marcus, qui addidit eos dixiſſe: Potuit hoc diſtrahi pluris quam trecentis denariis: et quod infremebant aduerſus illam, hoc eſt obiurgabant eam et indignabantur illi propter abuſum vnguenti. Ad hoc autem adducti ſunt humanitate: quum frequenter praeceptorem audiſſent multa de eleemoſyna diſſerentem, et iam magnam pauperum curam haberent. Scientes etiam quod Deus miſericordiam vult et non ſacrificium. Eſt autem admiratione digna haec mulier, quae tanto ſumptui non pepercerit ob animae ſalutem: neque enim propter corporalem hoc fecit ſanitatem.

Verſ. 10. *Quo cognito* — *mulieri?*

Quum illa effundere vnguentum feſtinaſſet, deinceps tuetur eam Chriſtus, non quod vnguento ſibi opus fuerit: ſed ne illius fidem retunderent. Et quia diſcipuli mulierem increpabant impellentes eam ad poenitentiam eius quod fecerat, audientem ab eis quod vane conſumpſerit precioſam ſubſtantiam: ediuerſo illos obiurgat: Moleſtiam dicens dolores qui a poenitentia ſequuntur, docens quod non oporteat obtundere hominum fidem quae germinare incipit, ſed pariter eam potius enutrire, neque circa principia exacte diſquirere, aut excelſiora ab infirmioribus exigere. Deinde conſolatur etiam mulierem, dicens:

Verſ. 8. Ἰδόντες δὲ — v. 9. πτωχοῖς.

Ἠγανάκτησαν, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτοὺς, ὡς[i]) ὁ μάρκος εἶπεν, ὃς προσέθηκε, καὶ ὅτι εἶπον, ἠδύνατο τοῦτο πραθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ ὅτι καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ, τουτέστιν, ἐπέπληττον, ἐμέμφοντο, διὰ τὴν παράχρησιν. εἰς τοῦτο δὲ προήχθησαν ὑπὸ φιλανθρωπίας, πολλάκις ἀκούσαντες τοῦ διδασκάλου πολλὰ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθέντος, καὶ πολὺν ἤδη λόγον τῶν πενήτων ἔχοντες, καὶ γινώσκοντες, ὅτι ὁ θεὸς ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν. ἀξιοθαύμαστος δὲ ἐστιν ἡ γυνὴ, μὴ φεισαμένη τηλικούτου ἀναλώματος ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς. οὐ γὰρ ὑπὲρ σωματικῆς ἰατρείας τοῦτο πεποίηκε. i) Marc. 14, 4. 5.

Verſ. 10. Γνοὺς — γυναικί;

Ἐπεὶ ἔφθασε καταχεθῆναι τὸ μύρον, ἠνέσχετο λοιπὸν ὁ κύριος, οὐχ ὡς τοῦ μύρου δεόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμβλύνῃ τὴν πίστιν αὐτῆς. ἐπεὶ δὲ οἱ μαθηταὶ, τῇ γυναικὶ ἐπιτιμῶντες, εἰς μεταμέλειαν αὐτὴν τοῦ πεπραγμένου συνήλαυνον, μανθάνουσαν παρ' αὐτῶν, ὅτι μάτην ἀνάλωσε[9]) πολύτιμον χρῆμα, ἀντεπιτιμᾷ τούτοις· κόπους μὲν λέγων, τὰς ἐκ μεταμελείας ὀδύνας· διδάσκων δὲ, ὅτι οὐ χρὴ πηροῦν ἀρχομένην βλαστάνειν τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ συνεκτρέφειν μᾶλλον αὐτὴν, καὶ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιζητεῖν ἅπασαν ἀκρίβειαν, μηδὲ τὰ ὑψηλότερα τοὺς ἀσθενεστέρους ἀπαιτεῖν. εἶτα παραμυθεῖται καὶ τὴν γυναῖκα, λέγων.

Verſ. 10.

9) τὸ πολύτιμον. Cod. A.

Verſ. 10. *Opus — in me,*

Vbi ſimpliciter opus illius laudauit, primum quidem ſoluit diſcipulorum de pauperibus praetextum: poſtea vero defendit etiam opus eius.

Verſ. 11. *Pauperes — v. 12. fecit.*

De pauperibus ſcripſit Marcus: Quum inquit volueritis poteſtis illis bene facere. Dicendo autem, Me vero non ſemper habetis, caedis ſuae quae paulo poſt futura erat mentionem eis iniecit. Ad ſepeliendum me fecit, hoc eſt ad ſepulturam meam, tanquam quae prophetizauit mortem meam breui futuram. Et hoc etiam manifeſtius dixit Marcus. Quod habuit haec, fecit: praeuenit vt vngeret corpus meum ad ſepulturam. Moris enim erat cum vnguentis ſepelire corpora, vt diutius incorrupta perdurarent. Quod habuit, id eſt quod potuit. Et tu ergo ſi aliquos conſtruentes eccleſias aut monaſteria, ſiue ſacras imagines videris, ne factum dirui iubeas: ne animi illorum promptitudinem retundas: ſi vero priusquam aedificet, te quispiam interrogauerit, iubeto dare pauperibus.

Verſ. 13. *Amen — ipſius.*

Hoc et laus eſt ac conſolatio mulieris, et diſcipulorum ſolatium: illius quidem, quia per vniuerſum orbem decantabitur: horum autem, quia praedicatio totum comprehendet mundum. Hoc euan-

1) θέλητοι, δύνασθαι αὐτούς. Cod. A.
2) δὲ, omittit Cod. A.
3) τὸ δὲ ἔχεν. B.

4) Hic in margine notatur ε ρ ω, id eſt, ἀρχαῖον. Eadem habet Chryſoſt. Tom. VII. p. 768. A.

Verſ. 10. Ἔργον — εἰς ἐμέ.

Ἐπαινέσας ἁπλῶς τὸ ἔργον αὐτῆς, πρῶτον μὲν λύει τὴν περὶ τῶν πτωχῶν πρόφασιν τῶν μαθητῶν, ἔπειτα ὑπεραπολογεῖται καὶ τοῦ ἔργȣ αὐτῆς.

Verſ. 11. Τοὺς πτωχοὺς — v. 12. ἐποίησε.

Περὶ τῶν πτωχῶν ἐκδηλότερον ἔγραψεν ὁ μάρκος. ὅταν, γάρ φησι, θέλητε,[k]) αὐτοὺς[1]) δύνασθε εὖ ποιῆσαι. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε, ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με[2]) δὲ ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, πρὸς ἐνταφιασμόν μȣ, καθάπερ προφητεύουσα τὸν πλησιάζοντά μου θάνατον. καὶ τοῦτο δὲ φανερώτερον εἴρηκεν ὁ μάρκος, ὅτι ὃ ἔσχεν[l]) αὕτη ἐποίησε. προέλαβε γὰρ μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. ἔθος γὰρ ἦν, μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα, πρὸς τὸ διαρκεῖν. ὃ δὲ[3]) ἔσχεν, ἀντὶ τοῦ, ὃ ἠδύνατο, καὶ[4]) σὺ τοίνυν ἐὰν μὲν ἴδῃς τινὰς κατασκευάζοντας ἐκκλησίας, ἢ μοναστήρια, ἢ ἀναθήματα, μὴ κέλευε καταλύειν τὸ γινόμενον, ἵνα μὴ πηρώσῃς αὐτῶν τὴν προθυμίαν· ἐὰν δὲ πρὸ τοῦ κατασκευάσαι τις ἐρωτήσῃ, κέλευε δοῦναι πτωχοῖς.

k) Marc. 14, 7.

l) Marc. 14, 8.

Verſ. 13. Ἀμὴν — αὐτῆς.

Τοῦτο, καὶ τῆς γυναικὸς παράκλησις καὶ ἔπαινος ἦν, καὶ τῶν μαθητῶν παραμυθία· τῆς μὲν, ὅτι ἔσται κατὰ πᾶσαν ᾀδομένη τὴν οἰκουμένην· τῶν δὲ, ὅτι τὸ κήρυγμα πᾶσαν[5]) περιλάβῃ τὴν οἰκουμένην.

5) Vterque Codex habet περιλάβῃ. Sed coniunctiuus hic non habet locum. Coniici poſſit περιβαλεῖ. Sed Hentenius etiam habet comprehendet. Ergo περιλαβεῖ. Sic infra etiam ad Matth. 26, 32. habet προλαβῶ.

euangelium, id est, opus meum et narratio facta de me. Et vere quotquot cognoscunt ea quae circa Christum contigerunt, etiam id norunt quod haec fecit: et simul cum euangelio praedicatum est huius opus, et in vniuersum percurrit orbem huius memoria. Sed quomodo nihil spirituale mulieri promisit, sed perpetuam dumtaxat memoriam? Ex hoc sane vt illius quoque fiduciam haberet dedit: nam si bonum illius fuisse opus testatus est, manifestum est quod etiam rependet pro ipso mercedem. Praefigurauit autem haec mulier ecclesiam, quae prius erat peccatrix. Vnguentum vero, fidem quam in Christum effudit. Commemorationem autem discipulis vt diximus suggerendo propinquae caedis suae, etiam Iudam clam percussit, vtpote quod Christum non lateret, ipsum iniqua tractare: tanquam poenitentiae ianuam illi aperiendo. Ille autem etiam prius de sorore Lazari murmurauerat, dicens, Quare hoc vnguentum non vaeniit trecentis denariis et datum est egenis? Dixit autem hoc inquit Iohannes, non quod de egenis sollicitus esset, sed quia fur erat et loculos habebat, ac ea quae mittebantur portabat. Loculi autem erant marsupium in quo recondebat ea quae pauperum gratia ascita erant: Quum autem loculos seruaret, volebat etiam vnguenti precium in loculis recondi, quo furari inde posset. Siquidem auaritia captus in furtum intendebat. Et tunc quidem illi responsum est, sed quia nunc idem factum vidit, ac furandi occasione rursus fraudatus est, iam in iram exarsit: quumque ingres-

*) βαλλάντιον. Cod. A. idem mox habet βαλλαντιοφύλαξ, et paullo post rursus, βαλλαντίῳ. Addo obiter de vocabulo γλωσσόκομου Cyrilli Gloss.

μένην. τὸ εὐαγγέλιον δὲ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, ἡ πραγματεία ἡ ἐμὴ, ἡ διήγησις ἡ κατ᾽ ἐμέ. καὶ ὄντως, ὅσοι γινώσκουσι τὰ κατὰ τὸν χριστὸν, γινώσκουσι καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, καὶ τῷ εὐαγγελίῳ συνεκηρύχθη τὸ ἔργον αὐτῆς, καὶ εἰς ἅπασαν τὴν γῆν διέδραμεν αὐτῆς τὸ μνημόσυνον. καὶ πῶς οὐδὲν πνευματικὸν ὑπέσχετο τῇ γυναικὶ, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀεὶ μνήμην; ἀπὸ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνου θαῤῥεῖν ἔδωκεν. εἰ γὰρ καλὸν ἔργον αὐτῇ προσεμαρτύρησε, πρόδηλον, ὅτι δώσει καὶ τὸν ὑπὲρ τούτου μισθόν. προετύπου δὲ ἡ μὲν γυνὴ τὴν ἐκκλησίαν, τὴν πρότερον οὖσαν ἁμαρτωλόν· τὸ δὲ μῦρον, τὴν πίστιν, ἣν ἐξέχεεν εἰς χριστόν. ὑπόμνησιν δὲ τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰρήκαμεν, ἐμβαλὼν τῆς μετ᾽ ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν ἰούδαν ὑπένυξεν, ὡς οὐ λέληθε πονηρὰ σκεπτόμενος, ὑπανοίγων αὐτῷ μετανοίας θύραν. ὁ δὲ καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ λαζάρου διεγόγγυσε, λέγων· διατί[m]) τοῦτο τὸ μῦρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; εἶπε δέ, φησί, τοῦτο, οὐχ᾽ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ᾽ ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε. τὸ γλωσσόκομον δὲ ἦν, βαλάτιον,[o]) ἐν ᾧ τὰ προσαγόμενα χάριν τῶν πενήτων ἐναπεθησαυρίζοντο. ὢν δὲ βαλαντιοφύλαξ, ἐβούλετο καὶ τὸ τίμημα τοῦ μύρου ἐναποταμιευθῆναι τῷ βαλαντίῳ, ἵνα δύναιτο κλέψαι. φιλαργυρία γὰρ ἁλοὺς, εἰς κλοπὴν ἑώρα. τότε δὲ τυχὼν ἀπολογίας, ἐπεὶ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ γεγονὸς εἶδε, καὶ τῆς ἀφορμῆς τοῦ κλέψαι πάλιν ἀπέτυχεν, ὡς ὀργὴν λοιπὸν ἐξεκαύθη, καὶ εἰσελθὸν-

m) Io. 12, 5. 6.

o) Gloss. inedit. Γλωσσόκομον· βαλλάντιον, ἢ ξυλίνη θήκη. Idem habet quoque aliud Lexicon ineditum.

gressus esset in eum Satanas, sicut dixit Lucas, insidias appetit.

Vers. 14. *Tunc — v. 15. eum tradam?*

Quum aliena est effecta domestica, tunc domesticus alienatus est, et ad illos abiit, non ab illis vocatus est. Additum est etiam patriae cognomen, quia alius etiam Iudas erat qui Iacobi dicebatur. Non dixit autem Iesum Christum, sed Eum: iam enim et nomen eius oderat. Lucas vero dixit quod etiam loquutus est cum magistratibus quemadmodum illum tradat eis. Principes enim sacerdotum persuaserant quoque magistratibus, vt sibi essent auxilio aduersus Iesum, tanquam contra eum qui vulgus ad seditionem solicitabat.

Vers. 15. *At illi — v. 16. traderet.*

Principes autem sacerdotum appenderunt ei triginta argenteos: nam argenteus certum librae pondus erat, sicut etiam denarius, stater, talentum. Marcus vero dicit quod promiserunt ei argentum se daturos. Lucas autem quod pacti sunt. Verisimile est autem quod primum pacti sunt et promiserunt: postmodum vero appenderunt siue constituerunt. Quidam tamen intellexerunt Constituerunt, hoc est, pacti sunt et decreuerunt. Argentum vero singulariter dicitur etiam multitudo argenteorum. Lucas autem de Iuda quoque addidit, quod spopondit, siue firmiter pactum fecit, e corde promittendo se facturum, quod statutum erat: ita enim capitur apud eum ἐξωμολόγησε. Opportunitatem vero intellige tempus conueniens quo propter eum comprehensum, non esset futurum, vt exoriretur tumultus. Necesse est autem ab hoc loco ad finem vsque euangeliorum, omnimodam

ἐλθόντος εἰς αὐτὸν τοῦ σατανᾶ, καθὼς εἶπεν n) ὁ λουκᾶς, ἄρχεται τῆς ἐπιβουλῆς. n) Luc. 22, 3.

Verſ. 14. Τότε — v. 15. παραδώσω αὐτόν;

Ὅτε ἡ ἀλλοτρία ᾠκειώθη, τότε ὁ οἰκεῖος ἠλλοτριώθη, καὶ ἐπορεύθη πρὸς αὐτοὺς, οὐχ ὑπ' αὐτῶν μετεκλήθη. προστίθεται δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ἐνεγκαμένης[7]) ἐπώνυμον, διότι καὶ ἄλλος ἰούδας ἦν, ὁ ἰακώβου. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὸν ἰησοῦν, ἢ τὸν χριστὸν, ἀλλ' ὅτι αὐτόν. ἐμίσει γὰρ λοιπὸν αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. λουκᾶς δὲ εἶπεν, ὅτι o) συνελάλησε καὶ τοῖς στρατηγοῖς, τὸ πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς παρέπεισαν καὶ τοὺς στρατηγοὺς, συνάρασθαι αὐτοῖς κατὰ τοῦ σωτῆρος, ὡς ἀναστατοῦντος τὸ πλῆθος. o) Luc. 22, 4.

Verſ. 15. Οἱ δὲ — v. 16. παραδῷ.

Οἱ δ' ἀρχιερεῖς ἐστάθμησαν[8]) αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. τὸ ἀργύριον δὲ, σταθμὸς ἦν ὁλκῆς, ὥσπερ καὶ τὸ δηνάριον, καὶ ὁ στατὴρ, καὶ τὸ τάλαντον. μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι ἐπηγγείλαντο p) αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι· λουκᾶς δὲ, ὅτι q) συνέθεντο. εἰκὸς δὲ, πρῶτον μὲν συνθέσθαι καὶ ἐπαγγείλασθαι, εἶτα σταθμῆσαι. τινὲς δὲ τὸ ἔστησαν, ἀντὶ τοῦ, συνεφώνησαν καὶ ὡρίσαντο νενοήκασιν. ἀργύριον δὲ ἁπλῶς λέγεται, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀργυρίων. λουκᾶς δὲ περὶ τοῦ ἰούδα προσέθηκεν, ὅτι καὶ r) ἐξωμολόγησεν, ἤγουν, βεβαίως συνεφώνησεν, ἐκ καρδίας ἐπηγγείλατο ποιῆσαι τὸ συντεθέν. εὐκαιρίαν δὲ νόει, τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν, ὅτε συλληφθέντος οὐκ ἔμελλε θόρυβος γενέσθαι. χρὴ δὲ τὸ ἐντεῦθεν ἄχρι τέλους τῶν εὐαγγελίων πᾶσαν εἰσ-

p) Marc. 14, 11.
q) Luc. 22, 5.
r) Luc. 22, 6.

7) Alibi ἐνεγκούσης fere dicitur.
8) ἐστάθμισαν, et paullo inferius σταθμίσαι Codex B.

modam atque exactam adferre diligentiam, quo dicta euangelistarum inter se concordemus, in his quae consona non apparent, sed potius non aduertentibus multam praebent difficultatem. Ob hoc ergo ea quae Matthaei sunt tractantes, etiam quae aliorum sunt, vbi res exposcerit in medium adferemus, tanquam ad enarrationem necessaria, quo sermo conformis ac manifestus reddatur.

Cap. LXIII. Interrogatio, de praeparatione Paschae.

Vers. 17. *Primo autem — pascha?*

Azyma quidem ipsum pascha vocant euangelistae Matthaeus et Marcus, quia circa pascha cum agni carnibus etiam azyma edebant: et ab his azymis ipsum quoque pascha cognominabatur azyma. Confirmat hoc et Lucas dicens: Appropinquauit festus dies azymorum, qui dicebatur pascha. Primum autem azymorum dicunt diem qui pascha praecedit, decimum tertium videlicet mensis et quintum septimanae, vocantes hunc primum azymorum, quasi praecedentem ipsa paschae azyma. Et huius sermonis manifestus testis est Iohannes qui ait, Ante diem festum paschae sciens Iesus quod veniret hora eius etc. Hunc ergo diem quem Matthaeus et Marcus primum azymorum vocauerunt, hic Diem ante festum paschae nominauit. Sed haec quidem hactenus.

Quod autem de hoc die, videlicet decimo tertio mensis, quinto autem hebdomadae Marcus dixit: Et primo die azymorum quando pascha immolabant: Lucas vero: Venit etiam dies azymorum,

εἰσενεγκεῖν παρατήρησιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥςε συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιςῶν, ἀλλήλοις οὐκ εὐάρμοςα δοκοῦντα, καὶ πολλὴν τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχοντα τὴν δυσχέρειαν. διὰ τοῦτο γοῦν τὰ τοῦ ματθαίου μεταχειριζόμενοι, καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἐν οἷς εἰκὸς, παραθήσομεν, ὡς ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἐξήγησιν, ὑπὲρ τοῦ συνᾴδοντα καὶ σαφῆ γενέσθαι τὸν λόγον.

Κεφ. ΞΓ. Περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα.

Verſ. 17. Τῇ δὲ πρώτῃ — πάσχα;

Ἄζυμα μὲν ἐνταῦθα, τὸ πάσχα καλοῦσιν οἱ εὐαγγελιςαὶ, ματθαῖος καὶ μάρκος, διότι κατὰ τὸ πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνηθίοντο, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν ἀζύμων, ἄζυμα καὶ τὸ πάσχα κατωνομάζετο. καὶ βεβαιοῖ τοῦτο λουκᾶς εἰπὼν, s) ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα. πρώτην δὲ τῶν ἀζύμων, τὴν πρὸ τοῦ πάσχα φασὶν ἡμέραν, τὴν τρισκαιδεκάτην μὲν τοῦ μηνὸς, πέμπτην δὲ τῆς ἑβδομάδος· πρώτην ταύτην τῶν ἀζύμων καλέσαντες, ὡς προλαμβάνουσαν τὰ ἄζυμα τοῦ πάσχα. καὶ μάρτυς τοῦ λόγου σαφὴς ἰωάννης εἰπών· πρὸ δὲ τῆς t) ἑορτῆς τοῦ πάσχα, εἰδὼς ὁ ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, καὶ τὰ ἑξῆς. ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν, ἣν ματθαῖος καὶ μάρκος πρώτην τῶν ἀζύμων κεκλήκασιν, οὗτος πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα ὠνόμασεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

s) Luc. 22, 1.

t) Io. 13. 1.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας, τῆς τρισκαιδεκάτης μὲν τοῦ μηνὸς, πέμπτης δὲ τῆς ἑβδομάδος, μάρκος μέν φησι, καὶ τῇ v) πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον· λουκᾶς δὲ,

v) Marc. 14, 12.

morum, in quo necesse erat immolari pascha: illud, Quando pascha immolabant: et hoc, In quo necesse erat immolari pascha, ne ad primum azymorum coniungas. Non enim decimo tertio, sed decimo quarto immolabatur. Dicit enim lex, In primo mense, in decimo quarto die mensis ad vesperam per medium vesperarum pascha[9] erit domino. Verum si ad vesperam per medium vesperarum pascha immolabant, quomodo diem appellant pascha et azyma? Quia vesperam, diei praecedenti coniungere solent Iudaei. Itaque a vespera paschae et azymorum, diem quoque ipsius vesperae vocant azyma.

Quomodo autem de decimo tertio die mensis dixit Lucas, Venit dies azymorum? Quia dictio ἦλθε venit, significat etiam instabat, imminebat: et hoc nunc vsus est significato. Scire autem oportet, quod etsi azyma decimo quarto die mensis incipiebant, festum tamen azymorum decimo quinto perficiebant. Dicit enim lex: Decimo quinto die mensis festum azymorum erit domino. Et hunc etiam primum azymorum vocabant, vtpote praenumeratum septem determinatis diebus, quibus nihil fermentatum edebatur.

Sed non de hoc festo azymorum, neque de hoc primo azymorum dixerunt euangelistae, vt demonstratum est. Illud siquidem decimo quinto die mensis accidebat, illi vero de decimo tertio die scripserunt. Dicentes vero discipuli, vbi vis paremus tibi ad edendum pascha, demonstrauerunt quod proprium habitaculum non habebat. Puto

9) Inter τῶν et ἑπτὰ addit Cod. A. ὡρισμένων. Mox autem omittit τῶν ὡρισμένων.

ἦλθε[x]) δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα· τὸ, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, καὶ τὸ, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα, μὴ πρὸς τὴν πρώτην τῶν ἀζύμων συντάξῃς, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἀζύμων ἡμέραν. οὐ γὰρ ἐν τῇ τρισκαιδεκάτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἐθύετο. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος, ἐν τῷ[y]) πρώτῳ μηνὶ, ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν, πάσχα τῷ κυρίῳ. καὶ ἐπεὶ ἀνὰ μέσον τῆς ἑσπέρας τὸ πάσχα ἐθύετο, πῶς τὴν ἡμέραν πάσχα καὶ ἄζυμα ὀνομάζουσιν; διότι τὴν ἑσπέραν τῇ πρὸ αὐτῆς ἡμέρᾳ συνάπτειν εἰώθασιν ἰουδαῖοι. καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τὴν ἡμέραν αὐτῆς ἄζυμα ὀνομάζουσι.

x) Luc. 22, 7.
y) Leuit. 23, 5.

Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς τρισκαιδεκάτης τοῦ μηνὸς εἶπε λουκᾶς, ὅτι ἦλθεν[z]) ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων; διότι τὸ, ἦλθε, σημαίνει καὶ τὸ ἐπλησίασε, καὶ τούτῳ λοιπὸν ἐχρήσατο τῷ σημαινομένῳ. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς, εἰ καὶ τῶν ἀζύμων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς ἀπήρχαντο, ἀλλ' οὖν τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἐτέλουν. Φησὶ γὰρ ὁ[a]) νόμος· ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, ἑορτὴ τῶν ἀζύμων τῷ κυρίῳ. ταύτην δὲ καὶ πρώτην τῶν ἀζύμων ἐκάλουν, ὡς προαριθμουμένην τῶν[b]) ἑπτὰ ἡμερῶν τῶν ἀρισμένων, ἐν αἷς οὐδὲν ζυμωτὸν ἠσθίετο. ἑπτὰ,[b]) γάρ φησιν, ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε.

z) Luc. 22, 7.
a) Leuit. 23, 6.
b) Leuit. 23, 6.

Ἀλλ' οὐ περὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων, οὐδὲ περὶ ταύτης τῆς πρώτης τῶν ἀζύμων εἶπον οἱ εὐαγγελισταὶ, καθὼς ἀποδέδεικται. αὕτη μὲν γὰρ κατὰ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἤγετο τοῦ μηνός. ἐκεῖνοι δὲ περὶ τῆς τρισκαιδεκάτης ἔγραψαν. εἰπόντες δὲ οἱ μαθηταὶ, ποῦ[c]) θέλεις; ἑτοιμάσομέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα, ἔδειξαν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἴδιον

c) Matt. 26, 17.

Puto autem quod neque ipsi, quum prius omnia reliquissent: alioqui eum illuc inuitassent vt veniret. Perficit vero pascha, ostendens quod vsque ad mortem legem obseruabat. Ait autem Lucas primum dixisse Christum discipulis, Euntes parate nobis pascha vt edamus: deinde discipulos interrogasse, Vbi vis paremus?

Vers. 18. *At ille — discipulis meis.*

Marcus numerum quoque dixit eorum qui missi sunt, puta quod duo. Lucas vero etiam horum addidit nomina dicens, quod misit Petrum et Iohannem. Ciuitatem autem pro Ierosolymis accipito. Et vide quomodo dicens, Quendam in obliquo, viri nomen conticuerit: ne Iudas cognita domo ad insidiatores excurrat, et illos ad se introducat, priusquam coenam mysticam discipulis tradiderit. Pro domo vero dedit aliud indicium, quod scripsit Marcus dicens, Occurret vobis homo hydriam aquae baiulans, sequimini eum: et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Vbi est diuersorium in quo pascha cum discipulis meis edam? Et ille vobis ostendet coenaculum grande instratum: illic parate nobis. Proxima his etiam scripsit Lucas.

Tempus autem eius propinquum, intelligimus tempus mortis ipsius. Cum discipulis meis addidit, vt pro his quoque sufficiens praepararetur conuiuium: καταλυμα vero quod Marcus dixit (et nos vertimus diuersorium) est coenaculum. Appa-

*) Δὲ post ὅπως, addit Cod. B. Forte τε, loco δὲ legendum.
¹) τὸν μυστικόν. Cod. A.

καταγώγιον. οἶμαι δὲ, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ, πάλιν ἀποταξάμενοι. ἢ γὰρ ἂν ἐκεῖ τοῦτον ἐλθεῖν παρεκάλεσαν. ἐπιτελεῖ δὲ τὸ πάσχα, δεικνὺς, ὅτι μέχρι τελευτῆς τὸν νόμον ἐτήρει. Φησὶ δὲ ὁ λουκᾶς, πρῶτον εἰπεῖν τὸν χριςὸν τοῖς μαθηταῖς [d]) πορευθέντες, ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν. εἶτα τοὺς μαθητὰς ἐρωτῆσαι, ποῦ θέλεις, ἑτοιμάσομεν;

d) Luc. 22, 9.

Verſ. 18. Ὁ δὲ — τῶν μαθητῶν μου.

Μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν εἶπε τῶν ἀποςαλέντων, ὅτι [e]) δύο. λουκᾶς δὲ, καὶ τὰ ὀνόματα τούτων προσέθηκεν, εἰπὼν, ὅτι καὶ [f]) ἀπέςειλε πέτρον καὶ ἰωάννην· πόλιν δὲ, τὴν τῶν ἱεροσολύμων ὑποληπτέον. ὅρα δὲ, πῶς τὸν δεῖνα πλαγίως εἰπὼν, παρεσιώπησε μὲν τοῦ ἀνδρὸς τὴν κλῆσιν, ὅπως [1]) μὴ μαθὼν τὴν οἰκίαν ἰούδας ἐκδράμῃ πρὸς τοὺς ἐπιβούλους, καὶ ἐπαγάγῃ τούτους αὐτῷ πρὸ τοῦ παραδοῦναι τὸ [2]) μυςικὸν δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς. ἀντὶ δὲ ταύτης δέδωκεν ἕτερον γνώρισμα, ὅπερ ὁ μάρκος ἀνέγραψεν, εἰπὼν, ὅτι καὶ [g]) ἀπαντήσει ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαςάζων, ἀκολουθήσατε αὐτῷ, καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ, ὁ διδάσκαλος λέγει, ποῦ ἐςι τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγεων μέγα ἐςρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν. τὰ παραπλήσια δὲ καὶ ὁ λουκᾶς [h]) ἱςόρησε.

e) Marc. 14, 13.
f) Luc. 22, 8.
g) Marc. 14, 13-15.
h) Luc. 22, 10. 11.

Καιρὸν [3]) δὲ αὐτοῦ νοοῦμεν ἐγγίζοντα, τὸν τοῦ θανάτου. μετὰ τῶν μαθητῶν μου δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ πρὸς τούτους αὐτάρκης ἡ ὑποδοχὴ γένηται. κατάλυμα δὲ λέγεται, τὸ καταγώγιον. Φαίνεται δὲ, ὅτι πιςὸς ὢν ἐκεῖνος ὁ οἰκοδεσπότης, εἴτε κατὰ ἀπο-

3) Δὲ omittit. Cod. A.

Apparet autem quod fidelis hic paterfamilias, siue diuina reuelatione, siue corporali saluatoris colloquutione, nouerat quod apud se facturus esset ille pascha: et ideo ad susceptionem praeparatum habebat coenaculum. Praeterea in hoc etiam loco cum autoritate significat, tanquam omnium dominus.

Mystice vero significatur, quod ad quemcunque diuinum baptisma ingressum fuerit, Nam id hydriae aqua figuratur: apud hunc Christus requiescit, maxime si instratum habeat coenaculum, siue purificatam mentem, et adornatam splendore contemplationum supernaturalium. Illic inquit parate nobis: ea videlicet quae ad paschae festum conueniunt, agnum, azyma, lactucas agrestes ac baculos.

† Ciuitas quidem iuxta anagogen, sensibilis est mundus. Homo vero, generaliter natura est humana. Duo autem qui ad hunc mittuntur discipuli, lex veteris ac noui testamenti, tanquam praecursores quidam Christo mysticum conuiuium praeparantes: Illa quidem per philosophiam practicam eos ab omni inquinatione expurgans: haec autem per theoricam sacrorum disciplinam a corporalibus ad cognatas intelligibiles visiones animae mentem attollens. Practicae quidem signum fuit Petrus, theoricae vero Iohannes. Praeterea illa, Lagenam aquae baiulans esse potest, quae per operationem in humeris virtutum, tanquam in lagena, id est, mortificatione membrorum corporis quae sunt super terram, excubias seruat, puta gratiam spiritus sancti, quae per fidem purificat: haec vero paterfamilias intelligi potest, quae per con-

4) Vtrumque scholium Maximi Codex vterque in margine exhibet.

ἀποκάλυψιν θειοτέραν, εἴτε καὶ κατὰ συντυχίαν σωματικὴν τοῦ σωτῆρος, ἐγίνωσκε τοῦτον παρ' αὐτῷ τελέσοντα τὸ πάσχα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὑποδοχὴν ἠυτρεπισμένον εἶχε καὶ τὸ ἀνώγεων. μετ' ἐξουσίας δὲ κἀνταῦθα μηνύει, ὡς ἁπάντων κύριος.

Ὑποσημαίνεται δὲ καί τι μυστικὸν ἐντεῦθεν, ὅτι εἰς ὃν ἂν εἰσέλθῃ τὸ θεῖον βάπτισμα· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται τὸ τοῦ κεραμίου ὕδωρ· παρὰ τούτῳ καὶ ὁ χριστὸς ἀναπαύεται. καὶ μᾶλλον, εἰ ἐστρωμένον ἔχει τὸ ἀνώγεων, ἤγουν, κεκαθαρμένον τὸν νοῦν καὶ κεκοσμημένον τῇ φαιδρότητι τῶν ἄνω θεωριῶν. ἐκεῖ δὲ, φησὶν, ἑτοιμάσατε ἡμῖν, τὰ πρὸς τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, τὸν ἀμνὸν, τὰ ἄζυμα, τὰς πικρίδας, τὰς βακτηρίας.

[Τοῦ ἁγίου[4]) Μαξίμου· πόλις μὲν κατ' ἀναγωγὴν, ὁ αἰσθητὸς κόσμος· ἄνθρωπος[5]) δὲ, ἡ καθόλου φύσις τῶν ἀνθρώπων· δύο δὲ μαθηταὶ πρὸς τοῦτον ἀποστελλόμεναι, ὁ τῆς παλαιᾶς διαθήκης νόμος καὶ ὁ τῆς καινῆς, οἷόν τινες πρόδρομοι καὶ ἑτοιμάσαι τῆς τοῦ χριστοῦ μυστικῆς εὐωχίας ἐν τοῖς ἀξίοις τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ· ὁ μὲν, διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας παντὸς μολυσμοῦ τούτους ἀποκαθαίρων· ὁ δὲ, διὰ τῆς θεωρητικῆς μυσταγωγίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν πρὸς τὰ συγγενῆ νοητὰ θεάματα γνωστικῶς ἀναβιβάζων τὸν νοῦν. πρακτικῆς μὲν γὰρ σύμβολον, ὁ πέτρος· θεωρητικῆς, ὁ Ἰωάννης. καὶ ὁ μὲν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων, εἴη ἂν ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς τοῖς ὤμοις τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐν κεραμίῳ, τῇ νεκρώσει τῶν ἐπὶ γῆς μελῶν τοῦ σώματος, φρουρουμένην βαστάζων τὴν διὰ τῆς πίστεως καθαρτικὴν χάριν τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης νοηθείη ἂν, ὁ διὰ τῆς θεωρητικῆς τὸ ὕψος τῆς ἑαυτοῦ μεγαλοφυοῦς

5) ἄνθρωπος δὲ, omittit B.

contemplationis altitudinem, seipsam excelsa intelligentia instrauit, vt Deo dignis cogitationibus ac dogmatibus, diuinum suscipiat sermonem.

† Aliter ad idem. Ciuitas cuiusque anima est, ad quam a Deo mittuntur: hic quidem, sermo de virtute: ille autem de cognitione. Qui vero lagenam aquae baiulat, est fortis cogitatio, quae temperantiae humeris defert datam sibi in baptismate gratiam. Domus autem, quae ex multis ac variis, firmis ac uirilibus moribus et cogitationibus, tanquam lapidibus aedificatur, est status habitusque virtutum. Coenaculum est sublimis intelligentia et aptitudo ad scientiam, quae sternitur diuinis et ineffabilibus sermonibus ac reuelationibus. Paterfamilias mens est, quae ipsius domus per virtutem constructae, clara celsitudine, et cognitionis magnitudine dilatatur: apud quem facit dominus pascha, hoc est transitum; accedens ad eum vna cum discipulis suis, id est, sublimibus sermonibus ac instructionibus, quae de Deo et a Deo sunt.

Vers. 19. *Et fecerunt — Iesus.*

Sicut constituit, hoc est praecepit.

Vers. 19. *Ac praeparauerunt Pascha.*

Parauerunt pascha, id est ea quae ad paschae festum opus erant, sicut dictum est. Manifestum ergo est Christum tunc legale pascha manducasse: neque enim frustra quae necessaria erant praepararunt.

Vers. 20.

*) Pro τε καὶ, Cod. A. dat τῶν.

φυσῆς διανοίας κατασρώσας θεοπρεπέσι νοήμασί τε καὶ δόγμασι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μεγάλου λόγου.

Εἰς τὸ αὐτό. πόλις μὲν, ἡ τοῦ καθ᾽ ἕκαστον ψυχὴ, πρὸς ἣν ἀποστέλλονται παρὰ τοῦ θεοῦ ὅ, τε περὶ ἀρετῆς, καὶ ὁ περὶ γνώσεως λόγος· ὁ δὲ τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος βαστάζων ἐστὶν, ὁ τοῖς ὤμοις τῆς ἐγκρατείας ἀνέχων τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος δοθεῖσαν χάριν καρτερικὸς τρόπος καὶ λογισμός· οἰκία δὲ, ἡ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων, ὥσπερ λίθων, στερρῶν τε ?) καὶ ἀνδρικῶν ἠθῶν καὶ λογισμῶν, οἰκοδομηθεῖσα κατάστασις καὶ ἕξις τῶν ἀρετῶν· τὸ τὲ ἀνώγεον, ἡ ὑψηλὴ διάνοια καὶ πρὸς γνῶσιν ἐπιτηδειότης, ἐστρωμένη θείαις καὶ ἀποῤῥήτοις λόγοις τε καὶ θεάμασιν· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης, ὁ νοῦς, ὁ τῷ λαμπρῷ τῆς κατ᾽ ἀρετὴν οἰκίας ὕψει καὶ τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως ἐμπλατυνόμενος, πρὸς ὃν ποιεῖ τὸ πάσχα ὁ κύριος, τουτέστι, διάβασιν, ἐπιδημῶν αὐτῷ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, λέγω δὴ, τῶν περὶ θεοῦ καὶ θείων ὑψηλοτέρων λόγων τε καὶ μυήσεων.]

Verſ. 19. Καὶ ἐποίησαν — ὁ ἰησοῦς.

Ὡς 7) παρήγγειλε.

Verſ. 19. Καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Τὰ τοῦ πάσχα, τὰ πρὸς τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν ἐπιτήδεια, καθὼς εἴρηται. φανερὸν οὖν, ὅτι ὁ χριστὸς ἔφαγε τὸ νομικὸν πάσχα τότε. οὐ γὰρ ἂν μάτην τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἡτοίμαζον.

Verſ. 20.

7) Hoc et proximum ſcholium coniunxerat Hentenius.

Vers. 20. *Vespera — duodecim.*

Lucas autem dixit: Quumque hora aduenisset, videlicet serotina siue vespertina. Hinc affirmant quidam non comedisse tunc Christum legale pascha, et caussas adducunt, quod decimus tertius tunc dies mensis esset: oportebat autem decimo quarto pascha comedere. Quodque lex stantes edere iuberet: ipse vero discubuit. Praeterea omnis panis fermentatus ante immolationem abiiciebatur, igneque comburebatur: nunc autem et panis adest, et diuiditur. Ad haec assatum tantum edere fas erat: hic vero etiam ius quo intingitur panis, apponitur.

Respondendum ergo est ad vnamquamque haesitationem. Tempus quidem dispensatiue anticipauit vno die. Quia enim nouerat se decimo quarto die moriturum: siquidem aequum erat vt die quo immolabatur figuratiuus agnus, et verus quoque agnus immolaretur, vt inuicem responderent figura et veritas. Edit igitur decimo tertio die pascha, rebus aliter non sinentibus: nam ita et legale impleuit pascha, et spirituale tradidit, statimque id est ea nocte a Iudaeis comprehensus est. Ideo etiam dixisse eum discipulis scribit Lucas, Desiderio desideraui hoc pascha comedere vobiscum antequam patiar, hoc est, festinatione festinaui hoc anno pascha edere vobiscum antequam patiar, id est, non expectaui tempus a lege statutum, ne passio crucis prohiberet legalem coenam ac mysticam. Et haec quidem de tempore.

De

8) *Haesitationem*, Hentenius. Forte inuenerit ἀπορίαν. Ἀπορίαν etiam propius accedit ad similitudinem vocabuli ἀπολογίαν, quam ad ἔνστασιν, quod cuiquam in mentem venire possit.

9) τῆς et mox θυσίας omittit. B.

Vers. 20. Ὀψίας — δώδεκα.

Ὀψίαν, τὴν ἑσπέραν εἶπε. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ φησὶν, ὅτι καὶ [i]) ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, δηλονότι, ἡ τῆς ἑσπέρας. ἐντεῦθεν τινες ἰσχυρίζονται, μὴ φαγεῖν τότε τὸ νομικὸν πάσχα τὸν χριστὸν, καὶ παράγουσιν ἀποδείξεις· ὅτι τρισκαιδεκάτη τότε τοῦ μηνὸς ἦν. ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ πάσχα φαγεῖν. καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος, ἑστῶτας ἐκέλευεν ἐσθίειν τὸ πάσχα· οὗτος δὲ ἀνέπεσε. καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξῃρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ, καὶ ἄρτος παράκειται, καὶ διαμερίζεται. καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ζωμὸς παρατίθεται. i) Luc. 22, 14.

Λοιπὸν οὖν πρὸς ἑκάστην [8]) ἀπολογίαν ἀπολογητέον. προέλαβε μὲν τὸν καιρὸν ἡμέρᾳ μιᾷ κατ' ἀνάγκην· ἐπειδὴ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ἀποθανεῖται· καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς [9]) τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσίας θυσιασθῆναι καὶ τὸν ἀληθινὸν ἀμνὸν, ὅπως καταλλήλως ἐπενεχθῇ τῷ τύπῳ ἡ ἀλήθεια· λοιπὸν κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἐσθίει τὸ πάσχα, μὴ ἐγχωροῦντος ἑτέρως τοῦ πράγματος: οὕτω γὰρ καὶ τὸ νομικὸν ἐπλήρωσε πάσχα, καὶ τὸ πνευματικὸν παρέδωκε. καὶ αὐτίκα ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ συνελήφθη παρὰ τῶν ἰουδαίων. διὸ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν αὐτὸν ἱστορεῖ λουκᾶς, ὅτι [k]) ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν, τουτέστι, σπουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ καὶ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν. ταῦτα μὲν περὶ τοῦ καιροῦ. k) Luc. 22, 15.

De modo autem manducandi, verisimile est quod stantes primum manducauerunt pascha secundum legem: deinde discubuerunt et coenauerunt. Panis autem et ius apposita sunt postquam illi pascha manducauerant, et in coena discubuerant: nondum enim venerat decimus quartus dies, quo omne fermentatum abiectum erat. Nec quicquam vetabat iurulenta quoque edere.

Et quam ob causam tacuerunt euangelistae paschae mutationem? Quia necessarium non erat de hac re dicere: quid enim Christianis conferebat huius rei narratio? hanc ergo praetermiserunt: Sermones tamen coenae mysticae diligentius pertractarunt, vtpote maxime necessarios ac plurimum conducentes ad fidem nostram. Et vbique regulam hanc obseruant, vt quae necessaria non sunt praetercurrant, vel in transitu solum mentionem eorum faciant, omnem diligentiam ac studium circa vtilia dirigentes.

Verum quum ante legitimum tempus Christus pascha perfecerit, quomodo Iudaei manifesta hac accusatione relicta, quaerebant falsum testimonium aduersus Iesum? Quia sciebant nullam esse legem, quae condemnaret eum qui pascha ante tempus celebrasset: praeuidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente: Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum, qui post legitimum tempus celebrasset statutum erat, nisi talis occasionem maxime necessariam praetexisset: contra eum vero qui tempus praeuenisset, nulla erat definita poena. Iohannes autem dicit, quod quum a coena surrexisset, pedesque discipulorum lauisset, rursus discubuit: Nam hoc caput ab aliis euangelistis est praetermissum: et ideo scripsit ille quemad-

Περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῆς βρώσεως εἰκὸς, πρῶτον μὲν ἑστῶτας φαγεῖν τὸ πάσχα κατὰ τὸν νόμον, εἶτα ἀναπεσεῖν καὶ δειπνεῖν. ὁ δ᾽ ἄρτος καὶ ὁ ζωμὸς παρετέθησαν μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς τὸ πάσχα καὶ ἀναπεσεῖν ἐν τῷ δείπνῳ. ὅπω γὰρ ἦλθεν ἡ τεσσαρεσκαιδεκάτη, καθ᾽ ἣν ἅπαν ζυμωτὸν ἐξηφανίζετο. καὶ ὐδὲν ἐκώλυεν ἔτι καὶ ζωμὸν ἐσθίειν.

Καὶ διατί παρεσιώπησαν οἱ εὐαγγελισαὶ τὴν τοῦ πάσχα μετάληψιν; διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε χριςιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυςικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιοτάτου καὶ συνεκτικωτάτου τῆς ἡμῶν πίςεως. καὶ πανταχοῦ δὲ τὸν κανόνα τοῦτον τηρῦσι, τὰ μὴ ἀναγκαῖα μὲν παρατρέχοντες, ἢ κατὰ πάροδον ἐπιμιμνησκόμενοι· πᾶσαν δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ σπουδὴν περὶ τὰ χρήσιμα συντείνοντες.

Καὶ ἐπεὶ πρὸ τοῦ πάσχα τὸ πάσχα τετέλεκεν ὁ χριςὸς, πῶς ἰουδαῖοι τὴν προφανῆ ταύτην κατηγορίαν ἀφέντες, ἐζήτυν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ ἰησοῦ; διότι ἐγίνωσκον, ὡς ὐ κεῖται νόμος καταδικάζων τὸν προεορτάζοντα τὸ πάσχα, πάλαι τῦ θεῦ προειδότος τὸ μέλλον, καὶ μηδέν τι περὶ τούτυ νομοθετήσαντος. καὶ ὅρα θαυμαςὸν, ὅτι κατὰ μὲν τῦ μεθεορτάζοντος νενομοθέτητο, εἰ μὴ πρόφασιν ἔτος ἀναγκαιοτάτην προβάλοιτο[1]) κατὰ δὲ τῦ προεορτάζοντος ὐδὲν ὥριςο ἐπιτίμιον. ὁ δὲ ἰωάννης φησὶν, ὅτι ἀναςὰς) ἀπὸ τοῦ δείπνυ, καὶ νίψας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν πάλιν ἀνέπεσε. παρείθη γὰρ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισαῖς τουτὶ τὸ κεφάλαιον, οὗ χάριν αὐ- 1) Io. 13, 4. 12.

 τὸς

[1]) προβάλλοιτο. Cod. A.

quemadmodum in enarratione euangelii eius Deo donante referemus.

Verſ. 21. *Et edentibus — me traditurus eſt.*

Marcus vero addidit, Qui manducat mecum: ne ſuſpicarentur quod vnum diceret eorum qui crediderant, qui non eſſet vnus de duodecim diſcipulis. Simul quoque Iudae clanculum teſtabatur ſe noſſe cor eius. Etenim pedes etiam eius lauit, ad poenitentiam eum reuocans, quamquam ille in duritia permanſit. Traditionem autem intellige proditionem. Tradidit enim eum in mortem, et inſidiatoribus hunc prodidit.

Verſ. 22. *Et contriſtati — domine?*

Haec etiam Marcus dixit, Elegit autem Chriſtus, vt caeteri omnes timerent ac contriſtarentur, quo perditus diſcipulus conuerteretur. Quare autem caeteri anxii erant, quum nihil tale ſibi conſcii eſſent? Quia praeceptori maxime credebant tanquam veraciſſimo, et timebat quisque ne forte talis euaderet mente excaecatus.

Verſ. 23. *At ille — tradet.*

Ponit quoque inſigne quo poſſet ille dignoſci. Marcus vero dixit, Vnus ex duodecim qui intingit mecum in catinum. Hoc autem Saluator ad Iudae confuſionem adduxit. Adeo enim praeceptorem deſpexerat, vt iam eum non vereretur, ſed cum eo intingeret. Catinus autem eſt lancis genus.

Verſ. 24.

*) τριβλίον· σκουτέλιον, ὀξυβάφιον. Gloſſ. Cyrill. τρυβλίον· σκουτέλιον. Lexicon. Inedit. Vid. Meurſ. Gloſſarium Graeco - Barbarum p. 510. Erotianus χέλισκον· τρυβλίον.

τὸς ἱςόρησε τὰ περὶ τούτου, καθὼς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ θεοῦ δόντος ἐξηγησόμεθα.

Verſ. 21. Καὶ ἐσθιόντων — παραδώσει με.

Ὁ δὲ μάρκος προσέθηκεν, ὅτι ὁ [m]) ἐσθίων μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὡς ἕνα λέγει τῶν πιστευσάντων μὲν εἰς αὐτὸν, μὴ συγκριθημμένων δὲ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς. ἅμα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἰούδαν ἀφανῶς ἐμαρτύρατο, ὅτι ἔγνω τὴν καρδίαν αὐτοῦ. καὶ γὰρ καὶ τοὺς αὐτοῦ πόδας ἔνιψεν, εἰς μεταμέλειαν αὐτὸν ἐκκαλούμενος, εἰ καὶ σκληρὸς ἔμενε. παράδοσιν δὲ νοεῖ, τὴν προδοσίαν. παρέδωκε γὰρ αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ προδίδωκε τοῦτον τοῖς ἐπιβουλεύουσι. m) Marc. 14, 18.

Verſ. 22. Καὶ λυπούμενοι — κύριε;

Ταῦτα καὶ [n]) μάρκος εἴρηκεν. εἵλετο γὰρ ὁ χριστὸς φοβῆσαι καὶ λυπῆσαι πάντας τοὺς ἄλλους, ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τὸν ἀπολλύμενον μαθητήν. διατί δὲ οἱ λοιποὶ ἠγωνίων, μηδέν τι τοιοῦτον συνειδότες ἑαυτοῖς; διότι σφόδρα τῷ διδασκάλῳ ἐπίστευον, ὡς ἀψευδεστάτῳ, καὶ ἐδεδίεσαν ἕκαστος, μήποτε τοιοῦτος ἀποβῇ, τυφλωθεὶς τὸν νοῦν. n) Marc. 14, 19.

Verſ. 23. Ὁ δὲ — παραδώσει.

Τίθησι καὶ παράσημον, εἰς διάγνωσιν αὐτοῦ. μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι [o]) εἷς ἐκ τῶν δώδεκα ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον, ἤγουν, ὁ ἐμβάπτων. τοῦτο δ' ἐπήγαγεν ὁ σωτὴρ πρὸς ἐντροπὴν τοῦ ἰούδα. τοσοῦτον γὰρ τοῦ διδασκάλου κατεφρόνησεν, ὡς μηδ' ὑποστέλλεσθαι τοῦτον ἔτι, ἀλλ' ἐμβάπτειν μετ' αὐτοῦ. τρυβλίον [2]) δὲ ἐστιν, εἶδος πίνακος. o) Marc. 14, 20.

Verſ. 24. *Filius quidem — proditur.*

Abit, hoc eſt, vadit, tranſit ab hac vita, ſicut ſcriptum eſt a prophetis de ipſo, quomodo videlicet moriturus eſt.

Verſ. 24. *Bonum — ille.*

Vtile fuiſſet ei quum in vtero matris creſceret omnino non naſci, qui tale flagitium perpetraturus erat, vt tali dignus eſſet futurus ſupplicio. Dicunt autem quidam culpa carere eum, qui quod praedefinitum erat peregit. Quibus nos dicimus, quod non quia praedefinitum erat tradidit, ſed quia tradidit, ideo praedefinitum erat, Deo praeuidente quicquid euenturum erat. Talis enim euaſurus erat non a natura, ſed ex voluntate.

Et quare omnino ſuſcepit Chriſtus in diſcipulum eum, qui talis euaſurus erat? Vt manifeſta fieret magnitudo bonitatis Chriſti et malitiae proditoris: quomodo ille ſuum proditorem ſalutaria docuit ac dilexit: gratiisque dignum duxit: nec ab aliis ſegregauit, ſed omnia quae ad conuerſionem ac correctionem eius erant, induxit: ne dicere poſſet, quod praeceptorem nactus nôn fuerat, qui volentes poſſet ſeruare. At ille quum omnia haec conſequutus fuiſſet, nihilominus malus permanſit. Ex quo enim animam ſuam domicilium diabolo fecerat, auaritia ei aperiente, illumque introducente, non effugit ſcelus. Vnde tanquam non coacte, ſed voluntarie factum proditorem, deplorat hunc dominus, commiſeratus potius eum, qui multos ſuos de inopia ſermones fruſtra audiuerit,

3) τῇ omittit. Cod. A. Mox idem dat αὐξάνοντι, pro αὔξοντι.

Verſ. 24. Ὁ μὲν υἱὸς — παραδίδοται.

Ὑπάγει, ἀντὶ τοῦ, πορεύεται, μεταβαίνει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς. καθὼς γέγραπται τοῖς προφήταις περὶ αὐτȣ̃, πῶς μέλλει ἀποθανεῖν.

Verſ. 24. Καλὸν — ἐκεῖνος.

Συμφέρον ἦν αὐτῷ, ἔτι ἐν 3) τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὔξοντι, μὴ 4) γεννηθῆναι ὅλως, τοιȣ̃τον μύσος ἐργάσασθαι μέλλοντι, καὶ τηλικαύτης ἀξιωθησομένῳ τιμωρίας. φασὶ δέ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐςι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριςο, διὰ τȣ̃το παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώριςο, τȣ̃ θεȣ̃ προειδότος τὸ πάντως ἀποβησόμενον· ἔμελλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιȣ̃τος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ᾽ ἐκ προαιρέσεως.

Καὶ διατί παρέλαβεν αὐτὸν ὅλως εἰς μαθητὴν ὁ Χριςὸς, τοιȣ̃τον ἀποβησόμενον; ἵνα φανῇ καὶ τῆς τȣ̃ σωτῆρος ἀγαθότητος, καὶ τῆς τοῦ προδότȣ κακίας ἡ ὑπερβολὴ, πῶς ὁ μὲν, τὸν ἑαυτȣ̃ προδότην ἐδίδασκε τὰ σωτήρια καὶ ἠγάπα καὶ χαρισμάτων ἠξίου καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ἐχώριζε μαθητῶν, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἐπιςροφὴν καὶ διόρθωσιν εἰσῆγεν, ἵνα μὴ δυνηθῇ λέγειν, ὡς οὐκ ἔτυχε διδασκάλου, δυναμένȣ σώζειν τȣ̀ς βȣλομένους· ὁ δὲ καὶ τȣ́των πάντων ἀπολαύσας, πάλιν ἔμεινε πονηρός. ἐπεὶ γὰρ τὴν ψυχὴν οἰκητήριον τȣ̃ διαβόλȣ πεποίηκε, τῆς φιλαργυρίας ἀνοιξάσης καὶ εἰσαγαγȣ́σης αὐτὸν, οὐκ ἐξέφυγε τὸ ἄγος. ὅθεν ὡς οὐκ ἀναγκαςικῶς, ἀλλὰ προαιρετικῶς προδότην γενόμενον ταλανίζει τȣ̃τον ὁ κύριος, ἐλεῶν μᾶλλον, παρ᾽ ȣ̓δὲν μὲν θέμενον

4) Μὴ γεννηθῆναι ὅλως omittit. Cod. A.

uerit, et ſeſe auaritiae ac diabolo facile capiendum tradiderit: non ſane ob inefficaciam verborum praeceptoris, quae et publicanos attraxerunt et meretrices, ſed propter illius ſegnitiem et malitiam.

Verum dicit rurſus aliquis, ſi bonum erat Iudae ſi natus non fuiſſet, cur eum naſci permiſit? Quia non malus natus eſt, ſed mentis nequitia ac voluntatis prauitate malus effectus eſt: nullum autem cogit fieri bonum, ne inuoluntarie ſit bonus, ſed ſalutaria ſuggerit, et ea eligentem coadiuuat: permittit autem vnumquemque ferri quo voluerit, vtpote liberum habentem arbitrium. Et Iudas ergo non quia natus eſt, malus effectus eſt, ſed quia ignauia torpuit. Qui autem mali efficiuntur, duplicem merentur vltionem: et quia mali facti ſunt, et quia a bonis nullam ceperunt vtilitatem. Similiter et qui boni efficiuntur, duplici digni ſunt honore, et quia boni facti ſunt, et quia a malis nullum reportauerunt damnum.

Verſ. 25. *Reſpondens — Rabbi?*

O impudentiam: interrogat tentans interim latere diſcipulos. A principio ſiquidem non interrogauit quando dixit Chriſtus, Vnus ex vobis: putabat enim latere praeceptorem: vbi vero indicium addidit, nouit iam quod cognitus eſſet: ſed caeteris interrogantibus, interrogat et ipſe, confidens de praeceptoris benignitate, quod palam eum omnino non argueret: ideo quoque Rabbi illum vocat, hoc eſt magiſter.

Verſ. 25.

5) δὲ, omittit. B.
6) Καὶ, poſt ὅτι omittit. Cod. A.
7) ἄκων. B.
8) ἐραθύμησε. Cod. A.

τὺς πολλὺς αὐτοῦ περὶ ἀκτημοσύνης λόγυς, εὐχείρωτον δὲ[5]) τῇ φιλαργυρίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ γενόμενον· ὐ δὶ ἀσθένειαν τῶν τοῦ διδασκάλυ λόγων, οἱ καὶ τελώνας ἐπεσπάσαντο καὶ πόρνας· ἀλλὰ δὶ οἰκείαν ἀπροσεξίαν καὶ πονηρίαν.

Ἀλλ' ἐρεῖ τις πάλιν, ὅτι[6]) καὶ εἰ καλὸν ἦν τῷ Ἰϰδα, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, διατί εἴασεν αὐτὸν γεννηθῆναι; διότι οὐ κακὸς ἐγεννήθη, ἀλλὰ κακὸς ἐγένετο, μοχθηρίᾳ γνώμης καὶ φαυλότητι προαιρέσεως. ὐδένα δὲ ὁ θεὸς ἀναγκάζει γενέσθαι καλὸν, εἰ μὴ ἑκὼν[7]) εἴη καλὸς, ἀλλ' ὑποτίθησι μὲν τὰ σωτήρια, καὶ συνεργεῖ τῷ αἱρυμένῳ ταῦτα· συγχωρεῖ δὲ φέρεσθαι ἕκαστον, ὡς αὐτεξύσιον, ἔνθα βύλοιτο· καὶ ὁ Ἰύδας τοίνυν, οὐκ ἐπειδὴ ἐγεννήθη, γέγονε κακὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ[8]) ἐρραθύμησε. διπλῆς δὲ οἱ γινόμενοι πονηροὶ κολάσεως ἄξιοι, διότι τε γεγόνασι πονηροὶ, καὶ διότι ἐκ τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὠφελήθησαν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ γινόμενοι ἀγαθοὶ, διπλῆς εἰσιν ἄξιοι τιμῆς, διότι τε γεγόνασιν ἀγαθοὶ, καὶ διότι οὐκ[9]) ἐκ τῶν πονηρῶν ἐβλάβησαν.

Vers. 25. Ἀποκριθεὶς — ῥαββί;

Ὢ τῆς ἀναισχυντίας! ἐρωτᾷ, καθεῖν τὺς μαθητὰς τέως πειρώμενος. ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οὐκ ἠρώτησεν, ὅτε ὁ Χριστὸς εἶπεν, εἷς ἐξ ὑμῶν. ᾤετο γὰρ ἔτι λανθάνειν τὸν διδάσκαλον. ὅτε δὲ καὶ παράσημον προστέθηκεν, ἔγνω, ὅτι διέγνωσται, καὶ λοιπὸν, τῶν ἄλλων ἐρωτησάντων, ἐρωτᾷ καὶ αὐτὸς, θαρρῶν τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ διδασκάλου, ὅτι πάντως οὐκ ἐλέγξει προδήλως αὐτόν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ῥαββὶ τῦτον ἐκάλεσεν, ἤτοι, διδάσκαλον.

9) οὐκ habet Cod. A. ante ἐβλάβησαν.

Verſ. 25. *Dicit illi, tu dixiſti.*

Vide quam clementer arguat eum, terminos nobis ac regulas longanimitatis deſcribens. Ait enim, Tu teſtatus es te eſſe. Auferendo enim, Nunquid, relinquitur, Ego ſum Rabbi, quod depoſitionem ac confeſſionem ſignificat. Chriſtus itaque nihil praetermiſit eorum quae ad correctionem ſpectant; ob hoc enim diuerſimode ſuggeſſit ac retinuit, et per opera, et per ſermones, per timorem et per obſequium. Quoniam vero nihil illum ab aegritudine reuocauit, ſed penitus incurabilis permanſit: eo iam relicto pergit ad caetera.

Cap. LXIV. De coena myſtica.

Verſ. 26. *Edentibus — corpus meum.*

Poſtquam legale paſcha comediſſent, diſcumbentes coenabant, vt praedictum eſt: deinde quum ſurrexiſſet lauit pedes eorum, vt ait Iohannes: et rurſus diſcumbentes edebant. Poſtmodum coenam myſticam tradidit interim diſcipulis. Edentibus inquit illis, ſumpto pane, qui videlicet appoſitus erat, aut altero qui ſimiliter ei tanquam magiſtro erat appoſitus: fregit ſiue comminuit, et tradidit illis. Lucas vero poſtquam ſcripſit, Hoc eſt corpus meum, addidit: Quod pro vobis datur, ſiue traditur in mortem.

Egit

*) Vnde hic et ſupra ad verſum 20. ἀναςάς; Nam in contextu Ioannis vterque Codex Euthymii habet ἐγείρεται. Scilicet ex Chryſoſtomo. Ita enim, hunc locum interpretans, laudat. Tom. VIII. p. 414.

Vers. 25. Λέγει αὐτῷ, σὺ εἶπας.

Ὁρᾷ, πῶς ἀνεξικάκως αὐτὸν ἐλέγχει, ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνας μακροθυμίας πηγνύς. φησὶ γὰρ, σὺ κατέθου, ὅτι σὺ εἶ. περιαιρουμένου γὰρ τοῦ μή τι, τὸ ἐγώ εἰμι ῥαββὶ, περιλείπεται, κατάθεσιν καὶ ὁμολογίαν ἐμφαῖνον. ὁ μὲν οὖν χριστὸς οὐδὲν παρέλειψε τῶν εἰς διόρθωσιν συντεινόντων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διαφόρως ὑπεμίμνησκε, καὶ κατεῖχε, καὶ δι᾽ ἔργων, καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ φόβου, καὶ διὰ θεραπείας, καὶ διὰ πάντων. ἐπεὶ δὲ οὐδὲν αὐτὸν ἀφίστα τοῦ νοσήματος, καὶ παντάπασιν ἀνίατος ἔμενε, λοιπὸν, ἐκεῖνον ἀφεὶς, ἐπὶ τὰ ἑξῆς τρέπεται.

Κεφ. ΞΔ. Περὶ δείπνου μυστικοῦ.

Vers. 26. Ἐσθιόντων — σῶμά μου.

Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ νομικὸν πάσχα, κατακλιθέντες ἐδείπνουν, ὡς προείρηται· εἶτα p) ἀναστὰς[1]) ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὖθις ἀναπεσόντες ἤσθιον· ἔπειτα μεταξὺ παρέδωκε τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῖς μαθηταῖς. ἐσθιόντων, γάρ φησιν, αὐτῶν, λαβὼν ἄρτον, δηλαδὴ, τὸν παρακείμενον αὐτῷ, ἢ καὶ ἕτερον συμπαρακείμενον, ὡς διδασκάλῳ, ἔκλασεν, εἴτουν, συνέθρυψε, καὶ μετέδωκεν αὐτοῖς. ὁ δὲ λουκᾶς γράψας, q) τοῦτό ἐστι τὸ[2]) σῶμά μου, προσέθηκε, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, ἤγουν, παραδιδόμενον εἰς θάνατον.

p) Io. 13, 4.

q) Luc. 22, 19.

Ἠυχα-

p. 414. D. consentientibus etiam Codicibus Mosquensibus Chrysostomi.

[2]) μου, omittit. B.

Egit autem gratias et nunc ante panem, et postmodum ante poculum: docens quod gratias agere oportet ante huiusmodi mysterium, quod perfectum est ad praestandum naturae nostrae beneficium. Si enim agni figurativi immolatio ab interfectione liberationem, et a seruitute libertatem Iudaeis praestitit, quanto maiora praestabit Christianis veri agni immolatio. Simul etiam ostendens, quod vltroneus ad passionem veniret, et praeterea docens nos gratias agere in omnibus quae patimur.

Sicut autem pictores in vna tabula et lineas supponunt, et picturas adumbrant, et colores superinducunt ac formant: ita quoque Christus in eadem mensa et figuratiuum ac vmbratile pascha subscripsit, et verum ac perfectum apposuit. Et quia caedes agni legalis caedem rationalis agni praefigurabat: oportebat omnino vmbram euanescere, apparente sole, et figuram cedere, adueniente veritate.

† Dicitur hoc mysterium etiam Participatio, quia participamus haec sacramenta. Dicitur et Communio, quia Communicamus et Christo et nobis inuicem per ea: et incorporamur Christo, et membra inter nos inuicem efficimur. Non autem corrumpuntur ista, neque in secessum abscedunt, sed in substantiam consumuntur spiritualem eius qui participat. Et sicut non aliud corpus et sanguis fiunt a corpore et sanguine eius qui participat: ita rursum neque aliud corpus et sanguinem dicimus a corpore et sanguine domini: Hoc enim est

3) Cod. A. fluctuat inter ἐπιτιθέασι, ἀποτιθέασι, et, quod nihili est, εὐπιτιθέασι.
4) προτέθηκε. Cod. A.
5) πάντων. Cod. A.

Ηὐχαρίστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τοῦ ἄρτου, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδάσκων, ὅτι εὐχαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιούτου μυστηρίου τελουμένου πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν φύσεως. εἰ γὰρ ἡ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσία, καὶ ὀλοθρεύσεως ἀπαλλαγὴν, καὶ δουλείας ἐλευθερίαν τοῖς Ἑβραίοις ἐχαρίσατο, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς Χριστιανοῖς· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ προσέτι παιδεύων ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν, ἐφ' οἷς πάσχομεν.

Ὥσπερ δὲ οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος καὶ τὰς γραμμὰς 3) ὑποτιθέασιν καὶ σκιαγραφοῦσιν, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσιν εἶτα μορφοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν καὶ σκιῶδες πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον 4) προσέθηκε. καὶ ἐπείπερ ἡ σφαγὴ τοῦ νομικοῦ ἀμνοῦ τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἀμνοῦ προεμήνυεν, ἔδει 5) πάντως τὴν σκιὰν ἀφανισθῆναι, φανέντος τοῦ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι τῆς ἀληθείας ἐλθούσης.

[Ἐπὶ 6) τούτων μετάληψις μὲν λέγεται, διότι μεταλαμβάνομεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινωνοῦμεν καὶ τῷ Χριστῷ καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῶν, καὶ σύσσωμοι γινόμεθα 7) Χριστοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. οὔτε δὲ φθείρονται, οὔτε εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦσιν, ἀλλ' εἰς σύστασιν ἀναλίσκονται οὐσιώδη τῶν μεταλαμβανόντων. καὶ ὥσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρότερον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, οὕτως οὐδὲ πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ τοῦ δεσπότου 8) τοῦτο φαμέν. τοῦτο γάρ, φησι, ἐστι τὸ σῶμά μου. [καὶ 9) αὖθις,

τοῦτο

6) Inclusa in margine habent. A. B.
7) γενόμεθα. Cod. A.
8) τοῦτο, post δεσπότου abest. Cod. A.
9) Inclusa omittit. Cod. A.

est corpus meum inquit. Et rursus: Hic est enim sanguis meus. Est autem supernaturale verbum: Et quanquam Magnus Basilius exemplaria haec esse dixit: hoc tamen est priusquam sanctificentur et gratiam accipiant. Vide autem quomodo e naturalibus supernaturalia fiant. Naturalis siquidem cibus est ac potus panis ac vini quae praeponuntur: supernaturalis vero, efficax horum operatio. Primum autem lauit pedes discipulorum, deinde eos mysterii huius fecit esse participes: vt discamus, quod primum purificari eos oporteat, deinde participere.

† Carbonem vidit Iesaias. Carbo autem non est simpliciter lignum, sed lignum ignitum. Illuminat quidem carbo huius mysterii eos qui digni sunt: indignos vero inflammat, iuxta duplicem ignis operationem. Inflammat autem puniendo et absumendo.

Vers. 27. *Et sumpto — v. 28. testamenti.*

Noui testamenti, siue nouae legislationis. Siquidem sanguis figuratiui agni, veteris erat testamenti: sanguis autem veri agni, est noui.

† Vel hoc dixit, propter sanguinem de quo in veteri testamento fit sermo. In Exodo enim dicitur quod postquam Moses vitulos immolasset, dimidium sanguinem effudit in craterem: sumptumque testamenti librum legit audiente populo: et dixerunt: Omnia quaecunque loquutus est dominus faciemus, et obedientes erimus. Sumpto autem Moses sanguine aspersit populum, et ait: Ecce sanguinem testamenti quod pepegit vobiscum

domi-

*) Aliud scholium incipit a vocabulo ἄνθρακα, diuersum a priori in Cod. A. Id autem superioribus iungit. B.

Ηὐχαρίστησε δὲ νῦν μὲν πρὸ τοῦ ἄρτου, μετὰ τοῦτο δὲ καὶ, πρὸ τοῦ ποτηρίου, διδάσκων, ὅτι εὐχαριστεῖν δεῖ πρὸ τοῦ τοιούτου μυστηρίου τελουμένου πρὸς εὐεργεσίαν τῆς ἡμῶν φύσεως. εἰ γὰρ ἡ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ θυσία, καὶ ὀλοθρεύσεως ἀπαλλαγὴν, καὶ δουλείας ἐλευθερίαν τοῖς ἑβραίοις ἐχαρίσατο, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ ἀληθινοῦ τοῖς χριστιανοῖς· ἅμα δὲ καὶ δεικνύων, ὅτι ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ προσέτι παιδεύων ἡμᾶς, εὐχαριστεῖν, ἐφ᾽ οἷς πάσχομεν.

Ὥσπερ δὲ οἱ ζωγράφοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος καὶ τὰς γραμμὰς[3]) ὑποτιθέασιν καὶ σκιαγραφοῦσιν, καὶ τὰ χρώματα ἐπιβάλλουσι καὶ μορφοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ χριστὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν καὶ σκιῶδες πάσχα ὑπέγραψε, καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον[4]) προσέθηκε. καὶ ἐπείπερ ἡ σφαγὴ τοῦ νομικοῦ ἀμνοῦ τὴν σφαγὴν τοῦ λογικοῦ ἀμνοῦ προεμήνυεν, ἔδει[5]) πάντως τὴν σκιὰν ἀφανισθῆναι, φανέντος τοῦ ἡλίου, καὶ τὸν τύπον ὑποχωρῆσαι τῆς ἀληθείας ἐλθούσης.

[Ἐπὶ[6]) τούτων μετάληψις μὲν λέγεται, διότι μεταλαμβάνομεν αὐτῶν· κοινωνία δὲ, διότι κοινωνοῦμεν καὶ τῷ χριστῷ καὶ ἀλλήλοις δι᾽ αὐτῶν, καὶ σύσσωμοι γινόμεθα[7]) χριστοῦ καὶ μέλη ἀλλήλων. οὔτε δὲ φθείρονται, οὔτε εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦσιν, ἀλλ᾽ εἰς σύστασιν ἀναλίσκονται οὐσιώδη τῶν μεταλαμβανόντων. καὶ ὥσπερ οὐχ ἕτερον παρὰ τὸ πρότερον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ μεταλαμβάνοντος γίνονται, οὕτως οὐδὲ πάλιν ἕτερον σῶμα καὶ αἷμα παρὰ τὸ τοῦ δεσπότου[8]) τοῦτο φαμέν. τοῦτο γάρ, φησι, ἐστι τὸ σῶμά μου. [καὶ[9]) αὖθις,

τοῦτο

6) Inclusa in margine habent. A. B.
7) γενόμεθα. Cod. A.
8) τοῦτο, post δεσπότου abest. Cod. A.
9) Inclusa omittit. Cod. A.

dominus de omnibus his sermonibus. Erat itaque sanguis ille sigillum siue signaculum testamenti, ac testimonium et confirmatio foederis populi.

Vers. 28. *Qui pro multis effunditur.*

Ille quidem sanguis pro solis effundebatur Hebraeis: hic autem pro omnibus hominibus. Multos siquidem hic dicit omnes: nam omnes multi sunt. Vel Multis, dixit comparatione gentis horum Hebraeorum: illis enim plures sunt hi, qui ex omnibus liberantur et saluantur, propter quos Christus mortuus est.

Vers. 28. *In remissionem peccatorum.*

Ille siquidem in salutem tantum primogenitorum effundebatur: hic autem in remissionem peccatorum omnium hominum. Vide ergo quanto veteribus maiora sint noua mysteria. Aptissime vero nominauit hic Testamentum propter appropinquantem mortem: testantur enim qui moriuntur. Itaque sicut vetus testamentum hostias et sanguinem habebat: ita sane et nouum, corpus videlicet et sanguinem domini.

Non dixit autem, Haec sunt signa corporis mei et sanguinis mei: sed, Haec sunt corpus meum et sanguis meus. Oportet ergo non ad naturam eorum quae proponuntur aspicere, sed ad virtutem eorum. Quemadmodum enim supernaturaliter assumptam carnem deificauit (si ita loqui liceat) ita et haec ineffabiliter transmutat in ipsum viuifi-

[5]) Sex priora vocabula omisit interpres.
[6]) Λέγει, pro καλεῖ. Cod. A.

κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων, ἦν οὖν ἐκεῖνο τὸ αἷμα, σφραγὶς τῆς διαθήκης, καὶ μαρτύριον, καὶ βεβαίωσις τῆς συνθήκης τοῦ λαοῦ.]

Verſ. 28. Τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον.

Περὶ [5]) πολλῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ πολλῶν. ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ αἷμα ὑπὲρ τῶν ἑβραίων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. πολλοὺς γὰρ, τοὺς πάντας ἐνταῦθα [6]) καλεῖ. καὶ γὰρ οἱ πάντες, πολλοί. ἢ πολλῶν εἶπε, πρὸς σύγκρισιν τοῦ τῶν ἑβραίων ἔθνους. πλείους γὰρ αὐτῶν, οἱ ἐξ ἁπάντων ἐλευθερούμενοι καὶ σωζόμενοι, δι᾽ οὓς ὁ χριστὸς ἀπέθανεν.

Verſ. 28. Εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκεῖνο μὲν γὰρ εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων μόνων ἐξεχεῖτο· τοῦτο δὲ, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῶν πάντων ἀνθρώπων. ὅρα, πόσον εἰσὶ μείζονα τῶν παλαιῶν τὰ νέα μυστήρια. προσφυέστατα δὲ νῦν διαθήκην ὠνόμασε, διὰ τὸν προσεγγίζοντα θάνατον. διατίθενται γὰρ οἱ ἀποθνήσκοντες. ὥσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου.

Οὐκ [7]) εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ᾽ ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου. λοιπὸν οὖν, χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾷν· ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα· οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς

7) Hunc locum laudat Richardus Simonius ex Codicibus Parisinis in De Commentatoribus N. Test. p. 84.

viuificum corpus suum et in ipsum preciosum sanguinem suum, et in gratiam ipsorum.

Habent autem similitudinem quandam, panis ad corpus, et vinum ad sanguinem. Nam et panis, et corpus terrea sunt: vinum autem et sanguis aërea et calida. Et quemadmodum panis confortat, ita et Christi corpus hoc facit, ac magis etiam corpus et animam sanctificat: Et sicut vinum laetificat, ita et sanguis Christi hoc facit, et insuper praesidium efficitur.

Quodsi de vno corpore et sanguine omnes fideles participamus, omnes vnum sumus per ipsam horum mysteriorum participationem: et in Christo omnes, et Christus in omnibus. Qui edit inquit meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo. Verbum siquidem per assumptionem carni vnitum est: haec rursus caro vnitur nobis per participationem. Facta autem sanguinis et testamenti mentione, rursum mortem suam repraesentauit, vt haec facile ab eis susciperetur, frequentissima mentione efficiens. Nam si haec licet saepius annuntiata, ad passionis tamen nomen turbabantur: quid non passi fuissent, si hanc primum non didicissent.

Ait autem Lucas hoc quoque dixisse Christum, Hoc facite in mei recordationem: hoc inquit nouum mysterium, et non illud vetus. Siquidem vetus illud mysterium in recordationem inductum est salutis Hebraeorum primogenitorum in Aegypto, ac libertatis Hebraeorum: hoc autem in recordationem domini. Per tale enim sacrificium reminiscimur, quod corpus suum pro nobis in mortem tradiderit, et sanguinem suum effuderit, ac ita continuitate memoriam renouamus.

Vidisti

εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα, καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτῶν.

Ἔχουσι δέ τινα καὶ ὁ ἄρτος πρὸς τὸ σῶμα, καὶ ὁ οἶνος πρὸς τὸ αἷμα ἐμφέρειαν. καὶ ὁ ἄρτος γὰρ καὶ τὸ σῶμα, γεώδη, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ αἷμα, θερμαντικά. καὶ ὥσπερ ὁ ἄρτος στηρίζει, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, ἁγιάζει καὶ σῶμα καὶ ψυχήν. καὶ ὥσπερ ὁ οἶνος εὐφραίνει, οὕτω καὶ τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ τοῦτό τε ποιεῖ, καὶ πλέον, γίνεται φυλακτήριον.

Εἰ δ' ἑνὸς σώματος καὶ αἵματος οἱ πάντες πιστοὶ μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἕν ἐσμεν, διὰ τῆς αὐτῆς τῶν αὐτῶν μυστηρίων μεταλήψεως, καὶ ἐν χριστῷ πάντες, καὶ ὁ χριστὸς ἐν πᾶσιν. ὁ τρώγων t) μου, γάρ φησι, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου t) Io. 6,56.
τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. ὁ μὲν γὰρ λόγος ἡνώθη τῇ σαρκὶ, διὰ τῆς προσλήψεως· αὕτη δὲ πάλιν ἑνοῦται ἡμῖν, διὰ τῆς μεταλήψεως. αἵματος δὲ καὶ διαθήκης μνημονεύσας, τὸν θάνατον αὐτοῦ πάλιν ἐνέφηνε, τῇ πυκνότητι τῆς μνήμης εὐπαράδεκτον αὐτοῖς τοῦτον καθιστῶν. εἰ γὰρ, καὶ πολλάκις τούτου προκαταγγελθέντος, ὅμως παρ' αὐτὸ τὸ πάθος ἐθορυβήθησαν, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, μηδὲν προμαθόντες;

Λουκᾶς δὲ λέγει, καὶ τοῦτο εἰπεῖν τότε τὸν κύριον, ὅτι τοῦτο v) ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνη- v) Luc. 22, 19.
σιν, τοῦτο, φησι, τὸ καινὸν μυστήριον, καὶ μὴ ἐκεῖνο, τὸ παλαιόν. ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ θυσίασμα, εἰς ἀνάμνησιν ἐγίνετο τῆς ἐν αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν ἑβραϊκῶν πρωτοτόκων, καὶ τῆς τῶν ἑβραίων ἐλευθερίας· τοῦτο δὲ, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ δεσπότου. διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ θυσίας ἀναμιμνησκόμεθα, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεε, καὶ τῇ συνεχείᾳ τὴν μνήμην ἀνανεούμεθα.

Vidisti quo pacto discipulos a veteri sacrificio in nouum transtulerit? nam quae est deinceps imaginis vtilitas, verum iam exemplar habentibus? Dicit autem Chrysostomus, quod Christus tunc primus participauit mysterium, ne molestum eis esset, quod carnem et sanguinem participare eos hortaretur: cuius etiam signum erat quia dixit.

Vers. 29. *Dico — patris mei.*

Quodsi poculum participauit, vtique et panem. Posthac vero, id est, ab hac hora. Diem autem illum vocat tempus post resurrectionem, quando edit et bibit cum discipulis: quod etiam ipsi sumentes pro certo resurrectionis indicio, dicebant, Qui manducauimus et bibimus cum eo. Nouum vero, id est nouo et admirando modo. Quum enim corpus haberet immortale, nec amplius cibo egeret aut potu, comedit tamen et bibit: non ob necessitatem, sed ob certitudinem, ne phantasma videretur. Regnum autem vocat potestatem datam sibi tanquam homini post resurrectionem. Data est mihi inquit omnis potestas in coelo et in terra. Patris tamen mei dicit, hoc est, quod a patre mihi datum est. Hoc autem dixit, quia ad illum refert omnia quae sunt.

Similiter et Marcus scripsit, Quando bibam illum nouum in regno Dei. Praeterea Lucas, donec regnum Dei veniat: vocantes hi similiter Regnum, praedictam potestatem. Lucas etiam de legali pascha Christum ait dixisse, Non edam ex eo donec compleatur in regno Dei, quod videli-

8) Tom. VII. p. 783. B.
9) Ὅτι, pro οἵτινες dat Cod. A.

Εἶδες, πῶς μετέθηκε τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐπὶ τὴν καινήν. ποία γὰρ εἰκόνος ἔτι χρεία, τοῖς ἤδη τὸ πρωτότυπον ἔχουσι; Φησὶ δὲ [8]) ὁ χρυσόστομος, ὅτι καὶ ὁ χριστὸς πρῶτος τότε μετέσχε τοῦ μυστηρίου, ἵνα μὴ ἀηδισθῶσι, σαρκὸς καὶ αἵματος μεταλαβεῖν ἐπιτρεπόμενοι, καὶ τούτου δὲ τεκμήριον, τὸ εἰπεῖν αὐτόν·

Verſ. 29. Λέγω — πατρός μου.

Ει δὲ τοῦ ποτηρίου μετέσχε, μετέλαβεν ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. τὸ μὲν οὖν ἀπάρτι, σημαίνει τὸ, ἀπὸ τοῦ νῦν. ἡμέραν δὲ ἐκείνην λέγει, τὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ καιρὸν, ὅτε ἔφαγε καὶ ἔπιε μετὰ τῶν μαθητῶν, ὃ καὶ αὐτοὶ ποιούμενοι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν, ἔλεγον, [9]) οἵτινες [x]) συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ. καινὸν δὲ, ἀντὶ τοῦ, καινῶς καὶ παραδόξως. τοῦ σώματος γὰρ ἀθανατισθέντος, καὶ μηκέτι δεομένου βρώσεως ἢ πόσεως, ἔφαγε καὶ ἔπιεν, οὐ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ [1]) πληροφορίαν, τοῦ μὴ φάσμα δοκεῖν. βασιλείαν δὲ καλεῖ, τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, ὡς ἀνθρώπῳ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. ἐδόθη [y]) μοι, γάρ φησι, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. τοῦ πατρός μου δὲ, τουτέστι, τῇ ὑπὸ τοῦ πατρός μου δοθείσῃ μοι. τοῦτο δὲ εἶπε, καὶ διότι πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει πάντα τὰ ἑαυτοῦ.

x) Act. 10, 41.
y) Matt. 28, 18.

Ὁμοίως δὲ καὶ μάρκος ἔγραψεν, ὅταν [z]) αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. καὶ μὴν καὶ λουκᾶς, ἕως ὅτου [a]) ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἔλθῃ· βασιλείαν καὶ οὗτοι, τὴν δηλωθεῖσαν, λέγοντες, ἐξουσίαν. ὁ δὲ λουκᾶς ἔτι καὶ περὶ τοῦ νομικοῦ πάσχα φησὶν εἰπεῖν τὸν χριστὸν, ὅτι οὐ [b]) μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ

z) Marc. 14, 25.
a) Luc. 22, 18.
b) Luc. 22, 16.

[1]) Διὰ, omittit Cod. A.

delicet erit in feculo venturo: tunc enim pafcha perficiet et perfectius et purius, immolans ineffabile verbum diuinitatis et humanitatis fuae, gladio doctrinae diffecans illud ac diuidens his qui facrorum fuorum doctrina digni erunt.

Quod autem vel quantum gaudium eft, vt nos quidem difcamus, ille vero doceat: et vna cum eisipfis eius difcipulis verbum participemus, ficut ait Gregorius Theologus. Pulcherrima eft de tali pafcha philofophia. Sed de his hactenus.

Nunc autem Lucae verba tractanda funt ac conciliandа, quatenus poffibile fuerit. Ait enim ille Chriftum primo quidem fumpfiffe poculum et gratias egiffe ac dixiffe. Accipite hoc et diuidite inter vos. Deinde fumpfiffe panem et gratias egiffe ac diuififfe: fimiliter autem et poculum ipfum. Vnde videtur de duobus loqui poculis. Non eft autem ita, fed primum quidem fumpfit poculum et benedixit ac dixit: Accipite hoc et diuidite inter vos. Deinde quum addidiffet, Nequaquam bibam de hoc fructu vitis donec regnum Dei veniat: timore mortis fuae turbauit eos. Vt autem verifimile eft, facta concertatione ac confufione, repofitum eft poculum. Deinde aliquanto poft tempore facta funt quae fequuntur, fiue panis fiue poculi traditio. Quum enim dixerit euangelifta de pane, quod vbi gratias egiffet fregit ac dedit eis: dein-

[2]) ποσότης, pro πόσις. Cod. A. Hentenius videtur legiffe: τίς δὲ καὶ πόση ἡ ἀπόλαυσις, aut πόση τις ἡ. Sed ea, quam nos exhibuimus, eft vnice vera lectio. Ita enim ad verbum apud Gregor. Nazianz. p. 258. circa fin.

[3]) Δὲ, omittit Cod. A.

[4]) Miror fane, in Codicibus Graecis N. T. hic tantum deprehendi confenfum, in loco fane difficillimo.

τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ, τῇ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. καὶ τότε γὰρ ἐπιτελέσει τὸ πάσχα τελεώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, θύων τὸν ἀπόῤῥητον λόγον τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῇ μαχαίρᾳ τῆς διδασκαλίας, καὶ διαιρῶν αὐτὸν καὶ διανέμων τοῖς ἀξίοις τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας.

Τίς δὲ ἡ 2) πόσις καὶ ἡ ἀπόλαυσις; ἡμῶν μὲν, τὸ μαθεῖν· ἐκείνου δὲ, τὸ διδάξαι καὶ κοινώσασθαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν λόγον, ὡς ὁ θεολόγος φησὶ γρηγόριος, κάλλιστα περὶ τοῦ τοιούτου πάσχα φιλοσοφήσας. ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων μὲν εἰς τοσοῦτον.

Τὰ δὲ τοῦ λουκᾶ ῥητὰ μεταχειριστέον καὶ συμβιβαστέον, ὡς οἷόν τε. λέγει γὰρ ἐκεῖνος, τὸν χριστὸν πρῶτον μὲν c) λαβεῖν ποτήριον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ εἰπεῖν· λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς· εἶτα λαβεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστῆσαι, καὶ διανεῖμαι. ὡσαύτως 3) δὲ καὶ τὸ ποτήριον. καὶ δοκεῖ περὶ 4) δύο ποτηρίων λέγειν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἔλαβε ποτήριον, καὶ ηὐχαρίστησε, καὶ εἶπε· λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε ἑαυτοῖς· εἶτα προσθεὶς, ὅτι d) οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἔλθῃ· τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετάραξεν αὐτούς· οἷα δὲ εἰκὸς, διατριβῆς καὶ συγχύσεως γενομένης, ἀπέθετο τὸ ποτήριον· εἶτα, καιροῦ τινος διελθόντος, γεγόνασι τὰ ἑξῆς, ἥτε τοῦ ἄρτου, καὶ ἡ τοῦ ποτηρίου μετάδοσις. εἰπὼν γὰρ ὁ e) εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ ἄρτου, ὅτι εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· εἶτα ἐπαγαγὼν,

c) Luc. 22, 17. 19. 20.

d) Luc. 22, 18.

e) Luc. 22, 19.

mo. Modo autem ad manus est Euangeliarium Gothanum Ms., quod versum 17. et 18. omittit. Lectio est τῇ μεγάλῃ ε. πρωΐ. Incipit in hoc Codice fol. 150.

deinde ſubiunxerit, ſimiliter et poculum ipſum: oſtendit quod illud ipſum fuit poculum quod prius acceperat. Non enim ſimpliciter dixit, ſimiliter et poculum: ſed, ſimiliter et poculum ipſum, addito videlicet articulo, et rem de qua facta eſt mentio ſignificando. Praeterea quod ſubiungitur, Hoc ipſum poculum nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: etſi ſcabroſa loquutio videatur, nihil tamen differt a dicto ſermone, quem Matthaeus et Marcus ſcripſerunt. Illi ſiquidem dixerunt, Hic eſt ſanguis meus qui eſt noui teſtamenti, hoc eſt, qui nouum tradit teſtamentum. Hic autem ait, Hoc ipſum poculum nouum teſtamentum eſt, quod ego nunc teſtor praecipiens vobis, vt ita faciatis. Hoc autem nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: vetus enim teſtamentum irrationalis animalis ſanguinem habebat. Similiter et quod ſequitur, Veruntamen ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa, ſimile eſt illi quod dicitur, Qui manducat mecum: aut, Qui intinxit mecum manum in catino. Hoc autem poſuit Lucas poſt panis et poculi diuiſionem: Matthaeus et Marcus ante illam. Vnde apparet, quod hoc bis dixerit Chriſtus, et ante myſteriorum traditionem quando in catinum intingentes edebant: et poſt traditionem quando rurſus appoſitus eſt catinus.

Et hoc etiam magnam habet dubitationem: quo modo quum Matthaeus dixerit Chriſtum ante traditionem myſteriorum manifeſtaſſe proditorem, reſpondens illi, Tu dixiſti: Rurſus Iohannes poſt myſteriorum traditionem ignorantes ſcribit diſcipulos ac haeſitantes; quando et ſeipſum a Petro incitatum, interrogaſſe dicit praeceptorem, et ſibi datum eſſe ſignum intinctam offulam. Manifeſtum

γὰν, ὅτι f) ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, ἔδειξεν, ὅτι f) Luc. 22, 20.
ἐκεῖνο τὸ ποτήριον, ὃ πρότερον ἔλαβεν. οὐκ εἶπε
γὰρ, ὅτι ὡσαύτως καὶ ποτήριον, ἀλλ' ὅτι, ὡσαύ-
τως καὶ τὸ ποτήριον· τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου τὸ
προεγνωσμένον δηλώσας. τὸ δὲ, τοῦτο g) τὸ ποτή- g) Luc. 22, 20.
ριον, ἡ καινὴ διαθήκη, ἐν τῷ αἵματί μου, εἰ καὶ
δοκεῖ δύσφραστον, ἀλλ' ὐδὲν διαφέρει τοῦ λόγου
τῦ ῥηθέντος ὑπὸ ματθαίου καὶ μάρκου. ἐκεῖνοι
μὲν γὰρ εἶπον, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς
καινῆς διαθήκης, τυτέστι, ὃ ἡ καινὴ διαθήκη πα-
ραδίδωσιν· ὗτος δὲ φησὶν, ὅτι τοῦτο τὸ ποτήριον,
ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν, ἣν ἐγὼ διατίθεμαι νῦν, ἐν-
τελλόμενος ὑμῖν ὕτω ποιεῖν. καινὴ δὲ τῦτο διαθή-
κη ἐστὶν, ἐν τῷ αἵματί μου· ἡ γὰρ παλαιὰ διαθή-
κη ἀλόγου ζώου αἷμα εἶχεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ,
πλὴν h) ἰδοὺ, ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντός με, μετ' h) Luc. 22, 21.
ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὅμοιόν ἐστι τῷ, ὁ ἐσθίων
μετ' ἐμοῦ, ἢ τῷ, ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ
τρυβλίῳ τὴν χεῖρα. τέθεικε δὲ τοῦτο λουκᾶς μὲν,
μετὰ τὴν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ ἄρτου διανομὴν,
ματθαῖος δὲ καὶ μάρκος, πρὸ ταύτης. καὶ φαί-
νεται, ὅτι δὶς εἶπε τοῦτο ὁ χριστὸς, πρό τε τῆς
μεταδόσεως τῶν μυστηρίων, ὅτε καὶ ἐν τῷ τρυβλίῳ
βάπτοντες ἤσθιον· καὶ μετὰ τὴν μετάδοσιν, ὅτε
τὸ τρυβλίον αὖθις [5]) παρετέθη.

Καὶ τοῦτο δὲ πολλῆς ἄξιον ἀπορίας, πῶς, τοῦ
ματθαίου φήσαντος, ὅτι ὁ χριστὸς πρὸ τῆς δια-
νομῆς τῶν μυστηρίων ἐφανέρωσε τὸν προδότην,
ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτὸν τὸ σὺ i) εἶπας, αὖθις ὁ i) Matt. 26, 25.
ἰωάννης, k) μετὰ τὴν διανομὴν, ἀγνοοῦντας ἱστορεῖ k) Io. 13, 23-26.
τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀπορουμένους, ὅτε καὶ ἑαυ-
τὸν, ὑπὸ πέτρου παρορμηθέντα, διερωτῆσαι λέ-
γει τὸν διδάσκαλον, καὶ δοθῆναι σημεῖον τὸ βαφὲν

 ψωμίον.

5) Αὖθις μετετέθη. Cod. A. Codici B. accedit etiam versio Hentenii.

festum enim est, quod hoc postea factum est. Nam accepta, inquit, ille offula, exiuit continuo: Caeteris quidem enarratoribus nulla cura digna apparuit praesens quaestio: nos autem quod post multos labores intelleximus, in medium afferemus. Percepimus sane quod ante panem et poculum discipulis pariter interrogantibus, Christus signum dedit commune, Qui intinxit inquit mecum: et, qui intingitur. Siquidem omnes et intinxerant, et adhuc intingebantur. Deinde proditore singulariter interrogante, addidit particularius dicens, Tu dixisti. Sed prius quidem indicium magis obumbrauit, secundum autem, minus quidem, attamen etiam hoc benignitate obumbrauit: vt Iudas cognito tam a communiori signo, quam a particulariori quod non lateret, poenitentia duceretur antequam caeteris discipulis manifestaretur. Verum hi neque a priori indicio, neque a posteriori intelligere potuerunt quis esset proditor; illud enim, Tu dixisti, aenigmati simile erat. Nec enim manifeste confessus erat, Ego sum, sed per interrogationem Nunquid ego sum? Itaque tacuerunt, ne quo modo tanquam insensatis exprobraret Christus: Nam et hoc alibi passi sunt. Iudas vero a secundo quidem indicio intellexit, quod a Christo cognitus esset: putans tamen se discipulis nondum manifestatum esse, quum illi non intellexissent, ignorantem se finxit, sumpta a clementia praeceptoris fiducia. Post diuisionem autem mysteriorum rursus saluator de proditione testatur siue protestatus est, veluti scripsit Iohannes, vt vel sic Iudas tantam expertus longanimi-

6) Δῆλον γὰρ, ὡς. Haec omittit Cod. A.
7) Ἔτι, omittit Cod. A. Forte Euthymius etiam dederat, ἐνέβαπτον, pro ἐνεβάπτοντο.

ψωμίον. δῆλον[6]) γὰρ, ὡς ὕστερον τοῦτο γέγονε. λαβὼν[l]) γάρ, φησι, τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθε. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐξηγηταῖς οὐδεμιᾶς ἐπιστασίας ἠξιώθη τὸ παρὸν ζήτημα· φιλοπονήσασι δὲ ἡμῖν, ὃ διεγνώσθη, ῥηθήσεται. νενοήκαμεν γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου τῶν μαθητῶν κοινῶς ἐρωτησάντων, ὁ χριστὸς πρῶτον μὲν ἔδωκε γνώρισμα κοινότερον τὸ, ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ, καὶ ὁ ἐμβαπτόμενος, καὶ γὰρ πάντες καὶ ἐνέβαψαν καὶ ἐνεβάπτοντο[7]) ἔτι· εἶτα τοῦ προδότου ἰδικῶς ἐρωτήσαντος, προσέθηκεν ἰδικώτερον τὸ, σὺ εἶπας. ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον γνώρισμα πλεῖον συνεσκίαστο, τὸ δεύτερον δὲ, ἔλαττον. ὅμως δὲ καὶ τοῦτο συνεσκίαστο, διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς ἂν ἀπό τε τοῦ κοινοτέρου καὶ τοῦ ἰδικωτέρου γνοὺς ὁ[8]) ἰούδας, ὅτι οὐ λέληθε, μεταμεληθείη πρὸ τοῦ διαγνωσθῆναι τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς. ἀλλ' οὗτοι μὲν, οὔτε ἀπὸ τοῦ πρώτου γνωρίσματος, οὔτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου δυνηθέντες νοῆσαι, τίς ὁ προδότης ἐστί· τὸ γὰρ, σὺ εἶπας, αἰνίγματι ἐῴκει· οὐδὲ γὰρ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὡμολόγησεν, ὅτι ἐγώ εἰμι· ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν, μήτι ἐγώ εἰμι· ἡσύχασαν, μήποτε[9]) καὶ προσονειδισθῶσιν, ὡς ἀνόητοι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε τοῦτο πεπόνθασιν· ἰούδας δὲ, ἀπὸ τοῦ δευτέρου γνωρίσματος συνῆκε μὲν, ὅτι διεγνώσθη τῷ χριστῷ· λογισάμενος δὲ, ὅτι οὔπω τέως τοῖς μαθηταῖς πεφανέρωται, μὴ νενοηκόσιν ἔτι, τὸν ἀγνοοῦντα προσεποιεῖτο, τῆς τοῦ διδασκάλου καταθαῤῥῶν ἀνεξικακίας· μετὰ δέγε τὴν τῶν μυστηρίων διανομὴν, πάλιν ὁ σωτὴρ ἐμαρτύρησεν, ἤγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψεν, ἵνα ὁ ἰούδας, τοσαύτης

l) Io. 13, 30.

8) Ὁ, omittit. B.

9) Καὶ omittit Cod. A.

nimitatem, nec manifeste traductus, neque mysteriis frustratus, sed aeque cum discipulis eorum particeps effectus, melior ac mente sanior efficeretur. Statim ergo discipuli, iam vlterius tolerare nequeuntes: plurimum enim anxii erant, et ad se inuicem respiciebant, haesitantes de quo diceret: ipsi quidem interrogationem facere ausi non sunt, ob eam quam paulo ante diximus causam: sed hanc Petrus Iohanni commisit, tanquam maxime a praeceptore dilecto, et tunc in eius sinu recumbenti: at ille conuersus, et cum reuerentia super pectus eius recidens: in aurem interrogauit. Et tunc saluator cognito quod Iudas incurabilis permaneret: nec sic quidem publicauit eum: sed respondit et ipse in aurem, Ille est, cui ego intinctum panem porrexero: et intinctum panem dat Iudae Simonis Iscariotae. Sciens ergo Iudas quod hoc signum erat, tum a secreta Christi ad Iohannem colloquutione, tum quia soli ipsi talis offula data erat: haec enim alia erat a pane, qui omnibus diuisus est: Praeterea quum audisset, Quod facis, fac citius: hoc est, quod cogitatione facis, perficito et opere: siquidem tempus iam appropinquabat. Quanquam adhuc discipulis ignota erant et quae de offula erant, vtpote soli Iohanni secreto dicta. Alius itidem sermo incertus erat ad quid dictus esset: quidam enim, inquit, putabant quia loculos habebat Iudas, quod diceret ei Iesus, Eme ea quae ad festum nobis necessaria sunt, aut pauperibus, vt aliquid daret. Tunc itaque non ferens infamiam, suspicatus est enim, quod omni-

bus

[2]) Καὶ μηδέ. Cod. A.

[3]) Τῶν μαθητῶν. Cod. A.

αὐτῆς ἀξιωθεὶς μακροθυμίας, καὶ μὴ προδήλως παραδειγματισθεὶς,[1]) μηδὲ τῶν μυστηρίων ἀπελαθεὶς, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπίσης τοῖς[2]) μαθηταῖς μετασχὼν, γένηται βελτίων καὶ σωφρονέστερος· εὐθὺς δὲ οἱ μαθηταὶ, μηκέτι δυνηθέντες καρτερεῖν ἐπὶ πλεῖον· καὶ γὰρ ἠγωνίων, καὶ ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους, ἀπορούμενοι, περὶ τίνος λέγει· αὐτοὶ μὲν καὶ οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν τὴν ἐρώτησιν, δι᾽ ἣν εἰρήκαμεν αἰτίαν· τῷ Ἰωάννῃ δὲ ταύτην ἐπέτρεψεν ὁ πέτρος, ὡς ἠγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακειμένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ μεταστραφεὶς, καὶ ἐπιπεσὼν ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, μετ᾽ εὐλαβείας ἠρώτησεν εἰς τὸ οὖς, καὶ λοιπὸν ὁ σωτὴρ συνιδὼν, ὅτι ἀνίατος ὁ ἰούδας μένει, οὐδ᾽ οὕτω μὲν ἐθριάμβευσεν αὐτὸν, ἀπεκρίθη δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ οὖς, ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω· καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον ἐπιδίδωσιν· ἰούδας δὲ λαβὼν τὸ ψωμίον, καὶ γνοὺς, ὅτι τεκμήριον ἦν ἀπό τε τῆς τοῦ χριστοῦ πρὸς ἰωάννην κρυφίας κοινολογίας, καὶ ἀπὸ τοῦ μόνῳ αὐτῷ τοιοῦτον ψωμίον δοθῆναι· ἕτερον γὰρ ἦν τοῦτο παρὰ τὸν διαμερισθέντα πᾶσιν ἄρτον· καὶ προσέτι ἀκούσας, ὅτι[3]) ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον, τουτέστι, ὃ τῷ λογισμῷ ποιεῖς, ποίησον καὶ τῷ ἔργῳ· ἤγγισε γὰρ ὁ καιρός· εἰ καὶ ἔτι τοῖς μαθηταῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ ψωμίου ἠγνόητο, πρὸς μόνον ῥηθέντα κρυφίως τὸν ἰωάννην, καὶ ὁ λόγος ἄδηλος ἦν, πρὸς τί ἐῤῥήθη· τινὲς,[m]) γάρ φησιν, ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον m) Io. 13, 29. εἶχεν ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ· καὶ τοῦτο μὲν, οὐκ ἐνεγκὼν τὴν αἰσχύνην· ὑπέλαβε γὰρ ἤδη πᾶσι φανερωθῆναι· τοῦτο δὲ, καὶ φοβηθεὶς τοὺς μαθητὰς, μήπου καὶ δια-

3) Ὅτι omittit. B.

bus manifestatus esset, et discipulos quoque timens, ne se forsitan discerperent, exiuit continuo: et ad insidiatores abiit. Haec autem omnia solus Iohannes retulit, vtpote ab aliis praetermissa.

Illud vero, Quae ad festum nobis necessaria sunt, multis enarratoribus difficultatem ingessit. Diem enim paschae iam celebrauerant, vt praedictum est: Ergo manifestum est quosdam discipulorum cognouisse quam ob causam magister praeuenerat tempus celebrandi pascha: quidam vero intentum eius ignorantes putabant quod ipsum adhuc celebraturus esset in ipsa parasceue. Aut festum, intelligendum est de festo azymorum.

Quare vero dicatur dominus Iohannem diligere, et quare in sinu eius recubuerit, dicetur annuente domino in enarratione euangelii secundum Iohannem. Quodsi Lucas ait in Iudam ingressum esse satanam priusquam loqueretur cum principibus sacerdotum et magistratibus de proditione: Iohannes vero post acceptam offulam, nulla est contradictio. Primum enim satanas experimentum sumebat, miserumque explorabat: postmodum vero cognito quae designata erant, iam velut incorrigibilem magna fiducia ingressus est. Nec tamen despiciendo diuina mysteria ingressus est: id enim nequaquam fieri potuit, sed quod hunc sciret indignum qui in his versaretur, et quod inde nullam sumpturus esset vtilitatem.

Vers. 30.

4) Vide de hoc vocabulo Harpocrat. p. 51. et Aristoph. Ran. v. 79. et 735. Priori in loco Aristophanis scholium Cod. Mosq. dat δοκιμάσω, ἐκ μεταφορᾶς τῶν νομισμάτων. Ibid. in scholiis editis corrige ψοφοδεεῖς, pro ψοφώδεις. Altero in loco scholia Cod. Mosq. habent ἐξητασμένοις. Lexicon inedi-

διασπαράξωσιν αὐτόν· εὐθέως ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τοὺς ἐπιβούλους ἀπῆλθε. ταῦτα δὲ πάντα μόνος ὁ ἰωάννης ἀπήγγειλεν, ὡς παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις.

Τὸ δὲ, ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀπορίαν πολλοῖς τῶν ἐξηγητῶν ἐνεποίησε. τὴν γὰρ τοῦ πάσχα ἤδη ἑωρτάσαν, ὡς προείρηται. δῆλον οὖν, ὅτι τινὲς μὲν τῶν μαθητῶν ἔμαθον τὸν σκοπὸν τοῦ διδασκάλου, καθ' ὃν προεώρτασε τὸ πάσχα· τινὲς δὲ ἀγνοοῦντες, ἐδόκουν, ὅτι ἔτι τοῦτο ἑορτάσει καὶ κατὰ τὴν παρασκευήν· ἢ καὶ τὴν τῶν ἀζύμων ἑορτὴν ὑποληπτέον.

Διατί δὲ λέγεται ἀγαπᾷν τὸν ἰωάννην ὁ κύριος, καὶ διατί ἀνέκειτο ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, ζητήσεται θεοῦ διδόντος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίου. εἰ δὲ λουκᾶς μέν φησιν εἰσελθεῖν n) τὸν σατανᾶν εἰς ἰούδαν πρὸ τοῦ συλλαλῆσαι τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς περὶ προδοσίας· ἰωάννης δὲ, μετὰ τὸ o) ψωμίον, οὐκ ἐναντιολογοῦσι. πρότερον μὲν γὰρ ὁ σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσατο, καὶ διεκωδώνισε [a]) τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ γνοὺς ἀφοριθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαῤῥήσας ἐπεπήδησεν· οὐ τῶν θείων δὲ μυστηρίων καταφρονήσας εἰσεῤῥύη. πῶς γάρ; ἀλλ' ἀνάξιον αὐτὸν εἰδὼς τῆς τούτων μεταλήψεως, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ὠφελημένον.

n) Luc. 22, 3.
o) Io. 13, 27.

Vers. 30.

[a]) ineditum: διακωδωνισθέντες, ἤτοι, διαφημισθέντες. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ λέγεται ἐπὶ τῶν διαπαιζομένων. (Hactenus consentit quoque Glossar. Cyrill.) τέτακται καὶ ἐπὶ τοῦ, διαπειρασθέντες. οὕτως Λυσίας ὁ ῥήτωρ. ἀπὸ δὲ τῶν ἵππων μετενήνεκται. εἰώθασι γὰρ οὕτω δοκιμάζειν τοὺς γενναίους ἵππους, εἰ μὴ καταπλήσσονται τὸν ἐν πολέμῳ θόρυβον, τοὺς κώδωνας ψοφοῦντες.

Verſ. 30. *Et — oliuarum.*

Gratias quidem egit ante diſtributionem, laudes autem dixerunt poſt diſtributionem: vt et nos ita faciamus, gratias Deo agentes, ipſumque glorificantes, qui nos huiusmodi bonis dignos duxit. Exiuit autem in montem oliuarum, ne occultari videretur, et ne propter eum in ciuitate fieret ſeditio. Mons vero oliuarum vltra torrentem Cedrῶn erat, iuxta Iohannis ſcripturam: vbi erat hortus in quem ingreſſus eſt ipſe et diſcipuli eius. Sciebat autem inquit et Iudas, qui tradebat eum, locum, quod frequenter conueniret illuc Ieſus cum diſcipulis ſuis. Manifeſtum eſt ergo quod ſaepius foris pernoctabat in montibus, tum vt absque vlla diſtractione oraret, tum etiam vt diſcipulis ſecretiores ſermones communicaret. Siquidem priusquam exiret in montem plurima dixit, quorum quaedam ſcripſit Lucas, quaedam vero Iohannes.

Verſ. 31. *Tunc ait — gregis.*

Offendiculum patiemini, hoc eſt excutietur a vobis fides quam in me habetis, ſiue fugietis. Eſt autem prophetae Zachariae dictum quod ſequitur. Dicitur autem pater percuſſiſſe filium, vtpote permittens vt ipſe vulneraretur ſiue occideretur. Hinc itaque manifeſtum eſt, quod voluntate patris ac diuina diſpenſatione occiſus eſt.

Verſ. 32. *Poſtquam autem — Galilaeam.*

Vbi triſtia praedixit, praedicit etiam conſolatoria. Praecedam, hoc eſt, praeueniam vos in Galilaeam, ibi vos excepturus.

Verſ. 33.

*) Καὶ omittit Cod. A. addit autem mox ante ὅτι.

Vers. 30. Καὶ — ἐλαιῶν.

Ηὐχαρίστησε μὲν πρὸ τῆς διανομῆς, ὕμνησε δὲ, μετὰ τὴν διανομὴν, ἵνα καὶ ἡμεῖς οὕτω ποιῶμεν εὐχαριστοῦντες καὶ δοξάζοντες τὸν θεὸν, τὸν ἀξιοῦντα ἡμᾶς τοιούτων ἀγαθῶν. ἐξῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἵνα μὴ δόξῃ κρύπτεσθαι, καὶ ἵνα μὴ στάσις ἐν τῇ πόλει γένηται δι' αὐτόν. τὸ δὲ ὄρος τῶν ἐλαιῶν [p]) πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων ἦν, κατὰ τὴν ἰωάννου γραφὴν, ὅπου ἦν καὶ κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ᾔδει δὲ, φησι, καὶ ἰούδας, ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. δῆλον οὖν, ὅτι τὰ πολλὰ ἔξω διενυκτέρευεν ἐν τοῖς ὄρεσι· τοῦτο μὲν, εὐχῆς ἀπεριστάστου χάριν· τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα κοινωνῇ τοῖς μαθηταῖς λόγων μυστικωτέρων. πρὸ μέντοι τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος πολλὰ εἶπεν, ὧν τὰ μὲν ὁ λουκᾶς, τὰ δὲ ὁ ἰωάννης ἱστόρησαν.

p) Io. 18, 1. 2.

Vers. 31. Τότε λέγει — ποίμνης.

Σκανδαλισθήσεσθε, ἀντὶ τοῦ, σαλευθήσεσθε τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν, ἤγουν, φεύξεσθε. τοῦ προφήτου δὲ ζαχαρίου [q]) τὸ ἑξῆς ῥητόν. λέγεται δὲ ὁ πατὴρ πατάξαι τὸν υἱὸν, ὡς παταγῆναι αὐτὸν συγχωρήσας, εἴτουν, ἀναιρεθῆναι. δηλοῦται δὲ καὶ [5]) ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀναιρεθήσεται διὰ τὴν οἰκονομίαν.

q) Zach. 13, 7.

Vers. 32. Μετὰ δὲ — γαλιλαίαν.

Προειπὼν τὰ λυπηρὰ, προλέγει καὶ τὰ παραμυθούμενα. προάξω δὲ, ἀντὶ τοῦ, προλαβῶ ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐκεῖ ἐκδεχόμενος.

Verſ. 33. *Reſpondens — offendar.*

Quum maxime deprecari opus fuiſſet, ac dicere, Domine auxiliare nobis. Ille in tribus errauit. Primum quod prophetae ac Chriſto contradixit. Secundo quod ſe aliis praepoſuit. Tertio quod in ſeipſo ſolo, et non in diuino auxilio fiduciam habuit: ideo etiam cadere permittitur, vt corripiatur ac diſcat non nimis in ſeipſo confidere: et caeteri quoque corripiantur. Quod autem ait Lucas, Simon Simon ecce Satanas expetiuit vos, etc. alio dixit tempore, priusquam videlicet egrederetur in montem oliuarum: ideo etiam alterius ſunt illa propoſiti ac ſermonis.

Verſ. 34. *Ait — me abnegabis.*

Priusquam gallus canat, id eſt, antequam vllius temporis expleat ſonos. Solet namque gallus variis temporibus ſaepius canere, deinde ceſſare, et poſt aliquantum temporis rurſus ab altero principio canere. Hoc autem Marcus planius ſignificauit dicens, Tu hodie in hac nocte priusquam bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. Negationem vero dicit, aſſertionem, quod ſe non nouerit Petrus. Dicit enim Lucas, Non canet hodie gallus prius quam ter abneges, te noſſe me.

Verſ. 35. *Dicit — abnegabo.*

Quanto firmius affirmat Chriſtus, tanto Petrus ediuerſo maiorem oſtendit fortitudinem: vehemens enim erat in ipſo affectus propriae confidentiae, ideo miſerum patitur naufragium: a diuino auxilio ſolus relictus, vt eius arguatur infirmitas. Vide

Vers. 33. Ἀποκριθεὶς — σκανδαλισθήσομαι.

Δέον μάλιστα δεηθῆναι, καὶ εἰπεῖν, κύριε βοήθησον ἡμῖν· ὁ δὲ τρία ὁμοῦ πταίει. πρῶτον, ὅτι ἀντεῖπε καὶ τῷ προφήτῃ, καὶ τῷ χριστῷ· δεύτερον, ὅτι τῶν ἄλλων ἑαυτὸν [6]) προέθηκε· τρίτον, ὅτι ἑαυτῷ μόνῳ, καὶ οὐ τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ τεθάῤῥηκε. διὸ καὶ συγχωρεῖται πεσεῖν, ἵνα συσταλῇ, καὶ μάθῃ, μὴ σφόδρα θαῤῥεῖν ἑαυτῷ, καὶ παιδευθῶσι καὶ ἕτεροι. ὅπερ δέ φησι λουκᾶς, ὅτι σίμων r) σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, r) Luc. 22, 31. καὶ τὰ ἑξῆς, καθ' ἕτερον εἶπε καιρὸν, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. διὸ καὶ ἑτέρου λόγου εἰσὶν ἐκεῖνα.

Vers. 34. Ἔφη — ἀπαρνήσῃ με.

Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀντὶ τοῦ, πρὶν τὰς φωνὰς πληρῶσαι τῆς ἀγωγῆς. εἴωθε γὰρ ὁ ἀλέκτωρ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν πολλάκις φωνεῖν, εἶτα διαναπαύεσθαι, καὶ μετά τινα καιρὸν πάλιν ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς φωνεῖν. τοῦτο δὲ μάρκος ἐσαφήνισεν εἰπών· σὺ s) σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν s) Marc. 14, 30. ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. ἄρνησιν δὲ λέγει, τὴν τοῦ μὴ εἰδέναι αὐτόν· φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, οὐ t) μὴ φωνήσῃ σήμερον ἀλέκτωρ, t) Luc. 22, 34. πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ, μὴ εἰδέναι με.

Vers. 35. Λέγει — ἀπαρνήσομαι.

Ὅσον διαβεβαιοῦται ὁ χριστὸς, τοσοῦτον ὁ πέτρος ἀντισχυρίζεται. σφοδρὸν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος τῆς ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθήσεως. διὸ καὶ χαλεπὸν ὑφίσταται ναυάγιον, ἔρημος τῆς παρὰ θεοῦ βοηθείας ἀπολειφθεὶς, καὶ ἐλεγχθεὶς, ὅτι ἀσθε-

6) Προὔθηκε. Cod. A.

Vide autem quomodo post haec sit ad modestiam reuocatus. Siquidem quum post resurrectionem de Iohanne dixisset, Domine hic autem quid? et impositum esset ei silentium, illico obticuit. Et ante assumptionem quum audisset, Non est vestrum nosse tempora vel occasiones temporum, similiter conticuit. Et post haec de linteo quum audisset, Quae Deus purificauit, tu communia ne dixeris, quanquam non intelligeret manifeste quod dicebatur, non tamen ausus est respondere. Haec autem omnia casus ille negationis correxit. Et ante hoc quidem, quicquid erat fidei in se reponebat, dicens: Ego tamen nunquam offendar: et, Nequaquam te abnegabo: quum addendum fuisset, si te habuero adiutorem. Postmodum autem de claudi sanatione palam dicebat, Quid nos intuemini quasi nostra virtute aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

Hinc ergo magnum discimus documentum, quod neque humana promptitudo quicquam efficiat absque diuino auxilio, neque diuinum auxilium prosit absque promptitudine humana. Vtriusque rei exempla sunt Petrus et Iudas. Oportet ergo neque obdormire, omni negotio in Deum reiecto: neque rursum putare seipsos omne opus efficere. Siquidem nec totum operatur Deus, ne ociosi permaneamus: nec totum nobis permittit, ne gloriemur, sed ab vnoquoque quod nociuum est auferens, quod vtile est, nobis reliquit. Permisit itaque caeterorum principem cadere, non propter dictas tantum causas, verum etiam vt amplius amaret: cui enim dimissum fuerit amplius, hic amplius diliget.

Et

7) Pro κύριε, dat καί. Cod. A.

ἀσθενής ἐστιν. ὅρα γοῦν μετὰ ταῦτα, πῶς κατεσταλμένος ἐστί; καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, εἰπὼν περὶ τοῦ ἰωάννου,[7] κύριε,[v] οὗτος δὲ τί; v) Io. 21, 22. καὶ ἐπιστομισθεὶς, αὐτίκα σεσίγηκε. καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀκούσας, οὐχ[x] ὑμῶν ἐστὶ γνῶναι x) Act. 1, 7. χρόνους ἢ καιροὺς, ὁμοίως ἡσύχασε. καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ τῆς ὀθόνης ἐνωτισθεὶς, ὅτι[y] ἃ ὁ y) Act. 10, 15. θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου, καὶ οὐδὲ σαφῶς εἰδὼς τὸ ῥηθὲν, ὅμως οὐκ ἐτόλμησεν ἀντειπεῖν. ταῦτα δὲ πάντα τὸ πτῶμα ἐκεῖνο τῆς ἀρνήσεως κατώρθωσε. καὶ πρὸ τούτου μὲν ἑαυτῷ τὸ πᾶν τῆς πίστεως ἀνετίθει, λέγων· ἐγὼ δὲ οὐδέποτε[z] z) Matt. 26, 33. σκανδαλισθήσομαι, καὶ, οὐ[a] μή σε[8] ἀπαρνήσωμαι, a) Matt. 26, 35. δέον παρακιρνᾶν τοῖς λόγοις, ὅτι ἐὰν ἔχω σε βοηθόν· ὕστερον δὲ, ἐπὶ τοῦ χωλοῦ, διαῤῥήδην ἔλεγεν, ὅτι[b] ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει b) Act. 3, 12. ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;

Ἐντεῦθεν οὖν μέγα δόγμα[9] μανθάνομεν, ὡς οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς, οὔτε θεία ῥοπὴ κέρδος φέρει χωρὶς ἀνθρωπίνης προθυμίας. καὶ ἀμφοτέρων παραδείγματα πέτρος καὶ ἰούδας. ὅθεν χρὴ μήτε τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν θεὸν ῥίψαντας καθεύδειν, μήτε σπουδάζοντας, τὸ πᾶν ἑαυτοὺς οἴεσθαι κατορθοῦν· οὔτε γὰρ τὸ πᾶν ὁ θεὸς ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἀργοὶ μένωμεν· οὔτε τὸ πᾶν ἡμῖν ἐφίησιν, ἵνα μὴ καυχώμεθα· ἀλλ' ἑκατέρου τὸ βλαβερὸν ἀφελὼν, τὸ χρήσιμον ἡμῖν ἀπολέλοιπεν. ἀφῆκεν οὖν τὸν κορυφαῖον πεσεῖν, οὐ μόνον διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ, ἵνα πλεῖον ἀγαπήσῃ. ᾧ τὸ[1] γὰρ πλεῖον ἀφεθῇ, πλεῖον ἀγαπήσει.

[8]) Ἀπαρνήσομαι. Cod. B. Ita quoque variant in contextu.
[9]) Μανθάνωμεν. Cod. A.
[1]) Respicit Luc. 7, 47. 48.

Et nos itaque credamus vbique Deo, nec contradicamus, etiam si quod ab eo dicitur contrarium esse videatur nostris cogitationibus et aspectibus: sit tamen firmior sermo eius nostris cogitationibus et aspectibus. Ita quoque in adorandis mysteriis faciamus, non ea solum quae proponuntur intuentes, sed sermonibus eius credentes. Quumque ille dicat, Hoc est corpus meum: et, Hic est sanguis meus: et pareamus et credamus. Siquidem etiam in baptismo, sensibilis quidem est aqua, sed intelligibile donum est regeneratio. Quia enim corpori conserta est in nobis anima, in sensibilibus intelligibilia tradidit nobis Deus.

Vers. 35. *Similiter — dixerunt.*

Imitantes et ipsi Petrum.

Vers. 36. *Tunc — illic.*

Solus abit ad orationem, docens oportere eum qui feruenter oraturus est, solitarium orare.

† † Vt homo precabatur, docens homines in tentationibus precari et ad deum intendere mentem atque ardentius eius implorare auxilium.

Vers. 37. *Et assumpto — moestus esse.*

† † Est timor quidam secundum naturam, cum animus non vult disiungi a corpore, propter insitam ei in principio a creatore compassionem et coniunctionem. Est vero etiam timor contra naturam

[a]) Haec vterque Codex habet in margine. A. quidem paullo inferius: B. hoc loco. Caret eo Hentenius.

Καὶ ἡμεῖς τὸ νῦν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν, καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς, καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔξω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες, ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμενοι. καὶ ἐπειδή φησι, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἡ ἀναγέννησις· ἐπεὶ γὰρ σώματι συμπέπλεκται ἡμῶν ἡ ψυχή, ἐν αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ παρέδωκεν ἡμῖν ὁ θεός.

Verſ. 35. Ὁμοίως — εἶπον.

Μιμησάμενοι καὶ αὐτοὶ τὸν πέτρον.

Verſ. 36. Τότε — ἐκεῖ.

Μόνος ἄπεισιν εἰς προσευχὴν, διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν θερμῶς προσεύχεσθαι μέλλοντα, μεμονωμένον προσεύχεσθαι.

[Ὡς[2]) ἄνθρωπος προσηύξατο, διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ἐν πειρασμοῖς προσεύχεσθαι, καὶ εἰς θεὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ ἐκτενέστερον ἐπικαλεῖσθαι τὴν ἐκείνου βοήθειαν.]

Verſ. 37. Καὶ παραλαβὼν — ἀδημονεῖν.

[Ἔστι[3]) δειλία φυσικὴ, μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθεῖσαν αὐτῇ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οἰκειότητα. καὶ ἔστι δειλία

3) Etiam haec vterque habet in margine. Apud Hentenium non legitur.

turam, qui ex neglectu sanae rationis et infidelitate oritur, veluti, cum quis nocte timet, propter spectra aut sonitus. Hunc timorem autem, qui contra naturam est, Christus non habuit.

Non ad orationem eos assumpsit, sed antequam oraret: vt seorsim separatis ab aliis discipulis suam ostenderet tristitiam. Marcus autem dicit, quod coepit expauescere, id est timere. Permisit enim naturae pati quod suum erat. Ἀδημονεῖν autem (pro quo Moestum esse vertimus) significat nunc acerbo esse animo. Moestitiam itaque et animi acerbitatem demonstrat: ostendens quod sicut omnino Deus est, ita omnino homo est: proprium est autem humanae naturae moestitiam pati propter mortem maxime violentam; hancque timere. Solis autem his demonstratur, vt qui soli spectatores fuerant diuinae gloriae ipsius in transfiguratione, et qui magis inter omnes poterant non turbari aut decidere.

Vers. 38. *Tunc — mecum.*

Manifestius naturae pandit infirmitatem tanquam homo. Quod autem ait, Vsque ad mortem, tantundem est ac si dicat, sicut in morte. Vigilare vero secum iubet eos consolationis gratia, sicut moris est in afflictionibus. Deinde etiam hos ibi relinquit, et solus abit ad orandum.

Vers. 39. *Et progressus — suam.*

Lucas vero etiam spatii dixit mensuram, quod auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis.

Vers. 39.

παρὰ φύσιν, ἐκ προδοσίας λογισμῶν καὶ ἀπιστίας συνισαμένη, ὡς ὅταν τις ἐν νυκτὶ δειλιᾷ, διὰ τὰ φάσματα καὶ τοὺς ψόφους. ταύτην δὲ τὴν δειλίαν, ὡς παρὰ φύσιν, ὁ χριστὸς οὐ προσήκατο.]

Οὐκ εἰς τὴν προσευχὴν παρέλαβεν αὐτοὺς, ἀλλὰ πρὸ τῆς προσευχῆς, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων μαθητῶν, ὥστε μόνον ἐνδείξασθαι αὐτοῖς τὰ τῆς λύπης. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι [c]) ἤρξατο ἐκθαμβεῖσθαι, ἤγουν, δειλιᾷν. ἐφῆκε γὰρ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον. ἀδημονεῖν δὲ νῦν, τὸ βαρυθυμεῖν νοεῖται. τὴν μὲν οὖν λύπην καὶ βαρυθυμίαν ἐνδείκνυται, δεικνύων, ὅτι ὥσπερ τὰ πάντα θεός ἐστιν, οὕτω καὶ τὰ πάντα ἄνθρωπος. ἴδιον δὲ ἀνθρωπίνης φύσεως, λυπεῖσθαι διὰ τὸν θάνατον, καὶ μάλιστα τὸν βίαιον, καὶ φοβεῖσθαι τοῦτον. μόνοις δὲ τούτοις ἐνδείκνυται, ὡς μόνοις θεωροῖς γεγονόσι καὶ τῆς ἐν τῇ μεταμορφώσει θείας δόξης αὐτοῦ, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων δυναμένοις μὴ θορυβηθῆναι καὶ καταπεσεῖν. c) Marc. 14,33.

Vers. 38. Τότε — μετ' ἐμοῦ.

Φανερώτερον ἐξαγορεύει τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως, ὡς ἄνθρωπος. τὸ δὲ, ἕως θανάτου, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐν θανάτῳ. γρηγορεῖν δὲ μετ' αὐτοῦ κελεύει, παραμυθίας ἕνεκεν, ὡς ἔθος τοῖς ἐν περιστάσεσιν. εἶτα καὶ τούτους ἀφίησιν ἐκεῖ, καὶ μόνος ἄπεισιν εἰς τὴν προσευχήν.

Vers. 39. Καὶ προελθὼν — αὐτοῦ.

Λουκᾶς δὲ καὶ τὸ μέτρον τοῦ διαστήματος εἶπεν, ὅτι ἀπεσπάσθη [d]) ἀπ' αὐτῶν, ὡσεὶ λίθου βολήν. d) Luc. 22,41.

Verſ. 39. *Orans — ſicut tu.*

Dicens, ſi poſſibile eſt tranſeat a me poculum iſtud, humanum demonſtrauit timorem, poculum vocans mortem. Dicens autem, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu, docuit quod natura licet retrahente, ſequi oporteat Dei voluntatem, illamque propriae voluntati praeponere, tanquam maxime vtilem. Quod vero ait, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu: planius retulit Lucas dicens, Veruntamen non mea voluntas ſed tua fiat. Marcus autem dicit quod orabat, vt ſi poſſibile eſſet, transiret a ſe hora, videlicet mortis. Et quod dicebat, Abba pater omnia tibi poſſibilia ſunt, transfer poculum hoc a me, ſed non quod ego volo, ſed quod tu. Dictio Abba Hebraica eſt, ſignificans idem quod pater: ideo quoque ſua interpretatio appoſita eſt. Quod autem additur, ſed non quod ego volo, ſed quod tu, defectiua oratio eſt: deficit enim, Fiat: nam completa oratio eſt: Fiat non quod ego volo, ſed quod tu.

Apud Lucam vero ſcriptum eſt, Pater ſi vis transferre poculum hoc a me: et ſimiliter eſt oratio defectiua: deficit enim, Transfer. Vt homo autem dicebat, ſi poſſibile eſt, hoc eſt quatenus fieri poteſt: humanum eſt enim timere. Veriſimile eſt autem omnia per partes dicta eſſe. Solemus enim in precationibus vnum et idem vario modo dicere.

Verſ. 40.

4) Γενέσθω. Cod. A.
5) ἵνα omittit Cod. A.
6) Ὅτι omittit Cod. A.

Verſ. 39. Προσευχόμενος — ὡς σύ.

Εἰπὼν μὲν, ὅτι εἰ δυνατόν ἐςι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, ἔδειξε τὴν ἀνθρωπίνην δειλίαν· ποτήριον λέγων, τὸ τοῦ θανάτου· εἰπὼν δὲ, ὅτι πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ, ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ τῆς φύσεως ἀνθελκούσης, χρὴ ἕπεσθαι τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ, καὶ προτιμᾶν αὐτὸ τοῦ ἰδίου θελήματος, ὡς λυσιτελέςερον. τὸ δὲ, πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, σαφέςερον ὁ λουκᾶς ἀπήγγειλεν, εἰπὼν, πλὴν [e]) μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν [4]) γινέσθω. μάρκος δὲ φησιν, ὅτι [f]) προσηύχετο, [5]) ἵνα, εἰ δυνατόν ἐςι, παρέλθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἤγουν, ἡ τοῦ θανάτου· καὶ [6]) ὅτι ἔλεγεν, ἀββὰ ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. τὸ μὲν οὖν ἀββὰ, ἑβραϊκὴ λέξις ἐςὶ, σημαῖνον τὸ ὁ πατήρ. διὸ καὶ ἡ ἑρμηνεία τούτου προσετέθη· τὸ δὲ, οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ, ἐλλιπῆ εἰσιν. ἐλλείπει γὰρ τὸ, γινέσθω. ἔςι γὰρ τὸ πλῆρες, ὅτι γινέσθω, οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ.

e) Luc. 22, 42.

f) Marc. 14, 35. 36.

Παρὰ δὲ τῷ λουκᾷ γέγραπται, [g]) πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. καὶ ἔςι καὶ τοῦτο ἐλλιπές. ἐλλείπει γὰρ τὸ, παρένεγκε. ὡς ἄνθρωπος δὲ εἶπεν, εἰ δυνατόν ἐςιν, ἀντὶ τοῦ, εἰ ἐνδεχόμενον. ἀνθρώπινον γὰρ τὸ [7]) ἐπιδοιάζειν. ὡς γὰρ θεὸς ἐγίνωσκεν, εἴτε δυνατὸν ἦν, εἴτε ἀδύνατον. εἰκὸς δὲ, πάντα ῥηθῆναι ἀνὰ μέρος. εἰώθαμεν γὰρ ἐν ταῖς προσευχαῖς διαφόρως τὸ αὐτὸ λέγειν.

g) Luc. 22, 42.

Verſ. 40.

7) Frequentius legitur ἐνδοιάζειν. Sed hoc quoque probum.

Verſ. 40. *Et venit — ſic?*

Sic per modum interrogationis legendum eſt. Pudore namque affecit eum. Atqui etiam alii dormiebant. Sed hunc vehementius obiurgauit tanquam magis temerarium, dicens: Sic te promiſiſti facturum?

Verſ. 40. *Non — mecum?*

Mecum mori promiſiſtis, et non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Marcus autem ait dixiſſe Petro: Simon dormis? Non potuiſti vna hora vigilare? Praecipue enim ad illum direxit ſermonem, deinde etiam ad alios.

Verſ. 41. *Vigilate — tentationem.*

Non vobisipſis confidatis, neque magna promittatis, ſed attendite et orate ne intretis in tentationem. Quidam vero, Tentationem interpretantur hic de negatione.

Verſ. 41. *Spiritus quidem — infirma.*

Anima quidem prompta eſt, et audenter accedit periculum: caro vero quum infirma ſit, formidat, nec adeo conſtans eſt: ideo conuenit ne promptitudinem animae attendentes inſoleſcant, ſed carnis infirmitatem aduertentes modeſti ſint.

Verſ. 42. *Rurſus — voluntas tua.*

Marcus autem ſcripſit quod eundem dixerit ſermonem. Veriſimile eſt ergo et hunc et illum dixiſſe.

Verſ. 43.

Verſ. 40. Καὶ ἔρχεται — οὕτως;

Τὸ οὕτως; κατ᾽ ἐρώτησιν ἠθικὴν ἀναγνωςέον. ἐνέτρεψε γὰρ αὐτὸν, καίτοι καὶ τῶν ἄλλων καθευδόντων· ἀλλὰ τούτου διαφερόντως καθήψατο, ὡς προπετεςέρου, λέγων· οὕτως ὑπέσχου;

Verſ. 40. Οὐκ — μετ᾽ ἐμοῦ;

Σὺν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἐπηγγείλασθε, καὶ οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ᾽ ἐμοῦ; μάρκος δὲ φησιν, ὅτι λέγει τῷ πέτρῳ,[h]) σίμων, καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας μίαν ὥραν γρηγορῆσαι; προηγουμένως μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἀπετείνατο, εἶτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. h) Marc. 14,37.

Verſ. 41. Γρηγορεῖτε — πειρασμόν.

Μὴ θαῤῥεῖτε ἑαυτοῖς, μηδὲ ἐπαγγέλλεσθε μεγάλα, ἀλλὰ προσέχετε καὶ προσεύχεσθε, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. τινὲς δὲ πειρασμὸν ἐνταῦθα, τὸν τῆς ἀρνήσεως ἑρμηνεύουσι.

Verſ. 41. Τὸ μὲν πνεῦμα — ἀσθενής.

Ἡ μὲν ψυχὴ προθυμεῖται καὶ κατατολμᾷ τοῦ κινδύνου· ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενὴς οὖσα, ὑποςέλλεται καὶ οὐκ εὐτονεῖ. διὸ προσήκει, μὴ, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν βλέποντας, θρασύνεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν ὁρῶντας, μετριοφρονεῖν.

Verſ. 42. Πάλιν — θέλημά σου.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ὅτι τὸν αὐτὸν[i]) λόγον εἶπεν, ὃν καὶ πρότερον. εἰκὸς δὲ, καὶ ἐκεῖνον, καὶ τοῦτον εἰπεῖν. i) Marc. 14, 39.

Verſ. 43.

Verſ. 43. *Et venit — grauati.*

Grauabantur non tantum ſomno, ſed et moerore, ſicut dixit Lucas. Iam enim certiores facti erant de morte ipſius. Marcus vero dixit, Et neſciebant quid ei reſponderent.

Verſ. 44. *Et relictis — dicens.*

Secundo et tertio orauit, docens quod ſaepius orare oporteat, et non defatigari. Venit autem ſecundo ad diſcipulos, conuincens infirmitatem illorum, qui poſt correptionem meliores redditi non fuiſſent, ſed adeo ſomno demerſi eſſent, vt neque reſpondere ei poſſent: ideo tunc non obiurgauit eos.

Lucas autem latius dixit, quod apparauit illi angelus de coelo confortans eum: dicens videlicet ei tanquam homini vt confortaretur ac roboraretur. Quodque factus in agonia, hoc eſt angore correptus protendebat orationem: docens nos, vt in neceſſitatibus orationem protendamus. Et quod factus eſt ſudor eius ſicut grumi ſanguinis decurrentes in terram. Grumi ſanguinis, hoc eſt, craſſiſſimae ſanguinis guttae: ſignificans non quod ſanguinem ſudauerit, ſed quod craſſos deduxerit ſudores. Ne fictio videatur quod factum eſt, non in facie tantum moeſtitiam demonſtrat, ſed et manifeſtius hanc prodit: et orat frequentius: angelusque ei apparet, ad fortitudinem exercens: et angore corripitur, ac protendit orationem: craſſique

ᵹ) Lexicon Inedit. Θρόμβος· πεπηγὸς αἷμα.
ᵞ) Theophylact. p. 521. C. σαγόσιν ἀδρεῖς ἱδρώτων περιεστάζετο. Theophanes Ceramicus pag. 191. θρομβοειδεῖς ἱδρῶτας ἀπέσαξεν.

Vers. 43. Καὶ ἐλθὼν — βεβαρημένοι.

Βεβάρηντο, οὐ τῷ ὕπνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ λύπῃ, καθὼς εἶπε k) Λουκᾶς. ἤδη γὰρ ἐπληροφορήθησαν περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ὁ δὲ Μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ l) οὐκ ᾔδεισαν, τί αὐτῷ ἀποκριθῶσιν.

k) Luc. 22, 45.
l) Marc. 14, 40.

Vers. 44. Καὶ ἀφεὶς — εἰπών.

Ἐκ δευτέρου μὲν, καὶ ἐκ τρίτου προσηύξατο, διδάσκων, ὅτι χρὴ πολλάκις προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἀποκάμνειν. ἦλθε δὲ τὸ δεύτερον πρὸς τοὺς μαθητὰς, ἐλέγχων τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ὡς μηδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν βελτιωθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βεβαπτισμένων τῷ ὕπνῳ, ὅσον μηδὲ δύνασθαι ἀποκριθῆναι αὐτῷ. διὸ οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν τηνικαῦτα.

Λουκᾶς δὲ πλατύτερον εἶπε, καὶ ὅτι m) ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν, ἤγουν, ἰσχύειν καὶ κραταιοῦσθαι ἐπιφθεγγόμενος, ὡς ἀνθρώπῳ· καὶ, ὅτι καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ ἐκτενέστερον προσηύχετο· παιδεύων ἡμᾶς, ἐν ἀνάγκαις ἐκτενέστερον προσεύχεσθαι· καὶ, ὅτι ἐγένετο ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ, ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. θρόμβοι δὲ αἵματος, οἱ παχύτατοι σταλαγμοὶ τοῦ αἵματος. τοῦτο δὲ εἶπε, δηλῶν, οὐχ ὅτι αἷμα ἵδρωσεν, ἀλλ' ὅτι παχεῖς κατῆγεν ἱδρῶτας ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ ὑπόκρισις τὸ γινόμενον, οὐκ ἐπὶ τοῦ προσώπου μόνον ἐνδείκνυται τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ φανερώτερον ἐξαγορεύει ταύτην, καὶ προσεύχεται πυκνότερον, καὶ ἄγγελος αὐτῷ φαίνεται πρὸς [1]) ἀνδρείαν ἐπαλείφων, καὶ ἔτι ἀγωνιᾷ, καὶ ἐκτε-

m) Luc. 22, 43. 44.

[1]) Ἀνδρίαν. Cod. A.

crassique defluunt sudores. Haec autem omnia et facit et patitur confirmans, quod non phantastice humanitatem assumpserit, sed iuxta veritatem. Etenim si etiam his ita factis quae ad humanitatem pertinebant, quidam adhuc eius incarnationem non credunt, quanto magis increduli essent, si haec facta non fuissent?

Dignum est autem, vt inquiramus, unde didicerint euangelistae, quid tunc orans dixerit, et quoties orauerit: ac vt semel dicam de angelo et caeteris quae ab hoc loco sequuntur? siquidem discipuli omnes tunc dormiebant, postmodum vero eo relicto fugerunt. Mihi sane apparet quod post resurrectionem praeceptor ipse etiam haec discipulis dixerit, quando per dies quadraginta eis apparauit, sicuti refert Actorum liber.

Verſ. 45. *Tunc — requieſcite.*

Pudore suffundens eos ac obiurgans hoc dicit, quod in articulo periculi dormitarent, quum tamen multis eos vigilare praecepisset et orare: illi autem obliuioni cuncta tradidissent, ac si diceret: Ex quo hactenus non vigilastis, iam deinceps dormite et requiescite, si potestis.

Verſ. 45. *Ecce appropinquauit hora.*

Hora proditionis. Marcus autem ait eum ante hunc sermonem dixisse ἀπέχει aufert, hoc est, accepit aduersum me diabolus potestatem. Vel abscedunt quae de me sunt, siue finem habent. Nam etiam apud Lucam dixit, Ea quae sunt de me finem habent.

Verſ. 45.

ἐκτενέστερον προσεύχεται, καὶ ἱδρῶτες ἁδροὶ καταῤῥέουσι, καὶ πάντα ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει, βεβαιῶν, ὅτι οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν. εἰ γὰρ καὶ τούτων ἀνθρωποπρεπῶς οὕτω γενομένων, καὶ τῆς μαρτυρικῆς καταδεέστερον γενναιότητος, ὅμως εἰσί τινες ἀπιστοῦντες τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον ἠπίστουν ἄν, εἰ μὴ ταῦτα γέγονεν.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν οἱ εὐαγγελισταὶ μαθόντες συνεγράψαντο, τί τε προσευχόμενος εἶπε τηνικαῦτα, καὶ ποσάκις προσηύξατο, καὶ ἁπλῶς τὰ περὶ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ ἑξῆς, οἱ μαθηταὶ γὰρ πάντες τότε μὲν ἐκάθευδον· ὕστερον δὲ ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον. δοκεῖ γάρ μοι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτὸς ὁ διδάσκαλος εἰπεῖν καὶ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, ὅτε δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα [n]) ὀπτανόμενος ἦν αὐτοῖς, ὡς ἡ βίβλος φησὶ τῶν πράξεων.

n) Act. 1, 3.

Vers. 45. Τότε — ἀναπαύεσθε.

Ἐντρέπων αὐτοὺς τοῦτο λέγει, καὶ καθαπτόμενος, οἷα κοιμωμένων ἐν καιρῷ κινδύνου, καὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ γρηγορεῖν καὶ προσεύχεσθαι παραγγελιῶν ἐπιλαθομένων, ὡσανεὶ λέγων, ἐπεὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐγρηγορήσατε, τὸ λοιπὸν καθεύδετε, καὶ ἀναπαύεσθε, εἰ δύνασθε.

Vers. 45. Ἰδού, ἤγγικεν ἡ ὥρα.

Ἡ τῆς προδοσίας. μάρκος δέ φησιν, εἰπεῖν αὐτὸν, πρὸ τοῦ λόγου τούτου, ὅτι [o]) ἀπέχει, τουτέστιν, ἔλαβε τὴν κατ' ἐμοῦ ἐξουσίαν ὁ διάβολος, ἢ ἀπέχει τὰ κατ' ἐμὲ, ἤγουν, πέρας ἔχει. καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ εἴρηκεν, ὅτι τὰ [p]) περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει.

o) Marc. 14, 41.

p) Luc. 22, 37.

Verſ. 45. *Et — peccatorum.*

Hoc manifeſtum eſt.

Cap. LXV. De traditione Ieſu.

Verſ. 46. *Surgite — me tradit.*

Etiam hinc oſtendit, quod voluntarie pateretur. Praeſciens enim eos qui cum proditore venirent, non fugit, ſed potius in occurſum eorum exire feſtinat, dicens, Eamus ad illos. Lucas autem ait eum dixiſſe diſcipulis, Vt quid dormitis? ſurgite et orate, vt non intretis in tentationem. Veriſimile eſt ergo haec primum dixiſſe, deinde addidiſſe, ſurgite, eamus.

Verſ. 47. *Et adhuc — populi.*

Vnus de duodecim additur pro indicio ad ſignificandum, quod e primo diſcipulorum choro erat. Et poſitum eſt hoc in Iudae accuſationem. Tangit autem hoc et alios diſcipulos, non tamen pudeſiunt ſcribentes ea euangeliſtae: Vbique enim veritati ſtudent. Iohannes vero de Iuda dicit, quod ſumpta cohorte et a pontificibus et phariſaeis miniſtris, venit illuc cum laternis et facibus ac armis.

Verſ. 48.

2) πρόκειται. Cod. A.

3) Lexicon inedit. σπεῖρα· σύναξις, πλῆθος ςρατευμάτων.

Verf. 45. — Καὶ — ἁμαρτωλῶν.

Τοῦτο σαφές.

Κεφ. ΞΕ. Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἰησοῦ.

Verf. 46. Ἐγείρεσθε — παραδιδούς με.

Κἀντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι ἑκὼν ἀποθανεῖται. προειδὼς γὰρ, ἐρχομένους τοὺς περὶ τὸν προδότην, οὐ μόνον οὐκ ἔφυγεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἐξιέναι παρασκευάζεται, λέγων· ἄγωμεν πρὸς αὐτούς. λουκᾶς δέ φησιν, εἰπεῖν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς, τί q) καθεύδετε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. εἰκὸς δὲ τοῦτο πρῶτον εἰπεῖν, εἶτα ἐπειπεῖν, τὸ ἐγείρεσθε, ἄγωμεν. q) Luc. 22, 46.

Verf. 47. Καὶ ἔτι — τοῦ λαοῦ.

Εἷς τῶν δώδεκα [2]) πρόσκειται γνώρισμα, δηλοῦν, ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν. καὶ ἔστι μὲν τοῦτο κατηγορία τοῦ ἰούδα· καθάπτεται δὲ καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν· ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνονται τοῦτο γράφοντες οἱ εὐαγγελισταί. πανταχοῦ γὰρ τῆς ἀληθείας φροντίζουσιν. ὁ δ' ἰωάννης περὶ τοῦ ἰούδα φησὶν, ὅτι r) λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων. ἡ σπεῖρα [3]) μὲν οὖν ἦν, τάγμα στρατιωτικὸν, χρήμασιν ἀναπεισθεῖσα. φανοὶ δὲ, τὰ λεγόμενα φανάρια. r) Io. 18, 3.

 Verf. 48.

Verſ. 48. *Qui — eum.*

†† Proditor ad exemplum Iudae eſt, qui rationem prodit affectibus et modeſtiam mentis immodeſtiae actionum. Negat autem illum, ſicuti Petrus, qui propter metum honeſta deſerit.

Poſt tanta argumenta occultare ſtudebat quod ipſe eum proderet, ideo palam quidem non prodit, ſed oſculum effingit, fiduciam habens de manſuetudine ſaluatoris, quod eum non repelleret, quum id magis ſufficeret, vt eum confunderet, omnique venia priuaret, qui adeo humanum prodebat. Timens autem ne forte inſidiatores effugeret, quod frequenter fecerat, admonet dicens, Apprehendite eum et abducite caute: hoc enim addidit Marcus.

Sed Chriſtus hunc euincens, quod fruſtra ſe ficto ſigno munierit, ac oſtendens quod ſe inuitum nequaquam poſſent comprehendere, egreſſus dixit eis, ſicut ſcripſit Iohannes, Quem quaeritis? Reſponderunt ei, Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus, Ego ſum. Stabat autem et Iudas qui tradebat eum, cum ipſis. Vt ergo dixit eis, Ego ſum, abierunt retrorſum, et ceciderunt in terram. O verbi potentiam. Non potuerunt ſuſtinere tantum, Ego ſum: ideo quum et faces haberent et lampades, excaecati ſunt vna cum proditore. Praeterea quum gladiis et fuſtibus armati eſſent, diſſo-

4) Incluſa Codex A. habet in margine. Hentenius non habet.

5) Παρχδούς. Cod. A.

6) Δὲ omittit Cod. A.

7) Chryſoſt. Tom. VII p. 793. A.

Verſ. 48. Ὁ — αὐτόν.

[Προδότης[4]) μὲν, κατὰ τὸν ἰούδαν, ὁ[5]) προδιδοὺς τὸν λόγον τοῖς πάθεσι, καὶ τὴν εὐνομίαν τῆς ψυχῆς τῇ παρανομίᾳ τῶν πράξεων. ἀρνεῖται δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν πέτρον, ὁ διὰ φόβον τὸ καλὸν παραιτούμενος.]

Μετὰ τοσοῦτον[6]) δὲ ἔλεγχον, λαθεῖν ἐσπούδαζεν, ὅτι αὐτὸς αὐτὸν προδίδωσι. διὸ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ μὲν οὐ προδίδωσι, σχηματίζεται δὲ τὸ φίλημα, θαῤῥήσας τῇ ἡμερότητι τοῦ σωτῆρος, ὅτι οὐκ ἀπώσεται αὐτὸν, ὃ καὶ[7]) μᾶλλον ἱκανὸν ἦν ἐντρέψαι τοῦτον καὶ πάσης ἀποστερῆσαι συγγνώμης, ὅτι τὸν οὕτω πρᾳότατον προεδίδου. Φοβηθεὶς δὲ, μήποτε διαφύγῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ὃ πολλάκις ἐποίησε, παρήγγειλεν, ὅτι [s]) κρατήσατε αὐτὸν, καὶ ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς. τοῦτο γὰρ ὁ μάρκος προσέθηκεν. s) Marc. 14, 44.

Ἀλλ' ὁ χριστὸς ἐλέγχων αὐτὸν, μάτην ἐξασφαλιζόμενον, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἂν τοῦτον ἄκοντα καθέξοιεν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς, ὡς ὁ ἰωάννης ἱστόρησε,[t]) τίνα ζητεῖτε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ἐγώ εἰμι. εἱστήκει δὲ καὶ[8]) ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. ὡς[9]) οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. ὢ λόγου δυνάμεως! οὐκ ἴσχυσαν ὑπενεγκεῖν τὸ, ἐγώ εἰμι[1]) μόνον. διὸ καὶ φανοὺς μὲν καὶ λαμπάδας ἔχοντες,[2]) ἐτυφλοῦντο μετὰ τοῦ προδότου· μαχαίραις δὲ καὶ ξύλοις ὡπλισμένοι τυγχάνον- t) Io. 18, 5. 6.

 τες,

8) Καὶ omittit Cod. A.
9) Οὖν omittit Cod. A.
1) Μόνον habet Cod. A. paullo ante, poſt ὑπενεγκεῖν.
2) Poſt ἔχοντες, addit Cod. A. καί.

dissoluti sunt et ceciderunt. Postquam autem suam ostendit virtutem, deinceps permittit, ac iterum interrogauit eos, Quem quaeritis? At illi dixerunt, Iesus Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quod ego sum. Si ergo me quaeritis, sinite hos abire. Iudas verò his quoque ita factis, non est mutatus: nec minimo quidem puncto ab his quae disposuerat, discessit.

Vers. 49. *Et confestim — eum.*

Ait autem Lucas dixisse Christum Iudae quum accederet, vt oscularetur eum, Iuda osculo filium hominis tradis? Patienter enim expressit ei, quo fine fuerit ille osculatus: et exprobrauit quod amoris signum, fecisset signum proditionis: et tamen non repulit, sed et osculum suscepit, et se vt abduceretur praebuit. Ille autem quum tantum accepisset experimentum virtutis illius et humanitatis ac mansuetudinis, omni tamen permansit fera crudelior.

Vers. 50. *Iesus autem — venisti.*

Vide misericordiam inenarrabilem. Siquidem donec traditus est, fuit illi cura de proditore. Ideo etiam nunc amicum nominauit eum, qui erat inimicus. Quod autem addit, Ad quod venisti, non est per modum interrogationis legendum: sciebat enim ad quid venerat: sed enuntiatiue: significat enim: Ad id propter quod aduenisti, id est iuxta intentum tuum operare relicto velamento. Finis siquidem erat proditio, velamentum autem, osculum et sermo.

Vers. 50.

3) Καὶ omittit Cod. A.

τες, παρελύοντο καὶ κατέπιπτον. ἐπεὶ δὲ ἔδειξε
τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, τότε λοιπὸν συνεχώρησε, καὶ
πάλιν αὐτοὺς ἐπηρώτησε, τίνα[v]) ζητεῖτε; οἱ δὲ v) Io. 18, 7. 8.
εἶπον, ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον. ἀπεκρίθη ἰησοῦς·
εἶπον ἡμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφε-
τε τούτους ὑπάγειν. ὁ δὲ ἰούδας, καὶ τούτων ἔτι
γινομένων, οὐ μετεβλήθη κἂν γοῦν μικρὸν, οὐδὲ
τῶν δεδογμένων ἀπέσχετο.

Verſ. 49. Καὶ εὐθέως — αὐτόν.

Φησὶ δὲ[3]) καὶ λουκᾶς, εἰπεῖν τὸν χριστὸν πρὸς
ἰούδαν, ἐγγίσαντα φιλῆσαι αὐτόν· ἰούδα,[x]) φι- x) Luc. 22, 48.
λήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως· μα-
κροθύμως γὰρ ἐξεῖπεν αὐτῷ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ
φιλήματος, καὶ προσωνείδισε, ποιήσαντι τὸ σύμ-
βολον τῆς ἀγάπης σύμβολον προδοσίας· καὶ
ὅμως οὐκ ἀπώσατο, ἀλλὰ καὶ τὸ φίλημα ἐδέξα-
το, καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν εἰς[4]) ἀπαγωγήν· ὁ δὲ,
καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τοσαύτην λαβὼν ἀπό-
δειξιν, καὶ τῆς ἐπιεικείας καὶ ἡμερότητος, θηρίου
παντὸς χαλεπώτερος ἔμενεν.

Verſ. 50. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πάρει.

Ὅρα εὐσπλαγχνίαν ἀνεκδιήγητον. ἄχρι γὰρ
καὶ παρεδόθη, ἐκήδετο τοῦ προδότου. διὸ καὶ
νῦν ἑταῖρον ὠνόμασε τὸν ἔχθιστον. τὸ δὲ, ἐφ' ᾧ
πάρει, οὐκ ἐρωτηματικῶς ἀναγνωστέον· ἐγίνωσκε
γὰρ, ἐφ' ᾧ παρεγένετο· ἀλλ' ἀποφαντικῶς. δη-
λοῖ δὲ, ὅτι δι' ὃ παραγέγονας, ἤγουν, τὸ κατὰ
σκοπὸν πρᾶττε, τοῦ προσχήματος ἀφέμενος.
σκοπὸς μὲν γὰρ ἦν ἡ προδοσία· πρόσχημα δὲ, τὸ
φίλημα καὶ ὁ λόγος.

4) ὑπαγωγήν. Cod. A.

Verſ. 50. *Tunc — eum.*

Secundum datum ſignum.

Verſ. 51. *Et ecce — auriculam.*

Lucas autem ſcripſit, Videntes hi qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine percutiemusne gladio? Et percuſſit vnus quispiam ex eis ſeruum principis ſacerdotum, et amputauit auriculam eius dextram. Iohannes vero eum quoque manifeſtauit qui percuſſit dicens, Simon ergo Petrus quum haberet gladium, exeruit eum, et percuſſit pontificis ſeruum, amputauitque auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus. Nam cum adhuc caeteri interrogarent, ipſe non expectata reſponſione, vtpote feruentiſſimus: percuſſit quidem in caput, ſed auriculam amputauit. Habebant enim duos gladios, ſicut dixit Lucas, quos vt veriſimile eſt a coena ſumpſerant: quibus vtpote magnis vti poſſent in auxilium aduerſus eos qui inuaſuri erant.

Videns autem Ieſus quod factum erat, dixit, ſinite huc vſque, tactaque illius auricula ſanauit eum. Nam et hoc addidit Lucas. Dicens itaque Chriſtus, ſinite huc vsque, oſtendit quod iuxta diſpenſationem ablata ſit ſeruo principis ſacerdotum auricula, in ſignum quod principes ſacerdotum prae inuidia auditu priuati eſſent, ne audirent et intelligerent eas quae de ipſo erant prophetias. Sanans autem illum, oſtendit miſericordiam quam erga illos haberet, quodque de illis ſi libuiſſet, poenas ſumpſiſſet: verum oſtendit oportere potius bene-

ſ) Ἀυτῷ omittit Cod. A.

Verſ. 50. Τότε — αὐτόν.

Κατὰ τὸ σύνθημα.

Verſ. 51. Καὶ ἰδοὺ — ὠτίον.

Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι [y]) ἰδόντες οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον [5]) αὐτῷ· κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ. καὶ ἐπάταξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν. ὁ δ' ἰωάννης ἐδήλωσε καὶ τὸν πατάξαντα, [6]) εἰπών· σίμων οὖν [z]) πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ [7]) ὄνομα τῷ δούλῳ μάλχος. ἔτι γὰρ τῶν ἄλλων ἐρωτώντων, αὐτὸς οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀπόκρισιν, οἷα θερμότατος, ἐπάταξεν μὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς, ἀπέκοψε δὲ τὸ ὠτίον. εἶχον γὰρ δύο [a]) μαχαίρας, ὡς ἔφη λουκᾶς, ἀπὸ τοῦ δείπνου ταύτας, ὡς ἔοικε, λαβόντες, μεγάλας οὔσας, ὥστε χρῆσθαι πρὸς ἄμυναν τῶν ἐπιέναι μελλόντων.

y) Luc. 22, 49. 50.

z) Io. 18, 10. 11.

a) Luc. 22, 38.

Ἰδὼν δὲ τὸ γεγονὸς ὁ χριστὸς, εἶπεν· ἐᾶτε [b]) ἕως τούτου. καὶ ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν. ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτό φησι λουκᾶς. εἰπὼν μὲν οὖν ὁ χριστὸς, ὅτι ἕως τούτου, ἐνέφηνεν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἀφῃρέθη τὸ οὖς ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως, εἰς σημεῖον τοῦ ἀφαιρεθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου τὸ ἀκούειν τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, ἤγουν, τὸ συνιέναι ταύτας. ἰασάμενος δὲ αὐτὸν, ἔδειξε μὲν, καὶ τὸν εἰς αὐτοὺς ἔλεον, καὶ ὅτι ἠμύνατο ἂν αὐτοὺς, εἴπερ ἤθελεν. ἐδίδαξε δὲ καὶ, ὅτι χρὴ μᾶλλον εὐεργετεῖν τοὺς κακῶς ποιοῦντας. ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ ἀμύνεσθαι προσ-

b) Luc. 22, 51.

6) εἰπὼν omittit. B.
7) Τοὔνομα, ſic, pro τοὔνομα. Cod. A.

beneficio afficere malefacientes. Sed quomodo is, qui de non vlciscendo mandatum acceperat, gladio percutit? Primum quidem non pro seipso hoc fecit, sed pro praeceptore: deinde, nondum perfectus erat: postmodum autem videas hunc sexcentas pati iniurias, atque omnia mansuete tolerantem.

Admirari etiam quispiam poterit, quomodo non comprehenderint discipulos ac trucidauerint propter id quod factum est in seruum principis sacerdotum. Sed vere ipsa virtus quae hos excaecauerat ac prostrauerat, illa etiam tunc iram, quam de auriculae amputatione conceperant, dispersit.

Vers. 52. *Tunc ait — morientur.*

Vbi eum increpasset docuit, neque etiam pro Deo defendendo vtendum esse gladio. Per gladium vero omnia arma prohibuit. Quod autem dicit, Omnes qui accipiunt gladium, prophetia est perditionis Iudaeorum, qui aduersus ipsum venerant. Iohannes vero ait eum dixisse: An non bibam poculum quod dedit mihi pater? ostendens haec non a potestate illorum fieri, sed patris permissione, quodque patri sit obediens vsque ad mortem.

Vers. 53. *An putas — angelorum?*

Legio agmen est militare maximi numeri. Non dixit autem, Possum eos perdere, ne absurda loqui videatur, propter susceptas affectiones: moerorem videlicet, pauorem, agoniam, sudores, et quaecunque paulo ante tanquam homo passus est. Nondum enim eam quam decebat, conceperant de eo opinionem, et idcirco humilia de se loquitur. In tanto autem numero legiones dixit ange-

ταχθεὶς, πατάσσει ἐν μαχαίρᾳ; πρῶτον μὲν, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου· ἔπειτα καὶ οὔπω τέλειος ἦν· ὕστερον δὲ βλέπε τοῦτον, μυρία πάσχοντα, καὶ πράως ἅπαντα ὑπομένοντα.

Θαυμάσειε δ᾽ ἄν τις, πῶς οὐ συνέλαβον καὶ τοὺς μαθητὰς, καὶ κατέκοψαν, διὰ τὸ γεγενημένον εἰς τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως· ἀλλ᾽ ὄντως ἡ πηρώσασα καὶ ῥίψασα τούτους δύναμις, ἐκείνη καὶ τότε διεσκέδασε τὸν ἐπὶ τῇ ἀποκοπῇ τοῦ ὠτίου θυμὸν αὐτῶν.

Verſ. 52. Τότε λέγει — ἀποθανοῦνται.

Ἐπιτιμήσας αὐτῷ, ἐδίδαξε, μηδ᾽ ὑπὲρ τοῦ θεοῦ χρῆσθαι μαχαίρᾳ· διὰ δὲ τῆς μαχαίρας, καὶ πᾶν ὅπλον ἐκώλυσε. τὸ δὲ, πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν, προφητεία ἐστὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἐπελθόντων αὐτῷ ἰουδαίων. ὁ δ᾽ ἰωάννης εἰπεῖν αὐτὸν λέγει, καὶ, ὅτι c) τὸ ποτήριον, ὃ [8]) δέδωκέ μοι c) Io. 18, 11.
ὁ πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; δεικνύοντα, ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεώς ἐστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς παραχωρήσεως, καὶ ὅτι ὑπήκοός ἐστι τῷ πατρὶ μέχρι θανάτου.

Verſ. 53. Ἢ δοκεῖς — ἀγγέλων;

Λεγεὼν ἐστι, τάγμα στρατιωτικὸν πολυάριθμον. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι δύναμαι αὐτοὺς ἀπολέσαι, ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ἀπίθανα, διὰ τὰ προλαβόντα πάθη, τὴν λύπην, τὴν δειλίαν, τὴν ἀγωνίαν, τοὺς ἱδρῶτας, καὶ ὅσα πρὸ μικροῦ πέπονθεν, ὡς ἄνθρωπος. οὔπω γὰρ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν εἶχον. διὰ τοῦτο οὖν ταπεινὰ φθέγγεται. τοσαύτας δὲ λεγεῶνας εἶπεν ἀγγέλων, ἵνα ἐκ

8) Ὃ ἔδωκε. Cod. A.

angelorum vt abunde confortet eos, qui timore erant pene emortui. Vnus siquidem angelus quondam centum octogintaquinque millia hominum breui tempore interfecit.

Vers. 54. *Quomodo — fieri?*

Nisi ita interemptus fuero inquit, quomodo complebuntur scripturae propheticae, quotquot de morte mea loquuntur? quae scribunt quod ita oporteat fieri, quod ita oporteat me mori.

Vers. 55. *In illa — apprehendistis me.*

Ostendit his quoque, quod non sua virtute apprehenderint eum. Sicut enim tunc non potuerunt eum apprehendere, ita neque nunc, nisi omnino voluisset. Lucas vero ait haec eum dixisse his, qui venerant ad ipsum, principibus sacerdotum ac magistratibus templi et senioribus. Verisimile est autem, et his et illis eum dixisse. Apparet ergo quod Iudas quidem sumpta cohorte, et a pontificibus et pharisaeis ministris, praecesserit. Sequuti sunt autem eum quidam etiam summi sacerdotes ac magistratus templi et seniores, quos nunc Lucas significauit: simul quidem vt eos qui missi erant incitarent: simul etiam ne muneribus allicerentur. Magistratus vero templi dicit eos, qui illud cum militibus seruabant, cum quibus etiam superius loquutus esse dicitur Iudas.

Vers. 56. *Hoc autem — prophetarum.*

Hoc totum, puta quod me voluerim apprehendi, factum est vt complerentur ac perficerentur scripturae

y) γενομένους. Cod. B. Mox πρὸς αὐτόν. A.

ἐκ περιουσίας παραθαῤῥύνῃ τούτους, ἀποτεθνηκότας τῷ δέει. καὶ γὰρ εἷς [d]) ἄγγελος, ἑκατὸν ὀγδοηκονταπέντε χιλιάδας ἀνεῖλεν ἐν βραχεῖ πάλαι. d) 4Reg. 19, 35.

Verſ. 54. Πῶς — γενέσθαι;

Εἰ μὴ οὕτως ἀναιρεθῶ, φησὶ, πῶς πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ αἱ προφητικαὶ, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου δεξίασιν, αἱ γράφουσαι, ὅτι οὕτω δεῖ γενέσθαι, ὅτι οὕτω χρὴ ἀποθανεῖν με.

Verſ. 55. Ἐν ἐκείνῃ — ἐκρατήσατέ με.

Δείκνυσι καὶ τούτοις, ὅτι οὐχ ὑπὸ τῆς αὐτῶν κατεσχέθη δυνάμεως. ὥσπερ γὰρ τότε κατασχεῖν αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν· οὕτως οὐδὲ νῦν, εἰ μὴ πάντως ἠθέλησεν. λουκᾶς δέ φησιν, εἰπεῖν ταῦτα [e]) πρὸς τοὺς [9]) παραγενομένους ἐπ' αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρους. e) Luc. 22, 52. εἰκὸς δὲ, καὶ πρὸς τούτους, κἀκείνους. φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, προῆγεν· εἵποντο δὲ καί τινες τῶν ἀρχιερέων καὶ στρατηγῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεσβυτέρων, οὓς νῦν ὁ [1]) λουκᾶς ἐδήλωσεν· ἅμα μὲν παραθήγοντες τοὺς ἀπεσταλμένους, ἅμα δὲ καὶ θεωροῦντες, ἵνα μὴ δωροδοκηθῶσι. στρατηγοὺς δὲ τοῦ ἱεροῦ λέγει, τοὺς φυλάσσοντας αὐτὸ [2]) μετὰ τῶν στρατιωτῶν, οἷς καὶ ἀνωτέρω συνελάλησεν ὁ ἰούδας.

Verſ. 56. Τοῦτο δὲ — προφητῶν.

Τοῦτο δὲ ὅλον, δηλαδὴ, τὸ θελῆσαι κατασχεθῆναί με, γέγονεν, ἵνα τέλος λάβωσιν αἱ γραφαὶ τῶν

[1]) Cod. A. omittit ὁ.
[2]) Poſt μετὰ omittit τῶν Cod. A.

pturae prophetarum, quotquot narrant de morte mea.

Verſ. 56. *Tunc — fugerunt.*

Audito quod voluntarie ſeipſum traderet ſecundum ſcripturas: et viſo quod deinceps futurum non erat vt effugeret, tunc fugerunt iuxta infallibile ipſius vaticinium. Marcus vero addidit, quod vnus quispiam adoleſcentulus ſequebatur illum circumamictus ſindone ſuper nudum, et apprehendunt eum adoleſcentuli. At ille relicta ſindone nudus fugit ab eis. Quidam itaque aiunt a domo illa fuiſſe adoleſcentulum, in qua Chriſtus paſcha manducauerat. Alii autem hunc fuiſſe dicunt Iacobum fratrem domini, qui etiam tota vita ſua vnica veſte vtebatur. Circumamictus autem erat ſindone ſuper nudum, videlicet corpus.

Verſ. 57. *At illi — congregati erant.*

Similia quoque ſcripſerunt Marcus et Lucas: at Iohannes latius ac diligentius ſcribens ea quae ab hoc loco ſequuntur, vtpote qui rebus illis adfuit, dicit: Cohors igitur et tribunus ac miniſtri Iudaeorum comprehenderunt Ieſum, et ligauerunt eum, ac duxerunt eum ad Annam primum: erat enim ſocer Caiphae, qui erat pontifex anni illius. Deinde vbi particulariter recitauit quae in domo Annae facta ſunt, quae alii praetermiſerunt euangeliſtae, tandem dicit, Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

Verſ. 58.

τῶν προφητῶν, ὅσαι περὶ τοῦ θανάτου μου διαλαμβάνουσι.

Verſ. 56. Τότε — ἔφυγον.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἑκὼν ἑαυτὸν παρέδωκε κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἰδόντες, ὅτι οὐκ ἔτι διαφεύξεται, λοιπὸν ἔφυγον, κατὰ τὴν ἀψευδῆ πρόῤῥησιν αὐτοῦ. μάρκος f) δὲ προσέθηκεν, ὅτι καί εἷς τις νεανίσκος ἠκολούθησεν αὐτῷ, περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ. καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι. ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς ἔφυγεν ἀπ᾽ αὐτῶν. τινὲς μὲν οὖν φασὶν, ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης εἶναι τὸν νεανίσκον, ἐν ᾗ τὸ πάσχα ἔφαγεν ὁ χριςός. ἕτεροι δὲ λέγουσιν, εἶναι τοῦτον ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου, ὃς καὶ παρ᾽ ὅλην τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἑνὶ περιβολαίῳ ἐκέχρητο. περιεβέβλητο δὲ τὴν σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ, τοῦ σώματος, δηλονότι.

f) Marc. 14, 51, 52.

Verſ. 57. Οἱ δὲ — συνήχθησαν.

Τὰ ὅμοια καὶ g) μάρκος ἔγραψε καὶ λουκᾶς. ὁ δ᾽ ἰωάννης πλατύτερον καὶ ἀκριβέςερον τὰ ἐντεῦθεν γράφων, οἷα παρὼν αὐτοῖς, οὕτω φησίν. ἡ οὖν h) σπεῖρα καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν ἰουδαίων συνέλαβον τὸν ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς ἄνναν πρῶτον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. εἶτα κατὰ μέρος ἀπαγγείλας τὰ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἄννα γενόμενα, ἅπερ [3]) οἱ ἄλλοι παρέδραμον εὐαγγελιςαὶ, τέλος λέγει, ἀπέςειλεν i) αὐτὸν ὁ ἄννας δεδεμένον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα.

g) Marc 14, 53. Luc. 22, 54.

h) Io. 18, 12. 13.

i) Io. 18, 24

Verſ. 58.

3) οἱ omittit. B.

Verſ. 58. *Petrus autem — principis ſacerdotum.*

Reuerſi ſtatim, ipſe et Iohannes ſequebantur: Iohannes vero permiſſus quoque eſt appropinquare, vtpote notus pontifici, ſicut ipſe ſcribit. Caeteri autem tres euangeliſtae concorditer Petri tantum meminerunt, neceſſitate ducti, vt oſtenderent ſaluatoris vaticinium de illius negatione fuiſſe completum; vtque oſtenderent quantum ſit malum in ſeipſo quempiam, non in Deo confidere. Iohannes vero ſuiipſius etiam fecit mentionem diligentiae cauſa: ne tamen ſeipſum laudare videatur, vtpote quod in eiusmodi periculis ſequutus ſit, nomen proprium conticuit et dixit: ſequebatur autem Ieſum Simon Petrus et alius diſcipulus.

Verſ. 58. *Et ingreſſus — finem.*

Tres quidem euangeliſtae tres Petri negationes in Caiphae domo factas eſſe dicunt, Iohannes autem in domo Annae ſoceri ipſius, nec tamen ob hoc inter eos eſt diſſonantia. Siquidem amborum vna domus erat, idemque atrium, habens in ſe duo habitacula a ſe inuicem ſeparata.

Scire autem oportet, quod Matthaeus dicit ancillam primum terruiſſe Petrum: exinde alteram: poſtmodum vero aſtantes. Marcus vero primum ancillam, exinde rurſus eandem ipſam, poſtmodum aſtantes. At Lucas primum ancillam, deinde alterum, et poſtmodum alium quendam. Iohannes autem primum ancillam oſtiariam: exinde

quos-

4) Hoc refertur ad ſuperius, ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον αὐτός; autem, refertur ad Petrum.

5) Ἀμφότερον, ὡς οἶκος. B.

6) Ἰδιαζούσας, pro ἰδιαιτάτας. Cod. A.

Verf. 58. Ὁ δὲ πέτρος — ἀρχιερέως.

Ὑποστρέψαντες [4]) εὐθὺς αὐτὸς καὶ ὁ ἰωάννης παρηκολούθουν. ὁ δ' ἰωάννης συνεχωρεῖτο καὶ πλησιάζειν, οἷα [k]) γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καθὼς αὐτὸς ἱστορεῖ. ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τοῦ πέτρου μόνου μνημονεύουσι συμφώνως, διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἵνα τε δείξωσι τὴν περὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ πρόῤῥησιν τοῦ σωτῆρος εἰς τέλος ἐκβεβηκυῖαν, καὶ ἵνα διδάξωσιν, ὁποῖόν ἐστι κακὸν τὸ θαῤῥεῖν ἐφ' ἑαυτῷ τινὰ, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ θεῷ. ὁ δ' ἰωάννης καὶ ἑαυτοῦ ἐμνημόνευσεν, ἀκριβολογίας ἕνεκα. πλὴν ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν, ὡς ἐν τοιούτοις δεινοῖς ἀκολουθοῦντα τῷ διδασκάλῳ, παρεσιώπησε τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ εἶπεν, ἠκολούθει [l]) δὲ τῷ ἰησοῦ σίμων πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής.

k) Io. 18, 15.
l) Io. 18, 15.

Verf. 58. Καὶ εἰσελθὼν — τέλος.

Οἱ μὲν τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰς τρεῖς ἀρνήσεις τοῦ πέτρου ἐν τῇ τοῦ καϊάφα αὐλῇ γενέσθαι λέγουσιν· ὁ δ' ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ ἄννα, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο διαφωνία. καὶ γὰρ [5]) ἀμφοτέρων εἷς οἶκος καὶ μια αὐλὴ, ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ δύο διαίτας [6]) ἰδιαιτάτας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι [7]) ὁ ματθαῖος μὲν πρῶτον παιδίσκην λέγει πτοῆσαι τὸν πέτρον· εἶτα ἄλλην· ἔπειτα τοὺς ἑστῶτας [μάρκος [8]) δὲ [m]) πρῶτον παιδίσκην· εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν· ἔπειτα τοὺς παρεστῶτας·] λουκᾶς δὲ, πρῶτον [n]) παιδίσκην· εἶτα ἕτερον· ἔπειτα ἄλλόν τινα· ἰωάννης δὲ, [o]) πρῶτον παιδίσκην, τὴν θυρωρόν· εἶτα, τινάς· ἔπει-

m) Matt. 14, 66. feqq.
n) Luc. 22, 56. feqq.
o) Io. 18, 17. feqq.

7) ὁ omittit. B.
8) Inclufa omittit Cod. A. Error ortus eft ex ἑστῶτας et παρεστῶτας.

quosdam: tertio vnum ex seruis pontificis, eius cognatum cui Petrus auriculam absciderat.

Si tamen aduertamus, nec sic dissonantia vlla reperitur. In prima siquidem negatione eadem ancilla apud quatuor euangelistas fuisse memoratur: in secunda vero quosdam ostendit Iohannes interrogasse Petrum: at hi quidam, erant ancilla de qua dixit Matthaeus, et prior ancilla de qua ait Marcus, et alter de quo scripsit Lucas. In tertia autem negatione eodem modo Marcus et Lucas dixerunt, astantes scilicet interrogasse Petrum, in quibus erat et alius de quo apud Lucam, et hic est qui a Iohanne dicitur seruus pontificis. Postquam ergo ea quae necessaria erant significauimus, declaranda sunt quae vlterius sequuntur. Quae in domo Caiaphae facta sunt, non sunt recitata a Iohanne, eo quod a caeteris dicta essent.

Vers. 59. *Principes autem sacerdotum — v. 60. inueniebant.*

Vt illis quidem videbatur, verum testimonium: vt autem rei veritas erat, falsum testimonium. Vel etiam quum scirent, quod aduersus innocentem verum testimonium non inuenirent: iam falsum quoque exquirebant testimonium. Volebant sane tanquam reum condemnare illum, ideo etiam forum iudiciale effingunt, ac falsum testimonium quaerunt: ipsi et iudices et accusatores effecti, et studebant eum apud se condemnare: nam apud iudices diffidebant, quod huius negotii essent reportaturi victoriam.

Vers. 60.

[9]) Πρώτην dixit, quia eadem est et secunda. Paullo enim ante de secunda dixit, εἶτα τὴν αὐτὴν πάλιν.
[1]) Ita scripsi pro λευκῆς.

ἔπειτα, ἕνα τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆ· ὃ ἀπέκοψε πέτρος τὸ ὠτίον.

Πλὴν ἐὰν προσέχωμεν, οὐδ' οὕτω διαφωνία τις εὑρεθήσεται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς πρώτης ἀρνήσεως, ἡ αὐτὴ παιδίσκη ἐστὶν, ἡ παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς μνημονευομένη· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας, τινὰς ὁ ἰωάννης ἐνέφηνεν ἐρωτῆσαι τὸν πέτρον, οἵτινες ἦσαν ἡ παιδίσκη τε, περὶ ἧς εἶπε ματθαῖος, καὶ ἡ πρώτη[9]) παιδίσκη, περὶ ἧς ἔφη μάρκος, καὶ ὁ ἕτερος, περὶ οὗ ἱστόρησε λουκᾶς· ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ἀρνήσεως, ὁμοίως μάρκος καὶ[1]) ματθαῖος τοὺς παρεστῶτας εἶπον ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ἐν οἷς ἔμελλεν εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ παρὰ τῷ λουκᾷ. οὗτος δέ ἐστιν, ὁ παρὰ τῷ ἰωάννῃ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως. ἐπεὶ οὖν, ἅπερ ἔδει σημειώσασθαι, παρετηρήσαμεν, λοιπὸν ἑρμηνευτέον τὰ ἑξῆς, ἅπερ ἐν τῷ οἴκῳ μὲν τοῦ καϊάφα γεγόνασιν, οὐκ ἐμνημονεύθησαν δὲ παρὰ τοῦ ἰωάννου, διὰ τὸ ῥηθῆναι παρὰ τῶν ἄλλων.

Verſ. 59. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — v. 60. εὗρον.

Ὡς μὲν ἐκείνοις ἐδόκει, μαρτυρίαν, ὡς δὲ τῇ ἀληθείᾳ, ψευδομαρτυρίαν. ἢ καὶ γινώσκοντες, ὅτι μαρτυρίαν οὐχ εὑρήσουσι κατὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, λοιπὸν ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν. [ἐβούλοντο[2]) γὰρ ὡς ὑπεύθυνον καταδικάσαι αὐτόν: διὸ καὶ σχηματίζουσι δικαστήριον καὶ ζητοῦσι ψευδομαρτυρίαν,] αὐτοὶ καὶ δικασταὶ καὶ κατήγοροι γινόμενοι, καὶ σπουδάζοντες παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον καταδικάσαι. ἠπίσταντο γὰρ, ὅτι παρ' ἑτέροις δικασταῖς οὐκ ἄν ποτε[3]) τούτου περιγένοιντο:

Yyy 2 Verſ. 60.

[2]) Incluſa omittit Cod. A. Error ſcribae rurſus ortus ex duplici ψευδομαρτυρίαν.
[3]) Ante τούτου Cod. A. addit περί.

Vers. 60. *Quumque multi — inueniebant.*

Nam contraria sibi mutuo testabantur. Ait enim Marcus: Et idonea testimonia non erant. Completa est autem et Dauidica prophetia quae dicit, Quaeretur peccatum illius et non inuenietur.

Vers. 60. *Postmodum — v. 61. illud.*

Dixit, at non dixit soluam, sed, soluite: neque de templo manufacto, sed de proprio corpore. Propter hoc enim etiam hos euangelista falsos testes appellauit. Marcus vero ait: Et quidam assurgebant, et falsum testimonium aduersus illum ferebant, dicentes, Nos audiuimus ipsum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum, et in triduo aliud non manufactum aedificabo. Et nec sic idoneum erat testimonium illorum. Multi siquidem de tali materia testabantur, duo vero concorditer ferebant, quos dixit Matthaeus: alii vero duo diuersa loquebantur, propter quod dixit Marcus, quod non erat idoneum testimonium illorum.

Vers. 62. *Et surgens — v. 63. tacebat.*

Videns et iudicii forum iniquum: nam latronum iudicio simile videbatur: et tyrannicum tribunal. Sciens etiam quod apud huiusmodi frustra responsurus esset, tacebat.

Vers. 63. *Et respondens — Dei.*

Adiurauit, volens eum ad responsionem attrahere: vt hac facta, hunc ex ea condemnaret. Addidit autem filius Dei, quia etiam reges et prophetae

4) Ὅτι omittit Cod. A.

Verſ. 60. Καὶ πολλῶν — εὗρον.

Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις ἐμαρτύρουν. Φησὶ γὰρ ὁ μάρκος, ὅτι[4]) καὶ [p]) ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. p) Marc. 14,56.
ἐπληροῦτο δὲ καὶ ἡ δαυϊτικὴ προφητεία ἡ λέγουσα· ζητηθήσεται [q]) ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ q) Pſ. 9, 36.
εὑρεθῇ.

Verſ. 60. Ὕςερον — v. 61. αὐτόν.

Εἶπεν, ἀλλ' οὐκ εἶπε, λύω, ἀλλὰ λύσατε, ὀδὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ χειροποιήτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος. διὰ τοῦτο οὖν καὶ τούτους ψευδομάρτυρας ὁ εὐαγγελιςὴς ὠνόμασε. μάρκος δέ φησι, καί τινες [r]) ἀναςάντες, ἐψευδομαρτύ- r) Marc. 14,57-
ρουν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες· ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν 59.
αὐτοῦ λέγοντος· ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω. καὶ οὐδὲ ὅτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν. πολλοὶ μὲν γὰρ περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἐμαρτύρουν· δύο δὲ ὡμοφώνησαν, οὓς εἶπε ματθαῖος· οἱ δ' ἄλλοι διεφώνουν, δι' οὓς εἴρηκεν ὁ μάρκος, ὅτι ὀδὲ ὅτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν.

Verſ. 62. Καὶ ἀναςὰς — v. 63. ἐσιώπα.

Βλέπων μὲν, καὶ τὸ δικαςήριον παράνομον· ἐῴκει γὰρ λῃςῶν κριτηρίῳ καὶ τυραννικῷ βήματι· εἰδὼς δὲ, καὶ ὅτι μάτην ἀποκρινεῖται παρὰ τοιότοις, ἐσιώπα.

Verſ. 63. Καὶ ἀποκριθεὶς — τοῦ θεοῦ.

Ἐξορκίζει, βουλόμενος αὐτὸν εἰς ἀπολογίαν καταςῆσαι, ἵνα ταύτης δραξάμενος, ἐκ ταύτης τοῦτον καταδικάσῃ. προστίθησι δὲ τὸ, ὁ υἱὸς τοῦ

 θεοῦ,

phetae Christi dicebantur a χρίεσθαι, hoc est vngi. Marcus vero ait, Filius benedicti, siue, Dei qui benedictus est et laudatus.

Vers. 64. *Dicit — dixisti.*

Etiam hic ablata dictione, An, relinquitur, tu es Christus filius Dei. Ait autem Marcus eum dixisse, Ego sum: vtrumque enim dixit, Tu dixisti quod ego sum. Sciens ergo quod non crediturus esset, tamen veritatem deponit, ne postmodum dicere possent: si posteaquam adiuratus est confessus fuisset, vtique credidissemus.

Vers. 64. *Veruntamen — coeli.*

A modo, hoc est, non longo post tempore. Significat autem tempus post resurrectionem. Videbitis me qui a vobis interimor sedentem a dexteris virtutis quae est Dei, († Eodem videlicet throno cum Deo et patre. Insuper Venientem quoque secundo suo aduentu in nubibus coeli tanquam Deum. Videbitis autem dixit, non quod hi eum essent ita visuri: sed protestatus est quod ita venturus esset: aut ad eos dirigitur sermo qui ex eis credituri erant. Praeterea verbum, Videbitis, significat etiam Cognoscetis. Dicit autem apud Lucam: Ex hoc tempore erit filius hominis sedens a dexteris virtutis Dei,) hoc est, breue erit tempus insidiarum quae in me incitatae sunt: Paruo enim expleto tempore superior omnibus inimicis meis efficiar.

Vers. 65.

?) Refertur ad priora, vbi legitur, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς κ. τ. λ.

*) Quae hic inclusimus, ea Hentenius habebat in fine, post γενήσομαι, tanquam scholium ex margine

θεοῦ, διότι καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται χριστοὶ ἀπὸ τοῦ χρίεσθαι ὠνομάζοντο. μάρκος δέ φησιν, ὅτι ὁ υἱὸς s) τοῦ εὐλογητοῦ, ἤτοι, τοῦ θεοῦ, s) Marc. 14, 61.
τοῦ εὐλογητοῦ, τοῦ ὑμνητοῦ.

Verſ. 64. Λέγει — εἶπας.

Κἀνταῦθα, περιαιρουμένου τοῦ r) εἰ, ὑπολιμπάνεται, σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. λέγει δὲ μάρκος, εἰπεῖν αὐτὸν, ὅτι t) ἐγώ εἰμι. καὶ ἀμφω t) Marc. 14, 62.
γὰρ εἶπε, σὺ εἶπας, ὅτι ἐγώ εἰμι. γινώσκων οὖν, ὅτι οὐ πιστευθήσεται, ὅμως κατατίθεται, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι εἰ μετὰ τὸ ἐξορκισθῆναι ὡμολόγησεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν.

Verſ. 64. Πλὴν — οὐρανοῦ.

Ἀπάρτι, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μικρόν. δηλοῖ δὲ τὸν μέχρι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καιρόν. ὄψεσθέ με, τὸν παρ' ὑμῶν ἀναιρούμενον, καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τῆς τοῦ θεοῦ, [ἤγουν, 6) σύνθρονον τῷ θεῷ καὶ πατρί. ἔτι δὲ καὶ ἐρχόμενον κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς θεόν. ὄψεσθε δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς δυναμένων οὕτως ἰδεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὡς διαμαρτυρόμενος· ἢ καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεύειν ὁ λόγος. τὸ δὲ ὄψεσθε δηλοῖ καὶ τὸ, γνώσεσθε. φησὶ δὲ καὶ ὁ λουκᾶς, ὅτι ἀπὸ v) τοῦ v) Luc. 22, 69.
νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ,] τουτέστι, βραχὺς ὁ καιρὸς τῆς 7) κατ' ἐμοῦ ἐπιβουλῆς. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἀνώτερος τῶν ἐπιβουλευόντων γενήσομαι.

gine ſui Codicis huc relatum. Forte omiſſa fuerant ob duplex τοῦ θεοῦ.

7) Κατ' ἐμέ. Cod. A.

Verſ. 65. *Tunc — teſtibus?*

Moris erat Iudaeis, quum aliquid triſte vidiſſent, vel audiſſent diſcindere veſtimenta ſua: quod etiam nunc ſummus ſacerdos fecit, tanquam audita blasphemia intolerabili. Et hoc facto, licet inuitus, ſimul prophetauit quod diſcindendus eſſet pontificatus Iudaeorum.

Verſ. 65. *Ecce — v. 66. videtur?*

Auxit etiam ſuo dicto accuſationem, et blasphemiam vocans reſponſum, et praeiudicio damnans eum, et exinde caeteris viam faciens ad eum condemnandum, quaſi ſcilicet manifeſtato eis delicto, cogens eos ad pronuntiandam ſententiam, vt ita roboretur condemnatio, et ex hoc, tanquam reum Pilato tradant vt interimatur.

Verſ. 66. *At illi — eſt.*

Quod volebant ſtatuerunt. Nam corrupta mens, corruptam fert et ſententiam. Lucas vero ſcripſit, quod duxerunt illum in concilium ſuum dicentes, ſi tu es Chriſtus, dic nobis. Ait autem illis, ſi dixero vobis non credetis: quodſi etiam interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque abſoluetis. Ex hoc tempore erit filius hominis ſedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Ipſe vero ait ad illos, Vos dicitis quod ego ſum. At illi dixerunt, Quid amplius nobis opus eſt teſtibus? ipſi enim audiuimus ex

[a]) Durum quodammodo τὸ ὁδός. Malim ὁδηγός. Vterque tamen Codex conſentit in ὁδός. Hentenii interpretatio ambigua eſt.

Vers. 65. Τότε — μαρτύρων;

Ἔθος τοῖς ἰουδαίοις, ὅταν τι χαλεπὸν καὶ φρικτὸν ἴδωσιν ἢ ἀκούσωσι, διαῤῥήσσειν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ὅπερ καὶ νῦν ὁ ἀρχιερεὺς ἐποίησεν, ὡς ἀκούσας δῆθεν βλασφημίας οὐκ ἀνεκτῆς. ἅμα δὲ καὶ ἄκων, ἀφ' ὧν ἐποίησε, προεφήτευσεν, ὅτι διαῤῥηχθήσεται ἡ ἀρχιερωσύνη τῶν ἰουδαίων.

Vers. 65. Ἴδε — v. 66. δοκεῖ;

Αὐξήσας τὴν κατηγορίαν τοῦ λεχθέντος, καὶ βλασφημίαν τοῦτο καλέσας, καὶ προκαταδικάσας αὐτὸν, καὶ [s]) ὁδὸς ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ καταδικάσαι γενόμενος, λοιπὸν, ὡς φανεροῦ τοῦ πλημμελήματος ὄντος, ἀναγκάζει καὶ αὐτοὺς ἀποφήνασθαι, ἵνα, κυρωθείσης οὕτω τῆς καταδίκης, ὑπεύθυνον ἀπεντεῦθεν αὐτὸν παραδοῖεν τῷ πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν.

Vers. 66. Οἱ δὲ — ἐστίν.

Ὅπερ ἐβούλοντο, τοῦτο καὶ ἀπεφήναντο. διεφθαρμένης οὖν γνώμης, διεφθαρμένη καὶ ἡ ἀπόφασις. ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ [x]) ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν, λέγοντες· εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν. εἶπε δὲ αὐτοῖς· ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ ἀπολύσητε. ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ. εἶπον δὲ πάντες· σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη· ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. οἱ δὲ εἶπον· τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος

x) Luc. 22, 66-71.

ex ore eius. Verisimile est enim et summum sacerdotem et confessores interrogasse et examinasse eum, rursumque ipsum et illi et istis respondisse.

Quare autem occulte ipsum non occiderunt? Ne inuidia moti occidisse eum viderentur. Studebant ergo publice illum tanquam maleficum occidere; perdere nitentes opinionem quam de eo turbae conceperant. Ideo etiam petierunt, vt crucifigerent eum: et simul cum eo latrones crucifixerunt. E diuerso autem factum est quam illi optauerant. Nam quia publice interemptus est, magis resplenduit gloria eius. Rursumque in sepulchro sigilla, militumque custodia veritatem magis effulgere fecerunt.

Vers. 67. *Tunc — eius.*

Horreto coelum et terra, vniuersaque creatura, in quam faciem, quam intulerunt iniuriam.

Vers. 67. *Et — v. 68. qui te percussit?*

Quia a multis propheta dicebatur, verberabant eum tanquam falsum prophetam, facie eius veste contecta, ne videret, sicuti Marcus et Lucas dixerunt. Nunc autem caedebant, nunc vero alapas dabant dicentes, Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit? Est autem colaphus verberatio quae in collo fit vacua manu vt sonum edat: alapa vero in faciem datur.

Post iniustam enim condemnationem tanquam abiectum quempiam et triobolarem in medio sumentes, hi quidem quicquid in buccam veniebat debacchabantur in eum, non liberi solum, sed et serui:

*) Ita Chrysost. sed de re alia. Tom. VII. p. 421. D.

τος αὐτȣ̃. εἰκὸς γὰρ, καὶ τὸν ἀρχιερέα, καὶ τοὺς συνεδριάζοντας, ἐπερωτᾷν καὶ ἀνακρίνειν αὐτὸν, πάλιν τε αὐτὸν ἀποκρίνεσθαι καὶ πρὸς ἐκεῖνον, καὶ πρὸς αὐτȣ̀ς.

Καὶ διατί μὴ λάθρα τȣ̃τον ἀνεῖλον; διὰ τὸ μὴ δόξαι κατὰ φθόνον αὐτὸν ἀνελεῖν. ἐσπούδαζον οὖν δημοσίᾳ τȣ̃τον, ὡς κακȣ̃ργον ἀναιρεθῆναι, μηχανώμενοι βλάψαι τὴν ὑπόληψιν αὐτȣ̃. διὰ τȣ̃το γὰρ καὶ ςαυρῷ τȣ̃τον ἀναιρεθῆναι ᾐτήσαντο, καὶ λῃςὰς αὐτῷ συνεςαύρωσαν. γέγονε δὲ τȣ̓ναντίον, οἷς ἐβȣ́λοντο. δημοσίᾳ γὰρ ἀναιρεθέντος, μᾶλλον ἐξέλαμψεν ἡ δόξα αὐτȣ̃. καὶ ἐπὶ τȣ̃ τάφου δὲ πάλιν, αἱ σφραγῖδες καὶ ἡ παραφυλακὴ μᾶλλον διαλάμψαι τὴν ἀλήθειαν πεποιήκασι.

Verſ. 67. Τότε — αὐτȣ̃.

Φρῖξον ȣ̓ρανὲ καὶ γῆ καὶ σύμπασα κτίσις, εἰς οἷον πρόσωπον, οἵαν ἀτιμίαν ἐπήγαγον!

Verſ. 67. Καὶ — v. 68. παίσας σε;

Ἐπεὶ παρὰ πολλοῖς προφήτης ἐλέγετο, διέπαιζον αὐτὸν, ὡς ψευδοπροφήτην. περικαλύψαντες γὰρ y) ἱματίῳ τὸ πρόσωπον αὐτȣ̃, πρὸς τὸ μὴ βλέπειν, ὡς μάρκος καὶ λουκᾶς εἶπον, τȣ̃το μὲν ἐκολάφιζον, τȣ̃το δὲ ἐρράπιζον, λέγοντες· προφήτευσον ἡμῖν, χριςὲ, τίς ἐςιν ὁ παίσας σε; ἔςι δὲ κολαφισμὸς μὲν, τὸ παίειν κατὰ τȣ̃ τραχήλου κοίλῃ ἀφῇ, πρὸς τὸ ποιεῖν ψόφον· ῥαπισμὸς δὲ, τὸ παίειν κατὰ τȣ̃ προσώπου.

y) Marc. 14, 65. Luc. 22, 64.

Μετὰ γὰρ τὴν ἄδικον καταδίκην, ὡς ἄτιμόν τινα καὶ ᵒ) τριωβολιμαῖον λαβόντες μέσον αὐτὸν, οἱ μὲν πᾶσαν εἰς αὐτὸν ἐνεδείκνυντο παροινίαν, οὐκ ἐλεύθεροι μόνον, ἀλλὰ καὶ δȣ̃λοι,

καὶ

serui: alii vero omnimodam aduersus eum mouebant insaniam, gaudentique animo rabiem euomebant. Vniuersa autem magno animo sustinebat, docens nos iniurias tolerare. Et erat apud illos vehemens prauitatis abundantia, apud hunc vero tolerantia.

Est autem admiratione dignum, quomodo euangelistae tanquam veritatis amatores, quae etiam maxime probrosa videntur, referunt, et neque Iudam aut Iudaeos tanquam inimicos conuiciis lacessunt: neque magistrum tanquam praeceptorem, sublimem efferunt, sed quasi nullo moti affectu omnia narrant, ac solius curam habent veritatis, et vbique ad id quod res postulat se conferunt.

Cap. LXVI. De negatione Petri.

Vers. 69. *Petrus autem — v. 70. quid dicas.*

Vide quomodo eum, qui paullo ante adeo sese iactabat, infirma ancillula praeceptorem negare fecit, vtpote diuina destitutum gratia.

Vers. 71. *Quum autem exiisset — v. 72. hominem.*

Heu qualem reddit eum timor. Non solum enim negauit, sed etiam cum iuramento. Exiuit autem non extra vestibulum, sed in vestibulum, hoc est, priorem atrii partem. Nam Marcus προαύλιον dixit.

Vers. 73. *Et post pusillum — v. 74. hominem.*

Marcus autem dixit: Nam et Galilaeus es, et loquela tua conuenit. Habebant enim quippiam insigne

καὶ παντοίαν ἐκίνουν κατ' αὐτοῦ μανίαν, καὶ ἡδέως τῆς λύττης ἐνεφοροῦντο· ὁ δὲ πάντα μεγαλοψύχως ὑπέμενε, διδάσκων ἀνέχεσθαι. καὶ ἦν, παρ' ἐκείνοις μὲν, κακίας ὑπερβολή· παρὰ τούτῳ δὲ, ἀνεξικακίας.

Ἄξιον δὲ θαυμάσαι καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς, πῶς καὶ τὰ δοκοῦντα ἐπονείδιστα φιλαλήθως ἀπαγγέλλουσι, καὶ οὔτε τὸν ἰούδαν ἢ τοὺς ἰουδαίους ὡς ἐχθροὺς διασύρουσιν, οὔτε τὸν διδάσκαλον, ὡς [1]) διδάσκαλον ὑψοῦσιν· ἀλλ' ἀπαθῶς ἅπαντα διηγοῦνται, καὶ μόνης τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, καὶ πανταχοῦ γίνονται τῆς χρείας.

Κεφ. ξς. Περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ πέτρου.

Verſ. 69. Ὁ δὲ πέτρος — v. 70. τί λέγεις.

Σκόπει, πῶς τὸν πρὸ μικροῦ τηλικαῦτα μεγαλαυχήσαντα θεραπαινίδιον ἀσθενὲς ἐπτόησεν, ὡς ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐγκαταλειφθέντα.

Verſ. 71. Ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν — v. 72. τὸν ἄνθρωπον.

Φεῦ! οἷα διέθηκεν αὐτὸν ὁ φόβος. οὐ μόνον γὰρ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ μετ' ὅρκου. ἐξῆλθε δὲ, οὐκ ἔξω τοῦ πυλῶνος, ἀλλ' εἰς τὸν πυλῶνα, τουτέστιν, εἰς τὸ προαύλιον, ὡς z) ὁ μάρκος εἶπε. z) Marc. 14,68.

Verſ. 73. Μετὰ μικρὸν — v. 74. τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψεν, ὅτι a) καὶ γὰρ γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, εἶχον γάρ τι παράση- a) Marc. 14,70.

[1]) ὡς ὁ διδάσκαλος. B.

insigne Galilaei in veste, et quasdam praeterea idiomatis proprietates. Execrari autem est deuouere. Vnde Marcus scripsit ἀναθεματίζειν. Ambo vero haec, maledictiones inferre significant.

Vers. 74. *Statimque — v. 75. me.*

Marcus autem dixit, quod cum Petrus semel negauit, tunc gallus primum cecinit: quando vero tertio negauit, tunc secundo cecinit. Notauit autem hoc, manifestans quod primum gallicinium non admonuit eum. Rursum autem Lucas scribit, quod postquam gallus cecinit, conuersus dominus respexit Petrum, per aspectum ad memoriam eum reducens. Adeo enim illum deuicerat timor, vt paulominus fuerit emortuus: quumque gallus non semel tantum, sed et bis cecinisset, neque ita ad sensum redierat, sed opus etiam fuerat saluatoris aspectu. Vide ergo infirmitatem in quam breui tempore tertio negauerit, et successiue tres emiserit negationes, non quaestionibus examinatus, sed forte fortuna in transitu requisitus.

Vers. 75. *Et egressus — amare.*

Egressus est foras, ne forte flens, et ipse apprehenderetur. Fleuit autem, non vtcunque, sed acerbe. Marcus autem dicit, quod adiiciens fleuit: adiiciens, hoc est incipiens. Iohannes vero hoc, tanquam ab aliis dictum praetermisit.

Vidisti peccatum? vide et poenitentiam. Ob hoc enim peccata et poenitentiae sanctorum scriptae sunt. Permissus est autem cadere Petrus, non

b) Ita etiam vterque in contextu Matthaei. Recte. Alterum, quod nec Complutensis editio habet, ex suo Lexico deprompsit Erasmus.

παράσημον ϛολῆς οἱ γαλιλαῖοι, καὶ μὴν καὶ ἰδιώματά τινα διαλέκτου. καταθεματίζειν[2] δέ ἐϛι, τὸ [b]) ἀναθεματίζειν. ὅτω γὰρ ὁ μάρκος εἶπε, καὶ ἄμφω δὲ ταυτὶ, τὸ καταρᾶσθαι δηλοῦσι. b) Marc. 14, 71.

Vers. 74. Καὶ εὐθέως — v. 75. με.

Μάρκος δέ φησιν, ὅτε [c]) μὲν ἅπαξ ὁ πέτρος ἠρνήσατο, τότε τὸν ἀλέκτορα φωνῆσαι τὸ πρῶτον· ὅτε δὲ τρίτον, τότε τὸ δεύτερον. ἐσημειώσατο δὲ τοῦτο, δηλῶν, ὅτι οὔτε ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ ἀλέκτορος ἀνέμνησεν αὐτόν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ λέγει πάλιν, ὅτι μετὰ [d]) τὸ φωνῆσαι τὸν ἀλέκτορα, ϛραφεὶς ὁ κύριος, ἐνέβλεψε τῷ πέτρῳ· διὰ τοῦ βλέμματος ὑπομιμνήσκων αὐτόν. τοσοῦτον γὰρ αὐτοῦ κατεκράτησεν ὁ φόβος, ὡς ἀποτεθνηκέναι μικροῦ, καὶ τοῦ ἀλέκτορος φωνήσαντος οὐ μόνον ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς, μηδ' οὕτως εἰς αἴσθησιν ἐλθεῖν, ἀλλὰ δεηθῆναι καὶ τοῦ βλέμματος τοῦ σωτῆρος. ἴδε γοῦν ἀσθένειαν, πῶς ἐν βραχεῖ καιρῷ τρίτον ἠρνήσατο, καὶ ἐκ διαδοχῆς τὰς τρεῖς ἀρνήσεις ἐποιήσατο, καὶ οὐκ ἐταζόμενος, ἀλλ', ὡς ἔτυχε, κατὰ πάροδον ἐρωτώμενος. c) Marc. 14, 68. 72. d) Luc. 22, 61.

Vers. 75. Καὶ ἐξελθὼν — πικρῶς.

Ἐξῆλθεν ἔξω, φοβούμενος, μήποτε κλαίων κατασχεθῇ καὶ αὐτός. ἔκλαυσε δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πικρῶς· ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι [e]) ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν. ἐπιβαλὼν, ἀντὶ τοῦ, ἀρξάμενος· ἰωάννης δὲ καὶ τοῦτο παρέδραμεν, ὡς τοῖς ἄλλοις εἰρημένον. e) Marc. 14, 72.

Εἶδες τὴν ἁμαρτίαν, ἴδε καὶ τὴν μετάνοιαν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἱ ἁμαρτίαι καὶ αἱ μετάνοιαι τῶν ἁγίων ἐγράφησαν, ἵνα ὅταν ἁμάρτωμεν,

μιμώ-

non propter dictas tantum causas, sed etiam vt ignoscere discat his quoque qui labuntur, horum imbecillitatem ex sua cognoscens: nam pastor constituendus erat. Et vt magnorum factus operator miraculorum, modestus sit, ac sui casus recordatus, Deo rem omnem ascribat. Siquidem et Paulus cum tentationibus permissus est pugnare, ne extolleretur, vt ipse ait. Potissimum autem, vt peccatoribus clarum esset poenitentiae exemplum. Si enim caeterorum princeps Apostolorum, qui tales virtutes et viderat et fecerat, tandem in negationem lapsus est: deinde agnito delicto illum poenituit, et non solum breui tempore maculam omnem abstersit, sed et caeterorum pastor discipulorum creatus est, et multorum ac magnorum operator miraculorum appellatus est: nullum qui ceciderit desperare conuenit, sed illico poenitentiam agere, quum diuitias cognoscat mansuetudinis domini.

Et hic quoque obseruandum, quod Matthaeus quidem et Marcus scripserunt primum factam esse a principe sacerdotum interrogationem, deinde Iudaeorum iniurias, et postmodum Petri negationes. Lucas vero primum Petri negationes, deinde iniurias, postmodum facto iam die interrogationes. Illi siquidem non solum ea quae facta sunt retulerunt, sed et ordinis rerum gestarum curam habuerunt: hic autem facta tantum relatione rerum perpetratarum, ordinis curam non habuit.

Cap.

3) Ἀφείθη. Cod. A. In hoc plerumque variant.

4) Εἰκὸς, pro εἰ, dat Cod. A. Male.

5) ἀπήλειψεν. B. ἀπείληψεν. A. Illud etiam inuenit Hentenius. Ergo scriba Cod. A. confudit vocales,

μιμώμεθα τὴν τούτων μετάνοιαν. παρεχωρήθη δὲ πεσεῖν ὁ πέτρος, οὐ μόνον διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ ἵνα μάθῃ συγγνωμονεῖν τοῖς ὀλισθαίνουσιν, ἐκ τῆς οἰκείας ἀσθενείας καὶ τὴν τούτων ἐπιγινώσκων· ἔμελλε γὰρ ποιμὴν καταστῆναι· καὶ ἵνα τελεσιουργὸς μεγάλων θαυμάτων γινόμενος, μετριοφρονῇ, καὶ τοῦ πτώματος μνημονεύων, τῷ θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράφηται. καὶ παῦλος γὰρ πειρασμοῖς 3) ἀφέθη παλαίειν, ἵνα μὴ, ὥς αὐτός φησιν, f) ὑπεραίρηται· τὸ δὲ μεῖζον, ἵνα τοῖς ἁμαρτάνουσι λαμπρὸν εἴη παράδειγμα μετανοίας. εἰ 4) γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν, ὁ τηλικούτων δυνάμεων τὰς μὲν ἰδὼν, τὰς δὲ τελέσας, ὕστερον ὠλίσθησεν εἰς ἄρνησιν, εἶτα τὸ πεπλημμελημένον ἐπιγνοὺς καὶ μετανοήσας, οὐ μόνον ἐν ὀλίγῳ καιρῷ τέλεον ἅπαν 5) ἀπήλειψεν, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν τῶν ἄλλων μαθητῶν προεβλήθη, καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων θαυμάτων αὐτουργὸς ἐχρημάτισεν· οὐδένα πεσόντα χρὴ καταπεσεῖν, ἀλλ' αὐτίκα μετανοεῖν, ἐννοοῦντα τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ δεσπότου χρηστότητος.

f) 2 Cor. 12, 7.

Κἀνταῦθα δὲ παρατηρητέον, ὅτι ματθαῖος g) μὲν καὶ μάρκος ἔγραψαν, πρῶτον γενέσθαι τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐρώτησιν· εἶτα τὰς ἀπὸ τῶν ἰουδαίων ἀτιμίας· ἔπειτα τὰς ἀρνήσεις τοῦ πέτρου· λουκᾶς δὲ πρῶτον h) τὰς ἀρνήσεις· εἶτα τὰς ἀτιμίας· ἔπειτα, γενομένης ἡμέρας λοιπὸν, τὴν ἐρώτησιν. οἱ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπήγγειλαν τὰ πεπραγμένα, ἀλλὰ καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐφρόντισαν· ὁ δὲ μόνης τῆς ἀπαγγελίας τῶν πεπραγμένων γενόμενος, τῆς τάξεως αὐτῶν οὐκ ἐφρόντισεν.

g) Matt. 26, 59. seqq. 67. 69. Marc. 14, 55. seqq. 65, 66.

h) Luc. 22, 56. 63. 66.

Cap.

cales, vt alibi. Alias in mentem cuiquam venire possit ἀπείληφεν.

Cap. XXVII. v. 1. *Mane* — v. 2. *praesidi.*

Similiter et Marcus et Lucas dixerunt: Iohannes vero ait, Ducunt Iesum à Caiapha ad praetorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in praetorium, vt non contaminarentur, sed vt ederent pascha. Per totam enim noctem examinauerant eum, et nunc transferebant. Sed o insaniam. Caedem perpetrantes et ad mortem tradentes, non putabant se inquinari: ingredi autem ad tribunal, contaminationem ducebant, culicem liquantes, et camelum glutientes.

Cap. LXVII. De Iudae poenitentia.

Vers. 3. *Tunc* — v. 4. *innocentem.*

Videns quod ad mortem condemnatus esset a Iudaeis Christus. Oportebat autem ante proditionem poenitentia duci. Sed talis est diabolus: ante peccatum non permittit videre malum, ne sequatur resipiscentia: postquam autem peccatum omnibus numeris est expletum, videre permittit, vt moerore afficiat, et in desperationem praecipitet. Peccaui inquit tradens sanguinem innocentem, vt affunderetur.

Vers. 4. *At illi* — *videris.*

Etiam Iudas dicens, Peccaui tradens sanguinem innocentem, iniuste eum mori testatus est. Iudaei quoque respondentes, Quid ad nos? tu videris: testimonio eius assenserunt, et veritatem licet inimici, confessi sunt: instigante autem furore, omne crimen in Iudam declinantes, ipsi af-

fectione

Cap. XXVII. v. 1. Πρωΐας — v. 2. ἡγεμόνι.

Ὁμοίως καὶ μάρκος[i]) καὶ λουκᾶς εἶπον. ἰωάννης δὲ φησιν, ὅτι ἄγουσι[k]) τὸν ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα. καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. δι' ὅλης γὰρ τῆς νυκτὸς ἤταζον αὐτὸν, καὶ μετέφερον. ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοίας! φονῶντες μὲν, καὶ εἰς θάνατον παραδιδόντες, οὐκ ἐδόκουν μιαίνεσθαι· τὸ δ' ἐπιβῆναι τοῦ δικαστηρίου, μιασμὸν ἐνόμιζον, οἱ τὸν κώνωπα διϋλίζοντες καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες.

i) Marc. 15, 1. Luc. 23, 1.
k) Io. 18, 28.

Κεφ. ΞΖ. Περὶ τῆς ἰούδα μεταμελείας.

Verſ. 3. Τότε — v. 4. ἀθῶον.

Ἰδὼν, ὅτι κατεκρίθη θανάτῳ παρὰ τῶν ἰουδαίων ὁ χριστός. ἔδει δὲ, πρὸ τῆς προδοσίας μεταμεληθῆναι· ἀλλὰ τοιοῦτος ὁ διάβολος· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας, οὐκ ἀφίησιν ἰδεῖν τὸ κακὸν, ἵνα μὴ γένηται μετάνοια· μετὰ δὲ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ἀφίησιν ἰδεῖν, ἵνα λυπήσῃ καὶ εἰς ἀπόγνωσιν συνελάσῃ. ἥμαρτον, φησι, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον, εἰς τὸ χεθῆναι.

Verſ. 4. Οἱ δὲ — ὄψει.

Καὶ ὁ ἰούδας εἰπὼν, ὅτι ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῶον, ἀδίκως αὐτὸν ἀποθνήσκειν ἐμαρτύρησε· καὶ οἱ ἰουδαῖοι, φήσαντες, τί πρὸς ὑμᾶς; σὺ ὄψει· τῇ μαρτυρίᾳ τούτου συγκατέθεντο· καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τῶν ἐχθρῶν ὡμολογήθη. τοῦ θυμοῦ δὲ θήγοντος, ἅπαν τὸ ἔγκλημα προσάψαντες

fectione iam ebrii, ad caedem Christi impelluntur.

Vers. 5. *Et — se suspendit.*

Peccatum quidem coram omnibus confiteri, ac proiicere argenteos, resipiscentiae fuerunt: laqueo vero se suspendere, desperationis. Agnouit siquidem et poenituit eum, ac confessus est: veniam autem ab eo qui hanc dare poterat, non requisiuit: neque enim permisit eum diabolus sic poenitentia duci, quo ad Christum iret in quem peccauerat: sed hunc ante perfectam poenitentiam abduxit, vtpote conscientiae remorsum non ferentem. Quum ergo ad hunc clementissimum confugere oporteret, ille ad mortem potius confugit, vt a desparata tristique vita citius liberaretur. Et neque id continuo assequutus est, prout cupiebat: agnitus enim a quibusdam depositus est ne praefocaretur: deinde postquam in secreto quodam loco, modico vixisset tempore, praeceps factus siue praecipitatus, inflatus, diruptus ac diffissus est medius: et effusa sunt omnia viscera eius, sicut ait liber Actorum. Quodsi etiam in eo scriptum est, quod praedium comparauit de mercede iniquitatis, non tamen hoc fuit post strangulationem, vt quidam putant. Id enim declarans Chrysostomus,

6) ὑπεἰγοντα. A. quod nihili est. Neque ὑπήγοντε coniiciendum,

7) Hentenius videtur legisse μετανοησῆσαι, quod mihi etiam in mentem venerat, nondum illius interpretatione inspecta.

8) πρηνὴς est *pronus*. Ergo interpretatio huic loco non conuenit. Credo ergo Euthymium legisse πρησθεὶς, vt est in scholio Apolinarii, in Codicibus Mosquen-

τες τῶ ἰέδα, λοιπὸν αὐτοὶ, τῷ πάθει μεθύοντες, ἐπὶ τὸν φόνον ἠπείγοντο. [6])

Verſ. 5. Καὶ — ἀπήγξατο.

Τὸ μὲν ἐξομολογήσασθαι τὴν ἁμαρτίαν ἐνώπιον πάντων, καὶ τὸ ῥίψαι τὰ ἀργύρια, μεταμελείας εἰσί· τὸ δὲ ἀπάγξασθαι, ἀπογνώσεως. ἐπέγνω μὲν γὰρ τὸ κακὸν, καὶ μετεμελήθη, καὶ ἐξωμολογήσατο· οὐκ ἐζήτησε δὲ συγγνώμην παρὰ τοῦ δυναμένου δοῦναι ταύτην. οὐ γὰρ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ διάβολος μετανοῆσαι [7]) πρὸς τὸν χριςὸν, εἰς ὃν ἐξήμαρτεν· ἀλλὰ προεξήγαγε τῦτον τῆς μετανοίας, ὡς μὴ φέροντα τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔλεγχον. δέον οὖν ἐπὶ τὸν ἀνεξίκακον τοῦτον καταφυγεῖν· ὁ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸν θάνατον κατέφυγεν, ὅπως θᾶττον ἀπαλλαγείη τῆς κατεγνωσμένης καὶ ἐπωδύνε ζωῆς. καὶ ἐδὲ τούτου παραυτίκα τετύχηκεν, ὡς ἐγλίχετο. διαγνωσθεὶς γὰρ ὑπό τινων, καθῃρέθη τῆς ἀγχόνης· εἶτα ἐν ἰδιάζοντι τόπῳ διέζησε καιρὸν ὀλίγον, καὶ [8]) πρηνὴς γενόμενος, εἴτουν, πεπρησμένος, ἐξωγκωμένος, ἐλάκισε [9]) καὶ διεῤῥάγη μέσος, καὶ ἐξεχύθη [r]) τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καθὼς φησιν [l]) ἡ βίβλος τῶν πράξεων. εἰ δὲ καὶ γέγραπται ἐν αὐτῇ, ὅτι ἐκτήσατο [m]) χωρίον ἐκ μισθῦ τῆς ἀδικίας, ἀλλ᾽ οὐ μετὰ τὴν ἀγχόνην, ὡς τινες οἴονται. τοῦτο γὰρ ἑρμη-

l) Act. 1, 18.

m) Act. 1, 18.

Mosquenſibus ad hunc locum. Nam adiectiui πρηςὴς equidem exempla ignoro. Vide etiam Münteri Fragmenta Patrum Graecorum. Faſcic. I. p. 17. Hafniae 1788. 8. Nititur autem haec tota res fabuloſa et tragica narratione Papiae, hominis nugacis ac nullius fidei. Nec enim ἐξηγήσεις ille, ſed μύθους ſcripſit.

9) Ita legunt etiam nonnulli in Actibus.

r) πάντα, interponit. A.

mus, agrum figuli fuisse dicit praedium illud. Triginta siquidem argentei quibus hic paratus est ager, ipsi Iudae merces erat iniquitatis, quam aduersus praeceptorem perpetrauit. Quid enim huius proditione iniquius? Intelligamus ergo qui argenti sumus amatores, quomodo Iudas et peccatum perpetrauit, et pecuniae fructum non accepit, et propriam animam perdidit.

Vers. 6. *Principes — est.*

Impudenter fatentur pretium esse sanguinis siue caedis emptionem. Corbonas autem erat thesauri repositorium in templo, hoc est, donorum receptaculum. Puto autem id fuisse quod dicebatur Gazophilacium. Gaza enim Romanis diuitiae appellantur.

Vers. 7. *Consilio autem inito — v. 8. hodiernum diem.*

Multo melius eis fuisset hos in corbonam misisse: nequaquam enim quod perpetratum est adeo diuulgatum fuisset. Ipsi vero ad redargutionem foedi homicidii sui agrum emerunt; cuius nomen tuba clarius, illud publicaret. Neque hoc vtcunque faciunt, sed sumpto inter se consilio: vbique enim consilium ineunt, vt nemo immunis relinquatur. Liber quoque Actorum ait, praedium illud vocatum esse Acheldema, hoc est, praedium sanguinis. Hic itaque est ager de quo ille liber loquitur.

Vers. 9. *Tunc — v. 10. dominus.*

In libro quidem Ieremiae qui communiter legitur, hoc scriptum non est, restat ergo vt in apocrypho eius

[2]) Quod vocabulum multoties in N. T. occurrit.

ἑρμηνεύων ὁ χρυσόςομος, τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως εἶναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο λέγει. τὰ τριάκοντα γὰρ ἀργύρια, ἐξ ὧν ἠγοράσθη οὗτος, μισθὸς ἦσαν τῷ ἰούδα τῆς ἀδικίας τῆς εἰς τὸν διδάσκαλον. τί γὰρ ἀδικώτερον τῆς προδοσίας αὐτοῦ; ἐννοήσωμεν τοίνυν οἱ φιλάργυροι, πῶς ὁ ἰούδας καὶ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο, καὶ τῶν χρημάτων οὐκ ἀπήλαυσε, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ἀπώλεσεν.

Vers. 6. Οἱ — ἐςιν.

Ἀνεπαισχύντως ὁμολογοῦσιν, ὅτι τιμὴ αἵματός ἐςιν, εἴτουν, ὠνὴ φόνου. κορβονᾶς δὲ ἦν, τὸ τοῦ ναοῦ θησαυροφυλάκιον, τὸ δωροδοχεῖον. οἶμαι δὲ τοῦτο εἶναι, τὸ λεγόμενον [2]) γαζοφυλάκιον. γάζα γὰρ, παρὰ ῥωμαίοις, ὁ πλοῦτος καλεῖται.

Vers. 7. Συμβέλιον δὲ λαβόντες — v. 8. σήμερον.

Πολὺ κάλλιον ἦν αὐτοῖς, εἰς τὸν κορβονᾶν ταῦτα βαλεῖν· ἐ γὰρ ἂν ἔτω κατάδηλον τὸ [3]) πρᾶγμα ἐγίνετο· οἱ δὲ, πρὸς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν μιαιφονίας, ἠγόρασαν τὸν ἀγρὸν, οὗ τὸ ὄνομα σάλπιγγος λαμπρότερον ταύτην ἀνακηρύττει. καὶ οὐδὲ ἁπλῶς τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ συμβέλιον λαβόντες. καὶ πανταχοῦ συμβέλιον [4]) λαμβάνεσιν, ἵνα μηδεὶς ἀθῷος ὑπολειφθῇ. καὶ ἡ βίβλος δὲ τῶν πράξεών φησι, κληθῆναι τὸ [n]) χωρίον ἐκεῖνο ἀκελδαμὰ, τουτέςι, χωρίον αἵματος. ὥςε τοῦτό ἐςι, περὶ οὗ κἀκείνη λέγει. n) Act. I, 19.

Vers. 9. Τότε — v. 10. κύριος.

Ἐν τῇ ἀναγινωσκομένῃ μὲν βίβλῳ τοῦ ἱερεμίου τοῦτο οὐ γέγραπται. λοιπὸν οὖν ἐν τῇ ἀποκρύφῳ αὐτοῦ

3) τὸ πεπραγμένον. A.
4) λαμβάνοντες. A.

eius scriptum sit. (Verisimile etiam est postmodum abiecta haec esse ab eo libro qui legitur, dolo ac malitia Iudaeorum, sicut etiam in multis aliis verbis factum est.) Acceperunt ergo summi sacerdotes pretium Christi pretiosissimi, quem aestimauerunt qui sunt a filiis Israel, videlicet Israelitae. Dicit autem eosdem summos sacerdotes, quando ad eos dixit Iudas, Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Constituit mihi, hoc est, dixit mihi dominus.

Vers. 11. *Iesus autem — praeside.*

Vbi eum adduxissent ad praetorium, dicit Iohannes, quod exiuit ad eos Pilatus, et ait, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt et dixerunt ei, Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus, sumite eum vos et secundum legem vestram iudicate eum, etc. Illi itaque tradiderant eum Pilato ad interficiendum, non ad inquirendum. At ille non tulit, vt priusquam perquireret occideretur: ideo discere vult quae sit accusatio. Ipsi autem fiduciam de seipsis non habentes, accusationem quidem non dicunt, sed respondent: Nisi esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum, vtpote qui nihil iniuste agimus. Pilatus vero grauiter ferens, quod ipsum occidere vellent absque sua inquisitione, interfectionem eis permittit. Itaque spe sua frustrati, iam inuiti etiam accusant eum, de his quae scripsit Lucas, qui ait, Coeperunt autem illum accusare dicentes: Hunc inuenimus

*) Quae hic inclusimus, ea Hentenius, vt scholium ex margine sui Codicis repetitum, exhibet in fine huius scholii.

αὐτοῦ ἱϛόρηται. [εἰκὸς[5]) δὲ, καὶ ὕϛερον ἐκβληθῆναι ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀναγινωσκομένης, ἐκ κακουργίας τῶν ἰουδαίων, ὅπερ καὶ ἐπὶ ἄλλων ῥητῶν ἐγένετο.] ἔλαβον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὴν ὠνὴν τοῦ παντίμου χριϛοῦ, ὃν διετιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν ἰσραὴλ, ἤγουν, οἱ ἰσραηλῖται. λέγει δὲ αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅτε πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ἰούδας· τί θέλετέ μοι[o]) δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔϛησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. συνέταξέ μοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰπέ μοι. o) Matt. 26, 15.

Verſ. 11. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἡγεμόνος.

Ἀγαγόντων αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον, φησὶν ὁ ἰωάννης, ὅτι ἐξῆλθεν[p]) ὁ πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, p) Io. 18, 29-31. καὶ εἶπε· τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ πιλάτος, λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν[6]) κρίνατε αὐτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ μὲν γὰρ παρέδωκαν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ πρὸς ἀναίρεσιν, οὐ πρὸς ἐξέτασιν· ὁ δὲ, πρὸ ἐξετάσεως, οὐκ ἠνέσχετο τοῦτον ἀνελεῖν. διὰ τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἡ κατηγορία· οἱ δὲ, μὴ θαῤῥοῦντες ἑαυτοῖς, οὐ λέγουσι μὲν κατηγορίαν, φασὶ δὲ μόνον, ὅτι εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοῦργος, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν[7]) αὐτὸν, ὡς δῆθεν οὐδὲν ἄδικον ποιοῦντες· ὁ δὲ πιλάτος δυσαναχετήσας, ὡς βουλομένων δίχα τῆς αὐτοῦ ἐξετάσεως τοῦτον ἀνελεῖν, αὐτοῖς ἐπιτρέπει τὴν ἀναίρεσιν. ἀποτυχόντες δὲ τῆς προσδοκίας, λοιπὸν κατηγοροῦσι καὶ ἄκοντες, ἅπερ ὁ λουκᾶς ἱϛόρησε, γράψας, ὅτι ἤρξαντο[q]) κατηγορεῖν αὐτοῦ, q) Luc. 23, 2.

6) κτείνατε. B.
7) παραδεδώκαμεν. B.

nimus peruertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dari Caesari, dicentem se Christum regem esse. Et vide dolum ac malitiam. Volentes enim Pilati iram exacuere aduersus Christum, et abducere quo eum citius occideret, defectionis ac tyrannidis crimen huic affingunt. Simul etiam vt timens Caesarem Pilatus, etiam si vellet, hunc a morte eripere non posset.

Verſ. 11. *Et — dicis.*

Istud, Tu dicis, et, Tu dixisti, aliaque huiusmodi, similis cuiusdam sunt rationis irreprehensibilis plenaeque modestiae. Iohannes de hoc quoque capite latius scribens ait, quod ingressus est rursum in praetorium Pilatus: et vocauit Iesum, dixitque ei, Tu es rex Iudaeorum? Respondit ei Iesus: A temetipso tu hoc dicis: an alii tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus, Nunquid ego Iudaeus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit* Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri vtique mei decertarent, ne traderer Iudaeis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit ergo ei Pilatus: Num itaque rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quod rex sum ego.

Pilatus ergo audita de defectione et tyrannide accusatione, ac timens, priuatim eum interrogauit, secretius aliquid ab eo discere cupiens. Christus vero rursus eum interrogauit, A temetipso tu hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me? non quod igno-

*) ἡμῶν addunt etiam in contextu Lucae. A. B.

, λέγοντες· τοῦτον εὕρομεν διαςρέφοντα τὸ
ος[s]) ἡμῶν, καὶ κωλύοντα καίσαρι φόρους δι-
ιαι, λέγοντα ἑαυτὸν χριςὸν βασιλέα εἶναι. καὶ
α κακουργίαν. θέλοντες γὰρ ἀνάψαι τὸν θυ-
ὸν τοῦ πιλάτου κατὰ χριςοῦ, καὶ συναρπάσαι
ρὸς τὸ ταχέως ἀνελεῖν αὐτὸν, ἀποςασίας καὶ
τυραννίδος ἔγκλημα τούτῳ προσάπτουσιν, ἅμα
δὲ καὶ, ἵνα φοβηθεὶς τὸν καίσαρα πιλάτος, μη-
δὲ βουλόμενος δυνηθῇ τοῦτον ἐξελέσθαι τοῦ θα-
νάτου.

Verſ. II. Καὶ — λέγεις.

Τὸ σὺ λέγεις, καὶ, τὸ σὺ εἶπας, καὶ τὰ τοιαῦ-
τα, ὁμολογία τίς ἐςιν ἀνεπίληπτος, καὶ μεςὴ
μετριοφροσύνης· ἰωάννης δὲ πλατύτερον καὶ περὶ
τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν, ὅτι[r]) εἰσῆλθεν εἰς r) Io. 18, 33-37.
τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν
ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰου-
δαίων; ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· ἀφ᾽ ἑαυτοῦ σὺ
τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; ἀπε-
κρίθη ὁ πιλάτος, μήτι ἐγὼ ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος
τὸ σὸν, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοὶ, τί
ἐποίησας; ἀπεκρίθη ἰησοῦς, ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ
οὐκ ἔςιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τού-
του ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ
ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις· νῦν
δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔςιν ἐντεῦθεν. εἶπεν οὖν
αὐτῷ ὁ πιλάτος· οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; ἀπεκρί-
θη ἰησοῦς, σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ.

Ὁ μὲν οὖν πιλάτος, ἀκούσας περὶ ἀποςασί-
ας καὶ τυραννίδος, καὶ φοβηθεὶς, ἰδίᾳ τοῦτον
ἠρώτησε, μυςικώτερόν τι μαθεῖν βουλόμενος· ὁ
δὲ χριςὸς ἀντηρώτησεν, ὅτι ἀφ᾽ ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο
λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; οὐχ ὡς
ἀγνοῶν,

ignoraret, sed obiurgans eum, quod accusatores simul praesentes esse non faceret: neque cogeret eos vt signa defectionis exhiberent, quo magis confunderentur. Pilatus autem dicit, quod hoc a semetipso non diceret: Num ego Iudaeus sum vt res tuas cognoscam? Qui gentis tuae sunt tradiderunt te mihi, et horum primi magisque honorati, et ipsi hoc dicunt. Deinde interrogat. Quid fecisti, quod de talibus te accusent? Et deinde soluit Christus tyrannidis suspicionem, dicens regnum suum non esse ex mundo hoc: et Pilatum timore soluit. Ponit autem et considerationem, quae et hoc demonstret. Nam regnum quod ex hoc mundo est, in ministris habet fortitudinem: huius autem regnum, quum coeleste sit a seipso robur obtinet. Dicens vero, Regnum meum non est ex hoc mundo, non detrahit regno mundano suam fortitudinem, sed ostendit quod suum non sit vt regna mundi huius, ministris indigens, timoreque subiectum, ac finem capiens.

Deinde egressus Pilatus tentauit liberare eum. Ait enim Lucas quod dixerit ad principes sacerdotum et turbas: Nihil inuenio noxiae in hoc homine. At illi inualescebant dicentes, Commouet populum docens per vniuersam Iudaeam, exorsus a Galilaea vsque ad hunc locum. Pilatus autem audita Galilaea, interrogauit vtrum homo Galilaeus esset. Et vt cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit illum ad Herodem, qui et ipse Ierosolymis erat in illis diebus, etc.: Pilatus itaque quum audisset a Christo de regno ipsius quod ex mundo hoc non esset: et cognito quod non haberet apparatum aliquem tyrannicum siue

*) ἐτειρᾶσθη. A.

ἀγνοῶν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτοῦ, διότι οὐ συμπαρέστησεν αὐτῷ τοὺς κατηγόρους, οὐδὲ κατηνάγκασεν αὐτοὺς δεῖξαι σημεῖα τῆς ἀποστασίας καὶ τυραννίδος, ἵνα καὶ μᾶλλον καταισχυνθῶσιν. ὁ δὲ πιλάτος ἀπολογούμενος, ὅτι οὐκ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, φησὶ, μήτι ἐγὼ ἰουδαῖός εἰμι, ἵνα γινώσκω τὰ σά; οἱ ὁμοεθνεῖς σου παρέδωκάν σε ἐμοὶ, καὶ τούτων οἱ πρῶτοι καὶ τιμιώτεροι καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγουσιν. εἶτα ἐρωτᾷ, τί ἐποίησας, ὅτι τοιαῦτά σοι ἐγκαλοῦσι, καὶ λοιπὸν λύει τὴν ὑποψίαν τῆς τυραννίδος ὁ χριστὸς, λέγων, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μὴ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπολύει τοῦ φόβου τὸν πιλάτον. τίθησι δὲ καὶ λογισμὸν, αὐτό τε τοῦτο δεικνύοντα, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ κόσμου βασιλεία ἐν τοῖς ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ τούτου βασιλεία, οὐράνιος οὖσα, ἀφ᾽ ἑαυτῆς κέκτηται τὸ κράτος. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐχ ὑπεξήγαγε τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος τὸν κόσμον, ἀλλ᾽ ἐνέφηνεν, ὅτι οὐκ ἔστιν, ὡς αἱ τοῦ κόσμου τούτου βασιλεῖαι, δεομένη ὑπηρετῶν, καὶ ὑποκειμένη φόβοις, καὶ τέλος ἔχουσα.

Εἶτα ἐξελθὼν ὁ πιλάτος ἐπειράθη[9]) ἐξελέσθαι αὐτόν. φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, ὅτι εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὄχλους, οὐδὲν[s]) εὑρίσκω αἴτιον s) Luc. 23, 4-7. ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ· οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες· ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθ᾽ ὅλης τῆς ἰουδαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἕως ὧδε. πιλάτος δὲ ἀκούσας γαλιλαίαν, ἐπηρώτησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος γαλιλαῖός ἐστι. καὶ ἐπιγνοὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας ἡρώδου ἐστὶν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, καὶ τὰ ἑξῆς. ὁ μὲν οὖν πιλάτος ἀκούσας παρὰ τοῦ χριστοῦ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ

γνοὺς,

siue insigne terreni regni: et cognoscens non esse probabilem accusationem: inculpatum eum declarauit. Ipsi vero quum dictarum accusationum signa non possent ostendere, ad alteram digrediuntur accusationem dicentes, Commouet siue perturbat populum, docens. Et quidem quod doceat astruunt: non dicunt autem quid doceat, ne rideantur.

Vbi autem fecisset Herodes quae refert Lucas, rursus eum remisit ad Pilatum, insequentibus etiam principibus sacerdotum ac scribis, et aduersus eum vociferantibus. Pilatus vero conuocatis principibus sacerdotum et magistratibus, ac plebe, dixit ad illos. Nam id quoque refert Lucas: Obtulistis mihi hunc hominem, tanquam auertentem populum: et ecce ego coram vobis, quum inquisissem, nihil inueni criminis in homine isto ex his de quibus accusatis eum: sed ne Herodes quidem: Nam remisi vos ad ipsum: et ecce nihil dignum morte actum est ei. Correptum ergo ipsum absoluam: Correptionem hic vocans mediocrem flagellationem, ad solatium et repressionem irae illorum, vt visi illum deuicisse cohiberentur ab vlteriori insania. At illi nec sic in aliquo minus efferati, immobiliter ad id spectantes, vt velociter interficeretur, rursus oblatrant.

Vers. 12. *Et — respondit.*

Quum enim vehementer ad eius caedem insanirent, nec omnino reuocari possent, sciebat frustra dandum iri deinceps omnem responsionem.

Vers. 13.

[1]) ἀνέπεμψε scribendum, vt habet Codex vterque infra in contextu Lucae.
[2]) ἐν, interponit. A.

γνοὺς, ὅτι οὐκ ἔχει παρασκευήν τινα τυραννικὴν, ἢ τὸ οἱονοῦν παράσημον ἐπιγείου βασιλείας, καὶ διαγνοὺς ἀπίθανον τὴν κατηγορίαν, ἀναίτιον αὐτὸν ἀπέφηνεν· αὐτοὶ δὲ, μὴ δυνάμενοι δεῖξαι σημεῖα τῶν ῥηθέντων ἐγκλημάτων, μετέβησαν ἐφ' ἑτέραν κατηγορίαν, λέγοντες, ὅτι ἀνασείει τὸν λαὸν, ἤγουν, ἀναστατοῖ, διδάσκων. καὶ ὅτι μὲν διδάσκει λέγουσι· τί δὲ διδάσκει, οὐ λέγουσιν, ἵνα μὴ καταγελασθῶσιν.

Ὁ δὲ ἡρώδης ποιήσας, ὅσα φησὶ λουκᾶς,[s]) ἀντέπεμψε[t]) τοῦτον πάλιν πρὸς τὸν πιλάτον, t) Luc. 23, 11.
ἐφεπομένων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ καταβοώντων· πιλάτος[v]) δὲ, συγ- v) Luc. 23, 13-16.
καλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὁ λουκᾶς καὶ ταῦτά φησι· προσηνέγκατέ μοι τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λαόν. καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας, οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον, ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ. ἀλλ' οὐδὲ ἡρώδης. ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτόν, καὶ ἰδοὺ, οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον[2]) αὐτῷ. παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω. παίδευσιν ἐνταῦθα, τὴν μετρίαν μαστίγωσιν λέγων, εἰς παραμυθίαν καὶ καταστολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δόξαντες περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας· οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξεθηριοῦντο, πρὸς ἓν μόνον ἀκλινῶς ἐρῶντες,[3]) ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα. διὸ πάλιν καθυλακτοῦσι.

Verſ. 12. Καὶ — ἀπεκρίνατο.

Σφοδρῶς γὰρ ἤδη λυττησάντων εἰς τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἀκαθέκτων ὅλως γεγονότων, ἔγνω, ματαίαν εἶναι τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἀπολογίαν.

Verſ. 13.

s) Interponi poteſt τό.

Verſ. 13. *Tunc — dicunt teſtimonia?*

Hoc ait concitans eum vt reſponderet, ac ſic liberaretur: ſciebat enim quod facile poſſet illorum diluere calumnias.

Verſ. 14. *Et — verbum.*

Deinceps enim ſuperfluam fore ducebat reſponſionem quae ipſi daretur, quum non poſſet illos comprimere. Siquidem malum oderat Pilatus: et Ieſum maxime optaſſet liberare: verum quum mollis eſſet, illorum cedebat affectionibus.

Verſ. 14. *Adeo vt — ſupra modum.*

Admiraretur quomodo demonſtraret tantam manſuetudinem: quomodo quum reſpondere poſſet, illosque confundere, voluntarie ſileret ac ſuſtineret.

Verſ. 15. *In feſto autem — v. 17. Chriſtus?*

In feſto paſchae videlicet. Ait enim Iohannes dixiſſe Pilatum: Eſt autem conſuetudo vobis, vt vnum abſoluam vobis in paſcha. De Barabba vero manifeſtius dicit Lucas quod propter ſeditionem quandam factam in ciuitate et caedem coniectus erat in carcerem. Pilatus ergo quum non poſſet tanquam innocentem liberare Chriſtum, tentauit eum ſaltem vt iudicio damnatum donare ipſum feſto.

Verſ. 18. *Sciebat — eum.*

Sciebat hoc, et ſperabat quod nequaquam praeponerent ei homicidam Barabbam. Propter hoc ergo

4) ἡμῖν. B.
5) ἀπολύσωμεν. B.

Verſ. 13. Τότε — καταμαρτυροῦσι;

Τοῦτο λέγει, παρακινῶν αὐτὸν εἰς τὸ ἀπολογήσασθαι, καὶ ἀπαλλαγῆναι. καὶ γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι ῥᾷον διαλύσει τὰς συκοφαντίας αὐτῶν.

Verſ. 14. Καὶ — ῥῆμα.

Τὸ ἑξῆς γὰρ περιττὴν ἡγεῖτο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν, ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοὺς ἀναστεῖλαι. καὶ γὰρ ἦν μὲν μισοπόνηρος ὁ πιλάτος, καὶ σφόδρα ἠθέλησεν ἐξελέσθαι τὸν ἰησοῦν· μαλακὸς δὲ ὤν, ἐνεδίδου ταῖς ἐκείνων ὁρμαῖς.

Verſ. 14. Ὥστε — λίαν.

Θαυμάζειν, πῶς ἐνδείκνυται τοσαύτην ἐπιείκειαν, πῶς δυνάμενος ἀπολογεῖσθαι καὶ καταισχύνειν αὐτοὺς, ἑκὼν σιγᾷ καὶ ἀνέχεται.

Verſ. 15. Κατὰ δὲ ἑορτὴν — v. 17. χριστόν;

Κατὰ δὲ ἑορτὴν, τὴν τοῦ πάσχα δηλονότι. φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, εἰπεῖν τὸν πιλάτον· ἔστι x) δὲ συνήθεια 4) ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω 5) ἐν τῷ πάσχα. περὶ δὲ τοῦ βαραββᾶ λέγει φανερώτερον ὁ λουκᾶς, ὅτι ἦν y) διὰ στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει καὶ φόνον βεβλημένος εἰς φυλακήν. ὁ πιλάτος οὖν, μὴ δυνηθεὶς ὡς ἀθῷον ἐξελέσθαι τὸν χριστὸν, ἐπεχείρησε κἂν γοῦν ὡς κατάδικον χαρίσασθαι τοῦτον τῇ ἑορτῇ.

x) Io. 18, 39.

y) Luc. 23, 19.

Verſ. 18. Ἤιδει — αὐτόν.

Διέγνω τοῦτο, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι οὐκ ἂν προτιμήσωσι τὸν ἀνδροφόνον βαραββᾶν. διὰ τοῦτο τοίνυν

ergo sumpta fiducia interrogat, Quem vultis absoluam vobis? Vt autem dicit Marcus, ante interrogationem quum acclamasset turba coepit petere, sicut semper faciebat eis. Petere videlicet vt fieret sicut semper faciebat eis. Erat autem petitio, vt vnus ex vinctis absolueretur turbae. Vnde nactus occasionem Pilatus, tentauit, vt dictum est, et interrogauit.

Vers. 19. *Sedente — ipsum.*

Ipse quidem huiusmodi somnium non viderat, vel tanquam indignus, vel quia taciturus fuisset, vtpote iudex, vel quia fides ei adhibita non fuisset, quasi id ad eum liberandum effingenti. Vxor autem potius videt, vel tanquam melior, vel tanquam apud Iudaeos fide dignior: vt huic quasi non suspectae fidem habentes, refrenarentur, Nec videt solum, sed et patitur, hoc est, tormento afficitur, vt vxoris compassione, illis etiam non acquiescentibus, vir eius prohiberet caedem. Nihil tibi cum iusto illo, hoc est, nihil contentiosum sit inter te et illum, abstine ab illo. Notandum est autem, quod σήμερον hodie, de nocte dicitur.

Vers. 20. *Principes autem sacerdotum — perderent*

Homicidae homicidam ei qui vitam tribuit praeposuerunt: nec simpliciter homicidam, sed insignem siue diuulgatum in malitia: adeo inflammauit eos inuidia. Corrupti autem ipsi, corruperunt et turbas, vt illae quoque fraudis suae poenas luerent. Marcus vero dicit, quod concitauerunt siue agitauerunt turbam.

Vers. 21.

θαῤῥήσας ἐρωτᾷ, τίνα θέλετε ἀπολύσαι ὑμῖν; ὡς δὲ λέγει μάρκος, πρὸ τῆς ἐρωτήσεως ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο [z]) αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, ἤγουν, αἰτεῖσθαι [6]) γενέσθαι. ἦν δὲ ἡ αἴτησις περὶ τοῦ ἀπολύσαι ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον. ὅθεν δραξάμενος ἀφορμῆς ὁ πιλάτος, ἐπεχείρησεν, ὡς εἴρηται, καὶ ἠρώτησε. z) Marc. 15, 8.

Verſ. 19. Καθημένε — αὐτόν.

Αὐτὸς μὲν οὐκ [7]) εἶδε τοιοῦτον ὄναρ, ἢ ὡς ἀνάξιος, ἢ ὅτι ἔμελλε σιγᾶν, ὡς κριτής, ἢ ὅτι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, ὡς πλαττόμενος αὐτὸς πρὸς τὸ ἐξελεῖν αὐτόν. ἡ γυνὴ δὲ βλέπει μᾶλλον, ὡς ἀξία, καὶ ὡς πιθανωτέρα πρὸς τοὺς ἰουδαίους, ἵνα ὡς ἀνυπόπτῳ ταύτῃ πιστεύσαντες ἀναχαιτισθῶσιν. καὶ οὐ βλέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχει, τουτέστιν, ἐτάζεται, ἵνα τῇ συμπαθείᾳ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ μὴ πειθομένων αὐτῶν, κωλύσῃ τὸν φόνον. τὸ δὲ μηδέν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, ἀντὶ τοῦ, μηδέν σοι καὶ ἐκείνῳ ἀμφισβητήσιμον. ἀπέχου αὐτοῦ. σημειωτέον δέ, ὅτι τὸ σήμερον, καὶ ἐπὶ νυκτὸς λέγεται.

Verſ. 20. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — ἀπολέσωσι.

Οἱ φονεῖς τὸν φονέα προτετιμήκασι τοῦ ζωοδότου, καὶ οὐχ ἁπλῶς φονέα, ἀλλ' ἐπίσημον, ἤτουν, περιβόητον ἐπὶ κακουργίᾳ. τοσοῦτον ὁ φθόνος ἐξέκαυσεν αὐτούς. διεφθορότες δὲ αὐτοί, διέφθειραν καὶ τοὺς ὄχλους, ἵνα καὶ τῆς τούτων ἀπάτης δίκην ἀπαιτηθῶσι. μάρκος δέ φησιν, ὅτι ἀνέσεισαν [a]) τὸν ὄχλον, ἤγουν, ἀνεκίνησαν. a) Marc. 15, 11.

6) Pro vocabulo γενέσθαι, A. repetit haec: καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

7) οἶδε. A.

Verſ. 21. *Reſpondens — vobis?*

Primum interrogauerat, ſed antequam reſpondiſſet occupatus eſt ad ſuggeſtionem vxoris ſuae: itaque nunc rurſus interrogationem repetit.

Verſ. 21. *At illi — Barabbam.*

Sicut edocti erant.

Verſ. 22. *Ait — Chriſtus?*

Spe fruſtratus rurſum de eo interrogat, ponens rem in illorum poteſtate: ita obſequio illos captans ac mitigans: ipſi tamen aeque truces permanent.

Verſ. 22. *Dicunt — Crucifigatur.*

Omnes, non turbae ſolum, ſed et principes ſacerdotum et ſeniores. Nec dicunt, Occidatur, ſed, Crucifigatur, vt mortis quoque genere maleficum eum eſſe conuincant.

Verſ. 23. *Praeſes autem — fecit?*

Quum placare eos non poſſet, aperte contradicit.

Verſ. 23. *At illi — Crucifigatur.*

Vehementer, hoc eſt vehementius, ita enim ſcripſit Marcus. Lucas autem dixit, quod inſtabant vocibus magnis poſtulantes, vt crucifigeretur. Et inualeſcebant voces eorum ac ſummorum ſacerdotum.

Verſ. 24.

Verſ. 21. Ἀποκριθεὶς — ὑμῖν;

Ἠρώτησε πρῶτον, οὔπω δὲ ἀποκριθέντων, ἀσχοληθεὶς πρὸς τὸ μήνυμα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, πάλιν ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησιν.

Verſ. 21. Οἱ δὲ — βαραββᾶν.

Ὡς ἐδιδάχθησαν.

Verſ. 22. Λέγει — χριστόν;

Ἀστοχήσας τῆς ἐλπίδος, ἐρωτᾷ πάλιν περὶ αὐτοῦ, καὶ κυρίους αὐτοὺς ποιεῖται τοῦ πράγματος, θεραπεύων οὕτω καὶ μειλισσόμενος αὐτούς· οἱ δὲ μένουσιν ἀνένδοτοι.

Verſ. 22. Λέγουσιν — σταυρωθήτω.

Πάντες, οὐχ οἱ ὄχλοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι. καὶ οὐ λέγουσι, Φονευθήτω, ἀλλὰ σταυρωθήτω, ἵνα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου κακοῦργον ἀπελέγχῃ αὐτόν.

Verſ. 23. Ὁ δὲ ἡγεμὼν — ἐποίησε;

Μὴ δυνάμενος δυσωπῆσαι τούτους, ἀντιλέγει λοιπόν.

Verſ. 23. Οἱ δὲ — σταυρωθήτω.

Περισσῶς, ἀντὶ τοῦ, περισσοτέρως. οὕτω γὰρ ἔγραψε [b]) μάρκος· ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπέκειντο [c]) φωναῖς μεγάλαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατίσχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.

b) Marc. 15, 14.
c) Luc. 23, 23.

Verſ. 24. *Videns autem — videritis.*

Manus aqua purgauit, oſtendens quod purus eſſet, et non particeps caedis. Nam id iudaici moris erat, hoc modo proteſtari eos qui nollent alicuius caedi communicare. Ait enim et Dauid, Lauabo inter innocentes manus meas.

Verſ. 25. *Et — noſtros.*

Sanguinem vocant ſanguinis condemnationem. O ſceleſtam vocem, o extremam audaciam. Atqui non ſolum aduerſus ſeipſos, ſed etiam aduerſus filios ſuos trahunt imprecationem. Chriſtus vero et de eis, et de filiis eorum reſipiſcentes ſuſcepit: nec ſolum huiusmodi liberat imprecatione, ſed et mille bonis dignos ducit. Nam et Paulus ex eis erat, et innumeri eorum qui poſtmodum Ieroſolymis crediderunt.

Verſ. 26. *Tunc — crucifigeretur.*

Marcus dixit, quod volens populo ſatisfacere. Lucas vero, quod adiudicauit fieri petitionem eorum. Φραγέλλιον autem (quod nos flagellum dicimus) verber erat e funiculis aut loris contextum, quo dorſa condemnatorum verberabant. Flagellationem vero manifeſtauit dicens, Accepit Pilatus Ieſum et flagellauit. Haec autem fecit, vt rigorem inſaniae Iudaeorum arte retraheret, vt viſa iniuria quae in eum facta eſſet auditaque ſententia qua eum tradiderat voluntati eorum, vt dixit Lucas, ſiue vt crucifigeretur: nam haec eorum voluntas erat: mitigarent iram, ac vel ſero tandem vene-

a) διαμαρτύρασθαι. A.

Vers. 24. Ἰδὼν δὲ — ὄψεσθε.

Ἐνίψατο τὰς χεῖρας τῷ ὕδατι, δεικνύων, ὅτι καθαρὸς καὶ ἀμέτοχός ἐστι τοῦ φόνου. ἰουδαϊκὸν γὰρ ἔθος ἦν, οὕτω[8]) διαμαρτύρεσθαι τοὺς μὴ θέλοντας φόνου τινὸς κοινωνῆσαι. φησὶ γὰρ καὶ ὁ δαυΐδ· νίψομαι[d]) ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. d) Ps. 25, 6.

Vers. 25. Καὶ — ἡμῶν.

Αἷμα λέγουσι, τὴν τοῦ αἵματος καταδίκην. ὢ μιαρᾶς φωνῆς! ὢ τολμηρίας ἐσχάτης! ἀλλ᾽ οἱ μὲν οὐ μόνον καθ᾽ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τέκνων ἕλκουσι τὴν ἀράν· ὁ δὲ χριστὸς καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν τέκνων δέχεται τοὺς μετανοήσαντας. καὶ οὐ μόνον ἐξαιρεῖται τῆς τοιαύτης ἀρᾶς, ἀλλὰ καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀξιοῖ. καὶ γὰρ καὶ παῦλος ἐξ αὐτῶν ἦν, καὶ μυριάδες τῶν πεπιστευκότων ἐν[9]) ἱεροσολύμοις.

Vers. 26. Τότε — σταυρωθῇ.

Μάρκος μὲν εἶπεν, ὅτι βουλόμενος[e]) τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι· λουκᾶς δὲ, ὅτι ἐπέκρινε[f]) γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν· τὸ δὲ φραγέλλιον, μάστιξ ἦν ἐκ σχοίνων, ἢ λώρων πεπλεγμένη, μεθ᾽ ἧς ἔτυπτον τὰ νῶτα τῶν καταδίκων. ἐσαφήνισε δὲ τὴν φραγέλλωσιν ὁ ἰωάννης γράψας, ὅτι ἔλαβεν[g]) ὁ πιλάτος τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε. ταῦτα δὲ πεποίηκεν, ἐκλῦσαι τὸν τόνον τῆς μανίας τῶν ἰουδαίων μηχανώμενος, ὅπως ἰδόντες τὴν ὕβριν, τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην, καὶ ἀκούσαντες τῆς ἀποφάσεως, παραδούσης τοῦτον τῷ θελήματι αὐτῶν, ὡς ὁ λουκᾶς[h]) εἶπεν, ἤγουν, τῷ σταυρωθῆναι· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ θέλημα αὐτῶν·

e) Marc. 15, 15.
f) Luc. 23, 24.
g) Io. 19, 1.
h) Luc. 23, 25.

9) ὕστερον, ante ἐν, addit. A.

venenum euomerent. Propter hoc enim etiam quae ſequuntur fieri permiſit, videlicet vt circumdarent ei chlamydem, et imponerent coronam, darentque arundinem, ac reliquam explerent illuſionem.

Verſ. 27. *Tunc — v. 29. in dexteram eius.*

Chlamydem hanc Marcus dixit purpuram: Iohannes vero veſtem purpuream. Erat autem veſtis purpurei coloris. Matthaeus autem absque differentia, coccinam vocauit huiusmodi tincturam, vtpote purpurae ſimilem: neque enim vera erat purpura. Quia autem rex Iudaeorum dictus erat, ideo tanquam regi illudebant, purpura illa circundantes pro veſte purpurea: et coronam de ſpinis contextam ſuperponentes pro diademate: ac arundinem pro ſceptro in manum porrigentes: et ita quanquam nolentes, veritatem figurauerunt.

Verſ. 29. *Et — v. 30. caput eius.*

O incomparabilis patientia, o innocentia quae omnem ſuperat ſermonem. Iohannes autem dicit, quod etiam dabant ei alapas. Omnem enim inferebant ei ſceleſti iniuriam, rem gratam Iudaeis Dei oſoribus exhibere cupientes. Ipſe vero Iohannes quae abhinc ſequuntur ſcripſit, tanquam ab aliis praetermiſſa, dicens, Exiuit ergo iterum foras Pilatus, et ait illis, Ecce adduco vobis eum foras, etc. quae ſequuntur vſque ad eum locum, Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur.

Apparet

χαλάσωσι τὴν ὀργὴν, καὶ ἐμέσωσιν ἅμα ποτὲ τὸν ἰόν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἑξῆς συνεχώρησε γενέσθαι, τὴν περίθεσιν τῆς χλαμύδος, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στεφάνου, τὴν δόσιν τοῦ καλάμου, καὶ τὸν ἄλλον ἐμπαιγμόν.

Verſ. 27. Τότε — v. 29. ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ.

Τὴν χλαμύδα ταύτην, μάρκος μὲν ⁱ) πορφύραν εἶπεν· ἰωάννης δὲ ᵏ) ἱμάτιον πορφυροῦν· ἱμάτιον δὲ ἦν πορφυρόχροον. ¹) ὁ δὲ ματθαῖος ἀδιαφόρως κοκκίνην ἐκάλεσε τὴν τοιαύτην βαφὴν, ὡς ἐοικυῖαν. οὐ γὰρ ἀληθὴς ἦν πορφύρα. ἐπεὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων ἐλέγετο, λοιπὸν, ὡς βασιλέα, τοῦτον διέπαιζον, τὴν πορφύραν ἐκείνην περιθέντες, ἀντὶ ἁλουργίδος, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἐπιθέντες, ἀντὶ διαδήματος, καὶ τὸν κάλαμον ἐγχειρίσαντες, ἀντὶ σκήπτρου, καὶ ἄκοντες δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐσχημάτιζον.

i) Marc. 15, 17.
k) Io. 19, 2.

Verſ. 29. Καὶ — v. 30. τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Ὦ ἀνεικάστου μακροθυμίας! ὢ πάντα λόγον νικώσης ἀνεξικακίας! ἰωάννης δέ φησιν, ὅτι καὶ ἐδίδουν ˡ) αὐτῷ ῥαπίσματα. πᾶσαν γὰρ ὕβριν αὐτῷ προσῆγον οἱ μιαροὶ, χαριζόμενοι τοῖς θεοστυγέσιν ἰουδαίοις. ὁ αὐτὸς δὲ ἰωάννης καὶ τὰ ἐντεῦθεν ἱστόρησεν, ὡς τοῖς ἄλλοις παραλελειμμένα, λέγων· ἐξῆλθεν ᵐ) οὖν πάλιν ἔξω ὁ πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, καὶ τὰ ἑξῆς ἄχρι τοῦ, τότε οὖν ⁿ) παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ.

l) Io. 19, 3.
m) Io. 19, 4.
n) Io. 19, 16.

¹) πορφυρόχροιον. A

Apparet itaque quod bis eum tradiderit vt crucifigeretur: sed primum quidem in simulatione propter supra dictam causam. Quia vero postquam omnia excogitasset, vidit eos omninc immobiles, tandemque audiuit ab illis: si hunc absolueris, non es amicus Caesaris. Quicunque se regem facit, contradicit Caesari: tunc iam in veritate tradidit eum illis vt crucifigeretur. Ideo quoque primum simpliciter tradidit eum: secundo vero tradidit eum illis.

Mille itaque modos excogitauit Pilatus, vt Christum omni poena liberaret, et omnino ne occideretur laborauit. Verum oportuit eum fortius more iudicis resistere, nec iniustis assentire: aut eum prodere, qui ab ipsomet Pilato testimonium acceperat, quod mortis noxia carebat. Quod enim potuerit eum non tradere manifestum est ex eo, quod ipse dixit, Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, et potestatem habeam absoluendi te? Ideo etiam Christus a condemnatione eum non absoluit, dicens, Qui tradidit me tibi maius peccatum habet; maius videlicet quam sit tuum.

Neque enim sermo de tyrannide liberat eum: oportebat enim quum id audisset, accusatores aduocare, ac demonstrationes inquirere, et quaecunque tyrannidis signa essent, vtpote si exercitum conscriberet, si pecunias colligeret, si arma fabricaret, et si quid est huiusmodi. Ille autem statim vt audiuit ignauiter timuit, et indiscussam relinquens talem accusationem persuasus est et perculsus. Quanto enim duriores erant Iudaei et audaciores, tanto ille mollior erat ac timidior, et ideo leuis facileque mobilis. Quaere quoque enar-

*) ἔπειτα, loco ἐπεί. B.

Φαίνεται γὰρ, ὅτι δὶς αὐτὸν παρέδωκεν εἰς τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μὲν ἐν ὑποκρίσει, διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν. ἐπεὶ [2]) δὲ πάντα μηχανησάμενος, εἶδεν αὐτοὺς παντάπασιν ἀνενδότους, ἤκουσε δὲ καὶ [3]) τελευταῖον παρ' αὐτῶν, ὅτι ἐὰν [o]) τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος· πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι· τότε λοιπὸν ἐν ἀληθείᾳ παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ. διὸ καὶ τὸ πρῶτον μὲν, ἁπλῶς αὐτοῖς παρέδωκε· τὸ δεύτερον δὲ, παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς. o) Io. 19. 12.

Μυρία μὲν οὖν ὁ πιλάτος ἐπραγματεύσατο, πάσης εὐθύνης τὰς χεῖρας ἀπαλλάττων, καὶ παντοίως, μὴ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, ἀγωνιζόμενος· ἔδει δὲ αὐτὸν ἀντιστῆναι δικαιότερον, καὶ μὴ παραχωρῆσαι τοῖς ἀδικοῦσι, μηδὲ προδοῦναι τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου μαρτυρούμενον ἀναίτιον εἰς θάνατον. ὅτι γὰρ ἠδύνατο, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν αὐτὸν, οὐκ [p]) οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε; διὸ καὶ ὁ χριστὸς οὐκ ἀπέλυσεν αὐτὸν καταδίκης, εἰπὼν, ὅτι ὁ [q]) παραδιδούς με σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει· μείζονα, δηλαδὴ, τῆς σῆς. p) Io. 19. 10. q) Io. 19. 11.

Οὐδὲ γὰρ ὁ περὶ τῆς τυραννίδος λόγος ἀπαλλάττει τοῦτον· ἐχρῆν γὰρ, ἀκοῦσαι ταῦτα παραστῆσαι τοὺς κατηγόρους, καὶ ἀποδείξεις ἐπιζητῆσαι, καὶ ὅσα τυραννίδος τεκμήρια, οἷον εἰ στρατόπεδα κατέλεγεν, εἰ χρήματα συνέλεγεν, εἰ ὅπλα ἐχάλκευε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ὁ δὲ μόνον ἀκούσας, ἔπτηξεν ἀγεννῶς, καὶ ἀνεξέταστον ἀφεὶς τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ὑπήχθη καὶ παρεσύρη. ὅσον γὰρ ἦσαν οἱ ἰουδαῖοι σκληροὶ καὶ τολμηροὶ· τοσοῦτον οὗτος μαλακὸς καὶ δειλὸς, καὶ διὰ τοῦτο κοῦφος

3) τούτους, interponit. A. et post τελευταῖον, addit εἰπόντες· παρ' αὐτῶν autem omittit.

enarrationem eorum, quae vt dictum est a Iohanne proponuntur. Plurimum enim conferunt ad ea quae proposita sunt.

Vers. 31. *Et — vt crucifigeretur.*

Ex quo chlamyde eum exuerunt, vtique etiam coronam deposuerunt. Iohannes autem dicit, quod acceperunt Iesum et duxerunt in praetorium: Iudaeis et hoc optantibus, vt inde eductus condemnatus videretur.

Vers. 32. *Exeuntes — crucem eius.*

Marcus quidem addidit, Patrem Alexandri et Rufi. Lucas autem, Venientem ab agro. Iohannes vero dixit, Baiulans crucem suam exiuit. Primum siquidem imposuerunt ipsi crucem tanquam condemnato, et baiulans eam, exiuit. Deinde Simoni obuiam: hunc coegerunt vt eam tolleret. Lucas vero insuper addidit, quod sequebatur eum magna multitudo mulierum, quae etiam plangebant et lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit, Filiae Ierusalem ne fleueritis super me, sed super vobis ipsis, flete, et super filiis vestris: quoniam ecce venient dies, etc. Dicens ne fleueritis super me, hoc est propter me, sed propter vosipsas, et propter filios vestros: quia ecce venient Dies: significauit dies captiuitatis Ierosolymorum.

Vers. 33.

4) προτεθέντων. A. Sic Hentenius.

5) αὐτὸν, interponit. A.

6) εἰς τὸ πραιτώριον addunt etiam A. et B. in contextu Ioannis. Ex Lectionariis venit in nonnullos Codices

φος καὶ εὐπαράγωγος. ζήτησον δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν, ὡς εἴρηται, [4]) προστεθέντων παρὰ τοῦ ἰωάννȣ, σφόδρα συντελούντων εἰς τὰ προκείμενα.

Verſ. 31. Καὶ — εἰς τὸ ςαυρῶσαι.

Ἐπεὶ ἐξέδυσαν [s]) τὴν χλαμύδα, περιεῖλον πάντως καὶ τὸν ςέφανον. ἰωάννης [s]) δὲ φησὶν, ὅτι παρέλαβον τὸν ἰησοῦν καὶ ἤγαγον εἰς [s]) τὸ πραιτώριον, τῶν ἰȣδαίων καὶ τοῦτο σπȣδασάντων, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξαγόμενος δοκῇ κατάκριτος. s) Io. 19, 16.

Verſ. 32. Ἐξερχόμενοι — τὸν ςαυρὸν αὐτοῦ.

Μάρκος μὲν προσέθηκεν, ὅτι τὸν [t]) πατέρα ἀλεξάνδρου καὶ ῥούφȣ· λουκᾶς δὲ, ὅτι ἐρχόμενος [v]) ἀπ᾽ ἀγροῦ· ὁ δὲ ἰωάννης εἶπεν, ὅτι [x]) καὶ βαςάζων τὸν ςαυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθε. πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ τὸν ςαυρὸν ἐπέθηκαν, ὡς καταδίκῳ, καὶ βαςάζων αὐτὸν ἐξῆλθεν· εἶτα τῷ σίμωνι συναντήσαντες, τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ αὐτόν. λουκᾶς δὲ καὶ ἔτι προσέθηκεν, ὅτι ἠκολούθει αὐτῷ [y]) πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν αὐτόν. ςραφεὶς δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, εἶπε· θυγατέρες ἱερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ᾽ ἐμὲ, πλὴν ἐφ᾽ ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. ὅτι ἰδοὺ, ἔρχονται ἡμέραι, καὶ τὰ ἑξῆς. μὴ κλαίετε λέγων ἐπ᾽ ἐμὲ, ἤγουν, δι᾽ ἐμέ· ἀλλὰ δι᾽ ἑαυτὰς, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδὲ, ἔρχονται ἡμέραι, αἱ τῆς ἁλώσεως τῶν ἱεροσολύμων, δηλονότι.

t) Marc. 15, 21.
v) Luc. 23, 26.
x) Io. 19, 17.
y) Luc. 23, 27. 28. 29.

Verſ. 33.

4) Codices N. Teſtamenti, inſtructos ſcholiis. Chryſoſt. T. VIII. p. 503. D. non agnoſcit. Nec Cyrillus Tom. IV. p. 1057. A. Habet enim ἀπάγουσι μὲν ὡς τεθνηξόμενον ἤδη τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

Verf. 33. *Quumque venissent — Golgotha.*

Hic locus ciuitati propinquus erat, sicut scripsit Iohannes.

Vers. 33. *Quod — locus.*

Quod, videlicet nomen Golgotha dictum siue versum ob Hebraica lingua in Latinam, est et dicitur, Caluariae locus. Aiunt autem quidam ibi Adam mortuum esse ac iacere: et dispositum est, vt vbi vetus Adam cecidit in mortem, ibi etiam noui Adam tropaeum erigeretur contra mortem, dico sane crucem.

Vers. 34. *Dederunt — bibere.*

Marcus autem dicit, quod etiam dederunt ei ad bibendum vinum myrrha mixtum: at ille non accepit: vtrumque autem obtulerunt ei ludentes, et tanquam animo deficientem refocillantes. Aceto itaque fel miscuerunt, vt acrius fieret et amarius: haec autem manifestant Iudaeorum acerbitatem, et amaritudinem: nam ipsa etiam myrrha amarissima est.

Sed praedicta quidem priusquam in crucem ascenderet, obtulerunt ei, sicut Matthaeus et Marcus dixerunt: Postquam vero ascendit, solum acetum vt hi ipsi rursus simulque Lucas ac Iohannes dicunt.

Obseruandum est autem, quod quum vinum myrrha mixtum, tanquam intempestiuum non accepisset, nunc mixturam aceti et fellis gustauit propter solum fel: vt compleretur quod dictum est,

7) χαὶ, omittit. A.
8) ἐνέφηνε. A.

Vers. 33. Καὶ ἐλθόντες — γολγοθάν.

Οὗτος ὁ τόπος *) ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψεν. z) Io. 19. 20.

Vers. 33. Ὁ — τόπος.

Ὅπερ, τὸ γολγοθᾶ, δηλονότι, λεγόμενον, ἤτοι, μεθερμηνευόμενον, ὡς ὁ μάρκος a) εἶπεν, ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου πρὸς τὴν ἑλληνίδα, ἐστὶ καὶ λέγεται, κρανίου τόπος. Φασὶ δέ τινες ἐκεῖ τὸν ἀδὰμ τετελευτηκέναι, καὶ κεῖσθαι, καὶ ᾠκονομήθη, ἵνα ὅπου ὁ παλαιὸς ἀδὰμ ἔπεσεν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ τὸ τοῦ νέου ἀδὰμ τρόπαιον στῇ κατὰ τοῦ θανάτου, λέγω δὴ, τὸν σταυρόν. a) Marc. 15, 22.

Vers. 34. Ἔδωκαν — πιεῖν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι 7) καὶ ἐδίδουν b) αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον· ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε. καὶ ἀμφότερα δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ, παίζοντες, καὶ λειποθυμοῦντα δῆθεν ἀνακτώμενοι. τῷ ὄξει μὲν οὖν τὴν χολὴν ἔμιξαν, ἵνα τὸ δριμὺ γένηται καὶ πικρόν. ἐνέφαινε 8) δὲ ταῦτα τῆς τῶν ἰουδαίων ψυχῆς τὴν δριμύτητα καὶ πικρίαν. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σμύρνα πικροτάτη ἐστίν. b) Marc. 15, 23.

Ἀλλὰ πρὸ μὲν τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν τὰ ῥηθέντα προσηνέχθησαν αὐτῷ, καθὼς ματθαῖος καὶ μάρκος εἶπον· μετὰ δὲ τὸ ἀνελθεῖν, 9) ὄξος μόνον, ὡς αὐτοὶ c) πάλιν οὗτοι, καὶ λουκᾶς, καὶ ἰωάννης φασί. c) Matt. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Io. 19. 29.

Παρατηρητέον δὲ καὶ, ὅτι τὸν ἐσμυρνισμένον οἶνον, ὡς ἄκαιρον, μὴ λαβὼν νῦν μὲν τοῦ μίγματος τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς ἐγεύσατο, διὰ μόνην τὴν χολὴν, ὅπως πληρωθῇ τὸ, καὶ d) ἔδωκαν d) Ps. 68. 22.

εἰς

9) εἰς τὸν σταυρὸν, addit. A.

est, Et dederunt in escam meam fel: crucifixus vero solum acetum potandum accepit, propter id quod sequitur, Et in siti mea potandum dederunt mihi acetum. Atqui in vno et eodem, fel et acetum gustauit, et in vno et eodem videtur terminum accepisse vtrunque dictum. Verum quia scriptum est, In siti mea: non sitiebat autem priusquam in crucem ascenderet, sed postquam ascendisset. Ait enim Iohannes, Intuitus Iesus quod omnia iam consummata essent, vt compleretur scriptura, dicit: sitio.

Primum siquidem a seipsis ipsi dictas potiones lusus gratia obtulerant, vt diximus. Postmodum autem audito quod sitiret, produxerunt acetum. Sed quum scriptum sit, Dederunt in escam meam fel, siue vt ederem: quomodo idem fel ipsi dederunt vt biberet? Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuisse: vt acetum quidem loco vini esset, illa vero fragmenta pro buccella panis. Et praecipue sane potum dederunt, consequutiue vero etiam cibum. His enim qui animo destituuntur, vinum praebere solemus, iniecto pane: vt primum bibentes, postmodum etiam possint edere. Quod si non ita intellexerimus, non inueniemus alibi datum ei fel in cibum. Nisi quis fel, anagogice interpretetur, amaritudinem quam ei in cibum dederunt, hoc est, loco cibi eius, quotidie eum irritantes et ad iram prouocantes.

Vers. 35. *Quumque crucifixerunt — sortem.*

Proxima his ait et Lucas: Marcus autem dixit, Mittentes sortem super illa quis quid tolleret. Sed

¹) μὲν τὸ ϛόμα. A.
²) νοήσομεν. B.

εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν. σταυρωθεὶς δὲ, μόνον ὄξος ἐποτίσθη, διὰ τὸ λοιπὸν, λέγω δὴ τὸ, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. καὶ μὴν ἐν ταυτῷ καὶ ὄξους καὶ χολῆς ἐγεύσατο, καὶ ἐν ταυτῷ δοκοῦσι καὶ ἄμφω τὰ ῥητὰ τὸ πέρας λαβεῖν· ἀλλ' εἰς τὴν δίψαν μου γέγραπται· οὐκ ἐδίψα δὲ πρὸ τοῦ ἀνελθεῖν εἰς τὸν σταυρὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν. Φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης, ὅτι e) ἰδὼν ὁ ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα πληρωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει· διψῶ. e) Io. 19, 28.

Πρῶτον μὲν γὰρ οἴκοθεν αὐτοὶ τὰ δηλωθέντα πόματα προσέφερον παίζοντες, ὡς εἰρήκαμεν· ὕστερον δὲ ἀκούσαντες, ὅτι διψᾷ, προσήγαγον τὸ ὄξος· καὶ ἐπεὶ γέγραπται, ὅτι ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, ἤγουν, εἰς τὸ φαγεῖν με, πῶς αὐτοὶ εἰς τὸ πιεῖν καὶ ταύτην δεδώκασιν; οἶμαι τρυφὴ ξηρᾶς χολῆς ἐντεθρύφθαι τῷ ὄξει, ἵνα τὸ μὲν εἴη ἀντὶ τοῦ οἴνου, τὰ δὲ ἀντὶ ψωμοῦ· καὶ προηγουμένως μὲν [1]) πόμα δεδώκασιν, ἀκολούθως δὲ καὶ βρῶμα. τοῖς γὰρ λειποθυμοῦσιν ὀρέγειν εἰώθαμεν οἶνον, ἄρτον ἐμβαλόντες, ἵνα πρῶτον πιόντες, ἔπειτα καὶ φάγοιεν. εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσωμεν, [2]) οὐχ εὑρήσομεν ἱστορικῶς ἀλλαχοῦ δεδομένην εἰς τὸ βρῶμα αὐτοῦ χολὴν, εἰ μή τις χολὴν ἀναγωγικῶς ἑρμηνεύσοι, τὴν πικρίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντὶ βρώματος αὐτοῦ παραπικραίνοντες αὐτὸν καθεκάστην.

Verſ. 35. Σταυρώσαντες δὲ — κλῆρον.

Τὰ παραπλήσια λέγει καὶ ὁ [3]) λουκᾶς· f) ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι βάλλοντες g) κλῆρον ἐπ' αὐτὰ, f) Luc. 23, 34. g) Marc. 15, 24.

τίς

[3]) καὶ λουκᾶς. B.

Sed hi quidem euangelistae simpliciter et indistincte scripserunt, quod diuisa sint, quodque sortem miserint: Iohannes vero manifestius de hac re scribens ait: Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, et fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem: et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt itaque inter sese, Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura compleretur, quae ait, Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. Sola ergo Christi vestimenta diuisa sunt, cum tamen latronum vestimentis essent viliora: vt Dauidica prophetia quae de his erat compleretur. Siquidem in his quoque subsannantes, quasi regis vestimenta essent, ea diuiserunt: et ita ordinatum est vt prophetia quae de his fuerat, vt dictum est, compleretur. Et vestimenta quidem diuisa sunt: de tunica vero inconsutili, quam prophetia ἱματισμὸν appellauit, sortem miserunt.*)

Sed quot fuerint vestimenta nullus euangelistarum significauit. Ideo quidam fuisse dixerunt quinque, quatuor quidem, quatuor militibus diuisa: quintum vero tunicam inconsutilem. Videtur autem incredibile dictum, eo quod indecens saluatori fuisset: nemo enim, ne aliorum quidem hominum tot vestibus induitur. Coniectantes ergo dicimus, nec procul fortasse ab eo quod congruum est, tria fuisse vniuersa: vnum quidem fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculae: dico sane tunicam hanc inconsutilem: alterum

*) Soli ergo Ioanni haec tribuit Euthymius. Recte. Ergo illa apud Matthaeum delenda sunt, vers. 35.

τίς τί ἄρῃ. ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν οἱ εὐαγγελισαὶ ἁπλῶς καὶ ἀδιασόλως ἔγραψαν, ὅτι διεμερίσαντο, καὶ ὅτι ἔβαλλον κλῆρον· ἰωάννης δὲ σαφέσερον περὶ τοῦ προκειμένου γράψας φησίν· οἱ[h]) οὖν σρατιῶται, ὅτε ἐσαύρωσαν τὸν ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάσῳ σρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, ἔλαβον, δηλονότι. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς διόλου· εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσαι· ἵνα ἡ γραφὴ[4]) πληρωθῇ ἡ λέγουσα, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. μόνα γοῦν τὰ τοῦ χρισοῦ ἱμάτια διεμερίσαντο, καίτοι εὐτελέσερα τῶν ἱματίων τῶν λῃσῶν ὄντα, ἵνα ἡ περὶ τούτων προφητεία τοῦ δαυὶδ λάβῃ τέλος. οἱ μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις χλευάζοντες, ὡς βασιλέως δῆθεν ἱμάτια, ταῦτα διεμερίζοντο· ᾠκονομεῖτο δὲ τὸ τέλος τῆς περὶ τούτων, ὡς εἴρηται, προφητείας· καὶ τὰ μὲν ἱμάτια διεμερίσαντο· ἐπὶ δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἄρραφον ἔβαλον κλῆρον. τοῦτον γὰρ ὠνόμασεν ἱματισμὸν ἡ προφητεία. — h) Io.19,23.24.

Ἀλλὰ πόσα τὰ ἱμάτια ἦσαν, οὐδεὶς τῶν[5]) εὐαγγελισῶν ἐδήλωσε. διό τινες πέντε ταῦτά φασι· τέσσαρα μὲν, τὰ τοῖς τέσσαρσι σρατιώταις διαμερισθέντα· πέμπτον δὲ, τὸν χιτῶνα τὸν ἄρραφον. δοκεῖ δὲ ἀπίθανος ὁ λόγος, διὰ τὸ τοῦ σωτῆρος ἀπέριττον. οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοσαῦτα περιβάλλεται. σοχαζόμενοι οὖν αὐτοὶ λέγομεν, καὶ ἴσως οὐ πόῤῥω τοῦ προσήκοντος, τρία εἶναι τὰ πάντα· ἓν μὲν, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος χιτῶνα, λέγω δὴ, τοῦτον τὸν ἄρραφον· δεύτε-

5) ἄλλων, addit. B. Male. Nec enim Matthaeus hac de re, aut vllus alius Euangelista, memoriae prodidit.

rum autem quo ſuper primum veſtiebatur: et tertium exterius indumentum.

Hanc vero tunicam e traditione patrum accepimus opus fuiſſe Dei matris a ſuperioribus partibus contextam, veluti ſunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Vnde commode de ea allegorice loquuntur, qui dicunt ſolum id quod a Dei matre ſumptum eſt corpus, deſuper fuiſſe contextum: hoc eſt, a coelo coaptatam ſibi habuiſſe diuinitatem: vel a Deo fuiſſe in rerum natura productum, et non a ſemine humano. E duobus autem reliquis veſtimentis quatuor partes fecerunt diſſecantes ea. Siquidem quum de inconſutili tunica dixiſſent, Ne ſcindamus eam: ſignificauerunt, quod reliqua ſciderant. Neque enim tanquam pretioſa diuiſerunt ea, vt a faciendis partibus abſtinerent, ſed illudentes, vt praedictum eſt. Et hi quidem ignomiuioſe quae pretioſa erant diuiſerunt: per quae talia facta ſunt miracula, ſed tunc virtus eorum detinebatur.

[7] Quidam vero dubitant, quomodo Chriſtus, qui legem dedit Apoſtolis, ne duas poſſiderent tunicas, ipſe plures inuentus eſt poſſidere? Quibus reſpondendum eſt, quod ipſe quoque vnicam habebat tunicam, quae corpori adhaerebat: caetera enim tunicae non erant, ſed pallia. Proprie enim χιτὼν (quod nos tunicam vertimus) dicitur quae intima eſt veſtis. Et de his quidem im.

Conſidera vero totum ſaluatoris corpus iniuriis affectum. Caput quidem per ſpineam coronam, et arundinis percuſſionem, faciem per ſputa, maxillas autem per alapas, os vero per fel et acetum, aures per blaſphemias, collum per colaphos, dor-

6) εἶπον. A.
7) ἀποροῦσιν. A.

δεύτερον δὲ, τὸ ἐπὶ τούτῳ περιβόλαιον· τρίτον δὲ, τὸ ἐξωτάτω ἐπίβλημα.

Τοῦτον δὲ τὸν χιτῶνα ἐκ παραδόσεως πατέρων ἠκούσαμεν ἔργον εἶναι τῆς θεομήτορος, ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν ὑφαντὸν, ἤγουν, ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὴν ἀρχὴν τῆς ὑφῆς λαβόντα, καὶ πλεκτὸν δι' ὅλȣ τυγχάνοντα, καθάπερ τὰ χειμερινὰ παρ' ἡμῖν περιβόλαια τῶν ποδῶν καὶ τῶν κεφαλῶν. ὅθεν καὶ προσφυῶς ἀλληγοροῦσιν αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι μόνον τὸ ἐκ τῆς θεομήτορος ληφθὲν σῶμα ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ὑφαντὸν, τȣτέϛιν, ἐκ τȣ̃ ȣ̓ρανοῦ εἶχε συνυφηφασμένην ἑαυτοῦ τὴν θεότητα, ἢ ἐκ τοῦ θεȣ̃ ἦν ὑφεϛὼς, καὶ οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνθρωπίνου. τὰ δύο δὲ ἱμάτια τέσσαρα μέρη πεποιήκασι, σχίσαντες αὐτά. καὶ γὰρ[6]) εἰπόντες περὶ τοῦ ἀῤῥάφȣ χιτῶνος, ὅτι μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἐδήλωσαν, ὅτι τὰ ἄλλα ἔσχισαν. ȣ̓δὲ γὰρ ὡς πολυτελῆ ταῦτα διεμερίσαντο, ἵνα καὶ φείδωνται τῶν μερίδων, ἀλλὰ χλευάζοντες, ὡς προείρηται. καὶ οὗτοι μὲν ἀτίμως τὰ τίμια διεμερίζοντο, δι' ὧν τηλικαῦτα θαύματα γεγόνασιν· ἡ δὲ τȣ́των δύναμις ἐπείχετο.

Τινὲς δὲ[7]) διαποροῦσιν, ὡς ἐπεὶ τοῖς ἀποϛόλοις ἐνομοθέτησεν ὁ χριϛὸς, μὴ κτᾶσθαι δύο χιτῶνας, πῶς αὐτὸς εὕρηται πλείονα κεκτημένος; πρὸς οὓς ἀπολογητέον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἕνα χιτῶνα εἶχε, τὸν ἐπὶ τοῦ σώματος· τἆλλα γὰρ οὐκ ἦσαν χιτῶνες, ἀλλ' ἱμάτια. χιτὼν γὰρ κυρίως τὸ ἐνδοτάτω. καὶ περὶ μὲν τούτων ȣ̔́τως.

Ὅρα δὲ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ σωτῆρος ὑβριζόμενον. τὴν κεφαλὴν μὲν, διὰ τοῦ ἀκανθίνȣ ϛεφάνου καὶ τοῦ τύπτεσθαι τῷ καλάμῳ· τὸ πρόσωπον δὲ, διὰ τῶν ἐμπτυσμάτων· τὰς σιαγόνας δὲ, διὰ τῶν ῥαπισμάτων· τὸ ϛόμα δὲ, διὰ τῆς χολῆς καὶ

dorſum et pectus flagellis et verberibus, manus autem et pedes clauis, latus vero lancea, veluti ſcribit Iohannes, caeteras quoque partes chlamyde ac nuditate, et vt ſemel dicam, totum corpus, quod in cruce ſpectaculo eſt expoſitum.

Quando ergo blasphemiae nobis ingeruntur, aut contumelia afficimur, ſiue ſpectaculo exponimur: haec conſiderantes, omnem abiiciamus ab anima tumoris flammam: cogitantes ſimul, quod ipſe quidem Deus erat, nos autem homines: ipſe dominus, nos autem ſerui: ipſe ſine peccato, nos autem peccatores: ipſe a ſeruis patiebatur, nos autem a conſeruis: ipſe propter nos, nos autem propter nosipſos: ipſe quidem ſpectantibus Iudaeis, Romanis, et Graecis, nos vero coram paucis, et ſi coram pluribus, at non tam multis.

† † Sancti Maximi. Tunica quidem deſuper contexta, eſt virtutum inter ſe connexio et complexio, diuina gratia contexta, intus tegens intellectum noſtrum, qua crebro nos caedem molientes daemones nudant per incogitantiam et negligentiam, nec tamen eis illam ſcindere permittitur, vt ne noſcamus amplius virtutem. Atque ita quidem ſemper eam noſcimus, tametſi ea non ſimus recti. Sciſſa autem notant exterius ſenſibilium diuitiarum indumentum, in quatuor mundi elementa diuiſum, quibus vt cum affectu vtamur nobis ſuadent illudentes vitae inſidiatores. Alia autem

8) Ergo hic ſolus. Non Matthaeus, vt habent Codices recenſionis Tatianae et Conſtantinopolitanae Chryſoſtomi, Matth. 27, 49. Sed contra eiusmodi nugas nemo ſerio diſputat.

9) Haec in margine exhibent. A. B. Hentenius prorſus non habet.

τοῦ ὄξους· τὰς ἀκοὰς δὲ, διὰ τῶν βλασφημιῶν.
τὸν τράχηλον δὲ, διὰ τῶν κολαφισμάτων· τὰ
νῶτα δὲ καὶ τὰ στέρνα, διὰ τῶν φραγελλωμάτων,
ἤτοι, μαστίγων· τὰς χεῖρας δὲ καὶ τοὺς πόδας,
διὰ τῶν ἥλων· τὴν πλευρὰν δὲ, διὰ τῆς λόγχης,
ὡς ὁ [8]) ἰωάννης [i]) ἱστορεῖ· καὶ τὰ λοιπὰ μέρη, διὰ i) Io. 19, 34.
τῆς χλαμύδος καὶ τῆς γυμνώσεως· καὶ ἁπλῶς
τὸ ὅλον σῶμα, διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θριαμ-
βεύσεως.

Ὅταν οὖν ἢ βλασφημηθῶμεν, ἢ αἰκισθῶμεν,
ἢ θριαμβευθῶμεν, ταῦτ᾽ ἐννοοῦντες πᾶσαν ἐκβά-
λωμεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς φλεγμονὴν, λογιζόμενοι,
καὶ ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἦν, ἡμεῖς δὲ ἄνθρωποι, καὶ ὁ
μὲν δεσπότης, ἡμεῖς δὲ δοῦλοι, καὶ ὁ μὲν ἀναμάρ-
τητος, ἡμεῖς δὲ ἁμαρτωλοὶ, καὶ ὁ μὲν παρὰ δού-
λων ἔπασχεν, ἡμεῖς δὲ παρὰ συνδούλων, καὶ ὁ
μὲν δι᾽ ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ, δι᾽ ἑαυτοὺς, καὶ ὁ μὲν
θεωρούντων ἰουδαίων καὶ ῥωμαίων καὶ ἑλλήνων,
ἡμεῖς δὲ ἐνώπιον ὀλίγων, εἰ δὲ καὶ πλειόνων, ἀλλ᾽
οὐ τοσούτων.

[Τοῦ ἁγίου μαξίμου· ὁ [9]) μὲν ἄνωθεν ὑφαν-
τὸς χιτὼν, ἡ διάλληλός ἐστι τῶν ἀρετῶν πλοκή
τε καὶ συνοχὴ, διὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος ὑφηφα-
σμένη, καὶ ἔνδον σκέπουσα τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, οὗ
πολλάκις γυμνοῦντες ἡμᾶς [1]) οἱ φονευταὶ δαίμο-
νες, δι᾽ ἀμελείας καὶ ῥαθυμίας, ὅμως οὐ συγχω-
ροῦνται σχίσαι αὐτὸν, ὥστε μὴ γνωρίζειν ἡμᾶς [2])
ἔτι τὴν ἀρετήν. καὶ οὕτω γὰρ ἀεὶ γνωρίζομεν αὐ-
τὴν, εἰ καὶ μὴ περιβαλλόμεθα τὴν ἐκ ταύτης
σκέπην. τὰ δὲ σχισθέντα, ἡ ἔξωθέν ἐστι περιβολὴ
τοῦ αἰσθητοῦ πλούτου, διαιρουμένη εἰς τέσσαρα
κοσμικὰ στοιχεῖα, οἷς ἐμπαθῶς κεχρῆσθαι πείθου-
σιν ἡμᾶς οἱ ἐμπαίζοντες μιαιφόνοι. εἴη δ᾽ ἂν καὶ

[1]) ἡμᾶς omittit. B.
[2]) ἡμᾶς omittit. A.

tem ratione, tunica quidem desuper texta possit esse cuiusque animus, desuper inspiratus, et inconsutilis quidem, vt simplex et non compositus: non scissus autem, vt immortalis: diuisa autem vestimenta, corpus, quod corruptione in quatuor dissoluitur elementa.

Vers. 36. *Et — ibi.*

Custodiebant eum ne a quoquam deponeretur.

Vers. 37. *Et — Iudaeorum.*

†† Scriptio in titulo practicae, theoreticae et theologicae philosophiae regem notat eum, qui crucifixus erat. Practicae quidem, quod scriptum erat Romanorum lingua. Regnum enim Romanum fortissimum vidit Daniel: practicae autem est fortitudo: theoreticae, quod scriptum erat Graece. Graeci enim prae reliquis gentibus theoretici: theologicae, propter Hebraicum. Haebraei enim maxime omnium theologi.

Causam, ob quam esset crucifixus: illam enim in tabula inscriptam superposuit Pilatus, vt ab omnibus legi posset, et qui praesentes erant, et qui praeteribant. Marcus sane dicit, Et erat inscriptio causae ejus scripta, Rex Iudaeorum. Lucas vero, Erat autem et inscriptio scripta super eum literis Graecis et Latinis ac Hebraicis: Hic est rex Iudaeorum: Hoc autem tribus inscriptum est linguis, eo quod tunc multi ad ciuitatem venerant Iudaeorum Graeci ac Latini: Iohannes vero dicit:

†) In margine haec habet Codex vterque. Caret iis Hentenius.

καθ᾽ ἕτερον λέγον, χιτὼν μὲν ἄνωθεν ὑφαντὸς, ἡ ἑκάστου ψυχὴ, ἄνωθεν ἐμπνευσθεῖσα· καὶ ἄῤῥαφος μὲν, ὡς ἁπλῆ καὶ ἀσύνθετος· ἄσχιστος δὲ, ὡς ἀθάνατος· διαιρούμενα δὲ ἱμάτια, τὸ σῶμα, ὡς ἐκ φθορᾶς εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα διαλυόμενον.]

Verſ. 36. Καὶ — ἐκεῖ.

Ἐφύλαττον αὐτὸν, ἵνα μὴ κατενεχθῇ παρά τινος.

Verſ. 37. Καὶ — ἰουδαίων.

[Ἡ 3) ἐν τῷ τίτλῳ γραφὴ πρακτικῆς, καὶ θεωρητικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας βασιλέα τὸν σταυρωθέντα ἐμήνυε· πρακτικῆς μὲν, διὰ τοῦ ῥωμαϊστὶ γεγράφθαι· τὴν ῥωμαϊκὴν γὰρ βασιλείαν ἀνδρειοτέραν πασῶν ὁ δανιὴλ ἐθεάσατο· πρακτικῆς δὲ ἴδιον ἡ ἀνδρεία· διὰ δὲ τοῦ ἑλληνιστὶ, θεωρητικῆς· ἕλληνες γὰρ θεωρητικώτεροι τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὰ δὲ τοῦ ἑβραϊστὶ, θεολογικῆς· θεολογικώτεροι γὰρ πάντων ἑβραῖοι.]

Τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἐσταυρώθη. σανίδι γὰρ ταύτην ἐγχαράξαντες οἱ περὶ τὸν πιλάτον, ἐπέθηκαν, ὥστε ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι τῶν τε παρόντων, καὶ τῶν 4) παριόντων. μάρκος μὲν οὖν εἶπε· καὶ ἦν k) ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ γεγραμμένη· k) Marc. 15, 26.
ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων· λουκᾶς δὲ, ἦν l) δὲ καὶ ἡ l) Luc. 23, 38.
ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ᾽ αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς· οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. τοῦτο δὲ τρισὶν ἐγράφη διαλέκτοις, διὰ τὸ πολλοὺς ἐπιχωριάζειν τότε τῇ

4) περιόντων. A.

dicit: ſcripſit autem et titulum Pilatus, poſuitque ſuper crucem. Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus rex Iudaeorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudaeorum, quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus: et erat ſcriptum Hebraice, Graece et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudaeorum, Noli ſcribere, Rex Iudaeorum, ſed, quod ille dixerit, Rex ſum Iudaeorum. Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi. Titulus itaque apud Romanos cauſa dicitur. (†† Iſta autem, Propinquus vero erat locus vrbi, vbi crucifixus eſt Ieſus, ita ordinanda, vicinus vrbi erat locus, vbi crucifixus eſt Ieſus.)

Scripſit ergo Pilatus dictam cauſam: inſtituitque vt ſcripta, cunctis nota fieret, ne poſſent ſua malitia Iudaei Chriſto aliam cauſam affigere, aut diuulgare: ſimulque et hos notauit et illi patrocinatus eſt, quod propter inuidiam eſſet crucifixus.

Quum autem literae in altum poſitae regnum eius clare promulgarent, conantur pontifices Iudaeorum inſcriptionem inuertere, dicentes Pilato, Noli ſcribere, Rex Iudaeorum, ne vera videatur inſcriptio: Sed quod ille dixerit, Rex ſum Iudaeorum, vt ille mendax appareat: ſed nequaquam perſuaſerunt ei. Reſpondit enim: Quod ſcripſi, ſcripſi: hoc eſt, quod ſcriptum eſt non immuto. Iuxta diuinam autem omnino prouidentiam titulus ſuper ſolam Chriſti crucem poſitus eſt. Quum enim tres cruces ſimul terra tunc obruerentur, multis temporibus requiſita poſtmodum domini crux, a titulo potiſſimum fuit cognita.

Verſ. 38.

5) Incluſa non agnoſcit Hentenius.
6) ὑπεραπελογήσατο. A.

πόλει τῶν ἰουδαίων ἕλληνας καὶ ῥωμαίους. ἰωάννης δέ φησιν· ἔγραψε δὲ[m]) καὶ τίτλον ὁ πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σαυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον, ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσαυρώθη ὁ ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον ἑβραϊσὶ, ἑλληνισὶ, ῥωμαϊσί. ἔλεγον οὖν τῷ πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων, μὴ γράφε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ πιλάτος, ὃ γέγραφα, γέγραφα. τίτλος μὲν οὖν, κατὰ ῥωμαίους, ἡ αἰτία. [τὸ[5]) δὲ ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσαυρώθη ὁ ἰησοῦς, οὕτω συντακτέον· ὅτι ἐγγὺς τῆς πόλεως ἦν ὁ τόπος, ὅπου ἐσαυρώθη ὁ ἰησοῦς.]

m) Io. 19, 19-22.

Ὁ μὲν οὖν πιλάτος ἔγραψε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ σηλιτεύσας πᾶσι κατέστησεν αὐτὴν γνώριμον, ἵνα μὴ δύνωνται ἰουδαῖοι κακουργίας ἄλλην αἰτίαν ἐπιφημίσαι τῷ χριστῷ. καὶ ὁμοῦ μὲν τούτους ἠμύνατο· ὁμοῦ δὲ ἐκείνου[6]) ὑπεραπολογήσατο, ὅτι διὰ φθόνον ἐσαυρώθη.

Ἐπεὶ δὲ ἀνέκειντο τὰ γράμματα λαμπρῶς ἀνακηρύττοντα τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἰουδαίων μετατρέψαι τὴν τοιαύτην ἐπιγραφὴν, λέγοντες τῷ πιλάτῳ, μὴ γράφε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ ἀληθὴς ἡ ἐπιγραφὴ δοκῇ· ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεύς εἰμι τῶν ἰουδαίων, ἵνα ψευδὴς ἐκεῖνος φανῇ. ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ τέως παρέπεισαν αὐτόν. ἀπεκρίθη γὰρ, ὃ γέγραφα, γέγραφα, τουτέστιν, οὐκ ἀλλοιῶ τὸ γραφέν. κατὰ θείαν δὲ πάντως πρόνοιαν ὁ τίτλος ἐπετέθη μόνῳ τῷ σαυρῷ τοῦ χριστοῦ. τῶν τριῶν γὰρ ἅμα τότε καταχωσθέντων, χρόνοις ὕστερον ὁ δεσποτικὸς ἀναζητηθεὶς, ἀπὸ τοῦ τίτλου μᾶλλον γέγονε γνώριμος.

Verſ. 38.

Verſ. 38. *Tunc — ſiniſtris.*

Et hoc Iudaeorum opera factum eſt, vt in medio duorum maleficorum pendens, et ipſe maleficus putaretur: vtque participatio ſupplicii participem quoque eum praedicaret maleficii. Ob hoc ſiquidem eum cunctis videntibus publice crucifixerunt. Dicit autem Lucas quod ſtabat populus ſpectans, vtque militum manibus crucifigeretur laborans, et modis omnibus faciens, vt praua de eo opinio apud omnes diffunderetur. Completa quoque eſt hic Ieſaiae prophetia quae dicit, Et cum iniquis deputatus eſt.

Duo vero latrones duos populos aenigmatice figurarunt, veterem ſcilicet ac nouum: horum ſiquidem ille blaſphemiis eum appetens mortuus eſt: hic autem Deum in fine tandem hunc agnouit: ipſe vero medius inter hos pependit: vtpote medius effectus inter vetus nouumque teſtamentum.

Verſ. 39. *Qui autem — v. 40. cruce.*

Qui praeteribant, puta illa via Iudaei. Marcus vero ait quod dicebant, vah qui deſtruis, etc. Eſt autem οὐὰ irridentis ac ſubſannantis aduerbium (quod in vah, vertimus.) Haec autem ei quaſi mendaci dicebant ſuggillantes.

Verſ. 41. *Similiter — v. 42. ſaluum facere?*

Similiter, propter blaſphemiam dicit. Nam et hi quoque blaſphemiis eum appetebant, etſi aliis verbis. Dixerunt autem, Alios ſaluos fecit: miracula

Verſ. 38. Τότε — εὐωνύμων.

Καὶ τοῦτο τῆς τῶν ἰουδαίων ἦν σπουδῆς, ἵνα, μέσον τῶν κακούργων κρεμάμενος, κακοῦργος καὶ αὐτὸς δοκῇ, καὶ ἵνα ἡ κοινωνία τῆς τιμωρίας κοινωνὸν αὐτὸν ἀνακηρύττῃ καὶ τῆς κακουργίας. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δημοσίᾳ τοῦτον ἐσταύρωσαν, πάντων ὁρώντων· φησὶ γὰρ ὁ [7]) λουκᾶς, ὅτι καὶ [n]) n) Luc. 23, 35.
εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν· καὶ χερσὶ στρατιωτικαῖς αὐτὸν σταυρωθῆναι παρεσκεύασαν, καὶ πάντα πεποιήκασιν, ἵνα καταχέωσιν αὐτοῦ παρὰ πᾶσι πονηρὰν ὑπόληψιν. ἐπληροῦτο δὲ κἀνταῦθα ἡ τοῦ ἠσαΐου [8]) προφητεία ἡ λέγουσα· καὶ μετὰ [o]) o) Ieſ. 53, 12.
ἀνόμων ἐλογίσθη.

Καὶ οἱ μὲν δύο λῃσταί, τοὺς δύο λαοὺς ᾐνίττοντο, τόν τε παλαιόν, καὶ τὸν νέον. τούτων γὰρ ὁ μὲν βλασφημῶν αὐτὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦτον ἐπέγνω θεόν. αὐτὸς δὲ μέσος ἐκρεμάσθη τῶν δύο τούτων, ὡς μέσος γενόμενος τῆς τε παλαιᾶς, καὶ τῆς νέας διαθήκης.

Verſ. 39. Οἱ δὲ — v. 40. σταυροῦ.

Οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν ἐκείνην ἰουδαῖοι. μάρκος δέ φησιν, ὅτι ἔλεγον· οὐὰ [p]) ὁ καταλύων p) Marc. 15, 29.
τὸν ναόν, καὶ τὰ ἑξῆς. ἔστι δὲ τὸ οὐά, χλευαστικὸν ἐπίρρημα καὶ ἐμπαικτικόν. ἔλεγον δὲ τὰ τοιαῦτα, κωμῳδοῦντες αὐτόν, ὡς ψεύστην.

Verſ. 41. Ὁμοίως — v. 42. σῶσαι.

Τὸ ὁμοίως, διὰ τὴν βλασφημίαν εἴρηται. καὶ αὐτοὶ γὰρ ὁμοίως ἐβλασφήμουν αὐτόν, εἰ καὶ ἐν ἑτέροις ῥήμασι. τὸ δὲ ἄλλους ἔσωσεν, εἶπον, δια-

βάλ-

7) ὁ, abeſt. B.
8) ἡ τοῦ ἠσαΐου, abſunt. A.

racula eius calumniantes, tanquam praestigiis facta fuerint.

Verſ. 42. *Si — in eum.*

Hoc dicebant propter tituli inſcriptionem. Quum enim non potuerint eam ſubuertere, falſam nituntur illam arguere, eo quod ſibi impoſſibilia quaeſierit. Et vtique deſcendiſſet, ſi ipſi credituri fuiſſent.

Verſ. 43. *Confidit — filius.*

Quod praedixit Dauid in perſona eorum, hoc ipſi nunc dicunt, huiusmodi prophetiam ad finem perducentes.*) Scriptum eſt enim, ſperauit in dominum, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam vult eum. Dicebant ergo conuitia iactantes. Confidit in Deum, tanquam filius eius? ſeruetur ab eo. Hoc autem dicebant, non quod Deus eum ſeruare non poſſet, ſed quod non eſſet ipſe Dei filius, vt ipſi putabant. Sed o ſceleſti ac peſſimi: ergo nec prophetae erant prophetae, aut iuſti, ex quo Deus illos a periculis non eripuit. Verum et prophetae et iuſti erant, nec minus tamen periculis ſubiacuerunt ſecundum variam diſpenſationem.

Verſ. 44. *Id ipſum — ei.*

Id ipſum id eſt eodem modo. Non enim Iudaeos tantum inflammauit diabolus, ſed et Romanos milites furore agitauit, et ipſos etiam latrones, quanquam cum eo crucifixos, aduerſus eum exacerbauit. Matthaeus itaque et Marcus vtrunque aiunt

*) τοῦτο νῦν αὐτοί. A.

βάλλοντες τὰς θαυματουργίας αὐτοῦ, ὡς ἐν γοητεία γενομένας.

Vers. 42. Ἐι — ἐπ' αὐτῷ.

Τοῦτο εἶπον, διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τίτλου. μὴ δυνηθέντες γὰρ αὐτὴν μετατρέψαι, πειρῶνται ψευδῆ ταύτην ἀπελέγξαι, διὰ τοῦ ζητεῖν δῆθεν ἀδύνατα. καὶ κατέβη ἄν, εἰ πιστεύειν ἔμελλον.

Vers. 43. Πέποιθεν, — υἱός.

Ὁ προεῖπε δαυὶδ ἐκ προσώπου αὐτῶν, νῦν αὐτοὶ [s]) τοῦτο λέγουσιν, ἄγοντες εἰς πέρας τὴν τοιαύτην προφητείαν. γέγραπται γάρ· ἤλπισεν [q]) q) Ps. 21, 9. ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν. [σωσάτω αὐτὸν, [r]) ὅτι θέλει αὐτόν.] ἔλεγον οὖν ἐπικερτομοῦντες, πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεὸν, ὡς υἱὸς αὐτοῦ, σωθήτω παρ' αὐτοῦ. τοῦτο δὲ ἔλεγον, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ μὴ δυναμένου ῥύσασθαι αὐτόν· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ μὴ ὄντος υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καθὼς αὐτοὶ ᾤοντο. ἀλλ', ὦ μιαροὶ καὶ παμμίαροι! λοιπὸν οὐδ' οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται, οὐδὲ οἱ δίκαιοι πάντως δίκαιοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς οὐκ ἐξήρπασε τῶν κινδύνων ὁ θεός. ἀλλὰ μὴν καὶ ἦσαν καὶ ἐκινδύνευσαν, κατὰ διαφόρους οἰκονομίας.

Vers. 44. Τὸ δ' αὐτὸ — αὐτῶν.

Τὸ δ' αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ, ὡσαύτως. οὐ μόνον γὰρ τοὺς ἰουδαίους ἐξέκαυσεν ὁ διάβολος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ῥωμαίους στρατιώτας ἐξοίστρησε, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς λῃστὰς, καὶ ταῦτα συνεσταυρωμένους, ἐξηγρίανε κατ' αὐτοῦ. ματθαῖος μὲν οὖν καὶ [r]) r) Marc. 15, 32.
μάρκος

[1]) Inclusa desunt. A.

aiunt exprobrasse ei. Lucas vero vnum quidem conuitiis illum agitasse dicit, alterum autem blasphemantem magis increpasse. Primum siquidem ambo propriorum obliti laborum, ex crudelitate exprobrabant ei, vtpote et ipsi Iudaei. Forte autem etiam id in gratiam Iudaeorum faciebant, vt propter hoc ipsos deponerent. Postmodum vero alter poenitentia ductus est: tum quidem Christi signa ad memoriam reuocans, eiusque conuersationem inculpatam: tum vero audito quod etiam pro his qui ipsum crucifigebant intercessisset, veluti scripsit Lucas: videns praeterea et aërem praeter naturam obscuratum.

Vers. 45. *A — nonam.*

Post petulantiae ac scommatum satietatem id factum est, vt quiescente iam furore, aliquid a miraculo lucrifieri posset. Admirabilius enim erat haec facere eum qui in cruce pendebat, quam a cruce descendere. Quod si haec eum facere non suspicabantur, sed quod Deo haec operante prouenirent, timere sane oportebat, et intelligere quod propter hunc ad iram commotus esset. Neque enim dicere potuerunt, quod solis eclipsis secundum naturam esset: Nam ipsa et in vno temporis accidit momento, et in vna parte terrae, et non in decimo quarto die lunae: hae vero tenebrae et ad tres horas perseuerarunt, et super vniuersam terram: et decimo quarto die lunae, quando impossibile est secundum naturam contingere solis eclipsin.

μάρκος τοὺς δύο φασὶν ὀνειδίζειν αὐτόν. λουκᾶς [s]) s) Luc. 23, 39. 40.
δὲ τὸν ἕνα μὲν βλασφημεῖν αὐτὸν λέγει, τὸν ἕτερον δὲ μᾶλλον ἐπιτιμᾶν τῷ βλασφημοῦντι. καὶ γὰρ πρῶτον μὲν οἱ δύο, τῶν ἰδίων ἐκλαθόμενοι πόνων, ἐξ ὠμότητος ὠνείδιζον αὐτὸν, ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ ὄντες· ἴσως δὲ καὶ πρὸς χάριν τῶν ἰουδαίων, ἵνα διὰ τοῦτο κατενέγκωσιν αὐτούς. ὕστερον δὲ μετενόησεν ὁ εἷς· τοῦτο μὲν, ὑπομνηθεὶς τῶν σημείων τοῦ χριστοῦ καὶ τῆς ἀνεπιλήπτου πολιτείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ, καὶ ἀκούσας ὑπερευχομένου [t]) τῶν σταυρωσάντων μᾶλλον, ὡς ἱστό- t) Luc. 23, 34.
ρησε λουκᾶς· ἔτι δὲ, καὶ ἰδὼν τὸν ἀέρα σκοτιζόμενον παρὰ φύσιν.

Vers. 45. Ἀπὸ — ἐννάτης.

Μετὰ τὸν κόρον τῆς παροινίας καὶ τῶν σκωμμάτων, τοῦτο γέγονεν, ἵνα ἤδη παυθέντος τοῦ θυμοῦ, κερδάναί τι δυνηθῶσιν ἀπὸ τοῦ θαύματος. τοῦ καταβῆναι γὰρ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, θαυμαστότερον ἦν, τὸ τοιαῦτα ποιεῖν κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. εἰ δὲ μὴ, αὐτὸν ταῦτα ποιεῖν, ὑπελάμβανον, ἀλλὰ καὶ, ὡς τοῦ θεοῦ ταῦτα ποιοῦντος, ἔδει φοβηθῆναι καὶ συνιδεῖν, ὅτι δι᾽ αὐτὸν ὀργίζεται. καὶ γὰρ οὐκ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι κατὰ φύσιν ἔκλειψις ἡλίου ἦν. αὕτη μὲν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ καιροῦ γίνεται, καὶ ἐν ἑνὶ μέρει τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης. τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ ἐπὶ τρεῖς ὥρας διήρκεσε, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γέγονε τὴν γῆν, καὶ ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, ὅτε, πανσελήνου οὔσης, ἀμήχανον συμβαίνειν κατὰ φύσιν ἔκλειψιν ἡλίου.

Verſ. 46. *Circiter — dereliquiſti?*

Dauidicum eſt verbum. Hebraice autem ipſum clamauit, vt ſolis Hebraeis notum fieret, qui ſoli Dauidica nouerant. Marcus vero Eloi Eloi ſcripſit. Significat autem Eli Deus mi. Eloi vero, Deus meus.

Clauorum ergo doloribus depreſſus, ait: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me? hoc eſt propter quid me dimiſiſti vt ſuſtinerem dolores. Hoc autem dixit, confirmans quod ſicut in veritate humanam aſſumpſit naturam, ita quoque vere crucifixus eſt, et non phantaſtice prout multi haeretici delirarunt. Neque enim niſi dolens ita clamaſſet.

Poteſt autem et aliter dici, quod iam pro hominibus moriens in perſona generis humani dicta clamauit voce. Ait enim Gregorius Theologus, quod in ſeipſo figurat quod noſtrum eſt: nos ſiquidem primum derelicti eramus ac deſpecti: deinde nunc aſſumpti ac ſeruati ſumus illius afflictionibus.

Verſ. 47. *Quidam — iſte.*

Milites hi erant Romani, vocem Hebraicam ignorantes.

Verſ. 48. *Statimque — vt biberet.*

Hoc etiam ludens fecit ad modum conſolantis, ſicut et praecedentes: aut etiam vt aceti acerbitas, additio fieret illi doloris.

Verſ. 49.

²) ὡς ἄνθρωπος δὲ, non habet Hentenius.
³) Addiderim ὡς. Atque ita fortaſſe Hentenius legit.

Verf. 46. Περὶ — ἐγκατέλιπες;

Δαυϊτικὸν μὲν τὸ ῥητόν· ἑβραϊςὶ δὲ τοῦτο ἀνεβόησεν, ἵνα μόνοις ἑβραίοις γνωρισθῇ, μόνοις εἰδόσι τὰ δαυϊτικά· μάρκος δὲ, ἐλωῒ, ἐλωῒ, ἔγραψε. δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ἠλὶ, θεέ μου· τὸ δὲ ἐλωῒ, ὁ θεός μου.

Ὡς [2]) ἄνθρωπος δὲ, ταῖς ἀπὸ τῶν ἥλων ὀδύναις καταταθεὶς, φησὶ, θεέ μȣ, θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες; ἤγουν, διατί με ἀφῆκες οὕτως ὀδυνᾶσθαι. τοῦτο δὲ εἶπε βεβαιῶν, ὅτι ὥσπερ κατ' ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησεν· ὅτω καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐςαυρώθη, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὡς πολλοὶ τῶν αἱρετικῶν ἐλήρησαν. ȣ̓ γὰρ ἂν ὀδυνώμενος ὅτως ἀνεβόησεν.

Ἔςι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἤδη ἀποθνήσκων ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, προσώπῳ τοῦ γένȣς τῶν ἀνθρώπων ἀνεβόησε τὴν δηλωθεῖσαν φωνήν. φησὶ γὰρ ὁ θεολόγος γρηγόριος, ὅτι ἐν ἑαυτῷ τυποῖ τὸ ἡμέτερον. ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ παρεωραμένοι πρότερον, εἶτα νῦν προσειλημμένοι καὶ σεσωσμένοι τοῖς αὐτοῦ πάθεσι.

Verf. 47. Τινὲς — οὗτος.

Στρατιῶται καὶ οὗτοι ησαν ῥωμαῖοι, τὴν ἑβραΐδα φωνὴν ἀγνοοῦντες.

Verf. 48. Καὶ εὐθέως — ἐπότιζεν αὐτόν.

Παίζων τοῦτο πεποίηκε, [3]) παρηγορῶν δῆθεν, καθὼς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ἢ καὶ, ἵνα ἡ δριμύτης τοῦ ὄξους προσθήκη γένηται τῆς ὀδύνης.

Verſ. 49. *Caeteri — eum.*

Marcus vero ait, quod hoc dixerit, ſinite videamus an veniat Elias ad deponendum eum. Veriſimile eſt autem et hunc et illos hoc dixiſſe.

Verſ. 50. *Ieſus autem — ſpiritum.*

Quae autem fuerit vox, ſignificauit Lucas, videlicet, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. Clamauit autem voce magna: vt omnes audirent, omnesque ſcirent, quod ad extremum vsque ſpiritum patrem Deum appellaret, et vniuerſa in eo reponeret: nec eſſet ei contrarius: vtque diſcerent quod ſua poteſtate quando voluit mortuus eſt. Quum enim dixit, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum: tunc demum morti permiſit, vt ad ſe accederet.

Non autem dixit, Commendo, ſed, Commendabo: ſignificans quod paulo poſt expiraturus ſit. Vnde et Iohannes quae poſt dictam vocem facta ſunt, refert, tanquam etiam ab aliis praetermiſſa dicens, Stabat autem iuxta crucem Ieſu mater eius, etc. Vbi autem dixit, quomodo dilectam matrem ac virginem dilecto commendauerit diſcipulo ac virgini, et quomodo ſitienti datum ſit acetum ad potandum: tandem ait: Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, Conſummatum eſt: et inclinato capite tradidit ſpiritum, de quibus omnibus quaere in Euangelio ſecundum Iohannem.

Verſ. 51.

Vers. 49. Οἱ — αὐτόν.

Μάρκος v) δέ φησιν, ὅτι [*] αὐτὸς ἔλεγεν, ἄφετε, ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται ἠλίας καθελεῖν αὐτόν. εἰκὸς δὲ, τοῦτο λέγειν κἀκείνους καὶ τοῦτον. v) Marc. 15, 36.

Vers. 50. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πνεῦμα.

Τίς δὲ ἦν ἡ φωνὴ, ἐδήλωσεν ὁ λουκᾶς, ὅτι πάτερ, x) εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, ἵνα πάντες ἀκούσωσι, καὶ πάντες εἰδῶσιν, ὅτι μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πατέρα τὸν θεὸν ὀνομάζει, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος· ἔτι δὲ, καὶ ἵνα μάθωσιν, ὅτι κατ' ἐξουσίαν, ὅτε ἠθέλησεν, ἀποθνήσκει. ὅτε γὰρ εἶπεν, ὅτι πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, τότε λοιπὸν τῷ θανάτῳ παρεχώρησε προσέρχεσθαι αὐτῷ. x) Luc. 23, 46.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι παρατίθημι, ἀλλ' ὅτι παραθήσομαι, δηλῶν, ὅτι μετὰ μικρὸν ἐκπνεύσει. τὰ γὰρ μετὰ τὴν εἰρημένην κραυγὴν προσέθηκεν ὁ ἰωάννης, ὡς καὶ αὐτὰ παραλελειμμένα τοῖς ἄλλοις, λέγων· εἱστήκεισαν y) δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰπὼν δὲ, πῶς παρέθετο τὴν ἠγαπημένην μητέρα καὶ παρθένον τῷ ἠγαπημένῳ μαθητῇ καὶ παρθένῳ, καὶ πῶς διψήσας ἔπιε τὸ ὄξος, τελευταῖόν φησιν· ὅτε z) οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ ἰησοῦς, εἶπε, τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. περὶ ὧν ἁπάντων ζήτησον ἐν τῷ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίῳ. y) Io. 19, 25. z) Io. 19, 30.

[*] Intellige, ὁ προσδραμὼν καὶ ποτίσας.

Verſ. 51. *Et ecce — ſciſſae ſunt.*

(†† Sciſſum eſt velamentum templi et reuelata ſunt tecta ſub eo myſteria. Rupta ſunt ea, quae erant litterae, apparuerunt ea, quae ſunt ſpiritus. Aut) ſol quidem tenebris indutus eſt, templum vero ſcidit velum ſuum, ſignificando quod propter abſurdum ac irrationabile ſpectaculum lugeret: Lugentium enim eſt veſtem ſcindere, nigraque indui ſtola. Per terram autem motam, petrasque ſciſſas oſtendit quod potens eſſet in aggerem eos cumulare et obruere: ſed non vellet propter ſuam manſuetudinem, et propter illos qui ex eis erant credituri, lucemque daturi.

Proprie autem velum templi ſciſſum eſt ad eorum redargutionem, cui contradicere non poſſent: vt ſi niterentur cauſari, et ad ea quae naturaliter accidunt, paſſiones obſcurati ſolis, terrae motae, petrarumque ſciſſarum reducere: os illis obturaretur per veli ſciſſionem: quum tale quid eſſe vnquam factum demonſtrare non poſſent.

Sciſſo autem velo, oſtendit Deus, quod a templo diuina auolaſſet gratia: quodque interiora, puta ſancta ſanctorum omnibus peruia ac conſpicua conſtituenda eſſent: quod etiam poſtmodum ingredientibus Romanis factum eſt.

Quod autem mihi magis placet accipe. Quia interiora veli figura erant coeli, exteriora vero terram figurabant. Sciſſum iam velum, ſignificauit diuiſum iam eſſe medium parietem inter coelum et terram (puta inimicitiam) qui inter Deum erat

†) Incluſa in marg. habet. A. Omiſerat Hentenius.
*) μυςηρίῳ. B.

Verſ. 51. Καὶ ἰδοὺ — ἐσχίσθησαν.

[Ἐσχίσθη[5]) τὸ κάλυμμα τοῦ ναοῦ, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ὑποκεκρυμμένα τούτῳ[6]) μυστήρια. ἐῤῥάγη τὰ τοῦ γράμματος, καὶ ἐφάνη τὰ τοῦ πνεύματος. ἢ] ὁ μὲν ἥλιος ἠμφιέσατο σκότος, ὁ δὲ ναὸς ἔσχισε τὸ καταπέτασμα, δηλοῦντες, ὅτι πενθοῦσιν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ τούτῳ θεάματι. πενθούντων γάρ ἐστι, καὶ τὸ ῥηγνύειν τὴν ἐσθῆτα, καὶ τὸ περιτίθεσθαι στολὴν μέλαιναν. τῆς δὲ γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, ἔδειξεν ὁ χριστὸς, ὅτι δυνατὸς ἦν ἐπιχῶσαι καὶ καταχῶσαι αὐτούς. ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε, δι' οἰκείαν τε χρηστότητα, καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας ἐξ αὐτῶν πιστεῦσαι καὶ λάμψαι.

Ἰδικώτερον δὲ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ σχίζεται, πρὸς ἀναντίῤῥητον ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα, πειρώμενοι αἰτιολογεῖν, καὶ ἀνάγειν εἰς τὰ κατὰ φύσιν πάθη, τόν τε τοῦ ἡλίου σκοτασμὸν, καὶ τῆς γῆς τὸν σεισμὸν, καὶ τῶν πετρῶν τὴν σχίσιν, ἐπιστομίζωνται τῇ σχίσει τοῦ καταπετάσματος, οὐδέποτε δυνάμενοι δεῖξαι τοιοῦτον γενόμενον.

Τοῦ καταπετάσματος δὲ σχισθέντος, ἐδήλωσεν ὁ θεὸς, ὅτι ἀπέστη[7]) λοιπὸν ἡ θεία χάρις ἀπὸ τοῦ ναοῦ, καὶ ὅτι τὰ ἔνδον, ἤτοι, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, πᾶσι βατὰ καὶ θεατὰ καταστήσονται, ὃ καὶ γέγονεν ὕστερον, τῶν ῥωμαίων εἰσελθόντων.

Τὸ δὲ χαριέστερον, ἐπεὶ τὰ μὲν ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος τύπος ἦσαν τοῦ οὐρανοῦ· τὰ δ' ἐκτὸς, τύπος τῆς γῆς· σχισθὲν ἤδη τὸ καταπέτασμα δεδήλωκεν, ὅτι ἐσχίσθη ἤδη τὸ μεσότοιχον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἤγουν, ἡ ἔχθρα ἡ μεταξὺ

7) ὅτι ἀπέστη λοιπόν. A. Ita Hentenius.

erat et homines:[8] et factum esse coelum hominibus peruium, soluto iam per Christum obstaculo medio, talique nobis ascensu innouato. Vniuersaliter autem quae facta sunt, diuinae irae signa erant, Iudaeorum insensibilitatem reprehendentia, horumque perditionem praedicantia.

Vers. 52. *Et — surrexerunt.*

Ad demonstrationem potentiae suae, et hoc factum est, terroremque Iudaeorum: vt perpenderent, quod is qui adeo facile mortuos viuificaret, facilius posset viuos morti dare. Praeterea etiam ad futurae resurrectionis confirmationem.

Vers. 53. *Et — multis.*

Egressi sunt et apparuerunt: ne phantastica videatur sepulchrorum apertio, ac dormientium resurrectio. Post resurrectionem autem eius egressi sunt de sepulchris, ac venerunt in sanctam ciuitatem, et apparuerunt multis, vt ex eorum resurrectione certiores reddantur et de resurrectione illius, cogitantes quod qui hos resuscitauit, multo magis seipsum resuscitauit. Sancti vero surrexerunt, vt fide digni videantur, qui de Christo loquuntur. Postquam autem apparuerunt, iterum dormierunt.

Vers. 54. *Centurio autem — erat iste.*

Hunc Marcus voce latina Centurionem vocat: Matthaeus vero Graeca *ἑκατόνταρχον*, idem significante:

8) Hic in margine Codicis A. a manu prorsus recenti adiecta sunt haec recentioris Graeci: *τοῦτο τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη εἰς δύο. ὑφαντὸν γάρ ἦν. τὸ μὲν κ[illegible]μόνην, [illegible]το ὄρθιον· τὸ δὲ ὑφάδην ἔπεσεν.*

ξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ γέγονεν ὁ οὐρανὸς βατὸς τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ χριστοῦ λύσαντος τοῦτονὶ τὸν φραγμὸν, καὶ τὴν τοιαύτην ἄνοδον[a]) ἡμῖν ἐγκαινίσαντος. καθόλου δὲ δεῖγμα θεομηνίας ἦσαν τὰ γεγενημένα, καθαπτόμενα τῆς τῶν ἰουδαίων ἀναισθησίας, καὶ προαγορεύοντα τὴν τούτων ἀπώλειαν. [8])

a) Hebr. 10,20.

Verſ. 52. Καὶ — ἠγέρθη.

Εἰς ἔνδειξιν καὶ τοῦτο γέγονε τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ φόβον τῶν ἰουδαίων, ἵνα λογίσωνται, ὅτι ὁ ζωώσας οὕτως εὐχερῶς τοὺς νεκροὺς, εὐχερέστερον ἂν ἠδύνατο θανατῶσαι τοὺς ζῶντας· ἔτι δὲ καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως.

Verſ. 53. Καὶ — πολλοῖς.

Εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φαντασίαν ἥ τε τῶν μνημείων ἄνοιξις καὶ ἡ τῶν κεκοιμημένων ἔγερσις. μετὰ τὴν ἔγερσιν δὲ αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκ τῶν μνημείων, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, ἵνα ἐκ τῆς τούτων ἐγέρσεως πληροφορηθῶσιν καὶ περὶ τῆς ἐκείνου, λογιζόμενοι, ὅτι ὁ τούτους ἀναστήσας, πολλῷ μᾶλλον ἑαυτὸν ἀνέστησεν. ἅγιοι δὲ ἠγέρθησαν, ἵνα δόξωσιν ἀξιόπιστοι, λέγοντες περὶ τοῦ χριστοῦ. ἐμφανισθέντες δὲ, πάλιν ἐκοιμήθησαν.

Verſ. 54. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος — ἦν οὗτος.

Τοῦτον τὸν ἑκατόνταρχον ὁ μάρκος [b]) κεντυρίωνα ὠνόμασε. κεντυρίων γὰρ παρὰ ῥωμαίοις, ὁ ἑκατόντ-

b) Marc. 15,39.

 τόντ-

σεν κάτω. οὕτως ἴσδρηται παρὰ τῷ πατρὶ ἡμῶν ἰωάννῃ τῷ χρυσοστόμῳ. Sed apud Chryſoſtomum nihil reperio.

ficante: quod enim Graeci ἑκατὸν, hoc latini centum vocant. Videns inquit Centurio, qui ex aduerso eius adstabat, quod sic emisso clamore expirasset, dixit, Vere homo hic filius Dei erat, intuitus siquidem quod cum libertate Deum patrem vocasset, et in manus eius spiritum suum commendare se testatus esset, ac paullo post expirasset: intuitus quoque adeo horrenda quae fiebant, credidit filium esse Dei. Lucas vero de eo dicit, Videns Centurio quod factum erat, glorificauit Deum dicens, Vere homo hic iustus erat: Iustum vt opinor diuinum nominans. Vel etiam primum quidem dixit, quod iustus erat: deinde tandem quod filius Dei erat. Addit autem Lucas, Et omnes turbae quae simul accesserant ad spectaculum illud, percutientes pectora sua reuertebantur: dolorem videlicet interiorem significantes. Intelligebant enim a praecedentibus signis, et ab his quae accidebant, quod et creatura passionem illius non ferens compatiebatur ei.

Vers. 55. *Erant — ei.*

Suppeditantes quae ei necessaria erant. Chorus enim erat discipularum apud Dei matrem coniunctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. Et vide conuersum ordinem: discipuli siquidem fugerant, discipulae vero assistentes permanebant.

Vers. 56.

9) Immo κέντουμ, vt notum est. Fecit autem Graecus ad formam Graecorum, vt πέντε.

r) γὰρ, ante ὅτι, interponit. A.

τόνταρχος, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἑκατὸν, κέντε[9]) λέγουσιν. ἰδὼν δέ, φησιν, ὁ[c]) κεντυρίων ὁ παρεστηκὼς ἐξεναντίας αὐτοῦ, ὅτι οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν· ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν θεοῦ. ἰδὼν, ὅτι[1]) μετὰ παῤῥησίας πατέρα τὸν θεὸν καλέσας, καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ παραθεῖναι τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ ἐπαγγειλάμενος, μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν· ἰδὼν δὲ καὶ τὰ τηνικαῦτα γενόμενα φρικτὰ, ἐπίστευσεν, ὅτι υἱὸς ἦν θεοῦ. ὁ δὲ λουκᾶς λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἰδὼν[d]) ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε τὸν θεὸν, λέγων· ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν. δίκαιον οἶμαι, τὸν θεῖον ὀνομάσας. ἢ καὶ πρῶτον μὲν ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι δίκαιος ἦν· εἶτα τελεώτερον, ὅτι υἱὸς ἦν θεοῦ. προσέθηκε δὲ λουκᾶς, ὅτι[e]) καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. μὴ τολμῶντες γὰρ λαλεῖν, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἔτυπτον ἑαυτῶν τὰ στήθη, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. συνῆκαν γὰρ, ἀπό τε τῶν προλαβόντων σημείων, ἀπό τε τῶν τότε γενομένων, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτοῦ.

c) Marc. 15, 39.

d) Luc. 23, 47.

e) Luc. 23, 48.

Verſ. 55. Ἦσαν — αὐτῷ.

Χορηγοῦσαι τὰ πρὸς τὴν χρείαν. χορὸς γὰρ ἦσαν καὶ αὗται[2]) μαθητριῶν, περὶ τὴν θεομήτορα τεταγμέναι, καὶ παρέχουσαι δαπάνας ἐκ τῶν προσόντων αὐταῖς. καὶ ὅρα τὴν τάξιν ἀντιστραφεῖσαν. οἱ μαθηταὶ γὰρ ἔφυγον· αἱ δὲ μαθήτριαι παρέμειναν.

Verſ. 56.

2) μαθητῶν. A.

Vers. 56. *Inter — filiorum Zebedaei.*

†† Dicunt non nulli, Deiparam post sepulturam Christi abiisse ac nimio moerore concidisse nec postea ad sepulchrum accessisse, nimio dolore afflictam, sed iacuisse ac flesse vsque ad resurrectionis nuntium.

Quum multae essent, insigniores enumerat. Quidam itaque dicunt, quod Dei mater est, quae apud euangelistas nunc quidem Iacobi et Iose mater nominatur, quandoque autem Maria Iacobi, interdum vero Maria Iose: Nam hi filii erant Ioseph: et quemadmodum pater illorum vir eius dicebatur propter dispensationem, ita rursus ipsi filii virginis. Verum sermo hic absurdus videtur. Primum siquidem, quid prohibebat eam appellare matrem Iesu? praesertim quum in praecedentibus narrationibus vt plurimum ita eam appellauerint. Deinde absurdum quoque foret in locis sequentibus vbique Magdalenen ei praeponi, et ostendere illam fuisse matre Dei feruentiorem. Vnde suspicamur alteram quandam fuisse hanc Mariam, quae mater erat Iacobi Parui et Iose, non filiorum Ioseph, sed aliorum, qui erant e septuaginta discipulis. Nam multae tales similis erant nominis apud Iudaeos.

Verisimile est autem tunc Dei matrem propinquius cruci adstitisse quam caeteras mulieres: idque viscerum inflammatione Iudaeorum vincente timorem: fortassis vero etiam circumiisse, quum propter naturae aculeos in eodem loco manere non

3) Haec vterque Codex in margine exhibet. Caret iis Hentenius.

4) ἡ, abest. A.

Vers. 56. Ἐν — τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

[Τινὲς 3) δὲ λέγουσιν, μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν χριστὸν, ἀπελθοῦσαν τὴν θεοτόκον καταπεσεῖν ὑπὸ λύπης ὑπερβαλλούσης, καὶ μηδ' ἀφικέσθαι μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν τάφον, ἀδυνατήσασαν ἐκ σφοδρᾶς περιωδυνίας, ἀλλὰ καθῆσθαι καὶ θρηνεῖν μέχρι τῶν εὐαγγελίων τῆς ἀναστάσεως.]

Πολλῶν οὐσῶν, τὰς ἐπισημοτέρας ἀπαριθμεῖται. τινὲς μὲν οὖν φασὶν, ὡς ἡ θεοτόκος ἐστὶν ἡ παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ὀνομαζομένη ποτὲ μὲν, τοῦ ἰακώβου καὶ ἰωσῆ μήτηρ, ποτὲ δὲ, μαρία 4) ἡ ἰακώβου, ποτὲ δὲ, μαρία, ἡ τοῦ ἰωσῆ. παῖδες γὰρ οὗτοι τῶ 5) ἰωσήφ. καὶ ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτῶν, ἀνὴρ αὐτῆς ὠνομάζετο, διὰ τὴν οἰκονομίαν· οὕτω καὶ αὐτοὶ πάλιν υἱοὶ αὐτῆς. δυσπαράδεκτος 6) δὲ ὁ λόγος οὗτος δοκεῖ. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε, μητέρα τοῦ ἰησοῦ ταύτην ὀνομάσαι· τοῦτο γὰρ διαφόρως αὐτὴν ὠνόμασαν ἐν ταῖς προλαβούσαις διηγήσεσιν· ἔπειτα καὶ παράλογον, πανταχοῦ προτάττειν αὐτῆς τὴν μαγδαληνὴν ἐν τοῖς ἐφεξῆς λόγοις, καὶ δεικνύειν θερμοτέραν τῆς θεομήτορος. ὅθεν ὑπονοοῦμεν, ὅτι ἄλλη τις ἦν ἡ μαρία αὕτη, μήτηρ οὖσα ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ ἰωσῆ, οὐ τῶν υἱῶν τοῦ ἰωσήφ, ἀλλ' ἑτέρων, ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν. πολλαὶ γὰρ ὁμωνυμίαι τοιαῦται παρὰ τοῖς ἰουδαίοις.

Εἰκὸς δὲ τότε μὲν τὴν θεοτόκον ἐγγυτέρω παρὰ τὰς ἄλλας ἵστασθαι γυναῖκας, τῆς φλεγμονῆς τῶν σπλάγχνων νικώσης τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων· ἴσως δὲ καὶ περιέρχεσθαι, μὴ δυναμένην ἐφ' ἑνὸς τόπου μένειν, διὰ τὰ κέντρα τῆς φύσεως,

5) τοῦ. A.

6) Huius sententiae est Chrysost. T. VII. p. 827. B. quam repetit Theophyl. p. 175. D.

non posset: postmodum autem apud monumentum mansisse et singula conspexisse.

Quodsi hoc recipimus, quaerendum est, quomodo ipsius non meminerunt euangelistae? Quia de ea notum erat, quod adfuerit, et quae matrum sunt demonstrauerit. Ideoque neque planctum eius scripserunt: abunde enim satisfecerunt pronunciantes, quod filium docentem sequebatur. Oportet autem et hoc et illud scire, quodque naturae conformius est suscipere.

Marcus vero ait, Erant autem et mulieres eminus aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Iacobi Parui et Iose mater, et Salome. Hanc autem Salomen quidam eam esse dixerunt, quae apud Matthaeum dicitur mater filiorum Zebedaei.

Cap. LXVIII. De petitione corporis domini.

Vers. 57. *Quum sero autem factum esset — Iesu.*

Iohannes vero etiam alia quaedam priusquam ad horum accederet narrationem scripsit dicens, Igitur Iudaei ne remanerent in cruce corpora Sabbatho, quia parasceue erat, etc. de crurum latronum confractione, et de apertione lateris domini. Hunc autem Ioseph Marcus honestum senatorem scripsit, ac expectantem regnum Dei. Honestum quidem, vtpote grauem et modestum: senatorem vero, nempe vnum senatorum ciuitatis: erant autem senatores decuriones, consiliarii, ac officiales curiae. Expectans item regnum Dei, quod vide-

7) ἠκολούθουν. B.

ως, ὕςερον δὲ παραμένειν τῷ μνημείῳ, καὶ ὁρᾷν ἕκαςα.

Καὶ εἰ τοῦτο δεξόμεθα, ζητητέον, πῶς οὐκ ἐμνημόνευσαν αὐτῆς οἱ εὐαγγελιςαί; διότι γνώριμον ἦν περὶ αὐτῆς, ὅτι πάντως παρῆν, καὶ τὰ μητέρων ἐπεδείκνυτο. διὰ τοῦτο γὰρ ἐδὲ θρῆνον αὐτῆς ἱςόρησαν. ἔφθασαν γὰρ ἀπαγγείλαντες, ὅτι ἠκολούθει [7]) τῷ υἱῷ διδάσκοντι. χρὴ δὲ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γινώσκειν, καὶ τὸ προσφυέςερον ἀποδέχεσθαι.

Μάρκος δέ φησιν: ἦσαν [f]) δὲ καὶ γυναῖκες ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, ἐν αἷς ἦν καὶ μαρία ἡ μαγδαληνὴ, καὶ μαρία ἡ τοῦ ἰακώβε τοῦ μικροῦ καὶ ἰωσῆ μήτηρ, καὶ σαλώμη. ταύτην δὲ τὴν σαλώμην [8]) τινὲς εἶπον εἶναι, τὴν παρὰ τῷ ματθαίῳ ῥηθεῖσαν μητέρα τῶν υἱῶν ζεβεδαίου. f) Marc. 15, 40.

Κεφ. ΞΗ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 57. Ὀψίας δὲ γενομένης — Ἰησοῦ.

Ὁ δὲ ἰωάννης καὶ ἄλλα, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τοῦτον, ἱςόρησεν. οἱ οὖν [g]) ἰεδαῖοι, λέγων, ἵνα μὴ μείνῃ g) Io. 19, 31. ἐπὶ τοῦ ςαυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, καὶ τὰ ἑξῆς· περί τε τῆς κατεάξεως τῶν σκελῶν τῶν λῃςῶν, καὶ περὶ τῆς νύξεως τῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίου. τοῦτον δὲ τὸν ἰωσὴφ, ὁ μάρκος, [h]) εὐσχήμονα βελευτὴν, ἀνέ- h) Marc. 15, 43. γραψε, καὶ προσδεχόμενον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ: εὐσχήμονα μὲν, ὡς σεμνὸν καὶ κόσμιον· βελευτὴν δὲ, ὡς ἕνα τῶν βελευτῶν τῆς πόλεως· ὀφφικιάλιοι δὲ ἦσαν, οἱ βελευταί· προσδεχόμενον

[8]) In his Theophylact. p. 175. D.

videlicet circa secundum domini aduentum futurum erat. Lucas autem virum iustum et bonum eum nominauit, et quod non consenserat consilio ac facto Iudaeorum: oriundus ab Arimathaea ciuitate Iudaeorum. Iohannes vero discipulum quidem eum fuisse dicit Iesu, occultum autem propter metum Iudaeorum, et erat ex septuaginta discipulis.

Vers. 58. *Hic — corpus Iesu.*

Eo quod illi notus esset. Marcus vero dicit quod sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, et petiit corpus Iesu. Priorem enim timorem sequenti audacia mirabiliter abluit, et seipsum in mortem tradidit, ob beneuolentiam quam gerebat erga praeceptorem, suscipiens in se cunctorum inimicitiam Iudaeorum.

Vers. 58. *Tunc — corpus.*

Marcus autem dicit, quod Pilatus admirabatur si iam mortuus esset: et arcersito Centurione, interrogauit eum, an iamdudum mortuus esset: et re a Centurione cognita, donauit corpus ipsi Ioseph. Sperabat enim tarde illum moriturum, tanquam diuinum quendam hominem qui caeteros excederet. Ipse vero lege naturae mortuus est tanquam verus homo.

Vers. 59. *Sumptumque — munda.*

Iohannes autem latius scripsit dicens, Venit ergo et tulit corpus Iesu. Venit autem et Nicodemus is qui

9) κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ χριστοῦ: A.
1) συγκατατιθέμενον: A.

νὸν δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ θεȣ̃, τὴν μέλλουσαν, τὴν κατὰ[9]) τὴν παρουσίαν τὴν δευτέραν τοῦ χριστοῦ. λουκᾶς δὲ, ἄνδρα[i]) ἀγαθὸν καὶ δίκαιον αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ μὴ συγκατατεθειμένον[1]) τῇ βȣλῇ καὶ τῇ πράξει τῶν ἰȣδαίων. ἀπὸ ἀριμαθαίας, πόλεως τῶν ἰȣδαίων. ἰωάννης δὲ, μαθητὴν[k]) μὲν αὐτὸν εἶναι λέγει τοῦ ἰησοῦ, κεκρυμμένον δὲ, διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων. ἦν δὲ ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν.

i) Luc. 23, 50. 51.

k) Io. 19, 38.

Verſ. 58. Οὗτος — τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ.

Γνώριμος ὢν[2]) αὐτῷ. μάρκος δὲ εἶπεν, ὅτι[l]) καὶ τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς πιλάτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. τὴν προτέραν γὰρ δειλίαν τῇ ὕστερον τολμηρίᾳ θαυμασίως ἀπενίψατο, καὶ εἰς θάνατον ἐξέδωκεν ἑαυτὸν, τῇ πρὸς τὸν διδάσκαλον εὐνοίᾳ, τὴν παρὰ πάντων τῶν ἰουδαίων ἀπέχθειαν ἀναδεξάμενος.

l) Marc. 15, 43.

Verſ. 58. Τότε — σῶμα.

Μάρκος δέ φησιν· ὅτι ὁ[m]) πιλάτος ἐθαύμασεν, εἰ ἤδη τέθνηκε, καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πάλαι ἀπέθανε. καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ ἰωσήφ. προσεδόκα γὰρ, βραδέως ἀποθανεῖν αὐτὸν, ὡς θεόν τινα καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλȣ́ς· αὐτὸς δὲ, ὡς ἄνθρωπος, νόμῳ φύσεως ἐτελεύτησε.

m) Marc. 15, 44. 45.

Verſ. 59. Καὶ λαβὼν — καθαρᾷ.

Ὁ δὲ ἰωάννης πλατύτερον ἱστόρησε λέγων· ἦλθεν[n]) οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ. [ἦλθε[3]) δὲ καὶ νικόδη-

n) Io. 19, 39. 40.

[2]) ὢν, omittit. B.

[3]) Incluſa exciderunt, ob repetitum vocabulum ἰησοῦ. A.

qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloës ad libras ferme centum. Acceperunt itaque corpus Iesu, et obiunxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudaeis sepelire. Insignis ergo erat et antea Ioseph, sed insignior factus est eo quod Christi corpus ausus fuerit accipere, illudque honorare. Neque enim solum tulit, sed et preciose ac honorifice cum Nicodemo sepeliuit. In mixtura autem myrrhae et aloës illud sepelierunt, vt sine corruptione et in bono odore permaneret: adhuc enim vt nudum hominem ipsum honorabant. Et nos ergo domini corpus per participationem in altari accipientes, odoramentis illud vngamus, suauibus videlicet virtutum operibus, ac opere et contemplatione.

Vers. 60. *Et — abiit.*

Hic quidem euangelista ipsius Ioseph dicit fuisse monumentum: caeteri vero non significauerunt: cuius fuerit. Iohannes enim ait, Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus, et in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat, etc. Verisimile ergo est ipsius Ioseph fuisse hortum in quo erat monumentum. Ordinatum est autem vt illud fuerit nouum, ne postquam resurrexisset saluator, suspicio haberi posset alium resurrexisse. Aduoluit quoque saxum magnum, auxilium ipsi praestante et Nicodemo. Monumentum autem in speluncae modum erat excisum.

Vers. 61. *Erat autem — sepulchri.*

Marcus vero ait: Maria autem Magdalene, et Maria Iose aspiciebant vbi poneretur. Lucas autem, subsequutae inquit mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et

quo-

νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης, ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ,] καὶ ἔδησαν αὐτὸ ἐν ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐςὶ τοῖς ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. ἐπίσημος μὲν οὖν ἦν καὶ πρότερον ὁ ἰωσὴφ, ἐπισημότερος δὲ γέγονεν, ἔκ τε τοῦ τολμῆσαι λαβεῖν τὸ σῶμα, καὶ τοῦ τιμῆσαι αὐτό. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἦρεν, ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ἐνεταφίασε μετὰ νικοδήμου. μίγματι δὲ σμύρνης καὶ ἀλόης τοῦτο ἐνεταφίασαν, ὥςε διαμένειν ἄσηπτον καὶ εὐῶδες. ἔτι γὰρ, ὡς ἄνθρωπον ψιλὸν, ἐτίμων αὐτόν. καὶ ἡμεῖς οὖν, τὸ σῶμα τοῦ κυρίου διὰ τῆς μεταλήψεως λαμβάνοντες, μυρίσωμεν τοῦτο ταῖς εὐωδίαις τῶν ἀρετῶν τῆς τε πράξεως, καὶ τῆς θεωρίας.

Verſ. 60. Καὶ — ἀπῆλθεν.

Οὗτος μὲν ὁ εὐαγγελιςὴς τοῦ ἰωσὴφ εἶναι τὸ μνημεῖον εἶπεν, οἱ ἄλλοι δὲ οὐκ ἐσημειώσαντο, τίνος ἦν. φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης· ἦν o) δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου o) Io. 19, 41.
ἐςαυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον κενὸν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰκὸς οὖν, τοῦ ἰωσὴφ ὑπάρχειν τὸν κῆπον, ἐν ᾧ ἦν τὸ μνημεῖον. ᾠκονομήθη δὲ, κενὸν εἶναι τοῦτο, ἵνα τοῦ σωτῆρος ἀναςάντος μὴ νομισθῇ ἕτερος ἀναςῆναι. προσεκύλισε μέντοι λίθον μέγαν, συναραμένου αὐτῷ καὶ τοῦ νικοδήμου. τὸ δὲ μνημεῖον, σπηλαιοειδὲς ἦν, λαξευτόν.

Verſ. 61. Ἦν δὲ — τάφου.

Μάρκος δέ φησιν· ἡ δὲ p) μαρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ p) Marc. 15, 47.
μαρία ἡ τοῦ ἰωσῆ ἐθεώρουν, ποῦ τίθεται. λουκᾶς δὲ λέγει· κατακολουθήσασαι q) δὲ γυναῖκες, αἵτι- q) Luc. 23, 55. 56.
νες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς γαλιλαίας,

quomodo positum erat corpus eius: reuersae vero parauerunt aromata et vnguenta. Quum enim eos qui sepeliebant subsequi et cum eis reuerti decreuissent sedebant ex aduerso sepulchri, aspicientes vbi poneretur corpus, et quomodo poneretur: vt reuersae, paratis aromatibus et vnguentis, venirent die dominico, et aromatibus ac vnguentis illud vngerent.

Siquidem quando sepultus est iam vespera appetebat, in qua non licebat ad monumentum accedere. Iudaei enim vesperam illius parasceues maxime honorabant non solum tanquam Sabbathi festum praecedens, sed etiam tanquam festum propter pascha: in hac enim oportebat pascha immolari. Sabbatho vero quieuerunt propter legem. Adhuc enim consuetudinem et legem seruabant. Caeterum die dominico ad sepulchrum venire disponebant, quod sane etiam fecerunt, veluti paulo post dicetur. Quum enim nondum quicquam excelsum de resurrectione cognouissent, sepultum corpus se inuenturas sperabant.

Vers. 62. *Postero autem die* — *v.* 64. *priore.*

Muniri sepulchrum, puta sigillum apponi et custodiam. Quia autem credi oportebat, quod mortuus esset et sepultus, quodque resurrexisset: vide tria haec inimicorum testimoniis approbata: consideranda sunt enim verba eorum. Quod enim aiunt, Recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc viuens, attestatur quod mortuus sit. Quod autem sequitur, Iube muniri sepulchrum, attestatur quod sepultus sit. Porro quod subiungunt, Ne quando venientes discipuli eius, furentur ipsum, plenam facit fidem, quod munito sepulchro,

ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. ὑποςρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα. αἱ ῥηθεῖσαι γὰρ, κατακολουθήσασαι τοῖς θάπτουσιν, ἐκάθισαν ἀπέναντι τοῦ τάφου, θεωροῦσαι, ποῦ τίθεται τὸ σῶμα, καὶ πῶς τίθεται, ἵνα ἀπελθοῦσαι καὶ ἑτοιμάσασαι ἀρώματα καὶ μύρα, ἔλθωσιν ἐν τῇ κυριακῇ, καὶ ἀρωματίσωσιν καὶ μυρίσωσιν αὐτό.

Ὅτε μὲν γὰρ ἐτάφη, ἑσπέρα ἤδη κατέλαβε, καθ' ἣν οὐκ ἐξῆν εἰς μνημεῖον βαδίζειν. ἐτίμων γὰρ ἰουδαῖοι μάλιςα τὴν ἑσπέραν τῆς παρασκευῆς ἐκείνης, οὐ μόνον, ὡς προεόρτιον τοῦ σαββάτου, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἑόρτιον, διὰ τὸ πάσχα. ἐν ταύτῃ γὰρ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. τὸ δὲ σάββατον ἡσύχαζον, διὰ τὸν νόμον. ἔτι γὰρ καὶ τὰ ἔθη καὶ τὸν νόμον ἐφύλαττον. λοιπὸν οὖν ἐν τῇ κυριακῇ πρὸς τὸν τάφον ἐλθεῖν ἐβούλοντο, ὃ δὴ καὶ πεποιήκασιν, ὡς μετ' ὀλίγον ῥηθήσεται. οὔπω γὰρ οὐδὲν ὑψηλὸν εἰδυῖαι περὶ τῆς ἀναςάσεως, ἤλπιζον εὑρεῖν τὸ σῶμα τεθαμμένον.

Verſ. 62. Τῇ — v. 64. πρώτης.

Ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἤγουν, σφραγίσαι καὶ φρουρῆσαι. ἐπεὶ δὲ ἔδει πιςευθῆναι, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἀνέςη, βλέπε καὶ τὰ τρία ταῦτα μαρτυρούμενα παρὰ τῶν ἐχθρῶν. σκοπητέον γὰρ τοὺς λόγους αὐτῶν. τὸ μὲν, ἐμνήσθημεν, ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μαρτυρεῖ, ὅτι ἀπέθανε· τὸ δὲ, κέλευσον ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον, βεβαιοῖ, ὅτι ἐτάφη· τὸ δὲ, μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν, πληροφορεῖ ὅτι[4])

4) ὅτι, abeſt. A.

chro, non ſit furto ſublatum corpus, et ita reſurrectioni contradici non poteſt.

Dignum eſt autem vt inquiramus vbi dixerit, Poſt tres dies reſurgam. Siquidem variis in locis dixit diſcipulis, Tertia die reſurgam. Id autem, Poſt tres dies reſurgam, nuſquam dixit. Hoc itaque Iudaei ab exemplo Ionae quod ad eos dixerat colligebant. Poſtremum vero errorem dicebant, quod a mortuis reſurrexerit: priorem vero quod ſit filius Dei.

Sed o inſenſati quo tandem fine eſſent ipſum furto ſublaturi. Niſi enim tertio die reſurrexerit ſicut promiſit, manifeſtum eſt quod decepti, et propter eum ab omnibus gentibus odio habiti, ſine domibus et extorres facti, potius auerſabuntur eum, et odio habebant tanquam impoſtorem, et ita nolent eum furari. Sed neque populo perſuadere poterunt, quod a mortuis ſurrexerit. Cui enim innitentur? an vehementiae ſermonum? atqui illitterati ſunt. An forte abundantiae rerum? Atqui ſunt omnium pauperrimi. Generis fortaſſis claritati? Verum ignobiles ſunt, et ab ignobilibus progeniti. Vtrum ſuiipſorum multitudini? At non plures ſunt quam duodecim. Vtrum patriae ſplendori? Verum a regionibus ſunt obſcuris et ignobilibus. An putatis quod praeceptoris promiſſionibus? Quibus? Si enim non reſurrexerit, neque illis crediturі ſunt. Demonſtratum eſt igitur quod vane ſuſpicamini hunc furto auferendum eſſe: ob dictas enim cauſas eſt incredibile.

Verſ. 65.

ἀσφαλισθέντος,[5]) — οὐ κλαπήσεται. καὶ λοιπὸν ἀναντίῤῥητος ἡ ἀνάστασις.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι; ὅτι μὲν γὰρ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται, διαφόρως εἶπε πρὸς τοὺς μαθητάς· ὅτι δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι, οὐκ εἶπεν οὐδαμοῦ. λοιπὸν οὖν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματος, τοῦ ῥηθέντος πρὸς αὐτοὺς, τοῦτο συνελογίσαντο. ἐσχάτην μὲν οὖν πλάνην λέγουσι, περὶ τοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· πρώτην δὲ, περὶ τοῦ, ὅτι υἱὸς Θεοῦ ἦν.

Ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! σκοπήσατε, τίνος ἕνεκεν κλέψουσιν αὐτόν; ἐὰν γὰρ οὐκ ἀναστῇ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθὼς ἐπηγγείλατο, πρόδηλον, ὡς ἀπατηθέντες, καὶ δι' αὐτὸν πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ἐκπολεμωθέντες, καὶ ἄοικοι, καὶ ἀπόλιδες γενόμενοι ἀποστραφήσονται μᾶλλον καὶ μισήσουσιν αὐτὸν, ὡς πλάνον. καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὐ θελήσουσιν αὐτὸν[6]) κλέψαι. ἀλλ' οὐδὲ δυνήσονται πεῖσαι τὸν λαὸν, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. τίνι γὰρ καὶ θαῤῥήσουσιν; τῇ δεινότητι τῶν λόγων; καὶ μὴν ἀγράμματοί εἰσιν· ἀλλὰ τῇ περιουσίᾳ τῶν χρημάτων; καὶ μὴν ἁπάντων εἰσὶ πενέστεροι· ἀλλὰ τῇ περιφανείᾳ τοῦ γένους; καὶ μὴν εὐτελεῖς εἰσιν ἐξ εὐτελῶν· ἀλλὰ τῷ πλήθει ἑαυτῶν; καὶ μὴν οὐ πλείους εἰσὶ τῶν ἕνδεκα· ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πατρίδος; καὶ μὴν ἀπὸ χωρίων εἰσὶν ἀσήμων· ἀλλὰ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ διδασκάλου; ποίαις; εἰ μὴ ἀναστῇ γὰρ, οὐδ' ἐκείναις πιστεύουσι. δέδεικται τοίνυν, ὅτι μάτην ὑποπτεύετε κλαπῆναι τοῦτον. οὐκ ἐνδέχεται γὰρ, διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

5) τοῦ τάφου.
6) τοῦτον, pro αὐτόν. A.

Verſ. 65. *Ait — ſcitis.*

Sicut σπεῖρα id eſt, cohors, ita et κουςωδία ordo erat militaris. Non permiſit autem, vt ſoli milites munirent ſepulchrum, ſed principibus ſacerdotum ac phariſaeis praecipue commiſit ea quae muniminis erant, ſequente eos cuſtodia. Ita enim Deus ordinauit; ne poſt reſurrectionem dicere poſſent, quod quum ſoli milites ſepulchrum muniuiſſent, tradiderant corpus diſcipulis.

Verſ. 66. *Illi autem — cuſtodia.*

Non ſolum oſtii lapidem obſignarunt, ſed et electis quos voluerunt militibus, huic in cuſtodes adhibuerunt, ſicut paulo poſt manifeſtabitur. Et haec ſabbatho operati ſunt ob inſaniae ſuae furorem, ſoluentes illud.

Quia vero nunc dicturi ſumus quomodo mulieres ad monumentum peruenerint: non intempeſtiuum fuerit dicere, quod quum diuerſimode de apparitionibus ſcripſerint euangeliſtae, maximam praebent non animaduertentibus difficultatem. Et quidem Chryſoſtomus de huiusmodi differentia nihil curioſe ſcrutatus eſt. Caeteri vero quum dicta euangeliſtarum circa haec conciliare non poſſent, multos his de rebus in vanum effuderunt ſermones.

Hi quidem quatuor ad monumentum acceſſus diuerſis temporibus factos eſſe dicentes, non easdem fuiſſe mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor euangeliſtae, ſed alias et alias ſimilium inter

7) Etſi multa alia negligentiſſime tractauit Chryſoſtomus in Euangelio Matthaei, tamen inde a verſ. 27. cap. 27. multo eſt negligentior, ac pleraque ſuis

Verſ. 65. Ἔφη — οἴδατε.

Ὥσπερ ἡ σπεῖρα, οὕτω καὶ ἡ κουστωδία, τάγμα ἦν στρατιωτικόν. οὐκ ἀφῆκε δὲ τοὺς στρατιώτας μόνους ἀσφαλίσασθαι τὸν τάφον, ἀλλὰ προηγουμένως τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπέτρεψε τὰ τῆς ἀσφαλείας, ἑπομένης τῆς κουστωδίας, οὕτω τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὅτι οἱ στρατιῶται μόνοι ἀσφαλιζόμενοι, προδεδώκασι τὸ σῶμα τοῖς μαθηταῖς.

Verſ. 66. Οἱ δὲ — κουστωδίας.

Οὐ μόνον ἐσφράγισαν τὸν λίθον τῆς θύρας, ἐπιθέντες αὐτῷ σήμαντρα· ἀλλὰ καὶ ἐπιλεξάμενοι στρατιώτας, οὓς ἤθελον, φύλακας τούτῳ παρεκάθισαν, ὡς δηλωθήσεται μετ᾽ ὀλίγον. καὶ ταῦτα εἰργάσαντο, ἐν σαββάτῳ, λύσαντες τοῦτο, διὰ τὴν λύσσαν τῆς μανίας αὐτῶν.

Ἐπεὶ δὲ μέλλομεν ἐρεῖν περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀφίξεως τῶν γυναικῶν, οὐκ ἄκαιρον προειπεῖν, ὅτι διαφόρως περὶ τῶν ὀπτασιῶν ἱστορήσαντες οἱ εὐαγγελισταὶ, οὐκ ὀλίγην τοῖς μὴ προσέχουσι παρέχουσιν ἀπορίαν. καὶ ὁ [7]) μὲν χρυσόστομος, οὐδέν τι περὶ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς ἐπολυπραγμόνησεν· ἕτεροι δὲ πολλοὶ, μὴ δυνάμενοι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν εὐαγγελιστῶν, πολλοὺς περὶ αὐτῶν κατεβάλοντο λόγους.

Οἱ μὲν γὰρ τέσσαρας τὰς ἀφίξεις λέγοντες, κατὰ διαφόρους καιροὺς γενομένας, οὐ τὰς αὐτὰς γυναῖκας εἶναί φασι, τὰς ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν μνημονευομένας, ἀλλ᾽ ἑτέρας καὶ ἑτέ-

 ρας

suis tantum verbis, aut aliorum Euangeliſtarum, breuiter exponit. Eadem quoque negligentia eſt in vltimis in Ioannem homiliis.

inter se inuicem nominum: Alii vero de quatuor accessionibus conformiter dicunt: sed hos ab eisdem mulieribus factos esse asseuerant. Et hi autem, et illi facile conuincuntur, quod leuia, facileque confutabilia dixerint: si quis diligentius ad euangelistas aduertat. Sed nos ab eo qui sepultus est, quique resurrexit, postulata gratia, dicta concordare nitemur, ac manifeste ostendere eandem apud omnes euangelistas esse consonantiam.

Cap. XXVIII. v. 1. *Vespera — sepulchrum.*

Hebraei Sabbathum honorantes, septimum videlicet hebdomadae diem, etiam sex dies ipsum praecedentes in honorem eius Sabbatha appellabant, nominantes diem dominicum, vnum siue primum Sabbathorum: secundum autem Sabbathorum, et tertium Sabbathorum, secundum ac tertium septimanae diem et similiter alios sequentes. Dicens ergo Matthaeus vesperam Sabbathorum, finem significauit omnium Sabbathorum, siue septem hebdomadae dierum. Nam et nos vesperam aut serum diei dicentes siue serum noctis, vltima ipsorum significamus. Finis autem septem dierum hebdomadae non solum ipsum proprie dicitur Sabbathum, sed et ipsius Sabbathi finis. Ne autem putes, quod in fine ipsius Sabbathi venerint prae-

s) Forte aut *προσέχοι*, aut *προσέχῃ*.

y) Cyrillus T. IV. p. 1079. b. dissensum Matthaei et Ioannis 20, 1. componens, adeoque locum vtrumque studio et diligenter tractans, ita hunc locum laudat: *ματθαῖος ἑσπέρας ἔφη βαθείας οὔσης γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.* deinde tollit dissensum: *ὄρθρος γὰρ, ὡς ἐγῷμαι, βαθὺς καὶ ἑσπέρα βαθεῖα πρὸς ἕν τι καταφέρει τὸ σημαινόμενον.* Idem Mat-

ρας, ὁμωνύμους ἀλλήλαις· οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν τεσσάρων ἀφίξεων συνομολογοῦσιν, ὑπὸ δὲ τῶν αὐτῶν γυναικῶν γενέσθαι ταύτας διϊσχυρίζονται, καὶ οὗτοι δὲ κἀκεῖνοι ῥαδίως ἐλέγχονται, σαθρὰ καὶ εὐανάτρεπτα λέγοντες, εἴτις φιλοπονώτερον προσέχει[8]) τοῖς εὐαγγελισταῖς. ἀλλ' ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος αἰτησάμενοι χάριν, πειρασόμεθα συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ, καὶ δεῖξαι σαφῶς, ἁρμονίαν μίαν παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς.

Cap. XXVIII. v. 1. Ὀψὲ[a]) — τάφον.

Οἱ ἑβραῖοι, τὸ σάββατον τιμῶντες, ἤτοι, τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς[1]) ἑβδομάδος, σάββατα καὶ τὰς πρὸ αὐτοῦ ἓξ ἡμέρας, εἰς τιμὴν αὐτοῦ, προσηγόρευον. μίαν μὲν σαββάτων, ἤγουν, πρώτην, τὴν κυριακὴν ὀνομάζοντες· δευτέραν δὲ σαββάτων, καὶ τρίτην σαββάτων, τὴν δευτέραν, καὶ τρίτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐφεξῆς. εἰπὼν οὖν ματθαῖος, ὅτι ὀψὲ σαββάτων, ἐσήμανε τὸ τέλος ὅλων τῶν σαββάτων, ἤγουν, τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος. καὶ ἡμεῖς γὰρ, ὀψὲ τῆς ἡμέρας λέγοντες, ἢ ὀψὲ τῆς νυκτὸς, τὰ τελευταῖα τούτων δηλοῦμεν. τέλος δὲ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, οὐ μόνον αὐτὸ τὸ κυρίως σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτου τέλος. ἵνα δὲ μὴ νοήσῃς, ὅτι ἐν τῷ τέλει τούτῳ τοῦ σαββάτου αἱ δηλου-

Matthaeo tribuit Theophylact. p. 832. b. ὁ μὲν ματθαῖος ἑσπέρας βαθείας λέγει — ὁ δὲ ἰωάννης, πρωῒ σκοτίας ἔτι οὔσης. Sed tamen hic mox vulgatum habet. Ad quam recensionem referendum erit ἑσπέρας βαθείας; Arbitror, ad Alexandrinam.

1) τῶν σαββάτων, pro τῆς ἑβδομάδος. A.

praedictae mulieres ad monumentum, sed in principio diluculi, addit: Quae lucescit, hoc est, appetente iam die, prospectante et oriente. Et sermonem magis adhuc explicans, adiecit, In vnum Sabbathorum. Vnus autem Sabbathorum, siue primus septem dierum, dominicus est, sicut praediximus. Quum autem ita scripsit Matthaeus, principium dominici diei manifestauit. Omne vero diluculum post sextam noctis horam incipitur, quando primum galli canunt.

Idem quoque tempus scripsit et Marcus dicens, Et valde mane vno Sabbathorum veniunt ad monumentum orto sole. Valde mane enim principium est diluculi. Verum si valde mane erat, quomodo dixit orto sole? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nondum appareat, demoratus adhuc circa profundissimas extremasque Orientis partes, et paulatim exurgens, cuius testimonium est gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, eiusque praesentiam hominibus praenuntiant.

Idem quoque tempus significauit et Lucas dicens: Sabbatho quidem quieuerunt secundum praeceptum. Vno autem Sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum ferentes quae parauerant aromata. De Maria autem Magdalene, cuius meminit Iohannes in sequentibus suo loco dicemus.

Vers. 2.

[a]) Compara in hanc rem interpretationem Euthymii ad Marc. 1, 35. vbi similiter ἔννυχον et γενομένης ἡμέρας comparantur.

δηλωθεῖσαι γυναῖκες ἦλθον εἰς τὸν τάφον, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄρθρου τῆς κυριακῆς, προσέθηκεν, ὅτι τῇ ἐπιφωσκούσῃ, τουτέστι, τῇ ἐπιφαινούσῃ ἡμέρᾳ, τῇ ἐπαυγαζούσῃ, τῇ ἐπανατελλούσῃ. ἔτι δὲ σαφηνίζων τὸν λόγον, ἐπήγαγεν· ὅτι εἰς μίαν σαββάτων. μία δὲ σαββάτων, ἤγουν, πρώτη τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, ἡ κυριακὴ, καθὼς προειρήκαμεν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, οὕτω γράψας, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρθρου τῆς κυριακῆς ἐνέφηνεν. ἄρχεται δὲ πᾶς ὄρθρος, μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς, ὅτε πρῶτον οἱ ἀλεκτρυόνες φωνοῦσι.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ μάρκος ἱστόρησεν εἰπών· καὶ r) λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος [2]) τοῦ ἡλίου. λίαν γὰρ πρωΐ ἐστιν, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὄρθρου. καὶ ἐὰν ἦν λίαν πρωῒ, πῶς εἶπεν, ὅτι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου; διότι τότε κυρίως ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, εἰ καὶ ἡμῖν οὔπω φαίνεται, διατρίβων ἔτι περὶ τὰ βαθύτατα καὶ ἀκρότατα μέρη τῆς ἀνατολῆς, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπαναβαίνων. καὶ τούτου μαρτύριον, ἡ τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδή. πρῶτοι γὰρ πάντων τῶν ζώων, αἰσθανόμενοι τῆς θέρμης αὐτοῦ, κράζουσιν αὐτίκα, καὶ τὴν τούτου [3]) παρουσίαν προμηνύουσι τοῖς ἀνθρώποις.

r) Marc. 16, 2.

Τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν καὶ λουκᾶς ἐδήλωσε λέγων· ὅτι τὸ s) μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. τῇ t) δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ὄρθρου βαθέος, ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα. περὶ δὲ μαρίας τῆς μαγδαληνῆς, ἧς ἐμνημόνευσεν ὁ ἰωάννης, ἐροῦμεν προϊόντες ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

s) Luc. 23, 56.
t) Luc. 24, 1.

Verſ. 2.

3) τούτου παῤῥησίαν. male. B.

Verſ. 2. *Et ecce — v. 3. nix.*

Chriſtus quidem ſurrexerat priusquam angelus deſcenderet. Quemadmodum enim natus eſt ſeruatis integris clauſtris virginis, ita quoque reſurrexit ſeruatis integris monumenti ſignaculis. Terrae motus autem factus eſt propter aſſidentes ſepulchro cuſtodes, vt timore terrae motus erecti, et horrore aſpectus eius qui lapidem reuoluerat conſternati, fugerent et haec Iudaeis nuntiarent, ac teſtes ipſi fierent veritatis: haec enim maxime fulgere ſolet, quando ab inimicis ſuis praedicata fuerit. Lapidem vero reuoluit angelus propter mulieres, vt ſepulchrum viderent vacuum, ac ſurrexiſſe crederent.

Marcus autem de his mulieribus ait, quod dicebant inter ſeſe: Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? quumque reſpexiſſent, vident quod reuolutus eſſet lapis: erat enim grandis valde. Dum itaque venirent, ita dicebant inter ſeſe: interim vero dum haec colloquerentur, factus eſt terrae motus: quumque acceſſiſſet angelus reuoluit lapidem: et iam ad monumentum reſpicientes, vident quod reuolutus eſſet lapis.

Marcus ſane breuitati ſtudens, neque terrae motum ſcripſit, neque quis lapidem reuoluerit docuit. Similiter et Lucas narrationem de his abbreuiauit, dicens, Inuenerunt lapidem a monumento reuolutum. Itaque quando ad monumentum venerint mulieres ſignificauerunt euangeliſtae, quando vero reſurrexerit Chriſtus, nullus eorum indi-

4) Forte quis coniiciat, ἀνασαθέντες. Sed iſtud bene ſe habet.

5) γίνωνται. A.

Vers. 2. Καὶ ἰδοὺ — v. 3. χιών.

Ὁ μὲν χριστὸς ἀνέστη, πρὸ τοῦ καταβῆναι τὸν ἄγγελον. καθάπερ γὰρ ἐγεννήθη, σώων φυλαττομένων τῶν κλείθρων τῆς παρθενίας· οὕτως ἐξῆλθε, σώων φυλαττομένων τῶν σφραγίδων τοῦ μνήματος. ὁ δὲ σεισμὸς ἐγένετο διὰ τοὺς παρακαθημένους τῷ τάφῳ φύλακας, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ σεισμοῦ [4]) ἀναστάντες, καὶ τῷ φρικτῷ τῆς ἰδέας τοῦ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντος ἐκπλαγέντες, φύγωσι καὶ ἀπαγγείλωσι ταῦτα τοῖς ἰουδαίοις, καὶ μάρτυρες αὐτοὶ γένωνται [5]) τῆς ἀληθείας. μάλιστα γὰρ αὕτη λάμπειν εἴωθεν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ἀνακηρύττηται. ἀπεκύλισε δὲ τὸν λίθον ὁ ἄγγελος, διὰ τὰς γυναῖκας, ἵνα ἴδωσι τὸν τάφον κενὸν, καὶ πιστεύσωσιν, ὅτι ἐγήγερται.

Μάρκος δέ φησι περὶ τῶν γυναικῶν τούτων, ὅτι v) ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς· τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον [6]) ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; καὶ ἀναβλέψασαι θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος. ἦν γὰρ μέγας σφόδρα. ἐλθοῦσαι μὲν γὰρ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλας οὕτως· ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογίζοντο, γέγονε μὲν ὁ σεισμὸς, προσελθὼν δὲ ὁ ἄγγελος ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ λοιπὸν ἀναβλέψασαι πρὸς τὸν τάφον, θεωροῦσιν, ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος. v) Marc. 16, 3. 4.

Ὁ μάρκος δὲ, φροντίσας τῆς συντομίας, οὔτε τὸν σεισμὸν ἀνέγραψεν, οὔτε, τίς ἀπεκύλισε τὸν λίθον, ἐδίδαξεν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λουκᾶς συνέτεμε τὴν περὶ τούτων διήγησιν, εἰπών· εὗρον δὲ τὸν x) λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. πότε μὲν οὖν ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον αἱ γυναῖκες, ἐδήλωσαν οἱ εὐαγγελισταί· πότε δὲ ἀνέστη ὁ κύριος, οὐδεὶς x) Luc. 24, 2.

αὐτῶν

[6]) ἀπὸ, pro ἐκ. A.

indicauit: ſolus enim hoc nouit, qui ſolus ſurrexit vt nouit.

Omnes autem vnanimiter ſancti patres et doctores tempus reſurrectionis eius fuiſſe dicunt circa primum gallicinium, qui iam dominici diei lucem praeferebat. Ideo quoque poſt ſextam noctis horam virtutis ſectatores, ſoluto ieiunio laetitiam auſpicantur.

Surrexit autem tertio die prout dixerat. Ex quo enim hora noua paraſceues mortuus eſt, numeratur primus dies paraſceue: ſecundus Sabbathum: tertius dies dominicus, in quo incipiente diluculo, ſurrexit, paulo antequam mulieres accederent: et connumerantur ipſius finis paraſceues, et dominici principium. Quod autem in exemplo de Iona dixit, Ita erit et filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus: de diebus quidem non eſt quod haeſitemus: iam enim enumerati ſunt.

De noctibus vero dicemus, quod Iudaei ad tertium vſque diem ſepulchrum munierant, videlicet ab ipſa paraſceue vſque ad diem dominicum occidente ſole: ita enim decreuerant. Tertiam vero noctem absque munitione relinquebant: nam ſi etiam hanc expectaſſet, ſuſpecta habita fuiſſet reſurrectio: reſpondiſſent enim, quod ex quo intra tempus munitionis non reſurrexerat: hac ſoluta, fide carebat reſurrectio: furto enim ſublatus erat, nullo cuſtodiente. Itaque quum adhuc cuſtodirent reſurrexit, omnem tollens contradictionem: et neque totum tertium expectauit diem, ſed ſtatim quum inciperet ſurrexit. Quod enim intra tempus munitionis reſurgeret, argui non poterat: quod ſi id poſtmodum faceret, ſuſpectum erat.

7) τὴν τρίτην δέ. A.
8) ἀνέστη, pro ἠγέρθη. A.

αὐτῶν παρεσημειώσατο. μόνος γὰρ οἶδε τοῦτο, ὁ μόνος, ὡς οἶδεν, ἀναστάς.

Πάντες δὲ συμφώνως οἱ ἱεροὶ πατέρες καὶ διδάσκαλοι καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ φασὶ, τὴν πρώτην τῶν ἀλεκτρυόνων ᾠδὴν, ἥτις ἤδη τὸ τῆς κυριακῆς προανεκρούετο φῶς. διὸ καὶ μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς οἱ φιλάρετοι τὴν νηστείαν καταλύοντες, τῆς εὐφροσύνης ἀπάρχονται.

Ἀνέστη δὲ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καθάπερ ἔλεγεν. ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ τῆς παρασκευῆς ἀπέθανεν, ἀριθμεῖται πρώτη μὲν ἡμέρα, ἡ παρασκευή· δευτέρα δὲ, τὸ σάββατον· τρίτη δὲ, ἡ κυριακὴ, ἐν ᾗ, ἀρχομένου τοῦ ὄρθρου, ἀνέστη, μικρόν τι πρὸ τῆς τῶν γυναικῶν ἀφίξεως, καὶ συναριθμοῦνται τῆς μὲν παρασκευῆς τὸ τέλος, τῆς δὲ κυριακῆς ἡ ἀρχή. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματι ἔφη· οὕτως [y] ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· περὶ μὲν τῶν ἡμερῶν οὐκ ἔστι διαπορεῖν· ἠρίθμηνται γάρ.

y) Matt. 12, 40.

Περὶ δέ γε τῶν νυκτῶν ἐροῦμεν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ἕως τρίτης ἡμέρας ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, ἤγουν, ἀπ' αὐτῆς τῆς παρασκευῆς, ἕως τῆς κυριακῆς, ἡλίου δύνοντος. οὕτω γὰρ ἐψηφίσαντο. τὴν [z] δὲ τρίτην νύκτα τῆς ἀσφαλείας ἐκτὸς ἀφῆκαν. καὶ λοιπὸν, εἰ καὶ ταύτην ἀνέμεινεν, ἔμελλε γενέσθαι ὕποπτος ἡ ἀνάστασις. καὶ γὰρ ἀντεῖπον ἂν, ὡς ἐπεὶ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας οὐκ ἀνέστη, λυθείσης ταύτης, ἄπιστος ἡ ἀνάστασις. ἐκλάπη γὰρ οὐδενὸς φυλάττοντος. λοιπὸν οὖν, ἔτι φυλαττόντων, ἀνέστη, περιαιρῶν πᾶσαν ἀντιλογίαν. καὶ οὐδὲ τὴν τρίτην ὅλην ἀνέμεινεν ἡμέραν, ἀλλ' εὐθὺς ἀρχομένης ἠγέρθη. [a] τὸ μὲν γὰρ ἐντὸς τοῦ καιροῦ τῆς ἀσφαλείας ἀναστῆναι, ἀνέγκλη-

erat. Nam quod citius quam sit constitutum efficitur, potentiae est: quod autem tardius, imbecillitatis.

Etenim rex quoque qui ad certum diem beneficium quibusdam conferre promisit, si ante statutum diem beneficium eis conferat: non solum promissum compleuit, sed et aliam gratiam velocitatis addidit. Nihil autem aliud Iudaei appositis signaculis ac custodibus apparabant, quam vt resurrectio publicaretur, sumeretque ab ipsis custodibus testimonium. Sed rursum ad dictorum enarrationis ordinem reuertendum est.

Vers. 4. *Prae timore autem — mortui.*

Prae timore terraemotus, fuit enim magnus: aut angeli, fuit enim aspectu terribilis. Concussi sunt autem, hoc est tremuerunt: deinde ad se reuersi fugerunt, et ita mulieribus data est securitas.

Vers. 5. *Respondens — vos.*

Ne inquit timueritis vos, sed hi puta custodes, omnesque inimici domini. Primum itaque timore illas liberauit et sermone et habitu, deinde de resurrectione disserit.

Vers. 5. *Scio — quaeritis.*

Non confunditur dicere dominum suum crucifixum: quia his quidem qui ante ipsum crucifixi sunt, crux ignominia erat, quum argumentum esset maleficii eorum: huic vero potius gloria, quum fuerit demonstratio beneficii in homines collati, propter quod ad crucem condemnatus est.

Vers. 6.

p) ταχὺ, abest. A.

τον· τὸ δὲ ὑςερῆσαι τούτου, ὕποπτον. καὶ τὸ μὲν ταχύτερον τῆς προθεσμίας, δυνάμεώς ἐςι· τὸ δὲ βραδύτερον, ἀσθενείας.

Καὶ γὰρ ⁹) καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγειλάμενος εὐεργετῆσαί τινας εἰς ῥητὴν ἡμέραν, εἶτα πρὸ ταύτης εὐεργετήσας αὐτοὺς, ȣ̓ μόνον ἐπλήρωσε τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλην προσέθηκε, τὴν τῆς ταχύτητος. ȣ̓δὲν δὲ ἕτερον ἐσπούδασαν ἰουδαῖοι τὰς σφραγῖδας ἐπιβαλόντες καὶ τοὺς φύλακας παρακαθίσαντες, ἢ τὸ δημοσιευθῆναι τὴν ἀνάςασιν, καὶ μαρτυρηθῆναι παρὰ τῶν φυλάκων αὐτῶν. ἀλλ᾽ ἐπανιτέον πάλιν πρὸς τὴν ἀκολȣθίαν τῆς τῶν ῥητῶν ἐξηγήσεως.

Verſ. 4. Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου — νεκροί.

Ἀπὸ τοῦ φόβȣ, τȣ̃ σεισμοῦ. μέγας γὰρ ἦν. ἢ τοῦ ἀγγέλȣ, καταπληκτικὸς γὰρ ἦν. ἐσείσθησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐτρόμαξαν. εἶτα ἀνανήψαντες, ἔφυγον καὶ γέγονεν ἄδεια ταῖς γυναιξίν.

Verſ. 5. Ἀποκριθεὶς — ὑμεῖς.

Μὴ φοβεῖσθέ, φησιν, ὑμεῖς· ἀλλ᾽ οὗτοι, δηλαδὴ, οἱ φύλακες, καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ τοῦ κυρίου. πρῶτον μὲν οὖν ἀπήλλαξεν αὐτὰς τȣ̃ δέους, καὶ λόγῳ καὶ σχήματι· ἔπειτα περὶ τῆς ἀναςάσεως διαλέγεται.

Verſ. 5. Οἶδα — ζητεῖτε.

Οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων ἐςαυρωμένον τὸν δεσπότην αὐτοῦ, διότι τοῖς μὲν πρὸ αὐτοῦ ςαυρωθεῖσιν, αἰσχύνη ὁ ςαυρὸς ἦν· ἔλεγχος ὢν τῆς κακουργίας αὐτῶν· τȣ́τῳ δὲ δόξα μᾶλλον· ἀπόδειξις ὢν τῆς εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων, δι᾽ ἣν τοῦτον καταδεδίκαςαι.

Verſ. 6. *Non — dominus.*

Dicens, Accedite, videte locum vbi poſitus erat dominus, ſignificauit quod propter eas, vt viderent, lapidem reuoluerat.

Verſ. 7. *Et cito — videbitis*

Praecedet: hoc eſt, praeueniet vos. Iubet autem abire eos in Galilaeam, in qua ſine Iudaeorum timore ad eum acceſſuri erant, et cum eo colloquuturi.

Verſ. 7. *Ecce dixi vobis.*

De omnibus videlicet. Vel aliter: Ecce admonui vos de diſcipulis. Nolite itaque admonitionem negligere. Hic ergo angelus extra ſepulchrum ſuper lapidem ſedens, praedicta dixit mulieribus. Quia vero non auſis appropinquare praecepit, vt ſepulchrum ingrederentur, (Nam hoc ſignificat, Accedite, videte locum vbi poſitus erat dominus) ingreſſae ſunt.

Sed Matthaeus quidem vsque ad ingreſſum ſepulchri narrauit, reliqua praeteriens: caeteri vero relictis his, quae vſque ad ſepulchri ingreſſum accideraut, quae in eo facta ſunt conſcripſerunt. Et hoc eſt quod maximam praebet non aduertentibus haeſitationem. Ait enim Marcus: Et ingreſſae in monumentum viderunt adoleſcentulum ſedentem in dextris amictum ſtola candida, et obſtupuerunt. Ille autem dicit eis, Ne obſtupeſcatis. Ieſum quaeritis Nazarenum crucifixum: ſurrexit, non eſt hic. Ecce locus vbi poſuerunt eum. Sed abite: dicite diſcipulis eius et Petro, quod

Verſ. 6. Οὐκ — κύριος.

Ἐιπὼν, δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος, ἐδήλωσεν, ὅτι δὶ αὐτὰς, ἵνα ἴδωσιν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον.

Verſ. 7. Καὶ ταχὺ — ὄψεσθε.

Προάγει, ἀντὶ τοῦ, προλαμβάνει ὑμᾶς. κελεύει δὲ αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐν ᾗ χωρὶς φόβου τῶν ἰουδαίων ἔμελλον ἐντυχεῖν αὐτῷ.

Verſ. 7. Ἰδοὺ εἶπον ὑμῖν.

Περὶ πάντων, δηλαδή, ἢ καὶ ἑτέρως, ἰδοὺ, παρήγγειλα ὑμῖν, περὶ τῶν μαθητῶν. λοιπὸν οὖν, μὴ ἀμελήσητε τῆς παραγγελίας. ὁ μὲν οὖν ἄγγελος οὗτος, ἔξω τοῦ τάφου καθήμενος, ἐπάνω τοῦ λίθου, τὰ ῥηθέντα πρὸς τὰς γυναῖκας εἶπεν. ἐπεὶ δὲ, μὴ τολμώσας ἐγγίσαι, παρεκελεύσατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τάφον· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος· εἰσῆλθον.

Καὶ ὁ μὲν ματθαῖος, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως εἰπὼν, τὰ ταύτης παρέδραμεν· ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς, τὰ μέχρι τῆς εἰσελεύσεως παραλιπόντες, τὰ ταύτης ἱστόρησαν. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα παρέχον τοῖς μὴ προσέχουσι τὴν ἀπορίαν. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος· ὅτι καὶ z) εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. ὁ δὲ λέγει αὐταῖς· μὴ ἐκθαμβεῖσθε, ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν ναζαρηνὸν, τὸν ἐσταυρωμένον· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἴδε, ὁ τόπος, ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. ἀλλ᾽ ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς

z) Marc. 16, 5-7.

quod praecedet vos in Galilaeam: ibi eum videbitis, ſicut dixit vobis.

Quia enim is qui foris ſedebat angelus praeceperat eis ingredi, ingreſſae in monumentum viderunt alterum angelum ſedentem a dextra ipſius parte: et vt veriſimile eſt, viſo repente eo obſtupuerunt. At ille dixit eis, Ne obſtupeſcatis, etc. Et ſicut exterior angelus, ita et interior, primum quidem ſtupore eas liberat: deinde ea quae de reſurrectione erant diſſerit. Et certe exterior timendus erat, propter cuſtodes: interior vero talis non erat, propter mulieres. Ideo illo quidem viſo, iſtae timuerunt: Hoc autem viſo, obſtupuerunt. Nominatim autem Petrum* addidit: vt ſciret remiſſum ſibi eſſe trinae negationis lapſum, propter feruentem poenitentiam, et reſpiraret: abſorptus ſiquidem erat immenſo moerore. Addens autem, ſicut dixit vobis, reduxit eis ad memoriam id quod in monte oliuarum dixerat, Poſtquam autem reſurrexero, praecedam vos in Galilaeam, ſicut dixit Matthaeus ſexageſimo quarto capite.

Lucas vero ſcripſit: Et ingreſſae non inuenerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatae eſſent ſuper hoc: Et ecce duo viri ſteterunt iuxta illas in veſtibus fulgurantibus. Quumque expauiſſent, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quaeritis viuentem cum mortuis? Non eſt hic, ſed ſurrexit. Mementote quomodo loquutus ſit vobis, quum adhuc eſſet in Galilaea dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et cruci-

*) ἠγέρθη. abeſt. A.

**) ἀλλ' ἠγέρθη, addit. A.

ε ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν. ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθ-
ὼς εἶπεν ὑμῖν.

Ἐπεὶ γὰρ ὁ ἔξω καθήμενος ἄγγελος παρε-
κελεύσατο ταύτας εἰσελθεῖν, εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ
μνημεῖον, εἶδον ἕτερον ἄγγελον, καθήμενον ἐν
τοῖς δεξιοῖς αὐτοῦ μέρεσι, καὶ, ὡς εἰκὸς, ἐξε-
θαμβήθησαν, ἐξαίφνης ἐντυχοῦσαι αὐτῷ· ὁ δὲ
λέγει αὐταῖς· μὴ ἐκθαμβεῖσθε, καὶ τὰ ἑξῆς.
ὁμοίως δὲ τῷ ἐκτὸς ἀγγέλῳ, καὶ ὁ ἐντὸς, πρῶ-
τον ἀπαλλάττει ταύτας τοῦ θάμβους· ἔπειτα
περὶ τῆς ἀναστάσεως διαλέγεται. καὶ ὁ μὲν ἐκ-
τὸς, φοβερὸς ἦν, διὰ τοὺς φύλακας· ὁ δ' ἐντὸς,
οὐ τοιοῦτος, διὰ τὰς γυναῖκας. διὸ ἐκεῖνον μὲν
ἰδοῦσαι, ἐφοβήθησαν αὗται· τοῦτον δὲ ἰδοῦσαι
ἐξεθαμβήθησαν. τὸ δὲ, ἴδε, ὁ τόπος, ἀντὶ τοῦ,
ἰδοὺ, ὁ τόπος. ὀνομαστὶ δὲ προσέθηκε τὸν πέτρον,
ἵνα γνῷ, ὅτι συγκεχώρηται τὰ σφάλμα τῆς
τριπλῆς ἀρνήσεως, διὰ τὴν θερμὴν μετάνοιαν,
καὶ ἀναπνεύσῃ. καὶ γὰρ ἐβεβύθιστο τῇ ἀμέτρῳ
λύπῃ. ἐπαγαγὼν δὲ, ὅτι καθὼς εἶπεν ὑμῖν,
ἀνέμνησεν αὐτὰς, οὗ εἶπεν ἐν τῷ ὄρει τῶν ἐλαιῶν,
ὅτι μετὰ τὸ a) ἐγερθῆναί με, προάξω ὑμᾶς εἰς a) Matt. 26, 32.
τὴν γαλιλαίαν, ὡς εἴρηκε ματθαῖος ἐν τῷ ἑξη-
κοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν, ὅτι b) καὶ εἰσελθοῦ- b) Luc. 24, 3-8.
σαι, οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἰησοῦ. καὶ ἐγέ-
νετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου, καὶ
ἰδοὺ, ἄνδρες δύο ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν
ἀστραπτούσαις. ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν,
καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν, εἶπον
πρὸς αὐτάς· τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν
νεκρῶν; ἠγέρθη, 1) οὐκ ἔστιν ὧδε. 2) μνήσθητε, ὡς
ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων·
ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς
χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι,

 καὶ

crucifigi, ac tertio die resurgere: Et recordatae sunt verborum illius.

Angelus itaque qui sedebat a dextris, quique ad eas dixerat ea quae retulit Marcus, disparuit. Quod etiam, quia a Marco silentio praeteritum est, cum his quae a Luca narrata sunt, similiter obscuritatem peperit. Quum autem ipsae corpus domini Iesu non inuenissent, expauerunt cogitantes, quid de eo factum esset. Nondum enim credere poterant quod resurrexisset: ita consternatis ipsis apparuerunt duo praedicti angeli, et is videlicet quem extra sepulchrum viderant, et quem in ipso conspexerant, transfigurati in vestibus fulgurantibus, vt etiam ob splendorem transformationis apertius angeli Dei viderentur. Quum autem nouo aspectu conterritae essent, nec possent ob vestium coruscationem in eos respicere: dixerunt ad eas non iam mansuete vt prius, sed obiurgandi modo propter ipsarum incredulitatem: Vt quid quaeritis viuentem cum mortuis? tanquam videlicet mortuum? nam id est esse cum mortuis. Vt quid eum qui resurrexit, quaeritis ac si non resurrexisset? Non est hic, sed surrexit. Deinde vbi eas ad maiorem resurrectionis fidem induxissent, admonuerunt verborum domini, dicentes: Mementote quomodo loquutus sit vobis, quum adhuc esset in Galilaea, dicens: Oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, ac tertio die resurgere.

Postmodum ait euangelista, quod recordatae sunt verborum eius, significans, quod deinde crediderunt. Scripsit enim Matthaeus trigesimo quinto capite, quod quum versarentur in Galilaea, dixit illis Iesus: Futurum est vt filius hominis tradatur

3) ἀςραπηβόλον. A.

καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι· καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ.

Ὁ μὲν γὰρ καθήμενος ἐν τοῖς δεξιοῖς ἄγγελος, εἰπὼν πρὸς αὐτὰς, ὅσα μάρκος ἀπήγγειλεν, ὑπεξῆλθεν, ὃ καὶ αὐτὸ παρασιωπηθὲν τῷ μάρκῳ, μετὰ καὶ τῶν δηλωθέντων ὑπὸ τοῦ λουκᾶ, παρέσχεν ὁμοίως ἀπορίαν. ἐπεὶ δὲ οὐχ εὗρον αὗται τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἰησοῦ, διηπόρουν περὶ αὐτοῦ, τί γέγονεν· οὔπω γὰρ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι ἀνέστη· οὕτω δὲ διαπορουμέναις ἐπέστησαν αὐταῖς οἱ προῤῥηθέντες δύο ἄγγελοι, ὅν τε εἶδον ἔξω τοῦ τάφου, καὶ ὃν ἐθεάσαντο ἔνδον αὐτοῦ, μετασχηματισθέντες ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις, ἵνα καὶ μᾶλλον ἄγγελοι θεοῦ δόξωσι, τῷ ῥαδίῳ τοῦ μετασχηματισμοῦ· ἐμφόβων δὲ γενομένων αὐτῶν, ἐπὶ τῷ καινῷ τῆς ὄψεως, καὶ μὴ δυναμένων βλέπειν εἰς αὐτοὺς, διὰ τὸ τῶν ἐσθήτων [3]) ἀστραπηβόλον· εἶπον πρὸς αὐτὰς, οὐκέτι πράως, ὡς πρότερον· ἀλλ᾽ ἐπιπληκτικῶς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν, ἤγουν, ὡς νεκρόν; τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ μετὰ τῶν νεκρῶν. τί ζητεῖτε τὸν ἀναστάντα, ὡς μὴ ἀναστάντα; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ᾽ ἠγέρθη· εἶτα εἰς πλείονα πίστιν τῆς ἀναστάσεως [4]) ἐνάγοντες αὐτὰς, ἀναμιμνήσκουσι τῶν ῥημάτων τοῦ κυρίου, λέγοντες· μνήσθητε, ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων· ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.

Ἔπειτά φησιν ὁ εὐαγγελιστής· ὅτι καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων αὐτοῦ, δηλῶν, ὅτι λοιπὸν ἐπίστευσαν. ἔγραψε γὰρ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι c) ἀναστρεφομένων c)Matth. 17, 22.
αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς· μέλ-

4) ἐνάγων αὐτάς. A.

detur in manus hominum et occident eum, ac tertio die resurget. Nihil autem praecipiunt hic Angeli de Apostolis: vt qui iam quae dicta sunt de illis praeceperant.

Vers. 8. *Et egressae — eius.*

Etsi nullam fecerit mentionem Matthaeus quod in monumentum intrauerunt, nunc tamen dicens quod egressae sunt, ostendit primum fuisse ingressas. Cum timore itaque egressae sunt ob admiranda quae viderant: cum gaudio vero, ob laetum nuncium quod audierant. Marcus autem dixit: Quumque exissent fugerunt a monumento: habebat enim eas tremor ac stupor, et nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Considera ergo quomodo non repugnent quae dicuntur. Egressae enim cito a monumento, secundum Matthaeum: fugerunt secundum Marcum, propter Iudaeos, ne conspectae viderentur ipsae furari Iesum.

Quodsi dixit ille, quod timebant et gaudebant: hic autem quod tremebant ac stupebant: non est contradictio: tremor nempe illis e timore processit: gaudium vero tacuit Marcus, vel etiam per stuporem significauit: ipsum siquidem quandoque vertit in stuporem. Nemini autem quicquam dixerunt, nulli videlicet hominum, qui sibi per viam occurrerunt. Nam Apostolis vniuersa retulerunt, vbi ad eos reuersae sunt, sicut scribit Lucas. Causa autem quod nemini quicquam dixerint, erat timor

5) Ita pro ἐγερθήσεται habent etiam ibi in contextu. A. B.

6) Intellige, παρὰ τῷ λουκᾷ.

μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ[5]) ἀναστήσεται. οὐδὲν δὲ ἐνταῦθα[6]) περὶ τῶν ἀποστόλων οἱ ἄγγελοι παραγγέλλουσιν,[7]) οἷα προπαραγγείλαντες τὰ περὶ[8]) αὐτῶν.

Vers. 8. Καὶ ἐξελθοῦσαι — αὐτοῦ.

Εἰ καὶ οὐκ ἐμνημόνευσεν ὁ ματθαῖος, ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὸ μνημεῖον· ἀλλὰ νῦν εἰπὼν, ὅτι ἐξῆλθον, ἐνέφηνεν, ὅτι πρῶτον εἰσῆλθον. μετὰ φόβου μὲν οὖν ἐξῆλθον, ἐφ᾽ οἷς εἶδον παραδόξοις· μετὰ χαρᾶς δὲ, ἐφ᾽ οἷς ἤκουσαν εὐαγγελίοις. ὁ δὲ μάρκος εἶπε, καὶ [d]) ἐξελθοῦσαι, ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου. εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον. ἐφοβοῦντο γάρ. σκόπει δὲ, πῶς οὐκ ἐναντιοῦται τὰ ῥητά. ἐξελθοῦσαι γὰρ ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου, κατὰ τὸν ματθαῖον· ἔφυγον, κατὰ τὸν μάρκον, διὰ τοὺς ἰουδαίους, ἵνα μὴ θεαθεῖσαι δόξωσιν αὐταὶ κλέψαι τὸν ἰησοῦν.

d) Marc. 16, 8.

Εἰ δὲ ὁ μὲν[9]) εἶπεν, ὅτι ἐφοβοῦντο καὶ ἔχαιρον· ὁ δὲ, ὅτι[1]) ἔτρεμον καὶ ἐξίσταντο, οὐκ ἔστιν ἐναντίωσις. ὁ τρόμος γὰρ ἐκ φόβου γέγονεν αὐταῖς· τὴν χαρὰν δὲ παρεσιώπησεν ὁ μάρκος· ἢ καὶ ταύτην διὰ τῆς ἐκστάσεως ἐσήμανε. καὶ ἡ χαρὰ γὰρ ἐξιστᾷ. οὐδενὶ δὲ οὐδὲν εἶπον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς κατὰ τὴν ὁδόν· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις εἶπον ἅπαντα, ὑποστρέψασαι πρὸς αὐτοὺς, ὡς[e]) ὁ λουκᾶς ἱστορεῖ. αἰτία δὲ τοῦ μηδενὶ μηδὲν εἰπεῖν, ὁ φόβος τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ

e) Luc. 24, 9.

7) προαγγέλλουσιν.
8) Scilicet Matth. 28, 7. Marc. 16, 7.
9) Matthaeus, qui habet, μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς.
1) Marcus. Is enim dicit: εἶχεν αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις.

mor Iudaeorum, ne ipsas occiderent, audito quod Christi praedicarent resurrectionem.

Vers. 9. *Quum — eis.*

Quae ante omnes diluculo surrexerant, ante omnes vident dominum, et hoc in mercedem sui studii suaeque festinationis referunt.

Vers. 9. *Dicens: Gaudete.*

Gaudere eis tribuit, quae ob veterem inobedientiam condemnatae erant ad habendum moerorem. Loquutus est autem, vt a voce magis cognoscerent eum: et prima eius vox laetum gaudii nuntium fuit.

Vers. 9. *Illae — eum.*

Illae quidem ex desiderio et reuerentia hos tenuerunt: ipse vero non prohibuit, praestans vt per tactum certiores efficerentur, quod phantasma non esset.

Vers. 10. *Tunc — timere.*

Rursum et ipse quoque repellit primo timorem earum: deinde de discipulis praecipit: confirmans suos, fuisse angelos eos qui prius apparuerant, et eadem praeceperant.

Vers. 10. *Ite — videbunt.*

Mulieribus pro Apostolis vsus est ad Apostolos, honorans genus quod ex serpentis seductione infame factum

2) τὸ ὁρᾶν τὸν κύριον.
3) Respicit Genes. 3, 16.
4) Intell. γυναιξίν.

μὴ ἀκούσαντες, ὅτι κηρύττουσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ χριστοῦ, φονεύσωσι ταύτας.

Vers. 9. Ὡς — αὐταῖς.

Πρὸ πάντων ὀρθρίσασαι, πρὸ πάντων ὁρῶσι τὸν κύριον, καὶ τοῦτο [2]) μισθὸν τῆς τοιαύτης σπουδῆς κομίζονται.

Vers. 9. Λέγων χαίρετε.

Τὸ χαίρειν δίδωσι ταῖς τὸ λυπεῖσθαι [3]) κατακριθείσαις, [4]) ἐκ τῆς ἀρχαίας παρακοῆς. ἐλάλησε δὲ, ἵνα μάλιστα γνωρίσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς φωνῆς, καὶ ἡ πρώτη φωνὴ αὐτοῦ, χαρᾶς εὐαγγέλιον.

Vers. 9. Αἱ — αὐτῷ.

Αἱ μὲν ἐκ πόθου καὶ τιμῆς τούτους [5]) ἐκράτησαν· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἀφῆς, ὅτι οὐκ ἔστι φάσμα.

Vers. 10. Τότε — φοβεῖσθε.

Πάλιν καὶ αὐτὸς τὸ δέος αὐτῶν [6]) ἐκβάλλει πρῶτον· εἶτα παραγγέλλει περὶ τῶν μαθητῶν, βεβαιῶν, ὅτι ἄγγελοι αὐτοῦ ἦσαν, οἱ προφανέντες, καὶ [7]) προπαραγγείλαντες.

Vers. 10. Ὑπάγετε — ὄψονται.

Ταῖς γυναιξὶν, ἀποστόλοις ἐχρήσατο πρὸς τοὺς ἀποστόλους, τιμήσας τὸ ἀτιμωθὲν γένος, ἐκ τῆς

ἀπο-

5) τούτους. A. τούτους, i. e. τοὺς πόδας. Hentenius addito signo erotis habet os. Forte ergo hic corruptus erat Codex eius. Lege, eos.

6) αὐτῶν, abest. A.

7) προαπαγγείλαντες. A.

factum fuerat. Et quia olim mulier viro facta est ministra moeroris: nunc mulieres fiunt viris ministrae gaudii. Fratres vero appellauit Apostolos: simul quidem propter incarnationem: fratres siquidem sunt inter se mutuo omnes homines, simul etiam ad honorem ipsorum.

Vers. 11. *Illis autem abeuntibus — quae acciderant.*

Quidam: ii videlicet, qui ab eis custodes relicti erant: vel, qui ex eis insigniores erant.

Vers. 12. *Et — v. 13. dormientibus.*

Prius quidem emerunt caedem eius: nunc vero etiam veritatem emunt resurrectionis illius: et propriam conculcant conscientiam: nec pudet, ipsos deprauare custodes, sed efficto mendacio simul cum eis veritatem occultant: vtentes iis, qui veritatis testes erant, vt mendacii fierent ministri.

Vers. 14. *Et — faciemus.*

Persuadebitis ei, vt qui facile potest falli. Nam si stabilis esset, nequaquam ei persuaderitis: Valde enim absurdus est sermo vester. Quo etenim lucro erant ipsum furto sublaturi? Quomodo in tanto periculo ausi fuissent viri adeo timidi? quorum is qui praecipuus erat, mulierculae metu praeceptorem negauit: caeteri autem, cum vidissent, quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam, quum prima nocte absque periculo furari eum po-

8) Ante *εἰν* Hentenius videtur legisse, *τινές. δηλονότι.*

9) *παρ᾽ αὐτῶν.* A. Atque ita Hentenius. *Αὐτῶν· ἀρχιερέων. αὐτῷ· τῷ χριστῷ.*

ἀπάτης τῦ ὄφεως. καὶ ἐπειδὴ πάλαι γυνὴ γέγονε τῷ ἀνδρὶ διάκονος λύπης, νῦν γυναῖκες γίνονται τοῖς ἀνδράσι διάκονοι χαρᾶς. ἀδελφοὺς δὲ, τοὺς ἀποστόλους προσηγόρευσεν· ἅμα μὲν, διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀδελφοὶ γὰρ ἀλλήλων ἅπαντες ἄνθρωποι· ἅμα δὲ, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν.

Vers. 11. Πορευομένων δὲ αὐτῶν — τὰ γενόμενα.

Οἱ [8]) καταλειφθέντες παρ' [9]) αὐτῷ φύλακες, ἢ οἱ ἐπισημότεροι τούτων.

Vers. 12. Καὶ — v. 13. κοιμωμένων.

Πρότερον μὲν ὠνήσαντο τὸν φόνον αὐτοῦ, νῦν δὲ ὠνοῦνται καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πατοῦσι τὸ οἰκεῖον συνειδὸς, καὶ οὐδὲ τοὺς φύλακας αἰδοῦνται, κακουργοῦντες καὶ συγκαλύπτοντες μὲν τὴν ἀλήθειαν, πλάττοντες δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ χρώμενοι τούτου [1]) διακόνοις, τοῖς [2]) ἐκείνης [3]) μάρτυσιν.

Vers. 14. Καὶ — ποιήσομεν.

Πείσετε αὐτὸν, ὡς εὐεξαπάτητον. εἰ γὰρ σταθηρός ἐστιν, οὐκ ἂν πείσητε. σφόδρα γὰρ ἀπίθανος ὁ λόγος ὑμῶν. τί γὰρ κερδάναι μέλλοντες ἔκλεψαν ἂν αὐτόν; πῶς δὲ [4]) καὶ, φυλάκων τοσούτων καὶ τοιούτων παρακαθημένων, ἔλαθον ἄν; πῶς δὲ καὶ τηλικούτου κινδύνου κατετόλμησαν, εὐπτόητοι ἄνδρες, ὧν ὁ μὲν κορυφαῖος γυναικάριον δειλιάσας ἠρνήσατο τὸν διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι δεσμούμενον αὐτὸν ἰδόντες, ἔφυγον;

πῶς

1) τοῦ ψεύδους.
2) τοὺς et mox μάρτυρας. B.
3) τῆς ἀληθείας.
4) δὲ, omittit. A.

potuissent, quando nullus seruabat sepulchrum:⁵) elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari, praesentibus iam custodibus? ⁶) sed vide quomodo aduersus seipsos diligentiam adhibuerunt vane sapientes Iudaei, veluti etiam superius significauimus. Nisi enim custodes apposuissent, aliquid de furto dicere potuissent: nunc autem apud aequos iudices nihil mutire possunt: vndique imposito eis silentio.

Vers. 15. *Illi autem — hodiernum diem.*

Si discipulum vicerunt pecuniae, multo magis milites. Vere itaque magnum est malum pecuniae amor, et magnorum causa malorum. Sermonem autem diuulgatum dicit, quod furto sublatus sit Iesus. Lucas vero de mulieribus ait: Et reuersae a monumento nuntiauerunt haec omnia ipsis undecim, caeterisque omnibus, videlicet septuaginta. Deinde enumerat eas dicens: Erant autem Maria Magdalene, et Iohanna, et Maria Iacobi, ac caeterae quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec. Verum Matthaeus quidem Mariam Magdalenen, et Mariam Iocobi et Iose conscripsit: non quasi solas, sed tanquam caeteris quae cum eis erant insigniores. Marcus autem etiam Salomen significauit. Lucas vero Salomen quidem absque expresso nomine reliquit, manifestauit autem Iohannam: Addens vero, Et caeterae quae cum eis erant, significat et ipsam Salomen, et alias quasdam. Post dictam itaque mulierum enumerationem, rursum subiunxit Lucas: Et visa sunt coram illis tanquam deliramentum verba earum, nec crediderunt ipsis.

Hinc

5) ἀνωτέρωθεν. A.
6) ἤ, abest. A.

πῶς δὲ καὶ, δυνάμενοι κλέψαι αὐτὸν ἀκινδύνως ἐν τῇ πρώτῃ νυκτὶ, ὅτε οὐδεὶς τὸν τάφον ἐφύλαττεν, εἵλοντο κλέψαι αὐτὸν ἐπικινδύνως, ἐν τῇ δευτέρᾳ νυκτὶ, ὅτε παρῆσαν οἱ φύλακες; ἀλλ' ὅρα, πῶς καθ' ἑαυτῶν ἐσπούδασαν οἱ ματαιόφρονες ἰουδαῖοι, καθὼς ἀνωτέρω [5]) δεδηλώκαμεν. εἰ γὰρ οὐ παρεκάθισαν τοὺς φύλακας, ἐδύναντό τι λέγειν περὶ κλοπῆς, νῦν δὲ οὐ δύναται παρὰ δικασταῖς εὐθέσι, πολλαχόθεν ἐπιστομιζόμενοι.

Verſ. 15. Οἱ δὲ — σήμερον.

Ει τοῦ μαθητοῦ περιεγένοντο τὰ ἀργύρια, πολλῷ μᾶλλον τῶν στρατιωτῶν. μέγα οὖν κακὸν ὄντως ἡ φιλαργυρία, καὶ μεγάλων κακῶν αἰτία. λόγον δὲ διαφημισθέντα λέγει, τὸν περὶ τοῦ κλαπῆναι αὐτόν. ὁ δὲ λουκᾶς περὶ τῶν γυναικῶν εἶπεν, ὅτι καὶ f) ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἤγουν, τοῖς ἑβδομήκοντα. εἶτα ἀπαριθμεῖται ταύτας λέγων· ἦσαν g) δὲ ἡ μαγδαληνὴ μαρία, καὶ ἰωάννα, καὶ μαρία [6]) ἡ ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, μαρίαν h) τὴν μαγδαληνὴν, καὶ μαρίαν τὴν τοῦ ἰακώβου καὶ ἰωσῆ ἀνέγραψεν· οὐχ ὡς μόνας, ἀλλ' ὡς ἐπισημοτέρας τῶν σὺν αὐταῖς· μάρκος δὲ καὶ τὴν σαλώμην i) ἐδήλωσε· λουκᾶς δὲ τὴν μὲν σαλώμην ἀνονόμαστον ἀφῆκεν, ἐδήλωσε δὲ [7]) τὴν k) ἰωάνναν· προσθεὶς δὲ, ὅτι l) καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς· ἐνέφηνεν αὐτήν τε τὴν σαλώμην, καὶ ἄλλας τινάς. μετὰ μέντοι τὴν εἰρημένην τῶν γυναικῶν ἀπαρίθμησιν, ἐπήγαγε πάλιν ὁ λουκᾶς· ὅτι m) καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

f) Luc. 24, 9.
g) Luc. 24, 10.
h) Matth. 28, 1.
i) Marc. 16, 1.
k) Luc. 24, 10.
l) Luc. 24, 10.
m) Luc. 24, 11.

7) καὶ, addit. A.

Hinc ergo sumunt initium, quae de Maria Magdalene solus scripsit Iohannes, veluti ea quorum apud reliquos nulla est facta mentio. Quia enim visa sunt coram Apostolis tanquam deliramentum verba mulierum: ipsa cogitans intra se quod vere deceptae essent, quodque per phantasiam vidissent quae viderant, et audissent quae audierant: neque enim aliter tanquam deliramentum apparuissent cordatioribus ac sapientioribus: non quieuit, sed sola protinus ad monumentum cucurrit, quum adhuc tenebrae essent, opinata quod ipsum clausum esset repertura. Videns autem quod sublatus esset lapis a monumento, nihil meminit eorum, quae prius facta fuerant, vtpote renuntiatione quam de his fecerat, a discipulis reprobata: suspicata est autem transpositum esse corpus a Ioseph in tutiorem locum. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum quem diligebat Iesus, et ait illis: Tulerunt dominum meum de monumento, et nescimus vbi posuerunt eum, etc. quae deinceps facta sunt, sicut scripsit Iohannes.

Demonstratum est igitur vnam esse apud omnes euangelistas concordiam, et corpus historiae vnum, rebus scilicet conuenienti ordine enarratis: quod enim hic euangelista praeteriit, hoc ille ita diuina disponente gratia dixit, vt etiam hinc manifestum esse possit, quod non ex composito aut pacto scripserint.

Vers. 16. *Vndecim vero — Galilaeam.*

Non statim abierunt in Galilaeam: siquidem in ipso die quo resurrexit a mortuis visus est eis, quum essent

8) μαρίας, abest. A.
9) μή, omittit. B.

Ἐντεῦθεν οὖν ἄρχονται τὰ περὶ μαρίας[s]) τῆς μαγδαληνῆς, ἃ μόνος ὁ ἰωάννης[n]) ἱστόρησεν, ὡς καὶ αὐτὰ[9]) μὴ μνημονευθέντα παρὰ τοῖς ἄλλοις. ἐπεὶ γὰρ ἐφάνησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα τῶν γυναικῶν· αὕτη λογισαμένη καθ' ἑαυτὴν, ὅτι ὄντως ἠπατήθησαν, κατὰ φαντασίαν ἰδοῦσαι, ὅσα εἶδον, καὶ ἀκούσασαι, ὅσα ἤκουσαν· οὐ γὰρ ἂν ὡσεὶ λῆρος ταῦτα τοῖς συνετωτέροις ἐφάνησαν· οὐκ ἠρέμησεν, ἀλλ' αὐτίκα μόνη ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι[o]) οὔσης, προσδοκῶσα κεκλεισμένον εὑρεῖν αὐτό· θεασαμένη[p]) δὲ τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, οὐδὲν μὲν ἀνεμνήσθη τῶν προγεγενημένων· ὡς ἀποδοκιμασθείσης τῆς περὶ[1]) αὐτῶν ἀπαγγελίας ὑπὸ τῶν μαθητῶν· ὑπέλαβε δὲ μετατεθὲν[2]) τὸ σῶμα παρὰ τοῦ ἰωσὴφ εἰς τόπον ἀσφαλέστερον. τρέχει[q]) οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς σίμωνα πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. καὶ τὰ ἑξῆς γεγόνασιν, ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψε.

n) Io. 20, 1. seqq.
o) Io. 20, 1.
p) Io. 20, 1.
q) Io. 20, 2.

Δέδεικται τοίνυν ἁρμονία μία παρὰ πᾶσι τοῖς εὐαγγελισταῖς, καὶ σῶμα τῆς ἱστορίας ἓν, οἷα τῶν ῥητῶν κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν ἑρμηνευθέντων. ὃ γὰρ οὗτος παρῆκεν ὁ εὐαγγελιστὴς, τοῦτο ἐκεῖνος εἶπεν· οὕτω τῆς θείας χάριτος οἰκονομησάσης, ἵνα κἀντεῦθεν ᾖ δῆλον, ὡς οὐκ ἐκ συνθήματος ἔγραψαν.

Verſ. 16. Οἱ δὲ ἕνδεκα — γαλιλαίαν.

Οὐκ εὐθὺς ἐπορεύθησαν. καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, ὤφθη αὐτοῖς, οὖσιν

[1]) περὶ αὐτόν. A.
[2]) μετατεθεῖναι. A.

essent adhuc Ierosolymis. Et hoc sane Marcus et Lucas ostendunt, manifestius tamen his scripsit Iohannes. Postquam enim ad discipulos reuersa esset Maria Magdalene, ait: Quum esset sero die illo qui erat vnus Sabbathorum, et fores essent clausae, vbi erant discipuli congregati, propter metum Iudaeorum: venit Iesus, stetitque in medio, et ait illis, Pax vobis. Quumque hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso domino, etc.

Manifestum est itaque, quod postmodum abierunt in Galilaeam. Non autem mentitus est Christus, quod stulte dixit apostata Iulianus, quasi promiserit se in Galilaea videndum esse, et Ierosolymis se eis videndum praebuerit. Sed et hoc compleuit promissum: visus ab eis postmodum in Galilaea: donauit autem et alteram gratiam, prius eis apparens Ierosolymis: vt et moerorem eorum solueret, et mulierum verba confirmaret, aliorumque qui eum viderant postquam resurrexerat.

Matthaeus ergo praeteriit ea quae acciderunt donec abirent discipuli in Galilaeam: caeteri vero euangelistae etiam illa conscripserunt. Marcus quidem breuius: Lucas autem latius: Iohannes vero adhuc fusius.

Vers. 16. *In — Iesus.*

In quo constituit eis, hoc est, vbi per mulieres praecepit eis vt proficiscerentur, sicut praedictum est:

*) συνηγμένοι, pro συνηθροισμένοι. A. Recte.

ἐστιν ἔτι ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ τοῦτο ἐμφαίνουσι μὲν καὶ μάρκος[r]) καὶ λουκᾶς. φανερώτερον δὲ τούτων ἱστόρησεν ἰωάννης. μετὰ γὰρ τὸ ὑποστρέψαι πρὸς αὐτοὺς μαρίαν τὴν μαγδαληνὴν, φησὶν, ὅτι οὔσης[s]) ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηθροισμένοι[3]) διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν κύριον, καὶ τὰ ἑξῆς.

r) Marc. 16, 14. Luc. 24, 36.
s) Io. 20, 19. 20.

Δῆλον οὖν, ὅτι ὕστερον ἐπορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν. οὐκ ἐψεύσατο δὲ, καθὼς ἀνοήτως ἔλεγεν ὁ παραβάτης ἰουλιανὸς, ἐν τῇ γαλιλαίᾳ μὲν ὀφθῆναι τοῖς μαθηταῖς ἐπαγγειλάμενος, ἐν ἱεροσολύμοις δὲ τούτοις ὀφθείς· ἀλλ' ἐπλήρωσε μὲν καὶ τὴν τοιαύτην ἐπαγγελίαν, ὀφθεὶς αὐτοῖς ὕστερον ἐν τῇ γαλιλαίᾳ· ἐδωρήσατο δὲ καὶ ἑτέραν χάριν, προεμφανισθεὶς αὐτοῖς ἐν ἱεροσολύμοις, ἵνα καὶ τὴν λύπην αὐτῶν λύσῃ, καὶ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους τῶν γυναικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἰδόντων αὐτὸν ἐγηγερμένον.

Ὁ μὲν οὖν ματθαῖος παρῆκε τὰ μέχρι τοῦ πορευθῆναι τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν γαλιλαίαν· οἱ δ' ἄλλοι εὐαγγελισταὶ καὶ ταῦτα συνέγραψαν·[4]) μάρκος μὲν ἐπιτομώτερον· λουκᾶς δὲ, πλατύτερον· ἰωάννης δὲ, διεξοδικώτερον.

Verſ. 16. Εἰς — ἰησοῦς.

Οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ὅπου ἐνετείλατο αὐτοῖς διὰ τῶν γυναικῶν, ὡς προείρηται, πορευθῆναι.

4) Horum loca modo notata ſunt.

est: vel vbi promisit eis quando dixit, Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. Atqui in Galilaeam quidem constituit illis vt abirent: de monte vero nihil scriptum est. Verisimile est tamen et de hoc vel dixisse illis, vel nunc per mulieres significasse, quanquam scriptum non sit. Praeterea familiaris etiam illis erat mons iste: ibi enim propter quietem maxime versabantur.

Vers. 16. *Quumque vidissent — eum.*

Quum vidissent illum ibi: id enim subintelligendum est.

Vers. 17. *Quidam vero dubitauerunt.*

Quidam vero eorum dubitauerunt de ipso, timentes errorem. Non autem quaerere oportet quinam hi fuerint: Nam silentio praeteriti sunt: Sed scire tantum oportet, quod et hi, quum accessisset ad ipsos Iesus, confirmati sunt.

Vers. 18. *Et — in terra.*

Data est mihi, inquit, tanquam homini, potestas quam habebam tanquam Deus.

Vers. 19. *Euntes — gentes.*

In data mihi potestate fiduciam habentes. Dicens autem omnes gentes, etiam Hebraeorum genus significauit. Siquidem apud Marcum dixit eis mani-

f) ὅτι, interponit. A.

θῆναι· ἢ ὅπου ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτε εἶπε,[5]) μετὰ τὸ[t]) ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν. καὶ μὴν εἰς τὴν γαλιλαίαν[6]) ἐτάξατο αὐτοῖς πορευθῆναι, περὶ δὲ τοῦ ὄρους ἐδὲν ἀναγέγραπται. πλὴν εἰκὸς, ἢ εἰπεῖν αὐτοῖς, ἢ μηνῦσαι καὶ περὶ τέτε διὰ τῶν γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ ἀναγέγραπται. ἄλλως τε δὲ, καὶ σύνηθες αὐτοῖς ἦν ἐκεῖνο τὸ ὄρος. ἐκεῖ γὰρ μάλιςα διὰ τὴν ἡσυχίαν ηὐλίζοντο.

t) Matth. 26, 32.

Verſ. 17. Καὶ ἰδόντες — αὐτῷ.

Ἰδόντες αὐτὸν, ἐκεῖ. προέλαβε γάρ.

Verſ. 17. Οἱ δὲ ἐδίςασαν.

Τινὲς δὲ αὐτῶν ἐδίςασαν περὶ αὐτοῦ, φοβέμενοι τὴν πλάνην χρὴ δὲ μὴ ζητεῖν, τίνες ἦσαν οὗτοι· σεσιώπηνται γάρ· μόνον δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ οὗτοι προσελθόντος[7]) αὐτοῖς ἐβεβαιώθησαν.

Verſ. 18. Καὶ — ἐπὶ γῆς.

Ἐδόθη μοι, φησὶν, ὡς ἀνθρώπῳ, ἣν εἶχον, ὡς θεός.

Verſ. 19. Πορευθέντες — ἔθνη.

Τῇ δοθείσῃ μοι ἐξεσίᾳ θαῤῥοῦντες. πάντα[8]) δὲ τὰ ἔθνη εἰπὼν, καὶ τὸ τῶν ἑβραίων γένος ἐδήλωσε. καὶ παρὰ τῷ μάρκῳ γὰρ φανερώτερον εἶπεν αὐτοῖς·

6) μὲν, interponit. A.

7) προσελθόντες. A. Male. Προσελθόντος, δηλαδὴ, τοῦ ἰησοῦ αὐτοῖς.

8) δὲ, omittit. A.

manifeſtius: Euntes in mundum vniuerſum praedicate euangelium omni creaturae. Apud Lucam vero adhuc expreſſius ait: Praedicari nomine eius poenitentiam ac remiſſionem peccatorum in omnes gentes, facto ab Ieroſolymis initio. Non enim meminit dominus malorum, eorum qui reſipiſcunt. Siquidem poſtquam a mortuis reſurrexit, et diſcipulos alloquutus eſt, non ſolum mentionem non fecit de malis, quae a Iudaeis paſſus eſt, ſed ne Petro quidem exprobrauit negationem, aut fugam caeteris diſcipulis.

Verſ. 19. *Baptizantes — ſpiritus ſancti.*

Hoc praeceptum de baptismo eſt ac dogmatibus.

† Vnum nomen trium, denotat vnam ſanctae trinitatis naturam. Nomen autem, puta, Qui eſt vel Deus, vel aliud ineffabile: ideo etiam in nomine tantum dicunt qui baptizant, nullo in ſpecie addito.

Verſ. 20. *Docentes — vobis.*

Hoc rurſum praeceptum de conuerſatione eſt: Neque enim ſufficiunt ad ſalutem baptismus et dogmata, niſi etiam Deo digna conuerſatio accedat.

Verſ. 20.

αὐτοῖς· πορευθέντες v) εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, v) Marc. 16, 15.
κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ δὲ ἔτι ἐκδηλότερον εἴρηκε, κηρυχθῆναι x) ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ x) Luc. 24, 47.
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ ἱερουσαλήμ. δεσπότης γάρ ἐστιν ἀμνησίκακος τοῖς μετανοοῦσιν. ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐντυχὼν, οὐ μόνον οὐκ ἐμνημόνευσεν, ὧν πέπονθεν ὑπὸ ἰουδαίων, ἀλλ' οὔτε τῷ πέτρῳ τὴν ἄρνησιν ὠνείδισεν, οὔτε τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς τὴν φυγήν.

Verſ. 19. Βαπτίζοντες — τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τοῦτο παραγγελία περὶ βαπτίσματος καὶ δογμάτων.

[Ἓν 9) δὲ ὄνομα τῶν τριῶν, ὑποδηλοῦν τὴν μίαν φύσιν τῆς ἁγίας τριάδος. ὄνομα δὲ, ἢ τὸ ὁ ὢν, ἢ τὸ θεὸς, ἢ ἕτερον ἄρρητον. διὸ καὶ εἰς τὸ ὄνομα μόνον λέγουσιν οἱ βαπτίζοντες, μηδὲν ἕτερον προστιθέντες.]

Verſ. 20. Διδάσκοντες — ὑμῖν.

Τοῦτο πάλιν παραγγελία περὶ πολιτείας. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ βάπτισμα καὶ τὰ δόγματα πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ πολιτεία προσείη.

9) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 20. *Et ecce — diebus.*

Maiorem eis adiiciens fiduciam, dixit, Et ecce ego vobiscum ſum, cooperans, impedimenta complanans, ac ſeruans vos.

Verſ. 20. *Vsque — ſeculi.*

† Hoc dixit, non quod poſt hoc non ſit cum eis futurus, ſed quod non eodem modo futurus, ſed excelſius ac Deo congruentiori modo quam nunc.

Hoc oſtendit, quod non ſolum cum diſcipulis qui tunc erant, ſed cum his etiam qui illos erant ſequuturi, futurus eſſet. Neque enim Apoſtoli vſque ad ſeculi conſummationem erant permanſuri: ſed mediantibus iis qui tunc erant, etiam illis qui poſtmodum futuri eſſent, hanc promiſit gratiam, tanquam vni corpori cum omnibus loquens fidelibus. Non eſt autem ſtatim aſſumptus in coelum, ſed poſt aliquantum temporis, ſicut ex aliis euangeliſtis licet cognoſcere. Etenim a reſurrectione eius, vſque ad aſſumptionem, per quadraginta dies permanſit, apparens diſcipulis, et cum eis conuerſans: deinde ab vno monte qui in Iudaea erat, et dicebatur mons Oliuarum, aſſumptus eſt, veluti narrat liber Apoſtolicarum actionum.

Detur quaeſo nobis digne euangelio docentibus et conuerſantibus tandemque morientibus, vt

*) *ἐμπόδιον, πρόσπταισμα.* Noli coniicere, *σκολιόν.* *Σκῶλον* habent LXX. Exod. 10, 7. Ieſ. 57, 14. et reliqui interpretes. Prou. 14, 7.

Verſ. 20. Καὶ ἰδοὺ — ἡμέρας.

Πλεῖον θάρσος ἐμβάλλων αὐτοῖς, εἶπε· καὶ ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, συμπράττων, καὶ πᾶν [1]) σκῶλον ἐξομαλίζων, καὶ φυλάττων ὑμᾶς.

Verſ. 20. Ἕως — αἰῶνος.

[Τοῦτο [2]) εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τοῦτο οὐκ ἐσόμενος μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὡς οὐχ οὕτως ἐσόμενος, ὑψηλότερον δὲ καὶ θεοπρεπέστερον ἢ νῦν.]

Τοῦτο δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον μετὰ τῶν τηνικαῦτα μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν μετ' αὐτούς ἐστιν. οὐ γὰρ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οἱ ἀπόστολοι μένειν ἔμελλον· ἀλλὰ διὰ τῶν τότε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν τοιαύτην ἐπηγγείλατο χάριν, ὡς ἑνὶ σώματι διαλεγόμενος πᾶσι τοῖς πιστοῖς. οὐκ αὐτίκα δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη, ἀλλὰ μετὰ καιρόν τινα, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἔξεστι διαγινώσκειν. καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναλήψεως διὰ τεσσαράκοντα y) ἡμερῶν ἦν ὀπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ [3]) συναυλιζόμενος. εἶτα ἀπὸ τοῦ ἐν ἰουδαίᾳ ὄρους, τοῦ καλουμένου ἐλαιῶνος, ἀνελήφθη, καθὼς z) ἡ βίβλος τῶν ἀποστολικῶν πράξεων [4]) διέξεισιν.

y) Act. 1, 3.
z) Act. 1. 9.

Εἴη δὲ ἡμῖν, ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου καὶ δογματίζουσι καὶ πολιτευομένοις καὶ τελειουμένοις, τυχεῖν

[2]) Incluſa in margine habet. A. Eadem in fine huius ſcholii exhibet Hentenius e margine ſui Codicis.
[3]) Ita vterque codex.
[4]) ἔξεισιν. A.

vt regnum illud quod per euangelium perfectis promittitur, assequamur, per gratiam perfecti ac vniuersalis regis Iesu Christi, quem decet gloria et adoratio simul cum aeterno ac perpetuo patre, et coaeterno simulque perpetuo spiritu, nunc et semper et in secula seculorum Amen.

Finis

Euangelii secundum Matthaeum.

τυχεῖν καὶ τῆς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐπηγγελμένης βασιλείας τοῖς τελείοις, χάριτι τοῦ παντελείου βασιλέως ἰησοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει δόξα καὶ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ καὶ αἰδίῳ πατρὶ, καὶ τῷ συνάρχῳ καὶ συναϊδίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Τέλος

τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου.

VITEMBERGAE

LITERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII.

x. ax fold the set

